

Giovanni Pontano

Commentationes in centum sententiis Ptolemaei

Ptolemaeus Arabus et Latinus

Texts

Volume 5

General Editors

Dag Nikolaus Hasse (University of Würzburg)

David Juste (Bavarian Academy of Sciences and Humanities)

Benno van Dalen (Bavarian Academy of Sciences and Humanities)

Associate Editors

Charles Burnett (The Warburg Institute, University of London)

Jan P. Hogendijk (Utrecht University)

Ptolemaeus Arabus et Latinus (PAL) is a project of the Bavarian Academy of Sciences and Humanities and the University of Würzburg. As part of the Academies' Programme, PAL is jointly funded by the Federal Republic of Germany and the Free State of Bavaria.

PAL is sponsored by the Union Académique Internationale (UAI).

Giovanni Pontano

Commentationes in centum sententiis Ptolemaei

A Critical Edition

Michele RINALDI

BREPOLS

Cover design by Hilde Verhelst, T'Hi, Lier, Belgium.

Cover illustration: Woodcut (detail) from *La geografia di Ptolemeo Alessandrino*, Venice, 1548. Copy from Munich, Bayerische Staatsbibliothek. Taurus (detail) from al-Šūfī's *Book of Constellations* (Latin), MS Paris, Bibliothèque de l'Arsenal, 1036, fol. 21v.

© 2025, Brepols Publishers n. v./s.a., Turnhout, Belgium.

This is an Open Access publication made available under a CC BY-NC-ND 4.0 International License: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, for commercial purposes, without the prior permission of the publisher, or as expressly permitted by law, by licence or under terms agreed with the appropriate reprographics rights organization.

D/2025/0095/119

ISBN 978-2-503-61016-0

Printed on acid-free paper.

Contents

Acknowledgements	vii
Sigla	ix
 Part I Introduction	1
Overview	3
Chapter 1 Pseudo-Ptolemy's <i>Centiloquium</i> : a Text of Controversial Origin	5
1.1 The Greek Tradition: A Historiographical Problem	5
1.2 The Arabic Tradition	6
1.3 The Medieval Latin Tradition	7
1.4 The Byzantine Tradition	8
1.5 The Reception of the <i>Centiloquium</i> in Fifteenth-Century Italy	8
 Chapter 2 The <i>Commentationes in centum sententiis Ptolemaei</i> by Giovanni Pontano	11
2.1 The Author	11
2.2 Title	13
2.3 Dating	13
2.4 Sources	14
2.5 Influence of the <i>Commentationes</i>	15
 Chapter 3 The Textual Tradition	17
3.1 The Manuscripts and the Main Prints	17
3.2 The History of the Text	20
3.3 A Synoptic Picture of the Content of the Different Textual Stages	34
3.4 A Diagram Graphing the History of the Text	36
3.5 Conclusion	36
 Chapter 4 Editing Methods	37
Abbreviations in the Apparatus	40
 Part II Critical Edition	41
Glossary of Selected Words and Phrases	325
Appendix. Va's Text	333
Bibliography	355

Acknowledgements

This edition has a long history, dating back to my studies at the University of Naples Federico II.

I began working on Pontano's astrological prose in 1999 as the subject of my doctoral dissertation under the supervision of the late Professor Liliana Sabia. I defended my thesis in March 2003. In 2004, I made my first attempt at editing an astrological text by Pontano (*De Luna liber*) under the supervision of the late Professor Salvatore Monti. Thereafter, both scholars, by their erudition, have constantly supported the progress of my research. It is, therefore, for me a pleasure to acknowledge their names at the beginning of this work. I especially want to record my gratitude to Guido Cappelli, Giuseppe Germano, and Antonietta Iacono: our long friendship goes back to that same period.

For their help along the way I am indebted to a large number of people. To all I want to express my sincere thanks: Gabriella Albanese, Giuseppe Bezza†, Jean-Patrice Boudet, Corrado Calenda, Marc Deramaix, Enrico Flores†, Germana Ernst†, Vincenzo Fera, Simonetta Feraboli, Paul Kunitzsch†, Enrico Malato, Andrea Mazzucchi, Stephan Heilen, Wolfgang Hübner, Matteo Palumbo, Aurelio Perez, David Pingree†, Michael D. Reeve, Silvia Rizzo†, Antonio Rollo, Margherita Sciancalepore, Riccardo Scarcia, Francesco Tateo.

In 2014, a fellowship of the Ptolemaeus Arabus et Latinus (PAL) Project at the Bayerische Akademie der Wissenschaften in Munich played a key role in the history of this work. There I had the opportunity to write the first draft of this *Introduction*. I want to express my gratitude to all members of the Research Team, in particular for their suggestions, to Charles Burnett, Dag Nikolaus Hasse, David Juste, Flora Vafea and Benno van Dalen. David Juste also read the whole work, enriching it with many valuable suggestions and improving the English translation of the *Introduction*. Since 2014, the possibility of using the PAL Digital Library of Ptolemaic astronomical and astrological manuscripts has been invaluable. I am grateful to the anonymous reviewers of my work for their comments and to Eva Schalbroeck and Christine Vande Veire for their editorial care.

Finally, I wish to express my gratitude for the help and the hospitality I received in the libraries I worked the most: the Vatican Library, the National Libraries of Florence, Paris, and Turin, the Bayerische Staatsbibliothek, and the Library of the *Thesaurus linguae Latinae* in Munich. I would also like to mention that, pending the publication of this work, my Italian translation of Pontano's *Commentationes* has been published (G. Pontano, *Commentari sulle cento sentenze di Tolomeo*, Sarzana-Lugano, 2024).

This work is dedicated to Francesca and Giovanni, my first readers.

Sigla

<i>Ce</i>	Cesena, Biblioteca Comunale Malatestiana, Comunitativa MS 167.23
<i>D</i>	Dublin, Chester Beatty Library, MS W 108 III
<i>F</i>	Florence, Biblioteca Nazionale Centrale, MS Magliabechiano XX.23
<i>K</i>	Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, MS 5209
<i>L</i>	Linköping, Stifts-och Landsbiblioteket, MS Cod. Matematik 9
<i>M</i>	Munich, Bayerische Staatsbibliothek, MS Clm 26764
<i>N</i>	Naples, Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele III, MS VIII C 53
<i>R</i>	Rome, Biblioteca dell'Accademia dei Lincei e Corsiniana, MS 43 F 2 (Cors. 1287)
<i>T</i>	Turin, Biblioteca Nazionale Universitaria, MS F V 31 (931)
<i>To</i>	Toledo, Archivo y Biblioteca Capitulares, MS 98-18
<i>U</i>	Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS Urb. lat. 1393
<i>Va</i>	Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS Vat. lat. 5984 (ff. 177 ^r –314 ^v)
<i>Vb</i>	Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS Vat. lat. 5984 (ff. 1 ^r –173 ^r)
<i>Ve</i>	Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, MS lat. VIII 66 (3437)
<i>Ven</i>	Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, MS lat. VIII 67 (3438)
<i>Y</i>	Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, MS 5258
<i>W</i>	Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, MS 3161
<i>Wa</i>	Warsaw, Biblioteka Narodowa, MS Rps 6627 III
<i>Ald</i>	Ioannis Ioviani Pontani <i>Commentationum in centum sententiis Ptolemaei libri duo</i> , Venice: Aldus & Andreas Manutius, 1519
<i>Iunt</i>	Ioannis Ioviani Pontani <i>Commentationum in centum sententiis Ptolemaei libri duo</i> , Florence: Philippus Iunta, 1520
<i>Sum</i>	Ioannis Ioviani Pontani <i>Commentationes in centum sententiis Ptolemaei</i> , Naples: Mayr, 1512

Part I

Introduction

Overview

With more than two hundred extant manuscripts, Pseudo-Ptolemy's *Centiloquium* undoubtedly is one of the most popular works of Western astrology. The *Commentationes in centum sententiis Ptolemaei* is an astrological work in two books in which Giovanni Gioviano Pontano provides an extensive commentary on the *Centiloquium* along with his own translation of the Greek text. The first book is addressed to the Duke of Urbino, Federico da Montefeltro, and the second one to Pontano's close friend and member of the Neapolitan Academy Pietro Golino (*Petrus Compater*). Pontano undertook the work in 1473-74 and kept supplementing and revising it at least until 1490. The *Commentationes* had a substantial impact on the astrological literature of the fifteenth–seventeenth centuries. Published posthumously in 1512 by Pietro Summonte — but previously widespread through a noteworthy manuscript tradition — it was reprinted over twenty times until 1674 and became the standard Latin translation of the *Centiloquium*. While — together with the *De rebus coelestibus* — it represents the most challenging of Pontano's astrological prose the *Commentationes* has never been published in a critical edition nor studied in its textual history.

Chapter 1

Pseudo-Ptolemy's *Centiloquium*: a Text of Controversial Origin

1.1 The Greek Tradition: A Historiographical Problem

The so-called *Centiloquium* — also known as *Καρπός* ('Fruit') and *Kitāb al-Thamara* ('The book of the fruit') — is a collection of 100 astrological aphorisms attributed to Ptolemy. The *Editio Princeps* of the Greek text was published in 1535 by Joachimus Camerarius, together with Ptolemy's genuine *Quadripartitum*.¹ Throughout its history, with few exceptions, the work has been consistently attributed to Ptolemy.² Franz Boll proved that the attribution to Ptolemy was untenable. One reason is that many of its doctrines (such as those concerning electional astrology, the decans, and the *paranatellonta*) have no bearing on Ptolemaic astrology. Another reason is that the language and style, in some respects, are different from those of Ptolemy.³ In any case, according to Boll, the origin of the text could go back to the late Antiquity.⁴ The critical edition of the Greek text was edited by Boll's disciple Emilie Boer who, in her *Praefatio*, summarized the history of the text.⁵ According to her, starting from an Egyptian source of the Hellenistic period, the collection may have been formed by additions over time.⁶ More recent historians of Greek astrology proposed a dating fluctuating between the second (Gundel) and fifth/sixth centuries AD (Tester).⁷ In any case — as there are no Greek manuscripts prior

¹ Cf. *Claudii Ptolemaei Pelusiensis libri quatuor compositi Syro fratri. Eiusdem fructus librorum suorum, sive Centum dicta, ad eundem Syrum. Traductio in linguam Latinam librorum Ptolemaei duum priorum et ex aliis praecipuorum aliquot locorum Ioachimi Camerarii Pabergensis. Conversio Centum dictorum Ptolemaei in Latinum Ioviani Pontani [...]*, Nürnberg: Johannes Petreius, 1535.

² One of the scholars who first questioned Ptolemy's authorship was Gerolamo Cardano (1501–1576), see Michele Rinaldi, *Le Commentationes in Ptolemaeum di Giovanni Gioviano Pontano: fonti, tradizione e fortuna del Centiloquio pseudo-tolemaico, dalla classicità all'Umanesimo*, unpublished doctoral thesis, University of Naples Federico II, 2003, pp. 229–30.

³ Cf. Franz Boll, *Studien über Claudius Ptolemäus. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen Philosophie und Astrologie*, Leipzig: Teubner, 1894, pp. 180–81.

⁴ Cf. Boll, *Studien*, p. 181: 'Die Schrift dreht sich auffallend viel um die Herrscher; man möchte demnach einen Hofastrologen in ihren Verfasser vermuten. Wann die Fälschung gemacht worden ist, lässt sich wohl kaum genau bestimmen. Vor Proclus muss sie entstanden sein'.

⁵ Emilie Boer, *Καρπός, Pseudo-Ptolemaei Fructus sive Centiloquium*, Leipzig: Teubner, 1961², pp. xix–xxiv.

⁶ Boer, *Καρπός*, p. xxi: 'quamquam sermo ipse opusculum saeculis recentioribus compositum esse demonstrat, nonnulla tamen e fonte quodam Aegyptiaco Ptolemaeorum regum temporibus orto hausta esse Cumont animadvertit'.

⁷ Cf. Hans Gundel and Wilhelm Gundel, *Astrologumena, Die astrologische Literatur in der Antike und ihre Geschichte*, Wiesbaden: Steiner, 1966, p. 211: 'Der verfasser [der *Καρπός*] kann nicht ermittelt werden, kann aber möglicherweise noch dem 2. Jahrhundert n. Chr. angehört haben'; Jim Tester,

to the fourteenth century — the only slight evidence of the existence of the *Καπός* in late Antiquity remains the allusion to aphorism 51 in Proclus's commentary on Plato's *Republic* (pointed out by Boll).⁸

1.2 The Arabic Tradition

As early as the first half of the tenth century, the Arabic tradition of the *Centiloquium* is well represented. Around AD 922, Abū Ja'far Aḥmad ibn Yūsuf ibn Ibrāhīm ibn al-Dāya composed his great commentary on the *Kitāb al-Thamara*.⁹ At that point, the content of various aphorisms is paralleled in other astrological works of Arabic (mainly aphoristic) literature.¹⁰ Some decades later, the *Ghāyat al-Ḥakīm* includes a *florilegium* of ten aphorisms, expressly attributed to Ptolemy.¹¹ On the other hand, none of the leading Arabic astrologers before Aḥmad ibn Yūsuf (such as Māshā'allāh, Abū Ma'shar, al-Kindī) seems to have been aware of a *Kitāb al-Thamara* by Ptolemy. This led R. Lemay to speculate that Aḥmad himself was the forger of the *Kitāb al-Thamara*.¹² This hypothesis has been challenged, mainly

A History of Western Astrology, Woodbridge: Boydell Press, 1987, p. 93.

⁸ Cf. Boll, *Studien*, p. 181; Proclus's reference to *verbum* 51 has been questioned by Richard Lemay, 'Origin and Success of the Kitāb Thamara of Abū Ja'far Aḥmad ibn Yūsuf ibn Ibrāhīm from the Tenth to the Seventeenth Century in the World of Islam and the Latin West', in *Proceedings of the First International Symposium for the History of Arabic Science (Aleppo, April 5–12, 1976)*, edited by Ahmad Y. al-Hassan, Ghada Karmi and Nizar Nammum, Aleppo: Institute for the History of Arabic Science, 1978, II, pp. 91–107 (especially 97–98). Lemay's arguments have been repeatedly challenged, see, in particular, Franco Martorello and Giuseppe Bezza, *Aḥmad ibn Yūsuf ibn al-Dāya: Commento al Centiloquio tolemaico*, Milan: Mimesis, 2013, pp. 12–18.

⁹ On this commentary: Lemay, 'Origin', pp. 91–107; the text has been edited (from eight manuscripts) with Italian translation by Martorello and Bezza, *Aḥmad ibn Yūsuf*.

¹⁰ A list of relevant *loci paralleli* in the works by Zahel, Albubather, Almansor is in Martorello and Bezza, *Aḥmad ibn Yūsuf*, p. 19.

¹¹ Cf. 'Picatrix': *das Ziel des Weisen, von Pseudo-Mağrītī*, edited by Hellmut Ritter and Martin Plessner, Leipzig: Teubner, 1933, pp. 32, 54, 324–25; for the medieval Latin version cf. *Picatrix. The Latin version of the Ghāyat al-Ḥakīm*, edited by David Pingree, London: The Warburg Institute, 1986, IV 5, p. 16; II I 1 p. 32; IV IV 46–56, pp. 193–94; the traditional attribution of this text to the Pseudo-al-Mağrītī has been questioned by Marible Fierro, 'Bāṭinism in Al-Andalus: Maslama b. Qāsim al-Qurṭubī (d. 353/964), Author of the *Rutbat al-ḥakīm* and *Ghāyat al-ḥakīm* (Picatrix)', *Studia Islamica* 84 (1996), pp. 87–112 who proposed the authorship of Abū l-Qāsim Maslama ibn Qāsim al-Qurṭubī and a dating circa 954–59; this proposal has been accepted by Jean-Patrice Boudet and Jean-Charles Coulon, 'La version arabe (*Ghāyat al-ḥakīm*) et la version latine du *Picatrix*. Points communs et divergences', *Cahiers de Recherches Médiévales et Humanistes/Journal of Medieval and Humanistic Studies* 33 (2017/1), pp. 67–101 (at p. 68) and Dan Attrell and David Porreca, *Picatrix. A Medieval Treatise on Astral Magic*, University Park: The Pennsylvania State University Press, 2019, p. 3.

¹² Lemay, 'Origin', pp. 95–96.

because in Abū Ja'far's commentary there are some references to earlier *Thamara* interpreters (who are never mentioned by name).¹³

1.3 The Medieval Latin Tradition

It was among medieval Latin scholars that *Centiloquium* enjoyed its greatest vogue from the twelfth to the seventeenth century: 'somewhat close to ten different Latin versions of this text, most of them accompanied by Aḥmad's commentary, were produced during a span of five centuries of constantly renewed interest and practical use'.¹⁴ The collection was translated from Arabic into Latin for the first time around 1120 by Adelard of Bath. This translation breaks off after *verbum* 39 and does not include Abū Ja'far Aḥmad ibn Yūsuf's commentary. The most widespread translation was completed in 1136 by Plato of Tivoli (it survives in over one hundred manuscripts), and the text was translated again, at least three more times, during the twelfth century.¹⁵ Later, the *Centiloquium* became part of the academic *curricula* of important European universities, such as Paris, Cracow, Erfurt, and Bologna.¹⁶

¹³ Cf. Martorello and Bezza, *Aḥmad ibn Yūsuf*, p. 17; Michele Rinaldi, *El libro delle cento parole di Ptholommeo. Volgarizzamento inedito del Centiloquium pseudo-tolemaico*, Rome: Salerno, 2021, p. xvi; see also Emanuele Rovati, 'Pseudo-Ptolemy, Kitāb al-Thamara' (update: 15.03.2023), *Ptolemaeus Arabus et Latinus. Works*, URL = <https://ptolemaeus.badw.de/work/190>.

¹⁴ Lemay, 'Origin', p. 100, on the impact of the *Centiloquium* on European astrology: David Juste, 'The Impact of Arabic Sources on European Astrology: some Facts and Numbers', *Micrologus* 24 (2016), pp. 173–94, at p. 177.

¹⁵ For an updated account of the translations of the twelfth century: David Juste, 'Pseudo-Ptolemy, Karpos/Kitāb al-Thamara (Greek/Arabic)' (update: 20.08.2024), *Ptolemaeus Arabus et Latinus. Works*, URL = <https://ptolemaeus.badw.de/work/24> (texts: B.1.1–B.1.5); and Jean-Patrice Boudet, 'Astrology Between Rational Science and Divine Inspiration. The Pseudo-Ptolemy's *Centiloquium*', in *Dialogues among Books in Medieval Western Magic and Divination*, edited by Stefano Rapisarda and Erik Niblaeus, Firenze: SISMEL 2014, pp. 47–73; Jean-Patrice Boudet, 'Nature et contre-nature dans l'astrologie médiévale. Le cas du *Centiloquium* du Pseudo-Ptolémée', in *La nature comme source de la morale au Moyen Âge*, edited by Maaïke van der Lugt, Firenze: SISMEL, 2014, pp. 383–410; Jean-Patrice Boudet, 'The Medieval Latin Versions of Pseudo-Ptolemy's *Centiloquium*: A Survey', in *Ptolemy's Science of the Stars in the Middle Ages*, edited by David Juste, Benno van Dalen, Dag Nikolaus Hasse and Charles Burnett, Turnhout: Brepols, 2020, pp. 283–304. A critical edition of the translation by Plato of Tivoli (together with Plato of Tivoli's translation of Abūiafar Hamet filii Joseph's commentary on the *Centiloquium*) is in preparation by Emanuele Rovati for the PAL Project.

¹⁶ The *Centiloquium* appeared for the first time in a mathematical sciences curriculum at the University of Paris, in 1358, cf. Lemay, 'Origin', p. 100: here also some references to the *Studia* of Cracow and Erfurt; for Bologna (1405) see Ettore Bortolotti, *La storia della Matematica nell'Università di Bologna*, Bologna: Zanichelli, 1947, pp. 8–13.

1.4 The Byzantine Tradition

As we have seen, the earliest Greek manuscripts of the *Καρπός* date from the fourteenth century. Nevertheless, there is some evidence that the text circulated earlier. D. Pingree pointed out that *verbum* 81 was copied in the manuscript Vat. Gr. 1056 (fourteenth century): ‘the most important witness to the proliferation of Greek translations of Arabic astrological works in the 11th century’.¹⁷ The origin of the Greek translation of the commentary by Aḥmad ibn Yūsuf on the *Centiloquium* (of which only the first part has come down to us) has also been traced back to the same period.¹⁸ On the other hand, the allusions to *verba* 19 and 20 of *Καρπός*, which occur in a pamphlet written by Emperor Manuel I Comnenus (1143–1180), go back to the second half of the twelfth century (c. 1170–1180).¹⁹ One century later, in his autobiographical horoscope composed in 1281, the philosopher Henricus Bate of Mechelen (Malines) quoted a translation from Greek into Latin of *verbum* 38, which he expressly attributes to Ptolemy.²⁰ The text of this aphorism corresponds exactly to the Greek one edited by E. Boer, but differs from the medieval Latin translations we know today. This means that, at the end of the thirteenth century, there must have been copies in Greek of *Καρπός*.

1.5 The Reception of the *Centiloquium* in Fifteenth-Century Italy

Fifteenth-century Italy was a host land for all these traditions. Here, many masters — such as Lorenzo Bonincontri (c. 1410–c. 1494) — continued to use Plato of Tivoli’s version for their academic lectures on *Centiloquium*,²¹ and Plato’s translation (of the *Centiloquium* and Abū Ja’far’s commentary) was also the base text of an anonymous Florentine Italian version of the fifteenth century, which has been recently edited.²² By contrast, between 1454–1456, the Cretan refugee George of Trebizond prepared

¹⁷ David Pingree, *From Astral Omens to Astrology. From Babylon to Bīkāner*, Rome: Istituto italiano per l’Africa e l’Oriente, 1997, p. 67.

¹⁸ Pingree, *From Astral Omens*, pp. 68–69; Martorello and Bezza, *Aḥmad ibn Yūsuf*, p. 16.

¹⁹ Cf. Anna Maria Ieraci Bio, ‘Astrologia e medicina nella polemica fra Manuele I Comneno e Michele Glica’, *Sileno* 25 (1999), pp. 79–96. This text was written to refute the anti-astrological arguments of a monk of the Pantocrator. Neither quotation is explicitly attributed to Ptolemy, and only the second one is literal.

²⁰ Cf. Carlos Steel, ‘Henricus Bate, William of Moerbeke and the Centiloquium of “Ptolemy”’, *Przegląd Tomistyczny* 24 (2018), pp. 459–72, at pp. 460–61.

²¹ See Michele Rinaldi, ‘L’inedita *Expositio super Centiloquio Ptholomei* di Lorenzo Bonincontri’, *MHNH. Revista Internacional de Investigación sobre Magia y Astrología Antiguas* 15 (2015), pp. 271–80.

²² Cf. Rinaldi, *El libro*; A. Calcagno, *El libro delle Cento Parole di Ptholommeo*, Milano, Ledizioni, 2021 [but 2022].

a new translation from Greek, adding an extensive commentary and two astrological opuscula, all of which he dedicated to Alfonso V of Aragon, king of Naples. George's translation has come down to us in three redactions preserved in at least eighteen manuscripts.²³ Nevertheless, his work did not meet with the approval of all his contemporary readers: 'We have a Greek letter to Trebizond from an Anonymous who describes the Commentary on the *Centiloquium* as a product of abysmal ignorance and stupidity'.²⁴ George replied resolutely and published the two letters together; the number of surviving manuscripts indicates that this exchange was very popular.²⁵ As we shall see, one of the reasons that led Pontano to prepare a new translation was his scant appreciation of the work of his predecessors, which he probably knew quite early (especially Trebizond's one).²⁶

Both Trebizond and Pontano considered the *Καρπός* a genuinely Greek (and Ptolemaic) work. Far less easy to see is that they also thought the same thing about Aḥmad's commentary, that both knew and quoted in its Greek version; in fact — surprising as it may be — for them, the existing Greek manuscripts of this commentary were the proof that it originally was a Greek text: 'quae [...] omnia a quodam expositore graeco fluxerunt' — as George states, referring to Aḥmad's commentary in his *Expositio* of *verbum* 16.²⁷

²³ Cf. John Monfasani, *George of Trebizond. A Biography and a Study of his Rhetoric and Logic*, Leiden: Brill, 1976, pp. 118–119, 149–50; John Monfasani, *Collectanea Trapezuntiana. Texts, Documents, and Bibliographies of Georg of Trebizond*, Binghamton: The Renaissance Society of America, 1984, pp. 689–95, 750–51. George composed and revised his translation using at least two different Greek manuscripts, cf. Michele Rinaldi, 'La traduzione ed i commentari sul *Καρπός* pseudo-tolemaico di Giorgio da Trebisonda', *MHNH. Revista Internacional de Investigación sobre Magia y Astrología Antiguas* 11 (2011), pp. 544–56 (especially pp. 550–53). For an updated account of the surviving manuscripts, see David Juste, 'George of Trebizond, Commentarii et expositiones in aphorismis Libri fructus Ptolomei' (update: 31.12.2022), *Ptolemaeus Arabus et Latinus. Works*, URL = <https://ptolemaeus.badw.de/work/46>.

²⁴ Monfasani, *George of Trebizond*, p. 149.

²⁵ The text of the two letters has been edited and translated by Monfasani, *Collectanea*, pp. 128–30.

²⁶ A later witness states that George published and promoted his commentaries in Naples in 1454 (cf. Giovanni da Imola, *Repetitio de iure iurando*, edited in Mariano Fava and Giovanni Bresciano, *La stampa a Napoli nel XV secolo*, 3 vols., Leipzig: Haupt, 1911–1913, II, p. 31: "Tribisunda graecus summis divitiis commentarios suos praedicat atque omnibus legendos impartit"). Pontano himself claims that he attended some lectures of Trebizond when he was young, cf. Giovanni Gioviano Pontano, *De magnificentia*, ch. XV, in *I libri delle virtù sociali*, ed. and translated by Francesco Tateo, Rome: Bulzoni, 1999, p. 204: 'Georgius Trapezuntius, rerum vetustarum vir abunde studiosus, audientibus nobis, adolescentes cum essemus, non semel retulit legisse se apud bonum auctorem [...]'.
²⁷ George of Trebizond, *Commentarii et expositiones in aphorismis Libri fructus Ptolomei*, Basel, Universitätsbibliothek, MS O III 30, f. 26^v, l. 21–22; I illustrated this attitude of Trebizond and Pontano in Michele Rinaldi, 'Pontano, Trapezunzio ed il *Graecus Interpres* del *Centiloquio* pseudo-tolemaico', *Atti dell'Accademia Pontaniana* 48 (1999), pp. 125–71, especially pp. 158–64.

Chapter 2

The *Commentationes in centum sententiis Ptolemaei* by Giovanni Pontano

2.1 The Author

As we read in his popular biography, Giovanni Gioviano Pontano (1429–1503) was ‘a country boy from the mountains of Umbria’ who ‘became prime minister of the Kingdom of Naples and the leading writer of the Renaissance’.²⁸ He was born in Cerreto di Spoleto (a small town in Umbria), on May 7, 1429, under the ascendant of Aries, and spent his youth in Perugia.²⁹ When he was eighteen (in 1447) Pontano presented himself at Alfonso V of Aragon’s camp and, through the good offices of Antonio Beccadelli (called Panormita), was employed in Alfonso’s treasury. So, he became a member of the Aragonese court. Later, he followed the king to Naples — the ‘Dulcem Parthenopen’ of *Hendecasyllabi*, I 10 2, edited by Soldati, II p. 253 — which thereafter was his adopted homeland.³⁰

Under the service of Alfonso the Magnanimous and of his son and successor on the throne Ferrante I, Pontano pursued a brilliant political career, carrying out many diplomatic missions and succeeding twice (in 1486 and 1492) in securing peace between the pope, Innocent VIII, and Ferrante. As a result, in 1487, he was appointed ‘Secretario maggiore’ (‘first secretary’, in other words: prime minister) to the king, a position he held until the beginning of 1495. Later, when the French troops of Charles VIII invaded the kingdom of Naples, he retired and spent the

²⁸ Carol Kidwell, *Pontano. Poet and Prime Minister*, London: Duckworth, 1991, dust-jacket. In general, for a biographical profile, see Salvatore Monti and Liliana Sabia, *Studi su Giovanni Pontano*, edited by Giuseppe Germano, Messina: CISUM, 2010, I, pp. 1–31 and Bruno Figliuolo, ‘Pontano, Giovanni’ in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell’Enciclopedia Italiana, 2015, LXXXIV, pp. 729–40.

²⁹ Pontano used to attribute the origin of his inclination for poetry to the favorable disposition of Mercury in the third house of his horoscope (Gemini), as he states in *Commentationes*, IIIc. 5: ‘Experti prodimus qui Mercurium in Geminis in domo tertia collocatum habuit, atque a Sole remotum, evasisse clarissimum in litteris, ac ingenii sui viribus assidueque lectione absque multa praeceptorum opera consequutum ut et philosophiam et astrologiam optime teneret’ (on this passage see my commentary *ad loc.*); on his ascendant see also Pontano, *Urania*, II 212–13 (*De Ariete*): ‘at mihi nascenti sub eodem sidere mater/non fratres foecunda dedit [...]’. Note that, as a rule, in our references to the text, the simple roman numeral indicates the proposition of the *Commentationes*, e.g., VIII, while VIIIc. refers to the commentary.

³⁰ See Giuseppe Germano, ‘Giovanni Pontano e la costituzione di una nuova Grecia nella rappresentazione letteraria del Regno di Napoli’, *Spolia. Journal of Medieval Studies* 1 (2015), pp. 36–81; in general, see Antonietta Iacono, ‘La nascita di un mito: Napoli nella letteratura umanistica’ in *Per la valorizzazione del Patrimonio culturale della Campania. Il contributo degli studi Medio- e Neolatini*, edited by Giuseppe Germano, Naples: Loffredo, 2016, pp. 67–83.

last part of his life revising his many unpublished works. He died in Naples on September 17, 1503.

In the capital of the Aragonese kingdom Pontano carried out an intense cultural activity, firstly, as leader of the Academy founded by Panormita, an informal learned society which, later, will be called the ‘Pontanian Academy’. Members of the Academy were, over the years, some of the foremost intellectuals of the kingdom, such as Theodore Gaza, Lorenzo Bonincontri, Elisio Calenzio, Pietro Golino, Masuccio Salernitano, Giovanni Pardo, Antonio Galateo, Jacopo Sannazaro, Pietro Summonte: ‘in short, all manner of men who were interested in literature and the new thought’.³¹

But above all Pontano was an encyclopedic writer of extraordinary versatility. He wrote poetry celebrating his youthful loves (*Parthenopeus sive Amorum libri II*), his family life (*De amore coniugali*), his Lombard mistress (*Eridanus*), the baths of Baia — the favorite seaside resort of the Neapolitan aristocracy (*Hendecasyllaborum libri*) — and experimented with a large number of literary genres such as hymnology (*De laudibus divinis*), sepulchral poetry (*De tumulis*), didactic poetry (*De hortis Hesperidum*), epic (the *Sertorius* fragment in the dialogue *Antonius*), bucolic poetry (with six *Eclogae*), meteorology (*Meteororum liber*). In his prose works, Pontano dealt with the history of the kingdom of Naples (*De bello Neapolitano*), politics (in treatises such as *De principe*; *De fortitudine*; *De obedientia*), rhetoric (*De sermone*), grammar (*De aspiratione*), ethics (*De immanitate*; *De prudentia*; *De fortuna*; *De magnanimitate*; the five books on the use of money: *De liberalitate*, *De beneficentia*, *De magnificentia*, *De splendore*, *De conviventia*); he also wrote five dialogues (*Antonius*, *Actius*, *Asinus*, *Charon*, *Aegidius*) that give a vivid picture of the life and interests of the Academy, and of the street life in Naples in the late fifteenth century.³²

On astrology, he composed a poem in five books — *Urania sive De stellis*, which probably is the most important product of Latin didactic poetry of the fifteenth century — a short and incomplete *De Luna Liber*, and an extensive treatise entitled *De rebus coelestibus*, in fourteen books.³³ By his admission, in this field, one of his

³¹ Kidwell, *Pontano*, p. 57; on the members of the Academy, see Camillo Minieri Riccio, *Biografie degli accademici alfonsini, detti poi pontaniani, dal 1442 al 1543*, Naples: no printer’s name, 1881.

³² For a recent and updated bibliographical account on the various works by Pontano, see Giuseppe Germano, ‘Premessa’ in Giovanni Gioviano Pontano, *De bello Neapolitano*, edited by Giuseppe Germano, Antonietta Iacono and Francesco Senatore, Florence: SISMEL, 2019, pp. 3–6.

³³ For the text of the *Urania*, see Giovanni Gioviano Pontano, *Uraniae sive de stellis libri*, in Ioannis Ioviani Pontani *Carmina*, edited by Benedetto Soldati, Florence: Barbera, 1902, I, pp. 3–177; on the history of the text see Mauro De Nichilo, *I poemi astrologici di Giovanni Pontano. Storia del testo*, Bari: Dedalo, 1975, pp. 11–78, and now, for the first book, the text edited by Dennis Weh, *Giovanni Pontanos Urania Buch 1*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2017, pp. 69–92. On the virgilian model, see Giuseppe Germano, ‘Allusioni virgiliane nell’*Urania* di Giovanni Pontano’, in *L’Exemplum virgilien et l’Académie napolitaine à la Renaissance. Itinera Parthenopea*, I, edited by Marc Deramaix and Giuseppe Germano, Paris: Garnier, 2018, pp. 217–41. The *De Luna liber* has been edited by Michele

original contributions was the writing down of the *Commentationes in Centum sententiis Ptolemaei*, the translation and commentary on Ptolemy's *Hundred propositions* (or *Centiloquium*) which is the object of the present edition.³⁴

2.2 Title

In the title page of the early printed editions, the *inscriptio* shows some variations: *Commentationes super centum sententiis Ptolemaei* (as we can read on the first page of the *Editio Princeps*, Naples, 1512), *Centum Ptolemaei sententiae ad Syrum fratrem a Pontano e Graeco in Latinum translatae atque expositae*, as the title reads in the Aldine edition of 1519 and the Florentine of 1520. The title in the final redaction of manuscript *R* is *Commentationum in centum sententiis Ptolemaei liber primus* and *Commentationum in centum sententiis Ptolemaei liber secundus*.

2.3 Dating

At the end of the first book, most of the manuscripts have an *explicit* which reads: 'Ioannis Ioviani Pontani liber primus Commentationum in centum Ptolemaei sententiis finit, editus est in lucem anno MCCCCCLXXVII'. At the end of the second, we find: 'editi in lucem 1479'. On the other hand, some alternative readings seem to indicate that Pontano began his translation and the commentary in the early seventies of the fifteenth century (perhaps around 1473/1474). Corrections and additions in the margins of some manuscripts (such as the autograph revisions in *W*² and *Vb*) confirm that he continued to revise his work even after the text had reached a presumably final stage (between 1477–1479) in copies prepared for publication. Finally, there is clear evidence that he continued to revise his work until 1490, for the *explicit* found in the final redaction of manuscript *R* (f. 188^v) reads: 'Libri Secundi Commentationum finis M^o CCCC LXXXX°'. All this shows that Pontano worked

Rinaldi, 'Il De Luna liber di Giovanni Pontano edito, con traduzione e commento, secondo il testo dell'*Editio Princeps* napoletana del 1512', in *Atti della giornata di studi per il V Centenario della morte di Giovanni Pontano*, edited by Antonio Garzya, Naples: Giannini, 2004, pp. 73–119. For the *De rebus coelestibus* see Ioannis Ioviani Pontani *De rebus coelestibus*, Naples: Mayr, 1512.

³⁴ See what he states in the *Prologue* to the first book, (*Prol.* 6): 'Ipsa autem commentatio nostra est tota, in qua laborasse iure fortasse gloriabimur, quando, quod Graecorum Latinorumque nullus adhuc praestitit, ipsi primi praestitimus, ut stellarum naturas actionesque ad naturae causas effectionesque accommodaremus, quod in aliis quoque libris, quos nondum emisimus, huberius atque expressius facimus' (As for the commentary, it is entirely our work, and perhaps we can rightly be proud of it since we were the first to do what no one of the Greeks and the Latins had done up to now, that is, to harmonize the nature and influences of the stars with natural causes and effects, which I am also more extensively doing in another work not yet published).

on the text for almost twenty years and went through a long process of elaboration and revision, in which we can discern at least six subsequent redactional stages (see also below chapters 3.2, on *The history of the text*, and 3.3–3.4).

2.4 Sources³⁵

As for the translation, the primary source of Pontano's work is the Greek text of the *Καρπός*, for which he collated different manuscripts. In most cases, his version reflects the readings of the $\beta\gamma$ families of manuscripts of the text (ed. Boer), in particular those found in a manuscript now at Florence, BML, Plut. 28.20, and in its descendants (on this aspect of the translation, see our apparatus of sources). In addition, he consulted the previous Latin translations by Plato of Tivoli and by George of Trebizond.

As for the commentary, Pontano (with George of Trebizond) is one of the first humanists in Italy to quote and translate such sources as Ptolemy's *Tetrabiblos* (see, for instance, his translations in *Comment.*, LXXc. 10–17, LXXIc. 4–11, LXXIIIc. 11–13, LXXXVIIIc. 7–8, Cc. 26–28), the *Introduction to Tetrabiblos* by Porphyry (*Comment.*, LVIc. 2 and XCV), the Greek version of Aḥmad ibn Yūsuf's commentary on *Centiloquium* (*Comment.*, IIc. 16 and XIVc. 7) and there is clear evidence that he also used the so-called *Anonymous Exegesis on the Tetrabiblos*.³⁶

As for the Latin sources, particularly noticeable is Pontano's use of *Matheseos libri* by Firmicus Maternus,³⁷ of the *De divinatione* by Cicero (*Comment.*, Ic. 4 and 10; XIIIc. 1), of the poem *Astronomica* by Manilius (*Comment.* Ic. 15) and, in general, of a wide range of classics, including Celsus, Lucretius, Macrobius, Manilius, Martianus Capella, Ovid, and Pliny the Elder. In addition, he consulted the Latin version of Aḥmad ibn Yūsuf's commentary on *Centiloquium* (translated by Plato of Tivoli), the *Commentarii et expositiones in Aphorismis libri Fructus* by George of Trebizond and the *Comentum super Centiloquio* by Lorenzo Bonincontri. In some cases, medieval Latin or Arabic sources are also quoted — such as the *Trutina Hermetis* or Abū Ma'shar (*Comment.*, LIc. 4, LXVc. 4, XCVc. 6–8).³⁸

³⁵ The sources of the *Commentationes* have been extensively studied in Rinaldi, *Le Commentationes*, pp. 109–212.

³⁶ On Pontano's use of the so-called *εις τὴν τετραβίβλον τοῦ Πτολεμαίου ἐξήγησις ἀνώνυμος* see Michele Rinaldi, 'Per gli studi astrologici del Pontano: un autografo inedito e quattro frammenti di traduzione dal greco nel codice ambrosiano G 109 inf., ff. 30^r–32^v', *Atti dell'Accademia Pontaniana* 50 (2001), pp. 335–78, especially pp. 352–53.

³⁷ See Michele Rinaldi, *Sic itur ad astra. Giovanni Pontano e la sua opera astrologica nel quadro della tradizione manoscritta della Mathesis di Giulio Firmico Materno*, Naples: Loffredo, 2002, pp. 150–217.

³⁸ Pontano also owned and annotated two important manuscripts of Arabic sources: MS Munich, BSB, Clm 234, a collection of astronomical texts (Alfraganus, Messahallah, Thebit ben Cora, Arzachel), and MS Vatican, BAV, Barb. lat. 172 (Haly Abenragel, Haly Abenrudian); see Michele

2.5 Influence of the *Commentationes*³⁹

In the *Prologue*, 4–6 to the first book, addressed to Federico da Montefeltro, Pontano explains the reasons that led him to write down his *Commentationes*:

Illud vero supra quam dici posset molestum tibi esse intellexi, quod divinam rem ab illis qui eam tractarent indignius haberi cerneret: aut enim nimis facile quaesitis de rebus pronunciare, aut quaedam in pronunciando sequi quae ab obscuris tradita auctoribus aut male intellectis veterum sententiis in usum recepta essent, quibus e rebus maximi errores inolevisent et in docendo et in pronunciando. Quos pro virili extirpare conatus, Claudii Ptolemaei libellum centum enunciata, id est sententias, continentem olim male in latinum conversum denuo tibi transtuli; cuius sola translatione nequaquam contentus, singulis sententiis commentariolum, quo sententiae ipsae clariores essent, subieci, stellarum significationes decretaque, quantum res ipsa passa est, naturales ad causas rationesque accommodans. Ipsa autem commentatio nostra est tota, in qua laborasse iure fortasse gloriabimur, quando, quod Graecorum Latinorumque nullus adhuc praestitit, ipsi primi praestitimus, ut stellarum naturas actionesque ad naturae causas effectionesque accommodaremus [...].

I realized that what caused your disappointment was, above all, to see that sacred art treated very unworthily by those who deal with it: either they express themselves too superficially on the questions posed, or they stick to certain criteria accepted in use even though handed down by obscure authors or by poorly understood sentences of the ancients; and for this reason, according to you, grave errors have taken root both in the teaching and the astrological practice. In an attempt to eradicate such errors as far as I am concerned, I prepared for you this new translation of Claudius Ptolemy's work — already badly translated into Latin, in the past — which contains his one hundred aphorisms or sentences; not satisfied, however, with the translation alone, I added to each sentence a brief commentary to clarify them, and trying, as far as possible, to make the astral influences conform to natural principles. As for the commentary, it is entirely our work, and perhaps we can rightly be proud of it since we were the first to do what, up to now, no one among the Greeks and the Latins had done: that is, to explain the temperaments and effects of the stars with natural causes and explanations.

Rinaldi, 'Pontano e le tradizioni astrologiche latine medievali: le postille dell'umanista nel codice Clm 234 della Bayerische Staatsbibliothek di Monaco e nel Barberiniano Latino 172 della Biblioteca Apostolica Vaticana', *Atti dell'Accademia Pontaniana* 52 (2003), pp. 295–324.

³⁹I have studied the reception of the *Commentationes* between the fifteenth and sixteenth centuries in Rinaldi, *Le Commentationes*, pp. 213–39. I reworked parts of this research in Michele Rinaldi, 'La lettera di dedica a Federico da Montefeltro del primo libro delle *Commentationes* in centum sententiis Ptolemaei di Giovanni Gioviano Pontano', *Cahiers de Recherches Médiévales et Humanistes/Journal of Medieval and Humanistic Studies* 25 (2013), pp. 341–55 and Michele Rinaldi, 'Due capitoli sulla fortuna delle *Commentationes* in *Ptolemaecum* di G. Pontano: le *Eruditiones ad Apotelesmata Ptolemaei* di Agostino Nifo e il *Libellus de diffinitionibus astrologiae* di O. Brunfels', *MHfNH. Revista Internacional de Investigación sobre Magia y Astrología Antiguas* 10 (2010), pp. 201–16.

As it is apparent, Pontano justified his work, on the one hand, in order to prepare a correct translation of the *Centiloquium* ‘olim male in latinum conversum’ and, on the other hand, with the desire to adapt the influences of the stars to natural causes and explanations. But we can point out at least a third reason that will emerge later in the text, that is the attempt to create an astrological vocabulary modeled on the Latin and Greek classics. On this ground, the influence of the *Commentationes* will be noteworthy, as it is proved by the fortune of Pontano’s translations of many technical terms such as κῤῃσεις, αἵρεσις, ἐνέργεια, περίπατος, στοιχειωματικοί, ἀφέτης, κάκωσις, διάστασις, δύναμις, καθυπερτερεῖν, καλοποιοί and κακοποιοί ἀστέρες, δεκανός, κεκακωμένος, συναφή, ἀποτέλεσμα, ἐπικρατήτωρ, τριγωνοκράτωρ.⁴⁰ Even before its considerable editorial success, we can find Pontano’s work in the libraries of various distinguished humanists: Ermolao Barbaro was the owner of manuscript *Ve* (which shows his arms); Lorenzo Bonincontri owned, read, and annotated (in some cases, also interpolated) the manuscript *T*; another unidentified manuscript had to be in the library of Giovanni Pico della Mirandola, who used it for his *Disputationes adversus astrologiam divinatricem*; finally, at the end of fifteenth century, other attentive readers of Pontano’s astrological prose were Angelo Poliziano, Battista Spagnoli, Giovanni Abioso.⁴¹

The editorial success of the *Commentationes* is witnessed by at least 22 printed editions, from the *Editio Princeps* published in 1512 by Petrus Summontius (*Sum*) up to 1674.⁴² In the same period, the influence of Pontano’s work (especially on linguistic ground) is evident in the *Eruditiones ad Apotelesmata Ptolemaei* by Agostino Nifo (Naples, 1513), in the *Libellus de diffinitionibus et terminis astrologiae* by Otto Brunfels (Basel, 1533) and still in the *Lexicon mathematicum, astronomicum, geometricum* by Girolamo Vitali (Paris, 1668).⁴³

⁴⁰ Rinaldi, *Le Commentationes*, pp. 218–30. From a linguistic point of view, Pontano’s approach to the astrological texts can be considered as an attempt to apply the teaching methods of Lorenzo Valla to the translation’s problems; for the diffusion of Valla’s methodology in Italian Humanism see Vincenzo Fera, ‘La filologia dei testi umanistici’ in *La critica del testo. Problemi ed esperienze di lavoro. Trent’anni dopo, in vista del Settecentenario della morte di Dante*, edited by Enrico Malato and Andrea Mazzucchi, Rome: Salerno, 2019, pp. 295–309, at pp. 300–01.

⁴¹ See the documents collected in Rinaldi, ‘La lettera’, pp. 344–51 and Rinaldi, *Le Commentationes*, pp. 237–38.

⁴² The complete list and an accurate description are in Juste, ‘Giovanni Pontano’.

⁴³ See the documents collected in Rinaldi, *Le Commentationes*, pp. 222–30.

Chapter 3

The Textual Tradition

3.1 The Manuscripts and the Main Prints

At the present stage of our knowledge, *Commentationes* survives in 19 witnesses: eighteen manuscripts (six of which contain only a limited portion of the text) and the *Editio Princeps* of 1512.⁴⁴ As we will see, four of these witnesses (namely manuscripts *FNL*, and *Sum*, the *Editio Princeps*) descend from copies that are still extant, so they are *descripti* and have no value for the reconstruction of the text (although they are helpful to reconstruct its textual history). Even the later partial witnesses (except *K*) derive from the printed editions and are of little importance for textual criticism. As for the later prints, they all go back to and reproduce, with some innovations, the text of the *Princeps*. Below is the list of sigla and a short description of the witnesses.⁴⁵

- D* Dublin, CBL, W 108 III; s. XV (4/4); parchment; seen on microfilm and some digital reproductions. It contains a collection of Pontano's works (*De principe*; *De obedientia*; *De fortitudine*; *Charon*; *Antonius*; *Commentationes*: ff. 157^v–261^r; *De aspiratione*).
- F* Florence, BNC, Magliabech. XX.23; s. XVI in.; paper. It contains: Petrus Bonus Advogarius, table of zodiacal chorography; various astrological tables (*Gradus qui tenebrosi*, *Puteales*, *Augmentantes fortunam*, *Fridarii*, *Azemenae*); *Commentationes*: ff. 1^r–113^v; George of Trebizond, *De antisciiis*, incomplete.
- L* Linköping, SLB, Cod. Matematik 9; s. XVI; paper. Only seen on microfilm. It contains *Commentationes*: ff. 1^r–153^v; George of Trebizond, *De antisciiis*, incomplete; Petrus Bonus Advogarius, table of zodiacal chorography.
- N* Naples, BN, VIII C 53; s. XVI, paper. It contains: Petrus Bonus Advogarius, table of zodiacal chorography; various astrological tables (*Gradus qui tenebrosi*, *Puteales*, *Augmentantes fortunam*, *Fridarii*, *Azemenae*); *Commentationes*: ff. 3^r–115^v; George of Trebizond, *De antisciiis*, incomplete.

⁴⁴ The manuscript *olim* Milan, Biblioteca Trivulziana 151 is now lost.

⁴⁵ For a detailed description of the manuscripts and prints, and an updated bibliography, I refer to the online catalogue by Juste, 'Giovanni Pontano'; for Pontano's handwritten additions in manuscripts *RTUVaVbVc*, I refer to the descriptions in Michele Rinaldi, 'Giovanni Pontano. Autografi', in *Autografi dei letterati italiani. Il Quattrocento*, I, edited by Francesco Bausi, Maurizio Campanelli, Sebastiano Gentile, James Hankins and Teresa De Robertis, Rome: Salerno, 2013, pp. 332–35.

- R* Rome, BANLC, 43 F 2 (Cors. 1287); dated 1490 in the explicit; parchment. It contains *Commentationes*: ff. 2^r–190^v, with corrections and additions by the hand of the scribe and Pontano. This important manuscript hands down the last redaction of the text. Together with manuscript *Vb*, Pietro Summonte used it as a printer's manuscript to prepare the *Editio Princeps* of 1512 (*Sum*). After, Eugenia Pontano (Pontano's daughter) donated it to the Library of San Domenico Maggiore, in Naples. I refer here to the foliotation given on the top right corner of the *recto* of each leaf, which begins with 2.
- T* Turin, BNU, F V 31 (931); s. XV (4/4), paper. It contains *Commentationes*: ff. 1^r–181^r, with some corrections and additions by the hand of Pontano; the manuscript was also annotated by Lorenzo Bonincontri, who interpolated some passages.
- U* Vatican, BAV, Urb. lat. 1393; s. XV 4/4, parchment. It contains only the first book of *Commentationes*: ff. 1^r–90^r; the *Prologue* to Book I addressed to Federico of Urbino, the sentence L (and the related commentary), the explicit, and some corrections are in the hand of Pontano.
- Va* Vatican, BAV, Vat. lat. 5984; s. XV 3/4; paper. It contains a collection of Pontano's works: *De bello Neapolitano* (fragment); *Actius*; and the first autograph redaction of the *Commentationes*: ff. 177^r–314^v in the hand of Pontano (incomplete, begins with proposition VIII). On f. 176^r there is an interesting annotation in the hand of Summonte: 'Commentationes in Centiloquium Ptolemaei; primum archetypum, in quo postea et addita (ut fit) et immutata multa sunt'; in this annotation, the meaning of *archetypum* is that of 'first draft/rough copy': 'abbozzi o minute'.⁴⁶
- Vb* Vatican, BAV, Vat. lat. 5984; s. XV 4/4; paper. It contains another copy of the *Commentationes*: ff. 1^r–173^r. There are corrections and additions in the hands of the scribe, Pontano and Pietro Summonte. Together with *R*, Summonte used *Vb* as a printer's manuscript to prepare the *Editio Princeps* of 1512 (*Sum*).
- Ve* Venice, BNM, lat. VIII.66 (3437); s. XV 4/4; paper. It contains the *Commentationes*: only the first book, ff. 1^r–78^r; it has rare corrections in the hand of Pontano and many marginal notes by another hand.
- Ven* Venice, BNM, lat. VIII.67 (3438) s. XV 4/4; paper. It contains the *Commentationes*: ff. 1^r–150^r.
- W* Vienna, ÖNB, 3161; s. XV, 3–4/4; paper; seen on digital reproductions; ff. 1^r–65^v contain a large portion of the first book of *Commentationes*: from

⁴⁶ Silvia Rizzo, *Il lessico filologico degli umanisti*, Rome: Storia e Letteratura, 1984, p. 310.

Comment. Vc. 3 ('calida natura') to *Comment.*, Lc. 2 ('ex antecedentibus illorum coniuncti'), with many additions and corrections in the hand of Pontano (and sometimes by the scribe). Since the numbering in the upper right margin starts from 9, this indicates that the manuscript lost 8 leaves. I will refer here to the most recent foliotation, which starts over from 1. The transcription of proposition L and of the commentary on Lc. 1–2. is in a different hand.

Partial witnesses

- Ce* Cesena, BCM, Comunitativa 167.23; s. XVI. Only seen on photographs; ff. 83^r–86^v: *Alexandri Paduani philosophi ac medici Foroliviensis Expositio super LX enuntiatum Ptolomei de figura sedecim laterum*; the text of *verbum* 60 is in Pontano's translation.
- K* Vienna, ÖNB, 5209; s. XVI; paper. Only seen on photographs; ff. 5^r–72^v: *Centum verba Ptolomei cum expositione Abuiafar filii Ioseph Abrae scriptoris*; in the margins, 'another, contemporary hand' (Juste) added the propositions in Pontano's translation; the translation of proposition II, f. 7^r ('Cum is cui aliquid libet ipsum melius perscrutabitur, inter id et eius formam nulla rerum differentia erit') reflects an early stage in the history of the text (Ω^2) so it cannot derive from the printed text.
- M* Munich, BSB, Clm 26764; s. XVI end; paper; f. 67^v contains Pontano's translation of the propositions XXXIV and <X>XXV.
- To* Toledo, ABC, 98–18; s. XVIII, paper. Only seen on photographs; ff. 1^r–22^r contain the text of the propositions, in Pontano's translation, without the commentary.
- Y* Vienna, ÖNB, 5258; s. XVI (1/4), paper. Only seen on photographs; ff. 156^v–158^r: excerpts 'ex Ioanne Ioviano Pontano super verbo 29 Centiloquii'; many names of constellations have been written in Greek (quite well spelled).
- Wa* Warsaw, BN, Rps 6627 III; s. XVII, paper. Only seen on photographs; ff. 334^v–337^v contain the text of the propositions, in Pontano's translation, without the commentary.

The main prints

- Ald* Ioannis Ioviani Pontani *Commentationum in centum sententiis Ptolemaei libri duo*, Venice: Aldus & Andrea Manutius, 1519.
- Iunt* Ioannis Ioviani Pontani *Commentationum in centum sententiis Ptolemaei libri duo*, Florence: Philippus Iunta, 1520.

Sum Ioannis Ioviani Pontani Commentationum in centum sententiis Ptolemaei libri duo, Naples: Mayr, 1512: this is the *Editio Princeps*, from which the subsequent prints derive.

3.2 The History of the Text

The text of *Commentationes* underwent various reworkings and remained in a fluid state for quite a long time; especially in the case of translation, alternative renderings of the Greek text are still present even in the last revision (see, in the apparatus of variants, the *variae lectiones* of *R*).⁴⁷ We aim to provide a critical, genetic edition of the last redaction of the text; therefore, our reconstruction will consider only the initial and final phases of each textual revision (i.e., the final stage of each redaction). On the other hand, we will not give an account of the subsequent developments of each redaction nor of the minor innovations of individual copies (the same goes for our apparatus of variants).⁴⁸ Thanks to changes, additions, and deletions of passages, we can date with reasonable accuracy the main stages of the history of the text within a chronological span between 1473–1474 and 1490; I refer to these subsequent stages with sigla Ω^1 – Ω^6 .

3.2.1 The First Stage of the Text: Ω^1 (*Va*'s Book I + *W*) 1473–1474

The oldest text stage we can reconstruct is the first book of the *Commentationes* found in the autograph *Va* and in the original text of *W* (i.e., without the changes by *W*²). In this recension, many passages of the text are still missing: propositions I–V; commentaries upon Ic. 1–Vc. 2 (since *W*, f. 1^r, begins with Vc. 3 — ‘calida natura’ — and *Va*, f. 177^r, with proposition VIII); commentary upon VIc. 29–38 (in *W* ff. 3v–4r later added by Pontano); commentary upon XXIXc. 24–66 (in *W*, ff. 43^r–47^v, later added by Pontano); text and commentary on proposition XXXIV (in *W*, ff. 40^r–42^r, later added by Pontano); text and commentary on *verbum* L, since in *W*, f. 65^v, the text of this sentence and the beginning of commentary on Lc. 1–2 are additions by a different and later hand. On the other hand, both

⁴⁷ On this typical aspect of humanistic texts see Vincenzo Fera, ‘Ecdotica dell’opera incompiuta: “varianti attive” e “varianti di lavoro” nell’*Africa* del Petrarca’, *Strumenti critici* 25 (2010), pp. 211–23.

⁴⁸ I use the expression ‘critical, genetic edition’ in the meaning it has in Italian Philology, i.e., to indicate an edition which ‘focuses on the evolutionary itinerary of the text, that is, the variantistic process leading from the readings contained in the apparatus to the version selected as copy-text’, cf. Paola Italia and Giulia Raboni and others, *What is Authorial Philology?*, Cambridge: Open Book Publishers, 2021, p. 12 (see also here, p. 15, for the definition of ‘genetic apparatus’).

manuscripts are acephalous, therefore, their initial gaps could be due to the loss of one or more quires.

As we have seen, on *Va* f. 176^r, Summonte wrote that this manuscript is the 'primum archetypum' of the work, but this is valid mainly for the first book; in fact, in *Va* the partial copy of the second book was likely added after the completion of the first one (1477);⁴⁹ therefore, *Va*'s Book II goes back to a later stage of development of the text (Ω^3); the palaeographical evidence confirms this conclusion.⁵⁰ As we will see, in *Va*'s Book II is still missing the *Prologue*, addressed to Pietro Compatre, the commentary on proposition LXV, and the later additions by Ω^{4-6} .

We can date the Ω^1 recension of Book I to approximately 1473–1474 because of this evidence: in *W* (f. 38^r, recent numbering), the anecdote of *Comment. XXXIc. 15* concerning the fall of Constantinople (1453) is an addition to the original text in the hand of Pontano, which reads: 'siquidem alium par est fuisse Romani imperii significatorem [...] cum XX [*later corrected in XXIII by Pontano*] ante annis Mahometus, Turcarum rex, Constantinopolim cepit'. Since the same reading (*viginti* instead of *vigintiquattuor*) also occurs in the text of *U*, f. 60^v (a manuscript revised by Pontano himself), this could mean that the chronological indication is not an 'error' but a relic of an early draft. If this is true, then Pontano supplemented *W* around 1473. On the other hand, in *Va*, f. 207^v, the information about the death of the Prince of Salerno (*Comment. XXXIc. 11*), which occurred on December 2, 1474, is a later addition in Pontano's hand (in the left margin); so, we could infer that this part of the *Va* text was written before that date.

Va's text has been heavily reworked by Pontano so that, in some cases, it is possible to detect up to four stages in its elaborative process. Because of the impossibility of providing all the countless variations, our apparatus records *Va*'s readings only selectively, and mostly when they reflect an early stage of the text that we can also find in other manuscripts, such as *W*, *U*, and *Ve*. For this reason, in the *Appendix*, I provide a collation between *Va* and *R*, the final redaction.

On the other hand, several clues suggest that *W* originated as a clean copy of *Va*; thanks to the additions, corrections, and improvements made by Pontano himself (or under his supervision), it, in turn, became a heavily revised working copy (= *W*²). I provide below a specimen of the textual revision of *W*² starting from the *Va* text (*R* is the last redaction):

⁴⁹ Summonte himself confirms this, since he states, *Va*, f. 176^r: 'in quo postea et addita (ut fit) et immutata multa sunt'.

⁵⁰ In the second book, starting with proposition LI (*Va*, f. 236^r), the ink is different than in the previous leaves, and (as it seems) from 234^r a new quire begins (cc. 234^r–247^v).

- IXc. 17 in id signum ingressus *R Va*] in *Va*, after ingressus, *parr. 17–21 are missing*; in *W²* the passage has been added by Pontano (but IXc. 20 is still missing).
- XIIc. 9 Iudicium ac sententiam...pro arbitrio dicimus *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.
- XIVc. 9–12 Graece...impediti *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.
- XVc. 16 in civitate incipit *R W²*] after incipit, *Va W*: Demum in hominum etiam genituris haec eadem loca qui amici qui inimici futuri sint etiam denuntiabunt (*deleted by W²*).
- XVIIIc. 4 ut propter...ab ipso tractabuntur *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.
- XIXc. 1 motum sequuntur *R W²*] motum sequuntur, nam crescente eius lumine venae medullaeque complentur, decrescente tenuantur *Va W*.
- XXIIIc. 27–30 Quod autem ad explanandam...feretur? *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.
- XXIVc. 20 Quod autem...Persas *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.
- XXVc. 4 tertiam illam...distributione *R W²*] *om. Va W*. 6. de re in tertio *Apotelesmatum...et nos R W²*] de re et non multo post et *Va W*.
- XXVIIc. 2–6 quod eius stellae...dicta est *R, W² (Pont.)*] propter frigidum atque humectum quae genitalis materiae qualitates sunt, cuius quidem cum sit proprium formam appetere, fit uti ex ea appetitione titillationes illae \in animalibus (*W*)/cieantur ad voluptatem cuius Venus conciliatrix esse dicitur, ideoque a Lucretio *Hominum divumque voluptas* dicta est, traditumque a poetis eam mari ortam, quod genitali materiae propter frigidum humectumque presideat *Va W*. 8–12. Nec vero...eam putent *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.
- XXIXc. 24–66 *R, W² (Pont.)*] *om. Va*, who only writes: de quarum naturis qualitatibusque haec a maioribus tradita invenimus.
- XXX Inspice primorum generis regum creationes *R W²*] Creationes regum gentis eius primorum inspice *Va W*.
- XXXIV–XXXIVc. *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.
- XXXVc. 1 rursum...devenerit *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*. 4. proque signi etiam qualitate *R W²*] *om. Va W*. 5. Aspectus quoque et situs planetarum aliorum considerandi sunt, et Lunae cursus in primis attendendus, ut tanquam in statera quadam examinari cuncta certius queant, sive in maius sive in minus propendant *R W²* (inspiciendi sunt)] qua ratione pluvia ne an sicca, ventosa ne an tranquilla anni tempora futura sint iudicari recte poterunt, quod iudicium ut certius sit aspectus quoque et situs planetarum aliorum inspiciendi sunt, et Lunae cursus imprimis attendendus *Va W* (qua ratione...ut certius sit *deleted by W²*). 9–13. et uniuscuiusque...remoto *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.

- XXXVIIIc. 1 irascendi *R W²*] irascendi, et harum quidem posterior a bili rubra, id est cholera excitatur, prior ab humido frigidoque humore, quae pituita vocata est *Va W (del. W²)*. 14–17. Famulari...docet Aristoteles *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.
- XXXIXc. 5 Malum habitum...laccessitus *R, W² (Pont.)*] *om. Va W* 9. quae popularem...demonstrat *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.
- XLlc. 4 bonaque illorum affectio *R W²*] *om. Va W*. 8. et afflictio...pensitandus *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.
- XLIIlc. 12 Infelicem...accommodari potest *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.
- XLIXc. 1–2. ut ab eminentissimo...in genitura domini *R, W² (Pont.)*] *om. Va W*.

Regarding the dating of the revision *W²*, since the passage concerning the electional astrology of *Comment. VIc. 29–38* — which Pontano inserted only in Ω^5 — in *W²*, ff. 3^v–4^r, was supplied by him in the margin, we can date the revision of this manuscript before the completion of Ω^5 (1479–1490).

3.2.2 The Second Stage of the Text: Ω^2 (U + Ve) 1477

The second stage in the history of the text is represented by manuscripts *U* and *Ve* and includes only Book I of *Commentationes*. This recension was completed by 1477, the date found in the explicit of both witnesses (cf. *U*, f. 90^r; *Ve*, f. 78^r). In Ω^2 Pontano added the *Prologue to Book I*, addressed to Federico of Urbino, the text and commentary on propositions I–V, paragraphs 24–66 of his commentary on proposition XXIX, the text and commentary on proposition XXXIV, and the text and commentary on proposition L. On the other hand, this stage still misses Pontano's commentaries upon IIc. 16, VIc. 29–38, VIIc. 10 (from: *hodie tamen to est morbi genus*), IXc. 20, and the whole Book II. *U* deserves special attention. Firstly, it provides some information not found in other manuscripts: see for instance, in the apparatus, *U*'s addition to Vc.12 (*U*, f. 13^r, in the right margin), or its version of the anecdote of *Comment.*, XXXIc. 15, concerning the fall of Constantinople (*U*, f. 60^v). Furthermore, in *U*, ff. 86^v–90^r, the text and commentary on proposition L are in Pontano's hand (like the *Prologue to Book I*, cf. *U*, ff. 1^r–2^r). This allows us to correct the scribal errors in this particular portion of the text that we find in all manuscripts of the subsequent redactions (*R* included), see, for instance, the series of planetary conjunctions listed in Pontano's commentary on proposition Lc. 21:

for this section, *U* is the only reliable witness.⁵¹ Finally, as the apparatus of variants shows, sometimes *U* has a slightly earlier text than *V_e*.

3.2.3 The Third Stage of the Text: Ω^3 (*Va*'s Book II) after 1477 before 1479

The subsequent development of the text is the addition of Book II (first draft) in the original transcription of *Va*. *Va*'s Book II is still missing the *Prologue*, addressed to Pietro Compatrie, the commentary on proposition LXV (entirely, cf. *Va*, f. 259^r), and the commentary on LXXVIIIc. 20–24: *from* 'atque incommoda' to 'adversentur. Neque quod' (in this section, Ω^3 has an earlier redaction: see the collation in the *Appendix*). Since for the commentary on LXVc.1–3, *Ven* and *T* (= Ω^4) are the earliest known witnesses, *Va*'s Book II, which lacks those passages, had to be written shortly before the completion of Ω^4 in 1479.

3.2.4 The Fourth Stage of the Text: Ω^4 (*Ven* + *T*) 1479, and the *Codices Descripti FNL*

The fourth stage of the text adds the commentary of IIc. 16 (still missing in *Ven*), which Pontano himself added in *T* (f. 7^v) at the end of proposition II, and the commentary on LXVc. 1–3. This recension was completed by 1479, the date recorded on the last leaf of *T*, f. 181^r: 'τελωσ [sic!] 1479' (*Ven* has no explicit or subscription). Ω^4 still misses Pontano's commentaries upon VIc. 29–38, VIIc.10 (from *hodie tamen* to *est morbi genus*), IXc. 20, the *Prologue to Book II*, and the commentaries on LXVc. 4–11 and LXXVIIIc. 20–24: *from* 'atque incommoda' to 'adversentur. Neque quod' (in this last section Ω^4 still has the early *Va* text).

In *T* Lorenzo Bonincontri interpolated Pontano's commentary on XXXIc. 11 ('considerandumque regi ne mortem an regis dignitati finem potius videatur afferre, ipso rege superstite, an alicui ex regni primoribus mortem minitetur, ut nuper in Roberto principe salernitano vidimus comprobari') as follows (*T*, f. 63^v): 'considerandumque regi ne mortem an regis dignitati finem potius videatur afferre, ipso rege superstite, an alicui ex regni primoribus mortem minitetur, ut nuper *in*

⁵¹ On this methodological procedure, see Silvia Rizzo, in Vincenzo Fera and Silvia Rizzo, 'La filologia umanistica tra filologia classica e filologia romanza' in *Filologia classica e filologia romanza. Esperienze ecdotiche a confronto*, edited by Anna Ferrari, Spoleto: CISAM, 1999, pp. 33–65, at p. 55: 'le diverse redazioni di un'opera – sia che risalgano all'autore sia che siano frutto di intervento di altri – non vanno ovviamente mescolate, ma è altrettanto ovvio che possono funzionare anche come differenti rami di tradizione e quindi essere reciprocamente usati per correggere errori meccanici di tradizione' (the different redactions of a text – whether they go back to the author or whether they are the result of the intervention of others – obviously should not be mixed, but it is equally evident that they can also work as different branches of tradition and therefore be used to correct scribal and traditional errors).

All these interpolations are found in the descendants of *F*: *N* and *L*. From the same source, *N* and *L* derived many shared innovations, such as the astrological tables concerning the zodiacal chorography (at the beginning of *F*, f. 1^r, and *N*, f. 1^r, at the end of transcription in *L*, ff. 160^{r-v}) and the *gradus tenebrosoi, puteales, augmentantes fortunam, fridarii, azemena* (only in *F*, f. 1^v, and *N*, f. 1^v–2^r), the marginal headings, the inclusion in the astrological corpus of George of Trebizond's *De antisciiis* (incomplete), and the astrological tables in propositions XXVII, L, LXXI, XC, XCV and the final *Tabula eorum quae in hoc libro continentur*. *FNL* also share many readings; below is a *specimen*:

- Proem.* 1. intempestivus *R*] intempestivius *FNL*. 6. quando, quod *R*] quando-quidem *FNL*. facimus *R*] fecimus *FNL*. 7. libellum *R*] librum *FNL*. ad Syrum fratrem *R*] ad fratrem Syrum *FNL*. 8. Monet autem *R*] Monetque autem *FNL*. atque ille quidem haec *R*] atque haec quidem haec...ille *FNL*.
- Ic. 12. itemque ea quae *R*] itaque ea quae *FNL*. 18. Atqui scientia *R*] At quia scientia *FNL*. 20. Age consideremus etiam in hac parte *R*] Ago consideremus etiam hac in parte *NL* (*in F the 'e' of Age looks like an 'o'*) recte quidem atque apposite *R*] recte quidem atque oppositely *FNL*. 21. dictet *R*] dictat *FNL*. 26. divino quodam spiritu *R*] divino quodam numine *FNL*. 30. quod dici iure possit *R*] quod iure possit appellari *FNL*. 35. et illi facinus *R*] illique facinus *FNL*.
- IIc. 7. institutrices *R*] informatrices *FNL*. 10. eventum indicat effectumque promittit *R*] eventum indicat et effectum promittit *FNL*. 12. vana omnis *R*] varia omnis *FNL*. 13. docuissetque eum *R*] docuisset quom *FNL*.
- III significationis *R*] *om.* *FNL*. IIIc. 5. collocatum habuit *R*] collocatum habuerit *FNL*.
- IVc. 2. perficere ars soleat *R*] ars ipsa perficere soleat *FNL*. 12. sponte sua *R*] sponte *FNL*. nequit *R*] non poterit *FNL*. 13. dices faciesque *R*] facies dicesque *FNL*.
- Vc. 2. Quod si terra *R*] Quod si terram *FNL*. 3. humida item siccis *R*] humida iterum siccis *FNL*.
- VIc. 9. quis item *R*] quis iterum *FNL*. 27. quanvis aliquantulum iuvent *R*] iuvent *om.* *FNL* nihil tandem *R*] nihil tamen *FNL*.
- VIIc. 17. de nati moribus veram possit mathematicus proferre sententiam *R*] veram possit mathematicus sententiam proferre de nati moribus *FNL*. proprietates item *R*] proprietates iterum *FNL*. 19. rabiem contraria Veneris potestate sedabit *R*] rabiem contrariam Veneris potestate sedabit *FNL*. 20. temperatur *R*] temperabitur *FNL*.
- VIIIc. 6. e terra *R*] *om.* *FNL*. 11. nunc docet *R*] nunc docet nos *FNL*. 12. in annos *R*] in anno *FNL*.

- IXc. 3. alium quam quem haberet suscipere R] *om. FNL*. 8. horridissima hieme frigora R] horribilissima hyeme frigora *FNL*. saevius R] *om. FNL*. 14. ascendente Scorpio R] ascendenti Scorpio *FNL*. 16. pene quotidie R] quotidie pene *FNL*. 19. neque aliud quippiam R] neque alius quippiam *FNL*.
- Xc. 1. nec eadem medicamentorum omnium est natura R] nec eadem est medicamentorum omnium natura *FNL*. quibus leviores sunt morbi R] quibus leviores sunt morbis *FNL* omnino R] *om. FNL*. 15. dare R] *om. FNL*. 16. ars ipsa indicio est in illius R] ipsa ars inditio est in ea *FNL*. 18. nostri R] *om. FNL*.
- XIc. 2. omnes omnia R] omnia *FNL*. 3. agendam sibi proposuit R] sibi agendam sibi proposuit *FNL*. 5. superiori statim R] statim superiori *FNL*. 6. concursionibus R] concursibus *FNL*. 9. peregre domum R] domum peregre *FNL*.
- XIIc. 4. dimittet R] admittet *FNL*. aut longe minori R] aut minori *FNL*. 9. vocantur R] dicuntur *FNL*.
- XIIIc. 6. futurum ut R] futurum aut *FNL*. 8. in iis maxime quae R] in iis quae maxime *FNL*. 11. propter iniquam Martis Saturnique collocationem R] propter Martis Saturnique collationem *FNL*. mathematicus R] *om. FNL*.
- XIVc. 9. particulare nomen cum sit R] cum particulare nomen sit *FNL*. 10. *Cecacomeni* R] *Comeni* *FNL*. 12. dicitur 'impediti' R] dicantur impediti *FNL*.
- XVc. 1. potissimae R] potentissimae *FNL*. 3. id est septimae domui R] *om. FNL*. 12. decretis R] *om. FNL*. 13. eadem via R] *om. FNL*.
- XVIc. 4. abnegatae R] ob negatae *FNL*. nolentis R] volentis *FNL*. 5. damnum illud R] illud *FNL*. 6. quod et quidam R] quod et quid *FNL*. 12. vicissitudines R] vicissitudines vicit *FNL*.
- XVIII sentias R] senties *FNL*. XVIIIc. 6. ex horoscopo minitante R] in hoc horoscopo minitante *FNL*.
- XIXc. 2. circueat R] circuat *FNL*. 3. incrementa nostri corporis R] incrementa nostra corporis *FNL*.
- XXIIc. 2. illud erit absque R] illud absque *FNL*. 6. decreverit R] decreta ve erit *FNL* (decretaverit T).
- XXIII imbecillae R] imbecilles *FNL*. XXIIIc. 1. et dexteritatem R] ad dexteritatem *FNL*. 19. tum quadrangulus R] *om. FNL*. 25. propria an aliena R] propria aliena *FNL*. 26. coloribus R] *om. FNL*.
- XXIVc. 4. Nec vero sic aliquis accipiat R] Hec vero sic aliquis accipiat *FNL*. obnoxii R] obnexi *FNL*.
- XXVc. 8. decurso spatio R] percusso spatio *FNL*.

- XXVIc. 5. corporeorum humorum *R*] corporum humanorum *FNL*. 8. eius actionis significator *R*] eius significator actionis *FNL*. 9. accensus cereus *R*] accessus certus *FNL*.
- XXVIIc. 20. collum in homine *R*] collum hominis *FNL*.
- XXVIII ut duabus Lunam *R*] ut duabus Luna *FNL*. XXVIIIc. 10. promittendum erit *R*] pollicendum erit *FNL*.
- XXIXc. 7. ac primo sub illius auspiciis, deinde suis, exercitum ducat, atque ut regis filius a patre institutus *R*] *om. FNL*. quod graece verbum *alogon* significat *R*] quod verbum graece *alogon* significat. 8. Picinium *R*] *om. FNL*. 14. natum eum supra paternas *R*] natum cum supra natum paternas *FNL*. 29. Atorage *R*] Atorage *FNL*. 46. manus arcum capit *R*] manu arcum capit *FNL*.
- XXXc. 13. mundi parte *R*] celi parte $F^1N^1L^1$, al(ias) mundi $F^2N^2L^2$.
- XXXIII ascendentibus *R*] ascendente *FNL*. XXXIIIc. 4. alterius geniturae figuram *R*] alterius figuram *FNL*.
- XXXIVc. 3. aut domini signi eius *R*] aut tantum signi eius *FNL*.
- XXXVc. 11. magis ac magis *R*] magis *FNL*. 13. Sole etiam longius a signis, ubi planetae fuerint, remoto *R*] Sole etiam a signis...longius remoto *FNL*.
- XXXVIc. 8. in domo et finibus *R*] in finibus *FNL*.
- XXXVII potestatis *R*] ditionis *FNL*(T^2) ratiocinaberis *R*] rationaberis *FNL*. XXXVIIc. 4. et cupiditates *R*] et cupidines *FNL*. imitabuntur *R*] mutabuntur *FNL*. 22. viae *R*] vis *FNL*.
- XXXVIIIc. 6. spiritus item *R*] spiritus quidem *FNL*.
- XXXIXc. 3 si a maleficis stellis insessus *R*] si a maleficis stellis in sessus *FNL*. 6. populariumque divitiarum *R*] populique divitiarum *FNL*.
- XLc. 2. utriusque status *R*] utriusque *FNL*. 4. affectio *R*] effectio *FNL*.
- XLIIc. 6. tutissimam *R*] tutissimum *FNL*.
- XLIIIc. 2. malique magnum *R*] magisque magnum *FNL*.
- XLVIc. 4. boni tantum *R*] bonitatum *FNL*. 8. praeponendum *R*] praeferendum *FNL*.
- XLVIIIc. 5. ac fidelem futurum *R*] *om. FNL*.
- Lc. 5. atque in unum coire *R*] atque inire in unum *FNL*.
- Llc. 14. et cerni *R*] *om. FNL*. 23. non audebimus *R*] non audemus *FNL*. 29. parum *R*] quar(um) F^1 , quas F^2LN .
- LIIc. 7. brevior corporis statum efficit *R*] longior staturam et corporis statum efficit F^1 (F^1 made a saut du même au même to the upper line), brevior staturam et corporis statum F^2NL .

- LIVc. 3. dominatori huic R] dominatorum huic FNL. 6. Alia rerum aliarum ratio R] alia rerum alia ratio FNL.
- LV si ascendens ab aliqua stella fixa, quae ex Martis mistura sit, affligetur R] si ab aliqua stella fixa quae ex Martis mistura sit ascendens affligetur FNL.
- LVIc. 2. si dominum quoque R] si dominus quoque FNL. 5. opera R] om. FNL.
- LXc. 8. sexdecies R] sexdenos FNL.
- LXIVc. 3. perquires R] perquirat FNL.
- LXVIc. 8. graece *peripatos* R] peripatos FNL.
- LXVIIc. 1. adepturus est R] adepturus sit FNL. 2. diesque R] om. FNL.
- LXIX ipse R] om. FNL.
- LXXc. 17. ad daemonum vexationes R] ad daemonum vexationes solitudinemque FNL. 18. constituti R] om. FNL.
- LXXI vero R] om. FNL.
- LXXIIc. 10. constat R] om. FNL.
- LXXIIIc. 10. humoribus, aut ex suffocatione R] om. FNL. 11. Ptolemaeus R] om. FNL. 17. monuimus R] meminimus FNL.
- LXXVIIc. 1. consideranda est R] consideranda sunt FNL. deinde ea quae R] ea quae om. FNL. 11. iucundi vel acerbi R] iucundi vel adversi FNL.
- LXXVIIIc. 6. minuta R] om. FNL. 15. utriusque R] om. FNL.
- LXXXIIc. 10. ad figuram lunaris cum Sole coitus R] ad figuram lunarem cum Sole coitus FNL.
- LXXXIIIc. 3. collatio R] collocatio FNL.
- LXXXIVc. 5. Qua e re fit ut R] qua e re fit aut FNL. 6. validior R] eo validior FNL.
- LXXXVIc. 3. animi R] om. FNL.
- LXXXVIIIc. 1. ut, invento gradu R] om. FNL. 8. idem fortunae locus R] eadem fortunae pars FNL.
- LXXXIXc. 3. alicuius R] om. FNL. 5. declarabit R] declarat FNL.
- XCc. 6. a planeta illo R] ab illo FNL. 7. alii planetae commistus R] alio planetae commistus FNL.
- XCIIc. 9. adversus aegro R] adversus aegros FNL.
- XCIIIc. 8. planetarum coniunctione significarentur R] coniunctione significarentur FNL. 11. initium peperit R] initium praebuit FNL.
- XCIIIIc. 5. ascriptae sunt R] om. FNL.
- XCVc. 6. prima R] om. FNL. 9. aperte R] om. FNL.

XCVIc. 1. agitationibusque *R*] cogitationibusque *FNL*.

XCVIII in iudiciis *R*] *om. FNL*. XCVIIC. 7. vocant *R*] appellant *FNL*.

XCIXc. 10. ita vertuntur ut nunc hae nunc illae qualitates *R*] *om. FNL*.

Cc. 1. in quaerendo loco *R*] in quaerendo locum *FNL*. 4. integris triginta gradibus *R*] integris triginta *FNL*. 15. nec horoscopum videat *R*] in horoscopum videat *FNL*. 28. designant *R*] significant *FNL*. 30. Nobis adolescentibus *R*] Nobis etiam adolescentibus *FNL*. 31. Secuta est et pestilentia *R*] Secuta est *om. FNL*. 41. Cuius morte *R*] Eius morte *FNL*. 53. qui de meteoris *R*] qui metheoris *FNL*.

Against *F*, *L* and *N* share the following innovations (often deriving from the peculiar reading of *F*):

Proem. 5. centum enunciata, id est sententias, continentem *RF*²] centum enuntiata sententias *FNL*.

Ic. 15. edicere *RF*] adicere *NL*. 27. quaeramus *RF*] quaeremus *NL*.

IVc. 7. qui denique facultatibus aliis *RF*] qui denique facultatibus denique *NL*.

Vc. 8. si Mars vulnus *R* (si ♂ vulnus *F*)] si (*blank follows*) vulnus *N*, si vulnus *L*.

VIc. 17. vendiderat Rex castellum quoddam homini pecunioso *R*] vendiderat Rex castellum quodam ho(min)i pecunioso *F*, vendiderat Rex castellum quodam h(uius)modi pecunioso *N*, *L(om. Rex)*.

VIIIc. 12. possis dicere *RF*] possit dicere *NL*.

IXc. 3. si coelum est *RF*] si coelum *NL*.

XVIIc. 5. servandum statuimus *R*] sic observandum statuimus *F*, sit observandum statuimus *NL*.

XLc. 15. de priore *R*] de prioris *F*, de prioribus *NL*.

XLIVc. 9. si post Mercurium Iupiter, Iovi menses octo permittit, et sic deinceps *R*] si post Mercurium Iupiter, Iovi menses 12, et si post Iovem Venus, Veneri menses octo permittit, et sic deinceps *T*² (*Bonincontri's interpolation*) *F*, *NL (om. octo)*.

LIc. 10. cum primum utero egressus *R*] quomprimum u(ter)o egressus *F*, quom primum u^o egressus *N*, cum primum vero egressus *L*.

There is no reason to exclude the derivation of *L* from *N*; furthermore, since in *L* the headings preceding propositions XI and XIII have been inserted into the text (while in *N* they are at the top of the page, before the *incipit* of the sentence), this seems to confirm that *L* descends from *N*. *LN* can therefore be eliminated as *codices descripti*. As a rule, our critical apparatus does not record their readings (the exceptions concern only a few *loci critici*). By contrast, the apparatus reports the

readings of F (an interpolated copy of T), a choice that could be useful for collating any new witnesses.

Finally, it may be helpful to point out that — although we are not dealing with a Romance text — we could consider the $TFNL$ group of manuscripts as an ‘active branch’ of the tradition, in the sense indicated by A. Varvaro in 1970.⁵³

3.2.5 The Fifth Stage of the Text: Ω^5 ($W^2 + Vb + D$) after 1479 before 1490

The subsequent development of the text is Ω^5 , which essentially is a revision of Ω^4 . In this recension, Pontano added the long addition to his commentary on proposition VIc. 29–38. This addition is in the margins of W^2 , ff. 3^v–4^r and Vb , ff. 15^v–16^r (in both cases in Pontano’s hand) and in the text of D (ff. 167^{r-v}), which is the latest witness of this text stage. It is interesting to note that the addition of VIc. 29–38 in the margins of W and Vb was made by Pontano using the same insertion mark in the left margin and the same annotation (‘in fine capituli huius addatur’). This could perhaps indicate that he made the additions in the two manuscripts at the same time. If this is true, we can deduce that Pontano had several copies of his work at his disposal.

The original text of Ω^5 still misses Pontano’s commentaries upon VIIc. 10 (from *hodie tamen* to *est morbi genus*), IXc. 20, the whole *Prologue to Book II*, the commentaries on LXVc. 4–11 and LXXVIIIc. 20–24 (from *atque incommoda* to *adversentur. Neque quod*); like Ω^4 , in this last passage Ω^5 still has the early Va text.

We can date only approximately this redaction to after 1479 (the date of the *explicit* of Book II in Ω^4) and before the *terminus ante quem* of 1490 (the date given in the *explicit* of R , f. 188^v).

Vb deserves special attention. Firstly, it is a manuscript very close to T ; like in T , in Vb we can find many corrections and autograph additions written by Pontano in the margins, such as the additions to the commentaries on IIc. 16 (cf. T , f. 7^v and Vb , f. 8^r) and XCIIc. 16 (from *Poterit autem* to *de opinione ferre*, cf. T , f. 166^v and Vb , f. 159^v). Vb was later collated with R by Pietro Summonte, who copied in it many of the corrections and additions made by Pontano in R , including the passages of the commentaries on VIIc. 10 (Vb , f. 17^v), IXc. 20 (Vb , f. 22^v), LXXVIIIc. 20–24 (Vb , f. 136^v) and the *Prologue to Book II* (Vb , ff. 90^v–92^v), still missing in Ω^5 . Summonte, on the other hand, neglected to transcribe in full the addition to LXVc. 4–11, cf. ff. 117^v and 174^r. The reason for this is that — as we will see in the next paragraph — Summonte used both Vb and R as printer’s manuscripts for his *Editio Princeps* of 1512 (*Sum*).

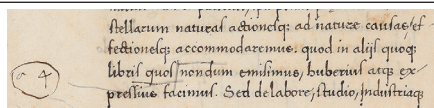
⁵³ Alberto Varvaro, ‘Critica dei testi classica e romanza. Problemi comuni ed esperienze diverse’, now in his *Identità linguistiche e letterarie nell’Europa romanza*, Rome: Salerno, 2004, pp. 567–612 (especially: pp. 580–87).

3.2.6 The Last Stage of the Text: Ω^6 (*R*) 1490

The last redaction is found in the original text of *R*, which was completed in 1490, as it is clearly stated in the subscription of the manuscript (f. 188^v): ‘Libri secundi *Commentationum* finis. M^oCCCCCLXXXX^o’. In this recension, Pontano added the *Prologue to Book II* (written in the text, ff. 100^r–102^v, by the scribe’s hand), the supplements to his commentaries on VIIc. 10 (from *hodie tamen* to *est morbi genus*), IXc. 20 (ff. 20^v and 26^r, both written in the margins by Pontano’s hand), the supplement to LXXVIIIc. 20–24 (from *atque incommoda* to *adversentur*. Neque quod, f. 149^r, written in the text, in an erasure, by Pontano’s hand) and finally, the supplement to LXVc. 4–11, which in *R* is written at the end of the transcription, on ff. 189^v–190^v, by the scribe’s hand: Pontano moved it to the corresponding place in the text with an insertion mark that reads (*R*, f. 128^r): ‘Require signum hoc in fine libri et subde’. This last addition and the marginal ones were probably added after the completion of Ω^6 in 1490, but there is no evidence to say when.

Later, Pietro Summonte used *Vb* and *R* to prepare the *Editio Princeps* of the *Commentationes* (*Sum*). In fact, the printed text almost perfectly reflects the later drafting stage of these two manuscripts (except for a few errors, many of them corrected in the final table of *Errata corrige: Sum*, f. Kviii^v. Furthermore, in the margins, *Vb* was marked with numbered and encircled lowercase letters, referring to the leaves of the printed text (the reference exactly goes to the initial word of the page), for instance, in the margins of *Vb*, ff. 1^r–4^r, we can find the following signature-letters: ‘a 3’ (*Vb* f. 1^r, referring to the beginning of *Sum* f. Aiiir), ‘a 4’ (*Vb* f. 1^v, referring to *Sum*, f. Aiiiv), as shown below:

Vat. lat. 5984, f. 1^v

Sum, f. Aiiiv

4

COM.

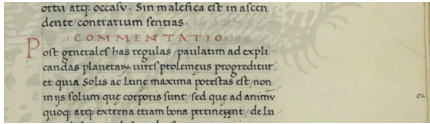
nō dum emissimus: huberius atq; expressius facimus. Sed de labore: studio: industria: nostra hactenus. Claudius Ptolemaus libellum hunc ad Syriū fratrem scripsit: quem ait fructum esse librorum: quos ante de stellarum decretis scripserat: unde Carpos Græce inscribitur: in quo quacunq; traduntur: utiū experiētiāq; probata esse dicit: ueritatēq; maxime confētere. Monet autem nequis prius ad eum legendum accedat: q̄ omnes sciētiæ ex illis: nōtā: accipiat. At uellā quidam hoc: Summū fratrem agit. Nos

Further on, we also find: ‘a 5’ (*Vb* f. 3^r, referring to *Sum*, f. Aiiir), ‘a 6’ (*Vb* f. 4^r, corresponding to *Sum* f. Aiiiv), and so on.⁵⁴ Some of these marks are often repeated and deleted on the same leaf, probably as early trial settings, later crossed out when the composition was in progress.

⁵⁴ See the study of Salvatore Monti, ‘Per la storia del testo dell’*Actius*’ in Monti and Sabia, *Studi*, II, pp. 909–45, at p. 923, n. 1, who first identified *Vb* as the printer’s manuscript of the *Commentationes*.

Similar marks are found also in the margins of *R*. For instance, in the right margin of *R* f. 39^r, near the text line ‘solum quae corporis sunt’ is written ‘c 2’ (referring to *Sum*, f. Civ), as shown below:

R, f. 39^r

Sum, f. Civ

... C O M .
solum quae corporis sunt: sed quae ad animum quoque atque externa etiam bona
pertinent: de Luna Solisque apoclefinaribus primo precipitur. Ac prima quidem
de bonis malisque externis sententia traditur: ut cum tanta utriusque in exter-
nis sit: manifestior fiat eorum in corporibus dominatus. Pars fortunae in
natiuitatibus explicandis: summa diligentia est uidenda: ea enim male cognita:
quae potest esse de fato hominis uera certaque praedictio: haec ab intercap-
tione: hoc est distantia Solis Lunae inter se caritur: deducitur: ab aliena

Further on, in the right margin of *R*, 58^r, near the text line ‘quas mirum in modum’, we find ‘D 1’ (= *Sum*, f. Dir) and in the right margin of *R*, f. 62^r, near the text line ‘habent; globus stellarum’, a little ‘d 4’ (= *Sum*, f. Diiv).

As we have seen, the original text of *Vb* misses Pontano’s commentary on LXVc. 4–11, a portion of the text preserved only by *R* and the *Editio Princeps*. On *Vb*, f. 174^r, Summonte supplied this passage only with the four initial text lines, as follows: ‘Ac nihilominus quid alii sentiant, atque in primis hospes ac familiaris meus Paulus Prassicius sacerdos Aversanus, disciplinae huius omniumque bonarum artium maxime studiosus, relinquere inexpressum nolui; idque est huiusmodi: quod triplex cum sit Saturni Iovisque coniunctio, remotissima illa *et cetera*’ (the rest is missing).⁵⁵ This means that, in preparing the *Editio Princeps*, the printer had both *R* and *Vb* at his disposal. On the other hand, the same printing process is documented for the *Editio Princeps* of at least another Pontano’s work: the *De prudentia*.⁵⁶

Since the *Editio Princeps* descends from preserved manuscripts, it has no value as an independent witness for the reconstruction of the text. In the colophon of *Sum*, f. Kviiiiv we read: ‘ex officina Sigismundi Mayr Germani, summo ingenio artificis [...] anno MDXII, ac fideliter omnia ex archetypis Pontani ipsius manu scriptis quae Neapoli in bibliotheca divi Dominici cuncta servantur’; apparently, this could have been a good reason to lead later printers to reproduce the text of *Sum*.⁵⁷

⁵⁵ This corrects my previous reconstruction (see Rinaldi, ‘Obscurus sane’, p. 232 n.): *Vb* does not miss f. 175, which is blank (and therefore had not been reproduced in my microfilm).

⁵⁶ For the edition of *De Prudentia*, Summonte used the manuscript now British Library, Additional 12027, and another *exemplar*, now lost; see William H. Bond, ‘A Printer’s manuscript of 1508’, in *Studies in bibliography*, edited by Fredson Bowers, Charlottesville: Bibliographical Society of the University of Virginia, 1956, pp. 147–56, at p. 152.

⁵⁷ The Aldine edition of 1519 (= *Ald*) seems to reproduce the text of Mayr’s edition of Pontano’s astrological prose (Naples, 1512); it contains: Pontano’s *Commentationes*, *De rebus coelestibus* and *De Luna liber* (and includes - sometimes in different positions - the same paratexts such as, before the beginning of the *Commentationes*, the letter by Summonte to Bernardino Sanseverino; at the end of the edition, the poem of Giovanni Pardo; before the beginning of the *De rebus coelestibus*, the letter

As for the other partial witnesses (*Ce*, *M*, *To*, *Y*, *Wa*), nothing prevents us from thinking that they derive from *Sum*, *Ald*, and *Iunt*, the editions of the early sixteenth century. The only exception is *K*, which, in one passage, reflects an early stage of the text: Ω^2 .

Finally, the availability of both manuscripts used to prepare the print allows us to examine in depth (and in a new light) a controversial aspect of Summonte's editorial practice: the alledged presence of his interpolations in Pontano's texts.⁵⁸ Actually, besides the usual editorial revision (which involved capitalization, spelling, and punctuation), there is no change made by Summonte in *Vb* that we cannot find in the original text of *R* (or in its later additions and corrections) and our apparatus criticus documents this fact.⁵⁹ This remark restores credibility to the 'summontianae curae', maybe too devalued in the recent past.

3.3 A Synoptic Picture of the Content of the Different Textual Stages

In the following tables, I summarize, in a synoptic form, the main steps of the development of the text through the textual stages Ω^1 - Ω^6 . In each column, I indicate the content of the original redaction, the additions in the text, the still missing portions of the text, and the later additions (the supplements by Pontano are marked by an asterisk).

by Summonte to Andrea Matteo Acquaviva). I collated the Aldine text only in a few, but relevant, *loci critici* of books I and II (*Comment.* Vc. 12, XXIIIc. 27, XXIXc. 27–66, Lc. 21, LXVc. 4–11); in all these passages, the Aldine shares the errors and innovations of *Sum* (to which it adds some innovations, such as the names of constellations in Greek in proposition XXIXc. 27–66). The same is valid for the Giuntina edition of Florence, 1520 (= *Iunt*, which omits the *De rebus coelestibus*). Later editions seem to reproduce either the text of the Mayr's edition (for instance: the prints of Basel, 1540 and Basel, 1566) or the Aldine one (like the print of Basel, 1531).

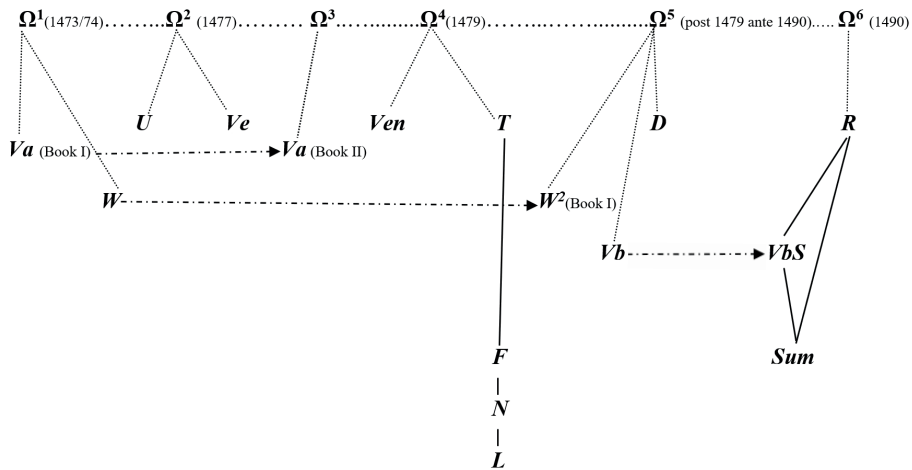
⁵⁸ On this remarkable problem of the edition of Pontano's texts, see, in particular, the three papers by Liliana Sabia, 'Pietro Summonte e l'*Editio Princeps* delle opere pontaniane', 'La mano del Summonte nelle edizioni pontaniane postume', 'Manipolazioni onomastiche del Summonte in testi pontaniani', in Monti and Sabia, *Studi*, I, pp. 215–292.

⁵⁹ The only, slight exceptions could be the corrections at *Comment.* VIc. 37: *quanvis bonum R*², f. 19^v, *in ras. (manu Sum.) VbS*] *etiamsi bonum W*²*D*, *VbP*; and XLVIIIc.1: *an diutius simul concordibusque animis victuri sint R*², cc. 93^{r-v}, *in ras. manu Sum., VbS manu Sum.*] *an diutius simul vivere concordibusque animis debeant (= Va)UVeVenTFWDVbR*. On the other hand, these changes are consistent with those made by Pontano himself in other passages of his text, and we cannot exclude that Summonte derived them from a lost manuscript (maybe the one from which *R* was copied).

Ω^1	Ω^2	Ω^3
Content: partial copy of Book I: VIII–XLIXc. (<i>Va</i>); Vc.3–XLIXc. (<i>W</i>).	Content: Book I	Content: <i>Va</i> 's Book II (first draft)
Additions in the text:	Additions in the text: <i>Prologue</i> to Book I; text and commentary on I–Vc. 2; XXIXc. 24–66; XXXIV and XXXIVc.; L and Lc.	Additions in the text:
Missing parts: I–VIIc. (<i>Va</i>); I–Vc.1–2 (<i>W</i>); VIc. 29–38; VIIc. 10; IXc. 20; XXIXc. 24–66; XXXIV; XXXIVc.; L; Lc.; the whole Book II.	Missing parts: IIc. 16; VIc. 29–38; VIIc. 10; IXc. 20; the whole Book II.	Missing parts: <i>Prologue</i> to Book II; LXVc.; LXXVIIIc. 20–24.
Later additions: VIc. 29–38 ($W^* = W^2$) XXIXc. 24–66 (W^*) XXXIV (W^*) XXXIVc. (W^*) L (<i>W</i> , by a different hand) Lc.1–2 (<i>W</i> , by a different hand)	Later additions:	Later additions:
Ω^4	Ω^5	Ω^6
Content: Books I–II.	Content: Books I–II.	Content: Books I–II.
Additions in the text: LXVc. 1–3.	Additions in the text: VIc. 29–38 (<i>D</i>)	Additions in the text: <i>Prologue</i> to Book II
Missing parts: IIc. 16; VIc. 29–38; VIIc. 10; IXc. 20; <i>Prologue</i> to Book II; LXVc. 4–11; LXXVIIIc. 20–24.	Missing parts: VIIc. 10; IXc. 20; <i>Prologue</i> to Book II; LXVc. 4–11; LXXVIIIc. 20–24.	Missing parts: VIIc. 10; IXc. 20; LXXVIIIc. 20–24; LXVc. 4–11.
Later additions: IIc. 16 (only in T^*)	Later additions: IIc. 16 (Vb^*); VIc. 29–38 (W^{2*} ; Vb^*)	Later additions: VIIc. 10*; IXc. 20*; LXXVIIIc. 20–24*; LXVc. 4–11.

3.4 A Diagram Graphing the History of the Text

Although, due to the fluid state of the text, it is impossible to trace a traditional *Stemma codicum*, nevertheless, relying on the shared innovations, the subsequent textual stages and the relationships between the principal surviving witnesses can be illustrated by a diachronic diagram. In the graphic below, horizontal dotted lines are used for indicating the development of a stage of composition into another one (e.g., from Ω^1 to Ω^2). Horizontal dashed arrows indicate the corrections, deletions, and additions inserted in a specific manuscript (e.g., the evolution from *W* to *W*²). Vertical dotted lines indicate elements belonging to the same textual stage (as in the case of *Va* and *W*, belonging to Ω^1). Finally, only the straight lines indicate a genealogical relationship in the Lachmannian sense, i.e., the direct dependence of a manuscript on another one (as in the case of *TFNL*) or the descent of a print text from extant manuscript copies (as in the case of *Sum*).⁶⁰

3.5 Conclusion

The critical text of the *Commentationes* must rely on witness *R*, which contains the final redaction of the text. The previous redactions will be used to correct the few errors of this recension in *Comment.* Lc. 21. The apparatus criticus will record the main variants characterizing the previous textual stages Ω^{1-5} .

⁶⁰ For an updated account and discussion of the principles of Genealogical Textual Criticism, see Michael D. Reeve, 'Stemmatic Method: qualcosa che non funziona?' now in his *Manuscripts and Methods*, Rome: Storia e letteratura, 2011, pp. 27–44, and Paolo Trovato, *Everything You Always Wanted to Know about Lachmann's Method*, Padua: libreriauniversitaria.it, 2017², pp. 49–67.

Chapter 4

Editing Methods

Written by a competent scribe, revised and supplemented by Pontano himself, *R* is a reliable witness, so I follow this manuscript whenever possible. The few rejected readings of *R* are listed at the end of this chapter. All the other witnesses (manuscripts and *Sum*) have been collated in full (although, as I have already said, not all their alternative readings are registered in the *apparatus criticus*). The *apparatus criticus* is divided into two sections: the first one records the main variant readings of the manuscripts diverging from *R*, according to their chronological order: *UVeVenTFWDVb*, and the second one contains the transcription of the sources, the *loci similes*, and the biographical notes of commentary.

As a rule, the apparatus does not record variations in spelling (with some exceptions for proper names), omissions of short words (especially *et*, *-que*; these are typical of manuscripts *W* and *F*), slight transpositions of the word order (such as: *haec est/est haec*; these — for euphonic reasons — mainly occur in *F* and its descendants), and the errors corrected *inter scribendum* by the scribes.⁶¹ Usually, additional information on the insertion of variants (in erasure, in the margin, by a second hand, etc.) appears as superscript, and it refers only to the siglum that precedes the annotation itself: for instance, possunt *R*^{2 in ras.} *UVb*² (cfr. *Prolog.* 1, lin. 8, p. 37).

In transcribing *R*, I silently resolved all abbreviations (in the case of orthographic oscillations, I used the most frequent expanded spelling). I introduced the punctuation and the progressive numbering of the propositions (occasionally omitted in *R*) and standardized the use of capital letters.

As for spelling, I usually followed *R*, including its orthographic oscillations (such as *herbae/haerbae*; *lenio/laenio*; *praesentia/presentia*; *intercapedo/intercapido*; *physicus/phisicus*, *daemon/demon*; *letalıs/laetalıs*; *benivulus/benevulus*; *coelum/celum*; *imprimis/in primis*; *quamquam/quanquam*; *utranque/utramque*, *namque/nanque*) and the omissions (or improper use) of the diphthongs (for instance: *ledo* instead of *laedo*; *fetidus* instead of *foetidus*; *fede* instead of *foede*; *emula* instead of *aemula*; *laenitas* instead of *lenitas*) as they are typical of an *usus scribendi* which, in this period, has no uniformity and orthographic coherence.⁶²

⁶¹ I must specify that, having worked for quite a long time (almost twenty-five years) using also black and white micro-films, I was not always able to check the ink of some scribal corrections.

⁶² In the edition of Pontano's *De bello Neapolitano* (preserved in an autograph) the last editors retained various orthographic oscillations, the improper use of diphthongs, the confusion between *-ci/-ti-*; see Giovanni Gioviano Pontano, *De bello Neapolitano*, edited by Giuseppe Germano, Antonietta Iacono and Francesco Senatore, Florence: SISMEL, 2019, p. 191. The recent editor of Pontano's *Urania* retained similar orthographic oscillations, and even some spellings attested

On the other hand, when in *R* Pontano corrected the spelling of a word, I introduced the same correction in all occurrences of that term; so — although spellings like *sepera*, *compera*, *opipera*, *inseperabiles* are frequent in this period — since in *R*, f. 135^v l. 2 *comperatur* has been emended in *comparatur* (apparently by Pontano's hand) I always restored the classical forms; the same is valid for *prognostica* (corrected on a previous *pronostica* at *R*, f. 31^r l. 12), and for *thorace* (corrected on a previous *torace* at *R*, f. 15^r l. 2). By analogy, since in his addition on *Vb* f. 60^r mg., Pontano used the spelling *climacterica*, I always adopted this form.⁶³

In general, I introduced the differentiation between 'u' and 'v', and I transcribed 'ę' as 'ae' or 'oe' in accordance with the general practice of the scribe. Enclitics are joined with the preceding word (*calida ve* > *calidave*). I always wrote *Ptolemaeus*: the prevailing spelling in *R* (with the exception of the title of Book I, *R* f. 2^r: *Ptolemei*). To avoid ambiguity, I always distinguished *cepi* (from *capiō*) and *coepi* (from *coepio*) sometimes confused in *R*.

Finally, following the PAL *Transcription Guidelines*, I standardized the variations -ci-/ -ti- before a vowel, which in *R* are frequent (so, in my text *vicium* becomes *vitium*; *negocium* > *negotium*; *mollicies* > *mollities*; *malicia* > *malitia*; *hospicium* > *hospitium*; *ocium* > *otium*; *efficatia* > *efficacia*; *minatia* > *minacia*; *pernitiosus* > *perniciosus*; *nuntio* (and its derivatives) > *nuncio*; *partius* > *parcius*; *provincia* > *provincia*; *inditium* > *indiciū*).

Below, I list the few rejected readings of *R*:

Tit. Ptolemaei] Ptolemei *R*

Prol. 5. sententiae ipsae] sententiae ipse *R*

IIc. 9. ipsae quoque] ipse quoque *R*

IIIc. 7. mirum in modum] mirum immodum *R*. 15. planetae] planete *R*

VIc. 11. tum electiones ipsae] tum electiones ipse *R*

IXc. 18. ac superstitiose] ac superstitiosae *R*

XIIIc. 10. diurnaevae] diurneae *R*

XIXc. 4. concoquunt] conquocunt *R*

XXIIIc. 15. retorridae ac pene exustae naturae] retorridae ac penae exustae naturae *R*

XLIVc. 4. contra<r>ium] contr^aium *R*

XLVIc. 2. mirum in modum] mirum immodum *R*

only once — such as: *fragellum* instead of *flagellum*: (v. 552) or *scilex* instead of *silex* (v. 1143) see Dennis Weh, *Giovanni Pontanos Urania Buch I*, Einleitung, Edition, Übersetzung und Kommentar, Wiesbaden: Harrassowitz, 2017, pp. 95–100. It is noteworthy that in the *Editio Princeps* of the *De fortitudine* and *De principe* (Naples, 1490) 'accuratissime impressa' under the supervision of Pontano himself, we find the same orthographic oscillations and peculiar spellings.

⁶³ Summante later corrected in *Vb* *climacterica* in *climaterica* and *climacterici* in *climaterici*: the same spellings are found in *Sum*, cc. Diinii^{r-v}.

XLIXc. 5. mirum in modum] mirum immodum *R*

Lc. 21. [Iovis, Martis, Solis, Veneris et Mercurii]] *repeated twice by R²* <Iovis, Martis, Solis, Mercurii et Lunae> *U*] *om. R* <Iovis, Solis, Veneris, Mercurii et Lunae> *U*] *om. R*

LVIIC. 11. Geminis] Geniminis *R*

LXIIc. 17. dominator ipse] dominator ipsae *R*

LXVc. 4 noningen<t>is] noningenis *R*

LXXVIIIc. 5 ipsae quinque] ipse quinque *R* 25. partes ipsae] partes ipse *R*

LXXXIIc. 4. Ubi enim et validiores et plures maximeque superiores planetas... invenerimus] Ubi enim et validiores et plures maximaeque superiores planetae... invenerimus *R*

XCVIc. 2. mirum in modum] mirum immodum *R*

Abbreviations in the Apparatus

[...] = section to be deleted

<...> = section to be added

\abc/ = section added in line spacing

abc = expunged word

.../... = alternative readings

...^{obsessus/}~~impeditus~~ = alternative deleted readings

add. = adds/added/added by

bis = written twice

corr. = corrected/corrected by

del. = deleted/deleted by

et = and

exp. = expunged/expunged by

glos. = gloss

in ras. = in erasure

in err. corr. = in the table of the *Errata corrige* edited in *Sum.*, c. K8^v

in int. = in line spacing

mg. = in the margin

manu Pont. = in the hand of Pontano

manu Sum. = in the hand of Pietro Summonte

om. = omitted/omitted by

trans. = transposed/transposed by

v. l. = alternative reading/readings (*varia lectio*)

†/† = letter/letters unredable

ω = agreement of manuscripts *UVeVenTFWDVbR*

For manuscript Vat. lat. 5984 these additional abbreviations are used:

Va = Pontano's first autograph draft (*Va*²/*Va*³ second/third hand)

Vb = hand of the scribe

*Vb*² = second hand of the scribe

VbS = hand of Pietro Summonte

VbP = hand of Pontano.

Part II

Critical Edition

IOANNIS IOVIANI PONTANI
LIBER PRIMUS

2r

COMMENTATIONUM IN CENTUM SENTENTIIS PTOLEM(A)EI
AD ILLUSTREM PRINCIPEM FEDERICUM DUCEM URBINI
FELICITER INCIPIT

5

⟨PROLOGUS⟩

[1] Tametsi publicarum rerum administratio bellique gerendi cura detertere
me iure possunt, Federice dux fortissime, ne te maximis difficillimisque occu-
patum rebus et bellicis et urbanis intempestivus adeam, perspecta tamen mihi
10 facilitas tua et rerum plurimarum studium atque cognitio in eam opinionem
fiduciamque adduxere uti existimem nihil te importunum aut intempestivum
ducere, quod ad naturae cognitionem et ad eam quae scientia dicitur facere

1/5 Ioannis ... incipit *RVeVenTFDVb* (feliciter incipit *del. VbS*) Ioannis Ioviani Pontani Liber
(primus *add. U²*) Commentationum in centum Ptolemaei sententiis ad Illustrissimum Principem
Federicum Ducem Urbinatem feliciter incipit *Umanu Pont.*, Ioannis Ioviani Pontani Commen-
tationum in centum sententiis Ptolemaei ad Federicum Urbini Ducem Liber primus *Sum*,
Iohannis *Ve*, Ptolemei *RF*, Ptolomei *F²D*, Ptolomaei *Ve*

7/46 *Umanu Pont.* 8 possunt *R²in ras. UVb²*] possent *VeVenTFDVb* Federice *R, T²manu Pont.*] *om. T*
9 intempestivus *RVb²*] intempestivis *Vb*, intempestivius *F* 11 fiduciamque *R*] fidutiamque
VbSum aut intempestivum *RVbP*(aut *manu Pont.*)] autem intempestivum *Vb* 12 et ad eam
R, U²manu Pont.] et eam *U*

3 For *Commentatio*, in the meaning of ‘interpretatio librorum, scriptorum’ see *ThlL*, III/0,
col. 1862, ll. 5–17.

8 Federice dux: Federico da Montefeltro, Duke of Urbino (1422–1482). During the war of succes-
sion for the kingdom of Naples (1458–1465) Federico, with the papal troops, supported the legiti-
mate heir, Ferdinand of Aragon, against John of Anjou (Pontano described this war in his *De bello*
Neapolitano). On this occasion, in 1462, he managed to defeat Sigismondo Pandolfo Malatesta, the
lord of Rimini (and Federico’s bitter enemy). In 1474 the Pope granted him the title of duke, and
Ferdinand of Aragon the one of ‘Ordine dell’Ermellino’, the kingdom’s highest honor. He died in
Ferrara, in 1482; see Gino Benzoni, ‘Federico da Montefeltro, duca di Urbino’, in *Dizionario*
Biografico degli Italiani, Rome: Istituto dell’Enciclopedia Italiana, 1995, XLV, pp. 722–43; on his
astrological interests see Stephan Heilen, ‘Astrology at the court of Urbino under Federico and
Guidobaldo da Montefeltro’, in *De Frédéric II à Rodolphe II. Astrologie, divination et magie dans*
les cours (XIIIe-XVIIe siècle), edited by Jean-Patrice Boudet, Martine Ostorero and Agostino Paravi-
cini Bagliani, Florence: SISMEL, 2017, pp. 313–68; on his friendship with Pontano see Kidwell,
Pontano, pp. 115–18.

intelligeres. [2] Quam opinionem mirum etiam in modum auxere Romae Neapo-
 lique sermones inter nos saepius habiti tum aliis de rebus tum de coelo et illis
 15 sempiternis ignibus, quas ‘erraticas’ aut ‘fixas’ stellas vocamus, cum earum investi-
 gationem rem admirabilem esse diceres et homine maxime dignam, tum propter | 2v
 divinitatis communicationem, tum ob rei difficultatem nobilitatemque materiae.
 [3] Quid enim coelo nobilius aut eius inquisitione praestantius? Quid item admi-
 rabilius quam hominem, in remotissimis a coelo constitutum locis, ad coeli ipsius
 20 et stellarum quae coelo feruntur secreta penetrare?

[4] Illud vero supra quam dici posset molestum tibi esse intellexi, quod divi-
 nam rem ab illis qui eam tractarent indignius haberi cerneret: aut enim nimis faci-
 le quaesitis de rebus pronunciare, aut quaedam in pronunciando sequi quae ab
 obscuris tradita auctoribus aut male intellectis veterum sententiis in usum recepta
 25 essent, quibus e rebus maximi errores inolevissent et in docendo et in pronun-
 ciando. [5] Quos pro virili extirpare conatus, Claudii Ptolemaei libellum centum
 enunciata, id est sententias, continentem olim male in latinum conversum denuo
 tibi transtuli; cuius sola translatione nequaquam contentus, singulis sententiis
 commentariolum, quo sententiae ipsae clariores essent, subieci, stellarum signifi-
 30 cationes decretaque, quantum res ipsa passa est, naturales ad causas rationesque
 accommodans.

[6] Ipsa autem commentatio nostra est tota, in qua laborasse iure fortasse glo-
 riabimur, | quando, quod Graecorum Latinorumque nullus adhuc praestitit, ipsi 3r
 primi praestitimus, ut stellarum naturas actionesque ad naturae causas effectio-
 35 nesque accommodaremus, quod in aliis quoque libris, quos nondum emisimus,
 huberius atque expressius facimus. Sed de labore, studio, industriaque nostra hac-
 tenus.

14 tum aliis de rebus R] *om. D* **18** item R] iterum *NL* **24** tradita *RVe²*] traddita *Ve*
 intellectis *R^{2in ras.} VbS^{in ras.}*] interpretatis *UVenFD*, interpretatis *VeT* **25** maximi errores R] errores
 maximi *U* maximi R] maximis *F* **26** pro virili R] pro virili mea *U* **33** quando, quod R]
 quandoquidem *F* adhuc R] *om. Ve* **36** facimus *RT*] fecimus *VeVenT²F*

15 ‘erraticas’ aut ‘fixas’ stellas: on the distinction between ‘erraticae’ and ‘fixae stellae’ see André Le Boeuffle, *Les noms latins d’astres et de constellations*, Paris: Les Belles Lettres, 1977, pp. 58–60; and André Le Boeuffle, *Astronomie, Astrologie. Lexique latin*, Paris: Picard, 1987, p. 136 (‘fixus’).
25 maximi errores inolevissent: note the use of the *oratio obliqua*. **27** olim male in latinum conversum: ‘already badly translated into Latin, in the past’; as it will become clearer later, this evaluation refers to both the previous Latin translations: the first, by Plato of Tivoli, and the second by George of Trebizond. **35** quod in aliis quoque libris: this could be a reference to Pontano’s *De rebus coelestibus*.

[7] Claudius Ptolemaeus libellum hunc ad Syrum fratrem scripsit, quem ait fructum esse librorum quos ante de stellarum decretis scripserat, unde ‘Carpos’
 40 graece inscribitur; in quo quaecunque traduntur usu experientiaque probata esse dicit, veritatisque maxime consentire. [8] Monet autem ne quis prius ad eum legendum accedat quam omnes scientiae coelestis partis attigerit, atque ille quidem haec Syro cum fratre agit; nos vero te et hortari et rogare non desinemus uti
 45 commentationes has nostras sic legas ut qui existimes magis iudicium a nobis tuum propter singularem, quae in te est, peritiam, postulari, quam laborum studiique huius nostri laudem inde quaeri.

38 libellum *R*] librum *F* ad Syrum fratrem *R*] ad Syrum fratrem suum *U*, ad fratrem Syrum *F*,
 ad Syrum *add. VbP* scripsit *R*] scripsit *U* 39 unde ‘Carpos’ *R*] unde et Carpos *U*
 40 traduntur *RVc²*] tradantur *U*, tradduntur *Vc* 41 Monet autem *R*] Monetque autem *F* 41/
 42 ad eum legendum *R*, *U²manu Pont.*] ad hunc legendum *U* 42 omnes scientiae coelestis partis *R*] omnis scientiae celestis partis *F* partis *RVb²*] partes *Vb* 42/43 atque ... fratre *R*] atque haec quidem hec Syro cum fratre ille *F* 46 huius *RT²*] *om. T*

38/46 Claudius ... quaeri: these paragraphs include a free translation of Pseudo-Ptolemy, *Καρπός, Προοίμιον*, p. 37, 3–9; cf. the *Aldine* print of 1519, f. RRRiiiiir: ‘Ne mirere, lector, si aliter Ptolemaei initium hoc in libro videris quam in aliis veteris translationis et videris et legeris: nam Pontanus sententiam verborum Ptolemaei in sua praefatione ad Federicum Urbini principem παραφραστικῶς exprimit, et ne illa desyderares hic graeca apposuimus; sed tamen ea aliter hic scripta invenies quam Pontanus legisse videatur’.

TEXTUS PTOLEMAEI I

A te et a scientia: fieri enim nequit ut qui sciens est particulares rerum formas pronunciet, sicuti nec sensus particularem sed generalem quandam suscipit sensibilis rei formam, oportetque tractantem haec rerum coniectura uti; soli autem
5 numine afflati praedicunt particularia. 3v

COMMENTATIO PONTANI

[1] Nec medici nec moralis philosophi sola est cognitio, sed quaedam etiam operatio: et medici quidem curatio, moralis autem philosophi actio, eaque et honesta et secundum virtutem rectamque videtur rationem esse. [2] Idem etiam
10 de astrologo dicimus, siquidem non modo coelestium corporum cognitio sed eorum quoque quae ab illis portendantur praedictio ad eum pertinet. [3] Sed ipsam futurorum cognitionem, quam antiquis placuit appellare divinationem, alii naturali quodam instinctu assecuti videntur, studio et disciplina alii. [4] Quocirca duplex videtur esse futurorum praedictio: altera ad vim quandam homini
15 insitam atque ad naturales quosdam eius motus solutos ac liberos omni carentes arte referenda, altera ad disciplinam, quae ratione constet atque observatione. [5] Et prior illa videtur a stellis excitari, nulla eorum quae dicantur quaeque celestibus motibus indicentur habita ratione aut consilio. [6] Hos motus ut inconsultos ac nulla humana arte rationeque temperatos appellare solemus | fanaticos, et
20 eos ipsos qui sic moveantur tum fanaticos tum limphatos dicimus, quidam etiam daemoniacos, vulgus spiritatos appellat. [7] Quorum omnis, ut dixi, praedictio statim referatur ad stellas; quanquam prophetas divino quodam afflatu vaticinatos credimus, quorum praedictiones atque vaticinia Dei ipsius habeantur oracula. [8] Posterior arte, id est ratione atque observatione, constat. Ac sub priori genere
25 atque in vaticinantium ordine collocari solent sibyllae, quas maiores nostri, utpote numine quodam afflatas, tantopere venerati sunt. [9] Quin hodie quoque 4r

7 est cognitio *RVe²*] est *om. Ve* 8/9 et honesta *R*] et *om. Ve* 9 Idem *RVe²*] iddem *Ve*
12 quam ... divinationem *R*, *T²manu Pont.*] *om. T* 25 sibyllae *R*] Sybillae *VeF*, Sibillae *D*

2/5 Cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, I 2, 12–13, pp. 9–10. 13/16 Cf. Cicero, *De divinatione*, I 11, p. 7: ‘duo sunt enim divinandi genera, quorum alterum artis est, alterum naturae’; and I 34, p. 23: ‘est enim ars in iis, qui novas res coniectura persequuntur, veteres observatione didicerunt. Carent arte ii, qui non ratione observatis ac notatis signis, sed concitatione quadam animi aut soluto liberoque motu futura praesentiunt’. 26/28 Cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 107ra: ‘et hec via, cum pura fuerit, a philosophis divina dicitur’.

Mahometani furentis homines, tanquam divinum aliquod familiare numen habeant, et beatos et Deo caros dictitant, maximaque veneratione prosequuntur. [10] In hoc uero posteriori et haruspices et augures et coniectores collocabantur a

30 veteribus. Sed vetera sint ista.

[11] Nos autem omnem divinationem bifariam partimur, et alteram furentium esse, alteram mathematicorum dicimus, et furentes quidem quid ipsi dicant aut non intelligunt aut quam ex causa praedicant prorsus ignorant; at mathematicus, quia tum ratione tum observatione nititur, quae dicit intelligit et quomodo
35 praedicat nequaquam ignorat, cuius praedicta ab astrorum cognitione profisciscantur, hoc est ab actionibus passionibusque quae ab illis excitari solent, ut longa
4v observatione compertum est; [12] quarum omnium causa est motus, ad quem generatio referatur atque corruptio, itemque ea quae generatis ipsis accidere soleant. [13] Ad hanc autem cognitionem, cuius magistra fuit experientia, quando ab
40 antiquis observatoribus mandata est litterarum monumentis, plurimum quoque lectio conferet, praesertim doctissimi cuiusque. [14] Sed ut bonos poetas ars sola non efficit, plurimumque in his natura valet, sic neque sola disciplina mathematicum perficit, in quo, cum celestium significationum interpret sit, multo etiam magis quam in poeta necesse est uti natura ipsa vires suas exerceat, quando medi-
45 cum quoque et imperatorem asseverent fortunatum esse oportere, quod natalium stellarum beneficio illis tribuitur.

[15] Hoc est igitur, quod ait Ptolemaeus: ‘a te et a scientia’, hoc est ab insita vi et a syderum cognitione praedictio est, ut intelligamus eorum quae futura sunt, quaeque ab astris significantur praedictionem proficisci tum ab instinctu naturali
50 atque a facultate a stellis tradita, tum ab arte atque cognitione stellarum ipsarum et a diuturna observatione illorum quae a stellis significari sunt solita, quod etiam Manilius in carmine suo confirmat, cum ait: ‘hoc quoque fatorum est: leges edi-
5r cere fati’, etenim, ut Cicero ait, ‘nihil est faciendum invita Minerva, hoc est natu-

27 Mahometani *R²Vb²*] Mahomettani *RVen*, Mahomectani *TVb* 29 haruspices *RU²*] aruspices *U* 34 tum ratione *R*] cum ratione *Ve* 35 nequaquam ... profisciscantur *R*] *om. Ven* 38 itemque ea quae *R*] itaque ea quae *F* soleant *R*] soleat *Ven* 42 in his *R*] in iis *UVeVenTDVbSum*, in hiis *F* 49 significantur *R*] significatur *F* tum ab instinctu *R*] cum ab instinctu *Ve* 50 tradita *RVe²*] traddita *Ve* 51 illorum *RVbS*] eorum *TFVb* sunt solita *R²VbS*] solita sunt *UVeVenTFDVbR* 52 edicere *RVb*] ediscere *UVeVen*, adicere *NLD* 53 invita *R*] in vita *D*

29/30 Cf. Cicero, *De divinatione*, I 72, p. 44: ‘quae vero aut coniectura explicantur [...] non naturalia, sed artificiosa dicuntur; in quo haruspices, augures coniectoresque numerantur’. Pontano also deals with this topic in his dialogue *Actius*, cf. Pontano, *I dialoghi*, pp. 144–45. 44/46 Cf. Bonincontri, *Comentum*, f. 63^r, l. 3: ‘unde dicimus: “oportet medicum esse fortunatum”’. 51/53 Cf. Manilius, *Astronomica*, II 149, p. 34: ‘hoc quoque fatorum est, legem perdiscere fati’, but cf. Bonincontri, *Comentum*, f. 63^r, ll. 2–3: ‘unde C. Manilius in primo dicit: “hoc quoque fatorum: leges edicere fati”’. 53/54 Cf. Cicero, *De officiis*, I 31 110, p. 38: ‘nihil decet invita Minerva, ut aiunt, id est adversante et repugnante natura’.

ra repugnante'. [16] Quam ob rem excellentem mathematicum duplici oportet
55 praesidio uti: naturae atque eruditionis.

[17] Cum autem omnis futurorum praedictio sit aut de singularibus aut de
generalibus, videndum est in universum ne an singillatim praedicere mathemati-
cus debeat. [18] Atqui scientia, ut naturales asseverant, de singularibus non est,
nec de iis quae individua dicuntur, sed de universalibus potius; ergo, cum astrolo-
60 gia scientia quaedam sit, oportet mathematicum ab enunciandis singularibus abs-
tinere. [19] Quocirca recte Ptolemaeus subiunxit impossibile esse scientem, id est
sola disciplina praeditum, particulares rerum formas praedicere, ut qui procul
rem aliquam videat: neque enim cum hominem a remotissimo videmus loco aut
Lucium aut Marcum, sed quia moveatur, quia rectus incedat, hominem esse sen-
65 timus, et vocis quidem remotissimae sonum tantum percipimus, cuius autem ea
vox sit aures minime distinguunt.

[20] Age consideremus hac etiam in parte medicos: quam multa ab iis praeci-
piuntur in curandis febribus ac morbis aliis recte quidem atque apposite, sed in 5v
individuis quibusdam, ut etiam ipsi dicunt, eorum praecepta manca saepissime
70 reperiuntur, quod evenire necesse est propter multa, quae aut natura ipsa obstru-
sa sunt, aut, quod raro ac repente accidunt, incerta. [21] Morales item philosophi,
licet omnia mediocritate metiantur, interrogati tamen medium illud quod sit ad
quod mediocritas ipsa referatur, respondere solent illud a sapiente definiri, ac tale
esse quale recta dictet ratio: adeo de quibusdam particulariter loqui recusant.
75 [22] Quoniam autem medici propter diuturnum usum multamque observatio-
nem signa quaedam sequantur, ex quibus eventurum quid sit in aegritudinibus
iudicent, iccirco Ptolemaeus ait mathematicum coniicere res oportere, hoc est
sequentem signa atque ea quae diuturno sunt studio observata de futuris dicere.
[23] Quod si medicorum saepenumero ingenia haesitant propter corpora ipsa
80 nostra, quae coelestes motus sequantur, atque ob occultas morborum causas,
quanto magis aequum est in praedicendis futuris titubare mathematicum, tum
propter rerum ipsarum quae contingunt varietatem inconstantiamque tum prop-
ter stellas ipsas, quarum naturas incognitas habeat? [24] Ex illo enim infinito | 6r
stellarum numero paucarum admodum vires naturaeque, eaeque non usque qua-

55 naturae atque eruditionis *R²manu Pont. mg. VbS*] eruditionis atque naturae *UVeVenTFDVbR*
57 est *RT²*] *om. T* 58 Atqui scientia *R*] At quia scientia *F* 59 nec de iis *R*] nec de his *Ve*
61 impossibile esse *R*] impossibile est *N* 67 Age ... parte *R*] Age (*Ago NL*) consideremus etiam
hac in parte *FNL* 68 recte ... apposite *R*] recte quidem atque opposite *F* 69 ut etiam ipsi
dicunt *RVbS*] etiam ut ipsi dicunt *Vb* 74 dictet *R*] dictat *F* 77 iudicent *R²in nas Vb²*] iudicant
UVeVenTFDVbR 78 atque ea *R*] *om. Ve* 80 ob occultas *R*] occultas *F*

62/63 ut qui procul rem aliquam videat: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, I (tr. Plato of Tivoli), f. 107ra: 'astrologus autem non debet dicere rem specialiter sed universaliter, ut qui eminens videt aliquam rem'.

- 85 que, humana solertia comprehensae sunt. [25] Ad haec, satis compertum est pro
subiecta eas materia, proque locis ac regionibus agere, quaedamque homini aut
libera permissa esse aut ea moderari ratione ac modo posse.
- [26] Postquam autem Ptolemaeus dixit impossibile esse rerum celi peritum
particulares res praedicere, duplicemque divinationem fecit, cum omnis aut de
90 universalibus aut de singularibus rebus praedictio esset, subiecit numine afflato,
id est divino quodam spiritu concitato, particulares rerum formas solos praedice-
re, ut videatur disciplinam, id est stellarum scientiam, a praedictione parti-
cularium omnino seiungere, eamque solis illis relinquere qui a stellis ipsis, id est
divino afflatu concitati, vaticinantur. [27] Sed quaeramus ista etiam diligentius.
- 95 Nam si de nullis particularibus mathematicus pronuntiabit, vix pauca quaedam
ei pronuncianda relinquentur, quando etiam rustici ex Lunae Solisque prognosti-
cis diutius observatis praedicunt pluvias crastinas, futuros item ventos, atque a
qua sint coeli regione flaturi. [28] Qui si de particularibus his certa pronunciant,
cur non astrologus et ipse dicere de futuris quibusdam particularibus audeat? | 6v
- 100 Quorum iudicium non tam sit a secundariis, quam a stellis iis a quibus secundaria
ipsa moveantur. [29] Et medici, quanquam multa in universum de febribus ac
morbis disserunt, tamen de singulis etiam febribus subtilissime minutissimeque
praecipiunt; iidem praedicunt quo die, qua etiam hora periculosiores futurae sint
accessiones, quibus ante quam veniant remedia quoque adhibent. [30] Iubent
105 etiam aliter iuvenem curari aliter senem, aliter aestate, aliter hieme, aliter eum qui
calefiat multo sanguine quam qui atra bili sit arefactus; quae nisi particularia sint,
nescio quid sit quod dici iure possit particulare. Sed tamen, ut dictum est, in indi-
viduis quibusdam haesitant. [31] Mathematicus quoque, ubi intellexit ex stellis id
significantibus bellum excitatum iri in Italia, si urbium teneat genituras, hoc est
110 signa ascendentia et significantes planetas, item quae faveant quaeve minitentur
stellae compertum habeat, nimirum praedicere poterit his quam illis urbibus
magis bellum imminere; idem de pestilentia, de caritate annonae. [32] Sed nec
attentabit ut etiam quaerat quanti venire habeat aut vini cadus aut frumenti
sextarium, aut quot sint homines peste interituri, quanvis pronunciare poterit aut
115 vinum quam triticum futurum | carius, aut ex biliosis plures quam ex pituitosis, 7r
id est flegmaticis, interituros propter naturas stellarum, quas plane cognitae habe-
at. [33] Idem, cum nati alicuius genituram compertam habuerit, ferre poterit sen-
tentiam an futurus sit adulter inque rebus Veneris intemperatus, quot autem sit
cogniturus mulieres, et Clodiam ne an Albinam, Gaditanam ne an Syracusanam,

91 divino quodam spiritu R] divino quodam numine F 94 quaeramus R] quaeremus NL
97 futuros item R] futuros etiam F 98 certa R, T² manu Pont. VbP] om. TVb 102 disserunt R]
dixerunt N 103 quo die R] qua die Ve 107 quod dici iure possit R] quod iure possit appellari
F 109 si urbium RVb²] urbium Vb 110 signa R] om. VeVen 112 idem RVe²] iddem Ve
116 flegmaticis R] phlegmaticis VbSSum, plegmaticis Vb, flagmaticis Ven

120 ut nominatim etiam patriam ac parentes explicet, praedicere mathematicus nec potest nec debet: est enim aut omnino impossibile aut maxime omnium difficile.

[34] Tomasucius, qui patrum nostrorum memoria in Umbria clarus habitus est vates, Fulgineae cum esset, et vatum more multa praediceret, civibus quibusdam consulentibus quando Trincii, qui in ea civitate principatum obtinebant, 125 diem essent obituri, respondit qua hora campana praetoria effringeretur; quod non multo post contigit. [35] Nam cum Fulginales adversus Trincios coniurassent, convenissetque inter coniuratos de die et item loco, signum autem adoriundi praetoriae illius campanae sonus constitutus esset, demandatumque id ex coniuratoribus uni, is cum signum daret, et illi facinus, signo accepto, aggressi iam 130 essent, inter primos pulsatus campana fracta | est, ut eodem pene momento ipsi etiam domini caesi fuerint. 7v

[36] Paucis ante annis in Aegypto, in urbe quam Cairum hodie vocant, cum equites duo, quos Mamalucos dicunt, simul equos ad fontem appulissent, vatem ferunt quendam exclamare coepisse, ad eius autem clamores frequentem popu- 135 lum convenisse, quosdam etiam percunctatos esse clamoris causam, tum vatem respondisse videre sese duos simul soltanos (sic enim reges appellant) equis insidere. [37] Quod vaticinium non multo post comprobatum re ipsa fuit, nam qui tunc regnabat diem cum obiisset, duo illi de regno inter se digladiati dicuntur. [38] Quae Marcius vates Romanis olim vaticinatus fuerit tum aliis de rebus tum 140 Cannensi de clade, apud Livium est videre.

120 ut nominatim *R*] aut nominatim *F* etiam patriam *R*] et patriam *N²*, *om. N* **120/121** nec potest nec debet *RVe²*] non potest nec debet *VeF* **122** Tomasucius *RTDVB*] Thomasucius *F*, Tomasutius *UVenVb²Sum*, Thomasutius *Ve* **125** effringeretur *R*] effringeretur *Ven* **126** contigit *R*] contingit *VeFN* **129** et illi facinus *R*] illiqui facinus *F* aggressi *RVb*] aggressi *Vb²Sum* **133** equites *R^{2in ras. et mg. manu Pont. VbS}*] milites *UVeVenTFDVB* equos ... vatem *R^{2in ras. manu Pont. VbS}*] equos potarent, vatem *UVeVenTFDVB* **136** videre sese *R²VbS*] videre sese ad aquam illam *UVeVenTFDVB* **137** non multo post *R*] *om. Ve* **138** inter se *RU²*] *om. U* **139** Marcius *RTD*] Martius *UVeFVbSum*, Mortius *Ven* Romanis *RVb²*] Romanus *Vb*

122 Tomasucius: Friar Tommasuccio da Foligno (1319–1404?) was a famous hermit and preacher, to whom numerous prophecies are attributed; among these, there is also one concerning the death of the lord of Foligno, Trincia Trinci: ‘Nel mille e Trecento/Sette con sectanta/In Folignj se pianta/La morte de Trince’: the text has been edited by Michele Faloci Pulignani, ‘Le arti e le lettere alla corte dei Trinci di Foligno’, *Giornale storico della letteratura italiana*, 1 (1883), pp. 189–229, at p. 224; see about him Antonio Montefusco, ‘Tommasuccio da Foligno’ in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell’Enciclopedia Italiana, 2019, XCVI, pp. 159–62. **124** Trincii: the noble and powerful family of Trinci ruled over Foligno (a small town in the province of Perugia) from 1305 to 1439, when Pope Eugene IV sent the Cardinal Vitelleschi to overthrow their government. Pontano, *De immanitate*, XIV 7, p. 29, mentions Corrado Trinci as an example of *immanitas*. **133/134** vatem ferunt: source not found. **139/140** Cf. Livy, *Ab urbe condita*, XXV 12 3, p. 107.

[39] Hi sunt igitur quos Ptolemaeus ait particulares rerum formas praedicere divino quasi numine concitatos, quorum omnis sive furor sive concitatio ab astris est, quorum ipsi nec significationes teneant, nec illorum naturas aut motus intelligant; estque, ut Ovidius inquit, Deus in illis, quo agitante calescant, quoniam
 145 'sedibus aetheriis spiritus ille venit'. [40] Ex his quae dicta sunt plane ostensum videtur quot sint praedicendi genera, et quibus de rebus sit tum mathematicorum tum furentium praedictio; quare ad | reliqua transeamus. 8r

146 tum mathematicorum R] cum mathematicorum Vc

144 Cf. Ovid, *Fasti*, VI 5, p. 138. 144/145 Cf. Ovid, *Ars*, III 550, p. 160.

TEXTUS II

Cum is qui consultat ipsum melius scrutabitur, inter id et eius formam nulla rerum differentia erit.

COMMENTATIO

- 5 [1] Haec sententia ad auspicationes, consultationes et rerum incepta atque ad animorum motus, ubi quid primum decernimus, aut aliquid aggredimur, maxime pertinet. [2] Inquit, enim, quo tempore quis facere aliquid decernit, hoc est qua hora aut agere aut facere quippiam proponit, capitque consilium aut cogitationem rei cuiuspiam aggrediundae, si coeli figuratio et coelestium corporum
10 status inspiciatur, plane intelligitur eius propositum consiliumque ac deliberationem coeli ipsius informationem sequi, talemque formam esse rei, quae agenda suscipitur, eamque in animo decernentis factam impressionem, qualem et coelum et coelestis figuratio informavit. [3] Sed evagemur aliquanto liberius. Si coelestis motus causa est eorum quae hic fiunt, atque inferiora haec corpora superiorum
15 corporum agitationes sequuntur, necesse est ut inquirenti rerum inferiorum causas appareat ipsum melius, hoc est id quod praestat, quod primum est et (ut ita dicam) ‘principale’, et a quo tanquam a meliori, id est ab agente causa, haec ipsa inferiora | moveantur: id autem est coelum et quae coelo feruntur corpora, a quibus inferiora formantur, siquidem causae sunt cur haec ipsa fiant. [4] Graece est
20 *to critton*, quod nos non inconvenienter fortasse coeli numen diceremus. [5] Quoniam autem generatio non est a casu, et quae genita sunt materia constant ac

8v

2 qui consultat R^2 (consultat *manu Pont.*) VbS (consultat *manu Sum.*)] cui aliquid libet UVe , qui aliquid vult $Ve^2VenTFDVbR$ inter RT^2] in T 5 consultationes $R^{2manu Pont. VbS}$] *om.* $UVeVenTFDVbR$ 6 maxime RVe^2] tota UVe 7 quis facere aliquid R] quid facere aliquid Ven 8 quippiam $RVbP$] *om.* Vb 10 ac deliberationem $R^{2manu Pont. VbS}$] *om.* $UVeVenTFDVbR$ 12 factam impressionem R] factam esse impressionem F 13/14 Sed ... est $R, U^{2manu Pont.}$] *om.* U 14 hic fiunt RF^2] hic fuerit F 17 a meliori R] a meliore $UVeVen$ 19 causae sunt R] causa sunt F 20 *critton* RVb^2] *criton* Vb nos $RVbS$] *om.* $TFVb$ inconvenienter $RVbS$] *inconvenienter* Vb

2 Cum ... scrutabitur: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, II, p. 38, l. 3: “Οτε ἐπιζήτῃσει τὸ κρεῖττον ὁ βουλόμενος”; cf. the translation by Georg of Trebizond, *Commentarii*, f. 6^v: ‘quando qui deliberat queret ipsum melius’. Pontano’s translation (‘is qui consultat’) reflects the reading: ὁ βουλευόμενος, instead of ὁ βουλόμενος (which is the reading of the archetype); in the apparatus of Boer’s edition the reading ὁ βουλευόμενος is recorded as a conjecture by B. Barbadorius (Boer: ‘fortasse e Pontani versione’). In a previous draft (*Vb* f. 6^v, l. 15) Pontano had translated: ‘cum is qui aliquid vult’.

forma, oportet materiam adesse idoneam, appositam, formae ipsius adventantis susceptibilem. [6] Parare autem materiam, ac postea informare, quod utrunque fit suo tempore, et celi est et coelestium corporum. [7] Quocirca, cum nec actio
 25 nec passio quae est a stellis sit a casu, sed pro natura tum suscipientis tum informantis, qui rimatus haec fuerit plane compertum habebit talia hic fieri qualium coelestes causae fuerint institutrices.

[8] Quam ob rem serenitates, pluviae, tempestates, frugum proventus, inopia, salubritas, pestilentia quaeque alia in terra, aqua, aere fiunt celi naturam ac celestium
 30 um corporum agitatus sequuntur. [9] Quin etiam ipsae quoque hominum mentes ab imaginaria vi pro natura planetae imaginariam ipsam moventis afficiuntur, talisque est hominis corporatura qualem coelum ipsum in generatione concinnat, habita etiam ratione parentum ac patriae. [10] Ex quo fit ut in genituris, in consultationibus, in rebus incipiendis coeli figura coelestiumque | corporum consti- 9r
 35 tutio nihil prorsus differre habeat a formis iis quae ab ipso statuuntur, imo illis similem eventum indicat effectumque promittit. [11] Nec vero audiendi sunt qui opinantur sentire hic Ptolemaeum de orbibus coelestibus utpote animatis adversus eos qui aliter crederent, haec enim verba nihil omnino eiusmodi prae se ferunt. [12] Quin Ptolemaeus, ut prudens et cautus auctor, cum de stellarum
 40 significationibus deque praedicendis earum effectibus praecepturus esset, in ipso statim initio docuit qualia a coelo decernerentur in terris fieri, quod nisi esset, vana omnis videri poterat mathematicorum praedictio. [13] At vide quam apposite quod cum superiori verbo de mathematici dixisset officio, et quod esset ostendisset, docuissetque eum in generalibus praedictionibus versari, statim subdidit
 45 talia in composito hoc mundo fieri qualia decernantur a stellis, ut ostenderet materiam, in qua mathematicus versaretur, nec vanam esse nec fallacem.

22 adesse idoneam R^2 (ad- manu Pont.)Vb] esse idoneam RVe 25 tum suscipientis R] quum
 suscipientis Ve 27 institutrices $RDVbS$] auctores $UVeVenVb$, auctrices VbP (exp. VbS),
 informatrices T^2 in ras. manu Pont. F 30 mentes R , T^2 manu Pont. VbP] om. VbT 33 habita ... patriae
 R^2 manu Pont. VbS] om. $UVeVenTFDVB$ in consultationibus R^2 manu Pont. VbS] om.
 $UVeVenTFDVB$ 36 eventum ... promittit R^2VbS] et (om. F) eventum indicat et effectum
 promittit $UVeVenTFDVB$ audiendi ... qui R] audiendi sunt ii qui F 38 eiusmodi R] cuius
 modi F 42 vana omnis R] varia omnis F quam apposite R] quam oppositae F
 44 docuissetque eum R] docuisset quom F

36/39 Cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum* f. 107rb: ‘Multi homines putaverunt quod Ptholemeus loqueretur hic de electionibus quas eligeabant astrologi in inceptionibus operum, sed non est ita; immo volebat improbare rationes eorum qui dicebant quod circuli non essent animalia, sed essent sicut unum quattuor elementorum’; cf. Bonincontri, *Comentum*, f. 63^v, ll. 27–30: ‘Commentator Aly aliter exponit dicens Ptholomeus non loqui de electionibus, sed quod qui facit melius et potest semper id facere (ut est celum, quod movetur circulariter et non cognoscit aliud melius esse) semper facit illud: que expositio mihi non placet’.

[14] Non solum autem in genituris et incohendis rebus, ut dixi, coelum diligenter inspectum ac stellarumfigurationes locorumque naturae probe examinatae quid et quale futurum sit indicabunt, sed in consultando quoque et in iis
 50 quae interrogatio|nes a recentioribus dicuntur, quanvis interrogationibus ipsis 9v fides non tam certa sit adhibenda, quod nonnunquam ea quae naturalis commotio putatur voluntas est, mentisque cogitatio a consilio rationeque proficiscens.
 [15] Quam ob rem sententia haec non ad animi solum commotiones rerumque incepta accommodanda est, sed ad alia quoque quae in ipsis elementis fiunt, et
 55 tanto quidem magis quod elementa celestes commotiones propensius sequuntur, quibus humana mens nec statim accedere et aliqua ex parte obsistere queat.
 [16] Qui tamen graece haec Ptolemaei dicta explanat, de genituris et quaestionibus solum intelligit; cuius verba sunt haec: ‘in interrogationibus geniturisque iustafigurationes stellarum ipsum melius, id est coeli informans corpus, nullam
 60 prorsus in aliquibus sui rerumque informatarum differentiam habet, verum sui similem eis efficaciam indicat’.

47 incohendis *RDVb*] inchoandis *VbSSum* 48figurationes *R*] *om. Vē* 49 in consultando *R^{2in ras. VbS}*] in consulendo *UVēVenTFDVb* 51/52 commotio putatur *R*] commotio esse putatur *Vē* 53 non ad animi solum *R*] non solum ad animi *F* 57/61 Qui ... indicat *R*, *T^{2manu Pont. FDVbP}*] *om. UVēVenTVb* 59 iustafigurationes *R*] iuxtafigurationem *F*

57/61 Qui ... indicat: cf. Aḥmad ibn Yūsuf on *Καρπός*, II (greek version), edited by Rinaldi, *Pontano, Trapezunzio*, p. 160: ‘Ἐν ταῖς ἐρωτήσεσι καὶ γεννήσεσι κατὰ τοὺς σχηματισμοὺς τῶν ἀστέρων τὸ κρεῖττον, ἥτοι τὸ οὐράνιον σῶμα τυπούμενον, ἀπαράλλακτα τοῖς καθ’ ἕκαστα, οὐδεμίαν διαφορὰν ἔχει αὐτοῦ τε καὶ τῶν τυπωθέντων πραγμάτων, ἀλλ’ ὁμοίαν αὐτοῖς τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐμφαίνει’ (see also the edition by Bezza-Martorello in Aḥmad ibn Yūsuf, *Commento*, p. 246).

TEXTUS III

Qui ad rem quampiam aptus est, habebit profecto et huiusmodi significationis stellam admodum potentem in sua genitura.

COMMENTATIO

- 5 [1] Superiori verbo cum esset dictum species rerum earum quae hic fierent age-
renturve coeli ac stellarum decreta sequi, convenienter subiicitur naturalem ad 10r
rem aliquam hominis aptitudinem eiusque propensiolem applicationem cum
facilitate et excellentia ab eisdem stellis id ipsum significantibus tribui, cum opti-
me fuerint in nativitatibus collocatae. [2] Neque enim sine maximo fit coeli favo-
10 re aut hostilitate ut ille in disciplinis aut in re bellica, alius in facultatibus aliis
ammirabiliter exceleat, hic vero abiecta quadam torpescat ignavia, utpote naturali
beneficio destitutus. [3] Etenim cum sit a Marte virilitas, si virilis hominis inspec-
ta sit genitura, plane apparebit Martem in primariis coeli locis atque in signis con-
venientibus, sive in altitudine sua, cum aliqua etiam favorabili coniunctione aut
15 aspectu esse collocatum. [4] Item si intelligentes sunt a Mercurio, inspecta intelli-
gentis hominis nativitate, ipsa nobis natalitiae figurae constitutio indicabit a signis
locisque propitiis Mercurii adesse praesidium, quibus ipse in locis cum maiestate
quadam potestatis suae praesit. [5] Experti prodimus qui Mercurium in Geminis
in domo tertia collocatum habuit, atque a Sole remotum, evasisse clarissimum in
20 litteris, ac ingenii sui viribus assiduaque lectione absque multa praeceptorum

2 et huiusmodi *R*] huiusmodi *Ve* significationis *R*] *om. F* 5 Superiori *RVe*²] priori *UVe*
6 stellarum decreta *RF*²] stellarum secreta *F*^l 10 ut ille *R*] ut illae *F* 11 ammirabiliter *R*]
admirabiliter *VbS*, amirabiliter *Vb* 14 in altitudine *RVe*²] altitudine *Ve* 19 collocatum habuit
R] collocatum habuerit *F* 19/20 in litteris *RVb*] in literis *VbS*

18/21 Experti ... teneret: this seems to be an autobiographical statement, cf. Pontano, *De rebus coelestibus*, II, f. E 2°: ‘nullus evasit bonus poeta, cuius in genitura Venus Mercuriusque in signis accommodatis, in locis idoneis, in appositis configurationibus inventi non fuerint [...]. Nos qui haec scribimus, nullo a praeceptore aut ad carmen componendum, aut ad philosophiam ediscendam, aut ad coeli significationes intelligendas instituti sumus. Sola enim natura insitaeque animi vis ac veterum scriptorum lectio assidua ad haec ipsa nos traxit, quorum et pater avusque ignorantissimi fuere, et mater satis habuit lanificio ac telae intenta esse’. On Pontano’s auto-horoscope see Rinaldi, *Le Commentationes*, pp. 138–41; Michele Rinaldi, ‘Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt. Pontano, Virgilio e l’origine celeste della divinazione naturale e dell’ispirazione poetica’, in *L’Exemplum virgilien et l’Académie napolitaine à la Renaissance*, edited by Marc Deramaix and Giuseppe Germano, Paris: Garnier, 2018, pp. 271–93, especially pp. 276–77 and Michele Rinaldi, ‘L’astrologia nella Napoli aragonese’, *Humanistica*, 11 (2016), pp. 77–85, at p. 78, Fig. 1.

opera consequutum ut et philosophiam et astrologiam optime teneret. [6] Etenim | Mercurius in tertia geniturae domo positus, in suis praesertim signis, si a 10v
 nullo impugnetur, sitque a Sole remotior, admirandum praebet nato ingenium,
 ut, quas ad artes eum naturaliter impellit, illas non modo facile discat, sed multa
 25 quoque per se natus ipse inveniatur, cunctaque quae ad eas quas sequitur artes per-
 tineant ingenii sui felicitate et cito et facile consequatur. Idem et de stellis reliquis
 dicendum.

[7] Sed quod de singulis dicimus hominibus, affirmari etiam de populis recte
 potest, siquidem Athenienses mirum in modum fuere litterarum studiosi, Lace-
 30 demonii vero contra; Syros avaros efficit frigida Saturni stella, at violentus Martis
 ardor Gallos stolidos atque inconsultos reddit, ut haec ipsa coeli ac stellarum vis
 etiam nationibus imperare videatur; quod cur ita sit videamus.

[8] Mens hominis quique intellectus dicitur sensibus perinde ac ministris
 utitur, et quicquid agit, per illorum ministerium ac famulatum agit. [9] Is, ea
 35 quae oculis cernuntur, auribus concipiuntur, naribus, lingua, tactioneque sen-
 tiuntur, sibi oblata distinguit, quorum etiam causas quaerit, quibus inventis, de
 iis recte iudicat. [10] Quocirca vis ea quae phantasia dicitur, quae receptaculum
 est et tanquam penu eorum omnium | quae sensus concipiunt, ad intellectum 11r
 quae concepit transfert; ea tum visa tum simulacra dicuntur a nostris, Graeci
 40 vocant phantasmata. [11] Sed, cum sensus ad phantasiam, hoc est ad imaginariam
 vim (sic enim appellare placet) imaginaria ad intellectum atque ad animum con-
 cepta transmittat, ipsa quidem imaginaria ab humoribus movetur, celerius tamen
 aut tardius, acutius aut hebetius pro humorum qualitate ac natura, qui, licet qua-
 tuor sint, infinitas tamen atque incomprehensas misturas habent. [12] Porro
 45 humores ipsi elementorum naturas, e quibus constant, sequuntur, quae coelesti a
 motu corporibusque quae coelo feruntur affici manifestum est. [13] Tales itaque
 cuiusque instinctus atque commotiones sunt, quales ab humoribus, e quibus
 compactus est, excitantur. [14] Igitur cum frigus metum, calor fiduciam gignat,
 Mars calorem impellens animos facit, Saturnus frigus cohibens et animum cohi-
 50 bebit, et illum quidem imaginaria excitabit ad virilitatem, ad liberalitatem, ad
 elationem, ad libertatem, quae caloris sunt; hunc, vero, ad ignaviam, ad avaritiam,
 ad humilitatem, ad simulationem, quae frigoris sunt. [15] Atque hoc quidem

25 cunctaque quae R] cunctaque F 29 litterarum RVb] literarum VbS 32 imperare videatur
 R] imperatur videatur VenF 33 perinde ac R] perinde a Ven 35 concipiuntur R] percipiuntur
 Ve 36/37 de iis R] de his F 39 a nostris RVe²] nostris Ve 43 pro humorum qualitate R] pro
 humorum qualite Ven 46 corporibusque quae R] corporibus quae D 47/48 e quibus
 compactus est R] quibus compactus est Ve 48 compactus R] compactum U gignat R] gingat
 F

28/32 Cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, I 2 3, I, p. 6: 'Itali fiunt regali semper nobilitate prae-
 fulgidi, Galli stolidi, leves Graeci, Afri subdoli, avari Syri'.

pacto et via hac planetae vires in nobis suas exercent. Has naturae commotiones | 11v
 et planetarum, ut ita dixerim, influentias motus quoque voluntarii plerunque
 55 sequuntur, et qui instinctus erat applicatioque naturalis, actio aut electio efficitur
 voluntaria; atque uti stellarum temperamenta multiplicia sunt, sic ipsorum quo-
 que humorum multiplices misturae. [16] Quibus e rebus haec tanta existit in-
 geniorum diversitas, totque varias ad res animorum applicationes, ut quod in
 singulis videmus hominibus videamus et in nationibus. [17] Namque ut vis haec
 60 Marium bellicae, Ciceronem oratoriae studiosum fecit, sic Athenienses ad litteras,
 Romanos magis ad armorum exercitationem excitavit; quas ad res patrii mores,
 leges institutaque multum etiam conferunt.

[18] In omni autem hoc libro planetas nunquam sed asteres semper Ptole-
 maeus nominavit, quanquam asteres solum planetas intelligi vult, quem nos in
 65 his convertendis secuti sumus, quod praemonuisse forsitan alienum non est ut,
 cum stellam legeris, nisi fixam addiderimus, planetam intelligas.

57 Quibus e rebus *R]* quibus rebus *N* 60 studiosum *R, T² manu Pont.]* studium *T*
 61 exercitationem *R]* exercitationes *F* quas ad res *R]* quas ob res *Vē* 63 semper *R]* *om. Vē*
 65/66 ut, cum *R]* et, cum *Vēn*

TEXTUS IV

Anima ad cognitionem apta veri plus assequitur quam qui supremum in modum se in scientia exercuit.

COMMENTATIO

5 [1] | Et a stellarum munere et a rerum coeli peritia praedictionem esse superius 12r
est ostensum. Quando autem imitatrix naturae est ars, dubitandum non est quin
naturae ipsius primae sint partes ad praedicendi veritatem, et quod a natura insit
virium plerunque esse maiorum quam quod ab arte. [2] Itaque, si in quaestione
sit naturalis ne vis an studium cognitionis atque doctrinae plus ad praedicendum
10 conferat, primae partes concedendae sunt naturae, siquidem anima a stellis concita-
ta ea sentit ex se, quae ab ipsis stellis significata, ars quodammodo mendicare
videatur et, quod superius de poetis est dictum, prima in mathematico ut in poe-
ta ingenii vis est naturalisque aptitudo, qua deficiente, ars ipsa manca videatur.
Cum enim quae a natura insunt perficere ars soleat, frustra studio nitimur, ubi
15 nullum nobis adiumentum a natura tributum est.

[3] Quarta hac Ptolemaei sententia, licet ipsa e superiore sententia enascatur,
confirmantur tamen etiam illa quae in primo verbo dicta sunt a nobis de instinc-
tu et concitatione naturali. Illud etiam inspiciendum quod vehemens vis ingenii
et insita a stellis aptitudo, etiam levibus adminiculis adiuta, magnos ex sese cona-
tus habet celeresque commotiones et ad cernendum et ad iudicandum. | [4] Verbi 12v
gratia: quae dicuntur secundaria dubium non est quin significationes suas
habeant, nam cum sint a stellis excitata propter proprias actiones in primis corpo-
ribus, futuras indicant tum pestes tum siccitates tum alia permulta, quorum qui-
dem effectus est posterior, ipsa vero quasi quaedam sunt eorum signa; [5] haec
25 igitur secuta ingenii vis ac naturalis illa, de qua dictum est, aptitudo, et tanquam

2 supremum in modum R] apprimē UVē 5 et a rerum coeli peritia R] et a coeli rerum peritia Ven
6 est ars RVbP] et ars Vb 14 perficere ars soleat R] ars ipsa perficere soleat F 16 licet ipsa e
superiore sententia R] om. D 19/20 conatus habet R²Vb²] conatus habeat UVēVenTFDVB R
23 alia permulta R] alia multa Vē

2/3 On the content of this aphorism see Boll, *Studien*, p. 180 and Rinaldi, 'Nec vero terrae', pp. 271–93. 20/24 Cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, ff. 107^v: 'nunc dico tibi quia secunde stellarum ex opere sunt quod ipse faciunt sub circulo lunari, ut sintillationes vel iacula, et stelle cum caudis et circuli[s] qui apparent quandoque circa Solem, et multa alia que prope circulum Lune inferius fiunt'. 22 in primis corporibus: cf. Lucretius, *De rerum natura*, I 61, p. 7: 'corpora prima'.

vestigiis quibusdam inhaerens, ea sentit praevidetque (suo illo instinctu, insitaeque
 a natura sagacitate impulsa) quae ars ipsa aut minime aut certe quam difficillime
 assequatur, siquidem natura paucioribus, ars pluribus indiget. [6] Quam ob rem
 fateamur oportet ingeniosum hominem et a natura bene institutum veri plus, hoc
 30 est maiorem rerum cognitionem, ingenio, dum illud exerceat, assequi, quam qui
 multo studio ad summam pervenerit disciplinam. [7] Quae sententia quoniam
 artes quoque ac disciplinas plane omnes complecti videtur, sic quidem sentien-
 dum est, qui philosophiae, qui iuri civili, qui poeticae dant operam, qui denique
 facultatibus aliis student, eos et facilius et citius omnia consequuturos quae artis
 35 suae fuerint, si naturali beneficio adiuventur, quam qui, repugnante quodammo-
 do natura, licet multo studio, ad illa | pervenire conantur. [8] In illis enim exiguis 13r
 etiam usus exercitatioque mediocris maiores profectus adducit, quam in iis maior
 eruditio, summis etiam vigiliis comparata. [9] Neque tamen hoc ita intelligendum
 est ut natura non sit usu atque exercitatione etiam multa confirmanda; sed ut
 40 sterilis ager, licet saepius subactus, nunquam huberis agri, si is quoque solertem
 colonum habuerit, felicitatem assequetur, sic hebetis hominis quanvis diligens
 studium ac cura, nunquam ingeniosi hominis, si is sibi non defuerit, laudes atque
 excellentiam adaequabit. [10] Illi enim evadere solent quam clarissimi, quibus a
 natura cum excellens ingenium datum sit, illud hebescere non patiuntur; confi-
 45 tendumque est naturam in plerisque arte potentiores esse, quod facile apparet
 res humanas consideranti. [11] Namque (ut de poetis exempla tradamus) adoles-
 centulos quosdam videmus tenui doctrina praeditos, maximis tamen ingenii
 viribus adiutos, versus egregios facere, cum ii qui in ea facultate consenuere vix
 assecuti sint ut versificentur. [12] Et cum in Italia etiam sponte sua nascentur
 50 vites, eas, quanvis magno cultu operaque adhibita, alere Cimbricus ager nequit.
 [13] Hoc est igitur quod Horatius praecipit: ‘tu nihil invita dices faciesque Miner-
 va’, atque, ut Virgilius | inquit, ‘nec vero terrae ferre omnes omnia possunt’. 13v
 [14] Quanquam autem in omnibus tum artibus tum disciplinis insita a natura
 vis sane multum potest, plurimum tamen in futuris praedicendis vis haec pollet,

33/34 qui denique facultatibus aliis R] qui denique facultatibus denique NL 36 conantur R]
 conentur F, conatur D 37 profectus R] profecto D 37/38 in ... eruditio R] in his (hiis F)
 maior eruditio VeNF 38 Neque R, T² manu Pont.] namque T 39 sed ut R] sed sed ut N
 40 huberis RVe²] uberis Ve, om. D solertem R, T² manu Pont. DVbP] om. UVeVenTVb 41/
 42 quanvis ... hominis R, T² manu Pont.] om. T 42 studium ac cura R] studium atque cura U
 48 cum ii R] quom hii F, quom hi N 49 sponte sua R] sponte F 50 operaque adhibita R²VbS]
 opereque adhibito UVeVenTFDVbR nequit R] non poterit F 51 invita R] in vita Ven dices
 faciesque R] facies dicesque F 53 Quanquam autem R²in ras. manu Pont. VbS] quanvis autem
 UVeVenTFDVb in omnibus RT²] omnibus T tum artibus R] cum artibus Ve

51/52 Cf. Horace, *Ars*, 385, p. 325: ‘tu nihil invita dices faciesve Minerva’; Virgil, *Georgica*, II 109,
 p. 90.

- 55 quod in artibus consilium ratioque et ipsa exercitatio maximum adiuumentum
afferunt, at in futuris divinandis (quod ea vis a coelo magis quam ab arte proficis-
citur) natalis coeli constitutio plurimum valet, quando consilium diuturniorque
cogitatio ac rerum pensitatio (quod in furentibus ac fanaticis secus est) naturales
impedire commotiones solet.
- 60 [15] Quod autem ad translationem ipsam attinet (ne a graeco verbo discede-
rem) ‘animam’ dixi quod accipi sic volo ut animae vis intelligatur ea per quam
sentimus, intelligimus, cogitamus, atque ad rerum cognitionem scientiamque,
pedetentim progrediendo, pervenimus; [16] ‘animum’ maiores nostri dixerunt, et
cum animam habere etiam pecudes dicerent, solis hominibus animum dei mune-
65 re atque concessu datum arbitrabantur. [17] Illa inquam vis potestasque per
quam sentimus intelligimusque atque cogitamus et mens et intellectus dicitur,
quo qui acutiore acrioreque praeditus est, ingeniosus dicitur, ut liceat hic dicere:
animam ad cognitionem aptam, id est ingeniosum | hominem atque a natura ad 14r
cognitionem atque ad *gnosin* (ut Graece dicitur) aptum natumque, longe verius
70 per se futura sentire atque vaticinari quam qui, arte longaue exercitatione ac
doctrina etiam summa fretus, futura praedicit. [18] Inde enim ingenium dictum
est quod a natura ingentum insit, quanquam tum agri tum loci ingenium, id est
naturam, licentia quadam loquendi dicimus.

58 ac rerum R^2T^2] rerumque *U*, ac rerumque *TDR* pensitatio $R, T^2manu Pont.$] pensatio *T* 60 a
graeco verbo *R*] a verbo graeco *F* 62 ad ... scientiamque *R*] ad rerum scientiamque *F*
66 intelligimusque ... cogitamus *RUTDVb*] intelligimus atque cogitamus *VeVenF* 68 animam
RVc^2] *om. Ve* 69 ad *gnosin* *R*] *gnosin Ve* 70 per se *RVc^2*] *om. Ve* 72 tum¹ ... ingenium
RDVbS] tum agri ingenium tum (etiam *add. Ve*) loci *UVeVenTFVb* 73 loquendi $R, T^2manu Pont.$
om. T

60/65 On the differences between *animus* and *anima* see Lucretius, *De rerum natura*, III 94–416,
pp. 91–102 and Cicero, *Tusculanae disputationes*, I 9 19, p. 227.

TEXTUS V

Potest qui sciens est multos stellarum effectus avertere, quando naturam earum noverit, ac se ipsum ante illorum eventum praeparare.

COMMENTATIO

- 5 [1] Cum elementa ipsa invicem convertantur, necesse est ut corpora quoque nostra, quae ex illis constant, alternas immutationes suscipiant. [2] Quod si terra in aerem transit, quanto erit facilius, adhibita diligenti opera, corporum nostrorum qualitates – hoc est calidum frigidum, frigidum calido – temperare? Quod medicorum opus et studium est. [3] Cum itaque compactiones corporum, quae
10 que hodie dicuntur complexiones, incrementum ac detrimentum suscipere aptae sint, et quod calidum est transire ad frigidum queat, nimirum poterit calida natura, | adhibitis frigidis, temperari, ac sicca humidis, humida item siccis, quod ars, 14v cura diligenti adhibita, procul dubio praestabit, ipsa rerum non repugnante natura. [4] Quocirca, si ob minacem Martis aspectum cognitum sit astrologo ex sua
15 ipsius genitura atque ex anni conversione fore ut in ardentiores febres incidat, poterit solerti medicorum opera ante provisa febris vel omnino averti vel magna saltem e parte laeniri. [5] Nam cum febrem illam excitatum iri e nimio calore intellexerit, solers medicus, cibis potionibusque frigidioribus diutius adhibitis, calorem illum moderabitur, quo modificato, urens illa Martis vis, cum in humecto
20 incendi nequeat, vel omnino extinguitur, vel magna ex parte sedetur oportet. [6] Item si hosticus Saturni aspectus perniciosos humores excitaturus intelligatur, idque per atram bilem, hoc est melancholiam, eventurum appareat, poterit prudens medicus aridum frigidumque humorem humectis calidisque, modo mensuraque adhibita, temperare.
25 [7] Atque haec quidem aversio non in iis solum quae ad morbos pertinent, verum in evitandis quoque aut laeniendis humanis casibus momenti multum

2/3 Potest ... noverit *R*] Potest ... earum noscit *Umanu Pont.* 3 noverit *R*] noscit *UVe* 6 Quod ... terra *R*] Quod si terram *F* 12 humida ... siccis *R*] humida iterum siccis *F* 17 cum febrem *RVe²*] cum *om. Ve* e nimio *RVe²*] ex nimio *Ve*, et nimio *N* 19 quo ... vis *RW²*] quo modico et febris causa sublata videatur atque \h/ac ratione urens ille Martis calor *W* quo modificato *RVe²*] *om. Ve* 20 nequeat *RVbP*] queat *Vb* 22 hoc est *RT²*] hoc *T* melancholiam *R²U²*] melancholiam *UR*

2/3 Potest ... praeparare: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, I 3 12, p. 18. 14/20 Cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 107va: ‘Ideo peritus astrologus cum timuerit ne malum eveniat, convertet ipsum in futuri mali contrarium’.

habet. [8] Nam si provisum sit naufragium, poterit a mari fluminibusque, si | 15r
vulnus, a contentionibus ac pugna continere; si Mars vulnus pectori minitetur,
thorace loricaque tectus incedere, qua ratione, in conserendis cum hoste manibus,
30 vulnera evitari saepissime soleant. [9] Etenim in casibus quibusdam (licet pericu-
lum evitari omnino nequeat) damnum certe prohiberi aut omnino aut magna e
parte solet, siquidem mucro t(h)orace prohibitus pectus raro penetrat.

[10] Quoniam autem non omnia vinci prudentia possunt, iccirco Ptolemaeus
dixit multos stellarum effectus averti posse. [11] Non posse vero omnia superari,
35 quae a stellis significantur, tum alias saepissime, tum nuper docuit tanta in ora
Tarentina et Crotoniensi coeli siccitas ut non armenta solum siti enecta dicantur,
sed coloni iam coeperint alio immigrare, cum putei fontesque exaruerint, et pabu-
la segetesque defecerint, aere decimum iam mensem nullos himbres mittente.
[12] Quam ob rem, quando averti prudentia cuncta nequeunt, recte Ptolemaeus
40 subiunxit posse instituere sese ad ea toleranda quae eventura sint acerba et gravia:
quae enim provisa sunt minus ledunt, repentina vero afficere gravius solent.
[13] Ergo coeli minae ut fames, id est annonae caritas ac victus egestas, ut bellum,
ut alia permulta | diligenter provisa et cauta, necesse est multo minus offendant. 15v
Atque hic quidem est fructus qui ex celestium significationum cognitione cum
45 maxima etiam utilitate percipitur.

[14] Illud hoc loco monuisse lectorem volumus, quae Graece est *energia* nos et
effectum et vim et operationem actionemque solere dicere, expressius tamen effi-
cacia dicitur, quo verbo usum saepissime videmus Iulium Maternum, rerum
celestium scriptorem plane accuratum ac diligentem.

28 si Mars R] si N(a blank follows)L 29 thorace R²VbS] torace RVb 31/32 aut¹ ... parte
R, W²manu Pont.] om. W 31/32 magna e parte R] ex magna parte F 33 autem RVe²] om. Ve
34 stellarum effectus R] stellarum affectus U Non ... omnia RVe²Ven W²VbS] vero om. Ve, Non
posse autem omnia ULW, Non posse autem vero omnia TFND, Non posse vero vero omnia Vb
35 tum alias R] cum alias Ve 36 Crotoniensi R²in ras. VbSSum^{in err. corr.}] Crotoniate UVe
VenTFWDVb, Erotoniensi Sum ut ... solum R] ut non solum armenta F 37 sed coloni RU]
sed coloni ipsi U²manu Pont. coeperint RW²] inciperint W cum putei RW²] quando putei W
et pabula R] ac pabula F 39 Quam ... nequeunt RW²] Quam ob rem quando non omnia averti
prudentia possunt W 40 posse R] om. Ven instituere RW²] instuere F¹W, instruere F² ad
ea toleranda RF²N²] ad ea tollenda F, ad ea tollenda N quae eventura R] que eventura VbSum
41 quae enim RW²] nam et que W afficere ... solent R] post solent U² manu Pont. add.:
instituenti autem nostri duplex est regula: ut aut arte rationeque quae intelligimus eventura mala
propellamus, aut, si propelli non poterunt, iis evenientibus ut ante perspectis nequaquam
perturbati aequo animo feramus, quod in primo quoque Apotelesmatum libro praecipitur
43 diligenter ... offendant R, W²manu Pont.] om. W 44 cognitione RT²] om. T 46/49 Illud ...
diligentem R, W²manu Pont.] om. W 46 energia R] om. Ven(a blank follows)

46/49 Cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, III 13 14 (I, p. 191); IV 19 1 (I, p. 243); IV 25 3 (I, p. 277); V 1 1 (II, p. 3); on the Latin translation of the Greek ἐνέργεια see L. Valla, *Repositatio dialectice et philosophiae*, edited by G. Zippel, Padua: Antenore, 1982, I 16, pp. 127–28.

TEXTUS VI

Tunc dierum prodest et horarum electio, cum tempus a genitura bene constitutum est; si enim contrarium est, nequaquam profecerit, quanvis bonum fortasse exitum respexerit.

5

COMMENTATIO

[1] Ea coeli pars quae hora nativitatis supra terras ascendit, unde a nostris appellatur *ascendens*, Graeci *horoscopum* vocant, ea inquam coeli pars, id est primus celestis constitutionis ac figurae locus, principium et tanquam radix est omnium quae nato, volvendis annis, sint eventura; [2] ut siquis complicatum
10 funem explicet: omnis enim illa ad finem usque explicatio ab ipso explicandi principio ortum et consequendi seriem ducit. [3] Quaecunque autem ad finem contendunt, ea suis profecta principiis per | media, quibus est ad finem via, con- 16r
tendunt. [4] Nihil vero huiusmodi fit a casu, sed ordine constat suo. Cum itaque nihil sit coelo magis ordinatum, generatio autem atque corruptio (ut physici consentiunt) sit a celi motu, satis constat quae generata sunt sua per media ad corruptionem, id est ad exitum finemque, contendere. [5] Cum autem corruptio non uno fiat modo, nec ex causa una, necesse est media ipsa talia quidem esse quae fini, id est corruptioni, convenient; [6] quae si cum fine conveniunt, cum eadem ipsa media sint per quae ad finem eatur, non erunt ab ipso principio dissidentia,
15 quando ab eo seriem ac progressionem trahunt, quod esse necesse est, siquidem ordine constant ac tempore. [7] Quam ob rem futurorum series in hominis vita quod cum hora nativitatis connexionem ac complicationem habeat, atque ab illa explicari incipiat, recte dicitur electiones dierum horarumque utiles esse ubi cum

2 bene constitutum RW^2] bene constitutum Ven , accommodatum $UVeW$ 3 profecerit RW^2DVbP] proderit $UVeVenTFWVb$ quanvis R^2VbS] etiamsi $UVeVenTFWVDVbR$ 4 exitum RW^2DVb^2] eventum $UVeVenTFWVb$, adventum Ven^2 respexerit $RVenW^2$] inspexerit $UVeVen^2W$ 6 supra terras RW^2] supra (super F) terram TF , supra terra W 7 appellatur *ascendens* R] ascendens appellatur F horoscopum RVe^2] oroscopum Ve , *om. Ven(a blank follows)* 9 volvendis RW^2] in volvendis W 9/10 complicatum funem RT^2] complicatum finem T 10 explicet RW^2] explicare incipiat W 11/12 ad finem contendunt RW^2] ad finem properant W , ad finem tendunt U 11 ad finem RT^2] ad *om. T* 12 est RVe^2] *om. Ve* 16 corruptio R] corruptio Sum 17 talia ... quae RW^2] talia quidem ut W

2/3 Pontano's translation — 'a genitura bene constitutum' — reflects the peculiar reading of the βγ families of manuscripts of Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, VI, p. 38, 19: 'εὐθετος ἀπὸ τοῦ γενεθλίου'.

genitura convenerint, recte reprehenduntur qui, nulla geniturae ratione habita,
 25 solam sequantur electionem. [8] Etenim in arboribus inserendis quamque arbo-
 rem ex quaque arbore insitionis periti minime inserunt, sed quae naturalem inter
 se convenientiam habeant, nec omnibus corporibus omnia alimenta conveniunt,
 aut idem morbis omnibus remedium est.

[9] Quo|circa qui gerendis rebus initium a dierum atque horarum electione 16v
 30 auspicantur, inspicere ante omnia debent quae fuerit in hora nativitatis stellarum
 figuratio, qui situs atque significatio, quae series decernendi per loca singula, qui
 significatores et quales, quomodo etiam collocati, quid portendant triangula, id
 est triplicitates, atque earum domini, quis morum dator, quis artis, dignitatis,
 honoris magisteriique, quis item geniturae dominus, et quam sit commode collo-
 35 catus in figura; fortunae etiam pars cum primis consideranda, et dominus loci eius
 aspectusque planetarum. [10] Quibus postea in unum collatis, et tanquam tem-
 peratis, ferendum est de nati vita fortunisque iudicium, videndumque non solum
 a quibus stellis atque a quo coeli loco quid aut quantum sit sperandum, sed quo
 etiam tempore, annuarum quoque conversionum diligens ratio habenda.
 40 [11] Quae omnia ubi constiterint, eritque stellarum ac coeli favor perspectus, tum
 electiones ipsae nimirum profuturae videntur. [12] Sin nativitas ipsa nil eiusmodi
 sperandum suaserit, inanis erit electio: ut si quis homini in ultima senectute con-
 stituto ac viribus defecto arma ad pugnandum affabrefacta paret, quae iuveni con-
 veniant. [13] Quid autem inanius quam | cui nulla in religione dignitas a genitura 17r
 45 promissa sit, eum diem horamque eligere suscipiendi ad Pontificem itineris pro
 sacerdotio impetrando? [14] Quin etiam, cum a coelo tempora ipsa decernantur
 quibus quid sit eventurum, et haec quoque expectanda sunt. Poma namque tum
 iuvant cum sunt matura; atque ut tempora ipsa constent, anni planetarum obser-
 vandi sunt, et ad quem planetam annus ille in quo fit electio iam pervenerit.
 50 [15] Nuper familiaris quidam meus annuae suae revolutionis figuram ad ma-
 thematicum detulit, quae Solem ascendentis dominum habebat in coeli medio
 partemque fortunae bene collocatam. [16] Is mathematicus fore asseveravit uti

24 recte reprehenduntur R] reprehenduntur F 26 insitionis periti R, W² manu Pont.] om. W
 30 ante omnia R] om. Ve 31 per loca singula RW²] per singula loca UVe, per singulos locos W
 32 quid portendant R] quin portendant D 32/33 triangula ... est RW²] om. W 33/
 34 dignitatis honoris RW²] om. W 34 magisteriique R] magisteriisque D quis item R] quis
 iterum F 36 tanquam RW²] quasi W 40/41 tum electiones ipsae R] tum electiones tum
 ipsae Ven 43 ac viribus defecto R] om. Ve ac RVbS] et UVenTFWDVb 45 promissa sit R]
 promissa est F 46 Quin etiam, cum RW²] Quin etiam W Quin etiam R] Quom etiam F
 48 observandi RT²] ille T 49 ad quem planetam R] ad quem planeta Ven 51 ascendentis
 dominum R] ascendentis dominum U

34 geniturae dominus: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, IV 19 (I, pp. 243–57) and Pontano, *De rebus coelestibus*, lib. VIII, ff. O7^r–O8^r. 48 anni planetarum: on this topic see Firmicus Mater-
 nus, *Matheseos lib.*, II 26–27 (I, pp. 75–76).

natus ille eo anno maximo aliquo bono a principe afficeretur, eam enim revolutionem magnificam et regalem esse ac nato illi excellentem aliquam dignitatem portendere. Hoc ego cognito, vix risum tenui, quippe qui scirem nihil ei huiusmodi a genitura decerni, sed pauca quaedam eaque exilia a Sole promitti. [17] Vide quo res rediit: vendiderat Rex castellum quoddam homini pecunioso, ad cuius possessionem tradendam familiaris ille missus est meus. [18] Is eo cum venisset, sedit regio more pro tribunali, iussitque castellanos iurare in Regis primo, deinde | 17v
 60 in domini illius verba, cum interim ad eius pedes populus procumberet (qui honos regibus habetur) atque, hoc facto, domum rediit; haec itaque fuit eorum omnium summa quae a mathematico illo tam constanter promissa fuerant.

[19] Quocirca, in electione facienda, natalitiae stellae si bene se habuerint, omni oppressione obstaculoque liberae, nimirum bona accumulabunt. [20] Oportet 65 tamen prudentem mathematicum nativitatis significationes cum electionis significationibus comparare, et tempus quaerere a nativitate decretum, ut omnia simul convenient. [21] Quod si haec ipsa ita quidem se habuerint ut nec convenient, quin imo ut natalitiae stellae oppressae atque impeditae langueant, nihil electio ipsa profuerit, licet felices stellarum applicationes earumque progressionibus ad 70 dominantia coeli loca suasque in domos ingressus secuti fuerimus. [22] Ut siquis nuptiis diem horamque auspicetur qua Venus idoneum coeli locum teneat, qua Luna ad Iovem feratur, idque etiam observet ut Venus aut domum suam aut signum in quo exaltatur ingressa sit, quod etsi commendari potest, tamen videndum prius est quales nuptias natalis coeli constitutio promiserit. [23] Fieri enim potest 75 ut locus qui hac in electione septimus est, fuerit in nativitate duodecimus | aut 18r
 sextus aut male etiam fortunatus, quod ubi contigerit auspicatio, quantumvis prospera, infeliciter vertet. [24] Quin potius auspicandis nuptiis natale signum bene feliciterque collocandum est, ut benignis radiis a Iove Venereque illustretur, ut nuptiarum significator sit bene constitutus, ut Luna praesidium suum conferat; sin haec omnia convenire simul nequeunt, illud certe videndum ne adversis 80 infelicium planetarum radiis feriatur.

[25] Illud tibi ex Ptolemaei sententia affirmare non dubitem, si turpes atque infelices nuptias natalis coeli constitutio portenderit, frustra horam et diem eligi, frustra felices stellarum aspectus quaeri, frustra planetarum amicas coniunctiones 85 expectari. [26] Neque enim arbor retorrída, quanvis viridem ac valentem gemmam inseras, aut recipit aut receptam diutius alit. At ubi honestas felicesque nup-

53 aliquo bono *RW*²] aliquo munere *W* a principe afficeretur *RW*²] a principe donaretur *W*
 55/56 a genitura decerni *R*] in genitura decerni *F* 57 Rex *RT*²] *om.* *T* 67 Quod ... convenient²
*R, W*² *manu Pont.*] *om.* *W* 68 quin imo ut *RW*²] quin etiam ut *W* 68/69 electio ipsa
*R, T*² *manu Pont.*] electio *T* 70 in domos *R*] in domo *Ven* ingressus *RW*²] *om.* *W* secuti *R*] sicuti *Ven*
 71 idoneum *RW*²] septimum *W* 75/76 aut sextus *RW*²] *om.* *W* 76 contingerit *R*] contingerit *Ven*
 77 natale signum *R, W*³ *manu Pont.*] signum genitale *W*², signum a genitura constitutum *W* 80 certe *R*] certae *Ven* 86 aut recipit *R*] recipit *Ve*

tias genitura promiserit bonique electio auspicii fuerit, credibile est non parvum inde adiumentum natali bono accessurum. [27] Sin secus, ut dixi, licet eiusmodi auspicatio subblandiri videatur, parvi tamen futura est momenti: ut languenti
 90 corpori et in mortem iam inclinanti adhibita fomenta, quanvis aliquantulum iuvent, quanvis non nihil spei afferant, nihil tandem proficiunt. [28] Quod si genitura ipsa | infelix infaustaque nequaquam fuerit, imbecillior tamen conferendis
 bonis videatur, sperandum est firmitatis ac praesidii aliquid felici ex auspicatione collatum iri; nam et corpora imbecilliora, sumptis melioribus cibis, confirmantur,
 95 non tamen ut vires maiores supraque corporis ipsius naturam accipiant.

[29] Sed ad ipsorum verborum Ptolemaei interpretationem redeamus, quae quidem est huiusmodi: electio dierum et horarum tunc utilis futura est cum advenit tempus ipsaque temporis opportunitas quam geniturae configuratio stellarumque genitalium efficacia promittebat, ut figura quidem geniturae cum electionis figura conveniat. [30] Fecit autem mentionem primo de dierum electione
 100 post etiam horarum, quoniam in quibusdam electionibus satis est diem eligere quo Luna coniungitur planetae accommodato negotiis pro quibus electio fit, aut planeta ipse domicilium suum, aut altitudinis suae signum ingreditur, aut ad felicem aliquem aspectum pervenit. [31] Alibi, vero, satis non est diem solum
 105 eligere, nisi horam quoque eligas ac coeli totius figuram constituas, primariisque in locis planetas et cardines statuas, ad haec cardinum ac rerum significatores bene feliciterque colles. [32] In qua tamen electionis figura statuenda stellisque
 atque cardinibus feliciter collocandis, illud imprimis videndum est ut, perspecta natali configuratione, inspicias non solum si a genitura nato illi promissum est
 110 illud pro quo electio suscipitur, verum etiam si tempus ipsum praestandi promissi iam advenit, siquidem aliis statim in ipsa iuventa bona promittuntur a coelo, aliis ad ultimam senectutem.

[33] Quocirca temporis a coelo constituti ratio imprimis habenda est. Mendarunt multi in adolescentia, quos postea senectus locupletissimos reddidit, quin
 115 etiam obscurissimis quibusdam homuncionibus contigit in pontifices maximos evadere. Itaque si tempus a coelo praestitutum nondum advenit, nihil profuerit felicem electionem fecisse. [34] Quam ob rem duo haec attendenda videntur: alterum, si a coelo eiusmodi res promittitur, alterum, si praestandi promissi tem-

87 bonique electio auspicii *RW²*] et electio boni auspicii *W*, boni atque electio auspicii *Ven* non parvum *R*] non parvum *VeFN* **88** accessurum *R, W³*] accessurum, cum ex ipsa electione confirmetur *W* (confirmari viderimus/confirmari videbimus *W²*) quod genitura (ipsa *W²*) promiserat *W* **89** parvi tamen *R^{2in ras. VbS}*] pauci tamen *UVeVenTFWDVbR* **90** inclinanti *R*] inclinati *UNL* quanvis ... iuvent *R*] iuvent *om. F* **91** quanvis ... afferant *RW²*] *om. W* nihil tandem *R*] nihil tamen *F* **92/93** nequaquam ... bonis *RW²*] *om. W* **93** sperandum est *R, T^{2manu Pont.}*] est *om. T* ac praesidii *RW²*] *om. W* felici ex *R*] felici et *N* **94** imbecilliora *RW²*] debilitata *W* cibis *RT²*] *om. T* **95** vires ... corporis *RW²*] vires supra corporis *W* **96/132** Sed ... fecisse *RD, W²VbPmg. manu Pont.*] *om. UVeVenTFWVb* **102** coniungitur *R^{2in ras. VbP}*] coniungatur *W²D* **115** obscurissimis *R²VbS*] obscurissimis *RW²VbP*

- pus advenerit, etsi tempus promissi ipsius advenire nequit, si a coelo bonum
 120 ipsum initio promissum non fuerit. [35] Quod si contrarium fuerit, hoc est ut
 tempus illud temporisque opportunitas a coelo decreta nondum advenerit, elec-
 tio ipsa, quanvis benigna, nihil omnino profecerit. [36] Etenim stirpem quan-
 tumvis valentem si tempore non suo pangas, haud multo post arescet, et semen
 non sua tempestate sullcis ac terrae — etiam diligentissime cultae — commissum, 19v
 125 nullum colono profectum afferet: adeo in rebus ipsis tempus expectandum atque
 observandum est. [37] Quod ubi observatum non fuerit in electione suscipienda
 iusta geniturae constitutionem, frustra quis eliget, quanvis bonum exitum respe-
 xerit, celumque ac planetas ipsos ita in electione statuerit ut stellae totaque ipsa
 configuratio benignum ac felicem exitum rei suscipiendae polliceantur.
 130 [38] Quod autem dicit ‘fortasse’, vult innuere non putare se aliquem facturum
 figuram electionis praeter geniturae constitutionem, tamen si fortasse fecerit, affir-
 mat eum frustra omnino fecisse.

119 etsi tempus *R*^{2in ras. VbS}] quanvis tempus *W*^{2DVbP} 120 Quod ... contrarium *R*] quod si
 herarium *D* 127 quanvis bonum *R*^{2in ras. manu Sum. VbS}] etiamsi bonum *W*^{2DVbP}

TEXTUS VII

Non potest quispiam stellarum misturas percipere, nisi naturales prius differentias misturasque cognoverit.

COMMENTATIO

- 5 [1] Primo nobis verbo declaravit Ptolemaeus versari mathematicum in futuris
praedicendis, et quidem generaliter, duplicemque esse divinationem docuit;
secundo, inferiora corpora coeli et stellarum motus ac naturas sequi, nequis
vanam opinaretur mathematicorum praedictionem, quae a coelo stellisque dedu-
ceretur. [2] Tertio, tradidit vehementes animorum applicationes et insitam a
10 natura ad res aliquas | propensionem proficisci a stellis atque a magna alicuius 20r
earum in nativitatibus auctoritate ac viribus, ut non solum in rebus aliis composi-
tis mistisque, sed in homine etiam ipso ostenderet et coelum et stellas vires suas
exercere. [3] Ad haec cum quaeri posset ars ne atque eruditio an vis naturalis
atque a stellis insita plus ad divinationem, ad scientias atque ad facultates alias
15 polleret, in quarto haec explicavit. [4] Et quia quaeri item poterat quae foret utili-
tas hominum generi ex praedictione futurorumque cognitione, docuit in quinto
multa mala quae a stellis portendantur, ubi cognita prius sint, averti posse.
[5] Quoniam vero rerum futurarum series quaedam esset atque connexio, auspi-
cationesque quas nunc vocant ‘electiones’ a nativitate defluerent, verbo superiori
20 aperuit quando utilis futura esset electio. [6] In hoc autem de quo nunc agitur
verbo, quia difficile videretur, cum stellae tam sint a nobis remotae, qua via actio-
nes moresque hominum, qui ratione praediti essent, temperarent, docet astrolo-
gum ea quae de stellis tradat ad phisicas debere rationes accommodare, nec posse
aliter recte iudicare. [7] Ex quo palam fit quae stellae in nobis agant ea naturaliter
25 agere, quando earum est augere, imminuere, incendere, sedare, acuere, optundere
humores qualitatesque ex quibus | constamus, ex quarum motu atque effectione 20v

2 misturas percipere $R, W^{2in\ ras. manu\ Pont.}$ misturas concipere $UVeW$ differentias RT^2] differentia
 T 3 misturasque $R, W^{2in\ ras. manu\ Pont.}$ 10 propensionem RW^2] aptitudinem W 10/11 a² ...
viribus RW^2] a magna alicuius earum potestate in nativitatibus W 10 a magna R] in magna U ,
magna Ve 11 in nativitatibus R] in nativitate Ve 12 mistisque RW^2] *om.* W in homine
etiam ipso RW^2] in homine ipso VeW 13 naturalis $RVbS$] natura Vb 14 alias $R, T^{manu\ Pont.}$
om. T 15 explicavit $RVbS$] explicuit Vb 16 futurorumque cognitione RW^2] *om.* W
17 prius sint RW^2] prius fuerint W 19 verbo superiori RT^2W^2DVbS] verbo superiore
 $UVeVenTFWVb$ 21/22 actiones moresque RW^2] actu (*not clear*) mores W 26 motu atque
effectione $R^{2in\ ras. Vb^2}$] motu atque affectione $UVeVenTFWDVb$

excitentur in nobis irae, cupiditates, visa quae dicuntur phantasmata, quos motus mentis nostrae cogitationes ipseque etiam intellectus postea sequatur.

- [8] Ad rem itaque veniamus. Satis constat triplicem animae vim esse, eique tres
 30 inesse (ut hodie vocant) potentias: irascendi, appetendi, ratione utendi, id est vim irascibilem, appetibilem, rationalem. [9] Iram appetitionemque virtutes quae dicuntur morales et contraria eis vitia sequuntur; ratio vero, quanquam est omnium magistra et moderatrix, tamen eae quae intellectivae dicuntur virtutes ad rationalem solam referuntur. [10] Singulis his potentiis singuli praesunt planetae
 35 (non quod aliorum radii iis non multum etiam conferant); Mars praest irascibili, siquidem ira existit a sanguine ad cor effervescente; Martis enim est rubra bilis, quae Grace dicitur *chole*, hodie tamen in ore omnium est cholera, quae apud Celsum est morbi genus, et sanguis quidem, ubi est effervescentior, in choleram acuitur. [11] Quocirca prudens mathematicus, nati genitura inspecta, potest tum
 40 de illius moribus affectionibusque quae ad iram referantur ex Martis collocatione iudicare, tum de morbis qui excitantur a cholera. [12] Verbi gratia: si natus quispian ascendentem Leonem habuerit et in eo Martem aut suos aut Mercurii fines | 21r
 tenentem, nimirum iracundus erit, et ad rixas contentionesque proclivior, tum propter signum quod pectori nostro praest, ubi sedes est irae (cuius etiam signi
 45 natura ferventior est) tum propter naturalem Martis ardorem, quam ad rem finium quoque natura plurimum conferet, sive sint Martis ipsius, sive Mercurii, qui et ipse retorridus est motusque concitatoris. [13] Quod si quadrata Martem radiatione Sol ipse respexerit, magna hinc fiet ad iracundiam accessio, ut si arida igni fomenta adicias, unde natus ipse futurus est iracundus et seditiosus et turbulentus et violens, qualis est natura cholerae. [14] At si Martem, ut dictum est, in
 50 Leone constitutum de tertio Iuppiter signo amicis radiis temperaverit, nimirum et ira nati temperabitur, ineritque nato illi animi quaedam magnitudo visque naturalis ad res gerendas magnas illas quidem et claras.

- [15] Sed videamus quam haec physicis rationibus consentiant. Sanguinem
 55 affirmant cholerae temperamentum et tanquam frenum esse, cuius naturae cum

28 cogitationes ... intellectus RW^2] cogitationes ipsaeque etiam intellectus *VenFW* 31 rationalem RW^2Vb^2] rationabilem *VenWVb* Iram ... quae R] Iram appetitionemque virtutisque quae F 36 existit R] extitit F est rubra RVe^2] est *om. Ve* 37 dicitur *chole* $R^{2in\ ras. VbS}$] dicitur cholera $UVeTFWDVb$, dicitur *Ven(a blank follows)* 37/38 hodie ... genus $R^{2manu\ Pont. VbS}$] *om. UVeVenTFWDVbR* 40 de illius moribus RW^2] de eius moribus *W* 42 fines R] finem *Ven* 46 conferet R] confert F sive Mercurii R] fuit Mercurii *NL* 48 Sol ipse R] Solem ipse F 49 futurus est iracundus RW^2] futurus esset (*om. iracundus*) *W* 50 qualis est RT^2] qualis *T* 51 de tertio Iuppiter signo R] de tertio Iovis signo F 52 ineritque ... illi RW^2] ineritque ei *W* 55 temperamentum ... esse RW^2] esse temperamentum et tanquam frenum *W*

37/38 Cf. Celsus, *De medicina*, IV 18, p. 143: 'Primoque facienda mentio est cholerae [...] quia commune id stomachi atque intestinorum vitium videri potest'.

sit Iuppiter, temperabit Martis vehementiores impetus et tanquam coercebit; ad haec, calidi et sicci sursum cum sit ferri (qualis est cholera) animum Mars ad alta excitabit; ne autem cholera ipsa efferatur et longius a modo recedat sanguis, id est Iuppiter, | efficiet. [16] Idem modus eademque erit quaerendi via de Venere ac
 60 Mercurio et planetis aliis vel nocentibus vel iuvantibus de quibus post suo loco dicemus. [17] Ut igitur de nati moribus veram possit mathematicus proferre sententiam, oportet rerum naturae causas teneat animaeque ipsius vires ac potestates cognitatas habeat, proprietates item, differentias, coniugationes contrarietatesque qualitatum, ipsarumque temperamenta et misturas, ad quas tum stellarum aspectus, tum cuiusque signi singularumque stellarum qualitates proprietatesque et
 65 comparabit et referet.

[18] Misturas vocamus eas quas Graeci *crases* dicunt, indifferenter etiam temperamenta temperationesque vocamus. Iulius Maternus ubique misturas appellat, recentiores philosophi complexioniones vocant, quod verbum quomodo in hunc
 70 sensum receptum sit ignoro. [19] Et quoniam qualitates ex quibus constamus (ut physici tradunt) et plus et minus suscipiunt, atque alteram altera moderatur, hoc quoque ad stellas transferens, Saturni tristitiam cum Veneris hilaritate temperabit (ex qua temperatione moderatio existet in nato) eiusdem frigiditatem ariditatemque cum humecta et calida Iovis natura mulcebit; fervorem Martis et rabiem

59 quaerendi via R]quaerenda via *Ve* 61 de ... sententiam R] veram possit mathematicus sententiam proferre de nati moribus *F* proferre R] ferre *Ve* 62 ac potestates *RW*²] ac potentias *W* 63 cognitatas habeat *RVbS*] habeat cognitatas *Vb* proprietates item R] proprietates iterum *F* 67/70 Misturas ... ignoro *R, W*²*manu Pont.*] *om. W* 67 *crases* R] *om. Ven*(a blank follows) 74/75 rabiem ... sedabit R] rabiem contrariam Veneris potestate sedabit *F*

68/69 Cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, I 2 1, I, p. 6; I 4 11, I, p. 14; I 10 10, I, p. 36. 69 recentiores philosophi: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, VII (tr. Plato of Tivoli), f. 107va: ‘non poterit dare iudicia secundum stellarum complexionem nisi homo qui vim anime et complexionem naturalem bene cognoverit’; see also the translation by George of Trebizond, *Commentarii*, f. 6^v: ‘nemo potest complexioniones stellarum percipere nisi prius differentias et complexioniones naturales perceperit’. Pontano also deals with this topic in his dialogue *Aegidius*, cf. Pontano, *I dialoghi*, pp. 282–83: ‘Quid quod tum nova, tum inerudita etiam appellatione quae Graece *κρᾶσις* est transtulere complexionem? Nam quid, obsecro, cum complexione *κρᾶσις* habet? [...] Quocirca et propria et Latina eademque maxime significans dictio est temperatura, ni magis forte tibi placuerit temperatio: nam ut mistio et mistura sic temperatio in usu est doctorum hominum ac temperatura [...] Perinde nanque ut scriptura picturaque designant quid et quale sit, itemque quantum id ipsum quod scriptum ac pictum est [...] sic temperatura quae et qualis, quanta quoque coitio ipsa massaque sit corporea, humorumque ipsorum corpus constituentium concretio ac mistura. [...] Demum si rem ipsam attenderimus, et significantius diceretur et proprie magis sive corporis compactio conglutinatioque sive mistura ac constitutio [...] quam haec ipsa dicitur inter omnes tam divulgata complexio, quae prima quidem facie amatorias prae se fert delicias voluptariosque complexus’.

75 contraria Veneris potestate sedabit. [20] Imminutum Lunae lumen Marti | fami- 22r
 liariter copulabit, tunc enim Luna plurimum et humecto abundat et frigido, qua
 e re Martis cholera Lunae pituita, id est flegmate, temperatur; contra pubescentis
 aut plenae Lunae radiis torporem Saturni recreabit, siquidem tunc de Sole cale-
 facta et toto corpore ab eo illustrata, humentes ac calefactos a Sole radios suos
 80 Saturno refundens, senilem illius hebetudinem ita refocillat et tanquam foveat, ut
 excitatum a Saturno siccum frigidumque humorem humenti et calido temperet
 ac melancholiam sanguine moderetur. [21] Quae omnia rerum harum peritus
 commiscens et temperans, corporis etiam nati fabrica qualis futura sit probe intel-
 liget, ad hilaritatem ne an ad tristitiam, ad temperantiam an intemperantiam, ad
 85 mansuetudinem an asperitatem, ad liberalitatem an ad avaritiam, ad taciturnita-
 tem an loquacitatem, ad celeritatem an cunctationem nati anima, pro corporis
 qualitatibus, propensior sit futura.

75 sedabit *RW*²] sedebit *W* 77 flegmate *RVb*] phlegmate *VbSSum* temperatur *RW*²] temperabitur *WF* 78 aut plenae *RW*²] *om. W* 80 Saturno refundens *R*] Saturni refundens *Ven* et tanquam foveat *RW*²] *om. W* 82 rerum harum peritus *RW*²] *om. W* 83 nati fabrica *RW*²] nati *om. W* 85 ad liberalitatem *R*] ad liberalitem *Ven* 86 anima *RVbP*] omnia *Vb*

TEXTUS VIII

Sapiens anima confert celesti operationi, quemadmodum optimus agricola arando expurgandoque confert naturae.

COMMENTATIO

- 5 [1] Quanquam generi animalium est omni naturaliter | insita tum mali declina- 22v
tio tum boni appetitio, homo tamen propter rationem, cuius est particeps, multo
quam coetera animalia et mala ipsa cautius declinare, et bona quae videntur sibi
adiungere commodius potest, duplici auxilio fretus et communis naturae et pro-
priae rationis. [2] In exquirendis autem utilibus incommodisque repellendis
10 versatur ea virtus quae a providendis illis prudentia nominata est; eius est enim
utilis et inutilis, recti ac pravi, veri item falsique cognitio atque distinctio. [3] Sed
exquisita prudentia nisi multo diuturnoque comparari usu nequit, cuius ea laus
est ut coeterarum virtutum dux habeatur ac magistra. [4] Quod si tanta est pru-
dentiae auctoritas ac vis, quanto maior debet esse sapientiae? Qua nihil est in
15 homine divinius, siquidem humanarum divinarumque rerum cognitionem
habet. [5] Quocirca si (ut ante dictum est) multa quae a stellis portenduntur mala
averti atque evitari possunt, ubi ante provisa et cognita fuerint, cur non et bona
quae ab illis decernantur, ante etiam cognita, industria consilioque poterunt
tanquam allectari priusquam eveniant et, postquam evenere, sapienti arte consi-
20 lioque magis ac magis confirmari? [6] Etenim ut proventurus e terra satisque
seminibus fructus plenior atque huberior esse solet, | si agricolae diligentia cultus- 23r
que pro natura cuiusque accesserit, sic conferenda quoque a stellis bona, si
sapiens consilium prudensque adiuncta sit opera, ea tanquam proclivore
defluent rivo. [7] Ac ne a medicis recedamus, hi non modo morbos curant, sed
25 bonum quoque habitum corporis adjuvant, sanitatem confirmant, plurimumque
opera sua naturali adiungunt robori; ad haec et horum praecepta sunt de sanitate
tuenda, et agricularum de annonae in horreis conservanda.

8 adiungere *RW²*] comparare *W* commodius *RVbS*] comodius *Vb*, cautius *Ve* et communis
RVbS] et comunis *Vb* 9 incommodisque *RVbS*] incomodisque *Vb* 10 eius est *R*] cuius est *F*
13 virtutum *R, T²manu Pont.*] *om. T* 14 esse *RT²*] *om. T* 15 humanarum divinarumque *R*] divinarum humanarumque *Ve* 17 atque evitari *RW²*] *om. W* 17/18 cur ... quae *R*] cur non
et quae *F* 18 ante etiam cognita *RW²*] *om. W* 19 eveniant *RFT²DVb²*] eveniunt
UVeVenTWWb 20 e terra *R*] *om. F* 21 esse solet *R*] esset solet *Ve* 24 hi non modo morbos
RVbP] hi non morbos *Vb*, ii non modo morbos *F*

9/10 Cf. Cicero, *De legibus*, I 60, p. 402: 'quae virtus ex providendo est appellata prudentia'.

[8] Quam ob rem sapiens vir, qui rerum naturalium cognitionem habeat, qui coeli stellarumque proprias vires teneat, qui norit quid stellae ipsae decernant et
 30 quomodo, cum intelligat quibus a stellis et a quo celi loco, qua etiam ratione bona ipsa sint adventura, si deesse sibi noluerit, viam adventantibus illis aperiet, et postquam pervenerint firmitatem quoque afferet: ut siquis aquam e superiore sit clivo in hortos derivaturus, potest sulcum dirigere, obstantes lapides remove-
 35 purgamenta emundare, quo fluentiore alveo decurrat in plantas, quin ad illarum radices fossam altiore facere, quo aqua tum abundantius influat tum diutius ibidem immoretur. [9] Itidem sapiens mathematicus felicibus stellarum promissis multum conferre poterit, prudenter agendo, recte consulendo et largam | fecun- 23v-
 damque animi spem arte consilioque intendendo.

[10] Quocirca ad insitam a natura tum mali fugam tum boni appetitionem
 40 multum in utranque partem adiumenti habet rerum celestium prospectio et cognitio futurorum ut, quemadmodum medicina sanitatem procurat, alimentum agricultura, sic astrologia utilitatem hanc hominibus sui studiosis procuret et afferat. [11] Quia vero avertendi mali studium prius esset, boni adipiscendi posterius, siquidem medici perniciosos ante humores eiiciunt, quibus postea eiectis sanita-
 45 tem conciliant, iccirco Ptolemaeus, cum ante de avertendis malis monitos nos fecisset, nunc docet posse bonis artibus prudentique consilio adiumenti plurimum promissis a coelo bonis afferri, siquidem solertes agricolae, expurgatis prius noxiis herbis, ac terrae ipsius vitiis edomitis, ad frugum hubertatem plurimum conferunt, ut non solum huberiores, verum etiam pleniores (ut dictum est) fetus
 50 proveniant. [12] Nam et ars naturalibus etiam bonis magno praesidio esse solet, quae cum defuerit, poma degenerant, armenta in annos hebetiora fiunt, bonisque homini a natura datis nisi diligens adiuncta sit institutio, non est cur perfectum aliquid suo in genere possis dicere.

28 sapiens vir *RW*²] sapiens anima *W* 35 abundantius *RVb*²] habundantius *Vb* 36 felicibus *R*] foelicius *N* 39 tum mali fugam *R*] cum mali fugam *Ve* 41 sanitatem procurat *RVen*²] procurat sanitatem *Ven* 42 procuret et afferat *R*] procurat afferatque *F* 45 iccirco *RVb*²] idcirco *Vb* 46 nunc docet *R*] nunc docet nos *F* 50 proveniant *R*] proveniat *Ven* 51 in annos *RVe*²] in agnos *Ve*, in anno *F* 53 possis dicere *R*] possit dicere *NL*

41/42 Cf. Celsus, *De medicina*, I, *Prooem.*, p. 1: 'Ut alimenta sanis corporibus agricultura, sic sanitatem aegris medicina promittit'. 51 poma degenerant: cf. Virgil, *Georgica*, II 59, p. 87: 'pomaque degenerant sucus oblita priores'.

TEXTUS IX

| In generatione atque corruptione formae afficiuntur a coelestibus formis. 24r
Iccirco qui imagines faciunt iis utuntur, cum eo stellae ingressae fuerint observan-
tes.

5

COMMENTATIO

[1] Ut supra est dictum, utque inter physicos constat, generationis corruptio-
nisque causa est motus; et hic primum quidem ipse sibi materiam conciliat, quam
conciliatam postea informat. [2] Deinde (quia motus ipse nunquam consistit, ac
nunc ad sexangula quadrangulaque, nunc ad triangula atque opposita pergit, ac
10 demum in se ipsum, id est unde coepit, redit) necesse est qualitates quae insunt
materiae nunc excrescere atque impleri, nunc imminui, donec in excessum atque
exuperantiam abeant aliquam, ex qua interitus ipse sequatur. [3] Quare, si coe-
lum est quod materiam informationi apparat, erit profecto materia ipsa rudis
atque informis, secus enim nequaquam apta esset aliam atque aliam formam
15 suscipere, sicuti quod grave est, uti superna petat, institui nunquam potest;
neque enim lingua, si certum a natura inditum haberet saporem, alium quam
quem haberet suscipere ipsa posset, cum tamen, ob insitam sibi vim, nullum sit
saporis genus quod non etiam distincte sentiat. Eodem modo et materia, cum sit
informis, admotas formas induere apta est.

3 ingressae RW^2] progressae (= Va) $UVeW$ 6 Ut ... dictum R] Ut supra dictum est U 10 redit
 $RVbP$] *om.* Vb 11 nunc imminui RW^2VbS] nunc imminui ac rarescere W , nunc iminui Vb
12 exuperantiam RVe^2] superantiam Ve abeant R] habeant N interitus ipse RW^2] dissolutio
ipsa W 12/13 si ... est R] si coelum NL 14 apta esset R] acta esset Ven aliam atque aliam R
aliam D 16/17 alium ... suscipere R] *om.* F 17 suscipere ipsa RW^2] ipsa suscipere $VenW$

2/3 On this aphorism see Claes Blum, 'The meaning of $\sigma\tau\omicron\iota\chi\epsilon\acute{\iota}\omicron\nu$ and its derivatives in the Byzantine
age. A study in Byzantine magic', *Eranos*, 54 (1946), pp. 315–25 (especially p. 324) and Boer,
Καρπός, p. 70. The term $\sigma\tau\omicron\iota\chi\epsilon\iota\omega\mu\alpha\tau\iota\kappa\omicron\iota$ refers to the makers of talismans; in his translation, George
of Trebizond, *Commentarii*, ff. 6^v–7^r, had translated it with 'elementarii': 'Formae quae generantur
et corrumpuntur coelestibus formis subiiciuntur atque ab eis moventur; hac de causa elementarii
utuntur istis, stellarum ingressus in ipsas inspicientes'. In his *Commentationes*, IXc. 19 Pontano
reproves George's choice: 'unum verbum est *stoechiomatici*, quod est ac si diceremus elementarii;
sed hoc verbum latine quidem neque id quod graece, neque aliud quippiam, quod ad rem hanc
faciat, significat'; then, at IXc. 21, he explains the correct interpretation (and translation) of the
Greek term.

20 [4] Est igitur coeli coelestiumque | corporum informare, nam si elementaris 24v
 materiae primaria informatio non est, et est alicunde, ut quidem est, erit profecto
 a celo, a quo elementa ipsa cientur et ad agendum et ad patiendum. [5] Atque ut
 in ipsa materia vis inest aptitudoque varias a coelo formas accipiendi, sic vicissim
 celo stellisque vis inest illas imprimendi; utque haec quam illa materia magis apta
 25 est hanc quam illam formam admittere, sic haec quam illa coeli pars stellaque
 hanc quam illam formam aptior est effigiare, quod ni esset species ipsae rerum
 confusae essent, at in coelo statuta sunt omnia, secus enim homocervi nasceren-
 tur et equipasseret. Eadem rursus est corrumpendi via ratioque.

[6] Quocirca naturalissime dictum est a Ptolemaeo et in generando et in cor-
 30 rumpendo rerum inferiorum formas celestibus a formis affici. [7] Nec vero quae
 fabulose tradita sunt a poetis naturali ratione carent: Arietem, Taurum, Geminos,
 Aquilam, Canem, Leonem, Cygnum in celum translatos, quando ea quae sunt
 generis eius apud nos ad sua coeli signa referantur. [8] Paucis ante annis Saturni
 Martisque coniunctio in Tauro horridissima hieme frigora cum excitasset,
 35 magnam bubus calamitatem attulit, et quanquam ovis tolerando frigori est imbe-
 cillior, in boves tamen vehementius pestis illa desevit propter signum coeleste, ad
 quod terrestris bos referretur; quae coniunc[tio si fuisset in Ariete, nimirum in 25r
 oves saevius grassata esset. [9] In hominum nativitatibus cum pericula exquirun-
 tur, si nocens stella minitetur e Geminis, nimirum malum id, pro signi natura,
 40 inferetur ab homine, cum signum illud humanum sit. [10] Cui vulnus in capite
 minaci a planeta infligitur, is Arietem habuit male fortunatum in genitura: prae-
 est enim Aries capiti. [11] Membrorum quoque coeterorum mala a signis, quibus
 haec ipsa membra famulantur, si parum fortunata fuerint in nativitate, demanare
 solent. [12] Quos currus opterunt, quos quadrupedes dilaniant et hos infelicia
 45 geniturae sidera insectantur, quorum formis animales hae formae naturaliter
 subiectae sint.

20/21 elementaris materiae *R*] elementalis materiae *Ven* 21 primaria *RW*²] *om. W* 25/
 26 admittere ... formam *R, W*²*manu Pont.*] *om. W* 27 secus enim *R*] secus *F* 29 et in generando
R] et ingenerando *T*², et ingerendo *T* 34 horridissima ... frigora *RT*²] horribilissima hieme
 frigora *TF* 37 terrestris *RVe*²] coelestis *Ve* 38 saevius *R*] *om. F* 40 cum ... sit *R, W*²*manu Pont.*]
om. W 43/44 demanare solent *R*²*in ras. VbS*] contingere solent *UVeVenTFWDVb*
 45 insectantur *RVe*²] inseptantur *Ve*

33/38 Paucis ... esset: cf. Angelo De Tummullis, *Notabilia temporum*, edited by Costantino Cor-
 sivieri, Livorno: Tipografia Vigo, 1890, p. 156 (a. 1469): ‘coniunctio autem Saturni et Martis erit
 die secunda agusti hora nona sequentis noctis, in XVIII gradu Tauri, ascendente Leone et ipsis in
 medio celi existentibus; significata huius coniunctionis sunt fraudes, deceptiones, bella et guerre
 sine pietate, impedimenta principibus [...] grandina, frigora, nives ingentes. Ex Massahala et Hali et
 Tholomeo’.

[13] Rerum agri scriptores tradunt non edi a muribus vitis eius uvas quae noctu putata fuerit, Luna plena Leonem peragrans. [14] Refert Alexandrinus quidam scriptor vidisse se hominem graviter a scorpio percussum statim fuisse
 50 liberatum, ebibito thure contrito, in quo Scorpii caelatum signum fuerat, ac sciscitanti sibi in thure ne an alio commisto aromate tam praesentanea vis inesset, responsum fuisse ab eo qui remedium id attulerat in Scorpii signo quod in anulo secum ferret tam praesentis vim inesse remedii; impressam vero eam Scorpii figuram fuisse in lapide | illo anulari ascendente Scorpio, cum Luna ibidem esset
 55 cardinaliter collocata, ad sanandos itaque scorpii nocentes morsus imprimenda esse eo signo aromatica, qua hora Luna in Scorpio cardinalis inveniretur, quae postea contrita in aqua potanda praeberentur.

[15] Auctor est Hermes prohiberi calculos: siquis in auro leonis figuram renibus illigatam detulerit, quae caelata sit Sole Leonem tenente, duntamen nec Luna
 60 sextam domum aspiat, nec ascendentis signi dominus intueatur Saturnum, aut a Saturni coniunctione recedat, sanari etiam morbum hunc, sumpto thure quod

47 uvas R] *om. Ven* 48 plena RTFW²DVbP] *om. UVeVenWVb* 50 ebibito R, W²manu Pont.] epoto W 54 ascendente Scorpio R] ascendenti Scorpio F 55 cardinaliter R, W²manu Pont.] angulariter W 59 illigatam R] alligatam Ven 61 sumpto thure R, W²manu Pont.] educto thure W

47/48 Cf. Columella, *Liber de arboribus*, ch. 15 (*Ne sorices uvas comedant*), p. 1004: ‘Vites, quae secundum aedificia sunt, a soricibus aut muribus infestantur. Id ne fiat, plenam lunam observabimus, cum erit in signo Leonis vel Scorpionis vel Sagittarii vel Tauri et noctu ad Lunam putabimus’. 48/57 Cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 107vb: ‘ego vidi, in temporibus Camorche regis, christianorum satellitem qui ad nos ex Romanis venit, et sapiens dicebatur; qui factus est saracenus in Egypto diutius morans, in geometria peritus, qui faciebat imagines quae artificialiter movebantur; lapidum quoque et herbarum naturam cognoscebat. Quadam autem die, dum cum eo essem, armigerum eius vociferantem audivimus, quem scorpius pupugerat, qui statim ex marsupio sigilla odorem incensi habentia extraxit, eique unum porrexit et eum po[r]tare fecit, statimque, ut bibit, armiger requievit. Tunc ego aspexi illa sigilla et in uno quoque vidi vultum scorpionis impressum, interrogavi eum cum quo illa sigillaverat. Tunc ipse ostendit mihi anulum aureum cuius lapis erat beḥahar, in quo scorpionis vultus sculptus erat; interrogavi eum qua hora lapidem illum sculpsit, dixit mihi: “Luna existente in Scorpione sculpsi, eratque Scorpium unus ex quatuor angulis, et sigillavi cum eo incensum masticatum in eadem hora”’. The definition of Aḥmad ibn Yūsuf as an ‘Alexandrinus scriptor’ depends on the fact that Pontano knows (and elsewhere quotes) the Greek translation of Aḥmad commentary on *Καρπός* — as we have already seen in the case of Pontano’s commentary on aphorism II (see Pontano, *Commentationes*, IIc.16). 58/62 Cf. *Documentum Hermetis contra lapidem*, MS Florence, BML, S. Marco 194, (XIII sec.), f. 17^r, ll. 3–7: ‘recipe aurum purissimum et fac sigillum vel anulum in quo sculpi fatias figuram leonis, Sole existente in prima fatie Leonis et Luna non aspitente domum VI [added in mg.], et domino ascendentis non aspitente Saturnum aut recedenti ab eo; et hoc sigillum vel anulum ligatur in lonbar circa renes. Et ego expertus sum quod illi qui tenuerunt hoc numquam passi sunt’. On this hermetic *Recipe* against the kidney stones cf. Paolo Lucentini and Vittoria Perrone Compagni, *I testi e i codici di Ermete nel Medioevo*, Florence: Polistampa, 2001, pp. 52–53.

eo sigillo esset impressum. [16] Laurentius Miniatus, familiaris meus, amico suo doloribus capitis pene quotidie laboranti, impressa Arietis imagine, remedium attulit, quam caelari in auro fecit primo Arietis gradu ascendente, Iove ibi consti-
 65 tuto nullisque infelicium stellarum radiis percusso, imo Luna Venereque amice intuentibus.

[17] Quocirca qui signa facere aut imagines volunt dies horasque idoneas eligere debent celumque inspicere ac celi signa quibus subiecta sunt animalia quorum figuras expriment, habendaque cum primis diligens ratio membri eius de
 70 quo solliciti sumus cui sit celi signo dedicatum, expectandusque auxiliatoris planetae in id signum ingressus; nec non salutare | noxiaeve configurationes aut ipsae 26r quoque expectandae dum fiant aut donec praeterierint. [18] Dicere autem de imaginibus ac sigillis non est loci huius, de quibus non ignoramus multa, etiam inaniter ac superstitiose, tradita esse.

[19] Quod vero ad traductionem ipsam attinet, ubi nos convertimus: ‘qui imagines faciunt’ graece unum verbum est *stoechiomatici*, quod est ac si diceremus elementarii; sed hoc verbum latine quidem neque id quod graece, neque aliud quippiam, quod ad rem hanc faciat, significat. [20] Sin converterimus imaginarii, verendum est ne non ad imagines ac simulacra, sed ad mentis imagines ac sensa
 80 perperam quis referat. [21] Sunt autem hoc in loco *stoechiomatici* qui sigilla atque imagines ex misturis ad stellarum cursus faciunt, tum ad sanandos morbos, tum

63 pene quotidie R] quotidie pene F 64 caelari R] cellari Vc 65 imo Luna RW²] sed Luna W
 67 Quocirca qui R, W²manu Pont.] itaque qui W, idcirco qui F 67/68 dies ... inspicere R, W²manu Pont.] om. W 68 animalia quorum R] animalia cuius Vc 70 solliciti R, Vb²] solliciti Vb 71/86 nec ... stoechiomaticus R, W²manu Pont. (but [20] still missing) om. W 73 non est loci huius R] non est locis huius D 76 stoechiomatici R] οἱ στοιχειωματικοί Ven 77 hoc ... quidem RTFDVbS (quidem manu Sum.)] hoc verbum latine UVeVenW²Vb neque id quod graece RTFDVbS (id manu Sum.)] neque quod graece UVeVenW²Vb 77/78 neque aliud quippiam R] neque alius quippiam F 78 significat R] signat D 78/80 Sin ... referat R²manu Pont. mg. VbS^{mg}] om. UVeVenTFWDVbR 81/82 tum² ... affectus R] tum ad effectus UVeFD

62/66 Cf. Bonincontri, *Comentum*, f. 70^r, ll. 34–40: ‘Ego vero, Laurentius Bonincontrius Miniatensis, feci fieri anulum aureum Gezio Caseo mercatori florentino, qui erat mecum Neapoli, qui valde patiebatur ex dolore capitis, in quo, celo inter cetera bene disposito, sculpiri feci imaginem arietis, Iove primum minutum Arietis ingrediente; et mirabiliter operabatur: nam, non solum illum supra se ferentem liberavit, sed etiam alios cui, ad tempus averse illius valitudinis, exhibebat; nec feci in eo fieri alia signa nisi tantum nomine Iesu invocato cum funderetur’; the anecdote is repeated (with some different details) at ff. 70^v, l. 29–71^r, l. 2: ‘ut feci ego fundi et sculpiri anulum aureum cum imagine arietis, Iove existente vel intrante primum minutum Arietis, et liberavi Gitium ex familia Case, qui valde patiebatur ex dolore capitis; et Honoratus, Fundorum comes, cum eadem egritudine vexabatur, petebat a Gitio illo ut sibi per aliquibus horis anulum mutaret, et sic liberabatur’ (both texts are edited in Michele Rinaldi, ‘Un sodalizio poetico-astrologico nella Napoli del Quattrocento: Lorenzo Bonincontri e Giovanni Pontano’, *MHNH. Revista Internacional de Investigación sobre Magia y Astrología Antiguas*, 4 (2004), pp. 221–44 (pp. 239–40).

ad affectus alios, vel corporis vel animi, procurandos; et *stoichion* quidem, quamquam graece sit elementum, astrologi tamen pro imagine, forma ac signo utuntur, ut cum dicunt *urania stoichia*, hoc est celestes imagines sive celestia signa, in qua
 85 significatione hac in parte accipiendum est et *stoechion* et, quod ab eo deducitur, *stoechiomaticus*.

82 et *stoichion* quidem *RUVenW²DVbS*] et *stoechion* quidem *VeTVb*, et *stocchion* quidem *F*
84 *stoichia* *RUVenTW²DVb*] *stoechia* *VeT²*, *stocchia* *F* hoc est celestes *R*] id est coelestes *F* **85**/
86 et *stoechion* ... *stoechiomaticus* *RVb*] et *stocchion* et ... *stocchiomaticus* *F*

TEXTUS X

In dierum horarumque electionibus utere maleficis, perinde ut optimus medicus ad curationem venenis utitur moderate.

| COMMENTATIO

26v

- 5 [1] Nec omnes morbi eisdem curantur remediis, nec eadem medicamentorum omnium est natura. Etenim scamonea vehementer alvum citat, quam sistunt mala cidonia, et quibus leviores sunt morbi leviora adhiberi remedia solent, acriora qui gravius affecti iacent; his levia si admoveris, nihil aut parum omnino proferis, illis si attuleris valentiora, morbum magis exacuas. [2] Quam ob rem solertes
10 medici in curanda aegritudine, tum aegroti ipsius tum morbi natura prius inspecta, medicamentis utuntur accommodatis, quin – ubi opus fuerit – etiam venena miscent, quod illa salutarem aliquando vim habere intelligant, quandoquidem pestilentes humores, nisi potionibus quam acerrimis, quae aut e calidissimis aut e
15 frigidissimis temperatae sunt, e corpore non educuntur. [3] Atqui quae frigida calidave vi exuperant, quanvis humanis corporibus noxia sint, pro morbi tamen natura, ubi solertis medici accessit opera, salutaria efficiuntur; quod in morali quoque philosophia praecipi solet, siquidem ipse aliquando excessus medium est, quod nonnunquam inde quaeritur ubi alias extremum constitutum videbitur.
- [4] Itaque non haerbis modo radicibusque salutaribus, sed iis nonnunquam | 27r
20 medici utuntur quae per se sunt perniciose, letalemque vim habent, quam etiam rationem sequentur et mathematici in electionibus capiendis. [5] Nanque ut illi morborum naturam scrutantur, qua comperta, remedia quae conducant adhibent, sic hi rei naturam qua de agitur ante perspicient, ea deinde perspecta, stellas

2/3 In ... moderate *R, W³ manu Pont.*] In dierum horarumque auspicationibus (electionibus *W²*) utere maleficis moderate perinde ut optimus medicus ad curationem utitur venenosis (venenis utitur moderate *W²*) *W* 3 ad curationem *R*] *om. Ve* 5/6 nec² ... est *R*] nec² eadem est medicamentorum omnium *F* 7 quibus ... morbi *R*] quibus leviores sunt morbis *F* 8 affecti *R*] effecti *F* omnino *R*] *om. F* 9 morbum magis *R*] morbum morbum magis *N* solertes *R Ve²*] sollertes *Ve* 15 noxia sint *R² in ras. Vb²*] noxia sunt *UVeVenTFWDVbR* 19 sed iis nonnunquam *R*] sed his quandoque *Ve* 22 quae conducant *R W²*] *om. W* adhibent *R² in ras. VbS*] admovent *UVeVenTFWDVb* 23 sic hi rei *RT²*] sic hi rerum *T*, si ii rei *F* perspicient *RTDVbS*] perspiciunt *UVeVenWVb* ea deinde *R, W² manu Pont.*] ea *W*

6 scamonea: cf. Aponensis, *Conciliator*, diff. 60, f. 89^r, A2: ‘elleborus enim albus, quia calidus et levis, purgat superius, scamonea, eo quod sit calida et gravis, inferius’. 8 qui gravius affecti iacent: the relative pronoun *qui* stands for: ‘iis qui’.

eligent et signa et domos et aspectus ipsam ad rem conducentes. [6] Ut siquis
 25 serendis arboribus tempus auspicetur, Saturnum Lunamque cum primis debet
 inspicere, quanvis maleficam Saturnus vim habeat; itaque, inspecta prius agri at-
 que arboris natura, tempus auspicabitur quo Saturnus in bona coeli parte colloca-
 tus sit, aspiciatque horoscopum, quem Aquarium aut Taurum eliget, in quorum
 30 altero sit etiam Luna constituta, quando Taurus est exaltatio Lunae, Aquarius
 vero Saturni domicilium. [7] Iccirco autem Saturnum Lunamque eligi serendas
 ad arbores iubemus quod Luna maxime corporibus iis quae vegetabilia dicuntur
 dominatur, Saturnus vero sationi ac seminibus praeest. [8] Qui hostem aggredi
 parat, imprimis debet Martem aspiciere, eumque in ascendente collocare, videbit
 etiam ut aut Mars ipse sit ascendentis dominus, aut a salutari stella, quae sit ascen-
 35 dentis domina, | familiariter aspiciatur. [9] Videndum etiam ut dominus secun-
 dae domus aut sit in domo ipsa positus aut Marti feliciter copulatus, sintque
 potentes ambo, et oppressionibus plane liberi, quo alter atrocibus radiis septi-
 mam impugnet domum, alter octavam: quae loca sunt adversarii. [10] Eunti in
 venationem statuendus est Mars in septima, videndumque ut benefica stella tuea-
 40 tur ascendens. Qui cavere vult testamento ne sit irritum, eligat Saturnum cum
 crescentis Lunae radiis irroratur.

[11] Igitur ut ea quae per se laetalia sunt pro morbi natura efficiuntur medico-
 rum ope salutaria, sic et stellae quae maleficae dicuntur atque infortunantes fiunt
 saepenumero felices pro rei natura mathematicique prudentia. [12] Atque ut
 45 medicus venenosa salutaribus temperat, sic nocentes stellae salutarium stellarum
 aspectibus coniunctionibusque sunt a mathematico temperandae. Imprimis
 autem nati genitura celestiumque decretorum series consideranda est (quod supe-
 rius in capiendis electionibus est praeceptum) multos enim natalitiae stellae, quae
 alioquin maleficae iudicantur, adiuvant. [13] Eorum etiam quae agenda propo-
 50 nuntur natura diligenter inspicienda est; videndae item stellae quae illis dominan-
 tur, siquidem bellis Mars praeest, aedificationibus Saturnus, rebus aliis alii.

[14] | Sin incerta genitura fuerit, poterit patris nativitas inspicere, atque inde 28r
 quantum ars disciplinaque tulerit sumi; ad haec nati ipsius mores, actiones artes-
 que considerandae eaeque suos ad planetas referendae. [15] Stellae etiam ipsas
 55 commiscere oportet; etenim qui bellicis in rebus clari sunt, eorum actiones Mars,

24 conducentes R] reducentes Ven 26 Saturnus vim habeat R] vim habeat Saturnus F 26/
 27 agri ... arboris RW²] loci atque arboris W 27/28 in ... sit RW²] in bona sit caeli parte atque
 in sua aliqua dignitate collocatus W(= Va) 28/29 in ... altero R] in quo altero F
 30 domicilium RW²] after domicilium W reads: quoniam autem venenosa temperanda sunt
oportebit Saturni maliciam, idest frigidam atque aridam vim, placido Iovis aspectu, cuius calida
humidaque vis est, temperare (= Va) 33/34 videbit etiam ut RVbP] ut om. Vb 39 Mars RT²] om. T
 40 ne sit irritum R] non sit irritum F 41 irroratur R] irroretur F 43 ope RT²] om. T
 47 celestiumque decretorum series R] coelestisque decretorum series F 49 alioquin
 R²in ras. manu Pont. VbS] alias UVeVenTFWDVb 53 disciplinaque R] disciplinamque Ven 54 suos
 ad R] ad suos F 55 Stellae etiam RW²] adhec stellae W

- bene collocatus bonisque adiutus aspectibus, decernit, qui si male constitutus in genitura fuerit atque in deiectis coeli locis positus, artes dare solet quae ferro ignique exercentur. [16] Quocirca si fabri ferrarii, si centurionis cuiuspiam sit ignota nativitas pro quo auspicatio quaeritur, Mars erit considerandus, siquidem ars ipsa
- 60 indicio est in illius nativitate Martem plurimum valuisse. [17] Merito igitur accusandi sunt qui, nullo rerum delectu habito, nulla geniturarum observatione adhibita, ubique stellas beneficas sequuntur, maleficas negligunt, atque illas quidem in bonis ac primariis locis statuunt, has vero in abiectis in quibus languescant ac tanquam torpentes iaceant.
- 65 [18] Ptolemaeus quos hodie nostri fortunantes aut infortunantes planetas dicunt, *calopios* atque *cacopios* asteres vocat, nos eum in interpretatione secuti, ut verbum verbo reddamus, beneficas atque maleficas, id est salutare ac nocentes stellas dicimus; et benefici quidem planetae sunt | Iupiter ac Venus, malefici vero 28v Mars atque Saturnus.

56 adiutus *RD*²] adiutus *D* 57 dare *R*] *om. TF* 59/60 ars ... illius *R*] ipsa ars inditio est in ea *F* 62 illas quidem *R*] illas *Ve* 65/69 Ptolemaeus ... Saturnus *R, W*²*manu Pont.*] *om. W*(= *Va*) 65 nostri *R*] *om. F* aut infortunantes *RVbP*] *om. Vb* 66 in interpretatione *RVb*²] in *om. UVb* 67 reddamus *RVb*²] redamus *Vb* 68 planetae sunt *R*] planetae *Ve*

TEXTUS XI

Diem horamque non ante eligas quam propositae rei noveris qualitatem.

COMMENTATIO

- [1] In iis quae ad electiones pertinent primum hoc praeceptum traditum est:
5 ut electio ipsa nativitati conveniat; secundum, ut maleficis etiam stellis, adhibita salutarium temperatione, utamur; tertium est ut, ante quam diem aut horam auspiceris, rei ipsius, quam tibi agendam proponis, naturam optime noscas, qua ignorata, eligere nequaquam recte valeas, siquidem pro rei natura tum planetae ipsi tum coeli loca signaque aut fugitanda aut capienda sunt. [2] E quibus effici-
10 tur ut in diebus horisque auspicandis duo in primis considerata sint: agenda rei qualitas et eius qui agere vult nativitas, quorum alterum si male fuerit observatum utilis esse suscepta electio vix poterit, quandoquidem et agricola, priusquam serit, tum agri ipsius naturam tum etiam seminis qualitatem considerat, ‘neque enim — ut Virgilius ait — terrae ferre omnes omnia possunt’.
- 15 [3] Itaque, quando non omnibus sunt omnia a coelo stellisque promissa, nec omnes planetae in rebus omnibus aequae influunt, non solum genesis ipsa inspi-
cienda est, sed rei quam quis agendam sibi proposuit qualitas naturaue pensitan-
da, qua pensitata et cognita, poterit in electionibus commodas stellas admittere, illisque pro rei ipsius suaue ipsarum natura uti, quo simul omnia convenient,
20 siquidem citharedi, ubi quam modulari cantionem volunt, ante cantionis ipsius numeros expendunt, chordas inde pertractant, et iis quidem in locis quae cantici numeris consentire habeant. [4] Medici quoque non ante remedium aegroto adhibent quam morbi naturam probe teneant. Idem itaque eveniet astrologo quod et medico: ut uterque plurimum peccet, ille si morbi curandi, hic si rei pro
25 qua fit electio naturam ignoraverit. Neque enim artifex, ignorata materiae qualitate, commode apparare illam operi suscepto potest.

2 non ... eligas *R, W² manu Pont.*] ne prius auspiceris *W (= Va²)* 4 In iis *R*] In his *Ve* 6 utamur
R, W²] uteremur *W* 9 fugitanda *R*] fugienda *F* 14 omnes omnia *R*] omnia *F* 16 aequae
R W²] iusta *W* 17 agendam sibi proposuit *R*] sibi agendam proponit *Ve*, sibi agendam sibi
proposuit *F* 21 et iis quidem *R*] et his quidem *Ve* quae cantici *W²*] quae percussi cantici *W*
23 adhibent *R² in ras. manu Pont. VbS*] admovent *U Ve VenTFWDVbR* eveniet astrologo *R W²*]
continget astrologo *W* 26 apparare *RT²*] apparere *T* illam *R*] illa *F*

13/14 Cf. Virgil, *Georgica*, II 109, p. 90: ‘nec vero terrae ferre omnes omnia possunt’.

[5] Convenienter itaque Ptolemaeus sententiam hanc superiori statim subiecit, docens signis ac planetis pro subiectae rei qualitate utendum esse. [6] Etenim qui diem equestribus concursionibus statuit, videre debet uti Luna Martem minaciter aspiciat, sitque — si fieri poterit — in Martis domicilio collocata, atque in Ariete praesertim, nam Scorpius insidiis aptior est. [7] Qui ad concurrendum egreditur horam eliget qua Mars ipse vel ab orientis cardine exurgat, vel ad coeli | 29v medium progrediatur, qui si Venerem iis in locis elegerit, nihil dignum ea concursione geret. [8] Qui iter suscepturus est domum nonam et item septimam atque 35 octavam fortunabit, siquidem nona eorum quae in itinere eventura sint significationem habet, septima locum indicat ad quem iter suscipitur, octava vero index est eorum quae illo sint in loco eventura. [9] Contra qui peregre domum revertitur, primam et secundam et tertiam fortunabit domum, quando altera locum ad quem regressio fit indicat, altera quid illic post reditum, tertia quid in ipsa rever- 40 sione sit eventurum.

27 superiori statim R] statim superiori F 29 concursionibus R] concursibus F 31 insidiis aptior est R] aptior insidiis est F 33 iis in locis R] his in locis V^e 34 suscepturus est R] est om. F 35 siquidem nona R] siquidem nonam D 37 illo ... eventura R] illo in loco sint eventura V^e peregre domum R] domum peregre F 39 quid illic RW²] quid W

TEXTUS XII

Amor odiumque ne vera eveniant iudicia prohibent, siquidem minuunt maxima, augent minima.

COMMENTATIO

- 5 [1] Amor odiumque, sive animae sint affectus sive hominis ipsius, qui ex anima
constat et corpore, mentem a vero deflectere rationemque ipsam labefactare, ubi
maiores vires habuerint, solent. [2] Nam et in eos quos amamus indulgentiores
sumus, siquidem pro magno peccato paululum supplicii satis est patri, et quos
odio habemus eorum suppliciis ac malis exatiari vix possumus. [3] Has passiones
10 et in consulendo et in iudicando plurimum obesse non | est qui dubitet; nam et 30r
qui res publicas administrant, si amicitia simultateve vincantur, fieri non potest
uti in commune consulant. [4] Et qui de hominum capitibus sententias dicit, si
affectus hos sequatur, illum quanvis graviore pena dignum, propter amorem aut
absolutum dimittet, aut longe minori quam quod a lege statutum est supplicio
15 afficiet; ab hoc vero (quod odio praeceps rapitur) pro levi peccato etiam gravissi-
mas penas exiget. [5] Nam in iis quos amamus et graviora errata praeterimus, et
virtutes, quanquam leviores, magnificis tamen laudibus prosequimur; contra, in
adversariis levissima peccata conviciosissime incessimus, moresque, licet spectatis-
simos, despicienter abiicimus atque obscuramus.
- 20 [6] Iure igitur Ptolemaeus cavendos affectus hos praecipit et in nativitatibus et
in electionibus iudicandis, ne (si ex felici stellarum constitutione otium, pecunia
supelexque multa, promittatur, rursus si ex infelici radiatione labores, paupertas,
graviaque pericula portendantur) odio aut amore victi, impediamur quominus
veras sententias proferamus. [7] Quemadmodum itaque praetor ac iudex aequus
25 legum ipsarum personam in iudicando induit, sic verus mathematicus stellas ipsas
ac coeli statum decretaque sequetur, a cuius significationibus atque | ab artis dis- 30v

2 iudicia *RW*] decreta *W*², *del. W*³ 3 augent *RTW*²*VbP*] extollunt (= *Va*) *UVeVenWDVb*,
aliter extollunt *T*² 10 nam *RT*²] *om. T* 14 dimittet *R*] admittet *F* aut ... minori *R*] aut
minori *F* 16 penas *R*] *om. Ven* in iis *R*] in his *Ve* graviora errata *R*] graviora peccata *F*
17 quanquam leviores *RW*²] quanquam minores *W* prosequimur *RVbP*] prosequuntur *Vb*
19 despicienter *R*²*in ras. manu Pont. VbS*] quam possumus (= *Va*) *UVeVenTFWDVb* 22 ex infelici
radiatione *RW*²(-*dia- manu Pont.*) ex infelici ratione *W* 26 sequetur *R*] sequatur *F* 26/
27 disciplinaeque institutis *RW*²] disciplinaeque institutis minime *W*

7/9 Nam ... possumus: cf. Terence, *Andria*, 903, p. 43: 'pro peccato magno paulum supplici satis est patri'.

ciplinaeque institutis, ob benivolentiam malivolentiamve, nullo modo recedet, aut demendo aliquid, aut addendo. [8] Quam ob rem in ferendis sententiis futurisque praedicendis non solum regulas quae supra positae sunt servare mathe-
 30 maticus debet, sed in primis cavebit ne, affectibus his victus, bona malave a stellis decreta aut significata maiora minorave futura pronunciet, sive de amico seu de inimico iudicium sit laturus.

[9] Iudicium ac sententiam indifferenter dicimus quod graece est apotelesma, nam et hodie astrologi iudicare dicuntur, et eorum praedictiones iudicia vocan-
 35 tur; alibi, cum de stellis loquimur, et effectus et decreta et significationes nec non eventa pro arbitrio dicimus.

27 nullo modo RW^2] *om.* W 28 Quam ... rem R, W^2 *manu Pont.*] Itaque W 31 aut significata RW^2] *om.* W 31/32 seu de inimico R] sive de inimico Ve 33/36 Iudicium ... dicimus R, W^2 *manu Pont.*] *om.* $W (= Va)$ 34 vocantur R] dicuntur F 35 alibi, cum R] aliabi, cum VbS (*sic!*) alias, cum $VeVenTFW^3DVb$, alias, ut cum UW^2

TEXTUS XIII

Cum celestis constitutio quippiam significaverit, adiutricibus etiam corruptivis stellis, hoc est secundariis, utere.

COMMENTATIO

- 5 [1] Dictum est in primo verbo oportere mathematicum signa sequi atque coniecturas, quod etiam apud Ciceronem in primo libro *De divinatione* Quintus frater confirmat, cum ait augurum, astrologorum quin etiam medicorum artem opinabilem esse | coniecturaque contineri, et iure quidem, quando et medici et agricolae et nautae signa sequuntur ex quibus futura coniiciunt. [2] In urina enim 31r
10 quae cernuntur signa magna ex parte morbum indicant, his accedunt vigiliae, horrores, pallor, suspiria; permulta in oculis, in naribus, in lingua, in voce, in aliis etiam corporis partibus signa sentiuntur. [3] Et vespertina matutinaque coeli sive serenitas sive obscuritas aut rutila innubilatio futuras tempestates decernunt; ad haec pluvia solstitialis, hiems serena, ver pluvium et alia multa (est enim prognosticorum magna vis) futurum segetis proventum indicant. Nec vero diuturna
15 observatio ratione caret.

[4] Atque, ut ad mathematicos veniamus, signa quae ipsi persequuntur sunt ea quae secundaria dicuntur, quae in elementis ipsis cernuntur ut cometae, ut mo-

2 Cum RW^2] Quando W celestis constitutio $RTFWDVb$] coelestis affectio U^2 in nas. $VeVenT^2W^2Vb^2$ ($v. l.$), affectio/constitutio W^3 ($v. l.$) significaverit RW^2] significaverit, utere W adiutricibus RU^2W^2] om. U , conferentibus W 3 secundariis, utere RW^2] secundariis W 9 futura R, T^2 manu Pont.] om. T 11 permulta R^2 in nas. W^2DVb^2] quam multa (= Va) $UVeVenTFWVb$ 13 rutila innubilatio R] rutila innubilatio TF 14 prognosticorum R^2Vb^2] pronosticorum RVb 17 ipsi RW^2] iidem W persequuntur R] prosequuntur F

2/3 Cum ... utere: In Pontano's version 'celestis constitutio' translates the Greek 'ἡ οὐρανία διάθεσις'; this is a peculiar reading of the $\beta\gamma$ families of *Καρπός*, cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XIII, p. 40, 2. 5/9 Dictum ... coniiciunt: cf. Cicero, *De divinatione*, I 11, p. 7: 'Duo sunt enim divinandi genera, quorum alterum artis est, alterum naturae' and I 72, p. 44: 'Quae vero aut coniectura explicantur aut eventis animadversa ac notata sunt, ea genera divinandi, ut supra dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur; in quo haruspices, augures coniectoresque numerantur'. 15/16 diuturna observatio: Pontano also deals with the topic of 'diuturna observatio' in his dialogue *Aegidius*, cf. Pontano, *Dialoghi*, p. 274: 'Haec igitur ipsa cum tantopere inter se dissentiant ac tam sint quam profecto sunt cognitu difficilia, nata est hinc observatio; cuius proprium est intueri quae appareant signa, eaque animadversa multumque retenta in mente quid tandem afferant expectare; indeque a re ipsa prognostica dicta sunt'.

tus terrae, ut vehementiores tum pluviae, tum siccitates, ut venti et eius generis
 20 alia. [5] Motus igitur progressionisque coelestium corporum qualitates elementorum, quae illis subiecta sunt, cient, quorum postea mutationes corpora et ipsa nostra sequantur; neque enim pestes, frigora, annonae inopia, diluviones, exustiones fiunt nisi a causis antegressis, etenim quaecunque fiunt ut ab aliqua fiant causa necesse est. [6] Quocirca mathematicus qui ab aliqua eclypsi aut stellarum
 25 coniunctione, quae in aliquo coeli cardine facta est, aut pestilentiam, aut aliud morbi genus indicari sentit, si hieme plurimos austros, si vere continuas pluvias, easque ab eisdem austris fundi viderit, nactus haec signa, cum intelligat futurum ut, adventantibus caloribus, humida illa vis corrumpatur, nimirum affirmare poterit multas aestate futuras aegritudines, quod et sagax quoque medicus sentiet.
 30 [7] Itaque, secutus signa haec, ex iisque coniecturam capiens, cum a secundariis sese adiuvari intellexerit, veras nimirum sententias proferet: intellectis enim causis, habitisque causarum ipsarum signis, a futuris rerum eventis non decipietur.

[8] Ex quibus efficitur ut quemadmodum prudentes medici non statim, inspecto aegroto, de illius morbo iudicant, sed signa prius videre volunt,
 35 pro(g)nosticaque expectant, sic diligens cautusque mathematicus, in iis maxime quae in universum spectant, ubi minaces eclipses aut coniunctiones viderit, ut praedicere certiora valeat, secundaria considerabit, quae ubi una consenserint, vix illi relinquitur an quod praesenserat de illo habeat dubitare; quod iccirco dicimus quod non semper activis passiva consentiunt. [9] Ubi vero secundaria | visa fue-
 40 rint, certum est patientium naturam suscipiendis agentium stellarum qualitatibus aptam esse.

[10] Stellae autem corruptivae quaeque coelestium stellarum decreta adiuvant sunt ea quae in elementis cum exuperantia et vi quadam maiore fiunt, ut siccitates aut pluviae nimiae, ut venti diutius ab eadem mundi parte flantes, ut cometae, ut
 45 frequentes traiectiones ignium, qui per aerem feruntur, ut serenitates assiduae diuturnaeve innubilationes quaeque alia confirmandis stellarum decretis plurimum momenti habent. [11] Nam in revolvendis mundi annis, hoc est Sole Arietem ingrediente, si coeli constitutio morbos pestilentiamque indicaverit propter iniquam Martis Saturnique collocationem, et hyems humida calidaque praecesserit, hac tanquam secunda causa mathematicus ad praedicendum utetur, siquidem, ubi calidum humidumque hieme exuperaverit, propter eam quam habent corrumpendi naturam celesti constitutioni plurimum conferent.

19 ut vehementiores R^2] ut *om.* R ut venti RVe^2] et venti Ve 25 facta est RW^2] *om.* W
 27 nactus RVe^2W^2] naptus Ve , natus W 27/28 futurum ut R] futurum aut F 30 ex iisque R] ex hisque Ve 35 pro(g)nosticaque No , Vb^2] pronosticaque $UTVbR$ 35/36 in ... quae R] in his maxime quae Ve , in iis quae maxime F 36 in ... spectant RVe^2] universum spectant Ve 44 ab eadem R] ab eodem D 48/49 propter ... collocationem R] propter Martis Saturnique collationem F 50 mathematicus R] *om.* F 51 hieme exuperaverit R] exuperaverit hyeme F

- [12] Quae iccirco secundaria Ptolemaeus appellavit quod secundas vires habeant, quando prima vis in coelo stellisque coelestibus inest, secunda in
 55 elementis quae ab illis cientur; vocavit et corruptiva, quod omnis elementorum exuperantia corruptionem adducat. [13] Conferre | autem atque opitulari prop- 32v
 terea dixit quod, ubi elementorum qualitates accidentiaque cum stellis ipsis consenserint, longe valentius atque acrius celestia influant corpora; quocirca secundas
 60 stellas nominavit propter secundam vim illis insitam. [14] Secundae vero hae cau-
 sae primis non semper conveniunt causis ob praeteritas stellarum constitutiones. Nam ubi planetarum configuratio praegressa est huic, de qua dixi, Saturni Martis-
 que constitutioni contraria, quod illa prius elementa pro natura sua affecerit, nequaquam poterit subsecuta Martis Saturnique constitutio materiamque sibi
 adversantem nacta tantam ad nocendum potestatem vindicare.
- 65 [15] Sunt tamen qui stellas has, id est secundaria, intelligi velint stellas quae extra zodiacum a septentrione meridieque ferantur, quod vires impares viribus stellarum quae signifero feruntur habeant, ac si quae in ipso signifero collocatae
 sunt, pares vires paresque omnium irradiationes sint; quocirca falso videntur opi-
 nari, quin Ptolemaeus, cum ad praedictiones faciendas a signis coniecturisque
 70 vehementer adiuvari mathematicum iudicet, de iis potius stellis praecipit in qui-
 bus signa et tanquam notae futurorum cernantur, quas a virium potestatisque similitudine stellas vocavit, quod cele|stes stellae primae causae cum sint, elemen- 33r
 ta ipsa secundae stellae, id est secundae causae, essent. Atque haec quidem regula
 superiori regulae recte subiicitur a mathematicis observanda.

53 secundaria Ptolemaeus R] Ptolemaeus secundaria F 53/54 vires habeant R] vires habeat D
 56 corruptionem adducat RW²] ad corrumpendum impellat W 57 dixit quod R] dixit qui D
 cum stellis ipsis RW²] om. W 58 celestia influant corpora R²VbS] celestia corpora influant
 UVeVenTFWDVbR 61 configuratio praegressa est RVe²W²] configuratio aliqua praegressa est
 UVeW 62 affecerit R] affecerat Ve 64 nacta RVe²] napta Ve 65 velint R] volunt Ve
 73 id ... essent R, W² manu Pont.] idest causae W 74 a mathematicis RVbS] a mathematico
 UVeVenTFWDVb

65/68 Sunt ... sint: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 24^r, ll. 12–17: ‘praeter haec illud apprime tenendum secundaria sidera nuncupari que extra zodiacum sunt, sicut: Serpens, Ursa, Orion, Canis et huiusmodi; primaria, quae in ipso zodiaco sunt, sicut Aries, Taurus et cetera’.

TEXTUS XIV

Quantis in erroribus versatur astrologus, cum locus septimus atque eius dominus afflicti erunt!

COMMENTATIO

- 5 [1] Cum multa praecepisset quae mathematicis servanda censeret, illud etiam
addit quod inspicere ante omnia in quaestionibus, hoc est interrogationibus,
debeat. [2] Etenim si est aliqua coeli pars quae detur interroganti, et mathematico
sua dabitur. Datur autem interroganti ascendens, et iure quidem, quando ea coeli
pars, cum moveri supra terras incipiat, videtur esse causa cur aliquis ad consulendum,
10 id est interrogandum, moveatur. [3] Eius autem qui quaerit interrogatio et
quaerendi finis eo spectat ut id, de quo incertus est, sciat; accedit is itaque ut ignorans
ad scientem. [4] Ignorantia vero et scientia e regione sibi adversantur, dabitur
itaque mathematico utpote scienti locus qui sit ignorantis loco oppositus; opponitur
autem ascendenti occidens, itaque occidens, id est septima coeli domus | in 33v
15 figura constituenda, danda est mathematico, ut consultoris sit prima domus, consulti
septima.
- [5] Scio quantos hinc mihi concitem adversarios, sed veritas praeferenda est;
quis est enim nostrorum astrologorum — viventium dico — qui, nullo mathematicis
loco attributo, occidentem celi cardinem, id est septimam domum, non attri-
20 buat rei quaesitae? [6] Omnes hoc sentiunt, secuti Arabes seu Syros quosdam
scriptores, a quorum libris in linguam nostram male translatis utinam hic solus
ductus error esset! [7] Sed ne solus ipse hoc sentire videar (quanquam hoc ipsum

2/3 Quantis ... erunt *RW*²] Longe maxime astrologus fallitur, cum septimus locus atque eius dominus male se habuerint *W* (= *Va*²) 5 mathematicis *R*] mathematicus *Ven* 5/6 illud etiam addit *RVe*²] *om. Ve* 6 addit *R*] addidit *F* in ... est *R, Ve*²(reading not clear)*W*²] in interrogationibus *VeW* hoc est *R*] id est *F* 7/8 et ... interroganti *R, T*²*manu Pont.*] *om. T* 7 et mathematico *R*] et amathematico *Ven* 9 videtur esse causa *R*] videatur esse causa *Ve* 11 quaerendi finis *R*] quaerendis finis *Ve* 14 autem *R, T*²*manu Pont.*] *om. T* 17 praeferenda *R, W*²*manu Pont.*] *om. W* 22 ductus error esset *R*] ductus esset error *U* sentire videar *R*] sentire videor *U*

20/22 Cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 108rb: ‘cum sint ascendens et eius dominus significantes interrogantis, septimum et eius dominus erunt significantes rei quaesitae’; Bonincontri, *Comentum*, f. 73^v, ll. 24–26: ‘nulli dubium esse debet quod prima domus semper detur illi qui interrogat et septima comunitur illi pro quo interrogatur; potest et esse res de qua interrogatur, non tamen semper’.

sentire Ptolemaeum ex suis ipsius verbis manifestum est) ne solus, inquam, sentire hoc videar audiatur et graecus quidam interpres: ‘ascendens eiusque dominus, 25 ubi quis de re aliqua mathematicum consulit, pro consultore accipiendus est, pro ipso autem consulto septima domus atque eius dominus, qui si male affecti fuerint astrologo damnum portendunt: damnum autem erit ipsum ad quod quaesitum est vera nullo modo responsurum. Quam ob rem Indi mathematici, cum septimum locum eiusque dominum male se habentes inveniebant, ad ea de quibus 30 consulebantur nihil respondebant, veriti ne falsa pronunciarent’. Haec graecus auctor.

[8] Accidet autem ma|thematico, cum domus septima et eius signi dominus 34r male se habuerint, quod accidere solet cum offusae oculis nebulae prospectum eripiunt, quodque et philosophis et usu etiam probatis viris saepenumero accidit, 35 ut ad propositas de rebus etiam levioribus quaestiones aliquando caligent, quod acumen eorum, quodam quasi situ obducto, intorpuerit propter crassos hebetesque humores, qui spiritus ipsos optundunt.

[9] Graece, ubi a nobis astrologus dicitur, est *epistimon*, hoc est sciens, uti in primo et quinto enunciato; placuit autem hoc in loco magis astrologum dicere, 40 quoniam, particulare nomen cum sit astrologus, sciens vero generale, rem expressiorem reddimus astrologum quam scientem convertendo. [10] Ad haec ubi graece est *cecacomeni*, a nobis traductum est afflicti, quanquam etiam posset non minus proprie dici male affecti; alibi quoque *cacosin* afflictionem convertimus. [11] Quid autem sit afflictio malaque affectio, seu malus loci aut planetae habitus,

23 ex suis ipsius verbis *RW²*] ex verbis eius *W* 25 de re aliqua *R, T²manu Pont.*] de reliqua *T* accipiendus *R*] accipidendus *VbSum* 26 qui ... fuerint *RW²*] qui si male se habuerint *W* 28 nullo modo *RW²*] minime *W* 28/29 cum ... locum *RW²*] cum inveniebant septimum locum *W* 29 male ... inveniebant *RW²*] male se habentes *W* 35 aliquando *R, W²manu Pont.*] *om. W* 38/47 Graece ... impediti *R, W²manu Pont.*] *om. W* 38 ubi a nobis *R*] ubi a nobi *Ve epistimon RVb*] ἐπιστήμων *Ven* 39 et quinto *R, U²manu Pont.*] *om. U* 40 particulare ... sit *R*] cum particulare nomen sit *F* 41/42 graece est *cecacomeni R²U²(est manu Pont.)Vb*] graece *cecacomeni UVeTW²DR*, graece *κεκακωμένοι Ven*, grece *comeni F* 42/43 afflicti ... quoque *RU²(afflicti; etiam posset; and male affecti; alibi quoque manu Pont. in ras.)* 43 *cacosin R*] κάκοσιν [*sic*] *Ven*

24/30 ascendens ... pronunciarent: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, on *Καρπός*, XIV (Greek version), edited by Rinaldi, *Pontano, Trapezunzio*, p. 160: ‘Ἐπὶ ἐρωτήσεως τινὸς γινομένης πρὸς τινα τῶν ἐπιστημόνων λαμβάνεται ὠροσκόπος εἰς πρόσωπον τοῦ ἐρωτῶντος. αὐτὸς δὲ ὁ ἐρωτηθεὶς ἐπιστήμων λαμβάνεται ἀπὸ ἐβδόμου τόπου καὶ τοῦ κυρίου αὐτοῦ. καὶ ἐὰν ὁ ἐβδομος τόπος καὶ ὁ κύριος αὐτοῦ κακοῦνται, δηλοῖ βλάβην τοῦ ἐπιστήμονος, ἥ δὲ βλάβη ἐστὶ τὸ μὴ ἀληθεῦσαι τὸν ἐπιστήμονα πρὸς τὴν ἐρωτήθη. διὰ γοῦν τοῦτο οἱ μαθηματικοὶ τῶν Ἰνδῶν ὅτε εὑρισκον κεκακωμένον τὸν ἐβδομον τόπον καὶ τὸν κύριον αὐτοῦ ἐπὶ ἐρωτήσεως πρὸς αὐτοὺς γινομένης οὐκ ἀπεκρίναντο, πτοούμενοι ἵνα μὴ σφάλωσιν’ (see also the edition by Bezza-Martorello in Aḥmad ibn Yūsuf, *Commento*, p. 270). Cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 24^v, ll. 12–16: ‘In questionibus querentis personam ascendens signum et dominus eius denotat; astrologi autem, a quo queritur, personam septima domus et dominus eius significat’.

45 declaratur a nobis trigesimo nono et quadragésimo primo enunciato. [12] Sunt qui hodie dicant ‘loci impedimentum’ et ‘planetam impeditum’, et quod a nobis dictum est ‘male affecti’ aut ‘afflicti’ ab ipsis dicitur ‘impediti’.

47 male ... afflicti *RVbP*] male affecti aut affecti *Vb* ab ipsis dicitur *R^{2in nas.}VbS*] ab ipsis dicatur *UVeVenTDW²R*, ipsis dicatur *Vb*, ab ipsis dicantur *F*

Ascendentia inimicorum regni sunt signa ab ipsius regni ascendente declinantia, amicorum vero ascendentia sunt cardines locaque succedentia; idem et in dogmatibus.

5

COMMENTATIO

[1] In nativitatibus, in electionibus, in regnis auspicandis, in magistratibus ineundis, in inceptis denique omnibus, primae ac potissimae significationes quatuor sunt cardinum, secundae succedentium illis locorum. [2] Cardines voco ortum, occasum, medium coeli — id est culmen — et imum, eosdem etiam angulos cuspidisque coeli vocari a recentioribus video; Graeci appellant *centra*; loca vero eis succedentia *epanaphoras*. [3] Primo cardini, id est ascendenti, succedit secunda domus; cardini huic opposito, id est septimae domui, succedit octava; culmini, id est domui decimae, succedit undecima; imo coelo, quae est quarta domus, quinta succedit. [4] Signa itaque cardinalia in regno auspicando illisque
10 succedentia indicant regni proceres, amicos, consiliarios, fautores defensoresque illos fore in quorum nativitatibus ascendentia ipsa fuerint.

[5] Verbi gratia: cui regno Aries ascenderit, signa ascendentia amicorum fautorumque eius erunt Libra, Capricornus, Cancer et idem ipse Aries, quae sunt
15 signa cardinalia in ea figura; item Taurus, Leo, Scorpius, Aquarius, qui succedunt illis. [6] Contra vero signa ab ipsis angulis, id est cardinibus, declinantia, adversantium inimicorumque ascendentia sunt: Pisces, qui cadunt ab Ariete, Sagittarius, qui declinat a Capricorno, et Virgo quae, Libra cardinem tenente, descendit. [7] In tertio autem signo, licet illud a cardine imo cadat, alia ratio sequenda est, quod ascendens ipsum amicis radiis intueatur, atque ad illud festinet, ex infimo
20 ad superna progrediens; quae ratio diversa est in domo nona, quanvis enim e

7 potissimae R] potentissimae F 10 *centra* R] κέντρα Ven 11 *epanaphoras* R] ἐπάναφορας (sic!) Ven 12 id ... domui R] om. F 14 cardinalia RW²] angularia W 15 consiliarios R] consiliatores F 16 ascendentia ipsa RW²] ascendentia illa W 19/20 qui succedunt illis RW²] qui succedunt illis suntque cardinum anaphorae W, qui succedunt illi Ve 20 id est cardinibus RW²] om. W 20/21 adversantium inimicorumque R] adversariorum inimicorumque Ve 23 sequenda est RT²] sequenda T 24 ipsum RW²] om. W ad illud R] ad aliud F 25 diversa est RT²] diversa T 25/26 e triangulo RVb²] est triangulo Vb

3 idem ... dogmatibus: Pontano's translation — 'idem et in dogmatibus' — reflects the peculiar reading of the βγλ families of *Καρπός*: 'τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν δογμάτων'; cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XV, p. 40, 11–12.

triangulo domum primam aspiciat, praeceps tamen deiicitur, et ab alto deorsum ad occasum rapitur.

[8] Nec vero haec sine ratione dicuntur, quando nec Virgo Libram, nec Sagittarius Capricornum, nec Pisces Arietem intuentur, quibus in signis regni de quo loquimur cardines positi sunt. [9] Quanquam autem Taurus non intuetur Arietem, succedit tamen illi tanquam auxilium allaturus, locumque eius subiturus, eodem modo Aquarius succedit Capricorno, Leo item Cancro et Scorpius Librae; cum signa praecedentia et deiecta non solum non aspiciant subsequencia, sed illa deserant, | ab eisque tanquam praecipitentur, appareatque alio ea tendere atque
35 inclinare; contra, signa succedentia ad angulos quaeque suos proficiscantur, eoque contendant.

[10] Quocirca priscos Aegypti reges tradunt instituisse ut, eorum qui nascerentur genituris inspectis, siquorum geniturae inventae fuissent horoscopantes in signis a regni horoscopo decidentibus, quae potentes beneque collocatos in figura
40 dominatores habuissent, ut ii statim occiderentur, nequando adversum se movere arma possent.

[11] In cuius vero nativitate ascenderit signum ex regni cardinibus aut ex succedentibus, is erit ex regni primoribus, atque e regis ipsius familiaribus, pro stellarum benignitate atque praesidio. [12] Quod autem ait Ptolemaeus ‘idem et in
45 dogmatibus’ nonnulli etiam ad initia religionum ac sectarum transferunt, sed cum Cicero dogma decretum interpretetur, ut de civilibus factionibus, decretis edictisque sentiamus, factionis cuiusque sectatores amicique, rursus contemptores adversariiue eadem ratione cognoscuntur. [13] Civilibus item constitutionibus decretisque publicis ferendis dissuadendisque, qui aut suffragatores aut
50 dissuasores futuri sint, eadem via intelligitur.

27 ad occasum *RW*²] *om. W* 28 quando *R*] quanto *F* 29 intuentur *RW*²] prospiciunt *W*
30 loquimur *R*] locuntur *F* 33 non aspiciant *RW*²] non intueantur *W* 35 contra ...
succedentia *RVe*²*W*²] cum signa succedentia *UVeW* 36 contendant *R*] contendat *F* 39/
40 in ... dominatores *RW*²] in figura significatores *W* 40 ut ii *R*] ut hi *Ve* 43 is erit *R*] iis erit
F 44 Quod autem ait *RVbP*] ait *om. Vb* 45 sectarum *RVe*²] septarum *Ve* 46 decretis *R*] *om. F*
47 sectatores *RVe*²] septatores *Ve* 50 eadem via *R*] *om. F* intelligitur *R*] intelligentur *Ve*

37/41 Cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 108rb: ‘reges antiqui omnium in suis regnis nascentium nativitates observabant, et cuiuscumque nativitatem regno competentem deprehendebant, et eius ascendens domum inimicorum suorum vel 6 aut 9 aut 3 interficiebant eum puerum, quia regnum ipsius esset contra regnum eorum’. 44/45 nonnulli: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 108rb: ‘ascendens sectae est in quo ipsa secta incipit praevalere super sectam illius civitatis et susceperint eam immorantes illam; et illud significat quamdiu duraverit esse quod accidet de illa’. 46 Cf. Cicero, *Academica*, par. 27, p. 40: ‘ipsa autem philosophia, quae rationibus progredi debet, quem habebit exitum? Sapientiae vero quid futurum est, quae neque de se ipsa dubitare debet neque de suis decretis (quae philosophi vocant δόγματα)’.

- [14] Urbis etiam cuiusque horoscopus signum est illud quod ab oriente cardine in pri|mis eius fundamentis iaciendis ascenderit, a quo significantur quaecun- 36r
que seu bona seu mala civibus eventura sint pro figurae ipsius constitutione.
[15] Ubi quispiam civitatis alicuius dominatum adeptus est, ab ascendente adep-
55 tionis eius intelligetur imbecilla ne an valida futura sit in populo domini potentia.
[16] Horoscopus dogmatis, sive edictum sive decretum seu factionem sectamve
interpretari velis, est signum quod ascendit ubi vel decretum fit vel edictum publi-
ce edicitur vel factio praevalere in civitate incipit.

51 Urbis etiam cuiusque RW^2] Urbis alicuius W , Urbis etiam uniuscuiusque Ve horoscopus
 RW^2] horoscopus, ut Graecus tradit interpretis cuius paulo ante memini W signum est illud
 $RTFDVbS$] est signum illud $UVeVenWVb$ ab oriente cardine RW^2] ab oriente W
52 ascenderit $RTFDVb^2$] ascendit $UVeVenWVb$ **56** Horoscopus RVe^2] oroscopus Ve **56**/
57 sive¹ ... velis $R, W^{2manu Pont.}] om. W$ **57/58** vel¹ ... vel $R, W^{2manu Pont.}] om. W$ **58** in civitate
incipit R] *after* incipit. *add.* $UVeW (= Va)$: Demum in hominum etiam genituris haec eadem loca
qui amici qui inimici futuri sint etiam denuntiabunt, *exp.* Ve^2W^2

TEXTUS XVI

Cum in octavo loco beneficae dominabuntur damnum a viris bonis afferunt,
quae si bene affectae fuerint, illud dimovebunt.

COMMENTATIO

5 [1] Maleficae stellae, quas et malevolas et nocentes et infortunatrices vocamus
(Ptolemaeus *Cacopios* appellat) si mutare naturam pro locis in quibus reperiuntur,
proque natura rerum quae ab ipsis significantur, solent (ut ante auctor ipse
docuit) profecto consequens erit uti beneficae fortunatricesque pro rerum loco-
rumque natura et ipsae potestatis suae naturam mutant; quod nunc docet
10 iniquens beneficam, si octavo loco praefuerit, damnum | inferre. 36v

[2] Sunt in figura loca quaedam pigra, deiecta, minacia, quippe quae nulla cum
horoscopo radiatione iungantur, qualis est octavus et duodecimus locus, eorum
quae sunt in parte coeli superiore, et huic oppositus sextus locus, in coeli parte
inferiore. [3] Quocirca Graeci veteres sextum locum ‘malam fortunam’, duodeci-
15 mum vero ‘malum daemonem’ a nocendi potestate vocaverunt; nostri autem alte-
rum aegritudinis, alterum moeroris et carceris dicunt locum, at octavum, quod
eius natura sit perniciosior, ‘mortis locum’ nominant. [4] Octavo itaque loco,
quam *epicataphoram* Graeci vocant, unde damna malaque proficisci Ptolemaeus
innuit, benigna stella si praefuerit, propter loci ipsius malitiam detrimentum affe-
20 ret, quod probi et honesti viri causa operaque afferetur; quae quidem opera ho-
nesta et recta per se sit, coeterum quae nato illi vertat male: ut siquis arcessitus in
iudicium abnegatae pecuniae gratia, integri alicuius viri ad iusiurandum adacti
testimonio vincatur; an non vides damnum hoc dari pecuniam abneganti ob
viri boni testificationem perperam iurare nolentis? [5] Ex quo fit ut beneficae stel-

2 in octavo *RVe*²] in *om.* *Ve* loco *RT*²] *om.* *T* 3 quae ... dimovebunt *RW*³] quae si bene
affectae fuerint dimovebunt illud *W*² sin bene se habuerint prohibebunt illud *W* quae si bene
R] sin bene *U* illud dimovebunt *R*] dimovebunt illud *U* 5 malevolas *R*²*Vb*²] malivolas
UVeVenTFWDVbR 6 Ptolemaeus *Cacopios* appellat *R, W*²*manu Pont.*] *om.* *W* 7 auctor ipse
*R, W*²*manu Pont.*] Ptolemaeus *W* 10 damnum *RVbS*] danum *Vb* 11 Sunt ... figura *R*] Sunt
autem in figura *Ve* pigra *RT*²] *om.* *T* 15 nostri autem alterum *RVe*²] nostri autem *Ve*
18 *epicataphoram R*] ἐπικαταφοράν *Ven* damna *RVbS*] dana *Vb* 21 nato illi *R*] nato illo *F*
22 abnegatae *R*] ab negare *Ven*, ob negatae *F* 24 nolentis *R*] volentis *F*

14/17 Cf. Paulus Alexandrinus, *Elementa*, ch. 24, pp. 57–59, 70; Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, II 17, I, p. 60. 17/19 Cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, II 17, I, p. 60 and II 19 9, I, p. 63.

25 lae, pro loci reique natura, vim potestatemque aliquando mutant. Quando autem
 insi]ta stellae benignitas non facile vincitur a loci malitia, si felicibus stellae alterius 37r
 radiis benefica in octavo posita illustrabitur, damnum illud felici hac illustratione
 prohibebitur. Atque haec quidem ad Ptolemaei sententiam explanandam satis
 sint.

30 [6] Sed convertamus, si placet, hanc tam appositam naturalemque iudicandi
 regulam, quod et quidam ante nos fecere, dicamusque si bono rursum loco male-
 fica stella dominetur, eventurum nato bonum improbi cuiuspiam viri opera et
 beneficio: ut si vili emamus a raptore praedam, quam postea carissimo vendamus
 aliis, quod quidem lucrum oblatum nobis est raptoris ac nefarii hominis benefi-
 35 cio. [7] Sed cum coeli loca suapte natura sint aut minacia aut favorabilia, et plane-
 tarum alii benefici alii malefici esse cernantur, efficitur ut alias bonis locis planetae
 salutares praesint, alias noxii; rursus ut locis malis nunc beneficae stellae, nunc
 maleficae dominantur.

[8] Qua e re quatuor misturae quaedamque quasi temperationes stellarum ac
 40 locorum fiunt, de quibus singulis haec praecepta traduntur: ut bonis locis si
 bonae stellae praefuerint, bonum, lucrum, favorem per bonos et claros viros ac
 bonorum virorum opera, aut ex bonis artibus promittant, quae si felicibus stella-
 rum | aliarum testimoniis adiutae fuerint, promissa bona duplicabuntur; contra 37v
 minuentur, si noxii planetae infelicibus radiis easdem percusserint. [9] Sin malefi-
 45 cae stellae favorabilibus locis praefuerint, improbi et nefarii viri opera aut per
 flagitium futurum bonum decernitur, quod accumulabitur, si benevolae fuerint
 stellae radiis illustratae; sin hostiliter a nocente planeta feriantur, decreti boni
 magna fiet imminutio. [10] Rursus ubi minacibus locis planeta infelix dominabi-
 tur, damnum ac malum a viris malis sceleratisque, aut per impuritatem ac turpe
 50 facinus, futurum obnunciatur; quod augebitur, si maleficae alterius violentia
 accesserit. [11] Sin bonus planeta malo loco praefuerit, boni et incorrupti viri

25 reique natura R] rerumque natura Ve 26/27 si ... radiis RW²] si felicibus stellae alterius radiis
 noxii loci benefica dominatrix illustrata W 27 benefica ... illustrabitur RW²] om. W damnum
 illud RVbS] danum illud Vb, damnum om. F felici hac illustratione RW²] om. W
 28 explanandam R] explicandam Ven 30 tam appositam R] tamen appositam Ven, tam
 oppositam F 31 quod et quidam RT²] et quod et quidam T, quod et quid F 36 alii benefici
 R] om. D 42 si felicibus R] si felicitibus D 42/43 stellarum aliarum testimoniis R] aliarum
 stellarum testimoniis Ve 46 si benevolae fuerint R²Vb²] si benivolae fuerint UVeVenTWDVbR
 48 imminutio RVbS] iminutio Vb 51 viri RVe²] om. Ve

31 quod ... fecere: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 108va: ‘et erunt hic quatuor commixtio-
 nes: una ut presint locis timendis fortune, et veniet malum a bonis, sicut testantur super illud iusti
 propter confirmandam veritatem et nocebunt ei; secunda ut presint locis timendis infortune et fiet
 ei malum ab iniustis [...] tertia est ut presint fortune locis fortunarum, et venient commodum,
 honor et sublimitas a bonis et iustis. Quarta est ut praesint infortunae locis fortunarum, et accidet
 bonum et utilitas a malis et iniustis’.

opera, aut benefaciendo recteque agendo, malum damnumque obveniet; quod erit maius ac nocentius, si nocens illum radius percusserit, contra prohibebitur si (ut Ptolemaeus ait) benefica ipsa stella bene affecta bonisque irradiationibus illustrata fuerit.

[12] Hae sunt igitur stellarum ac locorum misturae ex quibus potissimum tam multae variaeque bonorum malorumque vicissitudines tantaque rerum varietas contingit, ut alios maleficia iuvent, alios benefacta condemnent; hos malae artes efferant, illi ob virtutem deprimantur; huic | prosint scelera, illi noceant recte 38r
60 facta; huius bonae actiones ob invidiam ingratitudeque nullum praemium consequantur, illius locupletetur ignavia; hic ditescat per rapinas, ille, dum continenter vivit, omnia adversa patiatur; quorum exemplorum vita mortalium plena est.

54 benefica ipsa stella *R*] benefica stella *V*₂ bene affecta *RW*²] bene collocata *W*
57 vicissitudines *R*] vicissitudines vicit *F* 61 locupletetur *R*²] locuplectetur *R*

TEXTUS XVII

Cum de senis cuiuspiam vita iudicas, non ante iudicium feres, quam dimensus fueris quot ille possit annos vivere.

COMMENTATIO

- 5 [1] Hoc Ptolemaei dictum plerique sic interpretantur ut putent non debere de nati vita deque eius eventis ante iudicari quam compertum fuerit an ea genitura sit hominis, ne quando, belluae cuiuspiam genitura proposita, fortassis affirmaretur diutius illam, quam a natura tributum est, victuram. [2] Quam nos opinionem minime condemnandam ducimus, potius tamen cum ipso Ptolemaeo
10 sentimus, qui in libris *Apotelesmatum* ait ridiculos esse mathematicos eos qui de nati moribus, felicitate eventisque aliis ante iudicant quam videant an ille tam diu sit victurus dum ad felicitatem infelicitatemve a coelo decretam vivendo perveniat. [3] Quod ipsum Ptolemaei verba satis aperte dictant, quando ait: | cum de
15 senis alicuius vita iudicas (id est de iis quae illi obventura sunt in vita, dum senescat) nolis prius iudicare quam videris quot eum annos a coelo permissum sit vivere, hoc est quam probe noveris an decretum boni malive tempus possit attingere; quod idem ait in tertio *Apotelesmatum* libro, ut paulo ante testatus sum. 38v
- [4] Et profecto prima mathematici perscrutatio de constituto vitae termino esse debet, quando ad viventes eventa rerum, non ad mortuos pertinent. [5] Ac
20 ne forte in hoc pertinaces videamur, licet graeca verba hoc non innuant, utrumque tamen praeceptum mathematico servandum statuimus in genituris inspiciendis, ut et videat ne fallatur, belluae forte genitura proposita, et diligenter annos nati dimetiatur, quos exacte colliget, ut ante quam de iis, quae inter vivendum even-

2/3 feres ... vivere RW^2] facies quam dimensus fuerit quot eum liceat annos vivere $W (= Va)$ 2/
3 dimensus ... ille R] dimensus fueris quot illae T , dimensus fuerit quot illae D 5 dictum R] aedictum F non debere RVe^2VbP] non haberent Vb , non *om.* Ve 5/6 de nati vita RVe^2W^2] de nati alicuius vita $UVeW$ 14 de iis RVe^2] de illis Ve 20 utrumque R, T^2 manu Pont.] *om.* T 21 servandum statuimus R] sic servandum statuimus T , sic observandum statuimus F 23 dimetiatur R] dimentiat TF

2 de senis cuiuspiam vita: Pontano's translation reflects the peculiar reading of the $\beta\gamma$ families of *Καρπός*: 'περὶ ζωῆς τινὸς γέροντος'; cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XVII, p. 40, 18. 5 plerique: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 108va: 'intendit in hoc capitulo Ptholemeus quod astrologus, cum sibi fuerit porrecta alicuius nativitas, non debet iudicare quicquam de vita eius, aut de quolibet esse eius, nisi prius indagaverit cuius originis sit, quia possibile est ut sit nativitas bestiae, vel huic simile'. 9/13 Cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 11 1, p. 202.

tura sunt, sententiam suam ferat, probe noverit quod illi vivendi spatium sit ab
 25 astris tributum. [6] Etenim sicut in auspicationibus faciendis servandum supra
 praecepit uti propositae rei qualitas, ante diem horamque capiendam, inspicere-
 tur, sic in genituris explicandis, ante quam mala bonave obventura pronun-
 cientur, inspiciendum hic praecipit an ad bona malave a coelo promissa natus ille
 perventurus sit. [7] Nam si ad promissam a stel|lis felicitatem infelicitatemve per- 39^r
 30 venturus non est, frustra opera insumitur ad ea praedicenda quae in cassum
 cessura sunt.

27 ante ... bonave *R*] antequam bona malave *VeF* pronuncientur *R*^{2in ras.} *VbS*] obnuntientur
UVeVenTFWDVb 29 infelicitatemve *R*] infelicitatemque *F* 29/30 perventurus non est *RW*²]
 minime venturus est *W* 29 perventurus² *R*] venturus *U*

TEXTUS XVIII

Cum ambo luminaria in eodem minuto fuerint, si ascendit benefica, natus
aeque sane in omnibus quae inciderint bene fortunatus erit; simili modo si et
invicem opponentur ab ortu atque occasu. Sin malefica est in ascendente, contra-
rium sentias.

COMMENTATIO

[1] Post generales has regulas paulatim ad explicandas planetarum vires Ptole-
maeus progreditur; et quia Solis ac Lunae maxima potestas est non in iis solum
quae corporis sunt, sed quae ad animum quoque atque externa etiam bona perti-
nent, de Lunae Solisque apotelesmatibus primo praecipit. [2] Ac prima quidem
de bonis malisque externis sententia traditur, ut, cum tanta utriusque vis in exter-
nis sit, manifestior fiat eorum in corporibus dominatus.

[3] Pars fortunae in nativitatibus explicandis summa diligentia est videnda, ea
enim male cognita, quae potest esse de fato hominis vera certaue praedictio?
Haec ab intercapedine, hoc est distantia, Solis Lunaeque inter se capitur, dedu-
citurque ab ascendentis gradu per signa locaque subsequencia. [4] Quocirca qui
Solem Lunamque in eodem minuto nascens habuit, salutari stella horoscopum
tenente, is cum locum fortunae in ipso ascendente (id est in primo cardine ac
praecipua coeli parte) cum stella fortunatrice sortitus sit, in omnibus mirifice
fortunabitur, rerumque illi copia plurimarum affluet, ut propter ascendens par-
temque fortunae et beneficam illic praesidentem in bonis tum corporis tum

2/5 Cum ... sentias R , $W^{3\text{manu Pont.}}$] Cum utrumque luminare in eodem minuto fuerit ascenditque
benefica, natus in omnibus in quibus versabitur bene fortunatus erit; idem etiam si invicem
opponentur ab ortu atque occasu. Sin malefica fuerit in ascendente contrarium sentias (= Va) W
3 aequae R^2 , VbS] *om.* $UVeVenTFW^3DVbR$ in ... inciderint $RVenTFW^3DVb$] in omnibus in
quibus versabitur (= Va) $UVeW^{1-2}$ 5 sentias R] senties F 8 Solis ... Lunae R] Solis et Lunae
 VeF 9 externa etiam bona R] externa bona Ve pertinent $R^2Ve^2Vb^2$] pertinerent
 $UVeVenTFWDVbR$ 12 dominatus R] dominatum Ven 15 Solis Lunaeque R] Solis et Lune
 Ve 18 is cum locum R] his cum locum T id ... cardine R] id (est Ve^2) primo cardine Ve 18/
19 ac praecipua RW^2] ac potissima W 20/23 ut ... tractabuntur $R, W^{2\text{manu Pont.}}$] *om.* W

fortunaē quam fortunatissimus futurus sit, et (ut graecus textus habet) in omnibus quae ad ipsius perventura manus sunt, quaeque ab ipso tractabuntur.

- [5] Quod si contingat duo haec coeli lumina, Solem Lunamque, ab ortu atque
 25 occasu in eodem opponi minuto, salutareque stellam in oriente cardine collocari, qui genituram hanc habuerit erit etiam abunde felix fortunatusque, quippe qui, sortitus fortunaē partem in cardine occidenti, habeat fortunatricem stellam cum altero luminari in ascendente. [6] Contra vero multis ille malis undique vexabitur, in cuius nativitate Solis haec Lunaeque coniunctio oppositiove contigerit
 30 noxia stella ex horoscopo minitante, siquidem fortunaē pars, in ortu aut in occasu posita, hostilibus maleficae stellae radiis, quae in primo ac potissimo coeli loco prin|cipatum habet, infeliciter impugnatur.

40r

22 quam fortunatissimus $RTFW^2DVbS$] fortunatissimus $UVeVenWVb$ 23 perventura $R^{2in\ ras}FVbS$] *om.* W , perventurae $UVeVenTW^2DVbR$ 25 in oriente cardine $RUTFVb$] in orienti cardine U^2VenW^2VbS , in orientis cardine VeW , in orientem cardine D collocari RW^2] collocatam esse W 28 cum altero luminari RW^2] *om.* W malis undique RVe^2TFW^2DVb] undique malis $UVeVenW$ 29 haec ... oppositiove RW^2] ista Lunaeque oppositio W contigerit R] contingerit F 30 ex horoscopo minitante RW^2] in horoscopo minitante W , in hoc horoscopo minitante F in ortu aut RW^2] *om.* W 32 habet RW^2] habet W , *om.* Ve infeliciter $R, W^{3manu\ Pont.}$] oppressa W^2 , *om.* W

22 ut graecus textus habet: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XVIII, p. 41, 3–4: ‘ἐν πᾶσιν ἔσται εὐτυχὴς τοῖς ἀνὰ χεῖρα ὁ γεννώμενος’.

TEXTUS XIX

Vis purgationis hebetatur, cum Luna fuerit Iovi coniuncta.

COMMENTATIO

[1] Corpora nostra Lunae motum sequuntur, unde et dominari Lunam corporibus dicunt; idque tum alias tum maxime aegrotantibus nobis cernitur, quod physicorum nemo est qui neget. [2] Etenim si corpora inferiora superiorum corporum motus sequuntur, cum sit Luna stellarum citima terrisque finitima, necesse est ab eius progressionibus corpora nostra tum vehementius affici propter vicinitatem, tum saepius propter celeritatem, nam cum velocissimo cursu diebus
10 septem et viginti coelum omne circueat, interim a planetis quibuscum diversis modis rationibusque coniungitur, diversas potestates mutuatur, misturasque multiplices suscipit, quas corporibus nostris refundit.

[3] Itaque, ut inferius dicemus, cum incrementa nostri corporis ad Iovem referantur, ac vita ipsa nostra calido humidoque potissimum constet (cuius qualitatis
15 Iupiter est dominus) quotiens Luna Iovi copulatur, mirificum corpora ipsa nostra vigorem inde suscipiunt. [4] Quae ubi vegetiora facta sunt, viresque maiores sump|sere, vim pharmacorum superant, et medicamenta ipsa concoquunt, ex
40v quo fit ut ea noxios eiicere humores nequeant.

[5] Haec igitur ratio est cur medici providere debeant atque cavere ne potiones
20 aegrotis dentur, cum Luna Iovi coniungitur, ex qua coniunctione tantum corpori roboris adiicitur ut vis potionis, hebetata corpore fortiter reluctantem, succumbat. [6] Quantopere autem Lunae cursus sit a medicis in curationibus observandus docent tum septimi quique dies, tum alia etiam multa, imprimisque quod misceri aegrotis potiones, cum Luna Soli cohaeret, prohibitum est.

4 motum sequuntur RW^2] motum sequuntur, nam crescente eius lumine venae medullaeque complentur, decrescente tenuantur (= Va) W 5 tum maxime aegrotantibus RW^2] tum maxime languentibus W , tum egrotantibus Ve 6 corporum $RVbP$] *om.* Vb 7 citima $RVbP$] citissima $VenVb$ 8 tum vehementius R] cum vehementius TF 10 circueat R] circuat F 13 incrementa nostri corporis R] incrementa nostra corporis F 14 potissimum constet R] plurimum constet Ve 16 inde suscipiunt $R, W^{2manu Pont.}$] inde sentiunt W , suscipiunt Ve (*om.* inde) 17 et medicamenta ipsa $R, W^{2manu Pont.}$] epotaque medicamenta W 19 atque cavere RW^2] *om.* W 20 coniungitur RW^2] copulatur W ex qua coniunctione RW^2] ex qua copulatione W 21 roboris adiicitur R] roboris adiungitur Ve 22 in curationibus RW^2] *om.* W 23 septimi quique RW^2] septimi W

TEXTUS XX

Membrum ferro ne percutito, cum Luna signum tenuerit quod membro illi dominatur.

COMMENTATIO

- 5 [1] Cum duplex sit medicina, et altera potionibus curet, altera manu (unde et *chirurgia* dicta est a Graecis) de utraque Ptolemaeus praecepta tradit. [2] Cum-
que verbo superiori Lunae cursum in purgandis corporibus observandum praece-
pisset, cavendamque Lunae ac Iovis coniunctionem dixisset, hoc quod statim
sequitur enunciato docet in feriendis venis tuberculisque caedendis cavendum
10 etiam esse ne Luna id coeli signum permeet cui membrum feriendum | sit attri- 41r
butum. [3] Etenim, cum Luna totum corpus humectet, id tamen membrum
humoribus affluentius implet, quod signo illi subiectum est per quod tunc ipsa
discurrit, ex cuius nimia humectatione magnum membro nocumentum afferatur,
si ferro tunc ictum fuerit, ex quo non modo difficilis, verum etiam periculosa
15 curatio sequatur, siquidem ulcera, nervorum distentiones, aliaque item mala con-
sequi soleant.
- [4] Atqui ut quod signum cui membro praesit exponamus, caput attributum
est Arieti, collum ac cervix Tauro, humeri et brachia Geminis, Cancro pectus,
latera et stomachus Leoni, venter Virgini, Libra vendicat sibi renes ac vertebrae,
20 Scorpius pudenda, coxas Sagittarius, genua Capricornus, Aquarius crura, Pisci-
bus, cum sit ultimum coeli signum, pedes, hoc est postrema corporis pars cessit in
sortem.
- [5] Est itaque prudentis et cauti medici Lunae cursum optime tenere, ne forte
aliquam corporis partem scalpello feriat quo tempore praeter coeteras humecta-
25 tur a Luna. [6] Periculosiora sunt etiam vulnera illata Luna peragrante signum
quod parti vulneratae dominatur: difficulter, enim, ac vix absque magno membri
eius sanantur incommodo.

2 percutito *RUVeTWDVb*] tangito *VenT²FW²VbP* (*exp. Vb²*) 3 dominatur *R*] dominabitur *TF*
7 verbo superiori *RTFD*] verbo superiore *UVeVenWVbSum* 8 cavendamque ... dixisset *RW²*]
om. W dixisset *R, U²manu Pont.*] *om. U* 8/9 hoc quod statim sequitur *R* (statim *R²*) *T²manu Pont.*]
om. T 8 statim *R²manu Sum. Vb*] *om. DR* 9 sequitur enunciato *RW²*] sequitur verbo *W*
10 id coeli signum *RVbP*] ad coeli signum *VenVb* 12 implet *R*] implet quod implet *D*
17 exponamus *RW²*] dicamus *W* 19 ac vertebrae *R, W²manu Pont.*] *om. W* 25 etiam vulnera *R²*]
vulnera etiam *R* 26 difficulter *R²in ras. VbS*] difficile *UVeVenTFW²DVb*, lesione difficile *W* (= *Va*)
27 sanantur *R*] sanatur *Ve*

Cum Luna fuerit in Scorpio aut Piscibus, dominusque ascendentis stellae sub terram positae copulabitur, bonum est purgationibus uti. Si vero copulatur stellae supra terram constitutae, potionem qui sumpserit evomet.

5

COMMENTATIO

[1] Rerum coeli peritia et eorum quae Luna in corporibus nostris agit cognitio ad medicos vel in primis pertinet, ut salutaris remedii mistura cum stellarum signorumque misturis ac temperationibus conveniat, celestisque actio rerum terrestrium actionibus consentiat. [2] In signifero tria signa humentia esse perhi-
 10 bentur, unde et humida triplicitas, hoc est triangularitas, a nostris dicitur Cancer, Scorpius, Pisces. [3] Cum itaque similia similibus vires addant, contraria demant, humida signa videntur plurimum adiumenti purgando corpori conferre, ubi Luna corporum ipsorum domina iis in signis collocabitur; quod solertem medi-
 15 cum — nisi maiora cogant pericula — expectare oportet, ut, Lunae signique auxilio addito, maiores vires educendis humoribus potio ipsa capiat. [4] Quoniam autem medicus eo respectat ut pestilentes | sordes alvo subducantur, eligendum
 20 est tempus quo Luna iis signis feratur quae tum humida sint tum inferioribus nostri corporis membris praesint, quales sunt Scorpius ac Pisces, ut non modo propter convenientem signi qualitatem Luna magis ac magis sordes atque alvum citet, sed quod citatum fuerit ut ad loca inferiora, praesidentis signi beneficio, eiectionet.

2 fuerit in Scorpio R] fuerit in Scorpione *Wa* 4 potionem ... evomet *R, W²manu Pont.*] potio evometur *W* 10 hoc est triangularitas *R, W²manu Pont.*] *om. W* 12 adiumenti *R W²*] *om. W* 13 iis in signis *R²in ras. VbS*] in iis signis *UVenTFWDVbR*, his (in *add. Ve²*) signis *Ve* collocabitur *RT²*] dominabitur *T* 16/17 eligendum est tempus *R*] tempus *om. F* 17 iis signis *R*] his signis *Ve* 17/18 tum² ... membris *RU²W²*] tum membris inferioribus nostri corporis *UW* 20 sed quod citatum *RVe²*] sed cum citato *Ve* ut ad loca *R*] ad loca *Ve*

10 humida triplicitas: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 108vb: ‘triplicitas humida, hoc est aquatica, tota prodest potatori medicine solubilis. Quia, cum medicina ingreditur corpus, in illis membris humiditas non obstat fortitudini eius. Cumque hora sumptionis medicine coniunctus fuerit dominus ascendentis planete existenti sub terra, movebit medicinam sub terra et erit actus eius utilis. Cumque dominus ascendentis iunctus fuerit planete existenti super terram movebit ad superiora et qui acceperit nauseam patietur et minuetur eius effectus’.

- [5] Quod vero ad Cancrum attinet, licet Lunae domus, licet humidum signum sit, citandis tamen deorsum humoribus non est aptus, siquidem ei praeest corporis parti quae vomitum potius moveat. [6] Quando autem (ut dictum est) maxima est ascendentis vis, inspicere medicum oportet ut, qua hora purgatio datur aegroto, ascendentis signi dominus sit planetae subterraneo aut aspectu aut coniunctione copulatus, quo, duplicatis viribus, noxiae sordes trudentur inferius. [7] Nam si stella ascendentis domina coniungatur stellae quae coelo superiori feratur, excitata nausea, movebitur stomachus, quem motum subsequens vomitus purgationem ipsam impediat. [8] Quam ob rem non modo potiones ipsae temperandae sunt, ut salutaris actio consequatur, sed coeli quoque ac stellarum vires miscendae, quando (ut in secundo verbo dicitur) tales effectus talesque actiones aut passiones hic proveniunt quales coelum | stellaeque moliuntur.

42v

26 ascendentis ... sit *R*] ascendentis dominus sit *Vc*² (dominus *om.* *Vc*) planetae *R*, *T*²*manu Pont.*] *om.* *T* 28 coelo superiori *RT*²*FWVbS*] coelo superiore *UVeVenVb*, coelo superiorem *TD*

22/24 Cf. Bonincontri, *Comentum*, ff. 77^r, l. 37–77^v, ll. 1–8: ‘sed posset aliquis querere: qua ratione Ptholomeus nullam signi Cancri fecerit mentionem, sed tantum de signo Scorpionis et Piscium meminerit, cum hec tria signa aequam habeant in humiditate potestatem? Tu dic quod ideo Ptholomeus de signo Cancri obmisit ne esset ipse sibi contrarius; nam, cum dixisset: “tangere membrum ferro Luna existente in signo eiusdem membri esse verendum” ideo dixit quia videbat in illo ex situ Lune humiditates augeri, sed cum stomachus sit principalis medicine sedes, nec aliter possit eius virtus per totum corpus diffundi nisi prius ibi fuerit concocta secundum aliquam sui partem, ne hoc nimia humiditate impediretur si Luna esset in Cancro (cui illa pars corporis attributa est) obmisisse videtur’.

TEXTUS XXII

Vestem nec primum induas, nec incidas, ubi Luna fuerit in Leone collocata;
est autem peius, si eadem male affecta fuerit.

COMMENTATIO

5 [1] Nec in coelo quicquam est supervacuum (cum ex omni parte tantopere
constet sibi, tantoque feratur ordine) nec eorum quae ad generationem interi-
tumque conveniunt est aliquid quod causa careat sua, cum nec generatio nec inte-
ritus fiat a casu. [2] Sed cum sit aliud alio diuturnius, longiusque perennet,
diuturnitas autem constet e spatio quod medium inter principium exitumque
10 interlabitur, quemadmodum nec generatio nec corruptio, sic nec medium illud
erit absque ratione, nam cuius et principii et finis causa existit, existet etiam et
medii interfluentis. [3] Constat autem fieri haec a motu, motusque principium a
coelo esse, erit ergo et coelestis motus diuturnitatis ac brevitatis causa.

[4] Ex quo factum est ut, observatione usuque monstrante, dixerint in coelo,
15 id est in regione signiferi unde generandi et moriendi causae praecipue deducun-
tur, esse signa quaedam fixa, a stabilitate videlicet eorum quae ipsis aut ascenden-
tibus incoherentur, aut a planetis significarentur ibidem collocatis. [5] Omnium 43r
autem planetarum manifestissima in rebus mortalibus est Lunae Solisque signifi-
catio ac potestas, et Sol quidem vitalis potentiae fons, Luna naturalis esse perhibe-
20 tur. [6] Quod si est, ut quidem est, corporum dominatus ad Lunam maxime
referendus videtur, quae cum — ut dictum est — pro signi quod peragrat qualita-
te temperamentum suscipiat, aliasque atque alias vires ac potestates adipiscatur,
nimirum ea quae in signis fixis collocata decreverit firmiora erunt.

[7] Res autem quae corporis usus gratia fiunt, eiusmodi esse debent ut corpori
25 famulentur, quod enim alterius gratia fit imperfectius est eo ad cuius usum fit;

3 peius $R^{2in\ ras} VenT^2W^2Vb$] deterius (= Va) $UVeTFWDR$ si ... fuerit RW^2] si eadem male se
habuerit W 5/6 tantopere constet sibi RW^2] tam constet sibi W 5 tantopere $R, T^{2manu\ Pont.}$
 $om. T$ 6 constet sibi RVe^2] sibi constet UVe feratur ordine RVe^2W^2] ordine feratur $UVeW$
7 interitus RW^2] dissolutio W 11 erit R] $om. F$ absque ratione RW^2] ab eventu W
15 moriendi $R, W^{2manu\ Pont.}$] dissolvendi W deducuntur R] educuntur FN , dicuntur L
17 incoherentur RVe] incoharentur $UVenTWDVb$, incoharentur F , inchoarentur $VbSSum$
collocatis R] collatis F 20 corporum dominatus R] corporum quidem dominatus Ve maxime
referendus R] referendus Ve 23 decreverit R] decretaverit T , decreta ve erit F 24 corporis RT^2
corporalis T

- quocirca, cum praestantius sit, imperare debet. [8] Igitur pallia, vestes aliaque indumenta quae vestiendi atque ornandi corporis gratia fiunt, corpori ad cuius parantur usum subiecta esse debent, videndumque ne aut cum inciduntur aut, consutis illis, cum primum induimur, Luna sit in signis stabilibus collocata, ac
 30 praesertim in Leone, quod signum coeteris fixis signis efficacius est, quando terris nostris quam coetera fixa magis imminet, easque directionibus radiis ferit. [9] Quod ubi contigerit, vestes ipsae cum diutius perennaturae appareant, fit significatio aut morbos | aut alia mala causam futuram ne illis uti possimus, aut 43v saltem ut, sepositae atque in arca conservatae, ad nullos corporis domini usus
 35 comparatae sint, ac tanto magis si ab infelicibus radiis Luna percutitur, ex qua percussione seu ex alio Lunae ipsius malo habitu, obnuncientur carcer, morbi, aut mala alia pro natura planetae percutientis ac pro loci signique et habitus ipsius malitia. [10] Quocirca in faciendis vestimentis, inspiciendum illud est ut ea tanquam fluxa fragiliaque veterascant, corpus permaneat incolume, atque ut, iis
 40 consumptis, novi comparentur ornatus.

28 ne aut cum R^2 (cum manu Pont.)VbS] ne aut UVeVenTFWDVbR inciduntur R^2 in ras. VbS] incidantur UVeVenTFWDVb 29 consutis ... induimur R^2 in ras. manu Pont. VbS] consuta primo induantur UVeVenTFWDVb Luna ... collocata R^2 (sit manu Pont.)VbS] Luna in signis stabilibus collocata UVeVenTFWDVbR 29/30 ac ... Leone RVe^2] ac praesertim est in Leone Ve 30 fixis signis R] signis fixis Ve 31 quam coetera fixa RW^2] om. W 32 contigerit R] contingerit F 33 uti possimus R] uti possumus F 36 carcer RT^2] carceres UVenT 39 veterascant R] veterescant Ven 40 comparentur RVb^2] comperentur UTDVb

26/31 Cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 108vb: ‘per *facere* intendit scindere et consuere, per *exercere* induere et uti; signa vero fixa vitanda sunt in omnibus operibus quae intendimus alterare, et precipue signum Leonis quia, cum hoc sit fixum, significat multitudinem victoriae omnium quae exercentur, et malum dominium in illis’.

TEXTUS XXIII

Lunae ad stellas figuratio natum bene agilem facit, quae si potentes fuerint effectivam, sin imbecillae, inertem ad agendum commotionem indicant.

COMMENTATIO

- 5 [1] Quanta in corporibus nostris, etiam in iis quae contingunt extrinsecus, Lunae potestas sit, licet ex iis quae dicta sunt patere satis posset, tamen ut et in iis quae ad animum quoque pertinerent vis eius manifestior fieret, docet nos Ptolemaeus et secordiam ingenique hebetudinem, et dexteritatem agilitatemque a Luna nobis tribui pro aspectibus coniunctionibusque | planetarum. [2] Nam 44r
- 10 cum sit corporum domina, corpora ipsa nostra afficit, perinde ut ab aliis ipsa stellis afficitur quotidianis discursibus, applicationibus, coniunctionibus defluxionibusque proprias illarum qualitates viresque pro signorum ac locorum natura sibi mutuata.
- [3] Et quoniam satis etiam constat Solem generationis parentem esse vitalem- 15 que ab eo spiritum veluti a fonte quodam fluere, iccirco, in inspiciendis nativitatibus, luminaria ipsa in primis consideranda sunt, cum alterum corporibus praesit, alterum vitali substantiae. [4] Videndumque quibus ipsa coeli partibus ferantur et qua etiam radiatione, et a stellis quibus et a quo coeli loco aspiciantur, ut corporis ac spiritus nati qualitates misturasque temperare possimus.
- 20 [5] Atque, ut de Luna loquamur, quemadmodum ipsa lumine proprio caret, accipitque a Sole ipso lumen, sic corpus cui Luna dominatur vitalem a Sole spiritum haurit. [6] Cumque Luna ipsa, utpote infima ceterorumque planetarum radiis subiecta, propter celeritatem suae orbiculationis varias ab illis qualitates temperationesque suscipiat, eius naturam affectionesque nati corpus secutum, 25 veluti materia quaedam suscipiendis impressionibus apta, refusas a Luna qualitates suscipit, proque illarum susceptione afficitur, a qua etiam | affectione et anima 44v

2/3 Lunae ... indicant RW^3] Lunae ad stellas figuratio natum bene agilem facit, quae si potentes fuerint acrem (effectivam W^2) ad agendum commotionem, sin imbecillae ignaviam indicabunt W (= Va) 3 imbecillae R] imbecilles FTo inertem RT^2W^3] inanem $UVeTFW^2$, in inertem D 6 ex iis R] ex his Ve et in iis R] et in his VeF 7 ad RVe^2] *om.* Ve pertinerent R] pertineret Ven 8 et dexteritatem R] ad dexteritatem F 9 nobis RT^2] *om.* T 10 corpora ipsa nostra R] corpora nostra ipsa F ab aliis ipsa R] ab illis ipsa F 11 coniunctionibus defluxionibusque RW^2] coniunctionibusque W 12 viresque R] vicesque Ven 13 mutuata R] mutata Ven 15 in inspiciendis R] inspiciendis U 18 aspiciantur R] inspiciantur Ve 21 accipitque R] recipitque F 22 haurit $R, W^2manu Pont.$] habuerit WF ceterorumque R] ceterorum $VenD$ planetarum $R, W^2manu Pont.$] *om.* W 26 et anima R] anima Ve

corpori iuncta movetur, secuta motiones concursationesque quae in corde fiunt, atque in diversis cerebri locis, siquidem sentimus appetimusque priusquam aut intelligimus aut agimus.

- 30 [7] Atque ut de singulis planetis singillatim aliquid naturae cuiusque proprium tradamus: Saturnus dat cunctationem, gravitatem, patientiam, taciturnitatem, parsimoniam, cautelam; Iupiter benignitatem, modestiam, maturitatem, probitatem, rectitudinem; Mars virilitatem, fiduciam, perfidiam, iracundiam, crudelitatem, protervitatem; Sol nobilitatem, elationem, religionem, superbiam; Venus
35 splendorem, venustatem, hilaritatem, simplicitatem, luxum; Mercurius astutiam, computationem, calliditatem, mobilitatem, concitationem, turbulentiam. [8] Luna ipsa dat acumen, elegantias, nec non splendorem gratiamque popularem. In cuius itaque nativitate Luna felici fuerit radiatione a Iove conspecta, bonitatem, moderationem ac rectitudinem, quam a Iovis stella sibi mutuatur, nato refundet,
40 quod eveniet propter sanguinis temperamentum, siquidem (ut dictum est) Iovis stella sanguini dominatur. [9] Sanguinis autem moderatio plurimum ad animi ipsius moderationem confert, propter motus | ipsius temperantiam. [10] Eadem 45r Luna si Veneris radios in alicuius genitura amico e loco senserit, nimirum ad proprium splendorem multum de Veneris splendore gratiaque adiunget; contra, si a
45 Saturno respiciatur, diminuet de suo splendore propriisque elegantiss, ac propter ariditatem frigiditatemque ad parsimoniam declinabit. [11] Etenim liberalitas est a calore, a quo et fiducia, at avaritia est a frigore, a quo et metus; mutuabitur tamen a Saturno gravitatem, tarditatem, patientiam, propter frigus siccitatemque, frigida enim aridaque, qualis est terra, gravia sunt et firma atque ad tolerandum
50 magis apta. [12] Ad haec, cum motus sit caloris causa, quin etiam, ubi vehementior est, cum ignem excitet, male aptus est ad calefaciendum Saturnus propter tarditatem.
- [13] Si Lunam Mars de propitio aspexerit loco, ex hoc aspectu ad proprium Lunae splendorem acumenque multum addetur, siquidem ignis penetrabilis et
55 splendens est, quin etiam de Martis virilitate sibi non nihil assumet, quod tribuat

28 in ... locis R] in adversis cerebri locis Ven 29 aut agimus R] aut agamus TF 30 singillatim R] sigillatim Ve 36 calliditatem RVb²] caliditatem Vb concitationem R] contionem Ven 37 dat acumen R] dat anacumen Ve nec non R] nec non et U 38 felici fuerit R] fuerit felici Ve 39 moderationem ac RVbS] moderationemque ac UVeVenTFWDVb 40 propter sanguinis R] propterea sanguinis D 41 sanguini dominatur R] sibi mutuatur sanguini dominatur Ven 42 confert R] conferet Ven 47 at avaritia R] ac avaritia Ven a quo et metus R] a quo metus Ve 53 aspexerit loco R] aspexit loco U 54 addetur R] medetur Ven

30/36 Cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, I 2 2, I, p. 6: ‘Saturnus facit cautos, graves, tardos, avaros ac tacitos, Iuppiter maturos, bonos, benignos ac modestos, Mars crudeles, perfidos ac feroces, Sol religiosos nobiles ac superbos, Venus luxuriosos, venustos et honesto gratiae splendore fulgentes, Mercurius astutos, callidos et concitati animi mobilitatibus turbulentos, Luna acutos, splendidos, elegantes et popularis splendoris gratia praevalentes’.

- nato. [14] Quod si a faventibus Solis radiis in nati alicuius genitura Luna conspecta fuerit, addet ad splendorem suum, addet ad favorem popularem, calefactaque de amico Solis igne, nati animum, quando ignis sursum contendit, ad nobilitatem, ad magnitudinem, ad honores excitabit. [15] Cum vero Mercurii radios amico
 60 co excepit aspectu, ad proprium acumen adiunget calliditatem, mutuabiturque ab illo concitationem et turbulentiam; nam cum sit Mercurius retorridae ac pene exustae naturae, qualis est cholera, quae, ubi exusta est, in melancholiam declinat, procul dubio natus et cito movebitur, et rixas turbasque excitabit, quod est feculentiae melancholicae.
- [16] Has itaque stellarum proprias impressiones naturasque miscere oportet, iisque Lunam ipsam temperare pro stellarum ipsarum aspectu, potentia aut debilitate. Si enim potentes fuerint, Lunam potenter afficient, sin imbecillae, parum quid omnino ei conferent. [17] Erunt autem potentes si directae, si in suis dignitatibus constitutae fuerint, si in cardinibus aut in succedentibus invenientur locis,
 70 si alicuius stellae fixae, quae eiusdem naturae sit, coniunctionem exceperint. [18] Fit enim pro potentia imbecillitateve ut nunc commotiones illae et animi ad agendum impulsiones principio maiores videantur quam re ipsa sint in exitu, nunc vero minores, utque natus ille sit concitator celeriorque, hic tranquillior ac tardior, et alius quidem in ipsis actionibus obscurus et tacitus, alius apertus et
 75 loquax, alius cautus simulatorque, alius temerarius.
- [19] Has itaque stellarum qualitates affectionesque corpora nostra referunt a Luna dominatrice in genituris acceptas. Sed stellarum aspectus qui plerunque
 80 noceant sunt aut ex oppositis coeli locis aut ab intercapidine signorum trium, qui aspectus tum quadratus tum quadrangulus dicitur, quod tria signa, quater ducta, duodecim zodiaci signa compleant. [20] Itaque planeta in Ariete constitutus planetam in Libra positum opposito intuetur aspectu, quadrato autem eum qui perambulet vel Cancrum vel Capricornum. [21] Qui vero felices dicantur aspectus sunt aut sextiles hexagonique, duorum signorum intervallo interiecto (si quidem duo signa, sexies multiplicata, totum conficiunt zodiacum) aut trigoni
 85 triangularesque, qui sunt ab intercapidine quatuor signorum, quatuor enim ter ducta, duodecim constituunt. [22] Stella igitur in Ariete collocata videt sextili aspectu stellam in Aquario aut Geminis positam, trigono quae sit in Leone aut

58 quando ignis sursum *R*] quando sursum ignis *Ve* 67 afficient *R²Vb²*] afficiunt *UVeVenTFWDVbR* 68 ei *RVbP*] *om. Vb* si² ... suis *R*] sin suis *Ven* 69 aut in succedentibus *RVbS*] in *om. Vb* locis *RW²*] *om. W* 71/72 et animi ad agendum *R*] et cum ad agendum *Ven* 72 in exitu *R*] in ipso exitu *Ve* 73 natus ille *R*] natus illae *D* 73/74 tranquillior ac tardior *RW²*] tranquillior lentiorque *W* 75 alius cautus *R*] alius alius cautus *D* 76 corpora nostra *RVe²*] *om. Ve* 77 acceptas *RVe²W²Vb²*] accepta *UVeVenWVb* 78 ab intercapidine *RT²*] intercapidine *T(om. ab)*, ab intercapidine *Vb* 79 tum quadrangulus *R*] *om. F* 80 compleant *R*] complent *Ven* 82 perambulet vel Cancrum vel *R*] perambulat Cancrum aut *Ve* 83 intervallo interiecto *R*] intervallo interiecti *F* 84 trigoni *RW²*] trini *W* 85/86 ter ducta *RT²*] traducta *T* 86 duodecim constituunt *RW²*] XII faciunt *W* 87 trigono *RW²*] trino *W*

Sagittario constituta. [23] Nec tamen ignorare nos oportet triangularem aspectum quadranguli vim aliquando suscipere propter signa quae paucorum sunt
 90 temporum, contra quadrangulum aspectum aequari triangulo, quando sunt multorum temporum signa. [24] Habenda itaque cum primis horum aspectuum itemque coniunctionum ratio, et a quo planeta ad quem pla|netam Luna ipsa 46v deferatur, ut possimus de vitiis et virtutibus hominum veras sententias dicere, qualitates, affectiones impressionesque stellarum miscendo et temperando pro
 95 Lunae ipsius in nati corpus refusione.

[25] Videnda sunt etiam coeli loca signaque considerata in quibus stellae ipsae reperiuntur in themate geniturae, id est in figura constitutioneque nativitat-
 tis; ad haec diligentissime videndum sint ne regredientes an progredientes plane-
 tae (ut paulo ante dictum est) in sua ne exaltatione an in depressione, in finibus
 100 propriis an planetae alterius positi, et cuius etiam planetae, in domo propria an aliena, dominus etiam domus eius quomodo sit in figura constitutus, an propriam aspiciat domum. [26] Haec igitur aliaque diligentissime sunt examinanda ut (quod pictores faciunt in exprimendis liniamentis) possimus et nos, in expli-
 candis corporis nati qualitatibus, tanquam adumbratis coloribus uti, planetarum
 105 qualitates miscendo et Lunae affectiones temperando, habita etiam signorum ac locorum ratione diligenti.

[27] Quod autem ad explanandam Ptolemaei sententiam attinet, Luna nati commotiones ad agendum pro stellarum aspectu configurationeque indicat; quae
 si, verbi gratia, cum Iove coniuncta fuerit, aut felici ab eo irradiat|ione illustrata, 47r
 110 Iupiterque ipse feliciter collocatus ac bene affectus fuerit, nati actiones effectivas significat, ut ad quod intendit natus ipse ex sententia consequatur, praesertim si ab aliis quoque planetis praesidium afferetur. [28] Contra natus frustra agendo nitetur, inanesque conatus eius erunt, si Iupiter imbecillus maleque affectus, atque infeliciter collocatus, inveniatur. [29] Qualitates autem actionum pro natu-
 115 ris stellarum ipsarum erunt, aliae enim alias in animis natorum commotiones excitant. [30] Quis autem dubitet inertem ignavumque atque inanem et (ut Graeci dicunt) *apracton* illum fore, in cuius nativitate Luna sine aspectu configurationeque, ut destituta ac deserta et, ut ita dixerim, vidua per celum feretur?

88 constituta R] constitutam F triangularem aspectum RW²] trinum id est triangulum
 aspectum W 88/89 aspectum ... aliquando R, W²manu Pont.] aspectum vim aliquando
 quadranguli W 92 Luna ipsa RW²] Lunae ipsa Ven, Lune W 96 signaque RW²] om. W
 98 diligentissime R] diligentissimae UVenD an ... planetae RVe²] an progredientes an progre-
 tes (reading not clear) planetae Ve 99 an in depressione RVe²] in om. Ve, aut depressione F in
 finibus R, W²manu Pont.] in terminis W 100 alterius ... planetae² R] bis D 100/101 propria an
 aliena R] propria aliena F 104 coloribus R] om. F 107/118 Quod ... feretur R, W²manu Pont.]
 om. W 107 ad explanandam RUVeVenW²DVbP] ad explicandam TFFVbSum 110/
 111 effectivas significat R] affectivas signat D 112 Contra ... frustra RW³DVb²] Contra frustra
 natus UVe(frusta)VenTFW²Vb 117 apracton R] ἀπρακτον Ven 118 vidua R] viduam Ven

TEXTUS XXIV

Defectus luminarium in cardinibus geniturae annuarumve conversionum noxius est; accipiunt autem locum ab intervallo ascendentis ac loci defectus. Ut autem ab hora solaris eclipsis annos, sic ab eclipsis lunaris horis menses capis.

5

COMMENTATIO

[1] Si Sol ac Luna spiritus et corporis imperium habent, necesse est nos ipsos, qui e corpore spirituque | constamus, affici perinde ut luminaria afficiuntur. ^{47v}
[2] Unde quod ab Homero dicitur, ab ipso etiam Aristotile comprobatur: ‘tales nobis mentes inesse quales singulis diebus Sol afferat planetarum princeps ac moderator’. [3] Itaque cum Sol Lunaque patiuntur et nos ipsos pati ac laborare necesse est. Eorum vero manifestissimae passionες sunt, quos nos defectus et item deliquia atque obscuraciones, Graeci eclipses vocitant. [4] Nec vero sic aliquis accipiat ut laborare ac pati eos in coelo credamus, quod corruptibilium est corpus, cum ipsi perpetui sint nullisque incommodis obnoxii; sed nos ita loquimur
15 ut passionες eas ad nos nostraque potius referamus, ut cum dicimus Solem nubilum aut Lunam rubicundam, quae passionες sunt in aere, indicantque futuros ventos aut pluvias, quae a stellis ipsis excitentur.

[5] Sol autem, cum deficere eum dicimus, nihil ipse prorsus patitur, prohibentur tamen eius radii terras attingere, obsistente Luna; at Luna fortasse patiatur,
20 quando corpus eius, quod opacum est, Solis radios, terrae umbra impediēte, non accipit. [6] Sed haec sive passio, sive accidens, sive quo alio nomine dici oportet

3 accipiunt autem locum RUW^2] accipiunt autem tempus U^2 , capiet autem locum W 6 spiritus R, W^2 manu Pont.] om. W 7 spirituque constamus R] spiritusque constamus D 11 necesse est R, W^2 manu Pont.] oportet W manifestissimae RW^2VbS] manifestissimae Vb , manifestissimae W 11/12 et ... obscuraciones R, W^2 manu Pont.] om. W 12 eclipses R] ἐκλείψει Ven 12/13 Nec ... accipiat R] Nec vero quis accipiat Ve , Hec vero sic aliquis accipiat F 13 quod corruptibilium RW^2] corruptibilium W 14 obnoxii RW^2] obnexi F , aonoxii W 15 potius RW^2] om. W 16 sunt ... aere R] sunt in aere U 18/23 Sol ... sunt R, W^2 manu Pont.] om. W 18 Sol autem $RVbP$] Sed autem Vb 19 at Luna RVe^2W^3] Luna vero $UVeW^2$, et Luna Ven

3 accipiunt autem locum: Pontano’s translation reflects the peculiar reading of the $\beta\gamma$ families of *Καρπός*: ‘λαμβάνουσιν τὸν τόπον’; cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XXIV, p. 42, 8–9. 8/9 Cf. Homer, *Odyssea*, XVIII 136–37: ‘τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, / οἷον ἐπ’ ἤμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε’; Aristoteles, *De Anima*, III 3, 427a 25–26. 18/21 Cf. Macrobius, *Commentarii*, I 15 12, p. 62: ‘in defectu ergo Sol ipse nil patitur sed noster fraudatur aspectus, Luna vero circa proprium defectum laborat non accipiendo Solis lumen, cuius beneficio noctem colorat’.

teat, nullum lunari corpori detrimentum, nullum incommodum affert, sed elementis atque corporibus quae ex illis composita sunt.

[7] Solis igitur Lunaeque defectus nunquam non malum aliquod portendunt, 48r
 25 tum vero maxime nocent cum in cardinibus fiunt. Ipsa vero mala validiora erunt,
 ubi eclipses longiores fuerint, atque a nocentibus stellarum radiis luminaria ipsa
 percussa. [8] Erunt autem mala ipsa ex natura locorum in quibus defectus ipse
 contigerit, a cuius initio statim ascendens capiendum est, ab eoque ad alia figurae
 loca progrediendum. [9] Eclipsium autem cardinalium perniciosior est ea quae fit
 30 in angulo geniturae, quam quae in cardine revolutionis, quippe quae loca nativi-
 tatis insedit, ut si quis arborem a radicibus succidat aut evellat. [10] Cum itaque
 contingeret defectus in signo quod ascendebat in alicuius genitura, portenditur
 nato illi malum in corpore vitalique substantia, eritque malum ipsum magis
 minusve perniciosum pro eclipsis qualitate constitutioneque eorum qui domini
 35 ac significatores fuerint in figura. [11] Cum primis autem videndum quomodo se
 habeat ascendens ipsius dominus. Si autem contigerit in angulo Medii Coeli
 iuxta figuram nativitatis, obnunciantur damna non modo in vita verum etiam in
 magisterio nati, ac detrimentum dignitatis eius, portendunturque mala quae a
 potentibus et magnis viris inferantur. [12] Ubi autem in signo illo eclipsis facta
 40 fuerit quod in nativitate Imum, | id est cardinem subterraneum, tenebat, damna 48v
 patrimonii denunciantur et rerum aliarum, quae a domo quarta significantur, et
 sic deinceps in aliis geniturae domibus. [13] Quae ut acutius perspiciantur, repe-
 tendus est natalis coeli status, conferendusque cum coeli statu qui erit eclipsis
 tempore; inspiciendae fortunatrices stellae num quo favore loca illa tueantur,
 45 rursus an maleficae impugnent e potentibus ac minacibus locis; nati etiam anni
 considerandi, videndumque cuius stellae imperio annus ille subiiciatur, ne parte
 in aliqua iudicium titubet.

[14] Futuri vero mali decretum tempus hac ratione colligitur: quotiens Luna
 deficit, necesse est Solem ei e regione obsistere, id est integro ab ea hemisperio
 50 remotum esse, quod coeli spatium centum et octoginta partium est, quos gradus

26 longiores fuerint R] longiores erunt F 27 Erunt ... ipsa R, W² manu Pont.] Sed erunt mala W
 defectus ipse R] ipse defectus Ve defectus R, W² manu Pont.] om. W 28 a cuius initio R] a cuius
 vitio Ven 29 perniciosior est ea R] perniciosior ea Ven 30 quam quae in R] quam quem Ven
 35/36 se habeat R] bis Ve, exp. Ve² 36 Si autem R, W² manu Pont.] Si W 37 iuxta figuram
 R, W² manu Pont.] secundum figuram W 39 Ubi ... illo RW²] Ubi autem in imo celi, id est in
 cardine subterraneo nativitatis W 40 quod ... tenebat R, W² manu Pont.] om. W 42 deinceps R]
 deimpe Ven 49 ei e regione RW²] e regione W 50 octoginta R] octuaginta VeF

39/42 Ubi ... domibus: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, II 19 5, I, p. 62: 'hic locus [quartus]
 ostendit nobis parentes, patrimonium, substantiam, fundamenta, mobilia, et quicquid ad latentes
 et repositas patrimonii pertinet facultates'.

hodie dicimus, qui signa sex constituunt, quod quidem coeli dimidium est. [15] Constituamus itaque Arietem in ortu, Libram in occasu, Capricornum in medio, et in eo Lunam deficientem ubi geniturae tempore angulus fuerat, observemusque a defectus principio ad finem horae quot interlabantur; eaeque sint
 55 tres, tunc dicemus trium lunarium mensium tempus omne periculosum et noxium nato fore, longe tamen medium tempus periculosius, quod est mensis unius integri et alterius | dimidiati, quando coeli spatium quod erat a gradu Lunae ad ascendentis gradum est graduum octoginta, quae portio est totius hemispherii prope media. [16] Sed ut malum ipsum fiat manifestius videndum est
 60 eo tempore quonam aspectu benefici planetae locum aspiciant, et quae sit coeli totius constitutio. Si enim coelum male se habuerit, gravius malum erit, contra minus, si beneficae stellae praesidium accesserit.

[17] Sin Sol eodem in loco defecerit, erit post annum et menses sex gravius malum pro natalis anguli qualitate, quod quidem perniciosius erit, si in ipso
 65 angulari gradu defectus fit; sin pluribus ab eo gradibus aberit, mali vis aut evanesceat penitus, aut, quicquid erit, periculum magis quam damnum, et metus potius quam discrimen erit. [18] Singulae autem horae lunaris eclipsis singulos menses indicant, quo tempore Luna cursum suum conficit, solaris vero eclipsis horae annos, quo spatio Sol cursum suum peragit. [19] Sed nec praetereundae sunt
 70 horarum fractiones et quae minuta dicuntur, ut dierum quoque certus colligi numerus possit. [20] Quod autem Ptolemaeus dixit ‘accipiunt’ non ‘accipis’, indicio nobis est omnes quidem astrologos idem hoc, et ante ipsum et eius etiam tempore, de horis sensisse, ac tam Egyptios quam etiam Persas.

51 quidem *RW*²] *om. W* 53 angulus fuerat *RTFW*²*DVb*²] angulus fuerit *UVeVenWVb*
 58 ad ascendentis gradum est *RVe*²] ad ascendentis est *Ve* octoginta *R*] octuaginta *F* 59 prope
*R, W*²*manu Pont.*] *om. W* 60 quonam ... planetae *R*] quo benefici planetae aspectu *U* 60/
 61 coeli totius constitutio *R*] coeli ipsius constitutio *Ve* 63 Sin Sol *RVbP*] Sol *om. Vb* eodem
 in loco *R*²] eodem loco *TDR* defecerit *R*] defecit *Ven* 64 pro ... qualitate *RVe*²] pro talis anguli
 qualitate *Ve* quidem *RW*²] *om. W* 65 aberit *RW*²] *om. W* 66/67 potius quam *RVbP*] postquam *Vb*
 68 eclipsis horae *RW*²] *om. W* 69 cursum suum *RW*²] cursum *W* peragit *RVb*²] conficit *Vb*
 71 numerus possit *R*] possit numerus *U* 71/73 Quod ... Persas
*R, W*²*manu Pont.*] *om. W* 72 et eius etiam *R*² *in ras. VbS*] et suo etiam *UVeVenTFWDVb*

52/59 Constituamus ... media: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 109ra: ‘cuius rei exemplum est quod invenimus Lunam eclipsari in principio Capricorni, et est Medium Celi nativitatis, et moram eclipsis tribus horis’.

Dominatoris progressionem, cum in medio coeli positus est, per sperae ascensiones, cum vero in ascendente constitutus est, per climatis ascensiones facito.

COMMENTATIO

5 [1] Quia de temporibus colligendis computandoque illorum numero mentionem fecit, statim subiungit docens in percensendis temporibus nunc sperae ascensiones nunc climatis, ubi constituti fuerimus, attendendas esse. [2] Cum enim singuli gradus singulos annos denunciare dicantur, hoc sic accipiendum est ut gradus alibi plus temporis ascendendo occupent, alibi minus, idemque in
10 descendendo. [3] Nam cum Leo antequam totus ascendat horas duas et tertiam horae partem occupet, Aquarius vero horam unam et horae alterius partes octo (ut in partes duodecim horam distribuamus) efficitur uti Leonis gradus Aquarii gradibus maiores sint. [4] Quocirca aequandi videntur ad pares ascendendi por-
15 tionem, atque ad eos aequatos anni referendi, quando singuli Aquarii gradus singulos annos non implent, Leonis vero unusquisque gradus anno id plus occupet, quod supra duas aequas horas totus Leo occupat in ascensu, tertiam illam horae partem aequis sibi portionibus assumens, facta aequali in triginta gradus
20 distributione.

[5] Sed iam ad rem ipsam veniamus. In genituris inspiciendis ut possimus
20 decretum a planeta tempus pronunciare, primum videre oportet in qua coeli par-

2/3 Dominatoris ... facito $R, W^3 \text{ manu Pont.}$] Significatoris (Dominatoris *corr.* W^2) progressionem, cum in medio celi positus est, per sperae ascensiones effice (effice *del.* W^2), at cum (cum vero *corr.* W^2) in ascendente constitutus est, per climatis ascensiones effice W (facias W^2 , facito *corr.* W^3)
2 sperae R] spaerae Vb , sphaerae $VbSSum$, sphaerae F 6 sperae R] spaerae Vb , sphaerae $VbSSum$, sphaerae F 8 denunciare $R, W^2 \text{ manu Pont.}$] indicare W 9/10 alibi¹ ... descendendo $R^2 \text{ in ras. } VbS$] alias plus temporis ascendendo occupent alias (alia *Ven*) minus, idemque in descendendo $UVeVenFWDVbP$, occupent...descendendo $VbP, om.$ Vb 11 et horae alterius R] et alterius Ve
13 aequandi $R^2 \text{ manu Pont.}$] aequadi R ad pares R] ad partes F 14 singuli RW^2] *om.* W
15 singulos RW^2] *om.* W unusquisque RW^2] *om.* VeW 16 totus Leo RW^2] Leo Ve , *om.* W
16/18 tertiam ... distributione $R, W^2 \text{ manu Pont.}$] *om.* W 17 assumens R] assumunt Ve
20 pronunciare $R^2 \text{ in ras. } VbS$] obnuntiare $UVeVenTFWDVb$

2 per sperae ascensiones: Pontano's translation reflects the peculiar reading of the $\beta\gamma$ families of *Καρπός*: 'διὰ τῶν ἀναφορῶν τῆς σφαίρας'; cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XXV, p. 42, ll. 16–17. 10/13 Nam ... sint: in the given example, the rising times of Leo and Aquarius are calculated for the latitude of Alexandria in Egypt, according to the so-called 'method of the Egyptians', cf. Paulus Alexandrinus, *Elementa*, ch. II, pp. 5–7.

te planeta ipse constitutus sit, qui si medium coeli tenuerit, iusta sperae ascension-
 nes tempora metiemur; sin in oriente positus fuerit, iuxta climatis ascensiones
 tempora supputabimus. [6] Quid autem sequendum sit si inter duo haec loca
 constituatur, hic quidem Ptolemaeus non aperuit, sed id intelligendum reliquisse
 25 videtur, quod ipse alias docuerat: hoc est ut utraeque ascensiones capiantur,
 simulque misceantur invicem temperando; qua de re in tertio *Apotelesmatum*
 libro a Ptolemaeo multa traduntur praecepta, et nos alias longius atque expressius
 disseremus.

[7] Praecipit igitur ut significatoris, id est dominantis in figura stellae, progres-
 30 sionem (quam hodie, et sane inepte, directionem vocant) hac ratione faciamus.
 [8] Graeci dicunt *peripaton*, nos et inambulationem et permeationem et progres-
 sionem et peragratiōem et profectionem recte dicimus, quae vox tempus, id est
 et annos et menses et dies significat quibus ad locum illum quem quaerimus, cui
 planeta minabatur, decurso spatio interiecto, progressio pervenerit: veluti cum
 35 Mars ex primo Capricorni gradu Arietis gradus quadrangulariter ferit, sumpto
 gra|duum intervallo, gradibusque ipsis coaequatis, quaerimus post quot annos 50v
 mensesque malum illud portenditur, quod tum quidem portenditur, cum ad
 gradum illum, id est ad annum a gradu significatum, progressio ipsa pervenerit.

21 si ... tenuerit RVb^2] si medium coeli parte tenuerit Vb iusta ... ascensiones RVb] iusta sphaerae
 ascensiones VbS 25 hoc est $R, T^{2\text{manu Pont.}}$] hoc T ut utraeque R] utraeque Ven 26/27 de ...
 nos $R, W^{2\text{manu Pont.}}$] de re et non multo post et W 30 quam ... vocant $R, W^{2\text{manu Pont.}}$] quam nunc
 directionem planetae vocant, quam cur ita vocent vix intelligo (= Va) W 31 Graeci dicunt R]
 Hanc Greci dicunt $VeVen$ *peripaton* R] περιπατὸν Ven et² ... progressionem *add.* $R^{2\text{manu Pont.}}$]
om. R 31/32 progressionem et R^2VbS] *om.* Vb 33 significat RW^2] indicat W 34 decurso
 spatio $R^{2\text{in ras.}}VbS$] percurso spatio $UVeVenTWdVb$, percusso F progressio RW^3] profectio W^2 ,
om. W 35 Arietis gradus R] Arietis gradum $VeVen$ sumpto RW^2] capto W
 36 gradibusque ipsis coaequatis $RVbP$] gradibus coaequatis Vb post quot R] quot post Ve
 37 illud portenditur $RVeTFW^2DVb^2$] illud portendatur $UVenT^2WVb$ tum quidem
 $R, W^{2\text{manu Pont.}}$] tum W

26/27 in tertio *Apotelesmatum* libro: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 11 18–22, pp. 214–17; and George of Trebizond, *Commentarii*, f. 34^v, ll. 16–22: ‘is invenitur, si stella cuius profectio capitur est in gradu ascendenti, cum ascensionibus climatis; quando in angulo Medii Coeli est, cum ascensionibus recte sperae; quando vero inter haec loca: mixtim, ut ipse Ptolomeus in tertio *Quadripartiti* docet’. 30 quam ... vocant: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 109ra: ‘in directione significatorum’.

TEXTUS XXVI

Latet plane res, cum stella eam significans aut sub terra aut in loco alieno Soli coniungitur; contra patet, cum e depressione in altitudinem tollitur, proprioque in loco collocatur.

5

COMMENTATIO

- [1] Solem si lucis fontem esse constat, omnis ab eo claritas erit; si tenebrae de lucis amotione fiunt, erit Solis absentia tenebrarum atque obscuritatis causa. [2] Occulta autem omnia obscura sunt, manifesta vero clara, et haec quidem ob praesentem lucem, illa ob lucis amotionem. Solis igitur praesentia claritatis, 10 absentia obscuritatis prima causa est. [3] Ad haec si voluntatem sensus excitant, a qua ipsi ad agendum impellimur, ipsi autem sensus corporei sunt, cum inferiora haec corpora coelestium corporum agitationes sequantur, necesse est uti actiones ipsae hominum a celo ipso movendi principium habeant.
- [4] Docuit autem diuturna sapientissimorum hominum observatio cui plane- 15 tae, | cui etiam coeli loco (quod in duodecim loca domosque distribuerunt) quam rem actionemque attribuamus, sive laude sive vituperatione digna sit. [5] In quo quidem secuti sunt tum corporeorum humorum qualitates, vires, naturas, effectus, tum locorum coeli ipsius motusque coelestis, a quorum quidem humorum commotionibus, ubi moderatae ipsae fuerint, et actiones moderatae proficiscen- 20 tur; ubi vero modo mensuraque caruerint, immodicae atque inordinatae erunt. [6] Ex quo efficitur ut actiones hominum aut moderatae sint aut immoderatae, nam aut medium retinebunt, aut in alterum extremum propendent pro modo naturaque commotionum. [7] Eaedem autem actiones, sive turpes ut furta, adulteria, sive honestae ut dicta factaque commendatione digna, aut manifestae et 25 clarae sunt, aut occultae obscuraeque, quod evenit e Solis collocazione in coelo ipso agendi tempore, atque e coniunctione et statu planetae qui actionis est rei que significator.

[8] Verbi gratia: navavit egregiam quis operam adversus hostem quo tempore Mars Soli coniunctus erat aut sub terra in hemispermio inferiori, aut in loco impro-

8/9 ob praesentem lucem RT^2] ad praesentem lucem T 11 ipsi autem RW^2] ipsi vero W
17 corporeorum humorum R] corporeum humorum Ven , corporum humanorum F 21 efficitur
ut RVb^2] ut *om. Vb* actiones RW^2] *om. W* 23 Eaedem RW^2] eidem Ven , iidem W autem
 RW^2] actus W 25/26 in ... coniunctione $R^{2mg. manu Pont.}$] *om. R* 25 in coelo RVe^2] *om. Ve*
29 in hemispermio inferiori RT^2] in hemispermio inferiore $UVeT$

30 prio et alieno, ubi Mars, eius actionis significator, nullam praerogativam, nullum
ius habebat (puta in signo non suo, in finibus alienis locoque depresso) erit faci-
nus id obscurum et fama, id est hominum | celebritate, carebit; quo tempore 51v
siquis parricidium fecerit, latebit atque ignorabitur, quod lucis auctor sub terra
absit, significatrixque facinoris stella, Solis radiis victa oppressaque, ita delitescat
35 ut nec loci nec signi nec finium auctoritate ulla efferre illud in lucem possit.
[9] Etenim candentissima lux minimum lumen hebetat, quod dies ipse declarat,
siquidem stellae diurno tempore solaris lucis maiestate occuluntur, et accensus
cereus, si meridianis Solis radiis admoveatur, nullum lumen emittit.

[10] Ex hac igitur Ptolemaei sententia argumentari licet hominum actiones
40 facinoraeque manifesta aut occulta futura pro collocatione Solis stellaeque signifi-
catrix tempore perpetrati facinoris. [11] Erunt enim clara et nota, si planeta
significator fuerit a Solis radiis remotus liberque vagabitur, eoque notiora si in
cardinibus hemispherii superioris, si in sua domo aut in altitudine inveniatur, con-
tra obscura atque ignota, si stella significatrix radiis Solis occultatur in hemispherio
45 inferiori, atque eo magis si in signo alieno et ubi meret atque deiicitur. [12] Sed
haec ita temperanda sunt ut res ipsa plane latere dicatur, ubi omnia quae dicta
sunt simul convenerint, sin non omnia, magis minusve manifesta futura res est
perinde ut plura pauciorave | convenerint. [13] Fieri enim potest ut stella sit Soli 52r
coniuncta in loco alieno atque in depressione sua, tamen in medio coeli cardine;
50 contra ut in imo coniungatur, in exaltatione tamen sua, atque in finibus suis.

[14] Graeci quam nunc exaltationem dicimus *hypsoma* vocant, eadem a nostris
altitudo et sullevatio dici solet; et quae a nobis depressio, ab illis *tapinoma* dicitur,
quae et humilitas et deiectio vocatur, a quibusdam etiam casus. [15] Exaltatur
autem Saturnus in Libra, deprimitur in Ariete, tollitur Iupiter in Cancro, deiici-
55 tur in Capricorno, sullevatur Mars in Capricorno, cadit in Cancro, Sol in Ariete,
Venus in Piscibus, Mercurius in Virgine, Luna in Tauro cum maiestate resident,
at in signis quae sunt his contraria oppressi iacent. [16] Quanquam autem Ptole-
maeus de re negotioque hic loquitur — utrumque enim sonat *pragma* — sunt

30 eius actionis significator R] eius significator actionis F praerogativam R, W² manu Pont.]
dignitatem W 31 in finibus alienis R, W² manu Pont.] in termino alieno W 35 nec finium RW²]
nec termini W efferre R] afferre VenF 36 minimum lumen R] imminimam lumen F 37/
38 accensus cereus R] accessus certus F 44 occultatur R] occultatur D 44/45 in hemisperio
inferiori R] in hemisperio inferiore UVe 47 magis minusve R² in ras. VbS] magis minusque
UVeVenTFWDVb 50 in exaltatione R] in axaltatione D in finibus suis R] finibus suis Ve

58/59 sunt tamen qui dicant: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 109rb: ‘Iam inciderunt plures
ex malo intellectu huius capituli in impedimentum magnum; quod autem intendit in hoc est id
quod occultatur aut est homo vel actio huius: sicut aliquis timens principem vel aliquem qui eum
insequeretur et absconderet se; actio est ut si quis manifestaret secretum suum alteri quod vellet
occultari et nulli pateferi; et in his iudicia sunt diversa; cum enim fuerit actio, utilius est in signifi-
catoribus ut sint euntes ad coniunctionem Solis [...] in homine vero removeantur hec, quia hec

tamen qui dicant siquis ob patratum scelus iram magistratus fugiens delitescat
 60 qua hora stella scelus significans Soli, ut praedicitur, coniuncta est, fore ut is aut
 pereat in latebris, aut saltem gravissima patiatur.

60 stella *R, T² manu Pont.] om. T* 61 saltem *RW²] om. W*

iudicant quod qui abscondit se morietur in ipso patibulo'. Cf. Bonincontri, *Comentum*, f. 82^r, ll. 27–33: 'Duo sunt que Ptholomeus in hoc verbo nos instruit nam, cum querimus aliquid esse occultum, aut hoc est homo — utputa qui se vult abscondere, timens suum superiorem — aut est actio, ut qui vult aliquam rem esse occultam et non manifestari — utputa secretum aliquod; et in hoc bene dicit Ptholomeus. Si autem esset homo et occultaret se, cum significator suus iret sub radiis Solis, male intelligeres textum, nam significaret illum talem mori in illo latibulo'.

TEXTUS XXVII

Venus nato voluptatem affert in membro cui signum, in quo ipsa est, dominatur; idem et in ceteris stellis.

| COMMENTATIO

52v

5 [1] Cum triplex sit animae nostrae vis, una ad Martem (ut dictum est) potissimum refertur; nam cum ira e sanguinis accensione concitetur, ob quam commotionem rubra bilis succensa effervescat, iure vis haec Marti tribuitur, qui huic humori dominatur, unde rixarum ac bellorum deus ab antiquis dictus est.

[2] Altera, cuius proprium est oblectari et suavia quaerere, Veneri ab antiquis
10 attributa est, quod eius stellae proprium sit in iis quae animalia dicuntur voluptatem infundere atque ingenerare. [3] Etenim quaecunque sensibus utuntur, ea necesse est oblectatione afficiantur, sequanturque laeta ac iucunda, quandoquidem haec naturaliter appetuntur. [4] Si enim physicis credimus, quae sensibus praedita sunt omnia et laetantur et dolent: laetantur iucundis, dolent tristibus
15 atque ad ea quae voluptatis speciem prae se ferunt, ab appetitu moventur, cuius quidem cupiditas dux est, neque enim sine cupiditate quicquam appetitur. [5] Iucundorum, autem, licet non sit una species, omne tamen iucundum oblectat, contra quod est triste dolore afficit, et illud quidem, ut bonum, et appetitur et cupitur et delectat; hoc ut malum et angit et turbat et cavetur, atque ut ad illud
20 naturali instinctu ferimur, sic mala | fugimus, et pro virili declinamus.

53r

[6] Si igitur ita se res habet, sicque a natura comparatum est, ut omne quod sentit appetat, quodque appetit cupiat, cupianturque iucunda, laeta et commoda, iure huic animae parti, quae concupiscibilis dicitur, Venus praeposita est, cum ex ea appetitione et cupiditate titillationes illae in animalibus cieantur ad voluptatem,
25 cuius Venus conciliatrix esse dicitur, ideoque a Lucretio ‘hominum divum-

3 stellis R] om. Ven 10/26 quod ... est R, W² manu Pont.] propter frigidum atque humectum quae genitalis materiae qualitates sunt, cuius quidem cum sit proprium formam appetere, fit uti ex ea appetitione titillationes illae [in animalibus/ cieantur ad voluptatem cuius Venus conciliatrix esse dicitur, ideoque a Lucretio ‘Hominum divumque voluptas dicta est’, traditumque a poetis eam mari ortam, quod genitali materiae propter frigidum humectumque presideat (= Va) W 10/11 voluptatem infundere R² in ras. VbS] voluptatem influere UVeVenTFWDVb 12 iucunda R] iocunda Ve 14 iucundis R] iocundis Ve 19 et delectat R] et oblectat Ven 20 et pro virili R] ut pro virili D 21 se res habet R²] res se habet R 24 titillationes illae RVe²] illae om. Ve cieantur ad voluptatem RVe²] ad om. Ve

25 a Lucretio: Lucretius, *De rerum natura*, I 1, p. 2.

que voluptas' dicta est. [7] Aptissime igitur ut Marti vis animae irascibilis, sic Veneri concupiscibilis attribuitur, cum eius stellae proprium sit iucundi cupiditatem in animalibus excitare. De tertia vero post dicemus.

[8] Nec vero eorum omnium quae planetae in nobis agunt ubique sua ratio
 30 reddi potest, quae ne in haerbarum quidem actionibus semper redditur, qua in re
 satis est dicere quod ea vis a natura insit, quodque effectus ipse sic esse demons-
 tret. [9] Venus igitur ab insita vi propriaque auctoritate voluptates excitat, id
 quod etiam vulgus non ambigit. [10] Unde et odoratus et iecur et caro Veneri
 attribuuntur, ac praesidere illis dicitur. [11] Volunt autem ex iecinore appetitio-
 35 num et cupidinum fontem emanare, ex quo fit ut iure id Veneri membrum attri-
 buatur, et in carne quidem, quod in ea | tactus collocatus est, titillationes positae 53v
 sunt. [12] Odoratus vero quantum conferat ad delectationem, quae humanae
 naturae praecipua quaedam conservatrix et custos est, illud docet quod a dolore
 et putore hominis natura, medicorum sententia, sic offendatur ut ab iis prosterni
 40 et confici eam putent.

[13] Cum autem duodecim coeli signa alia aliis corporis membris praesint, plu-
 rimum ipsa ad animae concupiscentiam conferunt; quin imo voluptas ac iucundi
 studium pro natura signi, in quo geniturae tempore fertur, a Venere suscitatur;
 quae causa est cur alii alias ad voluptates studiaque propensiores sint. [14] Quam
 45 quidem ad rem perscrutandam terminorum quoque, quos veteres Latini fines,
 Graeci *oria* vocant, qualitates attendendae sunt, videndumque qui sint ipsorum
 terminorum domini, et quomodo in genitura collocati, quos etiam aspectus ac
 temperamenta habeant. [15] Sed nec facies, id est signorum decani, quas decurias
 appellare latino verbo placet, negligendi sunt. Qua in re imitandi potissimum
 50 sunt medici, qui non solum qualitates morbi naturamque humoris, qui morbum
 excitavit, inspiciunt, sed aegroti quoque aetatem et anni tempestates et regionem
 et victum quo, dum sanus esset, utebatur, et quas etiam artes sit secutus, aliaque
 huiusmodi diligentissime considerant. [16] Nihil enim aut in medicina aut in 54r
 astrologia artificiosius quam miscere ac temperare, siquidem medicis, inventa
 55 morbi natura, mathematicis, coeli stellarumque locis compertis, tunc magna opus
 est arte, qua illi ea temperent quibus, pernicioso humore depulso, sanitatem con-
 ciliant, hi quae ad indicandas corporis atque animae nati qualitates moresque

27/28 cum ... excitare R^2 (-bus excitare *in ras.*) VbS] cum eius stellae (stellae eius Ve^2) proprium sit
 iucundi cupiditatem in animalia influere $UVe^2VenTFW^2DVb$, *om.* VeW 29/40 Nec ... putent
 $R, W^{2manu Pont.}]$ *om.* W 29 Nec vero eorum RVe^2] eorum *om.* Ve omnium quae RT^2]
 omniumque T 31 demonstret R^2UW^2Vb] demonstrat $VeVenTFDR$ 32 Venus ... excitat
 $RVbSW^3$] Venus igitur in nobis ab insita vi propriaque auctoritate voluptates excitat $UVeW$,
 Venus igitur ab insita vi propriaque auctoritate voluptates in nobis excitat Ve^2W^2Vb auctoritate
 RT^2] *om.* T 33 etiam T^2] *om.* T et iecur $R^{2in ras.}VbS$] et epar $UVeVenTFWDVb$ 34 ex
 iecinore $R^{2in ras.}VbS$] ex epate $UVeVenTFWDVb$ 38 conservatrix R] observatrix F 43 in ...
 fertur RW^2] *om.* W 53/54 aut in astrologia R] ut in astrologia Ve 54 miscere RVe^2]
 immiscere Ve 57 ad indicandas corporis atque animae nati qualitates moresque

conveniunt in genitura. In quo vis omnis medici quidem ad sanitatem restituendam, astrologi ad futura praedicenda versatur.

60 [17] Quocirca cum appetibilem animae vim Venus moveat, commotionesque eas ipsa moderetur, iure voluptates ac iucundi studium a Venere in genitura exiguntur pro signi natura figuraeque constitutione. [18] Verbi gratia: nascente aliquo, Venus ascendit in Ariete constituta; quia capiti Aries dominatur, voluptates potissimum excitabit ab oculis, cuius sensus obiecta cum sint colores, nati eius
65 oblectamenta erunt ex ornatibus, picturis atque munditiis. [19] Quod si Venus in suis posita finibus erit, natus ille ex picturis lascivis et floridis atque ex gemmis vestibisque elegantioribus voluptatem capiet; delectabitur item unguentis, odoribus, sertis et suavis sonis aliisque quae nares auresque demulceant, et comae studiosus erit.

70 [20] Sin in Tauro collocabitur, natus qui Venerem sic collocatam habuerit, 54v amabit cantus et carmina poetica, delectabitur fabellis et cantilenis, capietque voluptatem ex gustu propter Taurum, qui collum in homine possidet. [21] Eadem Venus libidinis appetitum magis provocat in Libra residens, quod id signum in corpore nostro renes, vertebrae et pectinem habeat. [22] Sed aliorum planetarum boni malive aspectus multum, in utranque partem, conferunt et ad demendum de libidinis appetitu voluptatumque aliarum, et ad illum augendum incendendumque. Atque haec quidem ratio in reliquis signis sequenda est.

[23] In quibus iudicandis ne fallamur, summo studio videndum est quis planetarum animae qualitatibus magis imperet, et qua sit Veneri planetisque aliis familiaritate coniunctus, quibus cognitis, animae nati qualitates tanquam liniamenta quaedam adumbrari poterunt. [24] Quoniam autem non sola Venus sed coeteri omnes planetae pro natura signi quo feruntur vires suas exercent, iccirco Ptolemaeus subiecit ‘idem in coeteris stellis’, hoc est erraticis sentiendum, siquidem signi naturam non solum in iis quae sunt corporis, sed quae animae quoque sunt
80 sequuntur. Quas ad res coniiciendas coeli etiam situs et natalis constitutionis series consideranda est. 55r

[25] Imprimis autem intelligere oportet quid quisque planeta in quoque signo et in quibus etiam coeli locis significet. Locum autem Veneris iure Ptolemaeus inspiciendum vel imprimis monet, quod appetibilem animae vim prima omnium
90 Venus moveat, per quam amamus, odimus, appetimus, abhorremus, laetamur, dolemus. [26] Ne autem in aliquo falleremur, imo ut omnis nati qualitas manifesta fieret, signum etiam in quo unusquisque planeta geniturae tempore invenitur, diligenter considerandum subiunxit, quod praeceptum non modo ad voluptates,

62/63 nascente aliquo *RW*²] ascendente aliquo *W* 64 potissimum *RW*²] *om. W* 68 et comae *RVbP*] et omne *Vb* 70 Sin in Tauro *R*] Signi in Tauro *Ven* qui Venerem sic *RVb*²] qui sic Venerem *Vb* 72 collum in homine *R*] collum hominis *F* 74 habeat *RW*²] *om. W* 76 de libidinis appetitu *RVe*²] de libidinibus appetitu *Ve*, delibidinis appetitu *TW* 78 ne fallamur *R*] infallamur *Ven* 87 Imprimis autem *R*] In primis *Ve*

verum ad omnes animae qualitates inquirendas referendum est. [27] Quas ad res,
95 si erraticarum omnium locus inspiciendus est, videntur Martis Mercurique loca
praecipue consideranda, qui quam vel artem vel disciplinam, vel facultatem natus
secuturus sit decernere dicuntur.

TEXTUS XXVIII

Cum praestare non poteris ut duabus Lunam stellis coniungas, id praesta ut stellae fixae eam coniungas illarum misturam habenti.

COMMENTATIO

- 5 [1] In rebus incohandis principiisque auspicandis cum primis inspiciendum videtur ascendens ipsiusque | ascendentis dominus, et item domus ea cui agenda 55v
res attribuitur, ac dominus domus eius. [2] Etenim si dominus ascendentis et signi in quo negotium suscipiendum collocatur bene se habuerint, exitus rei eius bonus atque ex suscipientis sententia portenditur. [3] Quoniam autem praecep-
10 tum hoc ad electiones potissimum pertinet, meminisse debemus sententiae illius qua monemur electiones tunc utiles esse cum tempus fuerit a genitura accommo-
datum, quocirca natalis coeli constitutio in iis suscipiendis ante omnia conside-
randa est, ad eamque electio referenda. [4] Nam et agricolae in semente facienda naturam soli primum inspiciunt, qua inspecta, et genus seminis solo aptum deli-
15 gunt, et tempus sationi idoneum capiunt.
- [5] Cum igitur Lunae potestas ac vis tanta sit, monet in suscipiendis negotiis felicem eius configurationem observandam cum domino tum ascendentis tum signi cui peragenda res attribuitur. [6] Quod autem de domino ascendentis dici-
mus et de domino medii coeli, deque aliorum cardinum dominis, dicimus pro
20 natura electionis, quod, ubi praestari non poterit ut utrique domino Luna iunga-
tur, tunc ex iis quae fixae dicuntur stella perquirenda est, quae naturae amborum sit particeps, ex cuius coniunctione | atque ob susceptas a fixa qualitates illis fami- 56r
liaris efficiatur. [7] Verbi gratia: si cum dominus ascendentis sit Iupiter, septimae vero Mercurius, nec Lunam potes in oportuna utriusque configuratione colloca-
25 re, fixam inquiras stellam Iovis et Mercurii participem, cum qua Lunam amice constituas. [8] Idem servabis si dominus medii coeli Saturnus, duodecimae vero

2 Cum praestare *RW*²] Quando praestare *W* ut duabus Lunam *R*] ut duabus Luna *F*
3 illarum misturam habenti *R*] illarum misturarum habenti *To* 7 domus eius *RW*²] domus eius,
ut si iter ingressurus sis, domus nona inspicienda est, et qui signi eius dominus est planeta *W*
8 negotium suscipiendum *RW*²] res suscipienda *W* 11 tempus ... accommodatum
*R, W*²*manu Pont.*] tempus bene a genitura constitutum fuerit *W* 18 peragenda res *R, W*²*manu Pont.*] *R*
res suscipienda *W* 19 et ... dicimus *RVbP*] *om. Vb* 20 non poterit *RW*²] minime poterit *W*
22 ex cuius *R*] et cuius *D* illis familiaris *RVb*²] illis quam familiaris *UVeVenVb* 24 nec Lunam
R] nec Luna *Ven* 25 amice *RT*²] *om. T*

10 sententiae illius: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, VI, p. 38, ll. 18–20.

- domus Iupiter dominus fuerit, et sic deinceps pro rei qualitate ac natura.
- [9] Quod medici quoque servant, qui miscendis potionibus siquo vel succo vel radice aut semine carent, persimili aliquo utuntur, quod vires easdem habeat.
- 30 [10] Etenim Luna, stellae fixae radiis feliciter illustrata, si non per aspectum aut coniunctionem, per similes tamen naturas, planetis illis familiaris amicaque effecta, eorum significationes adiuuabit, et quaedam tanquam mediatrix, ut sic loquar, eosdem simul componet, quibus compositis et in hanc familiaritatem adductis, de felici eventu optime promittendum erit: similia enim similibus conferunt.
- 35 [11] Hoc etiam civilibus in negotiis atque causis observare cives solent, qui, dum ad praetorem aut regem habere aditum ipsi nequeunt, aliquem notum atque amicum adeunt, cuius opera se insinuent, negotiaque commendent.
- [12] Ex hoc Ptolemaei praecepto facile iudicari potest quam solerter in rebus om- 56v nibus Lunae cursus observandus sit. Quocirca in nativitatibus quoque animad-
- 40 vertendum diligenter censeo an Luna, cui planetae per radios coniuncta non est, sit fortasse per stellam fixam hac ratione coniuncta. [13] Neque enim contemnenda est coniunctio haec, quae similibus e qualitatibus potestatibusque existit, quod enim possunt fines propter naturas dominorum, et stellae fixae poterunt propter similitudinem naturarum.

29 persimili aliquo R] pro simili aliquo Ven 34 promittendum erit R^{2in ras.} VbS] pollicendum erit UVeVenTFWDVb 40 diligenter R] om. Ven 42 similibus e qualitatibus R] similibus qualitatibus F 43 quod enim possunt R] quod possunt F

TEXTUS XXIX

Stellae fixae irrationabiles atque admirabiles felicitates afferunt, quas tamen plerunque calamitatibus insigniunt, nisi et planetae ad felicitatem conveniant.

COMMENTATIO

5 [1] Maiores nostri, cum res coeli non satis compertas haberent, ignes illos aethereos tum stellas, quod stare illas putarent, tum sidera a sidendo vocavere, ut Martiano placere video. [2] Post vero, cum coelestium motuum cognitio, quae astronomia dicitur, in lucem venisset, septem has inferiores ab errore, hoc est peregrinatione motusque diversitate, ‘erraticas’, coeteras vero, quod earum motus
10 post centum annos vix cerneretur (quod humanae vitae spatium longissimum videtur) ‘fixas’ cognominarunt; | quanquam nulla coeli pars est, praeter polos 57r (quae firmamenta a posterioribus dicta sunt) quae non continue moveatur.

[3] Erraticarum autem stellarum, quos planetas Graeci dixere, potestates naturaeque facilius comprehensae sunt propter propinquitatem motusque cele-
15 ritatem; nam et cursus earum et tempora quibus illos peragunt, et quid in coniunctionibus, quid item in aspectibus et in singulis tum signis tum locis annuncient, humana solertia pedetentim assecuta est. [4] At ex infinito illo fixarum numero paucae admodum notae sunt, quas tamen nec frustra moveri, nec in

2 irrationabiles atque admirabiles *RW*²] repentinas et admirabiles *W* atque admirabiles *RVbP*] *om. Vb*, admirabiles *om. Ven* tamen *RW*²] *om. W* 3 plerunque *RVb*²] plerumque *Vb*, *om. F* convenient *RVenTFW²DVb*] concordent (= *Va*) *UVeW* 5 non satis *R*] satis *F* 6/7 ut Martiano *RW*²] quod etiam Martiano *W* 8 astronomia *RT*²] astromia *VeT* 8/9 hoc est peregrinatione *RW*²] hoc est a peregrinatione *UVeW* 10 vix cerneretur *R*] cerneretur *Ve* 11 cognominarunt *RVb*²] agnominarunt *UVeVenTWDVb*, agnominauerunt *F* 15 illos *R*] illos *bis D* 18 nec frustra *R*] nec frustra *Ve*

3 nisi ... convenient: Pontano's translation — ‘nisi et planetae ad felicitatem conveniant’ — reflects a peculiar reading of the β family of manuscripts of *Καρπός*: ‘εἰ μὴ καὶ οἱ πλάνητες τῇ εὐτυχίᾳ συνάδουσιν’; cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XXIX, p. 43, l. 14; Rinaldi, *Le Commentationes*, pp. 198–204 has shown that in many cases — like this one — Pontano's translation derives from a manuscript of the β family very close to Laurentianus Gr. Plut. XXVIII 20 and Marcianus Gr. 314. 5/7 Maiores ... Martiano: cf. Martianus Capella, *De Nuptiis*, VIII 817, p. 310: ‘Hoc igitur praemonito illud insinuo, quod quidam Romanorum non per omnia ignarus mei stellas ab stando, sidera a considendo, astra ab Astraeo dicta fuisse commemorat’; Varro, *De lingua latina*, VII 2 14: ‘sidera quae (qua)si insidunt’; on this distinction see Le Boeuffe, *Les noms*, pp. 5–23. 9/11 erraticas ... fixas: cf. Le Boeuffe, *Les noms*, pp. 47–52; Le Boeuffe, *Lexique*, pp. 131–32, nr. 488.

cassum munera sua obire credendum est. [5] Diuturna itaque observatio docuit
 20 stellas quasdam maximas afferre felicitates solere, quotiens, nascente aliquo, in
 orientis aut medii coeli cardine, aut cum ipsa parte fortunae, aut cum Sole Luna-
 que, partiliter reperirentur.

[6] Sed quanvis lucidae stellae permultae sint, et in variis signis diversisque coeli
 locis positaе, quae tamen ‘regiae’ atque ‘augustae’ dicuntur, et perpaucae sunt, et
 25 in quatuor tantum signis collocatae, hoc est Tauro, Leone, et in iis oppositis
 signis, Scorpio et Aquario; quae in primis quos dixi geniturae cardinibus partiliter
 inventae, maximas facultates decernunt, quando | natum ita extollunt ut et legio- 57v
 nibus praeficiant, et moderandis populis principem ac regem statuunt, licet ipse
 sit obscuris parentibus atque humili loco natus.

[7] Hoc igitur illud est quod ait Ptolemaeus ‘irrationabiles et admirabiles’: nam
 quod filius magni ducis, in re militari a patre institutus, ac primo sub illius auspi-
 ciis, deinde suis, exercitum ducat, atque ut regis filius a patre institutus in regno
 paterno succedat, nec mirum videtur nec absque ratione (quod graece verbum
alogon significat) quando institutio disciplinae et civiles item leges in homini-
 35 bus atque hominum rebus tantopere valent. [8] At repentinum, id est sine ratio-
 ne et admirabile, visum est Nicolaum Picininum, lanii filium, Mutium Sfortiam,
 agricolae etiam ignobilis, eo magnitudinis pervenisse. [9] Sed cum repentina et
 quae sine ratione sunt parum sint diuturna (videntur enim quodammodo violenta),
 iccirco insigni aliqua calamitate confici consuevere.

19 sua obire RVe^2] subire Ve 20 quotiens RVb] quoties $VbSSum$ 22 reperirentur RW^2Vb^2
 reperirentur Vb , inventae sunt W 23 lucidae stellae R] lucidae Ve 25 in quatuor tantum signis
 R] in quatuor signis tantum F 26 quos dixi R] *om.* Ve 28 principem ac regem RVe^2W^2
 principes ac reges $UVeW$ licet ipse RW^2] licet natus ipse W 29 humili ... natus RW^2] humili
 loco W 30 irrationabiles RW^2] repentinus W 31/32 ac ... institutus R] *om.* F 33 nec
 mirum R, W^2 manu Pont.] nec repentinum W 33/34 quod ... significat R] quod verbum graece
alogon significat F 35 rebus RT^2] *om.* T tantopere valent RW^3] tantopere valent quanquam et
alogon ‘ineffabile’ interpretari possumus, ut etiam dicamus ‘divitias ineffabiles’, id est quam dici
 possit maiores atque huberiores UVe , quanquam et *alogon* \fortasse/ ‘ineffabile’ ... huberiores
 W^2 mg. (del. W^3) id ... ratione RW^2] *om.* W , id est *add.* VbP 36 Picininum R] *om.* F
 Sfortiam R^2Vb^2] fortiam $UVeVenTFWDVbR$ 38 ratione RW^2] *om.* W 39 consuevere R] consuenere D

24 regiae ... augustae: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, VI 2 1, II, p. 69: ‘claras stellas et augusta maiestatis radiatione fulgentes in signis omnibus invenimus, sed regales in quatuor: in Leone scilicet, in Scorpione, in Acquario et in Tauro’. 36 Picininum ... Mutium: Niccolò Piccinino (1386–1444) and Muzio Attendolo, called ‘Sforza’ (1369–1424) were two of the most famous and influential military leaders of fifteenth century Italy; see Serena Ferente, ‘Piccinino, Niccolò’, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell’Enciclopedia Italiana, 2015, LXXXIII, pp. 175–77; and Piero Pieri, ‘Attendolo, Muzio detto Sforza’ in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell’Enciclopedia Italiana, 1962, IV, pp. 543–45.

40 [10] Graeci quidam textus habent: ‘Saturni calamitates’, quod Ptolemaei verbis
additum iudicamus, cum etiam Martis calamitatibus multos quibus stellae fixae
ingentia bona contulerant periisse sciamus. [11] Iidem textus non habent id quod
de planetis dictum legitur, hoc est: ‘nisi planetae | ad felicitatem convenerint’, 58r
quod licet additum videri possit, summa tamen cum ratione dictum est, ut
45 eorum praesidio fixae stellae muniantur; maximum autem praesidium Iovis vide-
tur propter naturae temperantiam.

[12] Bona quae a planetis conferuntur parcius pedetentimque et per labores,
arte industriaque adhibita, homines assequi solent; contra quae a stellis fixis dan-
tur, obiici potius videntur, nullo quodammodo, aut perquam exiguo merito:
50 quocirca ea magis repente obiecta, quam ratione comparata videri possunt.

[13] Sed cum stellae, quas dixi, tam sint remotae, Luna vero finitima utpote om-
nium citima, quas ab eis qualitates accepit terris refundens, illarum actionibus
plurimum confert, quae partiliter cum illis inventa, in primo aut medio cardine,
immensas facultates promittit, praesertim si lumine plena sit, quas mirum in mo-
55 dum Iupiter stabiliet, si salubribus Lunam radiis illustraverit.

[14] Constituamus itaque nasci aliquem regia stella Tauri horoscopum tenen-
te: eius stellae vis natum eum supra paternas facultates evehet, sed vis ea nec satis
stabilis nec admodum fidelis videtur, cum propter radiorum tam longinquam
remotionem, tum quia connexione ac vinculis caret: quae enim nullis vinculis
60 connexa | sunt, facile solvuntur. [15] Luna igitur, ut corporum domina, si radios 58v
eius exceperit et tanquam media in natum transtulerit, praesertim in sua altitudi-
ne atque in primo cardine posita, mirum in modum et augebit et confirmabit
bona ab regia stella promissa. [16] Quod si Venus Tauri domina de Piscibus, in
quibus exaltatur, et Lunam et domum suam aspexerit, plurimum addet et ad
65 felicitatem et ad perpetuitatem; de cuius quidem felicitatis magnitudine constan-
tiaque nihil omnino verendum est, si Iupiter in Cancro, ubi exaltatur, et in domo
Lunae constitutus, ascendentem cum regia stella Lunam intuebitur, praesertim si
nec Saturnus nec Mars in hac constitutione infelicer collocati fuerint.

[17] Quocirca quae bona planetae largiuntur stabiliora sunt, quoniam et pro-
70 pinquiores ipsi sunt, et se ipsos invicem aspiciunt, simulque congregiuntur, et

40 Graeci quidam R] graeci quidem F 49 potius RW²] om. W 51 Luna vero R] Lune vero Ven 54/55 si ... stabiliet R] om. Ven 55 stabiliet R] stabiliverit F si salubribus R] si salutaribus F 57 natum ... paternas R] natum cum supra natum paternas F eum R, T²manu Pont.] om. T vis ea R, T²manu Pont.] vis T 58 longinquam R] longinquam Ve 61 in sua altitudine RW²] in sua exaltatione W 67 Lunam intuebitur RW²] Lunam de celi medio intuebitur UVeW

40 Saturni calamitates: this alternative reading is not recorded in the *apparatus* of Boer's edition (cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XXIX, p. 43, l. 14). 63/68 On these exaltations cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, I 20 6, p. 68; Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, II 3 5, I, p. 44.

mutuis praesidiis tuentur, ac vinculis prope quibusdam innectunt, atque ultro
citroque dant accipiuntque; cum stellae fixae nec una inter se coniungantur, nec
ad mutuos aspectus accedant. [18] Itaque, tametsi ex altissimis coeli culminibus
in elementa influunt, ipsarum tamen influxus inconstantior est, si nullis planeta-
rum praesidiis munitus, nec tanquam mediis | quibusdam nexibus vinctus fuerit. 59r
[19] Quare fit ut, quod extimam et supremam sedem teneant, vires quidem potis-
simas et admirabiles pro loci maiestate habeant; quod vero tam sint remotae,
planetarum praesidiis quasi nexibus quibusdam indigeant, quibus deficientibus,
tanquam praesidiis destitutae, quod largitae sunt parum tuentur; ex quo fit ut
80 concessae felicitatis finis calamitosus sit. [20] Quod nec mirum videbitur res
humanas consideranti, quae ita natura comparatae sunt ut quanto maiores sunt,
atque altiore in loco positae, tanto et difficilius custodiantur, et periculosius con-
cidant.

[21] Quoniam autem stellae fixae et ad septentrionem et ad meridiem sparsim
85 collocatae sunt, probe inspiciendum est ne gradus nos fallat; linea enim a primo
Arietis gradu ad polos utrosque deducta, nobis, qui in hoc climate habitamus,
pari modo non exoritur, siquidem ubi pars septentrionalis sese extulerit, australis
depressa iacebit. [22] Ex quo fit uti, Sole in primo Arietis gradu exoriente, non
exoriatur cum eo fixa in eadem linea ad austrum posita, sed aliquot post gradibus;
90 contra ad septentriones posita, citius exorta, Solem antecedit, ut nec cum Sole
simul oriantur nec occidant.

[23] In omni autem sermone, qui de stellis fixis habetur, ante omnia viden- 59v
dum est beneficarum ne an maleficarum stellarum qualitates naturasque sortitae
sint, ut certius de illis ferri iudicium possit. [24] Atque haec quae de stellis fixis a
95 nobis dicta sunt, sic intelligi volumus ut existimemus potius eas ob insitam quan-
dam vim efficaciamque talia efficere atque praestare, quemadmodum de magnete
ferrum ad se rapiente, deque quarundam herbarum admirandis viribus dicitur;
atque eo magis quod illae nihil elementare habent, nihil caducum.

71 vinculis prope *RW*²] vinculis quasi *W* 72 inter se *RW*²] *om. W* 78 quasi nexibus
quibusdam *RW*²] *om. W* 79 tanquam praesidiis destitutae *R*] tanquam praesidiis constitutae *V*
praesidiis *RW*²] *om. W* 81 comparatae *R*] comperatae *D* 88/89 non exoriatur *RVb*²] non
exoratur *Vb* 89 sed aliquot *R*] sed aliquot *Ven* 92 ante omnia *R*] an omnia *D* 93 ne an
maleficarum *R*] *om. Ven* 93/94 sortitae sint *RW*²] adeptae sint *W* 94 ferri iudicium possit *R*]
iudicium fieri possit *F* ferri *RW*²] tradi *W* 94/261 Atque ... dicemus *R, W*² *manu Pont.*] *om. W*

88/91 Cf. George of Trebizond, *Commentarii*, ff. 37^r l. 13–37^v, l. 1: ‘Ita fit ut maxima differentia
in ortu et occasu sit; verbi gratia: si oriatur principium Arietis, et duae stellae fixe in eodem Arietis
principio secundum longitudinem sint, sed altera borealis, altera australis a Sole per decem gradus,
quanto citius quam principium Arietis stella borealis oritur et tardius occidit, tanto tardius austr-
alis oritur et citius occidit; id ab ipso Ptolomeo in ultimo ultimi libri *Magnae Compositionis* capitulo
demonstratur. Non ergo solum gradus longitudinis attendendus, ut eas stellas in gradu ascendente
vel occidente cum principio Arietis ponamus, sed etiam latitudo’.

[25] Earum, cum aliae quidem beneficis, aliae maleficis planetis similes vires
 100 nactae sint, quin etiam sint nonnullae quae nec maleficis nec beneficis simile
 aliquid habeant, sed planetis illis similiores sint qui communem quandam natu-
 ram sequuntur, non omnibus eodem modo fidendum videtur; nam quae martiae
 saturninaeque qualitatis esse perhibentur, eas parum fideles fore par est: quod
 enim conferunt propter insitam malitiam parum tuentur. [26] Sed nec illis omni-
 105 no fidendum videtur quae benefici simul maleficique planetae vires, tanquam e
 repugnantibus qualitatibus compositas, habent.

[27] De ipsarum vero stellarum fixarum naturis qualitatibusque haec a maiori-
 bus tradita invenimus: stellae quae in Arietis capite collocatae sunt Martis ac
 Saturni qualitatibus similes qualitates habent; quae in ore Mercurium imitantur, 60r
 110 quadam etiam ex parte Saturnum; quae in posteriore Arietis pede collocantur,
 Martis, quae ad caudam, Veneris qualitatem sequuntur.

[28] Taurus ab antiquis sic in coelo formatus est ut pars eius posterior, tan-
 quam a reliquo corpore abscisa, latere dicatur; stellae igitur quae ad Tauri absci-
 sionem posita sunt, veneriae temperationis esse dicuntur, quanvis saturninum
 115 etiam quiddam una mistum habeant. [29] Stellae autem illae quae a Babylonis
 dicuntur Atorage, Graece Pliades, latine Vergiliae, quod extremo vere, cum aestas
 incipit, oriantur, Lunae ac Iovis naturas imitantur. [30] Has stellas qui hora geni-
 turae cum Luna horoscopantes habuerit, magnus et clarus erit; quas si Iupiter
 feliciter irradiaverit, exercitum ducet, ac terra marique multa geret, demum, offen-
 120 so principe, mala morte peribit. [31] Licet autem, ut dictum est, Ioviae naturae
 sint, tamen qui eas ortus sui tempore in occiduo cardine habuerit a maleficis stel-
 lis percussas, naufragus morietur; quod si beneficae etiam stellae illas feliciter
 intuebuntur, nihilominus repentina illi mors ex nimio coitu aut inter vina epulas-
 que portenditur. [32] Quin etiam, si quis Lunam in Pliadibus lumine vacuum
 125 nascens habuerit, a Marte aut Saturno hostiliter percussam, oculis capietur: quae 60v
 hoc in loco ideo attigimus ut, iuxta Ptolemaei sententiam, re ipsa intelligatur
 finem plerunque calamitosum ab stellis fixis inferri. [33] Ex Hyadibus, quas Lati-

111 quae ad caudam R] quae ad eandem Ven **113** abscisa R²Vb] abscissa RD ad Tauri
 abscissionem R] ad Cancri abscissionem Ve abscissionem R²Vb²] abscissionem VbR, obscissionem
 D **115** Stellae autem illae R] Stellae quidem illae Ve **116** Atorage R] Ataroge F Vergiliae R]
 Virgiliae VeT **117** Lunae ... imitantur R] Lunae ac Iovis (Martis corr. Ve²) naturas imitantur Ve
119 irradiaverit RTFDVbS] irradiabit UVeVenWVb **122** naufragus morietur R] naufragiis
 morietur Ven **126** attigimus RVb²] attingimus Vb **127** finem ... inferri R] finem plerunque
 calamitosum ab stellis fixis afferri T²manu Pont., om. T inferri R²in ras. Vb²] afferri UVeVenT²FWDVb

107/261 On this catalog of stars cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, I 9 1–24, pp. 30–41, Ptolemy, *Liber Qua-*
dripartiti, I 9, ff. 14^v–17^r; and Rinaldi, *Per gli studi*, pp. 371–74. **116** Vergiliae: cf. Servius, *in*
Georg., I 138, III/1, p. 164: ‘latine Vergiliae, a verni temporis significatione’. **127** Ex Hyadibus:
 cf. Le Boeuffe, *Les noms*, pp. 157–58 (‘Suculae’).

ni veteres Succulas dixerunt, ut alii volunt in ore, alii in fronte, alii in Tauri capite constitutis, una illa fulgens ac rutila, quae graece Lampadias, chaldaice Aldebaran
 130 dicitur, martiam efficaciam habet, reliquae saturninam, quanvis etiam aliquantulum Mercurii habeant; quae in summis cornibus positae sunt, solius Martis naturam sequuntur.

[34] Stellae quae ad pedes Geminorum constitutae sunt, similes Mercurio vires habent, quadam etiam ex parte Venerem imitantur; limpidae stellae quae in femo-
 135 ribus collocantur, Saturno similes sunt; ex iis quae in capite anteriori splendent, altera, quam Chaldaei vocant Anhelar (graece Apollinis astrum dicitur) ea Mercurio similis est; altera, quae in capite posteriori fulget, Marti; a Graecis Herculis stella cognominatur, a Chaldaeis dicitur Abrachaleus.

[35] Stellae quae ad Cancri pedes sitae sunt, easdem quas stella Mercurii vires
 140 habent, Martis quoque naturam quadam ex parte sequuntur. Quae sunt ad chelas, vocanturque a Chaldaeis Azubene, Saturni ac Mercurii quali|tates retinent; 61r nebula quae est in eius pectore (quod Praesepe complures e nostris vocant) chaldaice est Meelleph, graece *Nepheloides Systrophe*, Martis Lunaeque vires habet. Stellae autem qui Asini vocantur, ad ipsum Praesepe constituti, Marti ac Soli
 145 similes esse perhibentur.

[36] Duae stellae quae ad caput Leonis describuntur Saturno similes sunt, aliquantulum etiam Martis habent. Tres illae quae Leonis collum constituunt Saturno etiam similes sunt, quadam etiam ex parte Mercurio. Lucida quae est ad cor Leonis, vocaturque a nostris Regia, Basiliscus a Graecis, Marti ac Iovi similis
 150 est. [37] Hanc stellam qui hora geniturae cum Luna crescente habuerit in horoscopo, aut in ipso coeli medio, ad magnas facultates magnaue imperia promovebitur, neque enim temere Regia vocata est. Quotiens tamen Mars aut Saturnus ad eam pervenerit, rixas, contentiones, et gravia illi bella concitabit. [38] Lucidae stellae, quae ad lumbum caudamque Leonis formantur, Saturno Venerique, quae
 155 in femoribus item Saturno similes sunt, quadam etiam ex parte Mercurio.

[39] Virginis signum alatum in coelo formatum est, ad cuius caput atque ad apicem australis alae stellae constitutae Mercurii naturam referunt, habent etiam Martis | aliquantulum. Reliquae stellae eiusdem alae, quae quidem lucidae sunt, 61v similiter quae ad pudenda figurantur, Mercurii, et quadam e parte Veneris natu-

128 alii in fronte R] om. Ve 135 in capite anteriori R] in capite anteriore UVe 137 in capite posteriori R] in capite posteriore UVe a Graecis R] a Graeci T 138 Abrachaleus R²] abracaleus R 142 complures R²VbS] plures UVeVenTFWDVbR 148/149 quae ... Leonis R] quae est cor Leonis F 149 Marti ac Iovi RVbS] Marti et Iovi Vb 153 concitabit R] concitabunt Ven 157 naturam referunt R] natura referunt Ven

150/153 Cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, VI 2 2, II, p. 69: 'in hac stella, si crescens lumine Luna fuerit inventa, horoscopi aut Medi Coeli partiliter possidens cardinem, regna et maxima potestatis decernit imperia'.

160 ram sequuntur. [40] Stella lucida quae est ad alam septentrionalem, qui Vindemi-
tor dicitur a nostris, a Graecis *Protrygeter*, a Chaldeis Almucedie Alaraph, Saturni
Mercuriique qualitates habet. [41] Quae autem vocatur a nostris Spica, a Graecis
Stachys, chaldaice est Alzimon Alazel, Veneris qualitatem retinet, habet etiam
Martis aliquantulum; quae est ad summos Virginis pedes, quaeque dicuntur in
165 ipsa veste constitutae, Mercurio et quadam e parte Marti similes esse perhibentur.

[42] Veteres Scorpionem ita in coelo effigiavere ut duo illum caeli signa occupare
vellent; et priorem quidem eius partem, quae a nostris Libra dicitur, Chelas Grae-
ci vocavere. [43] Stellae igitur quae sunt ad summas chelas, quae Cornua dicun-
tur a nonnullis Latinorum, ioviae mercurialisque qualitatis sunt; quae ad medias
170 chelas saturninae, quadam etiam parte martiae: haec de Librae stellis.

[44] Lucidae stellae quae in Scorpium fronte perlucet, martias vires habent,
Saturni etiam aliquantulum. E tribus stellis in Scorpium dorso distinctis, media illa
rutila, quae lucidior est, martia est, aliquantulum etiam iovia; | ea graece dicitur 62r
Autaris, a recentioribus Latinis Cor Scorpium. [45] Quae in caudae internodiis sitae
175 sunt saturninae quadamque ex parte mercuriales sunt; quae in aculeo mercuriales
martiaeque. Quae sequitur nebulosa caterva Martis Lunaeque naturam sequitur:
has stellas in nebula hac constitutas Chaldaei vocant Alacha, Graeci *Nepheloiden*
Systrophēn, id est Nebulosum Globum.

[46] Stellae Sagittarii quae sunt ad sagittae cuspidem positae martiam lunarem-
180 que efficaciam habent; quae sunt in arcu, ad capulum, hoc est ubi manus arcum
capit, iovias martiasque vires habent; globus stellarum, quae in eius sunt corpore,
Solis ac Martis naturam imitatur; quae sunt in commissura atque in dorso, Marti
similes sunt, quadamque e parte Mercurio; quae in pedibus Iovi Saturnoque.
Stellae ad caudam positae in figuram quadranguli Veneris naturam sequuntur,
185 habent et saturninum quiddam.

[47] Stellae in Capricorni cornibus positae Venerem imitantur, licet Martis
non nihil habeant; quae in ore collocantur Saturno similes sunt, quadamque ex
parte Veneri; quae sunt in pedibus atque in ventre Martem Mercuriumque imi-
tantur, quae ad caudam Iovem atque Saturnum.

190 [48] Stellae ad Aquarii humeros positae, quaeque sunt in eius sinistra atque in
veste, Mercurio Saturnoque similia faciunt; quae in femoribus magis Mer|curio 62v

161 a nostris *RT*²] *om. T* **162** Quae autem vocatur *R*] Quae aut vocatur *T* **163** Alzimon *R*²] Azimon *VēTR* **167** vellent *R*] velint *F* **171** in Scorpium fronte *R*] in Scorpium fronte *Ven* **172** E tribus *R*] et tribus *Ven* in Scorpium dorso *R*] in Scorpium collo *Vē* **174** Autaris *ω*] *probably for*: Antaris **175** saturninae ... sunt² *add. R*^{2mg}] *om. R* mercuriales¹ *R*²*Vb*²] mercuriales *Vb*, *om. R* quae ... mercuriales² *RVb*²] quae in aculeo mercuriales *Vb* **177/178** Graeci ... Globum *R*] *om. Ven* **180/181** manus arcum capit *R*] manu arcum capit *F* **182** naturam imitatur *R*] natura imitatur *T* **182/183** Marti similes sunt *R*] Martis similes sunt *Vē* (*Iovis corr. Vē*²) **183** quae ... Saturnoque *RVē*] quae in pedibus Iovis Saturnique *Vē*² **187/188** ex parte Veneri *RVē*] ex parte Veneris *Vē*² **191** Mercurio¹ ... faciunt *R*] Saturno Mercurioque similia faciunt *Vē*, Saturni Mercuriique similia faciunt *Vē*²

minus Saturno similes sunt; quae ad effusionem aquae Saturni naturam sequuntur, non nihil etiam Iovis habent.

[49] Pisces cum gemini sint, et alter quidem notius, id est australis, alter vero
 195 boreus, id est septentrionalis, stellae quae sunt ad Piscis australis caput eadem
 quae Mercurius efficiunt, Saturni quoque aliquantulum habent; quae in dorso
 eadem quae Iupiter et Mercurius agunt. [50] Quoniam autem Pisces hi quodam
 filo colligati figurantur, quod alii linum alii lineolam alii ligamentum vocant, stel-
 lae quae sunt ad Piscis australis caudam atque ad lineolam australem, saturninam
 200 naturam retinent, quadam e parte Mercurium quoque imitantur; quae sunt in
 dorso et spina Piscis septentrionalis, Iovi similes sunt, nonnihil etiam Veneris
 habent; quae sunt in lino septentrionali Saturni ac Iovis naturas sequuntur.
 [51] In hac coeli parte, id est inter Pisces atque Arietem, sunt stellae quaedam in
 orbem dispositae, Graeci *Syndesmon*, Latini Nodum Celestem vocant; nodi huius
 205 lucidae stellae martiae sunt, quadam etiam ex parte mercuriales. [52] Atque haec
 de stellis fixis Zodiaci orbis, ut ab antiquis auctoribus tradita sunt, prodimus.

[53] Quae ad Minorem Ursam lucidae sunt stellae Saturni qualitati similem
 qualitatem habent, aliquantulum etiam venereae similitudinis; quae vero ad 63r
 Ursam Maiorem Martis similitudinem referunt; Chorus stellarum, qui est sub
 210 huius caudam, Lunae Venerisque qualitatibus persimilis est.

[54] Lucidae stellae quae sunt ad Serpentem, quem alii Draconem alii Anguem
 vocant, saturninae martiaeque efficaciae sunt. Stellae Cephei, qui a Babyloniis
 Ficares dicitur, sunt ioviae itemque saturninae; quae ad Booten sunt, mercuriales
 saturninaeque. Rutila et fulgens stella cui nomen est Arcturo (chaldaice dicitur
 215 Azimech Aramer) Martis ac Iovis qualitatem retinet.

[55] Quae in septentrionali corona dispositae sunt, quam Chaldaei vocant
 Malfecare, eadem quae Venus ac Mercurius agunt. Quae ad Engonasim, qui
 latine Geniculatus dicitur, Mercurio similes sunt; quae in Lyra, quae chaldaice
 vocatur Asange, Veneri ac Mercurio: hoc signum a maioribus tum Graecis tum
 220 Latinis Lyra dicebatur, nunc Vulturem Cadentem nostri vocant. [56] Eandem
 quoque Veneris Mercuriique naturam sequuntur stellae quae Gallinam consti-
 tuunt; quae sunt ad Cassiopiam Saturni ac Veneris.

[57] Quae ad Perseum Iovis et Saturni qualitates retinent. Globus stellarum
 qui est ad capulum gladii martius est; lucidae stellae quae sunt in Eniocho, | quem 63v
 225 nostri Aurigam vocant, Marti Mercurioque similes sunt. [58] Quae in Serpenta-

198 lineolam RVe^2] linnelam Ve 201 Iovi similes sunt RVe] Iovis similes sunt Ve^2 203/204 in
 orbem dispositae R] in orbe dispositae D 204 Nodum Celestem $RVbS$] modum celestem Vb
 208 etiam venereae similitudinis RVb] etiam Venere similitudinis D , etiam veneriae similitudinis
 Vb^2 213 mercuriales $RVbS$] mercurales Vb 217 Malfecare R] Malfecare Ve 217/218 qui
 latine R] qui latinae Vb 218 quae chaldaice R] quae a chaldaice Ven 219 Asange R] Assagne
 F 222 ad Cassiopiam R^2F] ad Cassiepiam $UVeVenTWdVbR$, ad Casiopiam Sum

rio, qui graece Ophiuchus dicitur, Saturni qualitatem retinet, habet et Veneris quiddam.

[59] Quae in ipso Serpente collocantur qualia Saturnus et Mars efficiunt. Quae ad sagittam positae sunt Martis naturam imitantur, non nihil etiam Veneris
230 habent. Stellae Aquilam constituentes Martiae ac Ioviae naturae sunt; hoc signum a recentioribus Vultur Volans dicitur. Quae Delphinum constituunt Saturno Martique similia operantur.

[60] Lucidae stellae quae ad Equum sunt Marti ac Mercurio similes sunt. Quae in Andromeda veneriae, quae in Triangulo mercurialis qualitatis esse perhibentur.
235 Haec de stellis quae in signis ab orbe signifero in septentrionem vergentibus constituuntur dicta sint.

[61] Earum quae in Austrum vergunt, lucida stella quae in Piscis australis ore fulget, operationes venereis mercurialibusque similes facit; quae in Pristice, qui Cetus etiam vocatur, saturninae sunt. [62] Earum quae ad Orionem, quem recentiores Fortissimum cognominant, stella quae in humeris collocatur Marti Mercurioque similis est, quae aliae lucidae stellae ibidem sunt Iovis ac Saturni naturas imitantur.

[63] Earum quae in Flumine, quem Eridanum multi vocant, ultima quidem | 64r
et fulgida Iovia est, coeterae saturninae. Quae in Lepore saturninae ac mercuriales; quae in Cane, veneriae sunt omnes, praeter eam quae in ore lucet, quae iovia
245 est, aliquantulum etiam Martis habens; ea dicitur a Chaldaeis Asceher.

[64] In Procyone, quem nunc Antecanem vocant, est lucida stella quae Mercurii qualitatem habet, nec non et Martis aliquantulum. Stellae quae ad Anguem fulgent, qui et Hydrus vocatur (recentiores, tamen, nescio qua ratione ducti,
250 Magnanimum dicunt) saturninae sunt atque veneriae. Quae in Cratere similiter veneriae sunt, quadam etiam e parte mercuriales.

[65] Quae ad Corvum martiae ac saturninae; quae in Navi Argo perlucet Saturni ac Iovis qualitates sequuntur. Quae ad Centaurum, hoc est stellae illae quae in parte humana corporis sunt, Veneris ac Martis efficaciam habent; quae
255 vero in parte splendent equina tum Iovis tum Veneris vires assecutae perhibentur.

[66] Quae ad Beluam, id est Lupum, sunt lucidae stellae Saturnum imitantur, habent et Martis quiddam. Quae in Thuribulo veneriae sunt, atque ex parte

226 Ophiuchus R^2Vb^2] Ophiucus R , Ophiochus $UVenTWDVb$, Ophiucus VeF 234 in Andromeda R] in Andromedam Ve^2 , ad Andromedam Ve quae in Triangulo RVe^2] in $om. Ve$
235 constituuntur R] constitutae sunt UVe 238 mercurialibusque RVb^2] mercurialibus Vb
Pristice R^2VbS] Pistrice $UVeTFWD^2VbPR$, Pistrice $VenVb$, Pristrice D 244 Quae ... mercuriales
 $R, T^{2manu Pont.}] om. T$ 248 Stellae ... Anguem R] Stellae quae Anguem D 249 Hydrus RVe^2] ydrus Ve
250 Magnanimum dicunt R] Magnanimum vocant F 254 Veneris ac Martis efficaciam R] Veneris ac Marciam efficaciam Ven 258 Thuribulo RU^2FDVbS] turibulo $UVeVenWVb$, turribilo T

aliqua mercuriales. Stella quae splendescit in Australi Corona tum Mercurii tum
 260 Saturni qualitati similem qualitatem habet. Haec de stellis fixis hac in parte dixisse
 | sufficiat; alias fortasse huberius atque expressius de iis dicemus.

64v

260 qualitati similem qualitatem *R*] qualitati qualitatem *F* qualitati *RVbS*] qualitatis *Vb* hac
 in parte *RVbP*] in hac parte *Vb*

261 alias ... dicemus: cf. Pontano, *Urania* II 65-IV 810.

TEXTUS XXX

Inspice primorum generis regum creationes; si enim ascendens creationis convenit cum ascendente geniturae regis filii, is regis successor erit.

COMMENTATIO

- 5 [1] Superiori verbo Ptolemaeus docuit eas esse fixarum vires ut infimi loci homines aliquando in reges eveherent. Sed regno stabilito, regiisque rebus compositis, cum liberi succedere ex lege consueverint, docet nunc ex filiorum genituris iudicari posse quis e liberis patri sit in regno successurus; atque ubi unicus fuerit, an ille successor sit futurus. [2] Quocirca primo inspiciendum iubet coeli statum,
10 qua hora primus regni eius rex gubernacula accepit – antiqui creationem et designationem vocabant, nunc sunt qui coronationem vocent, alii qui thronizationem – deinde nati genituram considerandam, cuius ascendens si cum ascendente paternae, id est primae, designationis convenerit, is profecto regni successor erit.
- 15 [3] Signorum autem convenientia potissimum videtur ex triangulari et sexangulari aspectu constare, quamquam quae maior convenientia esse potest | quam si 65r idem signum utriusque sit ascendens? [4] Nec vero praetereundum est quod dicit primorum ex genere regum creationes, non primi, fit enim uti aliquando nepotis genitura cum avita designatione magis conveniat, quando et physici consentiunt
20 nepotes saepenumero avitam corporis speciem et animae quoque qualitates magis quam paternas referre.
- [5] Sunt qui, alias rationes secuti, dicant etiam a culmine, hoc est a loco medii coeli regiae creationis, indicari aliquando successorem, non nunquam etiam a

2 Inspice ... creationes RW^2] Creationes regum gentis eius primorum inspice W (= Va)
5 Superiori RW^2Vb] superiore UW Ptolemaeus RW^2] *om.* UW 5/6 ut ... homines
 $RUTFWDVbS$] que infimi loci homines $VeVenW^2Vb$ 6 eveherent RW^2] extollerent UW
11 thronizationem $RVbS$] tronizationem Vb 16 constare RW^2] esse W quamquam
 $R^{2in\ ras.}VbS$] quanvis $UVeVenTFWDVb$ 18 ex genere RW^2] *om.* W uti R^2] ut R

11 nunc sunt qui: cf. the translation by George of Trebizond in his *Commentarii*, f. 8^v, ll. 5–9: ‘animadvertite coronationes primorum regum, et si ascendens coronationis convenit congruitque cum ascendente hominis qui speratur succedere, succedet in eo regno huiusmodi homo’.
22 Sunt qui: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 109va: ‘precipuum [...] est ut sit ascendens nati-
vitatibus eius vel Medium Celi conveniens ascendenti vel Medio Celi hore intronizationis eius regis vel congruat ascendenti coniunctionis minoris vel medie que significavit sectam illam’.

statu coeli atque a primis cardinibus coniunctionis Solis Lunaque aut oppositio-
 25 nis quae regiam creationem proxima antecessit.

- [6] Memoriae proditum est a graeco quodam mathematico Aaronem in Aegypti regno successisse Achimeto patri, idque Temimen mathematicum ab eo consultum praedixisse ex avi eius creatione, in qua Scorpius ascenderat, fueratque Sol in Virgine, cum idem ascendens eundemque Solis locum in Aaronis nepotis
 30 genitura fuisse conspicaretur. [7] Idem Graecus mathematicus – Graecum dico quod graece scripserit – accusat eos qui dicunt non successuros filios in regno paterno, ubi filiorum nativitates stellarum orientalitate aut angularitate caruerint, cum magis inspicere debeant ascendentium et item culminum designationis paternae aut avitae aut primi ex ea gen|te regis cum filii nativitate convenientiam. 65v
 35 [8] Primos reges dico qui primi in urbe et regno aliquo regnare incipiunt, ut Alexandriae Ptolemaeus, in Regno Neapolitano Carolus, quanvis ipse alios ex eo pepulerit, ut non multis ante annis Franciscus Sfortia, licet ipse Mediolanensem dominatum uxori suae Blancae asserere videretur; ut nuper qui a Ferdinando rege aut duces aut barones instituti sunt.
 40 [9] Sed hac ipsa de re, id est de filiorum successione, qui iudicaturus est, ante gentium ac populorum leges institutaque considerare ipsum oportet, cum videamus apud Syros non Soltanorum, id est regum, liberos, sed aliquem e servorum numero, qui soli apud eos militant, succedere; [10] tametsi tanta interdum coeli vis, tantus stellarum favor est ut nothus legitimo praeferatur, quod comprobatum
 45 est in Leonello Extensi, qui, praeteritis duobus fratribus legitimis, ipse spurius, Nicolao Ferrariensi Marchioni sine ullo bello successit. [11] Quid de pontificum Romanorum, quid de Venetorum Ducum successionibus dicam, qui suffragiis

25 proxima antecessit $R^{2in\text{ nas.}}(-xima\ ante- manu\ Pont.)VbS]$ propior antecessit $UVenW$, propior antecessit $VeTFDVB$ 27/28 ab eo consultum $R^{2in\text{ nas.}}VbS]$ a se consultum $UVe^2VenTFWDVB$, esse consultum Ve 30 conspicaretur $R]$ conspicaretur F 44 nothus $R^2]$ notus R 44/45 comprobatum est $RW^3]$ visum est W^2 , visum W

26/34 Cf. Ahmad Ibn Yūsuf, *Commento*, pp. 288–92 (on this anecdote: Rinaldi, *Pontano, Trapezunzio*, p. 161). 36 Ptolemaeus...Carolus: Ptolemy I Soter (367/66–283/82 b.C.), a Macedonian general of Alexander the Great, was the ruler of Egypt (323–285 b.C.) and founder of the Ptolemaic dynasty. Charles I of Anjou (1226–1285), son of the king of France Louis VIII, was king of Naples and of Sicily (since 1266) see Peter Herde, ‘Carlo I d’Angiò, re di Sicilia’ in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell’Enciclopedia Italiana, 1977, XX, pp. 199–226. 37 Franciscus Sfortia: Francesco Sforza (1401–1466) husband of Bianca Maria Visconti, since 1450 was duke of Milan, see Antonio Mennitti Ippolito, ‘Francesco I Sforza, duca di Milano’ in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell’Enciclopedia Italiana, 1998, L, pp. 1–15. 45 Leonello Extensi: Leonello d’Este (1407–1450), son of the marquis Niccolò III and his mistress, Stella dei Tolomei dell’Assassino, became lord of Ferrara in 1441. See Giampiero Brunelli, ‘Este, Leonello, d’’, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell’Enciclopedia Italiana, 1993, XLIII, pp. 374–80.

tantum creantur? [12] Apud Britannos non tam leges, in optinendo regno, quam factiones bellicaque vis possunt. Apud Gallos et Hispanos filius natu maximus, quem 'primogenitum' vocant, in regno succedit, quo ante patrem | mortuo, ex eo nepos regni haeres avo substituitur. Sed de hoc satis. 66r

[13] Nunc id agamus cur oriens mediumque coeli et regnum et regni successorem denuncient, cum aliis in nativitatibus ab Imo patrimonium quaeratur. Ac ne physicis semper rationibus agamus, quemadmodum in habendo senatu atque in capiendis de re publica consiliis locus eminentior sedesque augusta summo magistratui statuitur, sedetque in suo rex solio, sic in imperiis dominatibusque exquirendis in natorum genituris a celi culmine, id est sublimiore mundi parte, res exigitur; [14] iure quidem, quando summis summa conveniunt; unde nanque in terras radius aut rector aut vehementior quam a medio, ubi celi culmen statutum est, mittitur? Quo e loco apertissimus liberrimusque in terras despectus est. 60

[15] Quod vero ad orientem attinet cardinem, cum motus causa sit omnium quae sub coelo fiunt, ab oriente rerum principia metienda sunt: sicuti enim principia in actionibus seriem ex se agendarum rerum explicant, sic orientis coeli motus reliquum coeli volumen secum trahit, qui motus, quando maxime ordinatus est, necesse est ut ordinatam a principio ad exitum seriem adducat. [16] Recte itaque Ptolemaeus iubet ascendens creationis regiae et regii filii natale ascendens observandum ad cognoscendam successionem esse: haec enim si convenerint, necesse est ut et res, quarum principia ipsa sunt, simili modo conveniant. 66v

49 Hispanos *RVbS*] Ispanos *Vb* 50 primogenitum *RVeVenVbS*] primigenitum *UTWdVb*, primo genitum *F* 53 denuncient *RW²*] indicent *W* 56 sic in imperiis *R*] sic imperiis *D*
57 id est sublimiore *R*] id est a sullimiore *Ve* mundi parte *R*] celi parte *F²N¹L¹*, al(iter) mundi *F²N²L²* 58 summis summa *R*] sumis summa *D* 65 necesse est ut *RVbS*] est *om.* *Vb* a ... adducat *R*] a principio ad exitum seriem ex se adducat *TF* 68 quarum *R*] quorum *Ve*

TEXTUS XXXI

Cum regni dominator in locum climactericum inciderit, tunc aut rex aut e regni principibus magnus quispiam morietur.

COMMENTATIO

- 5 [1] Graeci quidam codices etiam hoc habent: ‘si in revolvendo anno regni stella in signo depressionis inventa fuerit, magnus aliquis vir, ex stellae ipsius natura, morietur’. [2] Sed ad sententiae enarrationem veniamus. Quod est ante dictum, ut generationis sic etiam corruptionis causa motus est, futurorumque malorum perinde ut bonorum indicia et causae in coelo constitutae sunt, quando haec est
10 ad corruptionem via. [3] Etenim ut generatio interitui, sic felicitati miseria, bono malum adversatur; atque ut generationis est incipere, sic interitus est desinere; utrunque autem a motu efficitur. [4] Coepit quispiam aliquando rex esse: desinet etiam aliquando; tunc vero desinet cum minaces planetae ad locum nocentem atque letalem pervenerint.
- 15 [5] Atque ut corporis nostri fabrica ex contrariis constat, sic et ipsa contraria, ex quibus constamus, | a coelo affecta corrumpuntur. Sunt itaque et in coelo con- 67r
trariorum affectuum atque effectuum indicia, significationes et causae. [6] Neque enim tanta rerum diversitas inconstantiaque esset ex sola materia, cuius tamen proprium est pati magis quam agere, et affici potius quam efficere. [7] Incommo-
20 dorum itaque et morborum, et corruptionis, et mortis coeterorumque malorum significationes ex noxiis locis aspectibusque, qui illorum causae sunt, oriuntur;

2 dominator RW^3] praedominator W^2 , significator W climactericum RVb] climatericum VbS
2/3 tunc ... morietur RW^2] tunc aut rex morietur aut in eo eius ex primoribus regni aliquis W
3 quispiam $RVbS$] quippiam Vb 5 etiam RVe^2] *om.* Ve habent si R] habentes Ven , habent
 Ven^2 5/6 si ... depressionis RW^2] in revolvendo regni anno si stella in sua depressione W 5 si
 $RVbP$] *om.* Vb 7 ad sententiae RVb^2] ad *om.* Vb 10 interitui RW^2] corruptioni W
11 interitus RW^2] corruptionis W desinere RW^2] desinire U , desinere ac finire W 13/
14 nocentem atque letalem RW^2] *om.* W 16 a coelo affecta R] a coelo effecta T Sunt ... coelo²
 R] Sunt itaque in coelo Ve 17 affectuum atque effectuum RT^2] effectuum atque effectuum TD
18 tamen $R^2manu Pont. VbS$] *om.* $UVeVenTFDWWbR$ 19 efficere R] efficere Ven 21 significa-
tiones RW^2] indicia W oriuntur RW^2] significantur W

5/7 Cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XXXI, p. 44, ll. 1–3: ‘καὶ ἢν εὐρεθῇ ἐν τῇ ἐναλλαγῇ τοῦ ἔτους τῆς βασιλείας ἀστὴρ ἐν τῷ ζῳδίῳ τοῦ καταντήματος, μέγας τις κατὰ τὴν φύσιν τοῦ τοιοῦτου ἀστέρος [τελευτήσῃ]’: this is a peculiar reading of manuscripts of the β family of *Καρπός*.

[8] quae quidem mala tunc evenient cum perniciosus planeta ad locum pro-
gredietur in quo res coepit, aut ad loca hostilia ac minacia, hoc est quadrata vel
opposita, quaeve minacibus tunc radiis feriebat, aut ad loca quae graece dicuntur
25 *aphetica*, a nostris hodie *ilegialia*, barbaro nomine, vocantur.

[9] Quae loca, quoniam Graeci vocant *climacterica*, anni quoque progressionis
eius climacterici dicuntur, quod nomen inde ductum videtur, quod ex ascensio-
nibus planetarum secundum climatis rectum aut obliquum circulum cognosca-
tur tempus quo planeta sit ad locum eum perventurus. Nos ea loca interimentia
30 et letalia et perniciose et noxia, a loci malignitate, vocamus.

[10] In creando igitur rege, ut certa et statuta celi loca sunt, quae tum regi tum
regno felicitatem pollicentur, sic contra quae infelicitatem minentur; et quia 67v
creati regis aliquando futurus est exitus, necesse est locum esse aliquem certum
statutumque, in quem cum dominator inciderit, rex ipse moriatur, si aut nullum
35 omnino beneficae stellae praesidium contulerint, aut beneficarum ipsarum radii
hebetes atque imbecilli erunt.

[11] Fieri tamen potest ut periculum mortis, quod a creatione portenditur, rex
ipse beneficio geniturae securus evadat. Quocirca prius quam de morte certum
aliquid affirmetur, genesis inspicienda est, considerandumque regi ne mortem an
40 regis dignitati finem potius videatur afferre, ipso rege superstiti, an alicui ex regni
primoribus mortem minitetur, ut nuper in Roberto principe salernitano vidimus
comprobari.

22/24 quae ... feriebat R] *after* barbaro nomine vocantur (l. 25) *trans. Ven* 23 minacia Nos,
FVbSSum] minantia UVeVenTWD R, minatia VbR² 24/25 aut ... vocantur RW²] *om. W*
25 *ilegialia* R] *elegi alia Ven* 26/27 Quae ... dicuntur RVbP(climacterica ... climacterici *corr.*
Summonte)] *om. Vb* 29 quo ... perventurus RVe²W²] quo ad locum planeta sit perventurus V_e,
quo ad eum locum planeta sit perventurus (proventurus W) UW interimentia RVb²] interimenta Vb
31 ut certa et statuta R] ut certa est statuta D 32/33 et quia creati R^{2 in ras.}(-ia manu Pont.)VbS] et quando creati UVeVenTFWDVb 33 necesse ... aliquem R] necesse est esse
aliquem locum V_e 35 contulerint R] contulerit F radii R] *om. F* 36 imbecilli RW²] oppressi W
37 potest RW²] *om. W* quod ... portenditur RW²] quod regi a creatione portenditur U, quod regi a creatione proceditur W 37/38 rex ipse R] ipsae U, rex (*om. W*) ipsae W²
38 certum R] *om. V_e* 39 considerandumque R] *om. F* 41/42 minitetur ... comprobari R] minitetur, ut nuper in Rege Ferdinando a Laurentio Miniatiensi, et nos in Roberto principe salernitano vidimus comprobari T(in Rege ... et nos manu Laurentii Bonincontri), minetur, ut nuper in Rege Ferdinando a Laurentio Miniatiensi et nos in Roberto principe salernitano vidimus comprobari FNL

41 in Roberto principe: Roberto of Sanseverino (1428–1474) count of Marsico, in 1463 became prince of Salerno; Pontano dedicated to him the *De Obedientia* and recalled Roberto's virtues in his *De bello Neapolitano* (see Pontano, *De bello*, I 36, 1–5, pp. 262–65); he died on 2 December 1474 (cf. Raffaele Colapietra, *I Sanseverino di Salerno. Mito e realtà del barone ribelle*, Salerno: Laveglia, 1985, pp. 17–44, at p. 44 n. 111).

[12] De qualitate autem mortis consulendi sunt planetae illam minitantes, et loca et gradus et signa in quibus atque e quibus portenditur. [13] Idem regni
 45 significator, cum in revolvendis regni annis in depressione sua languere inventus fuerit, potentis alicuius et clari viri, ex natura sua, mortem denunciat. [14] Sed hoc, ut dixi, Graeci quidam codices tantum habent, quanvis nec absonum videatur, nec ratione carere. [15] Regni autem dominator significatorque is est qui plures potioresque praerogativas in medii coeli cardine habet, quem tamen mutari
 50 contingit, | siquidem alium par est fuisse Romani imperii significatorem, cum 68r primi consules magistratum iniere, alium cum decem tribuni, alium cum Iulius Caesar in sella curuli regio more sedit, alium cum Imperator Constantinus Imperium atque imperii iura Bizantium transtulit, alium cum vigintiquatuor ante annis Mahometus, Turcarum rex, Constantinopolim cepit, caeso imperatore ac
 55 Graecorum rebus attritis; quae observari summa diligentia a mathematico debent.

47 Graeci ... habent $R^{2in\ ras.}$ (quidam *and* tantum *manu Pont.*) VbS] Graeci quidem codices non habent $UVeVenTFWDVb$ videatur $R^{2manu\ Pont.}\ VbS$] videtur $UVeVenTFWDVbR$ 48/
 55 Regni ... debent $R, W^{2manu\ Pont.}$] *om. W* 53/54 vigintiquatuor ante annis $RVeVenTFW^2DVb$] viginti ante annis UW 55 a mathematico RVe^2T^2] mathematico VeT

48/55 Cf. George of Trebizond, *Commentarii*, ff. 38^v, l. 15–39^r, l. 3: ‘sed advertendum est ne, quoniam eiusdem urbis imperium sit, primum eundemque praedominatorem (sic enim Graeci appellant) semper teneamus: mutatur enim regni atque imperii praedominator secundum rerum mutationes; alius certe Imperii Romanorum a tempore quo Romulus sedit usque ad expulsos reges fuit predominator; alius posteaquam, mutato statu, senatu et consulibus rem publicam administrabant [...] alius cum Caesar in urbe, pulso Pompeio, ut princeps sedit’. 54 Constantinopolim: Constantinople was conquered by the Ottoman troops led by Mehmed II on 29 May 1453.

TEXTUS XXXII

Concordiam inter duos facit conveniens stellarum figuratio speciem rei significantium, ex qua benivolentia in utriusque genitura constituta est.

COMMENTATIO

- 5 [1] De ingenii aptitudine deque naturali ad rem aliquam instinctu in verbo
tertio abunde dictum est. Quia vero in iisdem non solum artibus, verum etiam
facultatibus disciplinisque alii inter se inimicitias exercerent, alii singulari quodam
consensu simul viverent, redditur hic a Ptolemaeo et discordiae et consensus ratio,
quam ex natalitiarum stellarum collocatione artem et facultatem eam significan-
10 tium proficisci docet. [2] Etenim, si naturalis ad rem aliquam | propensio a stellis 68v
manat, a quibus corporis est formata fabrica, si felices infelicesque, amici inimici-
que in coelo stellarum ipsarum aspectus sunt, si earum radii nunc coniuncti,
nunc obliqui, nunc etiam adversi irradiant, fieri necesse est ut inter eos qui artes
facultatesque ab illis significatas exercent concordia discordiae, pro radiorum
15 collocationisque necessitudine aut hostilitate, oriatur.
- [3] Quocirca, inspectis genituris eorum qui ad mercaturam, qui ad easdem
artes facultatesque exercendas a coelo applicantur, facile prudens mathematicus
iudicabit futura ne sit inter illos concordia an discordia, odium an familiaritas,
commodatio an incommodatio, quod stellarum collocatio ac coeli status demons-
20 trabit. [4] Si enim facultatis eiusdem stella significatrix in eodem coeli loco signo-
que in illorum nativitatibus, aut in trigonis hexagonisque signis reperta fuerit,
dubitandum non est magnum inter eos vivendi consensum fore; contra, si in
signis locisque oppositis invenientur, lites discordiasque ob artem facultatemque
ipsam orituras.
- 25 [5] Quas ad res certius cognoscendas multum etiam conferent in utranque par-
tem aliorum planetarum irradiationes atque constitutiones; quod si in figura
natali nulla significatricis stellae, nulla signorum locorumque convenientia, nul- 69r
lus etiam planetarum aliorum bonus aspectus accesserit, quae inter artifices illos
convenientia familiaritasque esse poterit? [6] Itaque exercebunt illi quidem artem

2 figuratio RW^2] configuratio W 3 benivolentia RW^2] amicitia W , benevolentia Vb
constituta est RW^2] constituitur W 6 vero RT^2] *om. T* 7 disciplinisque alii R] disciplinisque
aliis alii F 8 discordiae R, W^2 *manu Pont.*] simultatum W 13 necesse est RW^2] *om. W*
14 significatas R] significata Vc 16 ad mercaturam R^2Vb^2] ad mercaturam exercendam $UVeVen$
 $TFWDVbR$ 16/17 ad easdem artes RW^2] ad artes easdem W 19 collocatio ... demonstrabit
 RW^2] collocatio statusque indicabit W ac ... status R] a coeli statu F 20 eiusdem RW^2] eius
 W 26 quod si RW^2] sin autem W

30 facultatemve a coelo promissam, familiaritatem vero inter se nullam, quando
parum a stellis conceditur, exercebunt.

TEXTUS XXXIII

Amor odiumque tum ex luminarium concordia discordiaque, tum ex utriusque geniturae ascendentibus deprehenditur; adaugent autem benivolentiam obedientia signa.

5

COMMENTATIO

[1] Hominem natura sociabilem esse constat, unde et coetus amat, et civitates colit. Ad hanc naturalem societatem accedit ea quae dicitur amicitia, quae nomen ab amore duxit. [2] Cur autem uni quam alteri magis afficiamur, et benivolentia iungamur maiore, Sol Lunaque efficiunt, et signa quae grato aspectu sese intuentur. Etenim Luna, cum sit corporum domina, Sol spiritum corporibus infundat, ita corpus animumque afficiunt ut in quo maior similitudo sit, ad eum magis magisque amandum impellant. [3] Quocirca, quia de familiaritate et convenientia illa, quae a planetis ob artium ac facultatum similitudinem conciliatur, abunde
10 tur. Etenim Luna, cum sit corporum domina, Sol spiritum corporibus infundat, ita corpus animumque afficiunt ut in quo maior similitudo sit, ad eum magis magisque amandum impellant. [3] Quocirca, quia de familiaritate et convenientia illa, quae a planetis ob artium ac facultatum similitudinem conciliatur, abunde
15 amicitias eius iudicare possimus, et qui sint quos amore intimo natus is complexurus videatur.

[4] Quod ut apertius ostendamus, unius atque alterius geniturae figuram subiiciamus: natus est Marcus ascendente Ariete, Sole in Ariete ipso, Luna in Capricorno constituta; Lucius vero natus est Capricorno ascendente, Sole Capricornum, Arietem Luna peragrante: iudicandum est futuram inter hos arctissimam
20 familiaritatem propter commutata luminarium signa in utriusque genitura. [5] Similiter si Marcus habuisset Solem in Tauro, Lunam in Piscibus, Lucius vero Lunam in Virgine, Solem in Cancro, quibus e signis triangularibus se invicem radiis Sol Lunaque intuentur; aut si in Marci genitura Sol fuisset in Aquario,

3 ascendentibus *R*] ascendente *F* deprehenditur *RW*²] capitur *W* adaugent *RW*²] accumulant *W* autem *RVbP*] *om.* *Vb* benivolentiam *RW*²] amicitiam *W*, benevolentiam *Vb*
6 Hominem ... constat *R*] Hominum naturam sociabilem esse constat *F* constat *RVb*²] constant *Vb*
8 uni ... magis *R*] uni magis quam alteri *Ve* 11 afficiunt ut *R*] efficiunt ut *F* 12 impellant *R*] appellant *Ven* 14 alicuius *RW*²] *om.* *W* 15 qui sint quos *RW*²] qui essent quos *W*, qui sint qui *Ve* 16 videatur *RW*²] esset *W* 17 unius atque alterius *R, W*² manu Pont.] *om.* *W* alterius geniturae figuram *R*] alterius figuram *F* 18 ipso *RT*²] *om.* *T* 21 propter ... genitura *R*] propter commutata luminarium in utriusque genitura domicilia *UVe* signa *RW*²] *om.* *W*
24 aut ... Marci *RVe*²] aut in Marci *Ve*

7 dicitur amicitia: cf. Cicero, *Laelius*, par. 26, p. 56: 'amor [...] ex quo amicitia nominata est'.

25 Luna in Geminis, in Lucii vero nativitate Luna in Sagittario, Sol in Leone, quibus
e locis sexangulari e loco luminaria se aspiciunt.

[6] Signa quoque grato lumine se aspicientia amorem conciliant: ea sunt signa
sexangularia et triangularia. Amabunt enim mutua se benivolentia in quorum
30 genituris ascenderint Aries, Leo aut Sagittarius, Taurus, Virgo aut Capricornus,
Libra, Aquarius ac Gemini, seu Gemini, Leo et Libra. [7] Arctius tamen vincu- 70r
lum erit inter illos quos triangularia signa coniunxerint, propter maiorem con-
venientiam qualitatum ac radiorum. [8] Illorum tamen arctissimum vinculum
erit, quorum eadem signa iidemque gradus fuerint ascendentes hora nativitatis;
35 quae signa, si obedientia fuerint, mirificum inter utrosque amorem ingenerabunt
cum singulari quadam convenientia et pacati animi aequabilitate: utputa si in
alterius genitura Scorpius, in alterius vero genesi Pisces ascenderint, utrunque
enim signum obediens est, et signa quidem obedientia natorum animos ad in-
vicem obtemperandum impellunt, qua e re convenientia stabilitasque amoris
40 comparatur.

[9] At Leo Sagittariusque licet triangulares sint, tamen cui Leo ascenderit,
tametsi afficiatur erga eum cui ascenderit Sagittarius, illius tamen amor erit cum
quodam quasi imperio et auctoritate, at huius cum subiectione et famulatu, cum
Leo signum sit imperiosum, Sagittarius vero signum obediens.

45 [10] Sed ne in aliquo falsi simus, inspiciendum etiam qua se planetae signorum
domini ratione conspiciant, num etiam signa ipsa maleficis a stellis occupata sint,
aut inimicis radiis feriantur; quae omnia miscenda | sunt, ut de amoris magnitudi- 70v
ne aut exiguitate ac familiaritatis firmitate infirmitateve certius tradi iudicium
possit. [11] De futuris vero odiis ac simultatibus facile iudicari poterit, quotiens
50 ascendentia ipsa sibi invicem adversabuntur, nec luminarium similitudo aut
signorum commutatio accesserit; quae odia tanto acerbiora erunt si luminaria
ipsa quadratum oppositumve alterum alterius insederit locum.

26 luminaria RW^2] *om.* W 28 mutua se RVe^2] se mutua se Ve 31 seu Gemini R] seu
Genitura Ven 35 signa R, T^2 manu Pont.] *om.* T 36 aequabilitate RT^2] aequalitate T 36/37 si ...
Scorpius RVb^2] si in alterius nativitate genitura Scorpius Vb 45 ne in aliquo R] ne aliquo D
inspiciendum ... se RVe^2, W^2 manu Pont.] inspiciendi sunt etiam $UVeW$ 45/46 planetae ... domini
 RVe^2W^2] planetae signorum domini qua se $UVeW$ 46 a stellis $RVbP$] stellis Vb 48 ac
familiaritatis $RVbS$] ac familiaritatum VbP , ac familiarita Vb 50/51 aut ... commutatio
 R, W^3 manu Pont.] aut domorum commutatio UVe, W^2 manu Pont., permutatiove W

TEXTUS XXXIV

Dominator seu hospitator interlunii, si cardinalis fuerit, quaecunque illo mense futura sint significat.

COMMENTATIO

5 [1] Haec sententia, tametsi ad aeris statum ex Lunae Solisque coniunctione cognoscendum plane pertinet, fuere tamen qui ad hominum genituras eam referrent, rati Ptolemaeum de cardinibus geniturarum omnino sentire – ut locus dominatoris novilunii aut plenilunii uni ex angulis geniturae congrueret – idque in hominum tantum genituris probatum esse, in ortu vero coeterorum anima-
10 lium nequaquam contingere.

[2] Quod cur ex hoc Ptolemaei enunciato conicere voluerint non satis intelligo, cum eius verba manifesta sint: dominus — inquit — loci | in quo Solis Lunae-
que coniunctio fit, siquem coniunctionis tempore coeli cardinem tenuerit, index
erit eorum omnium quae mense illo ad alteram usque copulationem futura sunt,
15 hoc est siccus ne an pluvius, an mistim nunc pluvius nunc serenus, item calidus ne an frigidus, an moderati temperamenti mensis futurus sit, qui etiam venti flaturi sint, et in qua mensis ipsius parte.

[3] De aeris autem statu sentire Ptolemaeum declarat etiam subsequens de Sole enunciatum: more enim suo Solis Lunaeque apotelesmata simul annectit. Cum-
20 que sententia hac qualitatem mensis ex Lunae Solisque coitu cognoscendam tradidisset pro collocatione planetae dominatoris, aut domini signi eius in quo

2/84 *R, W² manu Pont.] om. W* 2 hospitator *R W²] dispensator W* si cardinalis fuerit *R W²] in cardine inventus W* 3 futura sint *R W²] futura sunt UVeFWM* significat *R W²] indicat W* 5 statum *R W²] om. W* 6 eam referrent *R] eas referrent Vē* 13 siquem *R Vē²] si UVe* coeli cardinem tenuerit *R, Vē²(apparently)] om. Vē*, aliquem celi cardinem tenebit *U* 19/20 Cumque sententia hac *R W²] Cumque sententiam hanc W* 21 aut ... eius *RD²] aut domini signis eius D*, aut tantum signi eius *F* aut domini *R W²] aut dispensatoris W*

6 fuere ... qui: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 110^a: ‘sensus huius capituli est quod in nativitate hominis semper oportet quod gradus ascendentis vel medii coeli sint in toto gradu sui signi in quoto fuerit almusteuli super coniunctionem vel preventionem sui signi; et si hoc non fuerit, non erit illa nativitas hominis sed alterius animalis’; Cf. Bonincontri, *Comentum*, f. 86^r, ll. 5–11: ‘sensus huius capituli est quod in nativitatibus hominis semper oportet ut gradus ascendentis vel medii celi sit in tot gradibus sui signi in quot fuerit dominator gradus coniunctionis aut preventionis sui signi; et si hoc non fuerit, non erit illa nativitas hominis sed alterius animalis: et hoc Ali dicit se expertum fuisse et invenisse verum esse’.

coniunctio ipsa contigisset, statim subdidit de Sole sententiam, quem ait ciere aerem pro natura planetae ad cuius planetae locum Sol ipse profectus fuerit. [4] Ad haec, Luna cum sit mensis domina, futuri mensis indicium ab hora et
 25 puncto coniunctionis sumendum docet. De Sole vero, cum sit anni totius dominus, sic praecipit ut dicat a Solis reditu ad principium Arietis decerni posse quas commotiones in aere Sol ipse intra annum facturus videatur, quo tempore ad planetae cuiusque locum perveniet.

[5] Sed sententiam iam ipsam aperiamus. Dominus signi in quo Luna | cum 71v
 30 Sole coit, sive planeta ille qui plures ac maiores eo in loco praerogativas habuerit, qualis mensis ille per singulas sui partes futurus sit declarabit, si tempore interlunii (interlunium autem ac novilunium voco Lunae ac Solis copulationem, quam synodum Graeci vocant) in aliquo coeli cardine dominabitur. [6] Quo dicto monemur menstruum hoc iudicium a dominatore sumendum semper non esse, sed
 35 tunc solum cum in aliquo coeli cardine praesidere inventus fuerit; cardinalis enim praerogativae ratione tantum iuris atque auctoritatis illum sibi vindicare ut ab eo, tanquam praefecto quodam, iudicium exigatur.

[7] Haec sententia ipsa per se tametsi clara atque absoluta videtur, volenti tamen iudicare aliquanto difficilior ac perplexior apparebit, siquidem natura
 40 planetae ipsius inspicienda est, item signi non solum ubi coniunctio fit, sed in quo dominator aut hospitator ille reperitur; attendendae coniunctiones et configurationes toto mense futurae, quae item coniunctionum atque aspectuum tempore signa ascensura sint. [8] Ortus quoque atque occasus siderum considerandi, et Lunae ipsius defluxus atque configurationes, et quae mansiones dicuntur, quaeque alia multa exactissime diligentissimeque pensitanda sunt: est enim
 45 res plena difficultatis. Sed nec regionis qualitas, aut anni pars praetereunda est. 72r

[9] Imprimis autem scire oportet quae sit cuiusque planetae in elementis efficacia; alius enim densat, contra alius rarefacit, alius humectat, alius rursum exiccat, hic frigus excitat, ille calorem affert, est qui cogat, contra qui coacta solvat.
 50 [10] Ipsorum quoque signorum gradus quales sint et cuius planetae finibus attribuantur diligenter inspiciendum est; cardinum quoque ipsorum naturae perquirendae, ne in parte aliqua decepti labamur.

[11] His dictis, aperiendum relinquitur quem dominatorem quem etiam hospitatorem vocemus. Differunt enim inter se, quanvis idem ipse planeta simul
 55 et dominator et hospitator aliquando inveniatur. [12] Dominatorem eum dicimus qui graece est *epicrator*, inde dictus quod *epicratesim*, id est dominatum,

24 mensis domina *R²manu Pont, T²*] domina *RTD* 26 a Solis *RW²*] a Solis ipsius *W*
 28 perveniet *RW²*] perveniret, quo in loco planeta ipse tempore ingredientis Arietem Solis reperiri contigerat *W* (*del. W²*), perveniret *V_e*, pervenerit *V_e²*, pervenient *V_{en}* 31 futurus sit *RVbS*] sit *om. Vb* 41 dominator ... hospitator *RW²*] dominator aut dispensator *UV_eW* reperitur *RVbS*] reperietur *Vb* 45 exactissime *R*] exactissimae *D* 53/54 etiam hospitatorem *RW²*] etiam dispensatorem *W* 55 et hospitator *RW²*] et dispensator *W*

inter alios planetas optineat, sitque in tota figura coeteris pollentior, qua e re placuit latine dominatorem nominare, quod eius auctoritas aliis praeferatur, sitque penes eum dominandi licentia. [13] Quidam etiam, praeposita praepositione, qua rem magis exprimerent, praedominatorem vocavere; hunc eundem significatorem aliquando dicimus, quod constitutionis figuraeque totius primam maximamque significationem habeat.

[14] Hospitorem | intelligi eum volumus qui graece vocatur *oecodespotes*, ac tametsi expressius dicatur ‘pater familias’ sive ‘domus dominus’ (hoc enim graece sonat) maluimus tamen uno quanquam novo verbo hospitorem, quod domo sua suoque hospitio alium accipiat, appellare. [15] Graeci hunc ipsum *oecodespotten* aliquando *cyrion geneseos*, id est ‘dominum geniturae’, vocant, quod etiam Iulius Maternus in *Matheseos libris* testatur; sed de domino geniturae alias. [16] Dicitur autem planeta alterius planetae hospitor et tanquam pater familias cum in domo sua illum accipit, cuius etiam curam patrociniumque hospitii iure suscepit; nam si Venus in Virgine constituta sit, Mercurium Veneris hospitorem, quod Virgo Mercurii domus est, dicimus. [17] Si Sol in Ariete inveniatur, quod Aries domicilium Martis est, Solis patrocinium iure hospitii Mars accipit, quippe qui perinde ut pater familias propria Solem domo accipiat.

[18] Igitur qui mensis totius qualitatem praedicturus est, inspicere accuratissime debet an quem coeli cardinem lunaris coitus tempore teneat aut dominator, id est planeta plures ac maiores praerogativas in loco coniunctionis habens, aut hospitor, hoc est signi eius dominus in quo Luna cum Sole coiverit. [19] Quid autem sequendum | foret, ubi neuter cardinalis esset, Ptolemaeus non attigit, praeceptum hoc, ut minime fallax, tradidisse contentus; ex quo coniici recte potest in mensis statu praedicendo non modo locum lunaris cum Sole congressionis inspiciendum esse, verum etiam cardines cardinumque ipsorum dominos, item

59 Quidam etiam R] Quidam T 59/60 praeposita ... exprimerent RW²] om. W 60 vocavere RVbP] evacuare Vb 63 Hospitorem RW²] Dispensatorem W 64/65 sive ... sonat RW²] om. W 65 uno R] om. Vc quanquam novo RW²] om. W 65/66 hospitorem ... accipiat RW²] dispensatorem quod pro arbitrio dispenset W 67 aliquando RW²] om. W 70/71 sua ... suscepit RW²] om. W 70 accipit R] accepit D 71 nam si Venus R² in ras. VbS] ut si Venus UVeVenTFWDVb hospitorem RW²] dispensatorem W 73 quod ... est R] quod Martis domicilium est Aries F patrocinium ... Mars RW²] dispensationem Mars W 74 propria Solem domo RW³] suo (sua W²) Solem hospitio W 77/78 aut hospitor RW²] aut dispensator W 79 attigit R] attingit F

68 Iulius Maternus: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, III 2 23, I, p. 103: ‘sed et fortiora mala decernit quotienscumque sic collocatus contra dominum geniturae quem Graeci “oecodespotten” vocant, vel si contra datorem vitae fuerit collocatus’; and IV 19 1, I, p. 243: ‘(geniturae) dominum quem Graeci oecodespotten vocant qua debeas ratione colligere’.

planetas illic praesidentes, quive ipsos cardines intuentur, ac quo etiam e loco et quali e signo aspiciant observari oportere.

TEXTUS XXXV

Sol cum in alicuius stellae locum devenerit, vim eius excitat quam in aere habet.

COMMENTATIO

5 [1] Sol, ut est temporum auctor, ab eo enim est et dies et annus, sic frigoris
atque caloris, humidi atque sicci, quae temporum anni qualitates sunt, excitator
et index est; movet enim qualitates aeris pro natura erraticae stellae, quam, in
signo quod ipse permeat, reperierit: ut si Mars in revolutione anni fuerit in Gemi-
nis, Sol Geminos ingressus, et Martis loco vicinior factus, calores excitabit, et
10 quidem solito maiores; contra frigora et nives, si, Capricornum ingressus, illic
Saturnum invenerit; rursum si Geminos ingressus, illic Saturnum invenerit,
remissior calor erit, item frigus remissius, si ad | Capricornum profectus, in Martis 73v
locum devenerit.

[2] Quam ad rem qualitates quoque signorum multum conferent; signi enim
15 calor ad Martis calorem plurimum addet, demetque de Saturni frigore, contra
frigida signi vis Saturni frigus augebit, Martis calorem imminuet. [3] Quocirca
partes anni eam sequentur qualitatem quam Sol ipse movebit pro natura plane-
tae, quem planetam, sive locum eius in signo quoque, illud ingressus invenerit.
[4] Nam cum planeta pro natura sua proque signi etiam qualitate aerem infecerit,
20 Sol ad locum planetae ipsius profectus, quod ab illo infectum erat praesentia sua
commovet, occultasque planetae commotiones manifestas facit. [5] Aspectus
quoque et situs planetarum aliorum considerandi sunt, et Lunae cursus in primis
attendendus, ut tanquam in statera quadam examinari cuncta certius queant, sive
in maius sive in minus propendant.

2 in¹ ... locum R] ad alicuius stellae locum M devenerit RW^2] pervenerit W 2/3 vim ... habet
 RW^2] vim excitat (*apparently*) quam stella illa in aere habet W 2 vim eius R] vim etiam eius Ven
7 qualitates aeris RW^2] qualitates eas W 8 reperierit RW^2] invenerit W in¹ ... anni RW^2] *om.*
 W 11 rursum ... Saturnum² $R^{2in\ ras} VbS$] rursum, Geminos ingressus, si illic Saturnum
 $UVeVenTFW^2$ (*om.* W) $DVbR$ 11/12 invenerit² ... profectus RW^2] *om.* W 12/13 in ...
devenerit RW^3] illic Martem invenerit W^2 (*om.* W) 18 quem planetam RVb^2] quem planetam
in signo Vb planetam ... eius RW^2] *om.* W invenerit RW^2] reperierit W 19 proque ...
qualitate RW^2] *om.* W 21 manifestas facit RW^2] manifestas facit. Qua ratione pluvia ne an
sicca, ventosa ne an tranquilla anni tempora futura sint iudicari recte poterunt, quod iudicium ut
certius sit W (*del.* W^2) 22 considerandi sunt $RVbS$] inspiciendi sunt $UVeVenTFWDVb$ 23/
24 ut ... propendant RW^2] *om.* W

- 25 [6] Nec vero me praeterit opinari quosdam dici hoc a Ptolemaeo de Solis per-
 agratione in signis quibusque, ut, Sole ipso in Ariete constituto, ea sit aeris quali-
 tas, ni alia obstiterint, qualem Mars ibidem positus excitaret, sic in Piscibus, sic in
 Tauro, sic in Geminis, ac si Iupiter in Piscibus, Venus in Tauro, Mercurius in
 Geminis positus esset. [7] Cui opinioni quominus | accedam tum alia multa, tum 74r
 30 praecipue hoc me movet quod auctor ipse non signum dicit, sed locum; est enim
 graece *topon*, id est locum, non *zodion*, quod signum est. [8] Nam signum est in
 zodiaco cuique planetae suum, et semper quidem suum, ubique enim Aries
 signum et domicilium Martis est, Pisces Iovis, Aquarius Saturni; sed loca mutan-
 tur, et qui nunc locus est Veneris paucis post diebus poterit esse Mercurii, Martis,
 35 Saturni. [9] Singulorum enim planetarum locum eum dicimus quem, in coeli
 constitutione facienda, unusquisque planeta tenere tunc inventus fuerit; sunt
 enim loca occupantium, signa vero ac domicilia dominorum, et illa quidem, hoc
 est loca, mutantur pro tempore, haec, id est domicilia, perpetua sunt et unius-
 cuiusque planetae propria.
- 40 [10] Quidam textus, ubi nos dicimus ‘in aere’, habent ‘in stella’, ut sit sensus:
 Solem excitare vim quam locus habet in stella, ad cuius stellae locum Sol profec-
 tus est. [11] Quocirca sunt qui putent sic intelligendum esse: si stella frigidae
 naturae ad locum, hoc est signum (locum enim pro signo accipiunt) frigidum
 pervenerit, sitque hibernum tempus, fore ut frigus magis ac magis augeatur, sin
 45 fuerit signum calidum, fore ut frigus remittatur, quod signi calor frigidae stellae
 frigus imminuat, et quodammodo temperet, quod si calidum signum fuerit, et 74v

27 obstiterint R] constiterint D qualem R] quale D 32/33 ubique ... est *R^{2in ras.} VbS*] ubique
 enim Aries et signum et domicilium Martis est *UVeVenW*(enim *W²*)*Vb*, ubique enim Aries est
 signum et domicilium Martis *TFD* 33 mutantur R] mutantur *Ven* 36 unusquisque *RW²*]
om. W tunc *RW²*] *om. W* 37/38 hoc est loca *RW²*] *om. W* 38 id est domicilia *RW²*] *om.*
W 38/55 et ... remoto *R, W² manu Pont.*] *om. W* 44 magis ac magis *R*] magis *F* 45 remittatur
R] remutatur *D*

25 opinari quosdam: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 42^v, ll. 3–16: ‘Movel, inquit, Sol
 actionem eius loci et signi quam illud signum habet in ea stella; solet autem planetas “stellas” appel-
 lare tunc maxime quando vult Lunam excipi. Dicit autem “movel” quia ad illam temperiem decli-
 nat quam solet efficere stella, id est planeta, in illo suo loco; verbi gratia: quando Sol est in Ariete,
 tempus est tale, ceteris semper paribus, quale est quando Mars est in Ariete; et quando Sol est in
 Tauro tale est tempus quale fere si Venus esset in Tauro et sic de coeteris’. 40 in stella: ‘ἀστέρη’
 (instead of ‘ἀέρι’) is a peculiar reading of the γρ families of manuscripts of *Καρπός*, cf. Pseudo-
 Ptolemy, *Καρπός*, XXXV, p. 44, l. 18. 42 sunt qui putent: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*,
 f. 110ra: ‘intendit quod cum stella pervenerit ad aliquod ex signis hyemalibus, et fuerit frigida, ut
 Saturnus, et confortabit idem et augmentabit frigus illius hyemis; et si calida fuerit, contemperabit
 naturam illius hyemis, quod si fuerit stella illa calida perveneritque ad signum calidum, augebitur
 calor illius estatis; et sic erit in ceteris, scilicet in siccis et humidis’.

planeta calidus, planetae calorem signi calore intendi. Idem in coeteris anni partibus qualitatibusque.

[12] Cui opinioni nihil in hoc refragatur, in illo vero dissentimus quod hi
 50 locum pro signo accipiunt, nos locum ipsum intelligendum censemus, et in anni
 revolutione ut hoc inspiciatur praecipi a Ptolemaeo iudicamus, ut superiori enun-
 ciato diximus. [13] Quid enim opus erat de Sole mentionem facere nisi hoc ad
 Solem pertineret? Imminui enim planetarum qualitates a contrariis qualitatibus
 signorum, augeri a similibus, suapte natura contingit, Sole etiam longius a signis,
 55 ubi planetae fuerint, remoto.

47 planetae ... intendi R] addi planetae calorem signi calore intendi Ven anni R] enim Ven
 49 in hoc R] in hac parte F refragatur RVeVenFDSum^{in corr. corr.}] refragatur UTWVbSum
 51 ut superiori RVb] ut superiore UVeVen 53 Imminui RVbS] minui Vb 54/55 Sole ...
 remoto R] Sole etiam a signis ubi planetae fuerint longius remoto F

TEXTUS XXXVI

In condendis urbibus stellis fixis, quae conferre habeant, utere; in aedificandis vero domibus, erraticis. Reges cuiuscunque urbis, quae Martem culminantem habuerit, gladio plerunque pereunt.

5

COMMENTATIO

- [1] Quanta coeli ac stellarum vis sit in corporibus rebusque inferioribus singulis pene sententiis hoc libello nobis Ptolemaeus ostendit, docetque non ea solum, quae in ipsis elementis naturaliter con|tingunt, ad stellas referenda esse, sed hominum quoque opera non alium eventum habere quam quem in operibus ipsis
 10 exordiendis coeli stellarumque constitutio ab initio portenderit. [2] Quocirca, cum de Solis Lunaeque et planetarum aliorum actionibus in aere praecepisset, ut ostenderet hominum quoque opera stellarum decreta sequi, ipsosque homines plurimum conferre inceptis suis posse, felicem coeli statum eligendo, statim subiecit quid observandum in condendis urbibus censeret, quarum magnitudo
 15 fortunaque, sive prospera sive adversa, aedificationis hora cum a stellis portendatur, docet humano fieri consilio posse uti condendae urbis tum firmitati tum felicitati optime consulatur, ubi bonum coeli statum edificationis tempore quis elegerit, siquidem, ut ante dictum est, ab ipso movendi initio reliqua motus series explicatur.
- 20 [3] Cumque ab initio ad finem ipsum progressio sit, talia quidem rerum eventa futura sunt qualia fuerant a coelo in initio significata. [4] In condendis igitur urbibus duo potissimum quaerenda videntur: urbis diuturnitas ac felix civium status, quas ad res cum planetarum vires minores essent, fixarum vero bona, quanquam locupletiora, solere tamen (ut dictum est) calamitatibus con|fici, nisi
 25 felicibus planetarum radiis iuvarentur, iccirco Ptolemaeus iubet in condendis

3 erraticis RU^2W^2] erraticis stellis UW cuiuscunque RVe^2] cuiusque Ve 3/4 quae ... habuerit R] quae Martem culminantem habuerint To 3 culminantem RW^2] in celi medio W
 4 plerunque pereunt $RVbS$] plerumque pereant Vb 13 plurimum RW^2] non parum W
 inceptis suis R, W^2 manu Pont.] om. W statim R] statum Ven 14 subiecit R] subicit F
 15 sive¹ ... adversa RW^2] prospera aut adversa W 17 consulatur R] consulant F 21 fuerint RTW^2DVb^2] fuerint $UVeVenT^2FWVb$ a ... initio R] in inicio a celo Ve in initio RW^2] initio F , om. W 23 minores essent R] in mores essent F 25 radiis RW^2] om. W

18 ut ante dictum est: cf. Pontano's commentary on the aphorism XXXc.15.

oppidis utrunque inspiciendum, ut et planetae ipsi bene in coelo constituti sint, et fixarum stellarum praesidium e felicibus ac primariis locis accedat.

[5] Quam ob rem Ptolemaeus cum ait utendum esse fixis quae conferant, id est simul operentur (hoc enim sonat graecum verbum *synergois*, id est cooperantibus
30 sive cooperatricibus) innuere videtur ut planetae primum bene collocentur, deinde ut illorum vires fixarum praesidiis firmentur, aut simul eas coniungendo, aut in benivolis aspectibus ac primariis coeli locis collocando. [6] Maxima vero cardinum vis est, qui cum sint quatuor, prima auctoritas ac potestas est medii coeli et horoscopi. Cum primis autem cavendum iubet ne in primis iaciendis fundamentis
35 Mars medium teneat, quod ea domus principi tribuatur, quodque Mars, cum sit sanguinolentus et minax, violentam principi mortem minitetur.

[7] Ideo autem dixit plerunque, non semper, quod felix Veneris Iovisque irradiatio tutari aliquando principem poterit, et a vi gladioque defendet. [8] Si enim Mars in domo et finibus Iovis repertus fuerit, ipse autem Iupiter feliciter collocatus liberque impedimentis, Martis rabies Iovis moderatione temperabitur, atque
40 eo | magis si Veneris quoque aut fixae alicuius, quae ioviae veneriaeque naturae sit, praesidium accesserit. [9] Atque ut Mars cavendus est, sic etiam fixa Martis naturam habens, quando noxii fixarum effectus repentini sunt, et impetus acriores habent. 76r

[10] Quocirca in auspicandis urbium fundamentis fixae sunt eligendae, quae beneficorum planetarum Iovis ac Veneris naturam sequantur, videndumque uti malefici planetae, quantum disciplina ipsa fert, sic collocentur ut ab illis favor potius expectandus quam incommoda timenda sint. [11] In domo autem edificanda planetas magis sequendos iubet, quod minime tanta diuturnitas quaeratur,
50 neque enim in plura secula ab eo qui domum aedificat prospici solet.

27 fixarum stellarum praesidium R] stellarum fixarum praesidium (praesidio F) FT 29/
30 *synergois* ... cooperatricibus RW^2] *om.* W 31/32 in benivolis $R^{2manu Pont.} UVeVenT^2FWVb$] benivolis TDR , in benevolis $VbSSum$ 36 minitetur RU^2TFW^2DVb] minitatur $UVeVenW$
38 poterit $R^{2in ras.} FVb^2$] poterunt $UVeVenTWDVb$ defendet R^2FVbS] defendent $UVeVenTWDVbR$ 39 in domo et finibus RW^2] in domo et termino W , in finibus F 43 noxii fixarum R^2] fixarum noxii R noxii RW^2] noxie W effectus RVe^2W^2] vires W , *om.* Ve repentini RVe^2W^2] repentiniores $UVeW$ 48 timenda sint RU^2W^2] timenda UW 49 quaeratur $R, T^{2manu Pont.}$] sequatur T

TEXTUS XXXVII

Qui Virginem aut Pisces horoscopum habent, ii potestatis suae causa erunt; quorum autem ascendens erit Aries aut Libra, ii mortis suae causa erunt; eodem modo in ceteris signis ratiocinaberis.

5

COMMENTATIO

[1] Coeli constitutio geniturae tempore nati vitam et artes et facultates et dignitates, quaeque alia eventura sunt, indicat pro domorum qualitibus, planetarum configurationibus, fixarum situ, signo|rumque naturis, habita etiam paren- 76v
tum, regionis et patriae ratione. [2] Namque, ut saepius dictum est, omnem
10 secum explicationis seriem motus ille natalis trahit, corporaque inferiora cum coelestium corporum agitationes sequantur, etiam quae corporibus accidunt – ut candor, proceritas, brevitās, celeritas, tarditas, gravitas, levitas – celesti a constitutione deducuntur, habita, ut dixi, parentum ac patriae ratione.

[3] Cumque tales sint hominis cogitationes atque affectus quales a sensibus
15 imaginariaque excitantur, instinctus quoque naturales et aptitudines propensionesque ad has atque illas res eadem e causa proficiscuntur. [4] Appetitiones item et cupiditates et studia, quando ab humoribus pro cuiusque natura proque ipsorum mistura temperationeque commoventur, coeli quoque humores ipsos afficientis naturam affectionesque imitabuntur. [5] Cum autem tam variae multi-
20 plicesque sint humanarum actionum diversitates, et artium ac studiorum genera tam multa, aliusque huic quam illi rei magis minusve aptus sit, alius, assidua industria operaque adhibita, parum in ea quam exercet arte proficiat, alius levi et pene nullo labore studioque ad magnos perveniat profectus, hoc ipsum non modo voluntati rationique, sed coelo stell|lisque natalibus magis attribuendum 77r
25 videtur; [6] cumque alius quanvis parce vivendo, atque in aere salubri et e sanis parentibus natus, assiduis morbis vexetur, alius, liberalius ventri indulgendo, quanvis in aere graviore ex infirmis ortus parentibus, perpetuam sanitatem reti-

2 potestatis suae RW^2] propriae facultatis W potestatis $RUVeVenTW^2DVbSum$] ditionis $T^2W^3(v.l.)FVbP(v.l.)$, ditionis/amplitudinis $R^{2mg.manu Pont.}(v.l.)$ 4 ratiocinaberis RVe^2W^2] rationaberis Ve , rationaberis $FWWa$ 7/8 planetarum configurationibus $RVbP$] om. Vb 9/10 omnem secum R] omnis secum F 11 etiam quae R] et quae TF 12 celesti ... constitutione RT^2] celestia constitutione TD 16 Appetitiones item $R^{2in ras. VbS}$] Appetitiones quoque $UVeVenTFWDVb$ 17 et cupiditates R] et cupidines F 18 commoventur R] moventur Ve 19 imitabuntur R] mutabuntur F 21 aliusque huic RVe^2] alius autem huic UVe , alius huic Ven 22 exercet arte R] exercet artem Ven 23 perveniat profectus RW^2Vb^2] proveniat profectus WVb non modo RW^2] non W 26 assiduis RW^2] familiaribus W

neat, quod humoris natura validaque corporis concretio praestat, hoc nisi a coeli constitutione nataliumque stellarum contingere beneficio nequit.

- 30 [7] Quid autem hunc hilarem e tristibus ortum parentibus, aut illum tristem ex hilaribus natum, nisi corporis fabrica, quam celum informavit, efficit? [8] Quid quod hic parentibus sit suis superstes, ille in incunabulis diem obeat? Ille, quanvis probus, quanvis claro loco natus, et honorum studiosus, nullos assequatur magistratus, hic degener et obscurus provinciis praesit? [9] Ille, licet strenuus ac fortis, nunquam tribunus, nunquam dux evadat, at hic ignavus et fugax cohorti praeficiatur, atque exercitum ducat? [10] Coeli inquam constitutio et stellarum vis haec cuncta efficit, et, ne singula persequar, quae, ut dixi, homini eveniunt, ea ab ipso geniturae exordio natalisque coeli constitutione indicantur, quae tamen, ut ante dictum est, partim adiuvari atque ampliari consilio et diligenter
- 40 tia possunt, partim minui atque impediri.

[11] Diuturna autem | observatio docuit quid a prima geniturae domo, quid a 77v secunda, quid a tertia ac deinceps portendatur, quid etiam a domorum ipsarum dominis atque ab aliorum planetarum aspectibus, coniunctionibus, collocationibusque significetur. [12] Quotiens enim geniturae tempore stella ascendentis 45 domina cum stella dominatrice medii coeli bene collocata fuerit, nato felicitatem magisterii sui et dignitatem et honorem affert; contra vero, cum utraque male fuerit collocata.

[13] Utque ad rem veniamus, cui nascenti Virgo ascenderit, is habebit in culmine Geminos, utriusque autem domicilii idem dominus est Mercurius, cuius 50 potestas, cum utrique signo praesit, duplicatur. [14] Quare, si bene tunc fuerit collocatus, nato illi et honores et dignitates et magistratus confert, et felices actiones promittit. [15] Simili etiam modo cui geniturae tempore Pisces ascenderint, is in culmine Sagittarium habebit, qua e re vires Iovis auctae, quod domui utrique praest, nato quoque bonum ex proprio magisterio atque actionibus propriis 55 honores auctoritatemque praebeunt, si tamen Iupiter feliciter collocabitur. [16] Eius autem boni causa sibi ipse natus erit, quando eadem stella est ascendentis domina, a quo motus orditur, et medii coeli, a quo dignitates, magisteria et actiones significantur: quae | res eius ingenii, industriae, consiliique fore natum 78r indicat, uti propriis virtutibus suaque opera ad honores dignitatesque provehatur.

- 60 [17] Cui ascenderit Capricornus, is, cum in secundo loco habeat Aquarium, quae domus est rei familiaris et census, futurus est ipse sui peculii causa, quando Saturnus utrique signo dominatur, cum labore tamen et difficultate, propter stel-

31 efficit RU] effecit U²Ven 32 in incunabulis R²] in incunabilis DR, in cunabulis Ven^F 35 ac fortis R] om. Ve 41 Diuturna R] Diurna F 44 significetur RVb²] collocetur significetur Vb, significantur D 57 motus orditur R] natus orditur Ve 62 signo R, T²manu Pont.] om. T

lae ipsius qualitatem. [18] Si Aquarius ascenderit, cum duodecimam Capricornus domum teneat, quae est domus inimiciarum, solitudinis atque curarum, 65 natus cuius haec genitura fuerit, ipse sibi causa erit provocandarum inimiciarum, solitudinis et merorum. [19] Cuius horoscopus fuerit Scorpius, is suae sibi aegritudinis causa futurus est, cum Aries sextam domum teneat, quae domus est morborum et egritudinis, Marsque domui utrique dominetur.

[20] Qui natus est horoscopante Libra, quia Taurus octavum locum, qui mortis est, occupat, quod utrique etiam signo Venus dominatur, hic suae morti causam afferet. [21] Eodem etiam ille modo cui nascenti Aries exoritur, quoniam in domo quae octava est Scorpius reperitur, praestque utrique Mars signo: hoc autem evenire poterit aut propter morbos, quod insania captus ex alto se praecipitet, aut propter desperationem, quod se gladio traiciat, aut propter temeritatem, 78v cum facere quippiam prohibitus, legi ipsi parum optemperans, in penam capitalem quasi volens incidat, aut cum praetorem aut dominum pervicaciter agendo in se provocat, aut cum monitus ut hostem fugiat, facere id recusat, aut cum evitare periculum potest, quod tamen securus negligit. [22] Sunt enim innumerabiles viae rationesque quibus homines et mortis et malorum aliorum sibi causa esse 80 possunt.

[23] Cuius horoscopus natalis fuerit Sagittarius, is comparando patrimonio sibi auctor erit propter Iovem dominum signi ascendentis et signi in imo positi, quae domus est patrimonii, et item ille cuius ascendens fuerit Gemini, propter Mercurium dominum signi ascendentis et quarti, hoc est Virginis. [24] Sed bona 85 malaque ex his constitutionibus significata et minuuntur et amplificantur pro collocatione dominantium planetarum proque benivolarum aut malivolarum stellarum aspectu; quanquam alia quoque multa videntur inspicienda.

63 Si Aquarius R] Si Aquarius V_e 64/66 atque ... merorum $R, T^2manu Pont.] om. T$ 68 Mars-
que ... dominetur $R, W^2manu Pont.]$ dominaturque utrique domui Mars W 69 octavum locum
 $RW^2]$ octavum occupet locum W 70 occupat $RW^2]$ occupet W 71 etiam ille modo $RW^2]$
etiam modo ille W 75 in penam $RVb]$ in poenam $VbSSum$ 78 quod tamen $RW^2]$ quod W
79 viae $R]$ vis F 86 benivolarum aut malivolarum $R]$ aut *add.* T^2VbP 87 quanquam ... multa
 $R]$ quamquam multa quoque F videntur inspicienda $R^2VbS]$ inspicienda videntur $UVeVen$
 $TFWDVbR$

TEXTUS XXXVIII

Cum Mercurius in altera domorum Saturni constitutus ac potens fuerit, coniecturativum nato dat intellectum ac rerum scrutationem; in Martis vero domo, ac prae|sertim in Ariete, facundiam.

79r

5

COMMENTATIO

[1] Rationalis animae vis ad Mercurium refertur, sicuti appetiscendi ad Venerem, ad Martem irascendi, quemadmodum ante docuimus. At rationalis neque in atra bili, id est terreo humore, collocabitur, quandoquidem optusus est ac nullius motus, neque in aërio, id est humido calidoque, cuius vis tanti motus acuminis-
 10 que non est ut merito collocari in eo rationalis vis debeat, quando ad inquirendum contemplandumque maxima ingenii celeritate summoque acumine opus est. [2] Ad haec humori terreo Saturnus praeest, Iupiter aërio, id est sanguini; Mercurius vero cum ex quatuor humoribus, quibus concretum est corpus, nulli praesit, visque ad eum rationalis referatur, nullo in humore collocare rationalem
 15 vim possumus; an fortasse, ut intellectus in nulla corporis parte collocatus est, sic vis rationalis in nullo certo humore sedem habuit? [3] Quae tamen cum in uno quam in alio homine magis vigeat (quod e corporis textura proficisci par est), huius rei causam coelum ac stellas esse necesse est; quod subtilius inquirendum videtur.

20 [4] Solem generationis principem esse non est qui neget, a quo, cum sit ipse fons luminis | atque caloris, corpora animantur, vitalesque illis spiritus infunduntur. [5] Animatum autem corpus ac sentientibus spiritibus praeditum, quod
 animal vocamus, necesse est irasci, dolere, laetari, appetere, abhorrere, aliisque

79v

2/4 Cum ... facundiam R, W^3 manu Pont.] Cum Mercurius, in altera domorum Saturni constitutus, potens fuerit, nato contemplativum dabit intellectum atque in rebus agendis prudentiam. In Martis vero domo, ac praesertim in Ariete, facundiam W **2** constitutus ac potens R] constitutus potens UVe **3** coniecturativum ... scrutationem R] acutum (vel coniecturalem U^2 manu Pont., vel coniecturativum Ve^2 , coniecturativum W^3) nato dat intellectum ac rerum diligentiam (scrutationem W^3) $UVeW^2$ scrutationem R] diligentiam $R^2mg(v. l.)$ **7** irascendi RW^2] irascendi, et harum quidem posterior a bili rubra, id est cholera excitatur, prior ab humido frigidoque humore, quae pituita vocata est W (del. W^2) **9** humido calidoque R] humido callidoque D **15** intellectus R, Ve^2 (apparently)] om. Ve **17** corporis textura R] corporis extura Ven , corporis temperatura F **18** esse ... est RW^2] esse oportet W **23** abhorrere R, W^2 manu Pont.] fugere W

2/4 On this aphorism cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 14 18, p. 260.

atque aliis affectibus commoveri. [6] Quando autem homo non solum est animal,
 25 sed rationale etiam animal, cuius proprium est cogitare, quaerere, distinguere,
 iudicare, causas nosse, scire, necesse est hominem ipsum ad quaerendum contem-
 plandumque moveri, celerius tamen aut tardius pro spirituum qualitate, ac spiri-
 tus item ipsos tum acui tum optundi.

[7] Quoniam vero nihil est in coelo supervacuum, videntur et alii planetae Solis
 30 munus adiuuare, et quidam tanquam ministri generationis ipsius principi ob-
 sequi et obtemperare. [8] Cum autem Mars, Venus ac Mercurius Soli propin-
 quiores sint, ad vires animae suscitandas propius auxilium afferunt. [9] Itaque
 Mars irascibilem, utpote superiore in loco positus, concitavit, etenim, rubra bilis
 cum sit ignea, sursum fertur, Venus concupiscibilem, in loco inferiore posita,
 35 quando vis ipsa cupiditatum suscitatrix deorsum magis contendit. [10] At Mer-
 curius rationali praefuit, quando, Soli comitatus, nunquam ab ipso generationis
 vitaeque auctore longius abest, ex | quo efficitur ut ratio primaria sit animae 80r
 nostrae vis, sitque hominis proprium ratione uti. [11] Et Venus quidem ac Mars
 Soli serviunt ad animal informandum, ut qui sensus excitent; Mercurius, vero, ut
 40 qui intellectum moveat, ac propter motus sui celeritatem minime quiescere patia-
 tur: sensus enim offerunt quae post intellectus perscrutatur. [12] Etenim scire
 primum appetimus, deinde ad sciendum excitamur, post hanc autem commotio-
 nem intellectus et ea quae mens dicitur inquirat ac contemplatur.

[13] Ergo cum Sol naturae nostrae auctor et parens sit, iure Mercurio, qui Soli
 45 quam proximus est, ratio attribuitur, nec est in humore aliquo aut ulla parte cor-
 poris collocata. [14] Famulari autem Soli Mercurium in rationali parte hoc ipsum
 docet, quod cum Soli cor cerebrumque sit attributum, ubi veteres philosophi
 primariam animae sedem statuere, Mercurio orationem, deliberationem, memo-
 riam, linguam quoque atque fel rerum celi scriptores attribuunt. [15] Et oratio
 50 quidem animae cogitationum interpret est, memoria thesaurus, ut inquirunt, et
 tanquam penu eorum quae mente et cogitatione sensibus denique comprehensa
 sunt. [16] Deliberatio est de utili aut inutili, recto aut pravo, bono malove, turpi
 item aut honesto: de his enim deliberare ho|mines solent (quod est rationis offi- 80v
 cium), hoc est sequantur nec ne, et quomodo etiam sequantur. [17] Lingua
 55 instrumentum est ad ea efferenda quae animus cogitando et ratiocinando conce-

24 commoveri *RW*²] moveri *VenW* 27/28 spiritus item *R*] spiritus quidem *F* 29/30 Solis
 munus *R*^{2in ras. VbS}] Solis opus *UVeVenTFWDVb* 32 propius auxilium *RUTWVb*] proprius
 auxilium *VeVenFD* 35 vis ... suscitatrix *RW*²] humor ille cupiditatum provocator *W* magis
 contendit *R*] magis contemnit *F* 39/40 Mercurius ... ac *R, T^{2manu Pont.}*] *om. T* 42 post hanc
 autem *R*²] post hanc *R* 46/57 Famulari ... Aristoteles *R, W^{2manu Pont.}*] *om. W* 52 Deliberatio
 est de *R*] Deliberatio enim est de *Ven* 54 sequantur¹ *R*] sequamur *Ve* nec ne *R*] nec non *Ven*
 et quomodo *RVb*²] et *om. Vb* etiam sequantur *R*] etiam sequamur *Ve* 55 et ratiocinando *R*
 et rationando *Ve*

pit; fellis natura est acris penetrabilisque, atque hic quidem humor quantas ad intelligendum contemplandumque vires habeat docet Aristoteles.

[18] Quoniam autem naturales operationes mistae sunt, ac sibi invicem nunc opitulantur, nunc adversantur, necesse est uti planetae operationum ipsarum
 60 suscitatores sibi quoque invicem misceantur. [19] Quocirca, cum tardi motus aridaeque naturae Saturnus sit, fixas stabilesque cogitationes Mercurio immistus dabit; ad contemplandum autem nihil tam confert quam assiduitas cogitandi, ad haec cum frigida et arida vis animum cohibeat, cunctatio inde oritur et in agendis rebus cautio, quae prudentiam exuscitant, e qua diligentia emanat. [20] Timen-
 65 tem enim et caute administrantem necesse est multa simul circumspicere; rerum autem circumspectio et contrariorum cautio prudentia est, quam Mercurius propter rationis inquisitionem verique perscrutationem, Saturnus (hoc est signum in quo ipse dominatur) propter cautiones et cogitandi assiduitatem nato pollicentur.

70 [21] Ad haec cum rationis, cui | Mercurius praeest, proprium sit quaque in re 81- quid verum sit cernere, addita a Saturno cogitationum assiduitate, necesse est natum contemplantem esse, atque in rerum inquisitione versari, multa simul et coniicientem propter signa quorum est observator, et dispicientem propter naturale acumen. [22] Sed haec tum coniecturatio contemplatioque, tum etiam pru-
 75 dentia, maior minorve futura est pro collocazione utriusque planetae Saturni ac Mercurii et aliorum planetarum aspectu. [23] In primis autem videndum est ut Mercurius ipse potens sit; si enim aut repedabit, aut comburetur, aut in deiecto loco erit, quia tunc imbecillus est, implere hoc non poterit. [24] Quoniam autem eorum quae mente concipimus quaeque animo sentimus oratio, ut dictum est,
 80 interpres est, idem Mercurius in Martis domiciliis inventus, natum facundum et

56 est acris R] est aeris F 57 Aristoteles R] Aristotiles T 58 Quoniam autem RW²] Et quia W
 62 autem RT²] om. T 64 e ... emanat RW²] om. W 65 et caute R] et acute Ve 66 autem
 R, T² manu Pont.] etiam T 67 verique perscrutationem RW²] om. W 67/68 hoc ... dominatur
 RW²] om. W 72/74 multa ... acumen R, W² manu Pont.] om. W 72/73 multa ... coniicientem
 R] multa simul et coniicionem Ven 74 Sed ... coniecturatio R] om. Ven coniecturatio RW²]
 om. W 75/76 Saturni ac Mercurii RW²] om. W 76/78 In ... poterit R, W² manu Pont.] om. W
 77 aut in deiecto RVb²] in om. Vb 79 ut dictum est RW²] om. W 80 facundum R]
 fecundum F

57 Aristoteles: cf. Aristoteles, *Problemata*, XXX; see also Cicero, *Tusculanae*, I 33 80, p. 258: 'Aristoteles quidem ait omnis ingeniosos melancholicos esse, ut ego me tardiorum esse non moleste feram'; George of Trebizond, *Commentarii*, f. 43^v, ll. 12–18: 'Saturnus enim melancholicos facit, quam complexionem et ad intelligentiam rerum et ad omnis res grandis aptissimam demonstrat Aristotiles in *Problematis* iuxta calcem. Ideo, ut arbitror, intellectiva virtus Saturno a multis attribuitur'. Until now, the importance of George's translation of the pseudo-Aristotelian *Problemata* in the history of the doctrine of melancholy has not been recognized (but see Rinaldi, *Le Commemationes*, pp. 73–81 and 194–98).

eloquentem reddet, propter vim enim cholerae quod sentit efferre audebit, cum-
 que humor hic motus concitatiores habeat, vehementi quodam spiritu natus ipse
 pronunciabit. [25] Quam ob rem, adiutus a Marte Mercurius, hospitioque accep-
 tus, sumministrabit ad eloquendum et animi audaciam et linguae celeritatem et
 85 in dicendo vehementiam. [26] Ideo autem in Ariete magis quam | in Scorpio 81v
 acceptus Mercurius hoc praestabit, quod id signum capiti praesit, in quo lingua et
 os et pleraque orationis instrumenta sita sunt; quin etiam igneum cum sit
 signum, linguae volubilitatem maiorem propter siccitatem, et orationis vim acrio-
 rem propter calorem dabit, nam Scorpium cum humectae naturae sit, ad volubili-
 90 tatem largiendam nec tam idoneus est, nec ipse capiti praest.

TEXTUS XXXIX

Afflictio undecimi loci in creatione regis detrimentum significat et domesticorum eius et pecuniarum; secundi autem loci afflictio pecuniarum ovilis eius detrimentum significat.

5

COMMENTATIO

[1] Sparsim iam et, ut ita dixerim, seminatum praecepta traduntur et ad sciendum et ad iudicandum. Cumque de regis morte deque eius successione dixisset, docet hic quae sint in regis creatione observanda duobus praesertim locis: undecimo et secundo; quae ut manifestiora fiant, locorum ipsorum qualitates ac vires
10 aperiendae sunt.

[2] Decima domus, in creando rege, regi ipsi attribuitur propter loci celsitudinem ac maiestatem: etenim locus is in tota figura domorumque constitutione praeminet, | ab eoque potentissimi stellarum radii iaciuntur in terras. [3] Locus
15 huic succedens, hoc est undecima domus, attribuitur consiliariis et domesticis, qui regi tum consilio tum etiam opera ministrant, et parati astant; hic igitur locus in rege creando revolvendisque creationis annis si a maleficis stellis insessus, aut inimicis earum radiis percussus fuerit, damnum iacturamque portendit in domesticis et ministris regis, quin etiam rerum eius familiarium domesticique census detrimenta decernit. [4] Si enim decimum creationis locum in ascendente consti-
20 tuas, locus qui erat undecimus in secundam concedet domum, quae pecuniarum et rei familiaris est, quocirca malus eius loci habitus malaque affectio tum regionum ministrorum tum regiae substantiae iacturam significat.

2/4 Afflictio ... significat RW^2] Malitia undecimi loci in creatione regis nocumentum indicat et domesticorum eius et pecuniarum; secundi vero loci malitia pecuniarum ovilis eius damnum significat W 2 domesticorum $RTWW^2Vb$] proximorum $D, T^2W^3Vb^2$ in int. (v. l.) exp. VbS , proximorum domesticorum Ven 3 secundi ... afflictio R] secundi autem loci afflictio To 11 propter loci R] propter loci D 13 praeminet $R, W^3U^2manu Pont.$] om. U , sullimior est W^2 , praecellit W ab eoque potentissimi R] ab eoque potissimi TF ab eoque RW^2] quando ab eo W iaciuntur in terras R^2VbS] in terras iaciuntur $UVeVenTFWDVbR$ 13/14 Locus huic R] locus hic F 16 si a maleficis R] si maleficis Ve 18 et ministris regis RW^2] et ministris eius W 21 malaque affectio RW^2] om. W

2/3 et domesticorum eius et pecuniarum: Pontano's translation reflects the reading of β family of the manuscripts of Καρπός : 'τῶν οικείων αὐτοῦ καὶ τῶν χρημάτων'. Cf. Pseudo-Ptolemy, Καρπός , XXXIX, p. 45, l. 16.

- [5] Malum habitum atque afflictionem et infelicem statum undecimi loci, quae *cacosis* graece dicitur, intelligi volumus non uno modo; non solum enim is locus
 25 male se habebit, misereque affligetur, si a malefico planeta quadrangularibus aut
 adversis radiis atrociter ferietur, verum etiam si dominus signi ipsius in depressio-
 ne sua atque in deiecta coeli parte merens et tanquam contemptus invenietur,
 atque a nocentibus stellis hostiliter lacessitus. Haec quae de rege dicta sunt | etiam 82v
 de proceribus ac principibus aliis et item pontificibus dicta sint.
- 30 [6] Infelix etiam status secundae domus in rege designando et perniciosa ad
 eum locum irradiatio subiecti populi populariumque divitiarum detrimenta
 significat. [7] Primus enim locus, id est ascendens regiae designationis, subiecto
 populo attribuitur; locus illi succedens populi pecuniam et censum indicat.
 [8] Subiectus autem populus regis ipsius census et patrimonium est; si enim deci-
 35 mum creationis locum in ascendente statueris, primus qui in creatione ascende-
 bat locus quartae domus locum occupabit, quae patrimonium indicat: quod
 autem regis patrimonium accipi rectius potest quam populi gentesque subiectae?
 [9] Quocirca secunda domus, quae popularem substantiam et censum demons-
 trat, a malivolis stellis occupata, detrimenta popularium divitiarum significat.
- 40 [10] Detrimenta vero ipsa pro signorum ac planetarum qualitatibus iudicanda
 sunt, quae maiora futura sunt, si nullum illis beneficae stellae praesidium attule-
 rint.

23/28 Malum ... lacessitus *R, W^{2manu Pont.}*] *om. W* 24 graece *R*] *om. Ven* 28 de rege *R*] de
 regibus *F* 28/29 etiam de proceribus *R^{2Vb²}*] de proceribus *UVeVenTFWDVbR*
 31 populariumque divitiarum *R*] populique divitiarum *F* 38 quae ... demonstrat *R, W^{2manu Pont.}*
om. W 41 illis *RW²*] *om. W*

TEXTUS XL

Cum ascendens a maleficis oppressum fuerit, qui tunc natus est sordidis rebus delectatur, ac male olentes odores probat.

| COMMENTATIO

83r

- 5 [1] Venerem elegantiarum Deam veteres esse voluerunt; eius enim stella natum ad cultum, ad munditias, ad pigmenta aliasque deliciosas res invitat. [2] Iupiter dat animi claritatem, nobilitatem, splendorem, magnificentiam. Animus generosus generosis ac magnificis rebus delectatur, turpia odit et sordida. [3] Quia vero beneficentia opponitur maleficentiae, bonitas malitiae, cum Veneris et Iovis stel-
- 10 lae beneficae sint, contra Martis ac Saturni maleficae, ipsae sibi adversabuntur.
- [4] Et Iupiter quidem ac Venus natum ipsum munditiarum, splendoris, nitidi ornatus et rerum honestarum voluptate afficient; contra Saturnus ac Mars ad immunda sordidaque invitabunt. [5] Etenim Iovis Venerisque temperantia sensus quoque et animi motus temperat, contra Saturni Martisque intemperantia sensus
- 15 intemperatos efficit, ex qua intemperantia rerum quoque sordidarum et male olentium et intemperati saporis delectatio nascitur, corrupti enim sensus amant corrupta, quod in aegrotis facile cernitur. [6] Quocirca qui in genitura sua horoscopus a maleficis obsessum habuerit, sordidis rebus et corruptis capietur odoribus, probabitque ea quae inconcinni saporis erunt, aspernatus | lauta atque
- 20 munda, quin imo immunda et fetida cum voluptate sequetur.
- [7] Cum autem ascendens concretionem corporis et qualitates indicet, ascendentis ipsius dominus eas et minuet et amplificabit et immutabit pro collocatione

2 a ... oppressum RW^3VbS] a maleficis oppressus $UVeW$, obsessus/impeditus (*v. l.*) W^2 , impeditus obsessus oppressum (a maleficis *om.*) Ven , a maleficis oppressum ^{obsessus/impeditus} $Vb^2 exp. VbS$ sordidis RW^2] turpibus W 6 ad munditias $R^{2in\text{ nas.}}Vb$] ad mundicies Ve aliasque deliciosas res RVe^2W^2] resque alias deliciosas $UVeW$ 8 turpia ... sordida R^2VbS] turpia et sordida odit $UVeVen$ $TFWDVbR$ 9 bonitas malitiae $RVbP$] *om. Vb* 16 corrupti enim RT^2] *om. enim T* 18 a maleficis RVe^2] maleficis Ve 20 quin ... voluptate R] quin imo in mundam et fetidam voluptatem Ven quin imo $R, W^{2manu\text{ Pont.}}$] contra W cum ... sequetur RW^2] sequens W sequetur $RVen^2$] sequens $UVeVen$ 22 et amplificabit $RVbS$] et amplificat Vb

5/6 Cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 12 6, p. 227. 6/8 Cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, IV 19 9, I p. 246: 'Si Iuppiter dominus geniturae fuerit, faciet homines magni animi magna appetentes et quibus fides semper habeatur et qui ad magnos actus semper influentur et qui plus sibi dent, quam patrimonii vel potentiae facultas exposcat, imperiosos et in omnibus actibus suis nobiles, gloriosos, honestos, amatores munditiarum'.

sua et aliorum etiam planetarum communicatione. [8] Si enim Saturnus ascendentis dominus nulli immistus fuerit, natus ipse acidis saporibus et fetidis odoribus capietur; si Mars acutis, amaris et salsis saporibus, odore acri. [9] Saturnus ad vetularum et sordentium mulierum coitus invitabit, Mars ad incestus, adulteria et parum legitimam Venerem. [10] Sed haec, ut dixi, temperabuntur perinde ut stellarum aliarum misturae temperationesque accesserint, ac nihilominus pars voluptatis quo in signo locoque constituatur diligenter inspicienda est.

[11] Igitur in cuius genitura horoscopus a maleficis obsessus fuerit, is probabit fetida atque immunda, abhorrebit a nitidis et suave olentibus, propter planetae intemperantiam signum id inficientis; et Saturnus quidem cum sit terrenus, ad sapores atque odores qui e rebus melancholicae qualitatis sunt natum invitabit, Mars vero cum sit igneus, ad sapores atque odores qui cholericae naturae esse dicuntur. [12] Cumque cholera violenta sit, ad violentos (hoc est illegitimos) | 84r coitus Mars impellet; melancholia vero cum sit squalida, Saturnus ad sordidam Venerem sequendam impellet.

[13] Sed ascendentis oppressio sive obsessio duobus intelligi modis potest: uno, si malefica stella signum ascendens occupaverit, aut ibidem collocata aut potentibus radiis illud percutiens, de qua oppressione hoc in loco sentire Ptolemaeum iudico; altero, si ascendens ab utraque malefica intercipiatur, quae interceptio (quam ‘obsessionem’ quidam vocavere) hac ratione fit: ut si in alicuius nativitate ascenderit Libra, Marte in Piscibus, Saturno in Tauro constituto, quorum alter cum ex opposito loco in Virginem, alter in Scorpionem radios suos iaculentur, 45 Libram hostiliter circumsident.

[14] Sed nec desunt qui obsessionem alia etiam ratione fieri dicant: ut si Virgo sit ascendens, et Mars in Ariete collocetur, cum Mars e trigono in Leonem, ab opposito in Libram radios suos mittat, Virgo, quae inter Leonem Libramque constituta est, Martis radiis circumsessa videatur.

28 misturae R] misturis F 32 signum id R] signum ad U terrenus RT²W²] terreus UVeTW
33 e ... qualitatis R^{2in nas}Vb²] e rebus quae melancholicae qualitatis UVeVenTFWDVb 36 vero RU²] om. U 36/37 ad ... impellet RVe²] ad sordidam Venerem impellet Ve 38 sive obsessio RW²] om. W 43/44 alter ... Virginem RVe²] alter cum ex opposito loco alter in Virginem Ve, alter cum exposito loco in Virginem Ven 47 Mars e trigono RVbS] Mars in trigono Vb

41/45 Cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 44^r, l. 24–44^v, l. 4: ‘sed a duobus etiam malignis planetis locus aliquis et signum potest obsideri, ut si Saturnus sit in Virgine, Mars in Scorpione, ab opposita enim utriusque radiatione Aries obsidetur. Nam Saturnus Pisces, Mars Taurum radiis oppositis percutit inter quos Aries collocatus est: obsidetur ergo’. 46 nec desunt qui: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 44^r, ll. 15–23: ‘obsessio planetae vel ascendentis ab infortunantibus est quando est in medio duorum infortunantis planetae aspectuum; verbi gratia: sit Mars in Ariete et ascendat Virgo, quae est inter Leonem et Libram, quae signa et a Marte aspiciuntur et Virginem obtinent mediam: obsidetur igitur Virgo et quicumque planeta in ipsa est a Marte’.

- 50 [15] Ego de priore obsessione magis sentio, quod praesentis planetae corpus,
 cum potentius inficiat, tunc potissimum hanc sensuum sive corruptionem sive
 intemperantiam faciat. [16] Nam interceptiones de quibus dictum est magis
 naturalem signi vim impedire quam inficere videntur; et aliud est impedire aliud
 inficere, nam | qui impedimentum affert alterius vires atque conatus hebetiores 84v
 55 reddit, eosque imbecillos aut irritos facit; at quae infecta sunt, ea ut corrupta, et
 tanquam naturali vi amissa, in qualitatem naturamque aliam transferuntur, et
 impedimentum quidem obsessionis magis id efficiet ne natus suaves odores sen-
 tiant, ne lauta et opipara sequatur, quam ut fetidis capiatur, ac graviter olentibus
 delectetur.

50 de priore *R*] de prioris *F*, de prioribus *NL* 53/54 videntur ... inficere *R, T² manu Pont.*] *om. T*
 54 impedimentum affert *R, W² manu Pont.*] impedit *W* 55 eosque imbecillos *R² in ras. VbS*] atque
 imbecillos *UVeVenTFDVBW²* (imbecillos *om. W*) aut *RW²*] *om. W*

TEXTUS XLI

Loci octavi dominique eius afflictionem tempore discessus caveto, at secundi
atque eius domini tempore reditus.

COMMENTATIO

5 [1] In itinere suscipiendo septima domus inspicienda est, cui locus quem
viator petit attribuitur, octava, quae huic succedit, index est eorum quae viatori,
postquam destinatum ad locum pervenerit, eventura sint. [2] Quocirca locus hic
diligenter observandus est; si enim utraque domus, si uterque dominus bene se
habuerint, felixque utriusque status fuerit, et iter feliciter susceptum perficietur,
10 et res, quarum causa viator profectus est, e sententia conficiuntur; contra, si loca
et locorum domini male se habuerint, eorumque status infelix fuerit, et iter et res,
quarum gratia profectio | suscepta est, infeliciter et contra sententiam cedent. 85r

[3] Verum ne fallamur, perficiendi negotii qualitas probe considerata est;
neque enim beneficae stellae ubique sunt eligendae, ut superius ostensum est; in
15 quo mathematici prudentia sane multa requiritur. Atque haec quidem ad electio-
nes.

[4] Ceterum, mathematicus, ubi quempiam iter ingredi viderit, octava et septi-
ma inspectis, atque illarum dominis, et item finibus in quibus domini domorum
fuerint, ac finium dominis consideratis, de itinere deque negotio id iudicium
20 feret, quod domorum et finium et dominorum status bonaque illorum affectio
indicaverint.

[5] Quoniam autem reditus motus quidam est sese in locum a quo coepit
reflectens, in reditu faciendo prima domus observanda est, et secunda huic suc-
cedens. Nanque ut in abeundo septima domus locum indicat ad quem viator pro-

2/3 Loci ... reditus RW^2] Loci octavi dominique eius malitiam tempore accessus
(abitus/profectionis/discessus W^2 v. l.), at secundi atque eius domini tempore reditus caveto W
2 tempore discessus $RU^{2v.l.}Ve^2TW^2VbSum$] tempore abitus UVe , tempore profectionis discessus
 Ven , tempore discessus: al(iter) profectionis T^{2mg} , tempore profectionis $W^3Vb^{2v.l.}DR^{2v.l.}mg$.
3 atque eius domini R] eiusque domini Ve , et eius domini F 5 inspicienda R] inspienda F
6 viatori $R^2Ve^2TW^2$] nato $UVeW$, viator DR 7 destinatum ad R] ad destinatum Ve , destinatum
pervenerit ad Ven 9 utriusque status R] utriusque F 14 sunt R] om. TF 15 ad electiones
 RW^2] quod ad electiones pertinet UVe , quantum ad electiones pertinet W 19 de itinere R] itinere Ven 20 bonaque illorum affectio RW^2] om. W affectio R] effectio F 22 autem RT^2] om. T 24 ut in abeundo R] ut ab abeundo Ve

14 ut superius: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καράδος*, X, p. 39, ll. 15–17.

25 ficiscitur, sic in redeundo prima domus est ad quam viator redit: sunt enim contrariorum contraria. [6] Et quia secunda domus succedit primae, haec ipsa domus significationem eorum faciet quae post reditum eventura sunt; quae si male affectae fuerint, mala et adversa ex hac mala affectione portenduntur.

[7] Malus vero habitus et afflictio ipsa locorum ac dominorum – quae Graece
30 *Cacosis* a Ptolemaeo dicitur – est ubi loca fuerint a maleficis aut praesentia corpo- 85v
ris occupata, aut hostilibus radiis petita (ut supra est dictum); ubi etiam domini eorum cadentes fuerint, aut retrogradi (quos veteres repedantes dixere) aut a maleficis percussi, aut cum iis iuncti, aut in signis depressionum suarum collocati, aut in locis unde domos eas tueri nequeant. [8] Sed, ut dixi, negotiorum qualitates inspicendae sunt, et afflictio malusque habitus qualis quantusque sit exacte pensitandus.

[9] Quod vero infelicem statum octavi loci cavendum potius quam bonum sequendum monet, non caret prudentia, cuius prima laus est cavere, quod et milites in congressionibus servant, et medici in curandis morbis, et patres familias in
40 tutanda re familiari sequuntur. [10] Sed cum e contrariis contraria proficiscantur, lectoris reliquit arbitrio iudicandam contrarii consecutionem.

27 significationem *RW*²] indicium *W* 28 affectae fuerint *RW*²] se habuerit *W* mala et adversa *R*²*Vb*] et mala et adversa *VenTWDR* ex hac mala affectione *RW*²] ex hoc malo habitu *W* 29 et afflictio *RW*²] et malitia *W* locorum ac dominorum *R*] locorum ac domorum *Ven* 30 fuerint a maleficis *R*] a maleficis *Ven* 31 ut ... dictum *RW*²] *om. VeW* 32 dixere *R*] dixere aut dixere *D* 35/36 et ... pensitandus *R, W*² *manu Pont.*] *om. W* 37/38 Quod ... monet *RW*²] Quod vero malitiam octavi loci cavendam monet potius quam bonitatem sequendam *W*

TEXTUS XLII

Morbus qui coepit cum Luna fuerit in eo signo quod malefica aliqua tenuit in genitura, sive in quadrangulo aut diametro eius, gravissimus futurus est. Si autem malefica respicit, periculosus; sin in loco ubi geniturae tempore benefica fuerit, sine periculo erit. |

86r

COMMENTATIO

[1] Lunae cursum in aegritudinibus corporum maxime observari debere dies qui critici vocantur docent, siquidem corporibus dominatur cietque humores et, cum sit omnium stellarum citima, acceptas ab illis impressiones corporibus familiariter infundit. [2] Natalium quoque stellarum loca, sive ea felicia sive infelicia sint, per omne vitae spatium ex geniturae decreto vires suas et ad iuvandum et ad nocendum retinent. [3] Tunc enim felicia geniturae loca bona geniturae tempore promissa largiuntur cum, in annis vertentibus, aut beneficos in se planetas, aut e benivolis locis felices illorum radios acceperint, contra infelicia geniturae loca decreta mala tunc adducent cum a maleficis occupata, aut earum radiis infeliciter percussa fuerint.

[4] Quae mala, ut notiora fiant, videndum est quid quisque planeta in anno revolvendo, cum in natalem alterius planetae locum implegerit, portendat, quid etiam cum in anni revolutione locum eundem benivolo malivolove aspectu intuetur. [5] Aegrotatio igitur, quae coepit Luna signum permeante, quod malefica stella geniturae tempore aut occupabat, aut e loco quadrangulari vel opposito feriebat, difficilis admodum et gravis erit; quod si | perniciosus noxiae stellae aspectus accesserit, futura est non modo difficilis verum etiam periculosa, quando natale ad malum adiungitur etiam temporale.

86v

[6] At facilis et tuta valitudo erit, si qua hora coepit tunc Luna eo in loco inventa fuerit, in quo benefica stella geniturae tempore praesidebat; et hoc adde tutissimam fore, si benefica tunc stella Lunam salutaris conspicitur aspectu. [7] Sed nec facilis omnino erit, si benefica illa, quae locum hunc geniturae hora

2 Morbus qui coepit RW^2] Valitudo quae cepit $W (= Va)$ 3 gravissimus futurus est RVe^2W^2] gravissima futura est $UVeW$ 4 periculosus RVe^2W^2] periculosa $UVeW$ 5 sine ... erit RW^2] erit sine periculo W 12/13 bona ... promissa $R, U^{2manu Pont.} W^2$] promissa geniturae tempore bona UW 13 in annis vertentibus RVb^2] in annis verentibus Vb , animadvertentibus Ven 17 ut notiora fiant R] ut *om. F* 19 benivolo malivolove $R, W^{2manu Pont.}$] benivolo $ve W$ intuetur R] intuentur D 21 aut¹ ... quadrangulari RW^2] occupabat aut in loco eius quadrangulari W 22 feriebat $R, W^{2manu Pont.}$] *om. W* 24 natale ad malum R] natale ad male F 27 tutissimam R] tutissimum F si ... stella R] si benefica stella tunc D

tenebat, male atque infeliciter aegritudinis hora collocata fuerit, quando praesi-
 30 dium eius serum atque imbecillum est. [8] Ac nihilominus alia quoque multa
 considerata sunt, nam et Iupiter aliquando interimit. Videre etiam oportet quos
 morbos quis planeta afferat, siquidem eum, qui ex humecto frigidoque manat
 humore, Venus adauget, Mars imminuit, quando, ut medici tradunt, capitis
 distillationi, quem graeco nomine catarrum vocant, febricula nonnunquam utilis
 35 est, quod suo illum fervore desiccet.

33 Venus adauget *R*] vel adauget *Ven* Mars imminuit *RVbS*] Mars in minuet *Ven*, Mars iminuet
Vb 35 fervore *RW²*] calore *W*

TEXTUS XLIII

Maleficas gentis figuras contrariae temporumfigurationes intendunt.

COMMENTATIO

[1] Quae a Ptolemaeo dicuntur *schemata*, nos hac in parte et figuras et aspec- 87r
tus et constitutiones appellare possumus. Haec sententia ut clarior fiat, longiore
oratione tractanda est. [2] Malivola et infelix coeli figuratio et hostilis stellarum
aspectus in condendis urbibus fit infelicior, malique magnum incrementum acci-
pît, quotiens in anni revolutione atque progredienti tempore perniciose stellarum
configuratio accesserit: natale namque malum magis magisque augetur, ubi nova
10 fit accessio.

[3] Verbi gratia: qua hora urbis cuiuspiam fundamenta iaci coepere, ex prima-
riis coeli locis unus aliquis infestabatur, ac signi eius dominus in deiectione coeli
parte languebat, qua e re malum urbi et genti, cuius urbs ea caput est, portende-
batur. [4] Ubi mali eius decretum tempus advenit, si quadrangularis oppositusve
15 perniciosae stellae radius signum illud male fortunatum aut signi eius dominum
percusserit, aut signum ipsum malefica stella insederit, aut alia nocens vis alicun-
de eruperit, fit ei malo ex nova hac hostilitate maior accessio. [5] Quod si a contra-
riis argumentari licet, malum ipsum valde imminuetur, si felicium stellarum felix
irradiatio signum illud tuebitur, praesertim si dominus eius bene fuerit colloca-
tus. [6] Atque hoc quidem praeceptum ad | non pauca hominum negotia resque 87v
gerendas accommodari recte potest.

[7] Sed nec praetereundum quid alii quoque sentiant. Adulteria — inquirunt
— et furta et sacrilegia et puerorum infames coitus a natalibus stellis significati,
dum parantur, dum patrantur, si malivolus nocentium stellarum aspectus accesse-
rit, si maleficae stellae potentes fuerint, magnum adiumentum accipiunt. [8] Si-

7 malique magnum R] magisque magnum F 9 accesserit R] om. Ve 9/10 ubi ... accessio
R, T² manu Pont. W²] om. T, ubi repentini mali nova fit accessio W 12 ac signi eius R] ac si eius F
15 perniciosae stellae R] eius stellae Ve 17 hac hostilitate R² in ras. VbS] hac inimicitia
UVeVenTF(ac inimicitia)WDVb 18 imminuetur R] imminuentur D 19 bene R] om. Ve
20/21 resque gerendas R] resque gerendis D 24 dum parantur R] om. F dum patrantur
R, T² manu Pont.] om. T

22 quid alii quoque sentiant: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 110^{va-b}: ‘in fornicatione vero
que fit naturaliter et non secundum leges (ut in sodomitis et mulieribus se confricantibus: quae
omnia sunt extra naturam et legem) nocent illis fortune et iuvant infortune; et oportet astrologum
ut noscat unamquamque istarum rerum que fuerit naturaliter et extra naturam’.

quis enim furtum adulteriumve aut crimen aliud, quod honestati legibusque adversum est, animo conceperit, quam ad turpitudinem natalibus a stellis impellatur, petere atque expectare maleficis a stellis auxilium debet, quod benivolarum felix irradiatio crimina illa ne fiant prohibitura est. [9] Beneficae nanque stellae
 30 pudorem, honestatem ac leges tuentur; contra maleficae ad impudentiam, turpitudinem et legum contemptum invitant.

[10] Quod vero ad graeca verba attinet, quod nos temporum figurationes dicimus, graece est *cata parodon*, idque temporale dici commodissime potest: hi enim aspectus temporales sunt. [11] At qui in ipsis hominum aut urbium genituris
 35 rerumque incoationibus contingunt aspectus, eos natales libenter vocamus, qui graece sunt *cata pexin*. [12] Infelicem igitur urbis populiue alicuius figurationem aedificationis hora, id est natalem infelicitatem, adaugent temporales figurationes, ubi contrariae atque adversae fuerint. Quae sententia non ad urbes ac
 88r populos solum accommodari potest.

31 legum *R, W² manu Pont.] om. W* 33 graece est *R]* graece *Ve* 34 At qui *R]* atque *Ven*
 35 contingunt *R, W² manu Pont.] cernuntur UVeW* 36/39 Infelicem ... potest *R, W² manu Pont.] om.*
W 36 populiue alicuius *R]* populiue *Ve*

32/36 On this terminology cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 45^v, ll. 4–7: ‘nam illos quidem *cata pexin* hoc est fundamentales Graeci solent appellare, hos *cata parodon*, hoc est transitorios vel temporales’.

TEXTUS XLIV

Noxium est cum egri ascendens geniturae ipsius figuris refragatur, neque ad beneficum aliquem tempus pervenerit.

COMMENTATIO

5 [1] Sunt qui putent sextum, octavum et duodecimum locum intelligi debere, quod ea loca nulla horoscopo ratione iungantur, cum pigra et abiecta sint, et in deterrimam totius figurae partem recesserint, siquidem duodecimus locus carcerem ac tristitiam, sextus morbos, mortem octavus minitetur. [2] Alii oppositum et quadrangularem natalis horoscopi locum significari arbitrantur, quod haec duo
10 loca horoscopum hostilem in modum feriant. Cum enim ascendens nati vitam et corporis fabricam significet, quotiens loca natali horoscopo adversantia oriuntur, qua hora languere aeger incipit, vitae nati et malum et periculum obnunciant.

[3] Sed consideranti verba Ptolemaei non iniuria videri poterit de aliis quoque quam de quibus dictum est locis intelligendum esse, siquidem apud eum *schima*,
15 id est figura, totam coeli constitutionem et planetarum aspectus | significat, ut 88v male se etiam habeat aegrotus, quotiens, hora qua languere coepit, non modo aliquis locorum de quibus dictum est ascenderit, verum si ex iis locis unus aliquis oriatur, quae geniturae tempore aut felicibus stellis aut domino horoscopi seu medii celi aut etiam fortunae parti adversa erant.

2 Noxium est *RW*²] Male se habet *W* refragatur *RVe²VenFVb²*] *om. Ve*, refragatur *UTW²DVb*, adversatur *W* 2/3 ad ... aliquem *R*] ad beneficium aliquem *D* 5 intelligi debere *RVe²* (*apparently*)] *om. Ve* 7 deterrimam *R, W² manu Pont. VbP*] *essimam* (*sic*) *W*, detrimentum *Vb* 9 significari arbitrantur *R*] significati arbitrantur *Ven* 13/14 de ... quibus *RW²VbS*] non solum de quibus *W*, de aliis quoque quam quibus *Vb*, de aliis quoque de quibus *Ven* 14 intelligendum esse *R²mg./ras. VbS*] intelligi *UVeVenTFWDVb* 16 quotiens *R*] quoties *VbSum*

2/3 ad beneficum aliquem: Pontano's translation reflects the reading of βγπ families of the manuscripts of *Καρπός*: ἐπὶ τινὰ καλοποιόν; cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XLIV, p. 46, l. 17. 5/8 Sunt ... Alii: George of Trebizond, *Commentarii*, f. 45^v l. 23 – f. 46^r l. 16: “figuris nativitatis” in plurali dixit quia utrumque voluit, meo iudicio, complecti [...] primum igitur est si egrotantis ascendens fuerit unum de tribus signis figurae quae repugnant ascendenti, quoniam omnia ab eo aversa sunt: sexte domus, octave, duodecime; alterum, est si ascendens egrotationis fuerit signum ubi fuit infortunans tempore nativitatis, vel aspectum ab infortunante per oppositionem vel quadraturam: nocivum est, inquit, huiusmodi ascendens, nisi revolutio anni in qua egritudo incepit in Iovem vel Venerem, quae sunt felices stellae, devenerit’.

20 [4] Quam ob rem, cum generaliter doceret, non dixit perniciosum tunc esse, aut magno in periculo aegrotum versari, sed male se habere, et contra(r)ium id ac noxium esse; in generali praecepto generale verbum posuit *enantion*, quod sonat contrarium et noxium, et, ut latinius fortasse loquamur, male est, seu male habet.

[5] Levabitur autem magna ex parte morbus, si tempus ad beneficam stellam
25 pervenerit. Graece positum verbum est *chronos*, pro quo sunt qui annum intelligi velint, ut magno praesidio sit, si in anni revolutione beneficus planeta fuerit ascendentis dominus, isque bene fuerit collocatus, aut si signum proficiscens fuerit ascendens, in quo geniturae tempore beneficus planeta ferebatur; quod praesidium eo maius ac praesentius erit, si tum quoque benefica stella aut ibidem fuerit,
30 aut in primariis coeli locis invenietur.

[6] Sed nos non modo de revolutione anni aegri ipsius intelligendum ducimus, verum | etiam cum anni tempora, hoc est menses et dies, ad beneficum planetam 89r pervenerint. [7] Etenim unusquisque planeta vitae nati decennium sibi vendicat et menses novem, de quo toto tempore coeteris planetis cuique certum tempus
35 permittit. [8] Etenim Saturnus ex decennio suo et mensibus novem primos triginta menses sibi ipsi vendicat, e reliquis mensibus Iovi duodecim, Marti quindecim, Soli decem et novem, Veneri octo, Mercurio viginti, Lunae vigintiquinque attribuit. Quae quidem distributio fit secundum seriem planetarum tempore geni-

20 generaliter doceret R] generaliter diceret *Ve* 21 aegrotum versari R] versari *Ve* et
contra(r)ium *Nos*, et contraium *R²*] et contrium *DR* 26 beneficus planeta fuerit R] beneficii
planeta fuerit *D* 29 aut ibidem fuerit R] fuerit *om. F* 31 non modo *RVb²*] non *om. Vb* 31/
32 aegri ... anni *RVbP*] *om. Vb* 33 unusquisque *R²VbS*] quisque *UVeVenTFWDVbR*
37 vigintiquinque R] XXV *Vb*, quinque et viginti *VbSSum* 38 secundum R] *om. Ven*

25/26 sunt ... velint: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, XLIV, f. 110vb: 'Cum fuerit ascendens infirmitatis contrarium figure nativitatis et non pervenit annus revolutionis ad illam figuram nativitatis, pessimum erit'; see also the translation by George of Trebizond in his *Commentarii*, f. 9^v, ll. 11–13: 'quando ascendens aegrotantis figuris nativitatis eius repugnat et a(n)nus non devenit ad felicem aliquem planetam, nocivum est'. 33/43 On this division cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, II 26, 1–4, I, p. 75: 'Chronocratorem dixerunt Graeci temporum dominum; sed initium temporum in diurnis genituris Sol accipit et ceteris dividit, in nocturnis Luna; nec aliam rationem admittas, quia haec ab omnibus probatur. Cum itaque Sol dominus temporum fuerit, tenet dominatum annos decem menses novem; simili modo et Luna, cum domina temporis fuerit, tenebit annos decem menses novem. In diurna itaque genitura primum decennium Sol accipit, secundum, qui in genitura per signorum cursum in secundo loco fuerit inventus, tertium, qui post secundum fuerit, et simili modo ceteri [...] Sed quicumque decennium sortitus fuerit, licet sit totius temporis dominus, omnibus tamen stellis totam decennii substantiam dividit a se incipiens et postea illis tradens, qui sunt per ordinem positi, primo illi tradens de his qui sunt per ordinem positi, quicumque in themate secundus fuerit inventus'. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, II 27 1, I, p. 76: 'Quanta autem sit temporum distributio, breviter ostendemus: Sol accipit menses XIX, Luna menses XXV, Saturnus menses XXX, Iuppiter menses XII, Mars menses XV, Venus menses VIII, Mercurius menses XX.'

turae. [9] Principium autem distribuendorum annorum fit a Sole in genitura
 40 diurna, a Luna in nocturna. Sol igitur Lunave ubi suos sibi menses assumpsit, si
 statim Mercurius subsequatur, viginti Mercurio menses attribuit, si post Mer-
 curium Iupiter, Iovi menses octo permittit, et sic deinceps, quae quidem res in
 omnibus vitae nati actionibus eventisque diligentissime considerata est.

40 a Luna in nocturna *RW*²] in nocturna vero a Luna *W* **41/42** si ... deinceps *RTVbP*] *om. Vb*,
 si post Mercurium Iupiter, Iovi menses 12, et si post Iovem Venus, Veneri menses octo permittit, et
 sic deinceps *T*²(12, et si post ... Veneri menses *Laurentii Bonincontri manu*)*F*

TEXTUS XLV

Quisquis geniturae suae dominatores aut ascendens in signis humanis non habet, ab humanitate alienus etiam sibi ipsi erit.

COMMENTATIO

- 5 | [1] Naturalis hominum propensio ad mansuetudinem et laenitatem aut ad 89v
passiones his contrarias natalibus a stellis tribuitur pro signorum qualitate, in qui-
bus ii qui geniturae dominantur inveniuntur, proque ascendens signi natura.
[2] Et signa quidem humanitatem, sociabilitatem, mansuetudinem, hospitalita-
tem civilemque consuetudinem conferentia sunt illa quae hac eadem causa de
10 hominum nominibus vocata sunt: Gemini, Virgo, Aquarius et Sagittarius a parte
anteriori, quae signa dicuntur a nostris humana propter affectus quos in homi-
num animis ingenerant.
- [3] Contra, quae nomina ferarum habent, inhospitalitatem, immanitatem,
insolentiam rapacitatemque adducunt, qualis est Leo. At Aries cum domesticum
15 sit ac mansuetum animal, signum eius nominis nato mansuetudinem affert cum
quadam humilitate et abiectioe. [4] Quocirca signum ascendens ac dominus
geniturae et item ascendens dominus, seu qui plures in eo praerogativas asse-
quutus est, quique in omni figura reliquis est potentior, nati animum ad facilita-
tem, mansuetudinem sociabilitatemque, aut ad acerbitatem, immansuetudinem
20 inhospitalitatemque propensioem faciet pro natura signi, in quo repertus fuerit;
qui si Leonem peragrabat, atrocem nati animum et violentum et ad tyranni|dem 90r
impotentiamque prolabantem indicat, omnia sibi iure iniuriaque vendicantem.
[5] Erit enim natus is suapte natura rapax, impotens et ad iniurias promptus, qui
tamen affectus minores erunt magisque domabiles, si dominatorum unus alter-
25 que in signo humano constitutus fuerit. Sed nec patris ingenium nec nationis ac
familiae natura praetereunda est: haec namque omnia simul miscenda sunt.

2 suae *RVbP*] *om. Vb* 3 ab ... erit *RW²*] ab hospitalitate alienus erit (= *Va*) *UVeW* 5 et
laenitatem *RU*] laenitatemque *U²* 6 a ... quibus *R*] *om. D* 9/10 de ... nominibus *R*] de
hominibus *Ve* 11 propter affectus *R^{2in nas. VbS}*] propter effectus *UVeVenTFWDVb*
12 ingenerant *R^{2in nas. VbS}*] habent *UVeVenTFWDVb* 13 Contra, quae *RVbP*] Contraque *Vb*
14/15 domesticum sit *RVe²*] domesticum est *Ve* 17 praerogativas *RW²*] dignitates *W*

2/3 On this kind of nativities cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 9, 2–3, pp. 195–97. In this case, Pontano's translation — 'ab humanitate alienus etiam sibi ipsi' — reflects a variant very close to the reading of manuscript Laur. Gr. Plut. 28. 16 (ἀπεξενωμένος ἑαυτοῦ) cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XLV, p. 47, l. 4.

[6] In primis autem videndum cuius naturae signa sunt per quae luminaria
ferantur; ambo enim in signis feris inventa, cum spiritui corporique dominantur,
nati animum ad asperitatem violentiamque propellent, ut nullum familiaritati,
30 nullum amicitiae ius relinquat, praesertim ubi signum ferox horoscopum tenet.
[7] Idque in planetis usu venit quod in stirpibus ac seminibus, quae soli naturam
sequuntur, quando occultum terrae saporem referunt. Nam cum rerum semina
in zodiaco maxime dispersa sint, vis inde proveniens planetas sic ad se convertit,
ut, quas a signis affectiones accepere, in gignendis atque animandis corporibus eas
35 reddant.

TEXTUS XLVI

Magnae in genituris felicitates conferuntur tum a stellis fixis tum ab interluniorum cardinibus tum a locis partis fortunae regni, | cum horoscopus in eis repertus 90v fuerit.

5

COMMENTATIO

[1] De felicitatibus, quas stellae fixae conferre soleant, satis abunde diximus; hoc in loco Ptolemaeus etiam alia in hominum genituris observanda praecipit: ait enim ad felicitatem nati plurimum conferri, quotiens ortus eius tempore gradus ille ascenderit, qui aliquem coeli cardinem (praesertim orientis et medii coeli) 10 tenebat, quo tempore Luna Soli fuit coniuncta, antequam matris utero prodiret infans. [2] Gradus enim illi cardinales si ascenderint in genitura, mirum in modum nato conferunt ad divitias, ad honores, ad magistratus consequendos. [3] Sed hoc non adeo simpliciter intelligendum est, ut nec planetarum statusfigurationesque, nec alia coeli loca, nec matutini vespertinique exortus Lunaeque 15 defluxiones et alia item multa metienda ac miscenda videantur.

[4] Cur autem ab angulis coniunctionum interlunarium boni tantum emanet ratio quaerenda est. In omni themate et coeli constitutione cardines quatuor primas ac potissimas vires habent; cardines voco ortum, occasum, culmen et imum; Ptolemaeus *centra* vocat, sed etiam anguli et cuspides a recentioribus 20 dicuntur. [5] Hi cardines, quando primas coeli partes optinent, iure primas | sibi 91r vires atque auctoritates vendicant, quando coelum omne quadrare et figuram ipsam constituere videntur.

[6] Cum autem coeli motus orbicularis sit, atque ex eo series rerum constet, et quod coepit perficiatur, perveniatque ad exitum, in motu hoc quatuor exiguntur: 25 unde incipiat, et quo progrediatur (quae quidem sese habent ut principium et

2 ab interluniorum RW^3] a noviluniorum W^2 , a coniunctionum W 3 tum ... regni R] tum a stellis partis fortunae regni To 7 etiam ... hominum RVb^2] etiam in alia hominum Vb 10 fuit coniuncta RVe^2W^2] coniuncta fuit VeW 12 nato R] *om.* VeF 15 et ... multa R] *om.* Ve metienda ac miscenda R] metiendae ac miscendae Ve 16 interlunarium RW^2] *om.* W boni tantum R] bonitatum F 19 Ptolemaeus *centra* R] Ptolomei centradienes Ven (*om. one line of text.*: vocat ... Hi car-) vocat R] vocant D

3 a locis partis fortunae: Pontano's translation reflects the reading of the β manuscripts of *Καρπός*, cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XLVI, p. 47, l. 7: 'ἀπὸ τῶν τόπων τοῦ κλήρου τῆς τύχης'. 18/20 On this terminology cf. Girolamo Vitali, *Lexicon mathematicum astronomicum geometricum* [...], Paris: Billaine, 1668, p. 173 nr. 202 ('cuspidis').

finis) item media duo: summum et imum; videtur enim summum, quod alio nomine culmen dicimus, medium utriusque loci, et a quo progressio incipit, et ad quem progressio suscepta est, rursus imum medium esse reflectentis se progressionis ad locum unde initio coeperat, ut rerum provenientium series sibi con-

30 stet, nulloque unquam aevo desinat.

[7] Ad haec Sol et Luna eorum quae in mundo hoc fiunt potissimae ac manifestissimae causae cum sint, quando altera humoribus praeest materiamque suggerit, alter animat atque informat, iure Solis Lunaeque coniunctio, quae nati genituram antecessit, a mathematico diligenter observanda est, videndumque an
35 coeli constitutio, quae in coniunctione luminarium nativitatem proxime praegressa est, cum figura coeli nativitatis hora conveniat, iudicandumque bene ac feliciter cum nato illo actum iri, ubi cardo antegressae coniunctionis hora ortus | 91v
ascendit.

[8] In hac vero observatione, tametsi Ptolemaeus alias consueverit culmen
40 ortui anteferre, ego tamen ortum iudico culmini praeponendum, quod tempore coniunctionis pars fortunae in ortu atque in ipso etiam minuto surgentis coeli statueretur, unde merito praeferendus videtur propter ipsam fortunae partem, quae tantas ad felicitatem nati vires habeat, nisi forte cardo alius felicioribus radiis aut tum in coniunctione conspectus fuisset, aut nunc geniturae hora conspiceretur.
45 tur.

[9] Et quoniam ex contrariis contraria emanant, illud quoque subiciendum videtur ut nati vita multis sit erumnis et gravibus malis exposita, si ex locis pigris abiectisque praegressae coniunctionis unus aliquis horoscopetur, sitque ascendens cardo nativitatis hora. [10] Quae omnia exactissime dimetienda sunt, ac moderatissime commiscenda: beneficorum enim stellarum beneficis favor promissa a cardine bona vehementius auget, contra maleficarum malefica impugnatio minuit.

[11] Quod autem Ptolemaeus nullam de oppositione mentionem fecerit, admiratione non caret, quanquam et ab ipsa coniunctione videtur oppositio derivari,
55 ac totius mensis series deduci. [12] Tamen, siquid argumentando licet afferre, illud idem de oppositionis cardinibus affirmare quis poterit, nisi occidentis coeli 92r
cardinem, in quo tunc pars fortunae collocabatur, velit reliquis cardinibus antepone in genitura propter ipsius partis fortunae auctoritatem? [13] Sed hoc —

28 rursus ... reflectentis R] rursus imum medium celi reflectentis Ven 30 nulloque unquam
RD²] nullosque unquam D 33 informat R²UVe²VbS] format U²VeVenTFWDVbR
35 proxime praegressa R²in ras. manu Pont. VbS] statim praegressa UVeVenWVb, statim progressa TFD
40 ortum iudico R] iudico ortum Ve praeponendum R] praeferendum F 48 praegressae R]
progressae TF 49 hora R, W²(manu Pont.)] om. W 54 videtur oppositio R²Vb²] videatur
oppositio UVeVenTFWDVbR 57 in ... fortunae R] in quo pars fortune tunc Ve

39 Ptolemaeus: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, IV 3, 2 and IV 4, 1, pp. 288–89, 291–92.

ut dixi — etiam atque etiam considerandum videtur, et Ptolemaei dicta solam
60 coniunctionem innuere videntur.

[14] Atque ut ad partis fortunae locum transeamus, hic locus mirificae potestatis est, ab eo enim vitae qualitas censusque ostenditur, ab eo felicitatis atque infelicitatis, paupertatis et opulentiae series indicatur; hinc amores, voluptates, atque (ut Maternus inquit) nati educatio patriaqueprehenditur. [15] Quo-
65 circa, cum in regia creatione locus hic tam augustae maiestatis sit, ut regis magnitudinem, prosperitatem, honores, regnique firmitatem et futurorum bonorum eventum indicare habeat, iure natus is fortunatus erit censendus in cuius genitura cardinaliter partis fortunae regni locus ascenderit, quando cum regia felicitate hanc communicationem habet ut qui praestantissimus regiae creationis ac regni
70 locus erat, is in genitura nati primum figurae cardinem teneat. [16] Atque ea quidem felicitatis communicatio eo maior erit quo plures ad illam favores accesserint, si Luna, loci fortunae domina, bene fuerit collocata, si amicis radiis illustrata; si locum ipsum benivolae | stellae grato intueantur aspectu; si dominus signi eius, si 92v dominus finium tam loci quam Lunae bene se habuerint. Perinde nanque ut plura paucioraque ex his ad eam sese felicitatem adiunxerint, bonorum cumulus
75 maior minorve futurus est.

59/60 et ... videntur *RVbP*] *om. Vb* 61 Atque ut *R, W²manu Pont.*] sed iam *W* 62/63 atque infelicitatis *R, T²manu Pont. VbP*] *om. TVb* 65 ut regis *RVbP*] *om. Vb* 66/67 bonorum eventum *RVb²*] bonorum eventa *UVeVenT²FW²Vb*, bonorum eventu *TWD* 68 partis ... ascenderit *R*] partis fortunae locus ascenderit *Ve* partis fortunae regni *R, W²manu Pont.*] *om. W* quando cum *R*] quoniam cum *Ve* 76 futurus est *R*] fututurus est *Vb*

64 Maternus: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, IV 17, 5–6, I, pp. 239–40.

TEXTUS XLVII

In genitura cum malefica in locum beneficae in alterius genitura inciderit, is qui beneficam habet ab eo qui habet maleficam detrimento afficietur.

COMMENTATIO

5 [1] De concordia discordiaque item amore atque odio superius explicavit, et qua ratione de alterutris iudicari posset docuit. Nunc rationem ostendit per quam, inspecta duorum genitura, iudicari possit futuri ne illi sibi invicem sint commodi an incommodi, et damnum ne an utilitatem alter ab altero sit expectaturus. [2] Si, inquit, Lucius cum nasceretur Iovem in Piscibus atque in secunda
10 domo habuit, Marcus Saturnum, quando hae stellae sibi invicem adversantur, contrariasque qualitates habent, Marcus Lucio nocumentum inferet; genus autem inferendi damni a loci proprietate iudicandum est.

[3] Itaque cum secundae domui domestica substantia attribuitur, damnum id in pecunia futurum obnunciatur, et quidem per dolos, calumnias, fraudes, accusa- 93r
15 sationes et occulta simulataque consilia, quorum Saturnus est significator.

[4] Quod si Mars ibi fuerit inventus, erunt damna per vim, iram, direptiones, latrocinia, gladium, incendia, et alia mala quae a Marte significantur. Idem dices et in coeteris domibus pro cuiusque proprietate.

[5] Rursus, si Lucius et Marcus aut uterque Iovem in secunda domo habue-
20 rint, aut alter Iovem, alter Venerem, ipsi sibi magno invicem usui futuri sunt, atque ad familiarem comparandam rem alter alteri plurimum collaturus videtur;

2/3 In ... afficietur *R, W³ manu Pont.*] In genitura, cum malefica locum beneficae in alterius genitura tenuerit, is qui beneficam habet ab eo qui habet maleficam damnum accipiet *W* 2 cum ... locum *RW²*] cum malefica locum *W* inciderit *RW²*] tenuerit *W* 3 ab eo qui habet *R, T² manu Pont.*] *om. T* afficietur *R*] afficitur *Ven* 7 sibi invicem *RW²*] invicem *VeW* 8 an incommodi *RVbP*] *om. Vb* 11 inferet *R*] infert *D* 14 in pecunia futurum *R² in nas. Vb²*] pecuniae futurum *UVeVenTFWDVbR* accusationes *RW²*] *om. W* 16 ibi fuerit inventus *RW²*] inventus ibi fuerit *W* 21 collaturus videtur *RT²Vb²*] collocaturus videtur *TVb*

5 superius explicavit: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XXXII, p. 44, ll. 5–8. 13/15 On the second house cf. Pontano, *De rebus*, lib. II, f. E 4^r: ‘locus hic habitus est ab antiquis piger ac deiectus, sic enim video appellari eum a Materno, quod nulla cum horoscopo radiatione iungatur [...] ac nihilo minus ascendentem statim locum continueque subsequitur, subitque illius vicem atque auctoritatem, ut si eum neque aspiat neque irradiet ei tamen succedat. Itaque nec mirum est nec irrationabile si pro comparanda re familiari censuque domestico tot obeuntur labores molestiaeque tam multae ac difficultates suscipiuntur’.

contra si alter Saturnum, Martem alter habuerit, aut eundem ipsum maleficum
sive Martem sive Saturnum, invicem alter alterius pecuniae incommodus erit.

22 aut eundem ipsum *RW*²] aut eundem simul *W* **23** sive Martem sive Saturnum *RW*²] *om.*
W

TEXTUS XLVIII

Quando culmen domini, hoc est principis, fuerit horoscopus subiecti, aut dominatores benivola configurabuntur figura, diu inseparabiles permanebunt. Idem etiam cum sextus locus servi inventus fuerit horoscopus principis.

5

COMMENTATIO

[1] Inspecta heri atque asseclae genitura, an diutius si|mul concordibusque 93v
animis victuri sint hac ratione iudicandum docet: ut primo videamus an meridia-
lis cardo geniturae herilis sit oriens cardo geniturae clientis, deinde ut inspiciamus
an planetae dominatores in figura gratis se aspectibus invicem intueantur, quae
10 ubi omni e parte convenerint, minister ille non solum diu, verum etiam summa
cum fide observantiaque domino suo ministrabit.

[2] Etenim summus cardo domini ascendentem famuli cardinem subiens, quo-
dammodo unus factus e duobus, mirificam vim ad diuturnam et constantem
utriusque familiaritatem pollicetur, adeo ut heri voluntas in ministri influere
15 animum, rursus famuli fides atque obsequium devincire heri animum videatur;
quod vinculum magis ac magis obstringetur si ad hanc quam dixi cardinum uni-
tatem benivolus dominatorum aspectus figuratioque accesserit, hoc est si alter
alteri coniunctus sit, aut e sexangulari seu triangulari signo se invicem aspexerint,
benignusque beneficarum stellarum radius illos complexus fuerit, aut si idem erit
20 utriusque dominator.

2/4 Quando ... principis R, W^3 manu Pont.] Quando celi medium (culmen W^2) domini, hoc est heri,
fuerit horoscopus ministri (subiecti W^2), aut dominatores amice configurabuntur (amica
configurabuntur figura W^2), diu inseparabiles permanebunt; idem etiam cum sextus locus servi
inventus fuerit horoscopus heri W 2 hoc est principis RW^3] hoc est heri $UVeW$ est RVb^2]
om. Vb 3 benivola configurabuntur figura RW^3] amica configurabuntur figura $UVeW^2$
benivola RVb] benevola $VbSSum$ 4 horoscopus principis RW^3] horoscopus heri $UVeW^{1-2}$
6/7 an ... sint R^2 (victuri sint in ras. manu Sum.) VbS] an diutius simul vivere concordibusque
animis debeant (= Va) $UVeVenTFWDVb$ 9 gratis R] agratis Ven se aspectibus R] aspectibus se
 Ve intueantur R] tueantur F 12 ascendentem famuli RVe^2TW^2D] famuli ascendentem
 $UVeVenW$ quodammodo RW^3] pene W^2 , quasi W

2 domini hoc est principis: Pontano's translation reflects the reading of the β manuscripts of *Καρπός*, cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XLVIII, p. 47, l. 15: 'τοῦ κυρίου ἡγουν τοῦ δεσπότης' (βA). On the other hand, Pontano's rendering: 'aut dominatores' reflects a reading — ἢ ἐπικρατήτορες — not recorded in the apparatus of Boer's edition (Boer's text reads: 'καὶ οἱ ἐπικρατήτορες').

[3] Sed nihilominus, si verba Ptolemaei recte intelligantur, etiam si culmen domini non sit ascendens ministri, diutius in familiaritate permanebitur, cum | utriusque geniturae dominatores bene amiceque simul convenerint. [4] Neque enim Ptolemaeus copulavit, sed disiunxit alternationem cardinum et configurationem dominatorum; quod si et medium et dominatores — ut dictum est — convenerint, non est quod ad fidelem et constantem familiaritatem optari amplius debeat. 94r

[5] Cum autem coeli culmen domino tribuatur, sextus vero locus servo ac ministro, convertamus quod supra dictum est, dicamusque diuturnum ac fidele futurum erga herum famuli ministerium, heri item in famulum constantem gratiam, quotiens sextus locus servi ascendens locus fuerit in nativitate domini: ea enim loca, quod in unum concesserint, animorum ac voluntatum convenientiam et stabilitatem inter dominum ministrumque conciliabunt. [6] Illud quoque addendum videtur futuram etiam stabilem domini in servum gratiam, rursus servi gratiam et fidelem in dominum operam, si utrique dominatores concorditer collocati ac sibi invicem convenientes inventi fuerint.

[7] Medium autem coeli domino propterea conceditur, quod eius sit dominari, quippe qui superior est, atque eminentiore in loco constitutus; servire inferioris, atque humili in loco siti. [8] Humilis nanque et abiectus figurae locus est qui ab ordine sextus dicitur; et | quia inter herum servumque aliqua convenientia ex natali genitura esse debet, celi medium, qui locus decimus est, sextum locum triangularibus atque eminentibus radiis illustrans tuetur. 94v

[9] Illud quoque non sine ratione addendum videtur bene cum illo populo ac populi domino agi, cum ascendens urbis angulus ille fuerit, qui in domini creatione aut genitura coeli medium optinebat, praesertim si benivola dominorum configuratio accesserit; quibus e rebus subiectorum fidelitas et obsequendi studium, dominique ipsius erga subiectos benivolentia singulari cum firmitate conciliatur.

21 recte R] rectae UWD **23** geniturae R, W^{2 manu Pont.}] om. W **24** disiunxit R²T²FVbS] diiunxit UVeVenWDVbR, si iunxit T **26** non est RW²] non W **28** Cum autem RW²] Cum igitur W **29/30** ac fidele futurum R] om. F **32** quod in unum R] quae in unum Ve, cum in unum Ve² animorum ac voluntatum RT²W²] animorum ac voluntatem VenTW **33** et stabilitatem RVbS] et om. Vb **36** inventi fuerint RVe²W²] invenientur UVeW **37** Medium autem R] Malum autem Ven **39** in loco siti RVe²] in loco Ve, in loco sui Ven **40/41** ex natali RT²] ex tali T **41/42** celi ... tuetur RW²Ve²] sextum hunc locum celi medium, qui locus decimus est, triangularibus atque eminentibus radiis illustrans tuetur UVeW **43** sine ratione R²] sine om. R **44** in domini creatione R] indomi creatione D

23/27 On this point see the previous note.

[10] Nec vero me fallit esse qui ea quae de sexta traduntur domo ad quintam
 50 atque ad septimam domum transferant, nec non et ad tertiam, ut inter virum et
 uxorem fidelis et tranquilla coniunctio futura sit, ubi septimus locus, qui uxoris
 est, fuerit ascendens viri, et inter patrem filiumque sincerus et constans amor
 (idem etiam inter duos fratres), ubi quintus locus filii fuerit ascendens patris, et
 55 tertius fratris locus alterius fuerit fratris ascendens; ea enim loca, tanquam in
 unum coeuntia, easdem voluntates affectionesque exuscitant. [11] Sed has qui-
 dem ad res atque ad coeli significationes humanae leges civiliaque instituta et
 quae cognationis iura dicuntur plurimum adiumenti afferunt.

95r

49 ad quintam *R*] at quintam *Ven* 50 nec non et *R*] nec non *Ve*

49 esse qui: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 111ra: ‘intendit per hoc quod minister vel sequens et captivus et uxor, cum fuerint in locis suis naturalibus, regi, vel sequenti, domino et marito erit longa prosperitas in esse eroum’; George of Trebizond, *Commentarii*, f. 48^r, ll. 7–11: ‘nonnulli similia trahunt [*sic!*] uxoris (si septima mulieris ascendens viri fuerit) filiorum (si quinta filii fuerit ascendens patris), fratrum: si tertia unius fuerit ascendens alterius’.

TEXTUS XLIX

Cum ascendens subiecti fuerit culmen in genitura domini, tantam subiecto illi fidem dominus adhibebit, ut ei ab illo imperetur.

COMMENTATIO

5 [1] Coeli medium (ut ante dictum est) dominis ac regibus attribuitur; ab eo namque rectissimi valentissimique iaciuntur in terras radii, ac vis inde diffusa vehementissime influit, ut ab eminentissimo loco coelique totius dominatum tenente. [2] Locus ab eo quartus, qui est orientis coeli cardo, dominorum patri-
monium indicat. Regum autem dominorumque patrimonium sunt gentes popu-
10 lique subiecti; efficitur itaque magna quaedam amoris studiiue reciprocatio domini in subiectum, ac rursus in dominum subiecti, quotiens cardo ascendens in genitura subiecti invenietur esse cardo meridialis in genitura domini.

[3] Quae res efficit ut herus ille ad clientis et ministri sui praescriptum victurus sit, in cuius nativitate angulus meridialis cardinis inventus fuerit in ministri geni-
15 tura cardinis ascendentis angulus. [4] Verbi gratia: Statius, sive subiectus sive minister, in geniturae suae ho|roscopo primas Arietis partes habuit; Marcellus, 95v Statii herus, qua hora natus est eosdem illos Arietis gradus habuit in culmine. [5] Ex hac cardinum commutatione tanta vis existit uti Marcellus Statii voluntatem atque sententiam suae praeferat, illius consiliis mirum in modum credat, eius
20 denique arbitrio suas res agat, quod propter fidelitatis atque amoris studium evenire necesse est, quandoquidem idem ipse planeta dominus est signi ascendentis in asseclae genitura et signi quod in heri nativitate coeli verticem tenet.

[6] Qua e re fit ut nonnunquam homines infimo loco nati suis a dominis ad honores summos evehantur, ac non modo rei domesticae cura verum etiam rei

2 subiecti RW^2] ministri W culmen RW^2] medium celi W 2/3 tantam ... adhibebit RW^2] confidet adeo ministro illi dominus W 3 ut ... imperetur $R^{2in\ ras. VbS}$] ut sibi ab eo imperetur $UVenTFW^3DVb$, ut ab eo sibi imperetur VeW^2 , ut imperetur ab eo sibi W 7/12 ut ... domini $R, W^{2manu Pont.}] om. W$ 9 indicat ... patrimonium R] $om. D$ Regum autem RVe^2W^3] Regum $UVeW^2, om. W$ 10 efficitur itaque RVe^2W^3] efficitur autem $UVeW^2, om. W$ 12 invenietur esse R] invenitur esse TF 14 in cuius R] $bis Ven$ 15 sive subiectus sive RW^2] $om. W$ 20 suas res agat RW^2] suas res agat, ministri eius sententiae heri sententiis praeferantur W

2/3 tantam ... imperetur: Pontano's translation reflects the reading of the β manuscripts of *Καρπός*, cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XLIX, p. 48, l. 4: 'τοσοῦτον ὅτι ἵνα προστάσσηται ὑπ' αὐτοῦ'; see also Aḥmad ibn Yūsuf, *Commento*, p. 312.

25 publicae ac potentatus moderatio illis credatur. [7] Sed in huiusmodi genituris
domini subiectique planetarum quoque aliorum status et configurationes inspi-
ciendae sunt, ne quid in iudicando praetermissum videatur. [8] Ipse etiam Ptole-
maeus, ex iis quae verbo superiori pronuntiavit, nobis innuit magnam quoque
30 ministri auctoritatem apud dominum fore, quotiens sextus ministri locus natale
domini culmen fuerit. In quibus omnibus videndum est ut iidem illi gradus aut
illis maxime proximi sint in ipsis angulis constituti.

25 potentatus RT^2] potentus T 29 apud ... fore $R^{2in\ ras.} VbS^2$] apud dominum suum fore $UVeVen$
 $TFWVb$, apud dominum eius fore VbS , apud dominum suum D

Ne praetermittas centum et decem novem coniunctiones: in his enim posita est cognitio eorum quae fiunt in mundo et generationis et corruptionis.

COMMENTATIO

5 [1] Rerum inferiorum ortus atque interitus prima vis causaque esse signifero in orbe (ut saepius dictum est) perhibetur; cum autem planetae generationis atque corruptionis ministri sint, ac sub ipso signifero diversis ferantur spatiis, iure illorum coniunctiones observare iubemur, tunc enim coniunctis ac multiplicatis viribus ad res quas excitant consumandas utuntur. [2] Nec vero nisi ex anteceden-

10 tibus illorum coniunctionibus imperia, novas religiones aut bella portendentium, aut regna aut religiones aut bella incipiunt, nec ante desinunt, aut mutantur subvertunturque quam tempus ab illis decretum pervenerit.

[3] Dicere autem quid quaeque coniunctio, et in quo signo, aut in qua coeli parte, significet, loci huius non est; quam autem haec naturae convenient videamus. [4] Satis profecto constat complures ac diversas vires probe in unum coactas longe potentiores esse; constat etiam corpora inferiora e pluribus ac diversis quin etiam contrariis e rebus componi, nec est qui neget planetas ipsos diversarum | 96v virium esse, et alios atque alios ex se effectus parere. [5] Illud etiam satis manifestum est ea, ex quibus res constant, licet sint contraria, media quadam temperatione simul necti, atque in unum coire.

20

[6] Erraticae igitur stellae, utpote ministrae tum eorum quae in elementis fiunt, tum etiam quae in vita mortalium in alterutram partem, sive ortus sive interitus, eveniunt, cum simul iunguntur, cum una effectus suos miscent, tunc maxime fiunt peragendas ad res potentes, ac licet viribus et potestate differant, quadam

2/10 Ne ... illorum coniuncti- *R, Wⁿ a different hand* 2/3 Ne ... corruptionis *R] Uⁿ manu Pont., Wⁿ a different hand* 2 Ne praetermittas *R]* Ne praetereas *U* centum et decem novem *R Ve]* centum ac decem et novem *U Ve²* in his *R]* in iis *F* 3 cognitio *R]* coniunctio *Ven* 5/112 Rerum ... adiuncta *R, Uⁿ manu Pont.* 7 ac ... spatiis *R]* *om. Ven* diversis ferantur spatiis *R² VbS]* diversis spatiis ferantur *U VeTFWDVbR, om. Ven* 8 observare iubemur *R]* observandae iubentur *U Ve* 10 coniunctionibus *R]* coniuncti- *W (from here on W is missing)* imperia novas religiones *R]* aut imperia aut novas religiones *U* aut bella portendentium *R(portendentium R² VbS]* aut ingentia bella portendentium *U VeVenTFDVbP (bella om. Vb)* 10/11 portendentium ... bella *R^{2mg.}]* *om. R* 14 quam ... convenient *R]* quam autem haec que dicuntur naturae convenient *U Ven* 15 complures ... coactas *R]* cum plures ac diversas vires probe in unum coactis *Ven* 17 planetas *R VbP]* *om. Vb* 20 atque ... coire *R]* atque inire in unum *F*

25 tamen aequabili mistura copulatae, sibi in utranque partem consentientes, nunc rerum exordia, nunc excidia moliuntur.

[7] Cumque omnia e contrariis ac mediis constant, planetae quoque ipsi partim sibi invicem contrarii sunt, partim mediam quandam potestatem habent; cuiusmodi etiam naturae signa ipsa sunt, quocirca ad ea, quae a coniunctionibus
30 parantur, plurimum etiam signa conferunt. [8] Cum igitur haec sic se habeant, iure coniunctiones observandae sunt a mathematico, cum ex illis manet cognitio eorum quae in mundo fiunt, sive ad ortum sive ad interitum pertineant, quando potissimae ac primariae causae illorum sunt. [9] Quod si aspectuum ipsorum tanta vis est in utranque partem, quanto maior vehementiorque vis coniunctionis
35 habenda | est, cum non per obliquam adversamque ac remotam radiorum commistionem vires sibi suas partim communicant, atque invicem augent, partim impediunt turbantque, sed radios suos tanquam in unam massam coactos in terras simul proiciunt, et commistis viribus communicatisque (ut ita dixerim) consiliis, agendas ad res feruntur. 97r

40 [10] Quocirca non iniuria accusandi videntur qui de rebus toto anno futuris libellos emittunt, planetarum statum solummodo considerantes quo tempore Sol Arietis primam partem ingreditur. Cum enim coniunctionum ipsarum significationibus tempus constitutum sit (nam nec agunt nisi in tempore, et ita quidem agunt ut non semper aut statim aut paucis post mensibus annisve ipsarum significationes appareant, sed alias longiori, alias breviori tempore) videndum est an quo
45 anno de rerum eventis sententiam ferimus bona malave ab praecedente aliqua coniunctione promissa tunc demum eventura sint.

[11] Ipsarum autem coniunctionum numerus sic colligitur: duorum tantum planetarum coniunctiones, Solis Lunaeque coniunctione excepta, sunt viginti;
50 nam Sol Lunaque luminaria cum sint, ac singulis mensibus coeant, ab planetis seiungere eorum coniunctiones voluit, quarum | quidem observatio generalissima est, quippe cum ab illis omnium iudiciorum principia sumantur. [12] Graeci namque codices non centum viginti, sed centum ac decem et novem coniunctio- 97v

27 omnia e contrariis R] omnia contrariis TF 34 vehementiorque R] ac vehementior U, vehementiorve Ven 40 Quocirca R] Itaque U 41 planetarum ... considerantes R] solum planetarum statum considerantes U statum R] status F 42 Arietis primam partem R] Arietis primas partes U, primam partem Arietis Ve 44/45 ipsarum ... tempore R] sed alias longiore, alias breviori tempore ipsorum significationes appareant U 45 alias longiori alias breviori R] alias longiore, alias breviori VeVen 46 sententiam ferimus R] sententias ferimus U 51 voluit R] Ptolemaeus voluit U 53 centum² ... novem R] centum ac decem novem TD 53/54 coniunctiones habent R] planetarum coniunctiones habent U

nes habent. Qui autem ante me transtulit, aut qui post secuti sunt, parum
 55 animadverterunt excludi a Ptolemaeo hoc loco luminarium coniunctionem,
 quam addentes centum ac viginti dici putaverunt. [13] Quae quidem coniunctio-
 nes sunt: Saturni et Iovis, Saturni et Martis, Saturni et Solis, Saturni et Veneris,
 Saturni et Mercurii, Saturni et Lunae; Iovis item ac Martis, Iovis et Solis, Iovis et
 Veneris, Iovis et Mercurii, Iovis et Lunae; Martis quoque ac Solis, Martis et Vene-
 60 ris, Martis et Mercurii, Martis et Lunae; Solis etiam ac Veneris, Solis et Mercurii;
 nec non Veneris et Mercurii, et Veneris ac Lunae, ac etiam Mercurii et Lunae.

[14] Trium simul planetarum coniunctiones sunt numero trigintaquinque:
 Saturni, Iovis et Martis; Saturni, Iovis et Solis; Saturni, Iovis et Veneris; Saturni,
 Iovis et Mercurii; Saturni, Iovis et Lunae; item Saturni, Martis et Solis; Saturni,
 65 Martis et Veneris; Saturni, Martis et Mercurii; Saturni, Martis et Lunae; Saturni
 quoque Solis et Veneris; Saturni, Solis et Mercurii; Saturni, Solis et Lunae; ad haec
 Saturni, Veneris et Mer|curii; Saturni, Veneris et Lunae; ac Saturni, Mercurii et 98r
 Lunae. [15] Dehinc coniunctiones Iovis, Martis et Solis; Iovis, Martis et Veneris;
 Iovis, Martis et Mercurii; Iovis, Martis et Lunae; ac Iovis, Solis et Veneris; Iovis,
 70 Solis et Mercurii; Iovis, Solis et Lunae; Iovis, Veneris et Mercurii; Iovis, Veneris et
 Lunae ac Iovis, Mercurii et Lunae. [16] Deinde coniunctiones Martis, Solis et
 Veneris; Martis, Solis et Mercurii; Martis, Solis et Lunae; item Martis, Veneris et
 Mercurii; Martis, Veneris et Lunae ac Martis, Mercurii et Lunae. [17] Deinceps
 coniunctiones Solis, Veneris et Mercurii; Solis, Veneris et Lunae ac Solis, Mercurii
 75 et Lunae; ultimo loco coniunctio Veneris, Mercurii et Lunae.

[18] Quatuor simul planetarum coniunctiones sunt etiam numero quinque et
 triginta: Saturni, Iovis, Martis et Solis; Saturni, Iovis, Martis et Veneris; Saturni,
 Iovis, Martis et Mercurii; Saturni, Iovis, Martis et Lunae; item Saturni, Iovis, Solis
 et Veneris; Saturni, Iovis, Solis et Mercurii; Saturni, Iovis, Solis et Lunae; ac Satur-
 80 ni, Iovis, Veneris et Mercurii; Saturni, Iovis, Veneris et Lunae, nec non Saturni,
 Iovis, Mercurii et Lunae, praeterea Saturni, Martis, Solis et Veneris; Saturni, Mar-
 tis, Solis et Mercurii; | Saturni, Martis, Solis et Lunae, nec non Saturni, Martis, 98v
 Veneris et Mercurii; Saturni, Martis, Veneris et Lunae ac Saturni, Martis, Mercurii

54 ante me R] latine U 55 hoc loco R] hoc in loco U 60 Solis² ... Mercurii² R] after Solis et
 Mercurii, Solis et Lunae *wrongly add. Ven* 61 et Veneris ac Lunae RVb²] et *om. Vb* 66 Satur-
 ni, Solis et Mercurii RVe²] *om. Ve* 66/67 ad haec Saturni R] ad hoc Saturni VenD 70 Iovis¹ ...
 Lunae R²] Iovis, Solis et Lunae, item Iovis, Solis et Lunae VeVenTFDVbR, item... Lunae² del.
 R²Ve²VbS 75 ultimo ... Lunae² R, T²manu Pont.] *om. T* 80 Saturni¹ ... Lunae RT²] Saturni, Iovis,
 Veneris et Mercurii T 81/82 Saturni² ... Mercurii R] *om. Solis Ven*

54 Qui ... transtulit: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, L (tr. Plato of Tivoli), f. 111ra:
 ‘non obliviscaris esse centumviginti coniunctiones que sunt in stellis erraticis; in illis enim est maior
 scientia eorum que fiunt in hoc mundo [mundum *ed.*] suscipienti incrementum et decrementum’;
 cf. Bonincontri, *Comentum*, f. 89^v ll. 10–12: ‘non obliviscaris esse 120 coniunctiones’.

et Lunae; ad haec Saturni, Solis, Veneris et Mercurii; Saturni, Solis, Veneris et
 85 Lunae ac Saturni, Solis, Mercurii et Lunae; item Saturni, Veneris, Mercurii et
 Lunae. [19] Coniunctiones quoque Iovis, Martis, Solis et Veneris; Iovis, Martis,
 Solis et Mercurii; Iovis, Martis, Solis et Lunae; item Iovis, Martis, Veneris et Mer-
 curii; Iovis, Martis, Veneris et Lunae ac Iovis, Martis, Mercurii et Lunae; nec non
 Iovis, Solis, Veneris et Mercurii; Iovis, Solis, Veneris et Lunae ac Iovis, Solis, Mer-
 90 curii et Lunae et Iovis, Veneris, Mercurii et Lunae; praeterea Martis, Solis, Veneris
 et Mercurii; Martis, Solis, Veneris et Lunae; Martis, Solis, Mercurii et Lunae ac
 Martis, Veneris, Mercurii et Lunae, et Solis Veneris, Mercurii et Lunae.

[20] Quinque coniunctiones simul planetarum sunt una et viginti hae videli-
 cet: Saturni, Iovis, Martis, Solis et Veneris; Saturni, Iovis, Martis, Solis et Mercurii;
 95 Saturni, Iovis, Martis, Solis et Lunae; Saturni, Iovis, Martis, Veneris et Mercurii;
 Saturni, Iovis, Martis, Veneris et Lunae; Saturni, Iovis, Martis, Mercurii et Lunae;
 | Saturni, Iovis, Solis, Veneris et Mercurii; Saturni, Iovis, Solis, Veneris et Lunae; 99r
 Saturni, Iovis, Solis, Mercurii et Lunae; Saturni, Iovis, Veneris, Mercurii et Lunae;
 Saturni, Martis, Solis, Veneris et Mercurii; Saturni, Martis, Solis, Veneris et Lunae;
 100 Saturni, Martis, Solis, Mercurii et Lunae; Saturni, Martis, Veneris, Mercurii et
 Lunae; Saturni, Solis, Veneris, Mercurii et Lunae. [21] Item, Iovis, Martis, Solis,
 Veneris et Mercurii; [Iovis, Martis, Solis, Veneris et Mercurii]; Iovis, Martis, Solis,
 Veneris et Lunae; {Iovis, Martis, Solis, Mercurii et Lunae} Iovis, Martis, Veneris,
 Mercurii et Lunae; {Iovis, Solis, Veneris, Mercurii et Lunae} ac Martis, Solis,
 105 Veneris, Mercurii et Lunae.

[22] Sex simul planetarum coniunctiones sunt hae numero septem videlicet:
 Saturni, Iovis, Martis, Solis, Veneris et Mercurii; Saturni, Iovis, Martis, Solis,
 Veneris et Lunae; Saturni, Iovis, Martis, Solis, Mercurii et Lunae; Saturni, Iovis,
 Martis, Veneris, Mercurii et Lunae; Saturni, Iovis, Solis, Veneris, Mercurii et
 110 Lunae; Saturni, Martis, Solis, Veneris, Mercurii et Lunae; item Iovis, Martis, Solis,

85 Saturni Solis Mercurii et Lunae *R*] *om. Ven* 87/88 item ... Lunae¹ *R*] *om. Ve* 92 et² ...
 Lunae² *R*^{2manu Pont.}] *om. R* 93 Quinque ... planetarum *R*^{2VbS}] Quinque simul planetarum
 coniunctiones *UVeVenTFDVb*, quinque simul coniunctiones planetarum *R* 95 Saturni² ...
 Mercurii *RVb*²] Saturni, Iovis, Martis, Solis et Mercurii *Vb* 100/101 Saturni² ... Lunae¹ *RVbP*]
om. Vb 101/102 Iovis ... Mercurii¹ *UVeVenTFD*] *bis R*^{2in ras} *VbSSum* (et Lunae *Vb*) 102/
 103 Iovis² ... Lunae¹ *R*^{2mg} *UVeVenTFD*, *VbS*^{mg}] *om. RVb* 103 Iovis¹ ... Lunae² *U*] *om.*
VeVenTFDVbR 104 Iovis ... Lunae² *U*] *om. VeVenTFDVbR* 108/109 Saturni¹ ... Lunae *R*]
 Saturni, Iovis, Martis, Veneris, Mercurii et Lunae; Saturni, Iovis, Martis, Solis, Mercurii et Lunae *D*

Veneris, Mercurii et Lunae: quae omnes, praeter Solis et Lunae coniunctionem, sunt centum decem et novem, septem simul planetarum coniunctione adiuncta.

112 sunt ... novem R^2] et *om.* R , sunt omnino centum ac decem et novem U , centumdecemnovem T *At the end of book I:* Ioannis Ioviani Pontani Liber primus Commentationum in centum Ptolemaei sententiis finit MCCCCLXXVII $U^{manu Pont.}$, MCCCCLXXVII, Ioannis Ioviani Pontani liber primus Commentationum in centum Ptolemaei sententiis finit $V_e^{manu Pont.}$, Finit Primus liber Commentationum Ioannis Ioviani Pontani editus (edutus T) est (est *om.* Vb) in lucem $TFDVbR$, anno MCCCCLXXVII T^2FD , anno 1477 Vb , anno millesimo quadringentesimo .77./ MCCCCLXXVII R , MCCCCLXXXVII T , *explicit om.* Ven

| INCIPIT LIBER SECUNDUS
AD PETRUM COMPATREM NEAPOLITANUM

99v

⟨PROLOGUS⟩

[1] Queruntur de natura, Petre Compater, et quidem non pauci, quod ea 100r
5 prorsus iniusta atque omnino imprudens sit in distribuendis tum suis tum etiam
fortuna bonis. Atque utinam sola conquestione contenti ac non in coelum mo-
do verum in ipsos etiam deos invecti maledictis illos atque opprobriis incesserent.
[2] Qui, si reputarent corporis, e quo ipsi constant, compagem et civitatis in qua
vivunt coetum, desinerent profecto tam latranter optrectare naturae, abstinerent-
10 que a conviciis tam nefariis. Quin forte, sua contenti, beatiores fortasse, nullo
tamen modo non quietiores viverent.

[3] Nanque, ut de humoribus et tanquam fermentatione corporis omnino
taceam, artus ipsi et ossa nervique, venae item et quae dicuntur arteriae haec ipsa
inter se in universum atque inter partes non solum diversa sunt, contrariisque
15 qualitativis praedita, verum alia quidem aliorum ministeriis atque officiis sic
videntur attributa et subdita, ut ex iis partes quaedam dominari, contra servire
aliae videantur, situsque ipse ac membrorum inter se collocatio et sedes aliis
dignior aliis abiectior ac pene servilis sit constituta.

[4] Itaque et venter et alvus et partes ipsae oscenae queri possunt de situ, de
20 textu, de ministerio quoque suo, pectorique et humeris invidere; pedes capiti
atque oculis, cum ipsi totum sufferant corpus, sintque pene in assidua exercitatio-
ne | et motu, etiam inter ambulandum spinis scrupulisque ac minutissimarum 100v
rerum offensiunculis obnoxii; caput autem sullime ac tanquam in curru spectan-
dum ab ipsis devehatur; [5] oculi vero singula conspiciuntur, et quasi vias animis

1/2 INCIPIT ... NEAPOLITANUM R] Ioannis Ioviani Pontani Ad Petrum Compatrem
Neapolitanum Commentationum in centum sententiis Ptolemaei liber secundus *VbS Sum*, Liber
secundus incipit *TD*, *om. VenFVb* 4/107 Queruntur ... praescribere *only in R* (*in the hand of the*
scribe) and *Vb²* (4/6 Queruntur ... fortunae bonis: *manu Sum.*)] *om. VenTFDVb* 6 Atque
utinam R] *from here, maybe in a different hand in Vb* 22 ambulandum *RVb²*] amulandum *Vb*

4 Petre Compater: ‘Petrus Compater’ is the academic name of Pietro Golino (1431–1501), also
called ‘Compater generalis’ (‘the friend of all’); he was a member of the Pontanian academy, an
official of the Aragonese court, and a great friend of Pontano, who dedicated to him also his *De*
tumulis (see Monti and Sabia, *Studi*, I p. 29, n. 2). On the political content of this prologue see
Guido Maria Cappelli, *Maiestas. Politica e pensiero politico nella Napoli aragonese (1443–1503)*,
Rome: Carocci, 2017, pp. 112–13.

25 aperiant ad intelligendum atque decernendum, quo e ministerio et pene officina
prodeant eae artes disciplinaeque, quibus homines coeteris animantibus, et ipsi
quidem inter se, alius alii praestent atque exceleant.

[6] Ac deinceps membra singula de servitio, de positura, de honore ac munere
queri possent, aliaque adversus alia aut ob ministerii nobilitatem aut propter
30 collocationis excellentiam livore affici et odio; an non caput sola atque arenti cute
tegitur, cum coxae lacertique carne etiam plurima succoque perinde ac vallo quo-
dam muniantur? [7] Manus totae articulatae sunt, at collum pene universum
nervis consitum. Excipit nasus cuncta capitis excrementa; ventris anus atque in-
testinorum; pedum quidem articuli ad incessum atque ad statum accommodati,
35 manuum ad agendum. [8] Denique, cum una quaeque corporis fere pars famule-
tur, secum indigne iniusteque actum succensere hac eadem ratione posset, idque
in animato quoque corpore viventi cuicunque succensendum atque indignan-
dum contingeret; quo in corpore positus ipse | texturaque et universa concretio, 101r
unde vita existit, e contrariis provenit, recte tamen accommodateque dispositis.
40 [9] Quod etiam in musica quam manifestissime cernitur, in qua voces ipsae
chordaeque singulae quidem, cum inter se dissideant, simul tamen omnes con-
sentiunt, et concentum illum reddunt tantopere suavem virtute artificis ac tempe-
ratione. [10] Nulla enim existeret musica, si voces omnes nervique universi, soni
item singuli essent sibi perquam similes, atque, ut ita dixerim, convocales, perinde
45 ut nullum existeret corporis officium, ne motus quidem de loco ullus, si totum e
carne constaret, aut e solis ossibus sive nervis.

[11] Age in oratione ipsa, quae solius est hominis, per quam etiam a coeteris
animalibus differimus, quid tam contrarium quam e quibus ea constat: vocales
scilicet ac mutae literae? [12] Quae tamen, sparsim diffusae affabrefacteque inter
50 se collocatae, auribus ipsis illabuntur tam significanter ac sonore. Cum primis
vero civitates ipsae coetusque hominum qua ratione conservari possent, nedum
augescere, si cives ipsi una omnes aut lanificio telaeque aut, si malueris, medicinae
agrove colendo, aut navigationi, militiae denique, aut cuivis uni, quanvis etiam
necessario, artificio a natura essent ingenioque suo dediti? Pessime profecto
55 nedum inutiliter | cum hominum genere esset actum. 101v

[13] Quemadmodum, igitur, corpus ipsum nostrum in varios artus, diversa
item membra ac membrorum officia dispositum ac distributum est, quo sibi ad
ea ad quae homo natus est omni e parte consentiat, eadem ratione et via totum ut
sibi civitatis corpus exacte conveniat, atque examussim quadret, natura ipsa diver-
60 sa hominum studia, diversasque animorum applicationes ad artis etiam diversas
principio esse voluit, nequid, quod ad vitam vitaeque commoda humanaeque
societatis conservationem generisque propagationem conferret, neglexisse, aut
parum omnino curasse videretur. [14] Etenim, ut in ipso nostro corpore partes
quaedam sunt sordidis etiam ministeriis appositae illisque solis accommodatae,
65 sine quibus corpus ipsum mancum esset atque imperfectum, sic in ipsis quoque

civitatibus a natura nequaquam inerte prospectum est, uti etiam culinae quidam patinariaeque quin etiam cloacis nonnulli expurgandis sint ab eadem natura tanquam praeparati. [15] Ad quam tantam ministerii sorditiem artisque (ut ita dixerim) nidorem, qui electione atque consilio sese applicaret, nemo profecto esset, 70 nemo, nisi haec ipsa natura civitatum consumationi humanique coetus conservationi prudentissime consulens, talis eos statueret, talique ingenio praeditos vellet, quod celi quidem stellarumque, quarum tam diversae actiones variaeque | adeo 102r informationes sunt, assequitur beneficio et munere.

[16] Cur non de alpium queratur iugis deque illo tam verticoso cacumine Rhettia; de tot tantisque paludibus ac silvis Germania; de importuno illo Syrtium tractu tantaque vastitate Africa; de illa coeli solique siccitate Aegyptus; de assiduus ac ferventissimis aestibus Aethyopia, deque gelu Sarmatia? [17] Atqui tantum terrarum spatium neque se habere aliter pro rerum natura poterat, neque terrenae molis tam spatiosa vastitas alia ratione consistere, aut generationi rerum tam 80 diversarum probe perfecteque consultum esse. [18] Quasi non et Sol et Luna queri de deliquio, et minutissimi illi ignes de luminis exiguitate; erraticae autem stellae de motus progressionisque suae varietate atque inconstantia, elementa denique singula de loco et qualitate sua possent. [19] Paulus ille Christianae religionis antea impugnator post assertor etiam quam acerrimus monet unum 85 quemque, et tanquam hortabundus imperat, sorte sua contentum esse debere, in eaque uti se exerceat sequaturque officinam, ad cuius opificium ac munus ab auctore ac magistro Deo vocatus videatur.

[20] Et Horatius, humanae vitae non imprudens institutor, docet sapientis viri officio eum fungi, qui sorte sua contentus ac laetus vixerit. Permittamus igitur 90 naturam exercere magisterium suum, quod ignobilibus quoque artificibus, etiam cum lau|de, est permissum. [21] An non utitur imperator pro arbitrio suo militibus universoque exercitu, rex populis ac nationibus? Atqui imperat agris arator, vitibus vinitor, pastor etiam pecudibus suis pabulationem ac lanificium praescribit. [22] Nolumus ergo naturae, coelo et stellis, quin etiam Deo ipsi tam impu- 95 denter, ne impie dicam, praescribere, aut quod suum est illis officium eripere. [23] At ego, Petre Compater, cum sim mortalis, immortalem me natum percu-

85 sorte sua contentum *R, Sum^{in err. corr.}*] sorte sua cotentum *Vb²Sum* 91 est permissum *R²*
permissum est *R*

83 Paulus ille: cf. Paul, *Romans* 12, 3–5: ‘dico enim per gratiam quae data est mihi omnibus qui sunt inter vos non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem unicuique, sicut Deus divisit mensuram fidei. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra’. 88 Et Horatius: cf. Horace, *Saturae*, I 1, 1–3, p. 165: ‘Qui fit, Maecenas, ut nemo, quam sibi sortem / seu ratio dederit seu fors obiecerit, illa / contentus vivat, laudet diversa sequentis?’.

perem, frustra tamen: haec et eiusmodi cupiuntur; cur non splendescere etiam noctu ut stellae, ut Sol die radios effundere ipsi cupimus? An quia non est haec hominum, id est nostra conditio?

- 100 [24] Componamus, igitur, questus tam illicitos atque importunos, maledictisque temperemus, vel potius nos instituamus ad ea quae nostra sunt, quaeque a natura nobis vel sunt insita, vel ab eadem ipsa praescripto quasi quodam tradita.
- [25] Cumque intelligamus mortalis nos esse, qua e re et mala nostra et querelae omnes ortum ducant, quid opus est tam indignanter atque improbe de illis queri,
- 105 in quibus nihil omnino tute tibi querendo proficias? Praeterquam si te ipsum velis e misero miseriorem reddere, et coelo stellisque, hoc est divinae constitutioni, insolenter frustra praescribere.

In quo signo Luna est geniturae tempore, illud in conceptu fac ascendens; et in quo signo inventa fuit in conceptu, illud aut eius oppositum fac ascendens in partu.

5

COMMENTATIO

[1] Plinii Secundi ex septimo *Naturalis historiae* libro de partu hominis verba sunt: ‘coeteris animantibus et pariendi et partus egerendi tempus statutum est, homo toto anno et incerto gignitur spatio, alius septimo mense alius octavo et usque ad initia decimi, ante septimum mensem haud unquam vitalis est; septimo
10 vero pridie posterove plenilunii die aut interlunio concepti, nascuntur’. [2] Idem paulo post tradit Caesoniam, Caii principis uxorem, octavo mense genitam, Rufum etiam civem romanum undecimo, Lucium Papirium sextodecimo. [3] Ipse a gravissimis viris accepi Nicolaum Picinium, clarissimum ducem, duodecimo mense editum. Haec nos praefatos esse haud quaquam ab re fuerit.

3 fuit in conceptu *RVb²*] fuit inceptu *Vb* 7 egerendi *RVbP*] egrediendi *Vb* 8 toto anno *R*] in toto anno *D* incerto *RSum*] in certo *DVb*

3 aut eius oppositum: Pontano’s translation reflects the reading of the manuscripts of the families βγπ of *Καρπός*: ‘ἡ τὸ τούτου διάμετρον’, cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LI, p. 49, l. 1. About the contents of this aphorism see Hephaestio, *Apotelesmatica*, II 1, I, p. 82; Porphyrius, *Introductio*, ch. 38, p. 210. 6 ex septimo *Naturalis historiae*: cf. Plinius, *Naturalis Historia*, VII 38, II, p. 14: ‘Ceteris animantibus statum et pariendi et partus gerendi tempus est; homo toto anno et incerto gignitur spatio, alius septimo mense, alius octavo et usque ad initia undecimi. Ante septimum mensem haut umquam vitalis est. Septimo non nisi pridie posterove pleniluni die aut interlunio concepti nascuntur’. 10 Idem: here Pontano seems to be quoting by heart; cf. Plinius, *Naturalis Historia*, VII 39–40, II, pp. 14–15: ‘Variant haec pluribus modis. Vistilia, Gliti ac postea Pomponi atque Orfiti clarissimorum civium coniunx, ex iis quattuor partus enixa septimo semper mense, genuit Suillium Rufum undecimo, Corbulonem septimo, utrumque consulem, postea Caesoniam, Gaii principis coniugem, octavo [...] Masurius auctor est L. Papirium praetorem secundo herede lege agente bonorum possessionem contra eum dedisse, cum mater partum se tredecim mensibus diceret tulisse, quoniam nullum certum tempus pariendi statutum videretur’.

- 15 [4] Hermen, rerum coelestium antiquissimum scriptorem tradunt affirmasse illum ipsum coeli gradum horoscopare tempore geniturae, quem conceptus tempore Luna tenuisset, rursumque gradum illum tempore conceptus | horoscopasse, in quo gradu geniturae tempore Luna fuisset inventa. [5] Ptolemaeus vero, qui multis etiam saeculis post Hermen scripsit, quod observatio tot annorum aliter
20 docuisset, primo non gradum eundem sed signum, deinde non idem semper signum sed nonnunquam signum oppositum ascendere apertissime dicit, quavis, quod de opposito signo traditur, non a Ptolemaeo scriptum, sed a posterioribus additum, sint qui existiment. [6] Eiusdem de signo adverso opinionis fuisse video Habraamum rerum coelestium scriptorem, non illum quidem antiquissimum, cuius etiam Iulius Maternus non semel meminit, sed alium quendam, qui non multis ante nos aetatibus scripsit, cuius verba sunt: ‘ascendens gradus concepti utero seminis non erit omnino Lunae locus geniturae tempore, sed aut ipse aut oppositus, neque geniturae ascendens erit omnino Lunae locus tempore concepti seminis, sed aut ipse aut oppositus; id quod saepius a nobis observatum est’.
25 [7] Tunc autem evenire volunt ut oppositus in genitura locus ascendat, cum Luna tempore concubitus in occiduo cardine inventa est. Sed ante quam ad haec

23 additum, sint *R*^{2 in ras} *VbS*] additur, sunt *Vb*, additum, sunt *VenTFDVB*² 24 video *R*] *om. F*
coelestium *RVbP*] *om. Vb* 25 meminit *R*] *menit Ven* 29 saepius *R*] *saepie F*

15/18 Cf. Hermes, *De infusione spermatis*, p. 569b, ll. 11–21: ‘dixerunt Ptholomeus et Hermes quod Lune locus in hora qua infunditur sperma est gradus ascendentis nativitatis et in gradu ascendentis hora infusionis spermatis erat iam in nativitate. Et quando orbes perfecti fuerint debet esse in gradu ascendentis in nativitate, ac si diceret quod ascendens infusionis spermatis est ascendens nativitatis cum circuli perfecti fuerint’. 23 sint qui existiment: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 49^r, ll. 5–20: ‘apertus clarusque per seipsum aphorismus est, sed falsus nonnullis videtur propter Hermen, qui huius inventor fuisse putatur, nec ipse negaverim: illum enim semper sequar qui dixit artes additionibus esse inventas. Nam quae priores confusius minusque vere protulerunt, ea posteriores distinctius veriusque limarunt. Hermes locum scripsit et gradum ubi Luna est in nativitate ascendisse in conceptione, contra quoque gradum ubi fuit in conceptione ascendere in nativitate putavit. Ptolomeus signum solummodo scripsit, aut ipsum aut eius oppositum, quod res ipsa verum esse ostendit’. 23/29 For the references to Firmicus see Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, IV *Proem.* 5, I p. 196; IV 17 2, I, p. 238; for the gloss by Abraham see the text in the MS Paris, Bibl. Nat., lat. 16204, p. 570a, ll. 20–28: ‘Dixit Abraham Ynrhendent: “Gradus ascendens hora infusionis spermatis non ex toto erit locus Lune in nativitate sed vel ipse erit vel eius oppositus. Et similiter erit de ascendente nativitatis, id est non erit ex toto locus Lune in spermatis infusione sed vel ipse erit vel eius oppositus”. Et hoc expertus fuit multociens’, cf. also Bonincontri, *Comentum*, f. 90^r, ll. 4–5: ‘dicit magister Habraam quod sic erit vel eorum opposita, et se pluries hoc expertum fuisse’. On this mysterious writer (who is perhaps Abraham Ibn Ezra) see Shlomo Sela, ‘Calculating birth: Abraham Ibn Ezra’s Role in the Creation and Diffusion of the *Trutina Hermetis*’ in *Pregnancy and Childbirth in the Premodern World: European and Middle Eastern Cultures, from Late Antiquity to the Renaissance*, edited by Costanza Dopfel Gislón, Alessandra Foscati and Charles Burnett, Turnhout: Brepols, 2019, pp. 79–106 (especially: pp. 94–95).

ipsa veniam, ratio reddenda est cur Ptolemaeus de procreatione ac genitura simul mentionem fecerit. [8] Hominis ipsius et unum et plura sunt prin[cipia; namque 103r et ubi semen utero genitali conceptum est, et ubi membrorum dispositio fieri coe-
 35 pit, etiam cum animatur fetus ipse, et cum tandem in lucem venit, principia plane sunt. [9] Nihilominus hominis principia duo potissimum consideranda sunt: alterum cum semen genitali loco admissum est, quod ex hoc ipso principio alia proficiscuntur, alterum cum fetus in lucem venit. [10] Donec enim editur, fetus est, cum primum utero egressus est, et aerem hunc hausit externum, homo vocari
 40 incipit, sive mas sit sive foemina, tunc enim viribus suis uti et suapte quodammo- do sponte agere primum aggreditur.

[11] Cum igitur duo haec potissima sint hominis principia, hoc est procreatio et genitura, iure sunt a mathematicis observanda; de vita enim deque nati eventis iudicaturi ab hoc principio, per quod in lucem atque ad actiones venit, necesse est
 45 vitae totius et eorum quae contingunt seriem iudiciorum deducant. [12] Idem si de illis, quae ante partum considerantur, iudicare voluerint, non alio a principio quam a tempore coitus, cum semen uterum implevit, deducere iudicium possunt, quae quidem principia quam sit invenire difficile idem auctor in libris *Apoteles-*
matum ostendit, quibus nisi compertis, iudicari de fetus deque nati eventis
 50 nequeat.

[13] Atque, ut de principio seminali hac in parte taceamus, quis, | nisi capto a 103v genitura principio, cum in lucem partus editur, de iis quae nato eventura sunt, dum luce fruatur, pronunciare generaliter poterit aut audebit? [14] Quia vero duo haec principia — conceptus ac genitura — ut sibi convenient necesse est,
 55 cum Luna corporum domina sit, ex loco Lunae convenientiam hanc omnino et cerni et quaeri debere Ptolemaeus docet, dicens signum illud, in quo Luna tem- pore conceptus fuerat, geniturae tempore in ascendente statuendum esse; et in quo signo Luna inventa est editi partus tempore, illud tempore conceptus in ascendente collocandum. Quid his dici convenientius potest? Qua de re multi
 60 quid sentiant referemus.

36 duo potissimum *RVbP*] *om. Vb* 39 cum ... egressus *R*] quomprimum u(ter)o egressus *F*, cum primum vero egressus *L* 40 sive mas sit *RT²*] sive masculus *T* 47 possunt *R*] possit *Ven*
 50 nequeat *R*] nequeant *D* 55/56 et cerni *R*] *om. F* 56/57 Luna ... conceptus *RVb²*] Luna tempore conceptus in ascendente collocandum *Vb* 57 fuerat *R²Vb²*] fuerit *VenTFDVbR*

48 in libris *Apotelesmatum*: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 2, pp. 168–72.

[15] Gestandi utero foetus triplex tempus constituunt: minus, medium, maius. Alii enim breviori, alii productiori, nonnulli medio quodam inter haec tempore nascuntur. Unde minorem, maiorem, ac mediam fetuum mansionem (quae ab ipsis ‘mora’ dicitur) in utero esse dicunt. [16] Nobis non placet moram dicere; 65 quoniam fetus in utero manet, non moratur, nisi dicamus fetum morari partum, quod est in alia significatione. [17] Mediam mansionem e ducentis septuaginta tribus diebus constare volunt, cum Luna conceptus tempore ascendit in ortu, quippe quod orbes suos geniturae | tempore, perfecto cursu, iam peregerit; 104r [18] minorem e diebus ducentis quinquaginta octo, cum Luna concubitus tempore in occiduo cardine inventa, orbes non perfecit, dum partus editur; [19] maiorem e diebus ducentis octoginta octo, quibus etiam haec addunt: Lunam, tempore editi partus, aspiciendam esse, atque ubi inventa fuerit ab occasu in ortum superiori hemisperio ferri, ibi capiendos esse gradus inter occasum Lunamque interiectos, eosque bis ducendos, ac bis ductos in partes viginti quatuor, quot horarum dies est, dividendos, quotque gradus inde deducti fuerint, 75 totidem dies esse. [20] Quae vero partes reliquae fuerint, quae divisionem non patiantur, horas esse; hos dies item horas, mansioni quae minor dicitur, adiiciendos, quibus adiectis, tum denique omni simul numero capto, mansionis tempus constitui. [21] Tandem mansionem hanc subducendam esse a tempore geniturae, 80 animadvertendumque annum intercalarem, qui ‘bis sextilis’ nunc dicitur, Lunamque ipsam cum eo, quod reliquum est, aequandam; et quo in loco tunc inventa fuerit, eum locum horoscopum geniturae esse. [22] Quod si Luna ab occasu ortum versus per inferioris hemisperii loca pergit, capiendum esse spatium quod inter horoscopum et Lunae locum interest; eademque ratione multipli|can- 104v dum, deinde dividendum, addendumque mediae mansioni, post etiam subducendum, demum etiam adaequandum, atque his in hunc modum confectis, quo in gradu Luna inventa fuerit, eum gradum geniturae tempore horoscopare.

68 perfecto cursu *R*] profecto cursu *D* **71** ducentis ... octo *R*²(-inta octo *in ras.*) *VbS*] ducenties octogesies octiesque numeratis *VenTFDVb*, ducentis octog† oct† numeratis *R* **72** ubi inventa *R*] ibi inventa *D* **76/77** non patiantur *R*] patiantur *F* **80** intercalarem *RT*²] utercalarem *T* bis sextilis *RVenTD*] bissestilis *F*, bisextilis *VbSSum*, bissestilis *Vb*

61/76 Cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 111^{va-b}: ‘In hoc concordati sunt phisici quod more natorum in uteris matrum sunt diverse, et non sint eedem in omnibus. Ex illis igitur est mora media 273, et est cum Luna et gradus ascendens perfecerint (in tempore more scilicet natorum in ventre matris) orbes equales; et invenietur tunc Luna in gradu ascendente nativitatis. Maior 288 vero mora est tempus auctum super tempus more medie, post orbes perfectos, minus uno orbe; et invenietur Luna per hoc ultra gradum ascendentem. Minor 257 vero mora est subtractio de tempore medio, et subtractio illa minor orbe, et invenietur Luna per hoc subtracta de gradu ascendente, scilicet ultra gradum in quo est Luna hora casus spermatis, qui erit gradus acendens in hora nativitatis’.

[23] Nos quod de gradu dicunt affirmare non audebimus, cum Ptolemaeus signum dicat non gradum, sed nec illud affirmaverimus, cum Lunam in occiduo
 90 cardine reperiri contigerit, signum oppositum horoscopare, quanvis Ptolemaeus, et qui post eum secuti sunt, dicant etiam signum oppositum solere horoscopare.
 [24] Quae tametsi verisimilia sunt, et a nobis valde probantur, ut a peritissimis viris tradita, tamen si Solis etiam via quaeratur, a mathematici circumspectione alienum non est; quam viam secutum non diffitebimur Georgium Trapezuntium,
 95 rerum coelestium studiosissimum hominem.

[25] In hominis corpore procreando finis alicuius rationem a natura haberi affirmare quis dubitet? Neque enim temere tantum opus aggreditur. Procreationis autem conceptusque quis aut certior aut magis proprius finis esse quam ipsa genitura potest? [26] Cum enim fetus ipse manibus, pedibus, membrisque aliis
 100 praeditus sit, finisque instrumentorum non alius esse cernatur quam ipsorum usus atque officia, iure finis concepti fetus genitura videbitur, per quam ad usus officiaque tum | membrorum, hoc est instrumentorum, tum sensuum ipsorum, 105r
 postquam editus est, fetus pervenit, cum pedum, oculorum, aurium, manuum officium in utero fetui nullum sit, quorum tamen post partum usus officiaque
 105 paulatim incipiunt.

[27] Ad haec in inspiciendis genituris actiones a loco coeli decimo quaeruntur. Quocirca si locus decimus nati actiones indicat, si finis procreationis est genitura, si denique genitura ipsa viam et principium ad agendum aperit, recte natura ipsa hominem in lucem editura non aliud commodius expectare tempus debet, quam
 110 cum generationis pater Sol in decimum pervenerit locum, decimum inquam locum progrediendo a loco illo, quem Sol ipse tempore conceptus peragrat; quem ad locum nisi novem post menses non pervenit, quo tempore fetus, quem ad agendum natura procreavit, nascitur, Sole generationis parente locum nacto, qui agendas ad res maxime idoneus est.

115 [28] Quia vero nunc aliquanto serius nunc paulo citius fetus ex utero prodeat, hinc fortasse triplex mansionis genus commenti sunt, illi scilicet qui, Lunae loco

88 non audebimus R] non audemus F 89 sed nec illud R] sed nec illum Ven 92 verisimilia sunt R²Vb²] verisimilia sint VenTFDVbR 98 magis proprius R²VenFVb²] magis propius TDVbR 104 officium R] om. F quorum tamen R²Vb²] quarum tamen VenTFDVbR 106 a loco coeli R] a loco a loco celi Ven 111 conceptus RVbP] om. Vb

94 Georgium Trapezuntium: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 49^r l. 20 – f. 49^v, l. 6: ‘Mora enim embryonis in utero novem pene solarium mensium est: semper enim in exitu fere novem huiusmodi mensium ex utero funduntur homines. Cuius ratio est quod domus decima operationum largitrix est, si ergo a loco Solis ubi fuit in conceptione novem solares menses consequenter subtraxeris, erit motus Solis in ipso medio coeli angulo, hoc est in decima domo a loco suo, quae activae vitae fundamentum atque principium est’.

in genitura comperto, mansionis tempus inde aucupati sunt. [29] Hi enim post illius revolutionem, quod Lunam horoscopare invenirent, tunc semen genitali utero conceptum arbitrati sunt, parum (ut mihi videtur) consi|derantes eiusmodi 105v
 120 Lunae motum esse, ut in quovis coeli loco eam constitueris, ac mansionis, quam ipsi dicunt, conversionem feceris, tandem revoluto illo tempore ascendere invenias. Quae quidem ratio lunaris potius motus esse videtur, quam ut a geniturae tempore necessario sit ducenda.

[30] Dicet hic aliquis neminem ob rationem hanc, quae decimo de loco dicta 125 est, ocius seriusve nasci, quod Sol statis semper temporibus decimum ad locum propter motus sui constantiam perveniat. [31] Neque autem Sol neque Luna ipsa sic dominantur corporibus, ut non coeteri quoque planetae iura in iis sibi sua vendicent. Moratur sepe numero partum Saturnus, quod stella eius tarda sit atque difficilis, cuius nequaquam benigna vis et in ipso procreationis initio et in mem- 130 bris corporis disponendis et in edendo partu incommodo esse potest. [32] Contra Mars, quod praecipitantiore est propter calorem, citius praestat omnia; Iupiter Venusque propter insitam moderationem cuncta moderate; Mercurius suapte natura festinus et agilis, facile tamen in aliorum sese naturam vertit.

[33] An non videmus mares partum maturare, femellas producere? Alias mu- 135 lieres nimio plus in enitendo laborare, alias vix partum sentire? Quae cur accidunt non Luna solum causa esse potest, verum aliae quoque, | et quidem diversae, tum 106r coelestes tum etiam naturales causae. [34] Ad haec neque fetum edi tunc dicimus, cum ad primum decimi loci gradum Sol pervenerit, sicuti nec Ptolemaeus gradum ipsum dicit, sed signum; sed tunc edi fetum existimamus, cum ad signum 140 illud Sol pervenerit, ubi locus decimus constitutus est, hic enim locus, ut coetera coeli loca, quae numero duodecim sunt, pluribus e gradibus constat. [35] Quin etiam, licet verum sit quod Sole constituto in imo coeli cardine, atque in primo Arietis gradu, medius coeli cardo in primo Librae gradu statuatur, tamen si Sol in aliis figurae locis (quae loca figurae cardines non occupent) collocatus est, gradus 145 ille, in quo Sol collocatur, non semper indicat illum ipsum decimi ab eo signi

119 parum R] quarum *F*¹, quas *F*² 122 esse videtur *RT*²] videtur *om.* *T* 131 citius praestat omnia *R*²*VbS*] citius omnia praestat *VenTFDVbR* 134 mares *RT*²] Mars *T* 142 in imo coeli cardine *R*] in uno coeli cardine *Ven* 142/143 in² ... cardo *R*] *om.* *D* 144 quae ... cardines *RVb*²] quae loca figurae locis *Vb*

117/123 Cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 49^v ll. 7–21: ‘Verum quoniam paulo minus plusve plerumque morari accidit, idcirco errori locus est datus, ut maior, media minorque mora conficta sit. Hic error deinde magis per ignorantiam vulgi astrologorum comprobatus est. Nam dato in nativitate loco Lunae, moram ex ipso accipiunt, et id temporis spatium revolventes ascendere Lunam inveniunt. Quare decepti tunc omnino factam conceptionem existimant, nec intelligere possunt id ex motu Lunae ita evenire: ubicunque enim in coelo dabitur Luna si, revoluto tempore, per spatium morae quam scribunt regredieris, ascendere ipsam invenies’.

gradum decimi etiam loci principium esse; quod propter locorum inaequalitatem et signorum rectitudinem obliquitatemque contingit.

[36] Verbi gratia: in Publii procreatione fuit Sol in vigesimo tertio Tauri gradu, qui gradus medii tunc coeli culmen tenebat, occasus autem fuit in vigesimonono
 150 gradu Aquarii, qui est decimus a Tauro locus, quorum duorum locorum principia inter se graduum aliquot numero dissentiunt, siquidem angulus ille, in quo Sol collocatur, vigesimum tertium Tauri gradum occupat; angulus vero loci ab
 106v illo decimi vigesimum nonum Aquarii gradum optinet, nonnunquam etiam eorum locorum principia pluribus gradibus differunt.

155 [37] Sed iam ad Ptolemaeum redeamus, cuius verba manifestissime declarant signum illud in conceptu ascendisse, quo signo Luna partus tempore ferebatur; rursum signum illud in quo Luna erat in conceptu, etiam ascendere in genitura, non tamen semper, cum compertum sit non nunquam oppositum signum horoscopare; quibus dictis ostendit Hermae regulam sibi omnino constare, cum Luna
 160 est in ascendente posita, ubi vero in ascendente non est, ita quidem sibi dissentire ut aliquando adversum signum horoscopet, idque contingere cum Luna est in occasu.

[38] Quod vero ad gradum ipsum attinet, non ita quidem sentit Ptolemaeus ut gradum illum nunquam putet horoscopare, sed illud potius sentit non illum semper
 165 sed alium atque alium signi eius gradum ascendere; atque ea ratione fieri ut signum illud semper horoscopet.

[39] Oritur autem ex iis, quae de occasu diximus, quaestio sane difficilis: idem ne an oppositum signum ascendat, cum in locis inter ortum atque occasum constitutis Luna inventa est. Sed ea quae de Sole diximus persuadere nobis possunt
 170 signum illud ascendere, quod | pro motu lunari concitatore aut sedatiore ad novem illos menses solares, de quibus diximus, propius accedet. [40] Sed ad Hermen redeamus: si eius regula tam certa fuisset, quam ipse putabat, nunquam Ptolemaeus de inveniendō horoscopo tantopere sollicitus fuisset, siquidem, stante
 107r Hermae regula, horoscopi ratio certa esset, quam aliis quibusdam viis investigari
 175 oportere censet.

150 a Tauro *RVbP*] a Turo *Vb* 160 ubi vero *RVb*] ubi utero *Sum* 165 atque alium *RT²*] *om.*
T

159 quibus dictis: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 50^r ll. 17–21: ‘solum ergo quando Luna in ascendente reperitur vera est Herme regula, in aliis minime; nam, quando in occidentali angulo est, non ipsum sed oppositum signum ascendet’.

TEXTUS LII

Domini geniturae hominum procerae staturae in sublimitatibus sunt, et ipsorum horoscopi in signorum principiis; eorum vero qui sunt brevis staturae in humilitatibus inveniuntur. Ad haec inquirito signa ne recta an obliqua sint.

5

COMMENTATIO

[1] Accidit corporibus nostris non qualitas modo, quae substantiae comes est, verum etiam quantitas, quae tres simul iunctae et animal et animalis corporaturam constituunt. [2] Qualitatis quantitatisque corporeae cognitio (quod haec ipsa corpora coelestium corporum sequuntur agitatus) etiam ad mathematicum
10 spectat, utranque horoscopus ostendit, et ipse utriusque significator et index est. [3] Sed qualitatis cognitio a signo, quod tempore geniturae ascendit, | magis quae- 107v
ritur; quantitas vero (licet eius inspectio etiam ad horoscopum referatur) alio tamen est modo cognoscenda.

[4] Cuius cognitionis triplex observatio traditur: prima docet situm geniturae
15 domini videndum; secunda numerum graduum ascendentium in horoscopo; tertia signi horoscopantis ascensiones, quod signa ipsa alia sunt recta, quae dum ascendunt plusculum temporis occupant, alia obliqua, quae breviori tempore sursum feruntur. [5] Signi cuiusque partes primae, quod ab ipsis ut a principio productio incipit, atque ideo maiorum sunt virium, proceritatis causa sunt, extre-
20 mae brevitatis, quoniam quae desinunt impetus ac vires remissiores habent. [6] Ex quibus coniiicere licet medias partes, quod mediae potestatis sint, staturae mediocritatem indicare. Signum etiam rectum, quod tempus ascensionis suae producit, nati quoque corpus producere ac longiusculum facere videtur, at obli-
quum, quod tempus ascendendi corripit, nati quoque corpus corripere ac bre-
25 viusculum praestare par est.

[7] Ad haec dominus geniturae cum in parte superiore orbis sui fertur, quia longiori vagatur spatio longiorem staturam, cum in inferiori, quod breviori spatio

14 situm *RVbP*] signum *Vb* **18** sursum feruntur *R^{2in nas} Vb²*] sursum ferantur *VenTFDVb*
Signi cuiusque *R*] signi cuiuscumque *Ven*

14 triplex observatio traditur: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 51^r l. 6–8, 51^v ll. 1–3: ‘De proceritate enim corporis agitur, quae significatio ascendentis maxime est. Ita in omnibus secundum rem qua de agitur praedominator eligendus est [...] Alterum est ut principia signorum ascendant. Tertium ut ascendant signa multarum ascensionum’.

incedit, brevior corporis statum efficit. [8] Itaque tria haec ubi simul con|vene- 108r
rint (ut signum rectum, ut primae signi partes ascendant, ut dominus geniturae
30 superiorem ac remotiorem orbis partem teneat) procul dubio natus ille longioris
staturae futurus est. [9] Verbi gratia: nascente Marco, ascendit Libra, quae plus-
culum temporis recte nascendo occupat, ascendit primus secundusve gradus eius,
aut tertius aut etiam quartus quintusve, invenitur etiam Venus geniturae domina,
quae tunc orbis sui culmen spatiosius vagando peragrat: profecto Marcus protero
35 corpore futurus est, atque eo magis si e parentibus bonae staturae, atque in regio-
ne ubi homines productiores sunt, nascitur.

[10] Cum igitur tria haec simul convenerint, facile efficient ut ex brevioribus
etiam parentibus proceri liberi nascantur. Contra, ubi postremae signi partes et
obliqui quidem signi (quod breviori spatio ascendit) horoscopant, necesse est ut
40 qui tunc in lucem editur brevi corporis statura futurus sit, praesertim si geniturae
dominus in parte orbis contractiore feretur. [11] Verbi gratia: Caius cum nas-
ceretur, ascendebat Aries, ascendebant postremae Arietis partes, inventus est geni-
turae dominus Mars, isque inferiorem et contractiorem orbis sui partem tunc
tenebat, quis dubitet brevi corpore Caium | futurum? Atque eo magis si parentes 108v
45 quoque et ipsi parvi ac regionis eius parvi plerique homines sunt.

[12] Sed ad geniturae dominum redeamus; hunc multum addere ad procerita-
tem volunt, si matutinus est, quod vires eius longe tunc maiores sint, quod licet
ipse minime negem, a Ptolemaeo tamen id ne innuitur quidem hac in parte.
[13] Graece est: 'si geniturae domini in *apogeis* aut *hypogeis* sunt'; *hypogeon*
50 verbum e verbo expressum est supterraneum, cuius oppositum est *apogeon*, unde
Graeci imum cardinem *hypogeon* dicunt, quod sit coeli cardo supterraneus, id est
imus, cuius oppositum dicunt *mesuranima*, id est coeli medium. Hoc tamen loco
apogeon et *hypogeon* videntur significare orbium, quibus planetae feruntur, supre-
mas atque infimas partes, quarum summa pars a nobis maxime recedit, contra
55 ima terris his maxime propinqua est.

[14] Cum autem orbis hi duo esse dicantur, 'eccentricus' et qui 'brevis' cogno-
minatur, utriusque consideratio non parum etiam conferet. Ad faciendam igitur
humani corporis proceritatem brevitatemve haec simul omnia conveniant necesse
est; quae ubi non ex omni simul parte convenerint, res ad mediocritatem quan-

28 brevior corporis statum R] brevior staturam et corporis statum F 37 facile efficient R]
facile eveniet F 41 contractiore feretur RVb²] contractione feretur Vb 48 tamen R, T² manu Pont.]
om. T 50/52 *apogeon* ... oppositum RT²] om. T

35 atque eo magis: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 51^v, ll. 14–16: 'sed regionum quoque
proprietas et parentum proceritas diligenter consideranda'. 56 eccentricus et qui brevis: Aḥmad
ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 111vb: 'per significatores intendit planetas maioris dignitatis in ascen-
dente nativitatis. Summitas vero circuli est punctus remotior in circulo cuspidis egressae et in circulo
brevis a centro terre'.

60 dam declinabit, perinde ut plura pauciorave convenerint. [15] Sed nec hospitator,
id est dominus | signi in quo signo geniturae dominus reperitur, omittendus vide- 109r
tur, qui, ubi in orbis sullimitate aut humilitate inventus fuerit, non parum etiam
in utranque partem conferet.

[16] Dominus geniturae qui sit, et quibus rationibus capiendus, video inter
65 auctores parum constare, alii namque geniturae dominum planetam eum
capiunt, qui pluribus praerogativis ornatus est, ac plus virium in horoscopo
habet; alii eum qui in quo signo positus est, in eo maiore cum potestate auctori-
taeque, quam coeteri in locis in quibus constituti sunt, resideat; alii planetam qui
latitudinis Lunae dominus compertus fuerit. [17] Sunt qui dicant eum geniturae
70 dominum, in cuius finibus Sol interdiu noctu Luna invenietur, quin etiam non-
nulli existimant geniturae dominum illum esse, ad cuius signum Luna primum
transierit, post id signum quod peragrat in genitura, praeterquam si ad Leonem
aut Cancrum transeat, et planetam illum signi dominum si diurna genitura fuerit
cum Sole simul, sin nocturna est genitura cum Luna, geniturae ipsius domina-
75 tum suscipere ac gerere. Nos hanc rem, quod maioris disputationis est, in medio
nunc relinquimus.

62/63 non ... conferet R] non parum utranque partem confert Ven

69 Sunt qui dicant: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, IV 19 1–3, I, p. 243: ⟨geniturae⟩ domi-
num, quem Greci *oecodespoten* vocant, qua debeas ratione colligere; [...] Quatenus invenias, explica-
bo omnibus veterum sententiis intimatis. Quidam hac voluerunt geniturae dominum ratione colli-
gere dicentes hunc esse geniturae dominum, qui in principalibus geniturae locis positus in signis
suis aut in finibus suis fuisset inventus. Alii vero a Sole et Luna geniturae dominum requirebant
eum dicentes esse geniturae dominum, in cuius stellae finibus Sol et Luna fuissent inventi, idest Sol
in diurna, Luna in nocturna genitura, et habet rationem. Alii eum dixerunt esse dominum, qui
altitudinis Lunae dominus fuisset inventus. Alii vero hunc esse dixerunt dominum, cuiuscumque
signum post natum hominem Luna relicto eo signo, in quo est, secundo loco fuerit ingressa’.

TEXTUS LIII

| Domini geniturae macilentorum hominum latitudinem non habent, pin- 109^r
guium autem habent. Quod si latitudo australis est, agiles erunt, sin borealis
inagiles.

5

COMMENTATIO

[1] Humani corporis mistura qualis futura sit, et quem in humorem magis
inclinatura, non solum quaeritur a mathematico, verum etiam natus ne ipse cras-
sior an macilentior sit futurus, quanquam qui obeso sunt corpore a calido magis
recessisse videntur, contra macilenti calore plurimum abundare, qui sic alimenta
10 et cibos decoquant, ut nullo modo patiantur quicquam minus coctum relinqui,
quod in crassum et pinguem humorem transeat. [2] Quocirca, cum sit ostensum
corporum proceritatem brevitatemque a situ domini geniturae quaerendam esse,
videndumque in summo an imo circuli sui feratur, ad haec cum longitudo lineam
sequatur, cuius propria est protentio, recte sequitur de quaerenda latitudine, hoc
15 est crassitudine, regula.

[3] Namque, ut naturale corpus dare non est absque linea, id est productione,
quae et longior et brevior esse solet, sic quod latitudine careat naturale corpus
dare non est; item, quemadmodum sullimitas humilitasque or|bis planetae longi- 110^r
tudinem corporis (quam sursum protendendo metimur) ostendit, sic latitudo
20 planetae in dextrum aut sinistrum aequinoctialis lineae latus digressi, amplitudi-
nem corporis, quam quidem in sinistram aut dextram partem progrediendo meti-
mur. [4] Ac de longitudine quidem ut primo loco praeciperet ratio docuit, quod
mathematicus lineam ante latum et profundum contemplatur. [5] De latitudine
quoque ut secundo loco praeciperet, eadem ratio fecit, cum secunda mathematici
25 consideratio sit de latitudine (quam superficiem vocat) quae constat longi ac lati
dimensione, quae duo profundum antecedunt.

[6] Maior igitur corporis nostri amplitudo, quae corpus ipsum crassum atque
obesum reddit, a domino geniturae arguitur, quotiens is, ab equinoctiali linea
digressus, in dextrum aut sinistrum latus declinando, in meridiem aut septentrio-
nem versus ascendendo excurrit. [7] Contra macies, quae est latitudo contractior,
30

2 macilentorum hominum R] macilentorum To latitudinem RTo²] om. To 3 erunt R] om. Ven
8 sit futurus RVb²] futurum sit Vb, sit futuri D 10 decoquant RFVb²] decoquant VenTDVb
patiantur R] patiantur VenD 12 a ... geniturae R] a situ geniturae Ven 18 orbis R, T²manu Pont.]
om. T 25 superficiem vocat R] superficiem vocant D 27/28 atque obesum R] ante obesum D
28 ab equinoctiali R²Vb²] equinoctiali DVbR

arguitur quotiens, equinoctiali lineae inhaerens, geniturae dominus neutram in partem vergit. Sed ipsa sive macies sive crassitudo maior minorve a propinquitate ac digressionem geniturae ipsius domini iudicabitur. [8] Consuevit autem crassitudo ipsa et obesi corporis | gravis habitus segnitiam quandam suapte natura inge- 110v
 35 nerare, unde crassum ingenium dici solet. Nihilominus videmus quosdam in magna etiam corpulentia agilitatem et ad res gerendas commotionem etiam vehementem retinere.

[9] Cuius rei ratio etiam a coeli regione proficiscitur, nam pars coeli meridialis, quaeque in austrum vergit, cum sit ob Solis praesentiam abunde calida, contra
 40 borealis, quod in septentrionem ab aequinoctio vergit, maxime frigida, frigusque motum impedit, quem calor exagitat, cum etiam illud partes concretiores faciat, et catenis quasi quibusdam liget, hic relaxet et solvat, procul dubio corpulentia illa, quam geniturae dominus in septentrionali regione positus adducit, erit minus ac minus agilis, siquidem frigidioribus e partibus constat, quam quae a
 45 domino geniturae per latitudinem australem vadente decernitur, quod partes calidiores habeat.

[10] Qua e ratione videtur illud posse coniici ut magis etiam corpulentus futurus sit is qui geniturae dominum in latitudine septentrionali gradibus duobus ab aequinoctiali digredientem habuerit, quam qui pari spatio in latitudine australi,
 50 quod ille frigidiore mistura compactus sit, qua e re futurum est ut cibos | minus 111r
 concoquat, qui, ubi male concocti sunt, in alimentum membrorum non satis vertuntur, neque facile penetrant, itaque resident, quodque humidi et mucosi (ut ita dixerim) sunt, simul haerent, et in crassum humorem abeunt. Parentum quoque corporatura coelique ac terrae situs in utranque partem non parum con-
 55 ferent.

42 catenis *R²VbS*] catenis *RVb* 52 itaque resident *R*] idque resident *F* 52/53 humidi ... sunt
R] humidi et mucosi (ut ita dixerimus) sunt *D*

TEXTUS LIV

Dominatores in aedificationibus, ubi copulantur stellae subterraneae, aedificii erectionem impediunt.

COMMENTATIO

5 [1] Haec observatio ad aedificationem pertinet, in qua, sicuti coeteris in rebus, quae ab hominibus fiunt, multa in utranque partem evenire possunt. [2] Cum igitur quis prima iacit domus, templi, aedificii publici vel privati fundamenta, si stellam dominantem stellae supterraneae copulari videris, copulatione ex ipsa coniiecto impeditum iri aedificium illud quominus cito consumetur, siquidem ex
10 copulatione stellae in hemisperio inferiori constitutae videntur mirum in modum hebetari atque infringi vires stellae quae fabricae praeest, quaeque hora iaciendorum fundamentorum horoscopo imperat. Ex qua hebetatione id aedificium ad fastigium, id est | operis consumationem, non facile perducatur. 111v

[3] Evenietque dominatori huic quod homini, quanvis actioso, evenire solet: ut
15 industria eius et in agendo celeritas valde imminuatur, multumque agilitati eius detrahatur, siquem socium collegamve hebeti ingenio et optorpenti animo nactus fuerit. [4] Cum enim humilia sullimibus opponantur, planeta in infima coeli parte constitutus fastigiis et culminibus adversabitur, in quibus aedificia ipsa desinunt. [5] Quam ob rem in iaciendis fundamentis ad ea, quae superius dicta sunt
20 de domibus aedificandis, hoc etiam addendum est ut eum dominatorem eligamus, qui sit non modo superiori in hemisperio positus, copulatusque stellis quae idem hemispermum teneant, sed qui nullam omnino cum stellis quae inferius hemispermum peragrant copulationem habeat, ut neque ab illis aspiciatur, neque in alicuius earum domicilio collocetur, quod etiam copulationis genus est.

25 [6] Dicet aliquis: nonne benivulus aspectus dominatrici stellae praesidio suo multum conferet? Alia rerum aliarum ratio est; planeta in imo positus non potest adiuvere fastigium, quod sursum tollitur, nec qui est sub terra id quod in aerem erigitur. [7] Quanquam autem videri potest ad fundamenta substruenda et quae | 112r
in terrae propinquo fiunt operam suam ex bono aspectu conferre, nihilominus ob
30 loci naturam erectioni obest et culmini. [8] Potest etiam natura stellae ipsius ipsa-

2 stellae R] om. F subterraneae R] supterreneae Ven 5 ad aedificationem pertinet R] ad
aedificationem manifesto pertinet Ven 8 ex ipsa RVb²] ex om. Vb 11 infringi RT²] confringi T
13 id est operis R²VbS] est om. VbR 14 dominatori huic R] dominatorum huic F 26 multum
conferet? R] multum confert? Ven Alia ... ratio R] alia rerum alia ratio F 30 erectioni ...
culmini R²VbS] erectioni et culmini obest VenTFDVbR stellae ipsius RVbS] stellae illius VenVb

que copulatio eiusmodi esse ut non solum impedimentum inferat ne aedificium celerius erigatur, consumeturque, sed ut prorsus obstet, prohibeatque ne unquam ad finem perducatur.

[9] Mihi quidem, quod omittere in animo non est, videtur Ptolemaeus (ut
35 Syro etiam fratri affirmat) haec quae tradit usu ipso comprobata tradere, eamque ob rem singula eius verba quam diligentissime observanda esse, quoniam pluribus in locis multa ab interpretibus addita comperio, quae an usu comprobata sint ignoro; quam meam opinionem, antequam ulterius progredior, decrevi testatam lectori relinquere, atque eo magis quod in enunciatis, quae sequuntur, non solum
40 multa perperam translata sunt, sed plura etiam adiecta, quae Graeci codices non habent.

[10] Quod autem ad translationem ipsam attinet, ‘dominatorem’ hoc in loco
converti quem duobus antecedentibus enunciatis ‘geniturae dominum’ vocavi;
hac de causa quod in enunciato quidem quod est de proceritate cognoscenda,
45 scriptum graece sic est: *oecodispotae geneseos*, id est ‘geniturae domini’; in altero, quod est | de macilentia, *oecodispotae* tantum, pro quo etiam domini geniturae, 112v
quoniam, si a domino geniturae quaeritur proceritas, per id quod summum est, quod quae in proceritatem crescunt in editum crescunt, et corpulentia a geniturae domino quaeretur per latitudinem, cum in dextrum sinistrumve amplitudo
50 promineat. [11] In hoc tertio graece legitur etiam *oecodispotae* tantum, pro quo nos dicimus ‘dominatores’, quoniam ineptius nobis visum est ‘dominos geniturae’ in rebus edificationis dicere, cum in rebus geniturae humanae dici potius debeant (quanquam licentia quadam et domorum et urbium geniturae dicuntur); homines enim gignuntur et pariuntur, edificia vero non; quin etiam, licet
55 tam vitae hominum quam edificiorum et urbium principium dicatur, homo tamen proprio verbo gigni, illa vero non gigni dicuntur, sed inchoari. [12] Quod si id quod nomen ipsum prae se fert ‘domus dominum’ (qui quidem in re familiari pater familias a nostris dicitur) interpretari voluerimus, non qui maiorem in ascendente iurisdictionem habet intelligendus erit, sed ille ipse planeta qui ascen-
60 dentis signi dominus invenitur, nam *oecodispotes* a domus dominatu dictus est.

32 prorsus obstet R] prorsus obstet F 43 converti R²Vb²] convertimus VenTFDVbR quem
duobus R] quem in duobus Ven 45 scriptum graece R^{2in ras}Vb²] scriptura graece VenTFDVbR
47 per ... est R^{2in ras}VbS] per id quod sursum est VenTFDVb 48 in editum crescunt RVbP] om.
Vb 56 inchoari R] inchoari T 60 *oecodispotes* R²] *oecodespotes* R

TEXTUS LV

| Martis adversus naves noxia vis imminuitur, cum neque in coeli medio neque 113r
in undecimo est loco; in his enim locis navem corrumpit, praedonibus per vim
occupantibus. Incendetur autem navis, si ascendens ab aliqua stella fixa, quae ex
5 Martis mistura sit, affligetur.

COMMENTATIO

[1] Observatio haec accomodanda ne sit tempori quo aedificari navis incipit,
an cum primum in mare deducitur, an cum e portu solvit, parum liquet. [2] Ve-
rum, cum earum rerum iudicium, quae in vita hominis, postquam in lucem venit,
10 accidunt, a tempore ipso quo editus est quaeratur (tunc enim homo dicitur, qui
ante fetus erat) videtur observatio haec ad navis ipsius deductionem potius
accommodari debere, siquidem, cum in mare primum deducitur, tunc ad navi-
gandi officium, quod eius est proprium, institui navigium incipit, quemadmo-
dum homo matris utero eductus tunc primum ad ea, quae hominis sunt, iter
15 ingreditur, cum ante partum nullius esset humanae actionis particeps.

[3] Verum, cum planetae huius malitiam cavendam Ptolemaeus doceat, quid
obfuerit si ubique noxiam hanc Martis constitutionem | vitaverimus et in aedifi- 113v
canda navi et in solvendo e portu, quando prudentis officium est cavere? [4] Quo-
circa, et cum navim deducimus, et cum e portu solvimus, et cum illius carinam,
20 hoc est fundamentum, iacimus, cavere summo studio debemus ut neutrum loco-
rum horum Mars insideat, quibus e locis praedonum vim minetur.

[5] Cur autem praedones a Marte significari dicantur, et ii qui vocantur pira-
tae, non est ab re novisse. Nihil est igne rapacius; ignis quam simillima est rubra
bilis, quae cholera dicitur; huic humori Mars praest, est igitur eius hominis, in
25 quo cholera effervescit, medium mensuramque abiicere, quam qui abiicit ad exu-
perantiam excessumque rapiatur necesse est. [6] Rapit excessus ad iniuriam atque
iniustitiam; qui iniurii atque iniusti sunt ii sibi per vim rapinasque quae cupiunt
comparare student. [7] Quocirca, in quorum nativitatibus Mars potens inventus
est ac geniturae dominus, si nullo stellae alius moderamento temperatur, eam
30 choleram in hominum illorum pectoribus excitabit, ut appetitiones eorum inius-
tissimae sint, tumultus quaerant, bellis gaudeant, cupito quacunque ratione

2 imminuitur R] inmunitur Ven 4 Incendetur R] incedetur D 4/5 si ... affligetur R] si ab
aliqua stella fixa, quae ex Martis mistura sit, ascendens affligetur F 11 observatio haec R²
observatio haec DR 13 quod ... proprium RVbP] eius om. Vb 19 navim deducimus RVb²
navium deducimus Vb 27 ii ... vim R] ii per vim Ven

potiri studeant, quales sunt latrones ac piratae. [8] Mars igitur in decimo aut unde|cimo loco inventus, navi rebusque, quae in navi comportantur, detrimento 114r erit, quod ab iis quidem, qui martiae naturae ac significationis sunt, inferetur.

- 35 [9] Superest ut cur haec potissimum loca obsint navigiis ostendamus. Decimus locus, id est coeli medium, magisteria, negotia, operationes atque actiones (ut totiens dictum est) indicat. [10] Quocirca locus hic, cum navis aut in mare deducitur, aut solvit e portu, negotiorum navis eius indicium facit, quem si Mars inse-
- 40 derit, cum maleficus abunde sit, navis negotiis officiisque perniciosissime oberit, vim afferens per arma, latrocinia, ac praedonum rapinas, quae Martis ipsius sunt propria. [11] Praedones enim sunt qui arma in mari exercent, atque e rapinis victitant; quanvis non nunquam etiam hostes significantur, qui belli sequuntur iura. [12] Quod si navi navisque negotiis decimus attribuitur, consentaneum est uti rebus quae ipsa navi devehuntur undecimus dedicetur, sitque significator
- 45 peculii censusque navalis aliorumque etiam quae negotiis ipsis adiuncta et cognata sunt, ad quae peragenda et navigatio ipsa suscepta est, et navis in mare deducta.

- [13] Peculium autem et census navigii et illa quae tum navis tum susceptae navigationis negotiis adiuncta sunt, merces ac | bona, quibus navis honerata est, 114v esse videntur; quocirca tum decimus tum undecimus locus a Marte occupatus, et
- 50 navigiis et rebus, quae navigiis comportantur, detrimentum allatum iri aut a piratis aut legitimis ab hostibus obnunciat. [14] Quod si Marte decimum undecimumve locum insidente, dum navis aut deducitur, aut e portu solvit, martiae naturae stella horoscopum insederit, navem ignibus absumendam portendit; [15] cum enim duo primaria coeli loca maleficis a stellis occupata fuerint, ac duae
- 55 igneae stellae simul ad malefaciendum convenerint, ita quidem effervescent ut etiam per ignes incendiaque corrumpenda navis decernatur. [16] Eadem fortasse maleficientia Mars utetur in loco undecimo positus, si suae quoque efficaciae stellam fixam in orienti cardine sociam nactus fuerit. Videntur tamen signa diligenter consideranda, in quibus Mars erit positus, et domini signorum qua sint ratione
- 60 collocati.

- [17] Illi autem plerunque piratae futuri sunt in quorum genituris Luna diurno tempore in horoscopo partiliter constituta Martem ac Saturnum viderit alium geniturae cardinem occupare, aut secum ascendentes habuerit. [18] Luna enim cum in mari potissimum dominetur, ubi in ascendente | posita est, et genitura est 115r
- 65 diurna, decernit eum, qui tunc natus est, nauticam exercitaturum, et quidem rapinarum ac praedae gratia, si perniciose Martis irradiatio coniunctiove accesserit. [19] Quod si Saturni quoque malignitas accesserit, ad Martis maleficientiam

38 navis eius indicium *RVbS*] navis indicium eius *Vb* 39 cum maleficus *R*] cum maleficiis *Ven*
 42 significantur *R^{2in ras.}Vb²*] significantur *VenTFDVb* 42/43 belli sequuntur iura *R*] bella
 sequuntur iura *Ven* 47 tum navis *R*] *om.* *Ven* 54/55 ac duae igneae stellae *R*] ac due ignes
 stelle *Ven* 65 exercitaturum *R^{2manu Pont.}VbS*] exercitaturum *VenTFDVbR* 67 malignitas *R*] malitia *F*

summa fiet accessio, qua e re futurus est natus ille perversissimus, et generi hominum maxime incommodans, cuiusmodi piratae sunt, qui humani generis hostes
 70 sunt. [20] Reliquum est ut sciamus Martem in aliis coeli locis positum non adeo perniciosum fore navem in mare deducendi, aut e portu solventi, quandoquidem vires eius in terra quam in mari pollentiores sunt. [21] Hoc enunciatur satis me angit, quod video graecos quosdam codices non undecimi loci sed duodecimi mentionem facere.

73 non undecimi loci: the variant quoted by Pontano — ἐν τῷ δωδεκάτῳ τόπῳ (instead of: ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ τόπῳ) — is a peculiar reading of the manuscript now Florence, Laur. Plut. 28.20, see Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LIV, p. 49, l. 18 (with the related Boer's apparatus note).

TEXTUS LVI

Cum Luna est in primo quadrangulo, hoc est ex quo a Solis coniunctione recessit, corporum humiditates ad secundum usque effluunt; in reliquis autem decrescunt.

5

COMMENTATIO

[1] Ptolemaeus ipse in primo *Apotelesmatum* libro ait Lunam ab exortu ipso, cum increscere incipit, quousque semiplena sit, humiditatis amplius | effectricem 115v esse; inde ad plenitudinem usque caloris, post plenitudinem autem, donec iterum semiplena fiat, siccitatis, atque inde ad coitum usque frigiditatis. [2] Quocirca
10 Luna ipsa in primo orbis sui quadrante naturam aeris, in secundo ignis, in tertio terrae, in quarto naturam aquae magis sequitur, hoc est veris, aestatis, autumnii atque hiemis qualitates magis excitat, ac nihilominus humida semper est, cum sit eius qualitatis domina.

[3] Ipsa autem humiditas, quoniam a calore, id est Sole, excitatur, a quo Luna
15 lumen suscipit, tam diu in Luna increscit, quam diu Solis in eam crescit irradiatio. Ipsius vero irradiationis incrementum per primam et secundam orbis quadraturam pedetentim procedit, donec, peracta secunda quadra confectoque semicirculo, plena facta est; deinceps, quod decrescere in eius corpore Solis irradiatio incipit, decrescit etiam paulatim humiditas, quae ab irradiatione calefacta excita-
20 batur, donec Soli coniungitur.

7 effectricem $R^{2in\ ras. VbS}$] effectricem $VenTFDVB$ 8 inde ... post $R, T^{2manu Pont.}] om. T$ caloris R] ad caloris Ven 10 in¹ ... quadrante $R^{2in\ ras. VbS}$] in prima orbis sui quadra $VenTFDVB$ 10/
11 in² ... quarto $R^{2in\ ras. VbS}$] in secunda ... in tertia ... in quarta $Ven(in\ quartam), TFDVB$ 15 in Luna increscit R] Luna increscit Ven 16 et secundam RT^2] ex secundam TD

2/3 hoc ... recessit: Pontano's translation — 'hoc est ex quo a Solis coniunctione recessit' — reflects the reading of the families βγ of *Καρπός*: 'ἡγουν τῆς σελήνης ἐξιούσης ἀπὸ συνόδου τοῦ ἡλίου', cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LVI, p. 50, l. 5 (with the related Boer's apparatus note). On the contents of this aphorism see Ptolemy, *Tetrabiblos*, I 8 1, pp. 29–30; Porphyrius, *Introductio*, ch. II, p. 192, ll. 7–10. 6 Ptolemaeus ipse in primo *Apotelesmatum*: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, I 8 1, pp. 29–30: 'ἢ τε γὰρ σελήνη κατὰ μὲν τὴν ἀπὸ ἀνατολῆς μέχρι τῆς πρώτης διχοτόμου αὔξησιν ὑγρότητος μᾶλλον ἐστὶ ποιητικὴ, κατὰ δὲ τὴν ἀπὸ πρώτης διχοτόμου μέχρι πανσελήνου θερμότητος, κατὰ δὲ τὴν ἀπὸ πανσελήνου μέχρι δευτέρας διχοτόμου ξηρότητος, κατὰ δὲ τὴν ἀπὸ δευτέρας διχοτόμου μέχρι κρύψεως ψυχρότητος'. 9/13 Cf. Porphyrius, *Introductio*, ch. II, p. 192, ll. 4–10: 'ἢ Σελήνη [...] ἐμφαίνει συγγένειαν πρὸς τὰς τέσσαρας τοῦ ἔτους τροπὰς· ἀπὸ μὲν τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς πρώτης διχοτόμου τῷ ἥρι, ἐντεῦθεν δὲ μέχρι πανσελήνου τῷ θέρει, ἀπὸ πανσελήνου δὲ μέχρι δευτέρας διχοτόμου τῷ φθινοπώρῳ, εἴτ' ἐφεξῆς μέχρι κρύψεως τῷ χειμῶνι'.

[4] Interea Luna ipsa Solem bis quadrangulariter aspicit, ac primum quidem quadrangulum formari incipit cum, a Sole digrediens, septimo post die semiplena cernitur, abestque ab illo gradus nonaginta. [5] Hoc igitur est quod ait ‘cum est in primo quadrangulo, ex quo a Solis coniunctione recessit’; secundum vero quadrangulum post plenitudinem incipit, quo tempore, semicirculo confecto, ad Solem regrediens, rursus illi propinquat, nonaginta tantum gradibus interiectis. [6] Non pervenit igitur ad secundum quadrangulum nisi post plenitudinem; eo usque autem corporum humiditates effluunt, siquidem Lunae humiditatem sequuntur inferiora corpora; cum Luna ipsa sequatur excrescentem Solis irradiationem, qua decrescente, quod Lunae quoque decrescat humiditas, corporum simul humiditates decrescunt.

[7] Quae res in caedenda materia, in cancris fluvialibus, in cerebro, in venis manifestissime cernitur; crescente enim Luna, humidum in iis effluit, decrescente decrescit. Idque nos carminibus testati sumus, cum de iis loqueremur:

35 *emula crescenti reparant a lumine vires*
et multo imprimis implentur corpora succo.

21/22 primum quidem quadrangulum $R^{2in\ ras. Vb^2}$ primus quidem quadrangulus $VenTFDVB$
 24 secundum ... quadrangulum $R^{2in\ ras. Vb^2}$ secundus vero quadrangulus $VenTFDVB$
 26 regrediens, rursus R] degrediens perficiturque quadrangulus ipse rursus Ven 35 *emula*
crescenti R] aemula crescenti Vb , emula crescent Ven , aemula crescentes F 36 *implentur corpora*
 R] implent sua corpora (sua *add. Ven^2*) Ven

35/36 Pontano, *Urania*, I 50–51, p. 4.

TEXTUS LVII

Cum septimum locum atque eius dominum in aegritudine afflictum videris, medicum mutato.

COMMENTATIO

5 [1] Diximus superius septimum locum in quaestione mathematicis attribuen-
dum esse, et cur ita senti|remus causas attulimus. Idem locus in constituenda 116v
aegroti figura medico attribuitur, ut, quemadmodum in consulendo mathemati-
co ascendens attribuitur consultori, septimus locus consulto, sic in inspiciendo
coelo, quo tempore quis aegrotare coepit, prima domus aegroto ipsi, septima
10 medico attribuitur. Perinde enim ad aegrotum medicus ut ad consultorem con-
sultus ex Ptolemaei sententia sese habet.

[2] Inquit igitur: qui mathesim profitetur de aegroto consultus, aut de illius
morbo sponte sua iudicium ferre volens, quo tempore laborare aeger coepit
inspecto, si septimam figurae domum infelicitate affligi compererit (ut aut a malefi-
15 co planeta inessa sit, aut quadrangularibus adversisve radiis ab illo impugnetur)
ad haec si dominum quoque domus eius male se habere compertum habuerit,
suadebit aegroto uti, dimisso primo medico, alium adhibeat, siquidem infelix loci
huius atque eius domini status curationem medici eius male cessuram, atque
offuturam languenti significat. [3] Quale namque praesidium esse potest eius vel
20 hominis vel artificis, qui, nobis laborantibus, et ipse quoque laboret, miserabili-
terque affectus langueat?

[4] Nam septimus locus cum sit medici, dominusque loci ipsius cum sit medici
significator, | si male se habuerint, hostilibusque radiis feriantur, medici qui ante 117r
adhibitus est ingenium atque operam sic turbari atque praepediri significant, uti
25 de illius opera nihil omnino sperandum sit, summovendumque omnino esse, ne
curatio eius in aegrotum male atque infelicitate vertat. [5] Loco enim male se
habente, quae loco illi attribuuntur ut male se habeant necesse est; cumque loci
dominus, id est medici significator, affligitur, medici quoque opera, qui tunc

2 in aegritudine *R*] in egritudinem *F* videris *R*] videberis *Ven* 16 si dominum quoque *R*] si
dominus quoque *F* 24 praepediri *R*] impediri *F* 27 quae loco illi *R*] et quae loco illi *Ven*
28 opera *R*] *om. F*

2 in aegritudine: Pontano's translation reflects the reading of the β manuscripts of *Καρπός*: ἐπὶ ἀρρωστίᾳ, cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LVII, p. 50, l. 10 (with the related Boer's apparatus note).

5 Diximus superius: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XIV, with Pontano's commentary.

aegroto curando assistit, male cessura videtur, quocirca primo medico summoto,
30 alium adhibendum iudicabit.

TEXTUS LVIII

Coniunctionis locum, quo in loco ab anni ascendente est, inspicere; siquidem, cum profectio illuc pervenerit, tunc eventus erit.

COMMENTATIO

5 [1] Quam ipsi nunc coniunctionem dicimus, graece est *synodus*, quae a Ptolemaeo ubique pro Solis Lunaeque copulatione accipitur, nisi cuius alius planetae fuerit addatur. Quo magis quosdam demiror, qui de Iovis Saturnique coniunctione tradi hoc omnino velint; sed ad rem veniamus. [2] Si Lunae Solisque potestas tam efficax in nobis non esset, nequaquam in genituris contemplandis principe | 117v
10 loco quaereretur plenilunium ne an novilunium, quam contemplamur genituram, praecesserit. [3] Etenim, cum Sol Lunaque spiritus atque corporis, id est animati corporis, auctores ac domini sint, iure illorum coniunctio primum quaeritur, eaque diligenti studio ac summa opera examinanda praecipitur; idque non solum in genituris exquirendis sed in annorum quoque conversionibus pensitan-
15 dis (ut loco hoc monemur) studiosius faciendum est. [4] Etenim, ut supra est dictum, si ex coniunctionibus planetarum emanat cognitio generationis et corruptionis rerum quae hoc in mundo fiunt, quo studio, qua etiam diligentia coniunctio luminarium, quae, antequam utero quis prodiit, facta est, considerata videtur? [5] Quandoquidem Sol princeps est ac moderator planetarum ipsorum,
20 Luna vero continuis discursibus quinque stellarum erraticarum radios ab alio ad alium transferens, in corpora inferiora infundit et, ut ita dixerim, transmittit.

[6] Quocirca, tum in genituris contemplandis, tum in annorum conversionibus recensendis, Solis Lunaeque antegressa coniunctio diligentissime videnda est,
25 primumque quo in signo et in quo coeli loco contigit considerandum. [7] Dein-

2/3 Coniunctionis ... erit R] *om. To* 3 tunc R] *om. F* 10 plenilunium ne an R] pleni lumine an *Ven* 15/16 est dictum R] dictum est *Ven* 25 contigit R] contingit *F*

7 quosdam demiror: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 112rb: 'Intendit Ptholemeus quod oportet aspicere ad ascendens anni in quo cadit minor coniunctio; coniunctionis etenim sunt minor, quae est coniunctio Saturni et Iovis usque quo coniungantur secundo, et eius quantitas est fere 20 annorum; media est Saturni et Iovis in aliqua triplicitatum usque ad aliam, et eius quantitas est 240 annorum fere; maior est Saturni et Iovis, et est in aliqua triplicitate donec abscindat quatuor triplicitates et revertatur ad triplicitatem in qua incepit, et eius quantitas est 960 annorum fere'. 15/16 ut supra est dictum: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, L (with Pontano's commentary) and Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 3, 3, p. 174.

de, a nocentibus ne an salutaribus a | stellis, an partim a salutaribus partim a 118r
noxiis irradiata fuerit; deinceps dominus signi et item finium qui sit, et in quo
coeli loco collocetur, atque a quibus aspiciatur, item recto ne cursu feratur an
retrocedat, aut consistat; oriatur ne ante Solem an Solem ipsum subsequatur.

- 30 [8] Quibus atque etiam aliis inspectis, exacteque pensitatis, facile erit decernere
quid aut boni coniunctio illa promittat, aut minetur mali, quo cognito, videre
etiam restat quo anno bonum malumve ipsum eventurum sit — si genituram
inspicias — sin anni conversionem, quo mense. [9] Ac ne a Ptolemaei ipsius
verbis discedamus, cum praeceptum hoc eius ad anni conversionem pertineat, si
35 in convertendis geniturarum annis obventuri mali aut boni, quo illud eventurum
portenditur, certum mensem colligere volumus, signorum profectio inspicienda
est. Singulis enim annis signa singula iusta signorum successionem in genitura
horoscopi auctoritatem accipiunt.

- [10] Nam cui ortus sui tempore Cancer ascendit, quia Leo Cancrum statim
40 sequitur, secundo anno nati eius principatum Leo suscipit, anno tertio Virgo et
sic deinceps, ac si per manus alterum alteri signum iuxta seriem constitutionis
dominandi potestatem tradat. [11] Atque haec quidem | signorum series mutua- 118v
que successio a nostris ‘profectio’ dicitur; graece *peripatos* est. Eadem in conver-
tendis annis mensium ratio est; si enim anni profectio ad Arietem pervenerit,
45 primus mensis Arieti, secundus Tauro, tertius Geminis attribuitur, et sic dein-
ceps. [12] Signo igitur locoque inspecto, ubi in anni revolutione Solis Lunaeque
coniunctio facta est, ac loco ipso cum geniturae figura pensitato, quid et quo
mense portendatur intelligi poterit.

- [13] Quam ad rem plurimum conferet annorum ipsorum ac locorum climacte-
50 ricorum consideratio. Locus quoque partis fortunae natalitiae inspiciendus est,
videndumque ad quem planetam temporum dominatus perveniat, et quid aut
tunc in genitura, aut nunc in revolutione vel prosperum vel adversum planetarum
status coelique configuratio promittat, quae miscendo ac temperando qualia
eventura sint et quo etiam anno ac mense iudicabimus.

- 55 [14] Hoc Ptolemaei praeceptum tempestate nostra non modo non servatur, ut
parum intellectum, verum, male conversum, ad Iovis Saturnique coniunctionem
refertur, quod ne somniari quidem graece ex verbis Ptolemaei ipsius potest.
[15] Quod autem ad translationem ipsam attinet, cum graece dicatur *symphoma*,

30 facile erit decernere R] facile erit discernere (discernere T) T², facile erit discernere F 39 quia ...
statim R] quales Cancrum statum Ven 46 inspecto R] om. Ven 47/48 quid ... mense R] quis
et quo mense D

56 ad ... coniunctionem: cf. Bonincontri, *Comentum*, f. 92^r, ll. 23–26: ‘intendit Ptholomeus quod
oportet aspicere ad ascendentes anni in quo cadit illa minor coniunctio. Et iste coniunctiones sunt
tres quarum minor est Saturni et Iovis [...] et est eius quantitas temporis fere 20 annorum’.

quod tum calamitas | tum ruina latine dici potest, maluimus eventum, quod id 119r
60 verbum communius ac generalius est, traducere.

TEXTUS LIX

De absente quod occiderit ne pronunciato, antequam videris an temulentus
factus sit, neque quod vulnus acceperit, antequam exquisieris an sanguis ei missus
fuerit; neque quod thesauros invenerit, priusquam scrutatus fueris ne forte depo-
5 situm acceperit, cum omnium figurae similes sint.

COMMENTATIO

- [1] Sunt quaedam rerum cognationes, quod natura ipsa comparatum est ut
difficile sit eas discernere. Nam et morbi quidam ita cognati videntur, ut signa
eadem sint, et virtutes quaedam morales adeo sibi coniunctae, ut pene eadem
10 videantur, nec nisi multa subtilique cogitatione secerni queant. Quae res tum
medicorum tum philosophorum ingenia non parum exercet. [2] Quare mirum
videri non debet, si astrologos quoque similis difficultas male habet, quibus eo
maior venia danda est, quod cognationes rerum, quae astrologis offeruntur, longe
plures – aut certe non pauciores – quam morborum ac virtutum sunt.
- 15 [3] Monemur igitur si quando de peregre profecto atque absente consulti fue-
rimus | ne pronunciemus illum diem obiisse ex coeli configuratione primo id 119v
aspectu portendente, nisi diligentius exactiusque perspectum sit an is, de quo
consulti sumus, tunc temporis quo consulebamus, ebrius fortasse esset, et vino
(ut poetae inquirunt) sepultus, quoniam temulenti figura mortui figurae persimi-
20 lis est. [4] Temulenti namque propter vinum, quo sensus optorpuere, in somnos
abeunt, quorum somnus et profundior est, et propter gravissimum sensuum
torporem morti similior; [5] unde a poetis morti somnus comparatur ut:

Dulcis et alta quies placidaeque simillima morti et

Perpetuus sopor / urget et

25 *Ferreus urget somnus et*

In aeternam clauduntur lumina noctem.

7 comparatum est R] compertum est F, comperatum est D 8 eas discernere R] discernere Ven
13 cognationes RT²] cognitiones T astrologis offeruntur R] astrologos offeruntur T 16/
17 primo id aspectu RT²] primo aspectu T 20 Temulenti namque R] temulenta namque Ven
24 sopor R] om. F 24/25 et Ferreus urget RT²] om. T 25/26 et In aeternam R²] et om. RF

23 Virgil, *Aeneis*, VI 522, p. 396. 24 Horace, *Carmina*, I 24, 5–6, p. 27. 25/26 Virgil, *Aeneis*,
X 745–46 p. 569.

[6] Vidimus ipsi gregarium militem vino victum triduum sub divo iacuisse, absque ullo rerum humanarum sensu. Qua vero ratione discernere possimus mortuus ne sit an vino obstupefactus edormiscat Ptolemaeus non docet, contentus
 30 hoc in loco monitos tantum fecisse; quod nos difficiliter arbitramur ex figura interrogationis discerni posse non solum propter mortis ac temulentiae somnique cognationem, sed quod fieri etiam posset ut morbo comitali esset interceptus.

[7] Monemur etiam ne, si in consulendo coelestis constitutio portendere | 120r
 videatur illum de quo consulimur vulnus accepisse, pronunciemus hostile ei
 35 vulnus inflictum, antequam probe perspectum habeamus num venam eius medicus valitudinis gratia percuti iusserit; quid enim cognatius, cum utrumque ferro fiat, atque ex utroque sanguis effluat? [8] Tertio etiam loco docemur ne ante de invento thesauro pronunciemus, quam perspexerimus an apud illum, de quo quaeritur, deposita pecunia fuerit, cum depositum atque thesaurus ex pecunia
 40 constet, et depositum thesaurusque simili modo repente obiiiciatur.

[9] Verum, ut dixi, alterum ab altero distinguere maioris difficultatis atque operae gravioris est, cum multa suapte natura lateant, neque ad tam distinctam rerum cognitionem (ut in principio dictum est) perveniri scientia possit, tametsi Ptolemaeus consequi hoc ipsum posse nos nequaquam diffidit, cum vetet de absentis
 45 morte non ante pronunciar, quam compertum sit an is vino sopitus dormiat, ac si diligenti solertique investigatione assequi mathematicus illud possit.

[10] Memoriae proditum est Valentem mathematicum praedixisse puerum, qui Constantino augusto natus esset, in sinu aviae diem obiturum; quae mortua cum esset, praedictio eius ab omnibus irridebatur; contigit autem uti | puer is in 120v
 50 oppido moreretur, quod ex Helenae aviae suae nomine dicebatur, quae res omnium animos, quibus praedictio illa nota erat, in admirationem convertit.

30 monitos ... fecisse *RVb²*] monitos tantum nos fecisse *VenTFDVB* 31 discerni posse *R^{2in nas}*, *VbS*] discernere *VenTFDVB* 33/34 portendere videatur *RT²*] portendeatur *T* 39/40 atque ... depositum *R, T^{2manu Pont.}*] *om. T* 40 obiiiciatur *R*] obiiiciantur *T* 48 obiturum *RVb²*] obturum *Vb* 49/50 in oppido *R*] in populo *Ven* 51 nota erat *R*] nota fuerat *F*

47 Memoriae proditum est: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 56r, ll. 19–26: ‘legimus astrologum nomine Valentem Constantino imperatori dixisse quod eius filius in sinu avae suae moriturus erat, quod iudicium, ava ipsius mortua, omnes deridebant. Deinde, cum in oppido mortuus esset quod “Helenae” eius avae nomine vocabatur, omnes mirati Valentis ingenium fuerunt’.

TEXTUS LX

Super aegrotis criticos dies inspicie, ac Lunae peragationem in angulis figurae sexdecim laterum; ubi enim eos angulos bene affectos inveneris, bene erit languenti, contra male, si afflictos inveneris.

5

COMMENTATIO

[1] Qui sint critici dies non medicis solum verum etiam cuivis aliquo ingenio praedito satis cognitum est. Dicti autem critici, quod morborum ipsorum perinde ac iudices sint, siquidem ipsis illis diebus morbi ne an aegroti futura victoria sit potissimum iudicari potest, unde graece *critici*, id est iudicativi, aut, si malueris, discretivi (quod discernendi vim habeant) dicti sunt; quos esse septimum, quartum decimum ac vigesimum primum diem, ex quo aegritudo ipsa coepit, generaliter quidem medici consentiunt, quippe quos maxime observant, cum eorum maximum esse iudicium sentiant.

[2] Cur autem eos tantopere observent ratio haec est: Luna cum nostris corporibus dominetur, ob insitam sibi vim ac potestatem | ipsos corporum humores excitat, ac pro arbitrio moderatur; quocirca locus eius, ubi aegrotare quis coepit, diligenter inspiciendus est, ac locus item huic adversus et utriusque medius a dextra ac sinistra. [3] Cum enim tria haec loca quem locum egritudinis hora Luna tenebat adversis et, ut Graeci dicunt, diametris ac quadrangulis radiis hostiliter feriant, ubi ad unumquenque locorum eorum Luna transierit, necesse est uti morbus ille maiorem quam in aliis diebus commotionem faciat propter adversantium locorum naturam, ad quae Luna pervenerit.

2 criticos *R²Vb²*] creticos *VenTFDVB*R 3 angulos *RVbP*] *om. Vb* bene affectos *R*] *om. Ven*
6 Qui sint *R*] qui sunt *F* critici *R²Sum*] cretici *VenTFDVB*R 7 Dicti autem critici *R²Sum*] Dicti autem cretici *VenTFDVB*R 8 iudices sint *RVb²*] indices sint *Vb* 9 graece critici *R²*] graece cretici *VenTFDVB*R 10/11 quantum decimum *RVbP*] *om. Vb* 12/14 cum ... observent *R, T²manu Pont.*] *om. T* 15 ac potestatem *R*] at potestatem *Ven* 20 ad unumquenque *R²in ras. VbS*] ad unum quodque *VenTFDVB*

6/13 Cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 112va: ‘Ptholemeus in hoc verbo docuit nos causam dierum determinabilium, et qui sunt, et qui determinant de bono vel de malo, et alterationes secundum ordinem’. Bonincontri, *Comentum*, f. 93^v, ll. 1–2: ‘acute quidem egritudines 4, 7 et 14a determinantur, et quando augetur dicitur 21 die’. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 57^r, ll. 8–15: ‘cretici dies a medicis dicuntur dies in quibus maior inter naturam et morbum pugna committitur, ita ut appareat natura ne an morbus in ea sit pugna superaturus, sicut septimus, quartus decimus, vigesimus primus, qui “cretici” dicuntur graece, id est latine iudicativi’.

[4] Pervenit autem ad locum oppositum quartodecimo seu quintodecimo die, ad loca vero quadrangula, hoc est ad primum quidem quadrangulum, qui locus
 25 medius est loci Lunaris atque adversi, die septimo octavove, ad secundum vero vigesimo primo secundove die, quorum dierum quod iudicia manifestiora sunt, eam ob rem hi a medicis potius observantur. [5] Sed mathematico de morbis deque iis quae morbis accidunt praedicere volenti, alii quoque dies observandi magna etiam diligentia sunt. [6] Fieri enim potest tum propter coniunctiones
 30 fixarum stellarum, quae noxiae qualitatis sunt, tum etiam propter nocentes planetarum aspectus uti Luna in aliis etiam diebus maiores atque concitiores | com- 121v
 motiones humorum excitet, contra ut diebus, quos ante diximus, propter coniunctiones aspectusve adiuvantium stellarum, motus minores atque sedatiores fiant, quod ipse non semel observavi, ea praedicere ausus quae res ipsa comproba-
 35 vit.

[7] Ut autem praedicere mathematicus haec possit, figuram coeli tempore aegritudinis incipientis ita constituet, ut e singulis vigintiduobus gradibus particulisque minutis triginta unum latus efficiat, qui numerus, quater ductus, quartam coeli partem implet. [8] Quae ratio docet gradus duos ac viginti cum
 40 dimidiato gradu, sexdecies multiplicatos, trecentos ac sexaginta gradus complecti; quot graduum totus coeli ambitus est. [9] Haec sexdecim latera e singulis duobus ac viginti gradibus partibusque minutis triginta constituta, figuram sesdecim laterum faciunt; qua figura constituta, et laterum angulis probe consideratis, non modo qui critici vocantur, verum etiam coeteros omnes dies inspicias, iudicabis-
 45 que pro statu Lunae atque angulorum ipsorum vel felici vel adverso commotiones ipsas aut sedatiores aut graviores futuras.

[10] Quae res si a medicis observaretur, et cum ipsis cautius et cum aegrotis multo melius ageretur, neque tam fallerentur quam falluntur, ubi quo minime
 suspicantur die graviores commotio|nes accidunt. Ne autem fallare, morbi quali- 122r
 50 tas cum stellarum qualitate, quae Lunae angulisque configurabuntur, comparanda est.

23 Pervenit R] *om. F* autem R, *T^{2manu Pont.}*] *om. T* seu quintodecimo R] *om. D* 34 quae ... comprobavit R, *T^{2manu Pont.}*] *om. T* 37 ita constituet *RVbP*] ita *om. Vb* 37/38 particulisque minutis *R^{2in ras. Sum}*] particulisque minutis *VbR* 40 sexdecies R] sexdenos *F* complecti *RVb²*] completi *Vb* 42/43 figuram ... constituta *R^{2mg.}*] *om. R* 44 qui critici *R²*] qui critici *VenTFDVB*R

41/46 Cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 58^r, ll. 23–26: ‘quod dixit in angulis figurae sexdecim laterum tale est: inscribas in circulo figuram sexdecim equalium laterum, eritque singulorum arcus graduum 22 et minorum 30’.

TEXTUS LXI

Luna significat ea quae corporis sunt, ut quae ei pro motu similia sunt.

COMMENTATIO

[1] Non solum apte verum etiam necessario enunciatum hoc a Ptolemaeo
5 subiicitur, quo docemur rationabile esse uti Lunae motus a medicis observetur,
quem corpora ipsa sequantur. [2] Luna — inquit — significationem atque impe-
rium habet eorum quae corporis sunt. Dixit autem corporis, quod ea quae spiri-
tus sunt Soli magis attribuuntur.

[3] Quod autem Luna corporibus imperet, incrementa ac detrimenta ipsius
10 plane docent, siquidem, excrescente Luna, corpora implentur atque humoribus
exuperant, decrescente, magis ac magis evacuantur, atque arescunt, id quod in
omni silvestri materia caedenda etiam a rusticis observatur. [4] Namque materia
caesa cum Luna lumine aucta est, quod humidi fiat accessio, marcet, ac brevi
etiam tempore carie conficitur, siquidem humidum ipsum suapte natura et faci-
15 lius et citius corrumpitur. Contra materia caesa cum decrescens Luna | perquam 122v
exiguo est lumine, diutius perennat, nam quod tunc siccior atque attenuatior est
non tam facile corrumpitur.

[5] Hoc ipsum etiam in conchyliis cancrisque atque in vulneribus capitis mani-
festissime cernitur, estque res clarior quam ut probatione multa indigeat. Non
20 mirum igitur si corpus febribus affectum pro motu ac statu Lunae alias maiores
alias minores commotiones sentit, quando etiam ubi sanum ac firmum est ad
illius motum, nunc abunde se implendo, nunc tenuiter extenuando, naturaliter
moveatur.

7 Dixit autem *RSum*] dixit aut *Vb* 11 magis ac magis *R*] magis *D* 14/15 et facilius et citius *R*] et facilius citius *D* 16 exiguo est lumine *R*²*Vb*²] exiguo lumine est *VenTFDVbR* 22/ 23 nunc² ... moveatur *R*] *om. Ven*

9 incrementa ac detrimenta: on this terminology cf. Le Boeuffe, *Lexique*, p. 107, n. 347 and p. 111, n. 377.

TEXTUS LXII

Cum minutum coniunctionis principium facies, potes de mutatione aeris in mense illo iudicare; erit enim iudicium iuxta dominatorem anguli figurae cuiusque, vincit enim hic aeris naturam, assumens in his etiam praesentis temporis
5 qualitatem.

COMMENTATIO

[1] Quo maiorem atque evidentiore probationem afferat eorum quae de Lunae observatione dixit in validudine corporum procuranda, subdit etiam aeris ipsius commotiones Lunae qualitatem ac temperationem sequi, ne tantopere quis
10 miraretur, si quae corporis sunt Lunae imperiis pareant, quando | aer ipse in quo 123r vivimus, quem spiramus, Lunae quoque qualitates suis in affectionibus referat, quod ni sic esset, nunquam Ptolemaeus concederet astrologo de totius mensis qualitate iudicandum.

[2] Nam cum Luna mensis domina sit, aerque pro Lunae affectione commoveatur, et aliam atque aliam temperationem suscipiat, docet totius mensis qualita-
15 tem posse ab astrologo praedici, si Lunae motum coelique constitutionem, quo tempore cum Sole coit, probe solerterque inspexerit. [3] Ratio autem modusque praedicendi hic est: inspicere minutam coeli partem, in qua Sol cum Luna coit, minutam partem dico quod *lepton* Graeci dicunt, nostri minutum hodie vocant.
20 Vult autem non modo gradum, verum etiam minutum lunaris cum Sole coniunctionis inspicere: tantam in mathematico exigit diligentiam. [4] Inspecta igitur minuta particula, quaerenda est coeli pars ascendens puncto illo temporis, quo cum Sole Luna congregitur, qua parte inventa, perquirendus est dominator, id est planeta plures ac potiores praerogativas habens. De dominatore autem
25 atque hospitatore supra trigesimoquarto enunciato satis multa diximus.

[5] Considerandaque tum ipsius tum signi ascendentis et signi in quo reperitur qualitas, | gradusque ipsius natura. Videndae etiam Lunae configurationes cum
stellis tam fixis quam etiam erraticis, quousque Luna ipsa quartam coeli partem
ab hora coniunctionis dimensa fuerit, id est dum Solem quadrato e loco quadrangulariter aspiciat. [6] Tunc minuta etiam particula videnda est quadrangularis ad
30 Solem aspectus, quaerendus item gradus ascendens ac dominator, et alia omnia quae paulo ante dixi diligenter examinanda, deinceps quaerenda est minuta parti-

3 erit enim *RVbP*] enim *om. Vb* 8 procuranda *R*] provocanda *F* 10 miraretur *R*^{2in nas.} *Vb*²] admiraretur *VenTFDVb* 11 suis ... affectionibus *R*² *Vb*²] in suis affectionibus *VenTDVbR* 13/ 14 qualitate ... mensis *RT*²] *om. T* 17 cum Sole *RT*²] *om. T*

cula et, ut hodie dicunt, minutum plenilunii, formandaque coeli constitutio, ut dictum est.

- 35 [7] Hoc item faciendum, cum Luna ad minutam particulam alterius quadrangularis aspectus pervenerit ut, Lunae cursu in quadrantes quatuor (quas tum circuli quartas tum quadraturas hodie dicimus) diviso, de singulis circuli lunaris quadraturis suum ferri iudicium distinctius queat. [8] Quibus omnibus probe inspectis, diligenterque pensatis, considerata etiam anni parte et regionis natura,
40 in qua mathematicus futuri mensis statum praedicturus est, poterit de toto mense deque singulis quadraturis certa pronunciare. [9] Sed in singulis quadraturis illud in primis observabit, idem ne an alius dominator sit et, si idem fuerit, in qua sit | quadratura potentior, sin alius, utrius maiores sint praerogativae, comparan- 124r
45 gurationes quoque ipsorum videndae, et an procedant an regrediantur, in austrum declinent, an in aquilonem consurgant.

- [10] Sed nec praetermittendi sunt cometae siqui praecessere, multo minus planetarum coniunctiones negligendae. Turpe nanque est praesentibus ac futuris ita intentum esse, ut praeteritorum obliviscare. Haec ideo monemus ne quis (cum
50 Ptolemaei praecepta faciliora videantur) incautior ad praedicendum fiat.

- [11] Nunc verba ipsa Ptolemaei planius aperiamus: poteris, inquit, si minutum, in quo Luna cum Sole coit, observaveris, ab eoque seriem menstrui cursus ceperis, praedicere quae aeris commotiones universo mense futurae sint. [12] Praedicendi vero modus erit ut probe inspicias dominatorem anguli, hoc est
55 cardinis, figurae cuiusque; quibus verbis admonemur quatuor figuras singularum quadraturarum Lunaris cursus faciendas esse, considerandumque dominatorem anguli cuiusque quadraturae id est planetam potentio-rem, quo tempore Luna minutam partem quartae ipsius ingreditur, siquidem dominator | is naturam aeris 124v
vincit, hoc est in aliam qualitatem pro natura sua mutat, aut etiam augeat.

- 60 [13] Si enim dominator anguli primae quadraturae pluvias commoverit, et qui sequitur dominator aut idem ipse aut similis conditionis fuerit, aeris humida vis augebitur, contra arescet, si anguli secundae quadraturae dominator contrariae naturae atque conditionis fuerit. [14] Idem in reliquis duabus circuli quadraturis observandum, ut dominatores ipsi diligenter inspiciantur, qui quidem aeris natu-
65 ram vincunt ac moderantur quartarum ipsarum temporibus, accipientes etiam presentis temporis qualitatem.

36 in ... quatuor *R*^{2in ras. manu Pont. VbS}] in partes quatuor *VenTFDVB* 50 faciliora *R*] feliciora *T*, al(ter): faciliora *T*^{2mg}. 53 quae aeris commotiones *R*] quo aeris commotiones *F* 60 pluvias *R*] pluvia *Ven* 61/62 vis augebitur *R*] vis angebitur *D*

55 quatuor figuras: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 59^r, ll. 17–21: ‘ideo dixit “cuiusque figurae” ut quattuor ostenderet esse faciundas figuras in quattuor horis: coniunctionis, quadraturae primae ad Solem, oppositionis et quadrature secundae’.

[15] Praesentis autem temporis qualitatem intelligit aut quod dominator, superata natura quadraturae, quae statim praecessit, novam sumat qualitatem, aut quod considerare etiam oporteat qualitatem anni temporis. [16] Verbi gratia: 70 si aestas fuerit, licet dominator pluvias excitaturus appareat, accipit tamen de natura temporis aliquid, hoc est demit ab humido particulam ac temporis praesentis particulam suscipit. [17] Sin dominator ipse calidae naturae, ac tempus aestivum fuerit, mutuabitur ab aestate vires ad calefaciendum longe potentiores. Illud etiam addendum est ut regionis ratio habeatur, cum | Italiae coelum plu- 125r
75 vium sit, Aegypti vero siccum.

[18] Meminisse hac etiam in parte debemus superioris enunciati, in quo de loci lunaris coitus dominatore tractat, ait enim dominatorem hospitatoreve novilunii in cardine repertum indicem esse omnium quae mense illo futura sint. [19] Quocirca inspiciendis quadraturarum figuris primum studium esse debet ut 80 a dominatore hospitatoreve, si is cardini praefuerit, generale mensis iudicium capiamus. Ceterum sententia illa locum habet, iudicio meo, solum cum figurae cardinem dominator seu hospitor novilunii tenuerit, cum haec generalis sit, atque ubique sequenda.

69 aut ... qualitatem *R*] *bis D* 73 aestivum fuerit *R*] fuerit *bis D* mutuabitur *RT*²] mutabitur
T ab aestate *RSum*] ab aestatae *Vb* 80 generale mensis iudicium *R*^{2^{in nas.}}] generale mensis
iudicium *DR*

76 superioris enunciati: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XXXIV (with Pontano's commentary).

TEXTUS LXIII

Cum Saturnus Iupiterque coniunguntur, uter eorum sullimior sit vide, ac iusta illius naturam pronunciato. Idem etiam in coeteris stellis facito.

COMMENTATIO

- 5 [1] Enunciato superiori docuit quotiens futuri qualitas mensis quaeritur lunarium quadraturarum angulos ipsorumque angulorum dominatores inspiciendos esse, atque ab ipsa lunaris cum Sole congressionis minuta particula inchoandum. [2] Quoniam autem coeteri planetae omnes invicem coniunguntur, atque (ut dictum est) ex illorum coniunctionibus originem et causam ducunt quaecunque
10 in mundo hoc fiunt, consequenter docemur quid in planetarum congressionibus quaerere debeamus, ut cuius eorum maior vis atque auctoritas sit plane intelligamus.

- [3] Si, inquit, Iupiter Saturnusque coniunguntur, eius scias auctoritatem maiorem ac vires ad agendum pollentiores esse qui superiore atque eminentiore brevioris circuli sui parte feretur. [4] Graeci dicunt *cathyperterein*, hoc est superare, seu malueris superiorem esse, atque extolli; hodie dicunt qui e nostris recentiores (id est linguae latinae imperitiores) sunt ‘elevare’, quod verbum apud maiores nostros significabat ‘deprimere’ atque ‘deiicere’, cuius contrarium est extollere; ‘elevare — enim — res adversarii’ est eas verbis imminuendo deprimendoque
20 contemptiores reddere.

[5] Qua vero ratione in coniunctionibus ipsis alterum planetam altero superiorem atque eminentiorem cognoscamus, tabulae ipsae motusque per numeros plane digestus ostendit. [6] Quo comperto, cum is qui superior fertur sit potior,

2 sullimior *RVb*] sublimior *Vb²Sum*

7 ab ipsa *R^{2in nas}.Vb²*] ab ipso *VenTFDVb*

19 contemptiores *R*] contemtiores *D*

3 in coeteris stellis: Pontano’s translation reflects the reading of the families $\beta\gamma$ of manuscripts of *Καρπός*: ‘ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων’, cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LXIII, p. 51, l. 19 (with the related Boer’s apparatus note). 8/9 ut dictum est: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, L (with Pontano’s commentary). 16/17 hodie ... elevare: see, for instance, the translation by George of Trebizond in his *Commentarii*, f. 11^r, ll. 18–20: ‘adverte quando Saturnus et Iupiter coniunguntur quis horum in alterum elevatur, et secundum naturam illius iudica’; and Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, LXIII, f. 113ra: ‘oportet aspicere in coniunctione Saturni et Iovis in eodem minuto ad elevationem unius eorum super alterum’; Bonincontri, *Comentum*, f. 94^r, ll. 16–18: ‘elevatur planeta super planetam cum sit remotio eius ab auge sui circuli brevis minori remotione alterius ab auge sui circuli brevis’; and cf. *TbLL*, V/2, coll. 360, 8 – 361, 10 (‘elevare’).

atque, ut ita dicam, principalior in coniunctione, ab eo significationum ratio
 25 lexque capienda videtur.

[7] Eminentia quidem ac superlatio sullimitasque | planetae in coniunctione 126r
 est cum in summo circuli brevioris, qui graeco nomine ‘epiciclus’ vocatur, planeta
 ipse fertur, altero planeta partes demissiores tenente; eum locum, quanquam
 usitato peregrino tamen nomine, ‘augem’ nunc vocant, a nobis tum apex, tum
 30 circuli culmen summumque commodissime dici potest.

[8] Planeta igitur qui fuerit in apice, hoc est in sullimioris sui epicicli parte, aut
 ei parti propinquior, praeferendus est in coniunctione planetae qui ab epicicli
 apice remotior est, magisque a rotae summo declinat; nam cum in apice, hoc est
 in epicicli culmine, collocatus est, videtur illic quodammodo regnare, sedensque
 35 in solio ius dicere, alter vero ad illius pedes sedere, et perinde ac superiorem vene-
 rari. [9] Quocirca iure primae illi partes in significatione traduntur. Cum autem
 fieri possit ut pari sullimitate aut declinatione ferantur, quid tunc servandum
 esset non expressit, relinquens nobis considerata permulta, quibus examinari
 vires utriusque atque invicem pensitari debeant.

TEXTUS LXIV

Ubi sciscitationis dominatorem inspexeris, quam hic in anni conversione, seu in ascendente novilunii, potestatem habet inspicere, | ac secundum haec pronuncia. 126v

COMMENTATIO

5 [1] Dixit de aegrotis, de qualitatibus anni, de coniunctionibus planetarum, id est quae servanda atque inspicienda essent in praedicendis iis, quae a coeli constitutione portenderentur, in egritudinibus, in aere, in eventis quae a coniunctionibus planetarum denuntiarentur. [2] Hoc in loco quid servare debeat mathematicus, ubi de negotio aliquo suscipiendo aut re perscrutanda consultus
10 fuerit, docet.

[3] Siquis, inquit, aut te consulat de re quam facere in animum induxit, aut scire ex te quaerat num res illa conductura sibi sit, aut fortasse de bello suscipiendo, deque humanis aliis tum negotiis tum rebus sciscitabitur, primum quaestionis, id est interrogationis ipsius, dominatorem perquires, deinde, illo invento,
15 considerabis siquam potestatem habeat in conversione anni eius ipsius qui te consulit. [4] Quae res ammonet uti primum conversionem anni hominis illius videas, eaque inspecta, etiam perscrutere qualis quantaque dominatoris illius vis ac potestas sit in constitutione figurae annuae illius conversionis.

[5] Quod si genitura consultoris, id est interrogantis, ignorabitur, qua ignorata,
20 conversionis annuae ratio haberi non possit, statum coelestis constitutionis tempore lunaris cum Sole coitus, quae interrogationem ipsam praegressa est, perquires, videbisque siquam sciscitationis dominator in ascendente lunaris coitus praerogativam habuit, et iusta regulam hanc pronunciabis. 127r

[6] Quaeri hoc loco potest, cognita genitura, dimensaque anni natalitii revolutione, sit ne coeli quoque status tempore lunaris synodi, quae sciscitationem
25 ipsam antecessit, inquirendus. Mihi quidem nullo pacto perperam suasisse vide-

2 Ubi sciscitationis dominatorem *R*] ubi sciscitationis, questionis (dominatorem *add. Ven*²) *Ven*
3 pronuncia *R*] pronuncia *To* 9 perscrutanda *R*] praescrutanda *T* 11 in animum *R*] inanium
Ven 13 tum rebus *R*] *om. D* 14 perquires *R*] perquiras *F* 16 ammonet *R*] admonet *Vb*²,
amonet *Vb* 16/17 videas ... illius *RVbP*] *om. Vb* 16 videas *RT*²] *om. T* 18 illius
conversionis *R*²*Vb*²] conversionis illius *VenTFDVbR*

2/3 Unlike Boer's edition, in Pontano's translation the ordering of aphorisms 63, 64, 65 reflects the arrangement of the text typical of the manuscripts of the families $\beta\gamma$ of *Καρπός*, cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LXIV, p. 51, l. 20 (with the related Boer's apparatus note); and see Rinaldi, 'Le *Commentationes*', p. 203.

bitur quisquis utrunque servandum suaserit. [7] Nam si Ptolemaeus, ignorata
sciscitantis hominis genitura, ad statum lunaris coitus confugiendum censet,
atque ideo censet quod in ipsa lunaris coitus configuratione magna quaedam
30 certitudo posita est, in cassum ne ad annuae conversionis prognosticationem
lunaris etiam coitus prognosticatio addenda videbitur, ex qua prognosticorum
series evidentior fiat?

[8] Quocirca, ut respondere mathematicus consultius possit, vires, posituram,
qualitatem, conditionem, praerogativas naturasque dominatorum ipsorum (sive
35 plures sive unus idemque sit) convenientne invicem an adversentur, mereant an
exultent, quo etiam aspectu et planetis a quibus aspiciantur, quomodo etiam
ferantur in coelo, sint ne cardina]les an succedentes, declinantesve, aut pigris ac 127v
deiectis in locis positi, quibus etiam hospitatoribus utantur, quaeque alia inspi-
cienda sunt, diligentissime considerabit, hisque simul mistis ac temperatis, non
40 temere ad ferendam sententiam accedet.

[9] Ubi enim natalitiae conversionis lunarisque coniunctionis dominatores
invicem dissenserint, ac rei quaesitae dominatoribus aut palam adversabuntur,
aut nullo amicitiae iure sociabuntur, nil causae esse video cur ipse debeat iusta
interrogationis significatorem sententiam ferre, cum haec ex illis veluti principiis
45 atque antecessionibus deducantur. [10] Quid enim affirmare aut certi tradere
poterit, ubi quaestionis dominator neque cum ipso dominatore lunaris constitu-
tionis, neque cum annuae conversionis dominatore commune aut consentiens
quicquam habuerit, neque potestatem aliquam in conversione anni aut in ascen-
dente lunaris coitus?

29 configuratione *RVbP*] figuratione *VenTFDVB* 33 posituram *R^{2in ras.}*(-uram *manu Pont.*)*VbS*] positionem *VenTFDVB* 35 adversentur *R^{2in ras.}VenDVB*] adversantur *TFR* 40 accedet *R*] accedat *F* 43 nil ... ipse *R*] nil causae esse video an ipse *Ven*

TEXTUS LXV

In minima coniunctione differentia mediae coniunctionis, et in media maximae coniunctionis differentia.

COMMENTATIO

5 [1] Plerique hoc enunciatum referri volunt ad Satur|ni et Iovis coniunctiones, 128r
de quibus tamen Ptolemaeus ipse nihil ante locutus est. [2] Me vero angit quod in
graecis codicibus video Solis ac Lunae coniunctiones innui, siquidem coniunctio
apud Ptolemaeum ubique luminarium intelligitur, nisi additum sit quorum ea
coniunctio fuerit: utputa Martis ac Mercurii, Iovis et Saturni, aut aliorum plane-
15 tarum.

[3] Praeterea, quam Solis et Lunae coniunctionem vocet maximam, quam
mediam, quam item minimam, mihi non facile est intelligere. Quocirca tum sen-
sus tum verba ipsa magnopere me addubitare faciunt propter obscuritatem.
Decrevi igitur rem ipsam in medio, imo in incerto relinquere, cum sit de ea etiam
15 atque etiam cogitandum. | [4] Ac nihilominus quid alii sentiant, atque in primis 189v

5 volunt R] *om. Ven* 6 ipse R] ipsae D 11 vocet R] vocem *Ven* 13 magnopere me R] me
magnopere me *Ven* 15/56 Ac ... consentiant R²(*at the end of the text, ff. 189^v-190^r*)*Sum*] *om.*
VenTFDVbR 15/19 Ac ... illa R²*VbS*(*f. 174r*)] *om. VenTFDVbR* after cogitandum *FNL*
insert an interpolation: hec Picus libro Vo adversus astrologos capite Vto, in explanationem
praesentis enuntiati: ‘maximas coniunctiones ideo nuncupamus quia et maxime tunc sydera illa
coniunguntur (cum nec longitudine discrepent loci nec latitudine) et maxime remota futurorum
eventa portendunt; contra minimae quae singulis fiunt mensibus, et unius mensis tantum nobis
indica(n)t dispositionem; mediae inter has quae ingressum Solis in signa quatuor tropica proxime
antecedunt: Arietem, Capricornum, Libram, Cancrum, a quibus totum anni tempus quod
sequitur nobis indicatur aut vernum aut aestivale vel autumnale vel hibernum. Quoniam igitur
universalis dispositio indicat, particularis sequens distinguit et determinat, ideo mediam dixit

2/3 On this aphorism see Rinaldi, ‘Obscurus sane’, pp. 227–35. 5/15 Plerique ... cogitandum:
cf. George of Trebizond, *Commentarii*, ff. 60^v l. 19–61^r, l. 13: ‘obscurus sane hic aphorismus est,
nec dubito de coniunctione Solis et Lunae ipsum dicere; ipsam enim solum omnes, sine additione
alia, coniunctionem appellant; in aliis stellarum nomina semper ab ipsis ponuntur: “Saturni —
enim — et Iovis” coniunctio dicitur, et “Martis ac Veneris”, et sic in ceteris. Quae autem sit
coniunctionis medie aut maxime differentia, nisi quis excessum earum ad mediam capiat, difficile
intellectu propter brevitatem est; quare tabulae modo ab extremarum una per medias ad alteram
extremam dixerim procedendum, ita ut coniunctiones omnes vere capiantur. Quod autem nonnul-
li dicunt minimas, medias, maximasque coniunctiones de Saturni et Iovis coniunctionibus ipsum
intellexisse, longe abest a veritate. Nam maximas et minimas et medias superiorum coniunctiones
in iudicando nusquam ipse nominavit’.

hospes ac familiaris meus Paulus Prassicius sacerdos Aversanus, disciplinae huius omniumque bonarum artium maxime studiosus, relinquere inexpressum nolui; idque est huiusmodi: quod triplex cum sit Saturni Iovisque coniunctio, remotissima illa, quae singulis noningen(t)is annis contingit, maxima dicatur; quae autem
 20 post singulos vigenos annos ex quo coniuncti iam fuerint minima; at quae post singulos fere ducenos ac quadragenos circuitus, quod inter minimam hanc ac maximam remotissimamque illam contingit, media.

[5] Triplexque hoc ipsum coniunctionis genus per gradus quasi quosdam, perinde ac per filios nepotesque, significationes profert suas, atque ita sibi constat
 25 ut quarum rerum maxima coniunctio significatrix fuit, earundem certius ac distinctius indicium faciat media. [6] Ab illa enim generali et pene ob remotiorem confusa significatione, mediae coniunctionis beneficio atque indicatione (quod ea quae propius cernuntur distinctiora appareant) ad certiore apertiorumque rerum illarum cognitionem, quae a maxima coniunctione innuebantur,
 30 progressio fit.

[7] Rursus etiam quarum rerum significatrix est media coniunctio, earundem quoque | rerum certiore ac manifestiorem indicationem affert coniunctio minima, siquidem ea quae quam proxima sunt singillatim distincteque cernuntur, et
 35 tanquam digitis tractata particulatim numerantur, ut cum remotissimo e loco videmus quippiam nos versum progredi, quod loco moveatur, quodque incedat, iudicamus animal illud esse. [8] Ubi autem proficiscendo propius factum est, equum esse cognoscimus, aut asinum, aut bovem, post vero, ubi quam proxime

coniunctionem maximae esse differentiam, mediae vero minimam: ut si, gratia exempli, Lunae Solisque coniunctio equinoctium vernum proxime antecedens qualitatem nobis futuram veris ostenderit, sciamus tum id totum et minui et augeri pro natura coniunctionum quae sequentibus singulis mensibus rata revolutione contingent, et quam habent habitudinem menstrue iste ad illas IIIor temporum coniunctiones, eandem habent illae trimestres ad maiores et paucos deficientium syderum coitus atque congressus. Hec est Ptholomei opinio de maximis, mediis, minimis coniunctionibus, quod barbari isti non intellegentes, bellissima sibi somnia fabricati sunt de Saturni Iovisque coniunctionibus, quorum maximae post 960, medie post 240, minimae post 20 annos redeunt. Quod, praeter ea quae diximus, congruere enuntiatio non potest, quoniam maxima apud eos coniunctio medias minimasque complectitur; quare non poterit effectus maximae coniunctionis per minores illas determinari, per quas illa per multas saeculorum revolutiones exigitur' (cfr. G. Pico della Mirandola, *Disputationes adversus astrologiam divinatricem*, ed. E. Garin, V 5, vol. I, pp. 556-58) 16 Prassicius *R²VbS*] Pressicius *R* 32 indicationem *R²*] inditionem *R*

16 Paulus Prassicius: Paolo Prassicio, priest of Aversa, philosopher, and friend of Pontano, who introduced him as a character in his dialogue *Actius*; he was still alive in 1487; see about him Minieri Riccio, *Biografie*, pp. 162-63; and Liliana Sabia, 'Un'amicizia fantomatica con Paolo Cortesi', in Monti and Sabia, *Studi*, II, pp. 1201-13, at p. 1209, n. 1. On the temporal intervals of the three conjunctions see Abū Ma'shar, *On historical astrology*, ed. Yamamoto-Burnett, Tract. II, *Diff.* III 3, II p. 41.

ad nos accessit, etiam colorem illius totumque eius statum cognitum ac certum habemus.

- 40 [9] Itaque minima coniunctio res nobis a maxima coniunctione per nebulam quasi quandam praesignatas, atque a media indicatas, ante oculos ipsos videtur exponere, expositasque explicatim distincteque notare; quod in genituris quoque usu venit, ut quae generali quadam indicatione a natalitia configuratione nati cuiuspiam portenduntur, ea post ab anni conversione expressius decernantur,
45 quae post etiam singulis mensibus a profectione signi cuiusque singillatim atque (ut ita dixerim) minutatim declarantur.

- [10] Quocirca, si quae a media indicantur coniunctione videbuntur aliqua in parte differre inter se, aut ab illis fortasse quae a maxima | portenduntur con- 190v iunctione, inspicienda statim ac diligenter sunt ea quae significantur a minima,
50 quoniam quae particulatim a minima significantur ambiguitatem tibi omnem generalis illius indicationis eripient. [11] Rursus, si confusa ea quae a maxima portenduntur coniunctione ambiguum te parte ex aliqua reddiderint, quod fortasse videas significationes illas differre inter se, mediam coniunctionem inspicere, qua inspecta, nihil tibi ambiguum relinquetur, vult enim Ptolemaeus mathematicum ea quae praedicat futura particulatim sic metiri ut prima mediis, media
55 ultimis undique consentiant.

Sola profectione ne utare, sed etiam attributionibus et ademptionibus stellarum.

COMMENTATIO

- 5 [1] Dicere nunc de datore vitae deque vitae spatio nec ad enunciati huius explanationem necessarium est, et res ipsa maioris est operae, quam ut hac in parte suscipienda sit. [2] Qua quidem de re tametsi Ptolemaeus in *Apotelesmatum* libris multa disseruit, tamen et obscurior illis explicandis | fuit, et quaedam minutius, 128v ut ita dixerim, atque enucleatius aperienda erant. [3] Quibus in libris ostenditur
10 quae loca sint aspicienda ad vitae spatium percensendum, qui sit vitae dator, qui etiam ademptor, quomodo etiam quaerendae sint partes, ad quas ubi vitae ademptor pervenerit, mortem mortisque periculum afferat, quae quidem partes letales atque interimentes a nobis recte dicuntur, graece sunt *anaereticae*.
[4] Mathematicus igitur de nati vita morteque praedicturus, vitae ipsius tum
15 datore tum interemptore invento, antequam pronunciet quot annos natus ille victurus sit, quoniam singuli planetae annos suos decernunt, exacte videbit addatur ne vitali spatio an dematur aliquid annis a datore vitae promissis ex bono malove aspectu, atque ex collocatione benefici malefice planetae. [5] Quando autem obventura mors sit iudicabit ex planetae mortem minitantis profectione ad
20 coeli partem illam quam laetalem interimentemque appellavimus. Ex numero etiam partium, hoc est graduum, annos computabit secundum ascensiones signorum ac tempora quibus signum quodque oritur in climate ubi natus is est, de cuius morte pronuntiaturus est. [6] Tot enim futuri sunt anni, ut idem ait, quot fuerint partis cuiusque | horalia tempora, atque ubi dies fuerit, tempora ipsa diurne 129r
25 na erunt, ubi nox, nocturna. [7] Futurusque annorum ipsorum totus atque inte-

6 est operae *RVbS*] est *om.* *Vb* 13 letales atque interimentes *R*] legales atque interimentes *Ven*
15 quot annos *RT²*] quos annos *T* 21 computabit *R*] compitabit *T* 22 ubi natus is est *R*] natus is est *Ven*, ubi is est *T* (natus *add.* *T²*) 25 nocturna *R²*] nocturna *R*

7 Ptolemaeus in *Apotelesmatum* libris: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 11, pp. 202–23. 23/25 Tot ... nocturna: Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 11, 11, pp. 209–10: ‘ὁ δὲ ἀριθμὸς τῆς προσθέσεως ἢ ἀφαιρέσεως θεωρεῖται διὰ τῆς καθ’ ἑκάστον μοιροθεσίας· ὅσοι γὰρ ἂν ὥσιν ὠριαῖοι χρόνοι τῆς ἐκάστου μοίρας (ἡμέρας μὲν οὐσες οἱ τῆς ἡμέρας, νυκτὸς δὲ οἱ τῆς νυκτός) τοσοῦτον πλῆθος ἐτῶν ἔσται τὸ τέλειον’. 25/29 Futurusque...demit: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 11, 11, p. 210: ‘ὅπερ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς αὐτῶν ὄντων λογιστέον, εἴτα κατὰ τὸ ἀνάλογον τῆς ἀποχωρήσεως ὑφαιρετέον, ἕως ἂν πρὸς τὰς δυσμὰς εἰς τὸ μηδὲν καταντήσῃ’.

ger numerus est ubi planetae in oriente collocati inveniuntur, de quibus tamen demendum erit iusta portionem remotionis eorum quousque occidentem versus in nihilum devenerit, quandoquidem stella in occasu posita neque addit, neque demit.

30 [8] Quamobrem volenti mortem alicuius ac mortis tempus praedicere profectio planetae laetalem ad locum observanda est; ea profectio, ut alias dixi, graece *peripatos* est, nunc (ut plurima in astrologia inepte imo barbare) ‘abscisio’ dicitur, et planeta ille abscisor, et quod, ut dixi, tam inepte atque improprie nunc dicitur abscindere, graece est *dierchesthae*, nos et proficisci — unde ‘profectio’ ducta est
35 — et permeare, et percensere commodissime dicimus, et *peripaton* ipsam tum profectionem permeationemque, tum etiam recensionem; ipsum etiam planetam permeatorem recensoremque non improprie vocare possumus, siquidem proficiscendo recenset, id est dinumerat, coeli spatium omne quod interiectum est, dum in partem illam praefinitam perveniat.

40 [9] Iubet igitur Ptolemaeus annis illis recensendis non modo attendendos esse annos a planeta promissos, atque ab interiectis gradibus coelique intervallo signifi-
ficatos, verum etiam felices infelicesque benivolarum malivolarumque stellarum 129v
aspectus. [10] Boni namque bonarum stellarum aspectus etiam addunt, malarum malae irradiationes auferunt, multumque de promisso vitae tempore subtrahunt.
45 [11] In primis etiam videndum detrimenta ne haec eventura sint ex corporum stellarum ipsarum coniunctione, quae recte dici corporalis potest coniunctio, an quod quadranguli adversive radii impingantur, quanquam et hexagoni nonnunquam radii obsunt, aliquando etiam trigoni pro naturis signorum, quae multorum aut paucorum temporum sunt.

50 [12] Quae autem stellae annos adiciant quaeve adimant Ptolemaeus docuit, inquiens beneficas addere, maleficas auferre, mediae naturae Mercurium esse. Quare non modo inspiciendum est post quot annos profectio illa locum partemque letalem contingat, sed ne medio interim tempore perniciose figuratio eveniat, quae numerum illum impleri nullo modo patiatur. Rursus felix ne felicitum stella-
55 rum irradiatio configuratioque sit annis illis quippiam adiectura.

[13] Hoc praeceptum ad morborum coeterorumque malorum tempora, quae a coelo portenduntur, siquis accommodet, fortasse improbandus non fuerit. Si enim perniciose | figuratio accesserit, malis illis fiet accessio, sin felix beneficaque, 130r
malum id remittetur, eaque remissio pro natura configurationis erit. Hoc igitur
60 est quod ait non sola profectione utendum, sed quid quisque planeta vel addat vel minuat videndum esse.

26 numerus est R] numerus TF 31/32 graece *peripatos* R] *peripatos* F 33 abscisor RSum] abscissor Vb 34 *dierchesthae* RVbS^{mg}] διέρχασθαι VbP(om. Vb)R² manu Pont. mg. (notabile), διέρχεται T^{manu} Pont., διέρχεται T², del. T³, διέρχεται F, περιπαθεῖν Ven 36/37 ipsum ... possumus R² in ras. VbS] om. VenTFDVB 37/38 proficiscendo recenset R²mg. Vb²] om. R, proficiscendo planeta ipse recenset VenTFDVB 46 stellarum RT²] om. T

TEXTUS LXVII

Diminuuntur anni ob accipientis imbecillitatem.

COMMENTATIO

[1] Cum dixisset sola planetae profectione letalem ad locum utendum non
5 esse, sed considerandum an qui planeta vel addat quid vel demat, recte verbum
hoc subiicitur, quo docemur quid a nobis observandum sit, ut quando planeta de
promissis annis adempturus est intelligamus.

[2] Quotiens, inquit, imbecillus planeta fuerit quique vitae dator est, ob imbe-
cillitatem suam proprium implere munus nequibit, sive longius vitae spatium,
10 sive brevius, seu fortasse mediocre polliceri videatur, annosque illos, id est tempus
promissum, non absolvet, sed tum annos, tum menses diesque pro qualitate
imbecillitatis demet.

[3] Ipsa autem imbecillitas manat tum a malo planetae statu, cum regreditur,
aut | declinat a cardine, aut deiectus languet, aut domicilio adversatur suo, aut ab
15 illo decedit, tum ab pernicioza configuratione. [4] Quocirca, in recensendis vitae
annis, cum vitae ipsius datorem ob unam aliquam aut plures ex iis quas diximus
causas languere atque infelicitate sese habere mathematicus viderit, ex tempore illo,
quod largiri suapte natura posset, auferet annos, menses diesque, perinde ut
imbecillitas ipsa maior aut minor fuerit. [5] Quot autem annos singuli planetae
20 conferant, quotve pro natura imbecillitatis demant, hoc loco referre necesse non
fuit, siquidem Ptolemaeus centum his praeceptis magis instituit mathematicum
quomodo recte praedicat, quam quid praedicat.

[6] De accessione vero annorum nullam fecit mentionem, ut arbitrator, quod
eorum quae contraria sunt ratio similis sit, implebit enim numerum suum firmi-
tas atque potentia et felix planetae status, si infirmitas infelixque eius habitus,
25 demit, adiicietque annos nedum confirmet tempus a vitae datore promissum felix

6/7 de promissis R] de promissio Ven 7 adempturus est R] adempturus sit F 9 implere munus
 R^2T^2F] implere minus $VenTDR$ nequibit $R^{2in\ nas. VbS}$] nequirit $TFDVbR$, ue quirit Ven
10 annosque R^2] annoque R , annos Ven 11 diesque R] *om. F* 12 demet R^2Vb^2] demit
 $VenTFDVbR$ 14 adversatur RT^2] versatur T 20 conferant RT^2] auferant T 22 quam quid
praedicat $R, T^{2manu\ Pont.}$] *om. T* quid praedicat R] quid praedicant D 25 si infirmitas infelixque
 RVb^2] si infirmitas atque potentia infelixque Vb 26 a vitae datore $R, T^{2manu\ Pont.}$] vitae a datore T

2 Diminuuntur anni: Pontano's translation reflects a reading close to that of the manuscripts $\Delta\gamma\pi$:
'ἐλαττοῦνται αἱ δόσεις τῶν ἐτῶν' (rejected in Boer's edition), cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LXVII,
p. 52, l. 9.

beneficae stellae radiatio, contra infirmabit imminuetque hostilis infelicitis stellae aspectus atque coniunctio.

TEXTUS LXVIII

Malefica cum matutina est, casum, vesper|tina vero morbum significat.

131r

COMMENTATIO

[1] Vitae non solum exitus, id est mors, mortisque dies ac qualitas a mathemati-
5 tico quaeritur, verum etiam illa quaeruntur quae accidere corporibus solita sunt,
sive ea vitia sunt, hoc est membri alicuius debilitas mutilatiove, sive morbi adver-
saeque valitudines, quae quidem mala quando ex infelici geniturae constitutione
intelligi possunt, cum nati alicuius vitam inspicimus, vim statumque maleficarum
stellarum, signa item ac loca quibus minantur, et unde etiam minantur, probe
10 considerare debemus, uti et partem illam corporis cui malum portenditur, et
malum ipsum cuius futuri sit generis noscere possimus.

[2] Videbimus etiam ab aliquo ne pernicioso aspectu maleficae vires ad nocen-
dum adiuventur, sit ne malum propterea eventurum quod malefica stella signum
ac locum ipsum corpore insideat, an quod hostilibus radiis feriat; quae singula
15 inspicere nos oportet. [3] Malum autem ipsum maius aut minus erit, quo plura
paucioraque ad nocendum coniuraverint; etenim, ubi benefica stella opem attule-
rit, si bene in coelo collocata fuerit, aut omnino prohibet malum, atque in melius
refert, | aut magna ex parte laenit.

131v

[4] Sed utrum futurum sit damnum rei familiaris, iactura, calamitas direptiove,
20 an febres an quod aliud morbi genus ex maleficae observatione stellae intelligi
posse Ptolemaeus docet, inquiens matutinam portendere vitia, pericula, calamita-
tes, rixas; vespertinam morbos adversamque valitudinem.

[5] Vitium voco perpetuum aliquod corporis malum, ut oculorum orbitatem,
ut claudicationem, ut manuum mutilationem, ut alia huiusmodi. Cum dico mor-
25 bum, intelligi volo febres, lienteriam, opthalmiam, iecinoris capitisque mala; item
alia generis eiusdem. [6] Inquit, igitur, malefica quae malum minatur, ubi matu-
tina fuerit, decernit vulnera, impedimenta, contentiones, aut rerum iacturam
familiarium; ubi vero vespertina, langorem, adversam valitudinem.

[7] Qualis autem futura sit valitudo, damnumque illud ferro ne an igne aut
30 ruina infligendum sit, atque ab homine ne an a quadrupede, seu venenosis a

12 pernicioso aspectu R] pernino aspectu Ven 16 opem attulerit R] opem attulerit si bene
actulerit Ven 25 lienteriam R] licentiam Ven iecinoris R^{2in ras. VbS}] epatis VenTFDVb

2 morbum significat: Pontano's translation reflects a reading of the βγ families of manuscripts of
Καρπός: 'δηλοί νόσον'; cf. Pseudo-Ptolemy, Καρπός, LXVIII, p. 52, l. 13.

beluis inferendum, accipiendumque in corpore an in bonis externis, an in fratribus, amicis, cognatis, parentibus, maleficae ipsius qualitas ac signi locique natura diligenter cognita indicabit.

[8] Cur autem maleficae stellae ubi vespertinae fuerint morbum potius quam
 35 vulnera membrorumque infelicem | habitum decernant illa videtur esse causa 132r
 quod vespertinae non tantum virium ad nocendum habeant; matutinae autem
 (quod viribus utantur maioribus) deteriora mala inferunt, maximisque ac perpetuis incommodis afficiunt. Matutinas dico stellas quas Graeci *heoas*, vespertinas quas *hesperias* vocant.

31 in bonis externis *R*] in bonis extremis *Ven*

38/39 heoas ... hesperias: on these astrological terms see Susan Denningmann, ‘The Ambiguous Terms *ἑώα* and *ἑσπερία* ἀνατολή, and *ἑώα* and *ἑσπερία* δύσις’, *Culture and Cosmos*, 11 (2007), pp. 189–210.

TEXTUS LXIX

Erit in visu nati vitium, cum Luna Soli adversa est ac nebulosis stellis coniungitur. Item, cum Luna est in occiduo cardine, ambaeque maleficae stellae in cardine orienti, Sol quoque cardinalis est, natus ipse oculis capietur.

5

COMMENTATIO

[1] Quod praecessit enunciatum generalem quandam vitiorum valitudinum-
que nati regulam demonstrat; quae sequuntur enunciata singularia vitia malaque
exponunt. Et hoc quidem ad oculos solum pertinet. [2] Itaque, cum luminaria
corporis nostri oculis praesint, atque ei sensui qui visus dicitur, in cuius genitura
10 luminaria ipsa, hoc est Sol et Luna, sibi adversabuntur, atque – ut graeco verbo
utar – diametrabuntur, malus oculorum eius habitus indicatur, praesertim si hoc
quoque accesserit ut Luna stellis fixis, quae nebulosae sunt, coniungatur; de | qui- 132v
bus quidem nebulosis stellis supra satis dictum est.

[3] Arguuntur enim ex hac nebulosarum stellarum coniunctione luminarium-
15 que adverso aspectu oculorum valitudines et visus ipsius caligatio, perniciosique
humores visum ipsum hebetantes, quandoquidem adversus luminarium aspec-
tus, cum sit suapte natura perniciosus, oculis ipsis perniciem minatur, et fixae
illae nebulosae cum sint, caliginem oculis tenebrasque offundunt. Quocirca natus
ille lippitudines, ophthalmias suffusionesque oculorum patietur aut alia oculorum
20 mala pro natura configurationis.

[4] Quod si Luna in cardine occidentis coeli, Saturnus Marsque in cardine coe-
li orientis invenientur, Sole etiam in aliquo cardine constituto, natus ille oculis
capietur. Cum enim Luminaria ipsa in hac constitutione sint cardinalia, et ambae
maleficae cardinales, ac sibi partim opponantur, partim quadrangulentur, aut
25 etiam coniungantur, propter maximas simul omnium ad nocendum vires necesse
est oculorum sequatur orbitas.

[5] Neque enim servari incolumes oculi poterunt, tot simul oppugnantibus, id
est causis ipsis, quae primitivae sunt, tantopere adversantibus. Caecitas autem
ipsa quibus e rebus inferenda sit: an ab ignis afflatu, an ex vitiosis capitis humori-

2 coniungitur R] iungitur F 4 ipse R] om. F 8/9 luminaria corporis R] luminaris corporis Ven
12 coniungatur R] coniungantur D 19 patietur aut alia oculorum R²] om. R 27 incolumes
oculi R] oculi om. F

2/4 On the same topic see Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 13, 7–8, pp. 235–36. 13 supra ... est:
cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XXIX with Pontano's commentary on XXIXc.35 and 45.

30 bus, an ex ferro, planetae | ipsi pro natura tum sua tum etiam signi, atque ut quis 133r
potentior erit, indicabunt.

TEXTUS LXX

In furentibus Luna Mercurio non copulatur, neuterque ascendenti in daemoniacis. In hac figura Saturnus quidem noctu, Mars autem interdium, cardinem tenebit maximeque in Cancro, Virgine ac Piscibus.

5

COMMENTATIO

[1] Furentes hac in parte intelligi volumus quos in primo enunciato numine afflatos vocavimus; hi sunt qui furore concitati vaticinantur. In genitura, inquit, eius qui numine afflatus est, quem Graeci dicunt *enthusionta*, unde Sibylla ‘entheia’ dicta est, invenies Lunam nulla prorsus cum Mercurio copulatione
10 coniungi, nullo simul cognationis genere colligari. [2] Simili etiam modo in genituris larvatorum procerritorumque, quos hodie graeco nomine ‘daemoniacos’ dicimus, invenies Mercurium Lunamque nullam cum horoscopo copulationem habere, nullo ei vinculo iungi, nulla denique ratione horoscopum complecti.

[3] Quin etiam in genitura ipsa sive furentis sive demoniaci si nocturna fuerit
15 Saturnum, sin diurna Martem cardinalem invenies, eritque uterque | longe potentior ad furorem lymphationemque excitandam, si tunc in Cancro aut Virgine aut Piscibus collocatus fuerit. [4] Si enim (uti dictum est) rationi Mercurius praeest, Luna corpori, quis consilio aut rationi esse in eo homine locus potest, in cuius genitura Luna Mercuriusque nullo simul vinculo colligantur, nec horoscopum,
20 qui corpoream nati illius fabricam significat, ullo pacto complectuntur? [5] Imo, quod perniciosius est, Saturnus noctu, quod tempus propriae Saturni conditioni adversum est, Mars interdium (cuius stella nocte gaudet) coeli cardinem tenens, in corpore nati eius perniciosos et insaniam excitaturos humores ingenerat, cum uterque planeta alter atrae bili, alter rubrae praesit, et utraque bilis, id est cholericus
25 cuspis melancholicusque humor, ubi vehementior fuerit, in insaniam vergat.

[6] Cur vero in Cancro, Virgine ac Piscibus magis quam in aliis signis? An quia Mars Saturnusque pessime se habent in Cancro? In quo positus Mars altitudini

8 quem ... enthusionta R^2Vb^2] quem Graeci (graece *Ven*) *enthusionta* dicunt *VenTFDVbR* 14 si nocturna R] si nocturna $VbSum$ (si nocturna *in err. corr.*) 22 cuius ... gaudet $R^{2mg}.VbS$] *om. VenTFDVbR* 22/23 in corpore nati R] in corpore nato F 27 Saturnusque ... Mars² $R, T^{2manu Pont.}] om. T$

9 enthea dicta: cf. Statius, *Silvae*, III 5, 97, p. 77: ‘entheia fatidicae seu visere tecta Sibyllae’.
11 The word ‘procerritorum’ appears to have been formed by Pontano with ‘pro’ and ‘cerritus’: furious (on this second word see *TblL*, III/0, coll. 878, lin. 56–879, lin. 1).

suae, Saturnus propriae domui aduersetur; in Virgine: quod illic constitutus Saturnus cadat ex Libra, in qua exultat; in Piscibus vero Mars positus, ex Ariete, id est ex domicilio suo, decadat?

[7] An fortasse quod cum Luna Mercuriusque nulla inter se nec cum horoscopo colligatione iungantur, hoc etiam Saturnus noctu, Mars interdiu (quando nocentiores sunt) ad malum utriusque habitum adiungant ut Cancrum Lunae, Virginem Mercurii domum insidens magis ac magis infestet? [8] Cumque in tam pernicioza configuratione necesse sit Iovem Veneremque male affici, ad malum etiam Iovis Venerisque habitum hoc quoque addant ut Pisces corpore suo inficiant, Iovis domum Veneris altitudinem, Cancrum item Iovis; an quod in Cancro ac Piscibus humores plurimos excitent? Cum lymphati maxime humidum cerebrum habeant (inde enim lymphati dicti mihi videntur) in Virgine vero bilem illam maxime exustam cuius alunna videtur insania; [9] an potius dicendum erit ab insita naturalique quadam potestate hoc fieri, idque ita se habere observatio ipsa docuerit?

[10] Qui locus uti fieret aliquanto illustrior ac distinctior, placuit Ptolemaei ipsius verba ex tertio *Apotelesmatum* libro afferre, quae sunt haec: ‘epileptici nan-

37 Cancrum item Iovis *R²manu Pont. VbS*] *om. VenTFDVbR*
R, T²manu Pont.] om. T 43 aliquanto R] aliquando T

38/39 maxime ... lymphati

44 ex tertio *Apotelesmatum*: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 15, 3–6, pp. 276–79: ‘ἐπιληπτικοὶ μὲν γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γίνονται, ὅσοι (τῆς σελήνης καὶ τοῦ τοῦ Ἑρμοῦ, ὥσπερ εἵπομεν, ἢ ἀλλήλοις ἢ τῷ ἀνατολικῷ ὀρίζοντι ἀσυνδέτων ὄντων) τὸν μὲν τοῦ Κρόνου ἡμέρας, τὸν δὲ τοῦ Ἀρεως νυκτὸς ἔχουσιν ἐπίκεντρον καὶ κατοπεύοντα τὸ προκείμενον σχῆμα· μανιώδεις δέ, ὅταν ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀνάπαλιν ὁ μὲν τοῦ Κρόνου νυκτὸς, ὁ δὲ τοῦ Ἀρεως ἡμέρας, κεκυριευκῶς ἢ τοῦ σχήματος, καὶ μάλιστα ἐν Καρκίνῳ ἢ Παρθένῳ ἢ Ἰχθύσι· δαιμονιόπληκτοι δὲ καὶ ὑγροκέφαλοι, ὅταν οὕτως ἔχοντες οἱ κακοποιούντες ἐπὶ φάσεως οὖσαν κατέχωσι τὴν σελήνην (ὁ μὲν τοῦ Κρόνου συνοδεύουσιν, ὁ δὲ τοῦ Ἀρεως πανσεληνιαζουσιν) μάλιστα δὲ ἐν Τοξότη καὶ Ἰχθύσι. μόνοι μὲν οὖν οἱ κακοποιοὶ κατὰ τὸν προειρημένον τρόπον τὴν ἐπικράτησιν τοῦ σχήματος λαβόντες ἀνιάτα μὲν, ἀνεπίφαντα δὲ ὅμως καὶ ἀπαραδειγματίστα ποιοῦσι τὰ προκείμενα τοῦ διανοητικοῦ τῆς ψυχῆς νοσήματα. συνοικειωθέντων δὲ τῶν ἀγαθοποιῶν (Διὸς τε καὶ Ἀφροδίτης) ἐπὶ μὲν τῶν λιβυκῶν μερῶν ὄντες αὐτοὶ τῶν ἀγαθοποιῶν ἐν τοῖς ἀπηνιωτικοῖς κεκεντρωμένων ἰάσιμα μὲν, εὐπαραδειγματίστα δὲ ποιοῦσι τὰ πάθη· ἐπὶ μὲν τοῦ τοῦ Διὸς διὰ θεραπειῶν ἰατρικῶν καὶ ἥτοι διαιτητικῆς ἀγωγῆς ἢ φαρμακείας, ἐπὶ δὲ τοῦ τῆς Ἀφροδίτης διὰ χρησμῶν καὶ τῆς ἀπὸ θεῶν ἐπικουρίας, ἐπὶ δὲ τῶν ἀπηνιωτικῶν αὐτοὶ κεκεντρωμένοι τῶν ἀγαθοποιῶν δυνόντων ἀνιάτα τε ἅμα καὶ πολυθρύλλητα καὶ ἐπιφανέστατα ποιοῦσι τὰ νοσήματα· κατὰ μὲν τὰς ἐπιληψίας συνεχείας καὶ περιβοηταίας καὶ κινδύνους θανατικοῖς τοὺς πάσχοντας περικυλίνοντες, κατὰ δὲ τὰς μανίας καὶ ἐκστάσεις ἀκαταστασίαις καὶ ἀπαλλοτριώσεσι τῶν οἰκείων καὶ γυμνηταίαις καὶ βλασφημίαις καὶ τοῖς τοιοῦτοις, κατὰ δὲ τὰς δαιμονιοπληξίας ἢ τὰς τῶν ὑγρῶν ὀχλήσεις ἐνθουσιασμοῖς καὶ ἐξαγορείαις καὶ αἰκίαις καὶ τοῖς ὁμοίοις τῶν παραδειγματισμῶν. ἰδίως δὲ καὶ τῶν τὸ σχῆμα περιεχόντων τόπων οἱ μὲν ἡλίου καὶ οἱ τοῦ Ἀρεως πρὸς τὰς μανίας μάλιστα συνεργοῦσιν, οἱ δὲ τοῦ Διὸς καὶ Ἑρμοῦ πρὸς τὰς ἐπιληψίας, οἱ δὲ τῆς Ἀφροδίτης πρὸς τὰς θεοφορίας καὶ ἐξαγορείας, οἱ δὲ τοῦ Κρόνου καὶ σελήνης πρὸς τὰς τῶν ὑγρῶν ὀχλήσεις καὶ τὰς δαιμονιοπληξίας’.

- 45 que plerunque sunt qui Luna Mercurioque nec aut invicem colligatis, aut cum
orientali finitore, Saturni quidem stellam interdiu Martis vero noctu cardinalem
habent, quae superiore e loco figuram despiciat. [11] Cum vero contrarium in his
accidit, ut Saturnus noctu, | Mars interdiu figurae dominator sit, ac maxime in 134v
Cancro, Virgine aut Piscibus, insani sunt; vexatos a demonibus, qui humido capi-
te sunt, maleficae faciunt, cum ita se habentes Lunam Soli configuratam optine-
bunt; Saturnus quidem in novilunio, Mars in plenilunio, praesertim in Sagittario
ac Piscibus. [12] Solae itaque maleficae stellae quo dictum est modo figurae susci-
pientes dominatum et incurabiles et latentes et quae ostentui sint quas diximus
passiones et animae morbos, in ea parte quae intelligit, faciunt. [13] Quibus si
55 beneficarum stellarum Iovis ac Veneris societas accesserit, atque ipsae quidem
maleficae occiduum cardinem tenuerint, beneficae vero orientalem, quae ostentui
sint passiones faciunt, curabiles tamen medicorum remediis, hoc est subductione
et potione, et hoc propter Iovem, sortibus vero ac deorum ope propter Venerem.
[14] At cum maleficae in orientalibus cardinales fuerint, beneficae in occiduis,
60 morbos faciunt incurabiles pariter ac divulgatissimos maximeque nobilitatos.
[15] Morbum autem comitiale consequuntur compressiones, clamores, pericu-
la etiam laetalia; insaniam mentisque externationem | motus inkompositi, rerum 135r
familiarum dissipationes, corporum denudationes, execrationes et alia huiusmodi.
[16] Limphationem et humidi exagitationem consequuntur furiae, numinum
65 afflatus, verberationes, quaeque huiusmodi ostentui sunt. [17] Privatim autem et
continentium locorum figura confert, loca enim Solis ac Martis ad insaniam maxi-
me conferunt, Iovis Mercuriique ad morbum comitiale, Veneris ad daemonum
vexationes, Saturni Lunaeque ad humidi exagitationes ac limphationes’.
- [18] Videamus quid de his quoque Iulius Maternus dicat: ‘Saturnus et Mars
70 solidis in signis positi, si diametra se radiatione respiciant, aut unus in horoscopo
sit, alter in occasu, aut unus in imo, alter in medio, epilepticos faciunt, si vero in
tropicis signis constituti hac se radiatione respexerint, caducos efficiunt et qui
nulla possint ratione sanari. [19] Item, si Mercurius in Virgine aut in Piscibus

45/46 nec ... finitore *R^{2in ras} VbS*] invicem non (*om. F*) colligatis aut in orientali finitore positus
VenTFDVb 56 maleficae ... orientalem *R^{2in ras} VbS*] maleficae meridialibus in partibus fuerint,
beneficae vero in septentrionalibus atque in cardine *VenTDVb*, maleficae meridialibus in partibus
fuerint beneficae vero in .vij. (*sic!*) atque in cardine *F* 61/62 pericula ... insaniam *R^{2in ras} Vb²*]
pericula etiam laetalia (et qui sic affecti sunt vertigine aguntur) insaniam *VenTFDVb*
62 mentisque externationem *R*] mentisque absternationem *F* 63 alia huiusmodi *R*] alia huius
modis *Ven* 65 verberationes *R^{2in ras} Vb²*] solitudo verberationes *TFDVb*, solido verberationes *Ven*
67/68 ad daemonum vexationes *R^{2in ras} Vb²*] ad daemonum vexationes solitudinemque *VenTFDVb*
69 Videamus *R*] videmus *F* 70/71 horoscopo ... in² *RVbP*] *om. Vb* 72 constituti *R*] *om. F*

69 quid ... Maternus: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, VII 20, 8, II, p. 252. On these quotations from Firmicus see Rinaldi, *Sic itur*, pp. 198–99. 73/88 Cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, VII 20, 13–15, II, pp. 253–54.

constitutus in horoscopo sit partiliter positus, et eum Saturnus et Mars quadrata
 75 radiatione respiciant, insanos efficiunt. [20] Si Mars et Saturnus ita sint collocati
 ut unus ipsorum in medio coelo sit, alter in imo, ex pravis humoribus vitiosam
 aegritudinem faciunt, sed si | hos Mercurius quadrata radiatione respexerit, deo- 135v
 rum illis praesidio sanitas comparatur. [21] Si vero his in locis positi partili sint
 radiatione coniuncti, ut aequas partes possideant, insanos efficiunt, et qui nun-
 80 quam possint ab his criminibus insaniae liberari. [22] Si vero in finibus suis sint
 positi, aut in Saturni finibus sit Mars, et in Martis finibus Saturnus, et sint in qui-
 bus diximus locis, in initiis insaniae constituti liberantur; posteaquam Martis
 quintusdecimus annus aut Saturni trigesimus completi fuerint. [23] Sed et cum
 Iupiter et Mars simili se radiatione respexerint epilepticos faciunt. Si vero sic
 85 (sicut diximus) positi in suis partibus fuerint collocati, aut Iupiter in finibus Mar-
 tis, et Mars in finibus Iovis, in initiis eius valitudinis constituti liberantur, sed
 quando prima stellae tempora transierint, id est aut Martis quintusdecimus annus
 aut Iovis duodecimus. [24] Si Iupiter in horoscopo fuerit inventus et Mars in
 diametro eius collocatus Solem et Lunam qualibet radiatione respiciat, aut insa-
 90 nos efficiet aut lunaticos. Sed et si Luna aut synodica aut plena in cardinibus posi-
 ta Martem quadrata radiatione respexerit, et Saturnus ei per quadratum aut per
 diametrum | iungatur, eadem vitia decernuntur. [25] Si in signo Saturni vel in 136r
 signo Martis horoscopus fuerit inventus, aut certe locus fortunae, Sol vero in
 horoscopo sit partiliter constitutus, et cum eo Mercurius aequis partium societa-
 95 tibus iunctus, Saturnus vero et Mars in septimo sint ab horoscopo positi, epilepti-
 cos faciunt sed biothanatos. [26] Si Mars aut Saturnus in undecimo ab horoscopo
 loco fuerit inventus, aut si unus eorum in ipso sit loco positus, alter vero cum
 Luna sit collocatus, aut eam quadrata radiatione respiciat, et Saturnus aut Mars
 Mercurio qualibet radiatione iungatur, facit insanos, epilepticos, biothanatos. Sed
 100 hoc peius erit, si Mars in undecimo ab horoscopo loco fuerit inventus, et Satur-
 nus in sexto’.

76/77 vitiosam aegritudinem R] vitiosam valitudinem F 78 his ... locis R²VbS] in his (in iis F)
 locis VenTFDVB R partili R, T²manu Pont.] partiliter T 79 et qui R] ut qui F 83 Sed ... cum
 R²in ras. VbS] sed et si TFDVB, sed si Ven 88 fuerit inventus R] fuerint inventus T 89/90 aut ...
 lunaticos R²Vb²] aut insanos aut lunaticos efficiet VenTFDVB R 91 et ... ei R] et Saturnus et D
 per quadratum R] quadratum Ven 99 iungatur RVb²] respiciat iungatur Vb

88/92 Cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, VII 21, 10, II, p. 257. 92/96 Cf. Firmicus Mater-
 nus, *Matheseos lib.*, VII 23, 15, II, pp. 262–63. 96/101 Cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*,
 VII 23, 17, II, p. 263.

TEXTUS LXXI

In marium genituris cum utrunque luminare in signis fuerit masculinis, actiones eorum secundum naturam erunt. In genituris vero mulierum actiones ipsae intenduntur; idem de Marte Venereque: matutini namque mascullescunt, vesper-
5 tini foeminescunt.

COMMENTATIO

[1] Luminaria, id est Sol ac Luna, cum alterum cor|pori praesit, alterum spiri- 136v
tui, quis dubitet, cum in signis masculinis quo tempore quis in lucem venit inve-
niuntur, id praestare atque efficere uti actiones eius masculinae sint, hoc est quae
10 marium naturam sequantur, cum et corpus et animam sic afficiant ut is, marem
sese intelligens, quae maris sunt praestare atque exercere contendat?

[2] Quod si quae nascitur femina fuerit, cum eius animum supra muliebrem
naturam efferat masculina haec luminarium vis, nimirum in agendo maribus
quam feminis similior futura est. Mars item Venusque matutini in maris feminae-
15 que genitura inventi hoc idem praestant, contra vespertini et marem et feminam
molliorem reddunt. Eadem Luminaria in signis femininis inventa viri animum
muliebrem reddunt, qualem scilicet esse mulieris decet.

[3] De Marte ac Venere dixit, quod Mars praesit irae, Venus cupiditati, sintque
morum datores de luminaribus, quod Sol vitae, Luna corpori praesit, utrunque
20 autem luminare simul animato corpori, quod animal constituit. [4] Non ab re
erit quid hac de re idem auctor in tertio *Apotelesmatum* libro tradat referre, cuius

3 vero R] *om. F* 4 mascullescunt *R²VbS*] masculinescunt *VenTFDVb*, mascullescunt *R*
5 foeminescunt *R^{2in nas}VenDVbS*] femininescunt *TFVb* 7 cum ... spiritui *R²Vb²*] cum alterum
corpori alterum spiritui praesit *VenTFDVbR* 9/10 hoc ... marium *R²VbS*] hoc est (est *T²*)
marium *VenTFDVbR* 12 cum ... animum *RT²*] eius *om. T* 16 in ... femininis *R²*] in signis
feminis *DR*

21 in tertio *Apotelesmatum*: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 15, 8–12, pp. 279–83: ‘ἐὰν μὲν μόνα τὰ
φῶτα ἐν ἀρσενικοῖς ἢ ζῳδίοις, οἱ μὲν ἄνδρες ὑπερβάλλουσι τοῦ κατὰ φύσιν, αἱ δὲ γυναῖκες τοῦ παρὰ
φύσιν πρὸς τὸ ἐπανδρον ἀπλῶς τῆς ψυχῆς καὶ δραστικώτερον· ἐὰν δὲ καὶ ὁ τοῦ Ἄρεως καὶ ὁ τῆς
Ἀφροδίτης ἦτοι ὁπότερος ἢ καὶ ἀμφοτέροι ὧσιν ἡρρενωμένοι, οἱ μὲν ἄνδρες πρὸς τὰς κατὰ φύσιν
συνουσίας γίνονται καταφερεῖς καὶ μοιχικοὶ καὶ ἀκόρεστοι καὶ ἐν παντὶ καιρῷ πρόχειροι πρὸς τε τὰ
αἰσχροῦ καὶ τὰ παράνομα τῶν ἀφροδισίων, αἱ δὲ γυναῖκες πρὸς τὰς παρὰ φύσιν ὁμιλίας λάγνοι καὶ
ριψόφθαλμοι καὶ αἱ καλούμεναι τριβάδες. διατιθέασι γὰρ θηλείας ἀνδρῶν ἔργα, ἐπιτελούσας, κὰν μὲν
μόνος ὁ τῆς Ἀφροδίτης ἡρρενωμένος ἦ, λάθρα καὶ οὐκ ἀναφανδόν, ἐὰν δὲ καὶ ὁ τοῦ Ἄρεως, ἀντικρυς,
ὥστε ἐνίοτε καὶ νομίμας ὥσπερ γυναῖκας τὰς διατιθεμένας ἀναδεικνύειν. τὸ δὲ ἐναντίον τῶν φῶτων κατὰ
τὸν ἐκκείμενον σχηματισμὸν ἐν θηλυκοῖς ζῳδίοις ὑπαρχόντων, μόνον αἱ μὲν γυναῖκες ὑπερβάλλουσι τοῦ

verba sunt haec: ‘cum sola Luminaria in masculinis fuerint signis, mares secundum naturam, feminae contra naturam in exercendo masculi ani|mi opere vehementiores erunt. [5] Cum autem Martis ac Veneris stella, sive ipsarum altera, sive
 25 utraque masculina fuerit, mares ipsi naturalem in venerem procliviores futuri sunt, adulteri, scortatores, turpis atque illegitimae Veneris rebus semper dediti. [6] Mulieres praeter sexus sui naturam coibunt, eruntque lascivae, procacibus oculis tribades, quae puellas ad turpem coitum sollicitent, clam quidem et in occulto, ubi sola Veneris stella, palam vero cum solus Mars in signo masculino
 30 fuerit, ut etiam nonnunquam perinde ac legitimis cum uxoribus rem agere sese ostendant. [7] Rursus, cum luminaria ipsa sola in femininis constituentur signis, feminae mollitie ac muliebritate animi, quanquam secundum naturae leges, mares adversus naturam ipsam mirum in modum excedent. [8] Veneris stella cum feminina fuerit, mulieres erunt in libidinem pronae, adulterae, quaeque naturali-
 35 ter subigi gestiant et semper et a quibuscunque, ut quae a nullo quanquam turpi atque illegitimo coitu abstineant. [9] Mares ipsi molles naturalemque ad Venerem incensi, passuri etiam quae foeminarum sunt, clam tamen et caute. Iidem, cum stella Martis feminina fuerit, utroque libidinis genere absque rubore ullo, fede, confidenterque laborabunt, exercentes quae forni|cis sunt ac promiscuae maxi-
 40 meque opprobriosae et infamis Veneris speciem, eo usque inquinati ut inde infames habeantur ac maledictis notentur. [10] Quin etiam orientales matutinaeque Veneris ac Martisfigurationes ad agendum quod marium est vehementius apertiusque impellunt; occiduae ac vespertinae magis magisque molliunt, et ad patendum invitant. [11] Simili etiam ratione Saturni stella constituta, ut libidinosius,

22 verba ... haec R^2FVb^2] verba haec sunt $VenTDVbR$ 23 masculi ... opere R] masculini animi opere F 27 praeter ... sui R] praeter sui Ven 31 in ... signis R^2Vb^2] in femininis signis constituentur $VenTFDVB^2R$ 34 erunt $R^{2mg. manu Pont. VbS}$] om. $VenTFDVB^2R$ 35 ut quae a nullo R^2 (quae *manu Pont.*) VbS] ut a nullo Ven (ut ab n.), $TFDVB^2R$

κατὰ φύσιν, οἱ δὲ ἄνδρες τοῦ παρὰ φύσιν πρὸς τὸ εὐθρυπτον καὶ τεθληγμένον τῆς ψυχῆς, ἐὰν δὲ καὶ ὁ τῆς Ἀφροδίτης ἢ τεθληγμένος, αἱ μὲν γυναῖκες καταφερεῖς τε καὶ μοιχάδες καὶ λάγνοι γίνονται πρὸς τὸ διατίθεσθαι κατὰ φύσιν ἐν παντί τε καιρῷ καὶ ὑπὸ παντὸς οὐτινοσοῦν, ὡς μηδενὸς ἀπλῶς (ἐὰν τε αἰσχρὸν ἢ ἐὰν τε παράνομον) ἀπέχεσθαι τῶν ἀφροδισίων, οἱ δὲ ἄνδρες μαλακοὶ τε καὶ σαθροὶ πρὸς τὰς παρὰ φύσιν συνουσίας καὶ γυναικῶν ἔργα διατιθέμενοι παθητικῶς, ἀποκρύφως μέντοι καὶ λεληθότως. ἐὰν δὲ καὶ ὁ τοῦ Ἄρεως ἢ τεθληγμένος, ἄντικρυς καὶ μετὰ παρρησίας ἀναισχυνοῦσι τὰ προκείμενα, καθ' ἑκάτερον εἶδος ἀποτελοῦντες, τὸ πορνικὸν καὶ πολύκοινον καὶ πολύψογον καὶ πάναισχρον σχῆμα, περιβαλλόμενοι μέχρι τῆς κατὰ τὴν λοιδορίαν καὶ τὴν τῆς χρήσεως ὕβριν σημειώσεως. Συμβάλλονται δὲ καὶ οἱ μὲν ἀνατολικοὶ καὶ ἑῷ σχηματισμοῦ τοῦ τε τοῦ Ἄρεως καὶ τοῦ τῆς Ἀφροδίτης πρὸς τε τὸ ἐπανδρότερον καὶ εὐδιαβοητότερον, οἱ δὲ δυτικοὶ καὶ ἐσπέριοι πρὸς τε τὸ θηλυκώτερον καὶ τὸ κατασταλτικώτερον· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μὲν τοῦ Κρόνου συμπροσγενόμενος ἐπὶ τὸ ἀσελγέστερον καὶ ἀκαθαρότερον ἢ καὶ ἐπονειδιστότερον ἐκάστω τῶν ἐκκειμένων πέφυκε συνεργεῖν, ὁ δὲ τοῦ Διὸς πρὸς τὸ εὐσχημονέστερον καὶ φυλακτικώτερον καὶ αἰδημονέστερον, ὁ δὲ τοῦ Ἑρμοῦ πρὸς τε τὸ περιβοητότερον καὶ τὸ τῶν παθῶν εὐκίνητότερον καὶ πολυτροπώτερον καὶ εὐπροσκοπώτερον'.

45 impurius opprobriosiusque exerceat utroque (ut dictum est) modo adiuvat; at Iovis stella ut pudenter, modestius atque cautius agat, Mercurius vero ut publice magis atque cum affectuum horum maiore excitatione atque attentione, pluribusque etiam modis’.

[12] Quoniam autem de corporis animique tum vitiis tum morbis aliquot
50 superioribus enunciatis praecepta tradidit, estque inferius de violentis mortibus traditurus, recte quod sequitur enunciatum interposuit, quod quidem ad educationem nati atque ad ea quae ad vitam faciunt cognoscendam pertineret.

TEXTUS LXXII

Quae sunt educationis a dominis triangularitatis ascendentis capito; quae vitae a dominis triangularitatis luminaris condi|tionarii.

138r

COMMENTATIO

5 [1] In libris *Apotelesmatum* abunde multa dicuntur a Ptolemaeo, quae obser-
vanda sunt volenti nati vitia aegritudinesque cognoscere, aliaque item permulta
quae inter vivendum obvenire solent mala; iisdem etiam libris praecepta conti-
nentur quibus observandis cognoscatur an qui natus est educationis tempus
impletur sit.

10 [2] Educationem nutritionemque intelligi volumus eam quae graece est *ana-*
trophe; hoc vero loco tantum instituimus unde et planetis a quibus capere signifi-
cationem debeamus tam eorum quae ad nutritionem, quam quae ad universam
vitam a stellis decretam, pertinent. [3] Si vis, inquit, probe ac distincte scire quae
ad nati educationem pertinent, hoc est an illi sit a coelo concessum ut crescat,
15 quaeque, si creverit, in illo enutriendo a primulis statim annis eventura sint,
inquirendi tibi sunt domini triangularitatis signi, quod ascendit in genitura,
videndumque quomodo sint in coelo collocati, et quibus a stellis irradiantur;
bene enim collocati feliciterque irradiati educationem, et quidem bonam, polli-
centur, secus vero aut educationem difficilem, aut ante annum postque paucos
20 menses vitae exitum decernunt.

[4] Quam rem collocatio ipsa naturaeque do|minorum ipsorum illosque aspi- 138v
cientium planetarum aut una coniunctorum significabunt. Cum autem domini
triangularitatis cuiusque duo sint, accedatque tertius quidam dominatus ipsius
particeps, diligenter tum nocturnus tum diurnus dominus ac tertius ille particeps
25 inspiciendus est, et ubi diurna genitura fuerit, diurnus, ubi nocturna, nocturnus
dominus primo loco considerabitur; quibus consideratis, iusta ipsorum colloca-
tionem configurationemque pronuntiabis.

[5] Quod si nato illi stellae ipsae integram salubremque educationem primaque
infantiae tempora promiserint, uti exacte pronuntiare possis quae ad reliquam

7 iisdem etiam R] iisdem etiam D 18 feliciterque RT²] feliciter T bonam R] bona Ven
24 diligenter ... particeps² R, T² manu Pont.] om. T ac tertius R] aut tertius Ven 26 primo loco
R² in ras. VbS] primum Ven TFDVb

5 In libris *Apotelesmatum*: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 11 (*Περὶ χρόνων ζωῆς*), pp. 202–23.

30 illius vitam pertinent, dominos triangularitatis luminaris conditionarii diligentissime uti contempleris oportet.

[6] Luminare conditionarium dicimus illud quod temporis conditionem sequitur, siquidem cum genitura nocturna est, quoniam Luna nocturnum luminare est, domini triangularitatis signi per quod Luna fertur aspiciendi sunt; cum
35 diurna, quod Sol diurnum est luminare, domini triangularitatis eius, cuius est signum quod tunc Sol peragrat, videndi sunt, et iusta illorum naturas, collocacionem, configurationemque pronuntiandum.

[7] Quam graeci astrologi *haeresim* vocant | nos, Iulium Maternum secuti, 139r conditionem dicimus, atque uti illi *haereticum* planetam ab *haeresi*, sic nos a conditione conditionarium vocamus, quod sit eiusdem conditionis seu diurnae seu
40 nocturnae. Quocirca, si diurna genitura fuerit, et Sol in Tauro sit inventus, domini taurinae triplicitatis inspiciantur, et primo, ut dictum est, loco diurnus propter eandem conditionem.

[8] Quam nunc triangularitatem (alibi etiam triangulum) dicimus, Graeci
45 *trigonum* dicunt; recentiores quidam e nostris triplicitatem propter trium signorum connexionem; quem nos ‘dominum triangularitatis’ Graeci uno verbo *trigonocratorem* dixere, nec nos fortasse inconcinne triangulatorem diceremus.

[9] Iubemur autem quae sunt educationis a triangulatore ascendentis quaerere, quod cum ascendens principium vitae nostrae sit, iure principium educationis ad
50 triangularitatis eius dominos spectet. [10] Quae vero ad totam vitam, si longior conferatur, pertinent, a triangulatoribus signorum, per quae Sol ac Luna feruntur, quaerere docemur, cum uterque planeta vitae hominum praecipue domineatur, siquidem Solem vitalis potentiae, Lunam naturalis fontem esse constat.

40 vocamus R] om. F 42 et ... diurnus *R^{2in ras.} VbS*] et primo diurnus *TFDVb*, et primo diurno
Ven 46 *trigonocratorem RT²*] trigonocratorem T 47 nec nos fortasse R] hec nos fortasse F
49 quod cum *RVbP*] cum om. Vb 52 uterque planeta *RVbP*] om. Vb 53 constat R] om. F,
constant D

38 Iulium Maternum secuti: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, II 7, I, pp. 49–50. 45 recentiores ... triplicitatem: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, LXXII, f. 113vb: ‘ex dominis triplicitatis ascendentis probatur nutritio; et ex dominis triplicitatis domini nauba scilicet temporis luminarium scimus victum nati vel esse vite’.

TEXTUS LXXIII

Sol ubi repertus fuerit cum capite Gorgonis, | si neque aspicitur a benefica stel- 139v
la, neque benefica octavo loco praest, dominusque conditionarii luminaris Marti
opponitur, aut eum e quadrangulo percutit, ei qui natus est caput truncabitur.
5 Quod si luminare culminabit, corpus eius sauciabitur. Sin copulatio a Geminis
aut a Piscibus fuerit, manus ac pedes eius amputabuntur.

COMMENTATIO

[1] Sequuntur de mortibus violentis observationes quaedam, et primo quidem
loco de Gorgonis capite. Hoc coeli signum, quod fabulose caput Gorgonis voca-
10 tum est a Graecis, a Babyloiiis *Algol*, infelix et perniciosum est, videturque fabula
illa, qua fertur Medusae caput gladio abscissum a Perseo, non ab re signo huic
fuisse accommodata, quod qui nascens Solem una cum eo sidere habuerit securi
percutiendus sit, ni beneficae stellae obstiterint, quae aut octavum locum, qui
mortis est, corpore suo tueantur, aut malignam Solis ac gorgonei capitis copula-
15 tionem felici aspectu laeniant.

[2] Haec tam infelix mors tunc futura decernitur, cum ad Solis cum capite gor-
goneo copulationem illud etiam accesserit ut dominus signi, in quo Luminare | 140r
conditionarium inventum est, Martem hostiliter aspiciat, neutra benefica Solem
aspiciente, aut mortis locum tuente.

20 [3] Copulationem dicimus eam quae graece est *synaphi*, recusamus autem dice-
re coniunctionem, nequis solam coniunctionem intelligeret, quae corporalis est;
nomine enim copulationis intelligi volumus aspectus quoscunque. [4] Nec me
fallit codices nonnullos, eosque praesertim qui e Chaldaeorum lingua traducti
sunt, non de Sole, sed de Marte dicere, hoc est ut Mars cum Gorgonis capite repe-
25 riatur; [5] quod cur probem efficit primum quod Mars et Saturnus sunt violenta-

11 abscissum *RVenT²FDVb*] abscisum *Sum*, scissum *T* 16 ad Solis *R*] ad Solem *F* gorgoneo
R] gorgonio *Ven* 17 dominus signi *R*] domino signi *Ven* 21 nequis solam coniunctionem *R*]
om. D intelligeret *R*] intelligeret *Ven* 23 codices *RVbS*] textus *VenTFDVb* 25 quod cur
probem *RVbS*] quod ut probem *VenTFDVb*

2 Sol ubi repertus fuerit: Pontano's translation reflects a reading shared by manuscripts of the γ
family and Marcianus Graecus 314: "Ὅτε τύχη ὁ ἥλιος", cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LXXIII, p. 53,
l. 21. On the violent deaths see Ptolemy, *Tetrabiblos*, IV 9, 9–15, pp. 337–44. 24 non ... dicere:
cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LXXIII, p. 53, l. 21: "Ὅτε τύχη ὁ Ἄρης"; Pseudo-Ptolemy, *Liber centum*
verborum, LXXIII, f. 114ra: 'cum fuerit corporaliter Mars iunctus capiti Algol [...] nati truncabitur
caput'.

rum mortium auctores, deinde quod Ptolemaeus ipse in quarto *Apotelesmatum* inquit: ‘si stella Mercurii Marti configurabitur, a piratis aut latronibus grassatoribusve dilacerari facit; in signis etiam mutilatorum membrorum atque imperfectis, sive iusta Persei stellas, quae sunt capitis gorgonei, aut caput eius abscondet, aut
30 membra mutilabit’.

[6] In hac etiam genitali configuratione si luminare culminaverit, id est Medii Coeli culmen tenuerit, nati eius corpus sauciabitur, multisque vulneribus afficitur. [7] Cum luminare tantum dicat, nec Solem aut Lunam exprimat, dubitari potest de utro sentiat, cum ante conditionarium | luminare dixerit, utrunque
35 complectens, et genitura ipsa tum diurna tum nocturna esse possit. [8] Sol et Luna cum medium in nativitate coelum possident, iuxta Ptolemaei sententiam efficiuntur graeco nomine *aphetae*, babylonico *ileges*, nostro id est latino nomine radiorum emissores seu iaculatores aut etiam proiectores.

[9] Quocirca cum medium coeli utrumvis ipsorum luminarium occupaverit,
40 sive Sol fuerit, sive Luna, efficitur ilegis, hoc est emissor; quodque ascendens e summo mundi loco quadrangulariter ferit, videtur nati corpus, cuius fabrica atque compactio, vita etiam ipsa ab ascendente praecipue significatur, miserabiliter afficere. [10] Sed esto ut Sol hoc efficiat, an Luna etiam hoc idem praestabit? Cum videri possit ex vitiosis potius humoribus, aut ex suffocatione mortem alla-
45 tura. [11] Mihi quidem videtur tam de Luna quam de Sole intelligi debere, siquidem hoc idem Lunam quoque praestare in eodem *Apotelesmatum* libro, cum de mortis qualitate loqueretur, Ptolemaeus docet, cuius verba sunt haec: ‘Violentae atque insignes mortes decernuntur, cum ambo malefici planetae in locis letalibus, hoc est interimentibus, dominantur, aut coniuncti aut in quadrangularibus
50 oppositisve locis collocati, aut cum alter ipsorum aut uterque Solem | Lunamve 141r aut utrunque luminare affliget. [12] Et mortis quidem iniquitas ab utriusque conventionem statuatur, magnitudo autem a luminarium testificatione, qualitas vero ab aliorum planetarum aspectu et a signis maleficos in se planetas habentibus’.

37 graeco nomine R] graeci nomine Ven 39 occupaverit RVbS] occuparit Vb
44 humoribus ... suffocatione R] om. F 47 Ptolemaeus R] om. F

26 in quarto *Apotelesmatum*: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, IV 9, 12, pp. 340–42 (non-literal quotation).
47 Ptolemaeus docet: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, IV 9, 9, pp. 337–38: ‘Βιαίους δὲ καὶ ἐπισήμοις, ὅταν ἀμφοτέροι κυριεύσωσιν οἱ κακοποιοὶ τῶν ἀναιρετικῶν τόπων ἤτοι συνόντες ἢ τετραγωνίζοντες ἢ διαμικρίζοντες, ἢ ὁπότερος αὐτῶν ἢ καὶ ἀμφοτέροι τὸν ἥλιον ἢ καὶ τὴν σελήνην ἢ καὶ ἀμφοτέρα τὰ φῶτα καταλάβωσι — τῆς μὲν τοῦ θανάτου κακώσεως ἀπὸ τῆς αὐτῶν συνελεύσεως συνισταμένης, τοῦ δὲ μεγέθους ἀπὸ τῆς τῶν φῶτων ἐπιμαρτυρήσεως, τῆς δὲ ποιότητος πάλιν ἀπὸ τῆς τῶν λοιπῶν ἀστέρων συνεπιθεωρήσεως καὶ τῶν τοὺς κακοποιοὺς περιεχόντων ζῳδίων’.

[13] Et paulo post: ‘Mars autem, cum Soli Lunaeve praeter conditionem aut e
55 diametro aut e quadrangulo adversabitur, in humanis quidem signis constitutus,
in civilibus seditionibus aut in proeliis facit interfici’.

[14] Vides mortis violentiam maleficis a stellis afferri, magnitudinem vero a
Solis Lunaequae aspectu? Sextum quoque ac septuagesimum enunciatum, in quo
de mortibus saturninis fit mentio, cum utrunque luminare complectatur, hoc
60 ipsum confirmare videtur.

[15] Quia vero signa etiam ipsa qualitatem mortis decernant, ut paulo ante
dictum est, recte subditur hominis eius pedes manusque praecidendas, in cuius
genitura, ad ea quae scripta sunt, illud accesserit ut Martis copulatio, id est oppo-
situs aut quadrangularis eius aspectus ad quadrangulatorem, id est dominum
65 signi conditionarii luminaris, a Geminis aut Piscibus proficiscatur, cum Geminorum
signum manibus, Piscium humani corporis pedibus praesit.

[16] Atque ut ad Martem Solemque cum capite Gorgonis inven|tum redea- 141v
mus, sive de Sole intelligendum sit, ut graeci codices (illi quidem quos ipsi vidi-
mus) habent, sive de Marte, quemadmodum Ptolemaeus ipse alibi tradit, et supra
70 ostendimus, certe sic sentiendum est eam mortis violentiam et (ut ita dixerim)
carnificinam a Marte inferri non a Sole, quando (ut dictum est) Mars Saturnus-
que violentarum ac truculentarum mortium auctores perhibentur.

[17] Quod autem alias monuimus, nunc quoque monemus: omnia diligentis-
sime pensitanda esse, cum fieri possit ut benefica aspiciat, ac nihilominus imbecil-
75 la sit ac male collocata; contra ut Mars ipse sit in finibus beneficae stellae positus,
ac benefica ipsa potens sit feliciterque constituta; quae res de Martis iniquitate
plurimum detrahet, benefica enim integras vires retinens, benefaciendi naturam
retinet, ac sua iura suosque fines strenue tuetur.

54 Mars autem R] Mars aut F 56 in civilibus seditionibus R] in civilibus conditionibus F 59/
60 luminare ... ipsum R] luminare hoc ipsum complectatur, hoc ipsum F 65 proficiscatur R]
profiscatur D 68 ut graeci codices RVbS] ut graeci textus VenTFDVB quos ipsi R] quis ipsi D
69 Ptolemaeus ipse R] Ptolemaeus ipsae T 70 sentiendum R] statuendum F 71 inferri
R^{2in ras.} VbS] afferri VenTFDVB 73 monuimus R] meminimus F

54 Et paulo post: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, IV 9, 12, pp. 340–41: ‘ὁ δὲ τοῦ Ἀρεως τῷ ἡλίῳ παρ’ αἵρεσιν
ἢ τῇ σελήνῃ τετράγωνος ἢ διάμετρος σταθεὶς ἐν μὲν τοῖς ἀνθρωποειδέσι ζῳδίοις ἐν στάσεσιν ἐμφυλίοις ἢ
ὑπὸ πολεμίων ποιεῖ σφαζομένους’.

TEXTUS LXXIV

Quicumque Martem ascendentem habet, omnino cicatricem in facie habebit.

COMMENTATIO

- [1] Martis stella cum malefica sit ac vulnerum illatrix, ascendens vero cum sit
5 prima natalitiae figurae pars, atque iccirco primam hominis partem, | id est 142r
faciem, significet, eique praesit pro natura sua proque ascendentis significatione,
si partiliter in horoscopo inventa fuerit, hoc est in primis exorientis signi partibus,
faciem hominis eius, cuius ea genitura fuerit, vulnere fedabit, et cicatricosam red-
det.
- 10 [2] Non me praeterit in graecis quibusdam codicibus scriptum etiam hoc esse:
'praeterquam si Mars signi dominus fuerit', quod, sive additum fuerit, sive ita
Ptolemaeus scriptum reliquerit, ratione non caret, siquidem Mars domum suam
tueri dicitur, quam cum tueatur, non fedabit os eius in cuius genitura in Ariete
horoscopabit. Quod quidem ab iis quae in sequenti enunciato dicuntur plane
15 confirmari videtur.

11 quod ... fuerit² R] bis D 14 Quod ... iis R] quod ab iis F

11 praeterquam ... fuerit¹: this reading can be found (as an addition) in the manuscript of Florence, Laur. Plut. 28.20, cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LXXIV, p. 54, l. 8 (with the related Boer's apparatus note): 'καὶ μὴ ἔχῃ ὁ Ἄρης οἰκοδεσποτίαν'.

TEXTUS LXXV

Cum Sol ascendentis domino coniungitur in Leone, nec Mars aliquam in
ascendente praerogativam habet, nec benefica in octavo loco est, qui natus est
exuretur.

5

COMMENTATIO

[1] Quibusdam in codicibus non Sol sed Mars legitur, quod magis probo prop-
ter praepositas rationes, neque ratione hoc caret; videtur enim Martis rabies, Leo-
nis fervore magis magisque accensa, | non ad ferrum ac vulnera sed ad ignem 142v
incendiaque se convertere, cum Leo maxime igneum signum sit, ac Mars in eo
10 collocatus mirum in modum incendatur, atque ob ardorem acerrime saeviat.

[2] Sed ad Solem redeamus; hic in Leone, in domo sua atque in flagrantissimo
coeli signo positus, si ascendentis signi dominum secum coniunctum habuerit,
eum sic radiis suis comburet ut nati corpus urendum portendat. [3] Nam cum
ascendentis signi dominus uratur, nati quoque corpus urendum significat, nisi in
15 octavo loco benefica (ut dictum est) fuerit collocata.

[4] Mars etiam ipse si dominus ascendentis fuerit, aut in ipso ascendente prae-
rogativam habuerit, cum iura rationesque suas tueatur, ne comburatur prohi-
bebit; sed utrum casu aliquo, an praetoris sententia natus ille comburendus sit,
aliorum etiam planetarum aspectus indicabit: haec enim omnia exactissime con-
20 sideranda sunt.

3 qui natus est *R*²] est *om R* 13 ut ... urendum *R*] uti corpus urendum *F* 16 Mars etiam ipse
R] Mars etiam ipsae *T*

2 Cum ... coniungitur: Pontano's translation reflects a reading shared by manuscripts of the γ fami-
ly and Marcianus Graecus 314: 'ἔτε συνοδεύει ὁ ἥλιος' (ὁ Ἄρης: in Boer's edition), see Pseudo-
Ptolemy, *Καρπός*, LXXV, p. 54, l. 10 (with the related Boer's apparatus note).

TEXTUS LXXVI

Cum Saturnus celi medium tenet, opponiturque ei conditionarium luminare, ac terrenum signum est in imo, qui natus est edificiorum ruina interibit. Quod si humidum signum est, aquis suffocabitur; si vero | humanum, ab hominibus 143r
5 strangulabitur, aut laqueo flagellisve peribit. Verum si benefica octavo in loco est, propior his erit, non tamen morietur.

COMMENTATIO

[1] Hoc sive praeceptum sive observatio ad violentam quoque mortem pertinet, atque ad eos qui biothanati (ut Graeci dicunt) moriuntur. Ut autem mors ex
10 ferro ad Martem refertur, sic mors ex ruinis naufragiisque ad Saturnum referenda est, pro signi tamen qualitate. [2] Post martiales igitur mortes, cum violentarum mortium Mars Saturnusque auctores sint, consequenter saturninae subiiciuntur.

[3] Qui, inquit, nascitur, Saturno coeli medium tenente, luminari conditionario e diametro illum percutiente, aedificiorum ruinis obrutus interibit, si in imo,
15 id est in cardine coeli subterraneo, signum aridae qualitatis et (ut hodie dicunt) terrenum constitutum fuerit. [4] Quod si aqueum, hoc est humidae naturae fuerit, aquis submersus extinguetur. At ubi signum id humanum fuerit, hominum manibus occidetur, aut enim manibus laqueove strangulabitur, aut flagris ac verberibus ad necem caesus interibit.

20 [5] Quod si benefica stella in octavo loco bene collocata fuerit, natus hic, | licet 143v
verberibus caesus, licet ruinis obrutus ac fluctibus iactatus, licet collo laqueum acceperit non tamen morietur beneficae stellae praesidio tutus, atque ab iis periculis liberatus; quae stella primo mortis locum presentia sua tuetur, deinde inum coelum triangularibus, medium sexangularibus, hoc est amicis, radiis aspicit, quibus e rebus fit ut si periculum prohiberi nequit, mors tamen ipsa prohibeatur.
25

[6] Illud praetereundum non est luminare diurnum, id est Solem, non posse iusta conditionem suam diurno tempore in diurna genitura opponi Saturno in

4 aquis R] a quis To, om. F 5 laqueo flagellisve R] laqueove Ven 6 propior his Ven VbR²] propior is F, propior his TDTor morietur RF²] moritur F, in orietur Ven 15 subterraneo R] supterreaneo D 16 Quod ... fuerit² R] om. F

26/35 Illud ... capitur: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 65^r, ll. 11–20: ‘patet iam a superioribus hic aphorismus; Saturnum autem in medio coeli dicit, et intelligit hic non solum super terram, sed etiam sub terra. *Mesuranin* enim graece “in medio coeli esse” significat, id utroque modo capiunt, ac ideo solent cum additione, ut plurimum, dicere *Mesuranin* super terram vel sub terra. Quare, cum hic sine additione dictum sit, pro utroque ipse capiendum censeo’.

coeli medio collocato, nisi coeli medium etiam pro imo coelo ponatur, ut sit coeli
 medium tum superius tum inferius. [7] Qua ratione atque via Sol in diurna geni-
 30 tura, in superioris coeli medio collocatus, ex opposito loco Saturno adversabitur
 in medio inferiori atque in adversa coeli parte constituto; aliter enim luminare
 conditionarium, idest Sol, in diurna genitura Saturno coeli medium tenenti
 opponi non potest, ac tametsi *mesuranimā* plerunque pro superioris coeli medio
 graece accipitur, tamen etiam pro Imo, idest inferioris coeli medio, aliquando
 35 capitur.

[8] *Mesuranimā* (ut verbum verbo reddamus) est coeli medium latine, sive
 coeli culmen; et Graeci quidem a voce | hac verbum etiam formant, quod signifi- 144r
 cat: coeli medium tenet. Nos vero (cum structurae verborum huiusmodi parum
 apte in lingua cadant Latina) a voce simplici, hoc est a culmine, deduximus culmi-
 40 nare, sicuti a fulmine ductum est fulminare, et a nomine nominare; ut sit culmi-
 nare culmen tenere, id est in coeli medio constitutum esse.

[9] Num autem benefica stella prohibere quod dictum est possit videndum est
 etiam atque etiam, multa enim sunt, quae stellam ipsam imbecillam et minus
 potentem reddere soleant.

28/29 etiam ... tum¹ R^{2mg}] *om.* *R* 31 in² ... parte *R*] in adversi coeli parte *Ven* 33 *mesuranimā*
 RVb^2] *mesuramina TVb*, *Mesurania F* 34 graece accipitur RT^2] *om.* *T* tamen etiam *R*] tam
 etiam *T* 36 *Mesuranimā RT^2DVb^2*] *Mesuramina VenTVb*, *Mesurania F* latine *R*] latinae *D*
 38 structurae RVb^2] structurae *Vb* 43 etiam atque etiam *R*] etiam *D*

TEXTUS LXXVII

Ascendentis profectionem pro iis quae corporis sunt facito, partis fortunae pro iis quae sunt externa, Lunae pro corporis animaeque connexione, medium coeli pro actionibus.

5

COMMENTATIO

[1] In praedicendis iis quae inter vivendum homini eventura sunt, primum consideranda est valitudo, sanitas et quae tum mala tum bona corpori accidunt; deinde ea quae ad rem familiarem atque ad divitias pertinent, hoc est bona malaque externa, quae fortunae dicuntur; post ea quae ad | corpus animamque simul 144v
10 pertinent, hoc est quales affectiones habiturus homo sit, cum contingat nunc dolore nunc voluptate, nunc tristitia, nunc gaudio et aliter atque aliter pro tempore ipsum affici.

[2] Hos affectus ac passiones Aristoteles non animae sed hominis potius, qui ex anima constat et corpore, iure putat esse, cui sententiae Ptolemaeus accedens, ait
15 haec ad corporis animaeque coniunctionem spectare, id est ad tertium, quod ex ea coniunctione constituitur.

[3] Deinceps considerandae sunt hominis ipsius actiones et ea quae exercitaturus atque administraturus est in vita. Quae omnia, ut distincte atque expresse intelligi possint, haec a Ptolemaeo servanda traduntur; ac primum quidem, ut
20 bona malave corpori obventura facilius cernantur, ascendentis gradus profectionem faciendam iubet, per quam, inspecta prius genitura, ad cognitionem eorum quae corpori accident, et quo etiam tempore accident, pervenietur. [4] Progressio enim gradus eiusdem ad loca perniciose et adversa occursusque atque obviations maleficorum ac nocentium planetarum indicant morbos, aegritudines, quaeque
25 alia mala corpori accidunt.

[5] Nec te illud moveat quod planetarum apheticorum, id est ilegialium proiicientiumque profectiones gravissimos morbos, mortem | denique obnunciare 145r

3 externa *R^{2in nas} VbS*] extrinseca (= *Va*) *VenTFDVb* 7 consideranda est *R*] consideranda sunt *F*
8 deinde ea quae *R*] ea quae *om. F* 11 aliter atque aliter *RT²*] alter atque alter *T*
17 exercitaturus *RTFDVbP*] exercitatus *Vb*, exercitatus *Ven*

3/4 medium ... actionibus: Pontano's translation — 'medium coeli pro actionibus' — is a very literal calque of the Greek text (see Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LXXVII, p. 55, ll. 6–9: 'Ποίησον τὸν περίπατον τοῦ ὠροσκόπου διὰ τὰ σωματικά [...] τὸ δὲ μεσουράνημα διὰ τὰς πράξεις'); hence, the use of the accusative instead of the genitive.

habeant. [6] Leviora enim mala, morbique remissiores, quaeque aliae passiones corpori clementius accidunt, etiam ab ascendente significantur, siquidem minores
 30 etiam magistratus ex parte aliqua exercere solent iurisdictionem, quam etiam maiores magistratus exercent, licet iudiciorum ac rerum summa penes maiores magistratus sit, quorum est de universa quoque re publica statuere ac pro arbitrio de rerum summa decernere.

[7] Deinde quid seu prosperi seu adversi externis in rebus eventurum sit quo
 35 apertius intelligatur, profectionem gradus partis fortunae, id est loci in quo geniturae tempore pars fortunae inventa est, observandam docet; cuius accessus ad loca felicia infeliciave, occursus quoque faventium aut nocentium planetarum, rerum familiarium accessionem iacturamve, externorumque bonorum felicitatem aut infelicitatem indicabit.

[8] Tertio loco profectionem gradus Lunae, quo geniturae tempore ferebatur, inspiciendam monet, ex cuius progressionem atque ex maleficorum beneficorumve planetarum occursibus atque aspectibus indicentur luctus, merores, irae, tristes cogitationes, curaeque gravissimae aut vivendi hilaritas, gaudia, voluptates, animi tranquillitas ac securae mentis cogitationes. |

145v

[9] Quarto loco, ut de actionibus atque administrationibus certa ferri posset
 45 sententia, profectionem gradus culminantis, id est coeli medii, geniturae tempore inspiciendam praecipit, ut ex eius qualitate ac planetarum naturis quales actiones futurae sint coniecturam capere possimus. [10] Huiusmodi enim profectio nobis significabit an qui magistratus fungendi dignitatesque consequendae hoc vel illo
 50 anno sint, an potius repulsa ferenda, deponendusque magistratus ante gestus, quaeque alia sunt generis eiusdem.

[11] Quoniam autem quatuor haec loca praecipue in hominum genituris observanda sunt: ascendens, coeli medium, pars fortunae ac Lunae locus, iccirco Ptolemaeus horum profectiones inspiciendas suadet, siquidem ex iis profectioni-
 55 bus pronunciari poterit quicquid obventurum sit in corpore sanitatis vel aegritudinis, in re familiari prosperi vel adversi, in passionibus iucundi vel acerbi, in administrationibus ac dignitatibus honoris vel inhonorationis atque infamiae.

[12] Haec enim maxime sunt in vita consideranda, quippe cum in iis vita hominum praecipue versetur.

29 clementius *RVb*²] dementius *Vb* 36 pars fortunae *R, T² manu Pont.*] *om. T* observandam docet *R*] observandum docet *F* 42 indicentur *R*] iudicentur *VenT* 49 magistratus fungendi *R*] magistratus fugiendi *F* 50 repulsa *R*] *om. Ven* 52 quatuor haec loca *R*] haec quatuor loca *Ven* 54 inspiciendas suadet *R*] inspiciendum suadet *F* 56 in¹ ... iucundi *R*] in recundi *D* iucundi vel acerbi *R*] iucundi vel adversi *F* 57 honoris ... infamiae *R*] honoris vel inhonorationis atque infamiae *Ven*, inhonorationis atque infamiae *D* 58 in² ... vita² *R*] in hiis vita *D*

60 [13] In libris e babylonico translatis video de Solis etiam loco fieri mentionem,
 quam in grae|cis voluminibus nullam esse intelligo; neque hoc tantum loco sed 146r
 compluribus etiam locis babylonii mathematici ad Ptolemaei dicta non pauca
 addidere, quod translationes ipsae quae nunc habentur, cum graeco exemplari
 collatae, docent. Sed, ut dixi, quatuor illa in hominum vita praecipue consideran-
 65 da sunt.

[14] Ex loco autem Solis indicari volunt domini voluntatem erga hominem
 ipsum cuius nativitas inspicitur, hoc est sit ne a domino beneficiis an maleficiis
 afficiendus. Quod si ulteriora libet quaerere, cur non etiam facienda erit profectio
 partis filiorum, partis amicorum atque inimicorum, partis voluptatum, et aliarum
 70 quae in vita et genituris hominum considerantur? Sed, ut dixi, quatuor illa ut
 vitae principalia inspicienda traduntur a Ptolemaeo.

60 babylonico *R*²] babyllonico *R* 61 nullam esse *R*] nullam fieri esse *Ven* 64 collatae *RT*²] collocatae *T*

60 de ... mentionem: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, LXXVII, f. 114rb: ‘dirige gradum ascendentem accidentibus corporis et gradum partis fortune substantie eius; gradum vero Lune ad esse corporis cum anima et gradum Solis potestati principum eius; gradum autem Medii Celi illis in quibus operatur, ad unum quenque gradum annum’. 66 indicari volunt: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 114rb: ‘dirigemus gradum Solis potestati vel dignitati quam habebit a principe vel rege suo in bono vel malo’.

TEXTUS LXXVIII

Exercet sepe vires stella quo in loco nullas habet vires, lucrum inexpectatum nato afferens.

COMMENTATIO

- 5 [1] Iulius Maternus, singularis vir disciplinae, obscuram et maxime utilem
viam et cognoscendis et pronunciandis coelestibus decretis aperuit, cum antiscio-
rum dodecatemiorumque scientiam nobis aperuit, quam Ptolemaeum arte
quadam | celasse ipse auctor est, de quorum cognitione et usu haec tradit: ‘siquae 146v
itaque stellae in ordinanda genitura se non viderint, quaerendum est an sibi per
10 antiscium sociata radiatione iungantur. Cum enim antiscium sic emisierint, ut
trigonica per antiscium, vel quadrata, vel diametra, vel hexagona radiatione iun-
gantur, sic stellae ipsae decernunt ac si sint simplici ordinatione constitutae, quod
cum inspexeris, omnia quae in fatis hominum quaeruntur facile poteris invenire’.
- [2] Dodecatemoriis quoque tantam fidem adhibendam censet, ut Egiptios
15 dicat ad explicanda stellarum decreta iis potissimum usos, quippe qui existima-
rent ex dodecatemoriis omnem vitae substantiam inveniri posse, quorum ratio sic
traditur ut, invento gradu in quo planeta collocatus est, eum gradum duodecies
ducas, summamque inde constitutam ab eo signo, in quo planeta positus est, inci-
piens, per sequentia signa distribuas. [3] In quo enim gradu summa ipsa desinet,
20 ille ipse gradus dodecatemorii locus erit, quo loco invento, e cuius planetae fini-
bus gradus ille sit, cuius etiam decuria, a quibus planetis aspiciatur, et finium
dominus quomodo sit collocatus videbis. [4] Etenim, si dodecatemorion Lunae,
praesertim crescentis, in finibus | Martis inventum fuerit, malum portendit, quod 147r
nocens Martis vis afferat.

6 antisciorum R^2 (always so in this sentence) VbS] antisciorum (= Va) $VenTFDVbR$ 9 in ordinanda
genitura RT^2] ut ordinanda genitura TD 9/10 per antiscium R^2VbS] per antiscium $VenTFDVbR$
10 Cum ... sic R^2VbS] cum enim antiscium sic $VenTFVbR$, cum enim sic D 10/11 ut trigonica
 $R^{2in\ ras} VbS$] ut trigonica se $VenTFDVb$ 11 per antiscium R^2VbS] per antiscium $VenTFDVbR$
12 ordinatione $R, T^2manu Pont.$] radiatione T 15 ad ... decreta R] ad explicandam stellarum decreta
 Ven

5 Iulius Maternus: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, II 29, 9, I, pp. 80–81; and George of
Trebizond, *Commentarii*, f. 66^v, ll. 10–11: ‘hic quoque aphorismus antiscia occultius tangere nobis
videtur’. 14 Dodecatemoriis ... censet: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, II 13, 1–2, I,
pp. 55–56.

25 [5] Huius supputationis non aliud exemplum afferemus quam quod ab Materno ipso allatum est: esto Sol in Arietis parte quinta et minutis quinque, ipsae quinque partes duodecies multiplicatae sexaginta partes constituunt. [6] Similiter ratione ex quinque minutis sexaginta constituuntur minuta, quae partem unam, id est gradum unum, implent; universa haec summa constituit gradum unum et
 30 sexaginta, quos sic distribues ut ab Arietis principio incipiens, cui triginta gradus tribues, moxque per Taurum progrediens, reliquos triginta gradus Tauro adnumereres, unus ille reliquus dodecatemorii locum ostendit, isque Geminorum primus gradus erit, qui gradus cum sit e Mercurii finibus, si a Mercurio ipso hexagona irradiatione aspiciatur, id efficiet ut videri possit sexangulari aspectu Sol
 35 Mercurio iunctus esse, ex qua copulatione ea significabuntur quae significari solent cum planetae sexangulariter se aspiciunt.

[7] Quin etiam ut Mercurius ipse locum eum non aspiciat, tamen ratione finium societas et familiaritas quaedam inter eos initur; ex quo fit ut, si tunc Sol bene collocatus fuerit, et locus ille bene illustratus, | ex eo gradu bonum aliquod
 40 ob Solem offeratur, insperatum quidem, quando nullo id aspectu portendebatur. [8] Ac licet Aries Geminique hexagona radiatione coniuncti sint, tamen etiam si nulla se radiatione aspicerent, bonum illud dodecatemorii ratione futurum esset.

[9] Mars in adverso geniturae loco positus etiam ex loco dodecatemorii minitatur, namque ut feliciter collocati planetae bonum, sic infeliciter constituti malum
 45 portendunt e dodecatemorii gradu, quod et augetur et minuitur pro qualitate irradiationis. [10] Multum in utramque partem conferet finium dominus, in quibus dodecatemorium reperitur, cum vel bene vel male in figura geniturae constitutus est.

[11] Nomen ipsum dodecatemorion ductum est ab eo quod est graece *dodeca*,
 50 id est duodecim, et *morion*: pars, quod pars una duodecies supputetur. Latine uno tantum e duobus compacto nomine parum commode exprimi potest, quocirca fortasse non insignificanter a nobis 'duodenaria' vocabitur; ac de dodecatemoriis hactenus.

[12] Antisciorum ratio et difficilior et occultior est, eaque e graduum aequalitate proficiscitur. Constituamus hinc Cancrum hinc Geminos, prima pars
 55

27/28 constituunt ... sexaginta R] om. D 28 sexaginta constituuntur minuta R] sexaginta partes constituuntur minuta Ven minuta R] om. F 36 cum ... sexangulariter R^{2in ras. Vb²} cum ambo hi (ambo ii F) planetae sexangulariter VenTFDVb 37 Quin ... ipse R] Quin etiam ut Mercurius ipsae TD 38 si tunc Sol R^{2in ras. VbS} si quando Sol VenTFDVb 45 et minuitur R] et minuatur T 47/48 constitutus est R] constitutus est D 49 dodecatemorion R] duodecatemorion Ven dodeca R] duodeca Ven 54 Antisciorum R^{2VbS} Antisciorum VenTFDVbR e graduum R^{2in ras. VbS} ex graduum DVb

25 ab Materno: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, II 13, 3, I, p. 56.
 54/60 Maternus, *Matheseos lib.*, II 29, 3, I, p. 78.

54/60 Cf. Firmicus

Geminorum in | vigesimam nonam Cancri partem mittit antiscium, secunda in 148r
 vigesimam octavam, et sic deinceps; rursum Cancri pars prima mittit antiscium in
 vigesimam nonam Geminorum partem, secunda in vigesimam octavam et deinceps
 eodem ordine, quod vicissim etiam faciunt Taurus ac Leo, Virgo et Aries,
 60 Libra et Pisces, Scorpius et Aquarius, Sagittarius et Capricornus. [13] Idem etiam
 usu veniet si ab his ultimis Sagittario et Capricorno incipies, et in Cancrum
 Geminosque, ordine contrario, regrediare.

[14] Planeta igitur in primo Geminorum gradu inventus, magnam sibi in vige-
 simo nono Cancri gradu praerogativam vendicat propter antiscii auctoritatem; et
 65 quanvis gradum illum non aspiciat, tamen aliquando pro natura figurationis ac
 qualitatis suae non expectatum ex eo loco bonum aut malum afferet, quod
 graduum aequalitas praestat propter suam ipsorum affinitatem, siquidem Solis
 Lunaque et planetarum coeterorum eadem est super terras mora, cum in alte-
 rutro graduum horum fuerit.

[15] Par enim dies est, Sole peragrate primum gradum Geminorum, ei diei,
 qui est Sole vigesimam nonam Cancri partem tenente. Idem namque intervallum
 ab aestivi solstitii atque utriusque aequinoctii punctis ad hos gra|dus invenitur, 148v
 nec alia diversitas est nisi quod dies primi Geminorum gradus etiam crescit, con-
 tra vigesiminoni gradus Cancri dies decrescit. Pari tamen portione et planeta in
 75 primo gradu Geminorum constitutus ad solstitium accedit, at in vigesimonono
 Cancri positus a solstitio recedit, pari etiam intervallo.

[16] Haec aequalitas et cognatio graduum ipsos simul iungit, et quasi quodam
 affinitatis vinculo obligat, ex quo fit ut planeta in horum altero positus alteri ami-
 cus efficiatur. Nam et hospes in domo nostra acceptus hospitii iure etiam cognatis
 80 nostris domesticus efficitur. [17] Haec ratio multos planetarum effectus significa-
 tionesque ab aspectibus non indicatas patefacit, quod ipse etiam expertus affirma-
 verim.

[18] Habuit aliquis cum nascitur in Coeli Medio Virginem, Iovem in Ariete,
 Iupiter itaque ex Ariete in Virginem antiscium mittens, occulto hoc praesidio
 85 natum ad magistratus adipiscendos adiuvat. [19] Interturbabit autem Iovis prae-
 sidium et magistratus administrationem Mars antiscium Iovis hostilem in mo-
 dum aspiciens. Contra Venus ad Iovis beneficium adiumenti plurimum conferet,

56 in¹ ... antiscium R] *after* antiscium Vb reads: in vigesimam nonam Geminorum partem, del.
 Vb² mittit antiscium R²VbS] mittit antiscium VenTFDVbR 56/57 secunda in vigesimam R]
 secunda vicesimam Ven 57 et sic deinceps RVb²] sic om. Vb 57/58 rursum ... deinceps RVbP]
 om. Vb 57 antiscium R²VbS] antiscium RVbP 58 vigesimam¹ RVbS]vicesimam VbP (om. Vb)
 vigesimam² RVbS]vicesimam VbP (om. Vb) 61 Capricorno R] Capricornio Ven 63/64 in
 vigesimo nono Cancri R²] in om. R 64 propter antiscii R²VbS] propter antisii VenTFDVbR
 67 propter suam ipsorum R] propter ipsorum suam Ven 68 cum in alterutro RVb²] tum in
 alterutro Vb 69 graduum horum RT²] graduum T 72 utriusque R] om. F ad hos gradus R]
 ad hoc gradus Ven 81 non indicatas RVbP] non om. Vb 84 antiscium mittens R²VbS]
 antiscium mittens VenTFDVbR 86 antiscium Iovis R²VbS] antiscium Iovis VenTFDVbR

et administrationem felicem efficiet, si antiscio illi benivolis e locis suffragium suum contulerit.

90 [20] Oc|cultissimas has planetarum significationes, quaeque e dodecatemoriis 149r
antisciisque proficiscuntur, Ptolemaeus innuit, cum ait planetas saepenumero
bonum aliquod et quidem non expectatum, hoc est ab aspectibus non denuncia-
tum, afferre ex locis in quibus ius non habent; nam nec vires auctoritatemque iis
in locis habere videntur ullam, cum neque loca illa intueantur, neque in signis iis
95 aut altitudinem aut dominatum habeant; nihilominus antisciorum dodecatemo-
riorumque beneficiis ac meritis lucrum afferunt et, ubi minaces stellae offuerint,
damnum atque incommoda.

[21] Apud Meroen Aethiopiae, quae aequinoctiali circulo est subiecta, Sole ab
ea ad nos progrediente, diebus nonaginta solares umbrae orbis nostri umbris con-
100 trariae iaciuntur, deciduntque in adversum atque in sinistram partem. [22] Unde
populos eos ‘antiscios’ aetate sua vocatos Marcellinus refert, cum regionum
nostrarum umbrae in dexteram ubique decident. Itaque antiscii nomen ab um-
brae videtur contrarietate dictum.

[23] Non tamen quod in hoc ipso orbe nostrisque in regionibus ac sub hoc
105 tractu coeli aut in adverso illo tractu gradus Geminorum Cancri gradibus contra-
rias umbras iaciant, aut Sagittarii gradus Capricorni gradibus adversentur.
[24] Neque quod primus alicuius signi gradus umbram mittat contrariam um-
brae | quam vigesimus nonus alterius signi gradus mittat, sed quod alterum 149v
signum mittat umbram excrescendo — a Capricorno enim dies crescunt usque ad
110 solstitium Cancri — contra alterum mittat umbram decrescendo, siquidem a
Cancro usque ad solstitium Capricorni dies decrescunt. [25] Ac nihilominus
idem contingit dierum ac noctium spatium, idem lucis ac tenebrarum tempus,

88 antiscio *R²VbS*] antisio *VenTFDVbR* **90** quaeque e *R*] quae e *Ven* **91** antisciisque *R²VbS*] antisciisque *VenTFDVbR* **92** ab aspectibus *R*] ab expectantibus *Ven* **93** in quibus *R*] ex quibus *F*
95 antisciorum *R²VbS*] antisiorum *VenTFDVbR* dodecatemiorumque *R*] dodecatemiorumque *T* **96/97** offuerint ... incommoda *R²VbS*] offuerint damnum *VenTFDVbR*
97/107 atque ... quod *only in R²in ras. manu Pont. and VbS^{mg.}*] *VenTFDVb* have the previous draft (= *Va*): Videtur autem nomen ipsum ab aequalitate ductum, quod gradus ipsi sint (sunt, *Ven*) invicem
equales, et dies aequales (et dies aequales *om. F*, et dies item aequales *VenT²DVb*, tamen aequales *T*),
et planetarum illos peragantium mansio super terras simili modo (similitudo *Ven*) aequalis; est
enim antisio (antiso, *VenD*) redaequo (redequo *Ven*), et antisium (antium *Ven*) redaequatum seu
redaequatio, quod si abolitum in lucem revocare verbum volumus, significantius et latinus dicitur
‘responsus’, siquidem gradus illi sibi invicem aequalitate sua respondent. Sunt tamen (tamen *T²*,
autem *TF*) qui antiscium non antisium scribant, quod nomen, cum ab umbra ducatur, videtur
significare quod gradus in gradum contrariam umbram mittat non quod **112** lucis *R*] lucis *Ven*

101 Marcellinus refert: cf. Ammianus Marcellinus, *Res gestae*, XXII 15, 31, p. 288: ‘unde Antiscios eius incolas vocant’.

quoniam partes ipsae aequaliter a solstitialibus punctis absunt. Ac de antisciiis
hactenus, quorum observationem maximarum manifestissimarumque signifi-
115 tionum esse ipsi saepenumero experti sumus.

113 de antisciiis $R^{2in\ ras.} VbS]$ de antisiiis $VenTFD$, de antisii Vb
expertissimus Vb

115 experti sumus $RVbP]$

TEXTUS LXXIX

Mars cum in undecimo est loco, qui hunc sic habet, domino suo non dominatur.

COMMENTATIO

5 [1] Superius duobus in locis ante oculos Ptolemaeus nobis posuit genituras eorum, sive clientium sive subiectorum, qui heris dominisque suis non modo cari acceptique futuri essent, verum tantam apud illos auctoritatem habituri, ut impe-
rare eis viderentur, illorumque voluntates pro suo arbitrio moderari. [2] Hoc
verbo quando contrarium futurum sit nobis ostendit, figura proposita, ex qua
10 clientis studium adversus dominum rursusque | domini in clientem benivolentiam mutuamque inter se convenientiam non modo nullam futuram intelligere
possimus, sed rixas potius et odia contentionesque. 150r

[3] Atque ut ad rem ipsam veniamus, decimus figurae locus, quod non semel dictum est, heris ac dominis attribuitur, undecimus ipsorum domesticis atque
15 clientibus. [4] Mars igitur, cum sit dissidiorum auctor ac discordiarum excitator, propter vehementissimos cholerae cui praeest motus, videtur id efficere uti natus ille, in cuius genitura ipse in undecimo loco fuerit inventus, parum fideliter concorditerque sit cum domino suo victurus. [5] Quin imo simultates, rixas ac discordias etiam manifestas Mars sic collocatus inter herum ministrumque excita-
20 bit ac, siquando in certamen ventum fuerit, ministri partes longe imbecilliores ac deteriores reddet, cum locus undecimus decimo longe sit auctoritate ac viribus inferior.

[6] Mars enim cum rapax et incontinens et audax sit, natum illum rapacem futurum indicat et infidelem et profusorem et temerarium, quibus vitiis qui prae-
25 ditus fuerit, non modo in administrandis rebus domino satisfacere non poterit, qui nil prius maiusque a ministro exigit quam ut fidelis et continens et | ingenii 150v

15 Mars igitur *RT*²] Mars *T* 17 fuerit inventus *R*²*manu Pont. VbS*] fuerit *VenTFDVbR*
26 continens *RVb*²] incontinens *Vb*

2 domino suo non dominatur: Pontano's translation reflects the reading of the βγ families of manuscripts of *Καρπός*, cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LXXIX, p. 55, l. 14 (with the related Boer's apparatus note): 'οὐ κυριεύει [...] πρὸς τὸν ἴδιον κύριον', but 'οὐ καθαρεύει' in the Boer's text. 5 Superius duobus in locis: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XLVIII and XLIX.

maxime moderati sit, sed illum in odium iramque provocabit, cum propter audaciam temeritatemque in certamen cum domino descendere dubitaturus non sit.

- [7] Haec Mars in undecimo loco geniturae clientis positus praestat, qui locus,
 30 cum domini etiam substantiam ac res familiares indicet, videtur ob Martis praesentiam significare ministrum illum domini pecuniam infideliter administraturum ac rebus illius familiaribus incommodo futurum, quibus e rebus ea quae dicta sunt necesse est proficiscantur.

27 sed illum *R*] sed ullum *Ven* in ... propter *R*] in odium iramque provocabit, cum provocabit cum propter *D*

TEXTUS LXXX

Cum Venus Saturno coniungitur habetque hospitorem aliquem in loco septimo, qui natus est sordidi coitus erit.

COMMENTATIO

- 5 [1] Appetitus libidinis et ea vis animae, quae hodie concupiscibilis dicitur, Veneri attribuitur, ut ante docuimus. Sed cum alii in coeundo sint elegantes munda-
dique, alii sordidi atque inquinati, hoc unde proficiscatur Ptolemaeus ostendit, docens sordidi coitus Saturnum auctorem esse, si Veneri in genitura misceatur.
- 10 [2] Non solum autem Venus Saturno coniuncta, verum in Saturni finibus inventa geniturae tempore spurcae libidinis culpam movet. 151r
- [3] Quocirca natus ille qui Saturno Venerem commistam habet in genitura, fedissimi coitus erit, propter Saturni squalorem ac sordentem naturam, cuius contactu Venus ipsa, licet elegantiarum habeatur dea, mirum in modum inficiatur, utpote contagione corrupta; quod tunc omnino continget cum hospitator,
- 15 hoc est dominus signi aut finium in quibus Venus posita est, aut planeta qui plures in signo eo praerogativas habet, in septimo collocatur, qui locus nuptiarum et rerum Veneris est.
- [4] Cum enim haec omnia simul convenerint, fieri non poterit quin homo is sordidae libidinis futurus sit. [5] Ipsa vero coeundi sordities ac turpitudine unius
- 20 generis non est, sunt enim qui puellas oderint, vetulas sequantur, alii qui, relictis ingenuis, ancillas ac servas depereant, alii qui nisi fedissimas atque abiectissimas meretrices nolint cognoscere, non nulli qui manibus oscena patrent, aut, cognitionis iure violato, sanguini (id est filiabus neptibusque) non parcant, aut mulieribus ipsis obsceno more utantur.
- 25 [6] Quocirca hospitatoris natura qualitasque signorum considerata est, videndusque planetarum ipsorum, hoc est Veneris, Saturni et hospitatoris status

5 concupiscibilis *R²in ras. manu Pont. VbS*] appetitiva (= *Va*) *VenTFVb*, appetiva *D* 16 praerogativas *R*] praerogativis *TD* in septimo collocatur *R²Vb²*] in septimo loco collocatur *VenTFDVbR* 19/20 unius generis *RVbP*] unius *Vb*, unius generi *D* 20/21 relictis ingenuis *R*] relictis ingenius *D* 21 depereant *R²Vb²*] deperiant *VenTFDVbR* fedissimas *R*] fidissimas *D* 22 nolint cognoscere *R²Vb²*] cognoscere nolint (nolunt *F*) *VenTFDVbR* 26 videndusque *RDVbP*] videndumque *VenTFVb*

2 habetque hospitorem: Pontano's translation reflects the reading of the βγ families of manuscripts of *Καρπός*, cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LXXX, p. 55, ll. 17–18 (with the related Boer's apparatus note): 'καὶ ἔχει οἰκοδεσπότην', but 'καὶ ἔχει οἰκοδεσποτίαν' in the Boer's text.

ac figuratio, ut vitia ipsa notiora fiant, | cum fieri possit ut coeundi turpitudine sit 151v
etiam diversi generis.

27 ut coeundi *RVbP*] ut *om. Vb* 27/28 sit ... generis *RVbS*] diversi etiam (*om. F*) generis sit
VenTFDVb

TEXTUS LXXXI

Tempora modis septemprehenduntur: ab intervallo duorum dominorum;
ab intervallo configurationum inter se; ab accessu alterius ad alterum; ab intervallo
inter se alterius ipsorum et loci rem quaesitam significantis; ab occasu stellae
5 cum additione atque ademptione; et a mutatione dominatoris, et ab accessu
planetæ in locum suum.

COMMENTATIO

[1] Qua ratione quibusque regulis observandis cognoscamus quo tempore per-
ficiendum, aut quando eventurum sit, id de quo mathematicus consulitur, quod-
10 ve iam coeptum aut animo destinatum est, Ptolemaeus hac in parte docet. [2] Et
prima quidem regula est uti ambos dominatores, hoc est ascendentis et loci in
quo collocata est significatio rei consultae sive inceptae, aut iam incipiendae
animoque destinatae, diligenter inspiciamus, et illorum configurationes statum-
que consideremus, hoc est quemadmodum sint in coelo collocati, quibus etiam
15 planetis copulentur, | et ad quae loca quasve stellas ferantur, quae habeant praesi- 152r
dia, sint ipsi validis viribus an imbecillis, quaeque alia multo studio videnda sunt,
quippe cum ex hac inspectione eventus qualitas intelligatur, sit ne res ipsa facilis
an difficilis factu, ventura ad finem destinatum, an in ipso principio, sive in medio
cursu destituenda, et si quibus adiumentis fulcienda, aut contra impedienda;
20 quorum omnium ipsa coeli figuratio diligenter considerata index erit.

[3] Sed nec oblivisci debemus eorum quae supra de Luna deque Solis Lunae-
que coniunctione ac de domino revolutionis anni praecepta sunt. [4] Nec
praetereundum est id quod de Lunae observatione traditum est, id est an sicui
planetæ corpore aspectuve non copulatur, forte per aliquas stellas fixas qualitatis
25 eiusdem copuletur. [5] Quibus omnibus consideratis atque in balance, ut ita dixe-
rim, suspensis, quaeretur rei ipsius tempus, hoc est quando res incepta destinata-

2prehenduntur *R*]prehenditur *To* 10/11 Et prima quidem *RVbP*]quidem *om.* *Vb*
18 an in ipso principio *R*]an ipso principio *D* 20 index erit *R*]iudex erit *D* 21 oblivisci *RT*]
obsisti *T*, oblisti *Ven*

4 ab occasu stellae: again, Pontano's translation reflects a peculiar reading of manuscripts of the $\beta\gamma$ families: 'ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ ἀστέρος' (but: 'ἀπὸ τῆς δόσεως τοῦ ἀστέρος' in the Boer's text); in addition, as in the $\beta\gamma$ manuscripts, an entire line of Boer's text is omitted: Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LXXXI, p. 56, l. 5.

ve perficienda sit, quod quidem tempus colligetur ex dimensione graduum inter ipsos dominatores interiectionum.

[6] Quam interiectionem Graeci *diastasin* vocant nos et ‘intervallum’ et ‘intercapedinem’ et ‘interstitium’ dicimus; recentiores ‘distantiam’ volucitant. Gradus 152v igitur interlabentes, servata lege ascensionum, tempus demonstrabunt, atque haec quidem prima inspectio est.

[7] Secunda contemplandi temporis via ratioque est videre qui tunc inter dominatores sit aspectus, atque ubi nullus aut nondum perfectus fuerit, quot 35 interiecti gradus sint, dum ad coniunctionem aut mutuam ad aspectum veniant numerare. [8] Quin etiam ut rei facilitas difficultasque intelligi possit, sit ne etiam res illa consumanda, dum ipsi dominatores aut coniunguntur aut se invicem aspiciunt, videnda est tum configurationis huius collocationisque planetarum aliorum tum etiam signorum qualitas ac natura. Frustra enim tempus quaeritur, ubi 40 destinatum opus in cassum susceptum est.

[9] Tertia regula temporum inveniendorum, sive anni sive menses diesque futuri sint, hoc praecipit ut, observato dominatorum inter se intervallo, videamus quo tempore alter sit ad locum alterius perventurus, sive dominator ascendentis ad locum dominatoris rei quaesitae aut destinatae, sive dominator rei ad locum 45 eius qui est ascendentis dominator, sive ambo coituri sint, quo tempore eadem illa quae diximus considerata sunt.

[10] Quartus colligendi temporis modus hic traditur, | ut iuxta legem ascensionum dimetiamur spatium quod est inter locum rei quesitae et alterum dominatorum, quos duos esse dictum est. Ipsum enim spatium, id est gradus interiecti, 50 annos, menses diesque plane significabunt.

[11] Quinta observatio docet inspicere uter dominatorum prior ad occasum sit perventurus; is enim cardo rerum exitum indicare cum primis creditur, quo inspecto, videndum est quanto tempore, id est post quot menses annosve, ad occasum, id est ad locum occidui cardinis, proficiscetur. [12] Et per hunc maxime modum efficiendae rei celeritatem tarditatemve aut mediocritatem intelligemus; quod tempus ut exactius definiri possit, servandum est quod in vitae spatio 55 dimetiendo servari debere a Ptolemaeo praeceptum est, siquidem videndae sunt

30/31 vocitant ... tempus R] *om. Ven* 31/33 demonstrabunt ... temporis $R, T^2 \text{ manu Pont.}$] *om. T*
42 inter se RT^2] *om. T*

57 a Ptolemaeo praeceptum est: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 11, pp. 202–23. See also George of Trebizond, *Commentarii*, f. 70r, ll. 7–19: ‘dicit autem “cum additione vel subtractione” sicut docuit in *Quadripartito* de subtractione additioneque ad tempus ab apheta datum, nisi quod hic non quemadmodum ibi data subtractave tempora eodem semper modo accipiuntur. Nam ille numerus modo pro horis, modo pro diebus, modo pro septimanis, modo pro mensibus, modo pro annis hic est accipiendus secundum planete addentis aut subtrahentis dispositiones, et rei ac signi qualitatem semper atque ubique diligenter considerandam’.

stellarum configurationes et quid quisque planeta vel addat vel demat, quanvis fortasse non eodem modo et hic et in spatio vitae temporum ratio habenda sit.

60 [13] Nequaquam etiam signorum qualitas relinquenda est inobservata, quando et ipsa quoque ad tarditatem celeritatemque non parum collatura videntur, cum signa ipsa alia tarda alia festina alia mediocris motus esse perhibeantur.

[14] Sexti modi ratio est ut, cum dominator regrediens | et (ut hodie dicunt) 153v retrogradus fuerit, quod vires ad praestandum aliquid parum validas tunc habeat, 65 non ante sententiam de pollicitis eius (siquid polliceri videbitur) feramus, quam recto cursu progredi coeperit; itaque intervalli eius nullam rationem habebimus, donec recto cursu ferri incipiet, sed regressionis stationisque tempore praetermisso, intervallum distantiamque ex eo loco capiemus unde rectus progredi coeperit. [15] Gradus enim directionis progressionisque intervalli principium erit, quo 70 intervallo cognito, temporis quoque intervallum cognoscetur.

[16] Idem servandum erit cum dominator solaribus radiis occuletur et (ut hodie dicunt) combustus fuerit; quid enim oppressus ac latitans praestare dominator potest? [17] Quocirca expectandum est dum Solis evadens radios, suique iuris factus, atque aliquanto longius ab illo digressus, oriri incipiat, ac matutinus 75 appareat, tunc enim ab eo gradu, in quo matutinus efficitur, sumenda distantia est; qua sumpta, de tempore ipso sententia ferri poterit.

[18] Septimo praecepto docemur videre quo tempore dominator, qui significantior est, in locum suum perventurus est, et domum exaltationemve suam, aut locum in quo praerogativam optineat, ingressurus. [19] Ex duobus enim | domi- 154r natoribus significantior praeferendus est, sive is rei consumationem promittat, sive contra difficultatem, inceptumque ipsum frustrari videatur. [20] Is enim domicilium suum ingressus, viribus auctus, tunc quid futurum sit decernet. Quod ut manifestius fiat, coeli figuratio inspicienda est, cum domum ipsam aut exaltationem ingreditur.

85 [21] Praeceptis his etiam praecepta illa pro rei natura videntur accommodanda, quae supra tradita huic investigationi utilia erunt. Quid enim aut difficilius est, aut exactiore diligentia indiget quam non solum qualis rerum eventus futurus sit praedicere, verum etiam eventus ipsius certum tempus diemque praescribere?

59 habenda sit $R^{2in\ ras. VbS}$] habenda est *VenTDVb*, habenda *F* 60/61 quando et ipsa quoque *R*] quando et ab ipsa quoque *F* 65 feramus $R^{2in\ ras. VbS}$] feremus *VenTFDVB* 67 incipiet *R*] incipiat *F* 75 appareat ... matutinus *R*] *om. D* ab eo R^2] eo *om. R* 76 qua ... poterit *RVbP*] *om Vb* 81 difficultatem, inceptumque *RVbS*] difficultatem et inceptum *VenTFDVB* 82 domicilium suum RT^2] domicilium *T* 87 exactiore RT^2] exactione *T*

TEXTUS LXXXII

Cum figurae aequales erunt, novilunii aut plenilunii horoscopum inspicere, quae si etiam aequalis fuerit, ad ferendam sententiam ne properes.

COMMENTATIO

- 5 [1] Hoc praeceptum et generale videtur, quippe quod rebus omnibus accommodari potest, de quibus mathematicus consulitur, et singulare, cum regulis, quae de perscrutando tempore traditae sunt, recte annecti queat. [2] Atque ut generaliter traditum | intelligamus, referamusque ad ea omnia de quibus consulimur, quaeque an futura sint et qualia futura sint ipsi perscrutamur, sic mihi 154v
- 10 videtur observandum uti, figura constituta, planetarum situm, praerogativas, conditionem, aspectus, defluxionesque investigemus, et cardines cardinumque ipsorum ac rerum significatores de quibus consulimur, quasque agendas suscipimus, observemus. [3] Quibus reliquisque necessariis probe inspectis, qui planetae ad rem perficiendam conducant, qui ne fiat obstent diligenter animadvertemus.
- 15 [4] Ubi enim et validiores et plures maximeque superiores planetas adiumento ac praesidio esse invenerimus, contra qui adversentur pauciores imbecillioresque, licet aliquo cum impedimento ac difficultate rei illius eventus futurus sit, incommodique aliquid in medio interim cursu aut in ipso initio aut denique prope exitum passura sit, ex sententia tamen eius, qui rem ipsam agendam suscepit, con-
- 20 ficiendam pronunciabimus.
- [5] Quod si aequales vires auxiliantium adversantiumque viderimus, eademque utriusque partis auctoritas fuerit, tunc ne incerti huc atque illuc feramur, interlunium seu plenilunium antecedens considerandum est; ad quod ubi confugerimus, coeli figuram constituemus, et cardinum | dominos, figuraeque 155r
- 25 dominatorem et planetarum aspectus collocationesque contemplabimur. [6] Qua in figura si amicos inimicosque paribus viribus munitos, aequalique potestate praeditos, invenerimus, sententiam differemus.
- [7] Quod autem Ptolemaeus dicit festinandum non esse ad praedictionem, innuere nobis videtur adhuc quaerendum atque expectandum esse aliquid, quod
- 30 tamen pro natura rei fieri non semper poterit. [8] Nam si res ipsa eiusmodi est ut, si nunc omittatur, fieri amplius nequeat, nescio quid ultra quaerendum expectan-

3 ne properes R] ne properas F 15/16 adiumento ac praesidio R] adiumento ac praesidio D
17 aliquo ... impedimento R^{2in ras. VbS}] aliqua cum impeditio (= Va) VenTFDVb 18 in medio
interim cursu R] in medio interim cursum F 26 paribus viribus RVb²] partibus viribus Vb
30 ipsa eiusmodi est R^{2in ras. Vb}] huiusmodi est D

dumque relinquatur. Sin eiusmodi est quae alio tempore suscipi, aut suscepta intermissaque instaurari, ac rursum (ut ita dixerim) resumī, queat, non frustra expectandum esse praecipitur.

- 35 [9] Quam ob rem in negotiis huiusmodi, ubi post aequalem figurarum librationem viderimus non multum temporis abfuturum dum adversantes illi planetae in loca depressa atque abiecta corruant, suamque omnem auctoritatem amittant, contra ut planetis auxiliaribus maiores vires et amplior potestas accedat, in id tempus iudicium nostrum reservabimus. Sed nec oblivisci debemus quid
40 genitura, quid anni conversio, quid temporum dator promittat.

[10] Si vero praeceptum hoc ut particulare superiori regulae adii|ciemus, hoc 155v servabimus ut figuras ipsas intervalla accipiamus, ex quibus tempora colliguntur, ac si septem quas tradidit vias secuti, eadem tempora invenerimus a pluribus atque potentioribus significari, tunc ore libero pronunciemus. Sin ea differentia
45 fuerit ut cernere nequeamus in quam potius sententiam eundum sit, ad figuram lunaris cum Sole coitus aut oppositionis, ut dictum est, confugiemus, quae ubi aequalis fuerit, ancepsque apparebit, prudentis est mathematici nihil pronuncia-
re.

- [11] In hac vero plenilunii seu novilunii figura, ut in aliis, observandus erit
50 numerus graduum qui inter horoscopum et dominatores, de quibus ante dictum est, intererunt.

38 amittant R] omittant TF 41/42 hoc servabimus RT²] om. T 45 eundum sit RVb²] eundem sit Vb 45/46 ad ... coitus R] ad figuram lunarem cum Sole coitus F 50 numerus graduum RVbS] graduum numerus Vb

TEXTUS LXXXIII

Tempus impetrationis inter impetrantem ac regem affectionem indicat. Cathedra autem indicat ea quae actionis sunt.

COMMENTATIO

5 [1] Hoc enunciato monemur quid observandum, imo quid iudicandum sit cum magistratus, praefectura, sacerdotium, potentatusve aliquis confertur, ut cum a regibus dono aut virtutis gratia conferuntur oppida, tetrarchiae et qui hodie baronatus dicuntur.

[2] Hora, inquit, qua quis a principe magi|stratui, munerive aut baronatu 156r
10 praeficitur, id est coeli figuratio quo tempore rex, princeps, pontifexve sacerdotium, administrationem, praefecturamve confert, declarat animum atque affectionem et eius qui confert et eius in quem munus ipsum confertur.

[3] Fieri enim potest ut eiusmodi collatio aut magistratus designatio ab inimico potius quam ab amico proficiscatur animo, aliumque quam qui existimatur
15 finem respectet, quod planetae tum benefici tum malefici eorumque configurationes cardinumque, hoc est ascendentis ac culminis qualitates, eorumque dominatores significabunt. [4] Tempus igitur designati magistratus aut sacerdotii aut collati muneris diligenter a mathematico inspectum, animum, mentem atque affectionem dantis atque accipientis quales invicem tunc sint, quales etiam sperari
20 post debeant, declarat.

[5] Cathedra, id est tempus quo is qui magistratui praepositus est sedere pro tribunali aut in sella curuli primum coepit, aut collati muneris, sacerdotii aut tetrarchiae dynastiaeve possessionem adipiscitur, demonstrat quales futurae sint actiones eius qui tetrarchiam, sacerdotium magistratumve gesturus atque administraturus est; sit ne etiam administratio ea futura cum laude, quaestu ac subiec-
25 torum popu|lorum benivolentia an contra. 156v

[6] Sed in ipsa possessione adipiscenda illud considerandum est quod non una est ubique tradendae accipiendaeque possessionis ratio; alibi enim insignia quaedam traduntur, quibus acceptis, per urbem ornatus incedit is qui magistratui
30 praefectus est, alibi, ascenso praetorio in solio sedet, alibi alius atque alius mos servatur.

2/3 Tempus ... autem *RVb*] tempus petitionis significat dispositionem inter regem et rem petitam
possessio autem *Vb^{2mg}*(= *Va²*), *del. Vb³* 7 virtutis *RT²*] virtutibus *T* 10 id est *R*] *om. F*
pontifexve *RVbP*] pontifexque ue *Vb* 13 collatio *R*] collocatio *F* 21 praepositus est *RT²*] praepositus *T* 25 ac subiectorum *R*] an subiectorum *F*

[7] Hoc praeceptum plane declarat errare illos qui ad praedicendum qualis administratio futura sit horam concessi magistratus capiunt, neque enim magistratus designatio gerendi eius principium est, neque ante rei cuiuspiam dominus
 35 quis dicitur quam rei ipsius possessionem ceperit.

[8] Quae graece *cathedra* dicitur hodie novo quodam et graecanico nomine inthronizatio vocatur; cathedrae autem nomine possessionis adeptio intelligenda est, quacunque ratione possessio capiatur, dum illa sit traditae administrationis principium. [9] Ipsa cathedra commodissime a nobis solium dici posset, quod
 40 solium dignitatis sedes sit; non minus commode diceretur etiam sella curulis, quanvis sella curulis non omnium magistratuum sed maiorum olim esset.

[10] Quae a nobis dicta est impetratio graece dicitur *probole*, a recentioribus vocari solet obtentio, sed de verbo solliciti ne simus, dum res ipsa plane intelligatur, | impetratio igitur sive optentio intelligatur actio illa regis principisve qua
 45 subiectum, familiarem vel amicum praefectura, tetrarchia aut dominatu aliquo donat, aut praetorem designat; cathedra, autem, actio illa cum ipse praetor designatus praeturam init aut praefecturam, aut collatae ab rege tetrarchiae primam et solemnem illam possessionem, de more patriae, capit.

[11] Sunt etiam qui *probolem* non impetrationem optentionemque intelligi
 50 velint, sed petitionem, sicque transferendum censeant: tempus petitionis inter rem petitam ac regem affectionem indicat, quod mihi non placet; nam, cum subdat cathedram, id est tempus captae possessionis, indicem esse futurarum actionum, nec possessio sequatur nisi impetratio concessioque antecesserit, de impetratione prius mentio facienda erat, praesertim cum petitiones saepenumero
 55 vanae sint, frustra susceptae. [12] Ad haec de affectione regis non erga rem petitam, sed erga eum cui concessa est dubitari ac quaeri magis convenit.

33 concessi magistratus R] concessit magistratus F 34 rei cuiuspiam dominus RVb²] rei cuiuspiam eius dominus Vb 35 possessionem ceperit R^{2in ras.} VbS] possessionem invaserit VenTFDVb 41 quanvis sella R^{2in ras.} VbS] quamquam sella VenTFDVb 43 solliciti R] silliciti D ne simus RVb²] ne sumus Vb 44/45 qua subiectum R] quae subiectum D

37 inthronizatio vocatur: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, LXXXIII, f. 114vb: 'hora adeptionis dignitatis est ei quod erit inter illum et principem eius; hora vero intronizationis eius est modus eius in opere suo'. 49 Sunt ... qui: source not found.

TEXTUS LXXXIV

Mars, cum est ascendentis dominus tempore captae possessionis, praestque secundo loco, aut copulatur domino secundi, multum damnum afferet. |

157v

COMMENTATIO

5 [1] Cum dixisset tempus cathedrae significare qualis futura esset administratio eius qui magistratum iniret, aut gubernandae civitatis habenas acciperet, subdit praeceptum quod arbitramur a Ptolemaeo traditum tanquam re atque usu ipso comprobatum. [2] Quod ut clarius fiat, non ab re fuerit ea repetere quae superius dicta sunt, cum de malitia undecimi ac secundi loci loqueremur.

10 [3] Dictum est autem in creandis principibus ac regibus locum decimum ipsis regibus attribuendum, quod idem fit in creandis magistratibus, praefectis ac baronibus, quique civitatibus ac provinciis imperitant; [4] primum vero locum subiecto populo attribuendum. Dictum est etiam locum undecimum attribuendum censui principis ac regis, nec non praefecti, dynastae ac tetrarchae qui
15 creatur, secundum autem subiectorum populorum censui, domesticisque facultatibus; quod undecimus locus decimo, secundus primo succederet.

[5] Tempore igitur cathedrae decimus locus praefecto ac baroni, primus populo qui eius temperationi imperioque committitur, secundus populi censui attribuitur. Qua e re fit ut populi census subiectorumque facultates a praefecto ac
20 tetrarcha illo diripiendae ac vexandae sint in cuius cathedra Mars ascendentis dominus fuerit, atque in secundo loco collocatus, aut saltem domino loci ipsius aliqua ratione copulatus. [6] Siquidem malitia secundi loci rerum familiarium populi detrimentum in eiusmodi creationibus cathedrisque decernit, quae direptiones eo saeviores erunt quo Mars ipse validior fuerit.

25 [7] Etenim Martis qualitas ut ignea fervensque cum admodum violenta sit, arguit praefectum, tetrarcham et principem illum violentum, rapacem et iniurium fore; cuius animus manusque temperare a rapinis nequeant. [8] Copulatio autem ipsa intelligenda est non modo cum Mars ac secundi loci dominus coniuncti eodem in signo fuerint; verum etiam cum se aspexerint, aut siquo convenientiae ac societatis genere mutuo se complectentur.
30

6 civitatis *R²in ras. Vb²* civitates *Ven Vb* 12 quique *R*] quinque *D* 14 tetrarchae *R*] tetrarchie *Ven* 18 temperationi *R*] temporationi *D* 19 Qua ... ut *R*] qua e re fit aut *F* 24 validior *R*] eo validior *F*

8/9 superius dicta sunt: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XXXIX.

[9] Inficit profecto Mars locum secundum sive illum corpore suo insideat, sive domino eius aliqua irradiatione societateque misceatur, cumque ascendenti signo imperet, cuius quidem dominus est, imperium grave administrationemque violentam portendit. [10] Porro imperandi acerbitatem atque in administrando
 35 violentiam improbitatemque necesse est popularium divitiarum | direptio sequatur. 158v
 [11] Quod si a contrariis argumentari licet, facilis et aequa gubernatio futura decernitur, quotiens tempore quo praefectus primum in solio sedet, aut rex regni habenas suscipit, Iupiter ascendentis dominus est, ac secundo in loco collocatus, aut secundi loci domino copulatus. [12] Arguit enim moderatorem iustum et
 40 temperatum ac popularis boni studiosum iuxta naturae suae benignitatem ac moderationem.

[13] In ferenda, autem, sententia praecipue videndum est cuius naturae sit planeta secundi loci dominus, cui Mars copulatur, atque in qua coeli parte positus, et a quibus aspiciatur, et quo etiam aspectu, ut sententia ipsa undique sibi
 45 constet, et qui eam laturus est sciat illam ratione temperare, ubi videbitur ob radiationem quampiam temperanda.

36 Quod ... contrariis *RVbP*] a *om.* *Vb* **43** loci dominus *R*] loci domino *Ven* **46** temperanda *R*] after temperanda *Rmg. manu Pont.*, writes: addendus graecus textus

TEXTUS LXXXV

Cum ascendentis dominus secundi loci domino configurabitur, sponte princeps multas impensas faciet.

COMMENTATIO

- 5 [1] Et haec et quae antecedit observatio cathedris, id est magistratibus, praefecturis, regnisque auspicandis accommodatur. Nam si configurationes huiusmodi in alicuius genitura contigerint, alia | ratione contemplandae sunt. Et superiori 159r quidem verbo de Marte tantum locutus est, hoc vero quod sequitur de planetis omnibus.
- 10 [2] In auspicando inquit magistratu, praefectura, dominatu ac regno, hoc est quo tempore quis primum init magistratum, praefecturam, dominatum, regnum, si ascendentis dominum secundi loci domino configuratum habuerit, is, sive praefectus, sive princeps, pecuniam multam sponte erogaturus est. [3] Quid si Mars fuerit, ut est dictum? Ne autem in hoc ipsi peccemus, aut Ptolemaeum ut sui
15 ipsius oblitum accusemus, sic interpretabimur ut superior observatio ad populum subiectum referatur, considereturque ut ad cives ipsos pertinens, quippe qui sint male impotenterque habendi ac domini praefective manibus diripiendi; haec vero non ad subiectum populum sed ad ipsum tantum principem referatur.
- [4] Fieri enim potest ut urbium rectores rapaces sint, et nihilominus quod
20 rapiunt ad splendorem ac munificentiam conferant; contra ut abstinentes sint, commodorumque publicorum studiosi, ac nihilominus propriae pecuniae nihil parcant sintque de suo liberales ac magnifici. [5] Quotiens igitur qui magistratum init, aut regnum dominatumve auspicatur, planetam ascendentis dominum | 159v secundi loci domino coniunctum aut utrumque invicem se aspicientem habet, cum domini locorum vires auctoritatemque communicent, et alteri alter commisceatur, ita quidem animo afficietur ut in sumptus, magnificentiam splendoremque suam conferre pecuniam velit. Et sumptus quidem faciet propter dominum

7 contigerint R] contingerit F, contigerit D 15 oblitum RVb²] oblatum Vb 24 se aspicientem habet R] se aspicientes habet Ven, se aspicientem habeat F 25 cum domini R] domini Ven communicent R] communicentur Ven

13/14 Quid si Mars fuerit: Cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 115ra: ‘non est aliqua dubietas si fuerit Mars dominus ascendentis, cum planete non infortunent dignitates suas, quin dispergat et impediatur quicquid est in secunda ex rebus aliorum, et salvabit quod est ascendentis cui ipse preest; et hoc modo solvitur error qui habetur ex verbo premissio’.

loci, qui est census atque pecuniarum, ac iuxta loci ipsius proprietatem; sponte
 vero, propter dominum ascendentis, qui animi commotionem eam non aliunde
 30 magis quam a se ipso excitat.

[6] Quales autem futuri sint sumptus, et quibus pro rebus, ex ipsa figuratione
 quaerendum est; fieri enim poterit ut futurae sint profusiones in convivia, resque
 amatorias et voluptarias.

28 iuxta loci ipsius *R*] iusta ipsius *Ven* 31 sint *R*] *om. F* 33 et voluptarias *R*] et voluptarias
 populo subiectisque attribuitur *D*

TEXTUS LXXXVI

Sol est fons vitalis potentiae, Luna naturalis.

COMMENTATIO

[1] Hactenus de cathedris magistratibusque ineundis dominatibusque capiendis. Quoniam autem Solem Lunamque animato corpori praeesse satis constaret, hac in parte Ptolemaeus explicat nobis cui potentiae animalis ipsius, quod ex corpore et anima constat, praesit Sol, cui etiam praesit Luna. [2] Quam ad rem aperiendam antequam venio, placuit prius verbum ipsum, quod potentia a nobis traducitur, quod | graece sit declarare. Id nomen graece *dynamis* est, quod nomen 160r
10 tum potentiam tum vim potestatemque significat. Sed quia nomen 'vis' genitivo singulari caret, iccirco potentiae vitalis dicimus loco vitalium virium, quod graece sit genitivus singularis non pluralis.

[3] Sed haec vis potentiaque, id est *dynamis*, ab his qui nunc philosophantur etiam 'virtus' appellatur, et quanquam virtus sit animi, atque assuescendo comparetur, sitque eius contrarium vitium, voluere tamen scriptores quidam hanc 15 quoque vocem ab animo ad alia transferre, ut cum dicunt 'virtutes haerbarum', 'virtutes generandi ac nutriendi', et 'stellarum' quoque atque 'elementorum virtutes'. [4] Quod fecisse pluribus in locis Marcum Vitruvium, qui Augusti temporibus scripsit, videmus; nam et aquarum et materiae et arborum virtutes dicit. 20 [5] Quod ideo hic attigimus ut qui agrestius philosophantur sciant nos potentiam vitalem dicere eam quae ab ipsis vitalis virtus dicitur.

[6] Virtus igitur potentiaque ac vitalis vis sive potestas, a qua est ut per generationem vita utamur, ad Solem referenda est. A Sole enim, tanquam a fonte quodam, manat, cum sit princeps ac moderator luminum reliquorum, sit dator lucis, 25 unde et qui nascuntur in lucem venire dicuntur, auctor etiam generatio[nis], quippe cum calore suo et moveat et mota vivificet. 160v

2 Luna R] *om. Ven* 12 genitivus singularis R] genitivus singularis D 14 'virtus' appellatur R]
virtus appellatur T animi R] *om. F* comparetur T²] comperetur TD 17 virtutes generandi
R] generandi Ven 20 agrestius RVbS] rusticius VenTFDVb

2 Pontano's translation of this aphorism is very short, and does not correspond to the text of any of the preserved Greek manuscripts; probably, the reason is the one expressed further on, in his commentary on par. 13. 18 Marcum Vitruvium: cf. Vitruvius, *De architectura libri*, VIII 3, 27 p. 187; X 14, 3 p. 254; II 9, 1 p. 49; on the Latin translation of the Greek *δύναμις* see Valla, *Repastinatio*, I 10, p. 74.

[7] Quid enim aliud vita est quam vivificati corporis continuus motus? Quod ita esse mors ostendit. Et quia ceterae vires virtutesque atque potentiae nisi vivificatum corpus sit inesse corpori ipsique animali nequeunt, iccirco vitalis potentiae
30 fons Sol esse dicitur, quod ab eo tanquam a fonte et vita et coetera alia veluti a principio manent ac fluant.

[8] Naturalis vero vis potentiaque per quam corpora vigent et, ut hodie dicunt, vegetantur, ad Lunam referenda est, quod ea ipsa in frigido humectoque dominatur, et cum a Sole illustretur, Solis ipsius ministerium adiuvans, materiam ipsam
35 et conciliat, et a Sole vivificatam vegetat, illa etiam, quae vegetandis corporibus necessaria sunt, subministrans.

[9] Quid autem sit vegetare omnes intelligunt, qui arborum atque haerbarum corpora contemplantur, quae quidem sine ira cupiditateque ipsa per se foveantur, ac vigorem retinent. Unde Sol ipse spiritus, id est vitalitatis, ut sic loquar, Luna
40 corporis domina vocatur.

[10] Sed ad graeca nomina atque ad translationem ipsam redeamus. Graece *physis* natura est, et *physicon* naturale; item *phyton* planta seu stirps ac germen, et *phyticon* vegetativum. [11] Hoc propterea dicimus quod sunt qui arbitrentur Ptolemaeum potius scriptum | reliquisse *phyticum* per litteram ‘t’, hoc est: ‘vegetabile’, quam physicum per litteram ‘s’: ‘naturale’, ac dixisse Lunam fontem esse
45 potentiae vegetabilis potius quam naturalis. 161r

[12] Illud etiam omittendum non est et huic enunciato et compluribus aliis, Chaldaeos translatore multa addidisse, quae graece scripta non sunt; et ipsis quoque Ptolemaei verbis a graecis interpretibus etiam aliquid adiectum, dum nonnulla, quae a prioribus explanationis gratia adiecta sunt, sic a posterioribus accepta
50 fuere ut ea Ptolemaei esse crederent. [13] Adiecta sunt igitur loco huic quod Saturnus esset fons eius potentiae quae ‘retentiva’ dicitur, quanvis sint qui ratio-

27/28 Quod ita esse mors *RT*²] quod ita mors esse *T* 31 manent ... fluant *RVenDVB*²] emanant ac fluant *TVb*, emanant ac fluant *F* 35 a ... vegetat *R*] a Sole vivificatam atque vegetatam *Ven* 41 Graece *R*] Graeci *Ven* 44 per litteram ‘t’ *R*] per litteram ‘et’ *Ven* 45 per litteram ‘s’ *R*] per litteram ‘si’ *Ven* 50 adiecta *R, T*²*manu Pont.*] diecta *T* 52 quanvis sint *R*²*in ras. VB*²] quanvis sunt *VenTFDVB**R*

43 sunt qui arbitrentur: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, ff. 71^v l. 25–72^r l. 7: ‘Sol, inquit, vitalis virtutis fons et origo est [...] Luna vero naturalis; credo “vegetative” ipsum scripsisse sed, errore librariorum, sic esse scriptum in graeco; naturale enim *physicum*, vegetativum *phyticum* Greci appellant. Inter haec autem vocabula — physicum dico et phyticum — unius literae immutatio est’. 51 Adiecta sunt: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, LXXXVI, f. 115ra: ‘Sol est origo virtutis vitalis que est cordis; Luna est origo virtutis naturalis epatis; Saturnus origo virtutis receptivae; Iuppiter virtutis crescentis et vegetantis; Mercurius virtutis imaginantis fantastice et cogitantis; Mars virtutis irascibilis et attractivae; Venus virtutis concupiscibilis et appetitivae. Ideo Mercurius, Mars et Venus in nativitate significant mores nati et magisteria’. See also Bonincontri, *Comentum*, f. 107^v, ll. 14–15: ‘Saturnus autem est origo virtutis retentivae, que est in epate’.

nalem ad Saturnum referant; Iupiter eius potentiae ad quam incrementa referuntur; Mars potentiae irascibilis; Venus concupiscibilis; Mercurius dissertivae, quod
 55 logistica, hoc est dissertiva vis ac rationalis, ad eum referatur.

[14] Mihi videtur Ptolemaeus de Sole Lunaque tantum enunciasse ut, quoniam in rebus cunctis praedicendis Lunae Solisque coniunctionem oppositionemve inspiciendam in primis praecepisset, hac sententia mirum id videri nequaquam debere ostenderet, cum alter vitalis potentiae, altera vegetabilis origo
 60 sit, ab iisque vita et vitae alimentatio fluat, et veluti suis a fontibus derivet.

Mensium conversiones fiunt ex diebus vigintiocto, horis duabus ac minutis circiter decem et octo. Quidam autem a peragatione Solis iudicant, cum partiliter exaequatus est gradui ac minuto quod in initio optinet.

5

COMMENTATIO

[1] Olim annus, qui nunc e duodecim constat mensibus, non eam quam hodie rationem habebat, propter parvam enim cognitionem rerum coelestium diversus erat, aliusque apud alios populos habebatur. [2] Et Romae quidem primum decem fuit mensium, post duodecim, Numa Pompilio auctore, ac ne tum qui-
10 dem ipse sibi constabat, donec Iulius Caesar eum probe constituit, unde Iulianus annus dicitur, cuius menses ita quidem distribuit ut alios e pluribus, alios e pau-
cioribus diebus statueret, adiecta post quadriennium die una.

[3] Quae Caesaris distributio, tametsi mensis a Lunae cursu vocatus putatur, solari rationi magis convenit, cum diebus tantum viginti octo horis duabus ac
15 minutis circiter decem et octo cursum Luna suum conficiat, siquidem hoc tem-
pore a gradu signi, ubi | cum Sole coit, digressa, perque alia signa progrediens, ad
eundem illum gradum revertitur. [4] Atque hic quidem est menstruus Lunae cur-
sus qui, ut dictum est, ex vigenis octonisque diebus, horis duabus et minutis circi-
ter denis octonisque constituitur, quot diebus, horis ac minutis, coeli duodecim
20 signis peragratis, ad locum unde moveri coeperat, Luna partiliter redit.

[5] Quocirca mensis lunaris solari minor est mense, nec iuxta Caesaris constitu-
tionem capiendus. Ptolemaeus igitur, ne in revolvendis mensibus erraremus,
dierum nos admonuit e quibus lunaris mensis constaret, siquidem mensium pro-
fectiones, finito tempore quod dictum est, incipiunt, neque trigesimus aut trigesi-
25 mus primus dies expectandus est iuxta civilis mensis constitutionem. [6] Atque
haec quidem de revolutionibus mensium faciendis Ptolemaei opinio est, quan-
quam alii nonnulli sentire aliter viderentur, qui non a Lunae sed a Solis cursu
mensem revolvendum putabant.

3 a peragatione *R*] a peregratione *Ven*

11 distribuit *RT*²] *om. T* 16 coit *R*^{2in ras.}

9 ac ... quidem *RVbS*] ac ne tamen quidem *VenVb*

21 minor est mense *RVbP*] maior mense est *Vb*

4 exaequatus est gradui ac minuto: Pontano's translation reflects the reading of the βγπ families of manuscripts of *Καρπός*: 'ισόμοιρος [...] τη μοίρα και τῷ λεπτῷ' (cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, LXXX-VII, p. 57, l. 9, with the related Boer's apparatus note).

[7] Nam, cum annus ad Solem referatur, menses quoque ad Solis cursum refe-
 30 rendos iudicabant, tuncque insequentem mensem incipiendum esse, cum Sol ad
 eum partiliter gradum ac minutum insequentis signi pervenisset, a quo gradu
 minutoque antecedentis | signi, praeteriti mensis initio, discedere coeperat, ut a 162v
 quot partibus prioris signi antecedentis mensis initio Sol moveri coeperat, a tot
 etiam partibus signi posterioris insequentis mensis principio motus sui seriem
 35 inchoaret.

[8] Super hac re quaeri multa possent, et fortasse in iis, quae ad Lunam maxi-
 me pertinent, lunaris mensis profectiones, in iis autem quae ad Solem, solaris
 mensis profectiones servandae potius sunt, quod nos in medio relinquimus.

[9] Menses autem lunares prope tredecim solari anno continentur, quod supputa-
 40 tio ipsa docebit, si dies trecentos ac sexagintaquinque in dies viginti octo, horas
 duas et minuta decem et octo terdecies partiare.

29 referatur *R*^{2manu Pont.} *VbS*] referretur *VenTFDVbR* referendos *R*] *om.* *Ven* 30 iudicabant
R^{2in ras.} *Sum*] indicabant *Vb* 31 pervenisset *R*^{2in ras.} *VbS*] pervenerit *VenTFDVb* 32 discedere
 coeperat *R*^{2manu Pont.} *VbS*] discedere (descendere *F*) cepit *VenTFDVbR* 33 moveri coeperat
R^{2in ras.} *Vb*] moneri ceperat *TD* 37/38 in ... profectiones *RT*^{2manu Pont.}] *om.* *T* 39 solari anno
RVbP] soli anno *Vb*

TEXTUS LXXXVIII

Cum partis fortunae profectionem in toto revolutionis anno facere volumus, a Sole in Lunam ac tantundem ab ascendente capimus.

COMMENTATIO

5 [1] Cum de mensibus revolvendis sententiam suam tulisset, et e quot diebus constituti essent Ptolemaeus docuisset, ne in invenienda parte fortunae titubare-
mus, et hoc quoque docere nos voluit, quod huiusmodi est, ut, invento gradu
quem Sol peragrat, ab eo gradu profecti, omnes gradus insequentes, dum ad 163r
Lunae gradum pervenerimus, numeremus; quibus probe numeratis, ab ascenden-
10 tis gradu exorsi, tam diu subsequentes gradus numerabimus, donec summa illa
finiatur; in quo autem gradu finita fuerit, is gradus partis fortunae locum nobis
ostendet.

[2] Haec regula superiori regulae convenienter subiicitur; illa enim mensium
conversiones facere, haec in annorum revolutionibus partem fortunae invenire
15 nos docet. [3] In toto autem id est universo revolutionis anno ideo mihi dixisse
videtur, ne singulis mensibus partem fortunae quaereremus, quod locum illum
totius anni significationem habere censeat.

[4] Hoc in loco, ut compluribus aliis in locis, quaedam de genitura sunt adiec-
ta. Sed qui graece sciunt aperte intelligent Ptolemaeum de sola anni revolutione
20 mentionem facere, id est de parte fortunae in revolvendis annis invenienda. [5] In-
vento autem partis fortunae loco, diligenter inspiciendum est quibus irradiationi-
bus et a luminaribus et a planetis illustretur, qualis sit status ac natura domini
signi in quo fortunae locus repertus est, seu dominatoris qui plures dignioresque
in eo praerogativas habet, nec non hospitatoris, id est domini | signi quod domi- 163v

7 ut invento gradu R] om. F 11 in ... gradu R^{2in ms. VbS}] quae in quo gradu VenTFDVb partis
fortunae locum R] partis locum fortunae D

18 quaedam ... adiecta: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, LXXXVIII, f. 115^b: ‘cum
voverimus dirigere partem fortune in aliquo annorum revolutionis, accipiemus a loco Solis in
locum Lune in nativitate, et proiciemus a gradu ascendente anni revolutionis’. George of Trebi-
zond, *Commentarii*, f. 73^r, ll. 9–20: ‘quod autem additur a nonnullis “in nativitate”, ut scilicet
gradus a Sole ad Lunam qui fuerunt in nativitate ab ascendente revolutionis proicias, non est
Ptolomei, sed cuiusdam commentatoris prisci qui graece Ptolomei libros exposuit, cuius multa
dicta invenio in antiqua et vana traductione in aphorismis Ptolomei conserta. Unde signum est
Arabes, ut barbaros, cum e graeco transferrent, multa iudicio suo addidisse, et inde postea Latinos
haec mendose habuisse’.

25 nator ac dominus signi partis fortunae peragrat. [6] Signorum quoque ipsorum
qualitas consideranda videndumque cum profectio menstrua pervenerit ad id
signum in quo est pars fortunae collocata, qualis sit coeli totius status; quando-
quidem bonum malumque quod portendi videbatur, si tunc coeli configuratio
perniciosa aut favorabilior fuerit, pro natura configurationis vel accumulabitur
30 vel minuetur.

[7] Sed ad opinionem Ptolemaei de fortunae parte redeamus; praesertim cum
plerique astrologi noctu a Luna in Solem proficiscendum arbitrentur, quod ipse
in libro *Apotelesmatum* sic improbat: ‘Pars quidem fortunae die noctuque semper
a numero Solis in Lunam colligenda est, ipseque numerus per totidem gradus ab
35 horoscopo in subsequentia signa producendus, ut quam Sol rationem figuratio-
nemque ad orientem finitorem habet, eandem ad fortunae partem habeat Luna,
sitque perinde ac lunaris horoscopus. [8] Pari autem et eodem modo se habet, ut
ab antiquis scriptum est, siquis nocturnis in genituris voluerit a Luna in Solem
per signa praecedentia numerare, qua ratione idem fortunae locus eademque figu-
40 rationis ratio invenietur’.

[9] Haec Ptolemaeus. Sed quid veteres illi de parte fortunae colligenda sense- 164r
rint alienum non est referre, aliter enim quam nunc sentiebant; siquidem Petosiris
ac Necepsos, in quos omnis fere astrologiae laus referebatur, noctu a Luna in
Solem numerandum censuere, non tamen per signa progrediendo subsequentia,
45 ut fit cum a Sole numeramus, sed per ea quae antecedunt signa, contrario quam
fit cum a Sole numeramus modo; quod cum fecerimus, nimirum idem utroque
modo partis fortunae locus invenietur, aut a Sole in Lunam per signa subsequen-
tia, aut a Luna in Solem per antecedentia proficiscendo.

29 favorabilior ... natura R^2Vb^2] favorabilior fuerit, malum bonumque (bonum malumque F) pro
natura $VenTFDVB^R$ 31 de fortunae parte $R, T^{2manu Pont.}$] parte $om.$ T 38/39 in Solem per
signa R] in Solem ab horoscopo per signa Ven 39 idem fortunae locus R] eadem fortunae pars F
39/40 figurationis ratio R] figuratione ratio Ven 43 laus referebatur R] laus inferebatur D
45/46 ea ... modo $R^{2mg.}$] $om.$ R

33 in libro *Apotelesmatum*: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, III 11, 5–6, pp. 206–07: ‘κλήρον μέντοι τύχης
τὸν συναγόμενον ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ πάντοτε καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τοῦ ἀπὸ ἡλίου ἐπὶ σελήνην καὶ τὰ ἴσα
φέροντος ἀπὸ τοῦ ὠροσκόπου κατὰ τὰ ἐπόμενα τῶν ζῳδίων, ἵνα ὃν ἔχει λόγον καὶ σχηματισμὸν ὁ ἥλιος
πρὸς τὸν ὠροσκόπον, τοῦτον ἔχη καὶ ἡ σελήνη πρὸς τὸν κλήρον τῆς τύχης καὶ ἡ ὥσπερ σεληνιακὸς
ὠροσκόπος. [...] ἴσως δὲ αὐτὸ τοῦτο θέλει τε καὶ δύναται παρὰ τῷ συγγραφεῖ τὸ τοῖς νυκτὸς γεννωμένοις
ἀπὸ σελήνης ἐπὶ ἥλιον ἀριθμεῖν καὶ ἀνάπαλιν ἀπὸ τοῦ ὠροσκόπου, τουτέστιν εἰς τὰ προηγούμενα,
διεκβάλλειν· καὶ οὕτως γὰρ κάκεῖνος ὁ αὐτὸς τόπος τοῦ κλήρου καὶ ὁ αὐτὸς τοῦ συσχηματισμοῦ λόγος
ἐκβήσεται’. 42/43 Petosiris ac Necepsos: cf. Necepsos, *Fragmenta*, XIXa, pp. 363–64: ‘Ὅταν
κλήρον τύχης λαμβάνης, ἡμέρας μὲν ἀπὸ ἡλίου ἐπὶ σελήνην ἀρίθμεις καὶ τὰ ἴσα ἀπὸ ὠροσκόπου καὶ ἐπὶ
τὰ ἐπόμενα τῶν ζῳδίων ἀπόλυσ, νυκτὸς δὲ τὸ ἀνάπαλιν. τὸ ἀνάπαλιν δὲ τί ἐστίν; ἵνα ἀπὸ σελήνης ἐπὶ
ἥλιον ποιήσης καὶ μηκέτι εἰς τὰ ἐπόμενα, ἀλλ’ εἰς τὰ ἡγούμενα ἀπολύσης’.

[10] Verbi gratia: in diurna genitura ascendit Arietis gradus primus, Luna quidem in primo Cancri, Sole autem in vigesimo gradu Piscium collocatis; si a Sole in Lunam numerando progressus fueris per signa quae insequuntur, invenies Solem a Luna gradibus centum abesse; hoc facto, a primo gradu Arietis per insequentia signa proficiscere, donec summa centum graduum desinat. [11] Desinet autem in decimo Cancri gradu, qui partis fortunae locus erit. Sit rursus nocturna genitura, in qua primus etiam Arietis gradus ascendat, habeatque Solem in vigesimo gradu Tauri, Lunam in primo Virginis constitutam, si tunc a Luna in Solem proficisceris per signa quae | antecedunt, a primo gradu Virginis per Leonem, Cancrum, 164v Geminos ac Taurum recedendo, invenies a Sole Lunam gradibus centum abesse; quem rursus numerum invenies, si a Sole in Lunam per signa subsequencia progredieris, tunc ab ascendente principio capto, fortunae locus in decimo gradu Cancri eadem ratione comperietur.

[12] Quae causa Ptolemaeum adducit ut die noctuque in Lunam a Sole numerandum censeat. Iulius tamen Maternus, et plerique omnes nostri temporis, nocturnis in genituris a Luna in Solem per signa quae subsequuntur eundum iubent. 65 Nos tantam rem, atque inter tantos auctores, in medium relinquemus.

[13] Iudicat, autem, Ptolemaeus horoscopum ipsum diurnum ac solarem, locum autem partis fortunae nocturnum ac lunarem esse, et quam Sol ad horoscopum rationem habet, eandem habere ad partem fortunae Lunam. [14] Cum enim Sol ac Luna vegetare ac vivificare animantia videantur, et horoscopus quidem, qui nati corpus vitalemque eius qualitatem significat Soli ascribatur, iure pars fortunae, cuius locus eandem ad Lunam quam ascendentis locus ad Solem proportionem habet, Lunae ascribenda est, ut sit quodammodo lunaris quidam horoscopus, et quemadmodum horoscopus statum | qualitatemque animati corporis et eorum quae corporis sunt significat, sic pars fortunae veluti lunaris alter 165r horoscopus externas res, quae scilicet exterius accidunt, significet, unde fortunae pars dicta est.

[15] Cum igitur Solem vitalis potentiae Lunam vegetabilis fontem esse dixisset, convenienter duo haec quae praecedunt enunciata subiunxit, quorum altero ostendit in revolutionibus annorum, quae quidem in hominum vita significationes validissimas habent, menses ad Lunam referendos esse, altero partem fortunae, quae validissimae etiam potestatis est, a Sole capiendam esse.

71 cuius locus *R*] enius locus *D*, cuius locus gradus *Ven* ascendentis locus *R*] ascendentis gradus locus *Ven* 73 animati corporis *RT*²] animati corpus *T*

63 Iulius ... Maternus: cf. Firmicus Maternus, *Matheseos lib.*, IV 17, I, pp. 237–38.

TEXTUS LXXXIX

Quae sunt avi septimo a loco, quae autem patruī a sexto vide.

COMMENTATIO

[1] In constituendis geniturarum figuris quartus patri locus, fratri tertius ascribitur, atque ut tertius locus fratris, sic quartus patris statum et qualitatem demonstrat. [2] Quocirca, si quartus geniturae locus patrem, tertius fratres indicat, pater enim unus est, fratres esse plures sepe numero contingit, interdum etiam nullos, quid mirum est si locus septimus avum, sextus patruum patruosque significare habet? [3] Si enim quartus geniturae alicuius | locus in loco horoscopante 165v
10 constituatur, tunc locus, qui erat geniturae septimus, in locum quartum concessisse invenietur.

[4] Itaque, si locus quartus in genitura nostra patrem nostrum indicat, locus septimus, qui est ab eo quartus, patris nostri patrem, qui avus noster est, indicabit; simili modo, si tertius geniturae nostrae locus fratres nostros significat, sextus
15 quoque patrum nostrorum fratres, qui patruī nostri sunt, significabit. [5] Uterque igitur locus, sextus ac septimus, bene diligenterque inspectus, alter patruī alter avi statum qualitatemque declarabit. Planetae enim loca illa insidentes aut aspicientes, signorumque qualitates et illorum domini qui et quales sunt significabunt. Quod licet sit non omnino facile decernere, prudens tamen mathematicus,
20 diligenti cura adhibita, hoc etiam assequetur.

9 alicuius R] om. F 14 fratres nostros R] fratres nostro Ven 15 patrum nostrorum fratres
R^{2 in ras.} FVbS] fratrum nostrorum fratres VenTDVb 17 declarabit R] declarat F 18 aspicientes
RT²] inspicientes T

TEXTUS XC

Cum dominator ascendens viderit, res quae occulta est secundum ascendentis naturam erit; quod si non videt illud, erit secundum naturam loci, in quo ipse est dominator. Et horae quidem dominus colorem eius, Lunae vero locus tempus
5 demonstrat, eritque res nova, si supra terram, sin sub terram vetus. Fortunae | 166r
pars quantitatem eius longa ne an brevis sit demonstrat; dominus finium imi ac
medii coeli item Lunae substantiam eius demonstrat.

COMMENTATIO

[1] Siquando, inquit, tibi in mentem venerit ut aliquid, quod absconditum
10 occultumve sit, aut quod alia ratione lateat, perscrutari velis, primo dominatorem
inspice. Erit autem qui pluribus ac maioribus praerogativis praeditus est. [2] Hoc
inspecto, contemplare an dominator is gradum signi ascendentis in figura a te
constituta intueatur. Si enim primos illos gradus horoscopantes intuebitur, quale
sit id quod occultum nosse quaeris ascendentis ipsius qualitas tibi significabit,
15 ascendentis enim naturam sequetur. Quocirca signi illius qualitas, natura ac pro-
pria eius vis diligenter cognoscenda atque examinanda est.

[3] Atque ut rei illius qualitatem magis ac magis introspicias, signi eius domini
naturam considerabis, et quae res planetae illi attribuantur videbis. Non solum
autem videre oportet sit ne signum illud humidum an aridum, sed potestates,
20 vires, ceteraeque qualitates tum eius tum loci diligenter attendendae sunt, ut
natura rei illius clarior fiat.

[4] Sin dominator ipse ascendens non | aspexerit, locum in quo dominator 166v
invenitur contemplaberis, cuius naturam, vires qualitatemque cum probe consi-
deraveris, de qualitate rei illius, id est qualis sit, sententiam feres; siquidem res ipsa
25 loci signique illius naturam sequetur.

[5] Ut autem res ipsa expressior et magis ac magis certa appareat, cum tot
rerum similitudines atque affinitates sint, et color quidem magnum rei indicium
faciat, postquam haec quae dicta sunt contemplatus fueris, rei quoque illius color
investigandus est, quem horae dominus indicabit. [6] Singulae namque horae

3 naturam loci *R, T² manu Pont.*] naturam *om.* *T* ipse est *RVbS*] est ipse *VenTFDVB* 4 Et horae *R*] et hec *Ven* colorem eius *R*] calorem eius *D* 5 sin ... terram² *R*] si sub terra *F* 5/6 Fortunae pars *R*] pars fortunae *F* 9 absconditum *R² in ras. manu Pont. VbS*] absconsum *VenTFDVB* 11 praeditus est *R²VbS*] praeditus erit *VenTFDVB* 13/14 quale sit *R*] male sit *Ven* 27 rei indicium *R*] indicium rei *TF*, rei iudicium *Ven* 29 indicabit *R*] indicabitur *Ven*

30 singulis planetis distributae sunt; quae distributio incipienda est a planeta illo qui
nomen dat diei. Si enim est dies Lunae, hora prima Lunae, secunda Saturno,
tertia Iovi, ac deinceps ascribetur in circuitum ad finem usque diei noctisque pro-
grediendo. [7] Oportet itaque te non ignorare quis color cui planetae dedicatus
sit. Quin etiam ubi horae dominus, id est coloris indicator, alii planetae commis-
35 tus erit, ipsos quoque colores ut misceas oportet. Horae dominum dicimus eum
qui graece *diepon* est.

[8] Post haec, ut quam diu res illa latuerit, aut quanto post tempore in lucem
ventura sit, cognoscas, locum Lunae indagabis. Quod si Lunae situs subterraneus
fuerit, rei illius vetustatem, sin super|terraneus, hoc est ut Luna in superiori he- 167r
40 misperio feratur, rem ipsam recentem esse testificabitur.

[9] Nonnulli tamen in his cognoscendis non Lunae situm, sed dominatoris
attendendum magis existimant; ut dominator ipse cum occiduus fuerit ac vesper-
tinus, vetustatem prae se ferat, cum matutinus orientalisve (orientalem hodie
dicunt qui graece est *anatolicos*) rem ipsam novam ac recentem esse significet;
45 quod Ptolemaeus a Lunae tantum loco iudicandum decernit.

[10] Nam Luna sub terra constituta, quod ipsa a nobis absit, veterem rem esse
indicat; vetusta enim sunt quae a temporis huius praesentia remota sunt. Sed
vetustas illa maior minorve iudicari poterit a collocatione Lunae in hemisperio
inferiori, quae cum in secundo loco posita est, propinquior nobis est, quam cum
50 in quinto aut sexto loco.

[11] Eodem modo novitas et, ut ita dixerim, recentia iudicabitur; in hemisperio
enim superiori constituta, cum ipsa praesens sit, rem praesentem, id est recentem,
portendit; eaque recentior portendetur, cum Luna in loco undecimo quam cum
in octavo collocata invenietur. [12] Haec eadem consideratio palam nobis faciet
55 sit ne diutius res illa in occulto atque abdito futura, an citius manifestanda, atque

30 a planeta illo R] ab illo F 33 cui planetae RVbS] an planetae Vb 34 alii planetae R] alio
planetae F 37 res illa R] res ille D 38 indagabis R^{2in nas. Vb²}] indagaberis VenTFDVb si
Lunae R] bis Ven 43 orientalem RTFD] orientalem enim VenVbSum 46 quod RVb²] om.
VenVb 48/49 in ... inferiori RVbS] in hemisperio inferiori constituta cum ipsa Vb 49 posita
est R, T²] est om. T

36 graece diepon est: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 76^v, ll. 9–19: ‘duodecim horas diei
semper attribuunt et nocti totidem in querendo horae domino; si ergo non sumus in equinoctio in
duodecim partes totum spatium diei ab ortu ad occasum partiemur et similiter noctis; deinde
unicuique planete unam huiusmodi horam tribuimus, capto semper initio a planeta qui diei domi-
natur prout singuli septimane dies vulgo nominantur. Et ille dominus horae est, hoc est graece
Diepon’. 41 Nonnulli: cf. Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 115va: ‘significator quem intendit
Ptholomeus non est Luna, nec ille qui prefuert ascendenti tantum, sed planeta cui iungentur forti-
tudines dignitatum in ascendente et in locis luminarium [...] Vidit etiam Ptholomeus quod cum
Luna fuerit super terram erit novum, et cum sub terra vetus; alii non suspicati sunt quod cum
fuerit significator orientalis erit novum, et cum fuerit occidentalis erit vetus’.

in lucem ventura. [13] Verum, si Ptolemaei verba probe considerentur, locus Lunae tempus ipsum, id est rei antiquitatem novitatemve, magis quam diurnitatem occultationis aut brevitatem indicationis significabit. Nam, cum ait locus Lunae tempus monstrat, eritque res nova si super terram, sin sub terram vetus, videtur declarare tempus illud non ad diurnitatem brevitatemve occultationis, sed ad novitatem aut vetustatem rei referendum esse, ut si nova sit vestis aut vetus.

[14] Et quoniam rebus ipsis tum longitudo tum brevitatem accedit, quantitate enim continentur, ut ex hac inspectione res illa certius cognoscatur, pars fortunae considerabitur, cuius locus ac signum pro qualitate sua naturaque configurationis sit ne res illa longa an contra brevis, an fortasse mediocris staturae, spatii, aut mensurae manifesto declarabit. [15] Hoc autem a parte fortunae quaeri debere ratione non caret. Cum enim ascendens et locus partis fortunae praecipuae auctoritatis sint, et in rebus considerandis qualitatis quantitatisque praecipua ratio habeatur, et qualitas ipsa ab ascendente significationem accipiat, quae sequitur quantitas a loco partis fortunae iure significationem accipiet.

[16] Ac ne te substantia rei lateat, neque enim res quae corporea est carere substantia potest, cum tria haec praedicamenta (sic enim a philosophis vocantur) substantia, qualitas, quantitasque res ipsas manifestent, ac nihil corporeum absque iis sit, ut substantia inquam ipsa rei deprehendi possit, fines inspiciendi sunt tum medii, tum etiam imi coeli, et ipsorum quoque finium dominus, qui a Graecis *horiocrator* dicitur; ipse enim finium dominus, sive unus sive duo fuerint (fieri enim potest ut fines medii coeli sint alterius planetae quam imi coeli fines) rei tibi substantiam indicabunt. His praeceptis observationibusque tenendis rei substantia, qualitas quantitasque deprehendetur.

[17] Sed videamus quam convenienter appositeque haec dicantur. A cardine medii et imi coeli, hoc est a domino finium, qui cardines ipsos cum dominatu quodam tenet, substantia, a cardine ascendentis coeli qualitas, a loco partis fortunae quantitas quaeritur; quae cum sint in omni consideratione primaria, primariis figurae locis attribuuntur quaerenda. [18] Domino enim finium medii coeli propter cardinis praerogativam merito substantia, quae prima est, ascribitur, dominatoris loco qualitas si ascendens non aspexerit, sin aspexerit ascendentem; loco partis fortunae, qui Lunae ascendens esse perhibetur, estque secundus quidam horoscopus, quantitas, cuius est tertia consideratio, attribuitur.

[19] Ad haec, quoniam res hominum, quae hoc modo quaeri a mathematico possunt, principium aliquod habuere, et quae aliquando facta sunt necesse est ut in tempore facta fuerint, ac si nuper fieri contigit, sunt nova, sin olim vetera, haec

57 quam diurnitatem *RVb*] quam diurnitatem *Ven, Sum*(diurnitatem in *err. corr.*) 60 brevitatemve *RVbS*] brevitatem *Vb* 61 sed ... novitatem *R*] si ad novitatem *Ven* 82 tenet *R*] tenent *F* 83/84 primaria ... attribuuntur *R^{2in ras.}VbS*] principalia, principalibus figurae locis attribuuntur *VenTFDVb* 85 merito substantia *R*] medio substantiam *D*, medio substantia *D²* 86 si ascendens *RVb²*] si *om. Vb* 91 contigit *R*] contingit *F*

inquisitio magna cum ratione Lunae delegata est; tum quia Luna propter conti-
 nuas defluxiones et accessus celerrimos ad alium atque alium planetam eorum
 quae fiunt excitatrix et princeps causa est, tum quia mensium domina est, ex qui-
 95 bus anni constituuntur. [20] Ac tametsi Sol dierum atque annorum auctor est,
 tamen nec quod annum latuit recte dicitur paulo ante latuisse, nec diu abditum
 fuisse quod diem tantum unum, aut pauculos forte dies latuit. [21] Quocirca rei
 occultae aut abditae vetustas novitasque, et an res ipsa quae latet vetus an recens
 sit, a mensium enumeratione rectius quaeritur, haecque investigatio Lunae loco
 100 iure dedicatur.

94 princeps ... tum *R*^{2in nas.} *VbS*^{in nas.}] principalis auctor est tum *VenTFVb*, principalis causa est *D*
 tum quia *R*] quia *D* 94/95 ex quibus anni *R*] ex quibus annis *Ven* 96 nec² ... abditum *R*] nec
 diu additum *D* 97 rei *R*] rea *Ven*

TEXTUS XCI

Malum signum est cum aegroti dominator combustus est; maxime si fortunae pars affligitur.

COMMENTATIO

- 5 | [1] Planetae sub Solis radiis constituti male se habent, quippe qui maiore a 169r
potestate superati, perinde ut prostrati atque attriti iacent; eos Sol exustos aucto-
ritatem praerogativamque propriam retinere non patitur. [2] Quid enim Solis
radiis flagrantius aut eius maiestate augustius? Quocirca male se res habet, si, quo
tempore aegrotare quis coepit, significator aegroti ipsius aut in radios Solis iam
10 incidit, aut parum abest dum incidat.
- [3] Multo autem deterius se res habebit, si tum quoque pars fortunae natali-
tiae, seu conversionis anni illius, infeliciter affecta fuerit, a maleficis maleficarum
stellarum configurationibus exagitata, aut in loco abiecto reperta: est enim res
haec indicio aegroti illius vires a morbo superatum iri.
- 15 [4] Graece *hypoaugos* dicitur planeta sub radiis Solis positus, id est subradiatus,
quod verbum, quia videretur asperius, magis placuit recentioribus combustum
vocare. [5] Significator igitur, hoc est planeta qui in figura aegrotationis pollentior
inventus est, combustus a Sole, ac si in carcerem coniectus esset, nullum aegro
afferre posse auxilium videtur, ut si pater familias aut dux exercitus in carcerem
20 coniectus cathenisque vinctus sit. [6] Neque enim aut pater familias laborantem
familiarum aut dux | militem ab hoste circumventum opera sua tueri poterit, cum 169v
sui iuris non est. Locus quoque partis fortunae cum sit tanquam locus opis, sub-
sidii atque externi favoris, hoc oppresso, videtur etiam auxilii atque suppetiarum
via obstructa, quod signum nisi pessimum esse nequit.
- 25 [7] Iccirco autem futurae mortis signum non dixit, quod tempus vitae a geni-
tura promissum inspiciendum sit, quod videnda sint loca pernicioosa, quod consi-
derandus planeta emissor, quod item observandum quam lato spatio planeta ipse
ab aequinoctiali linea feratur, et quae sit signi obliquitas, et alia etiam nonnulla,
prius quam de morte pronuncietur.

5 radiis R] radii D 5/6 maiore ... superati R^2VbS] maiori potestate separati F 5 a
 $R^{2manu Pont. VbS}$] om. $VenTFDVbR$ 16 magis placuit RT^2FDVbP] placuit $VenTVb$

16 combustum: cf. Vitali, *Lexicon*, pp. 157–58: ‘combustus’.

TEXTUS XCII

Saturnus orientalis non adeo nocet aegro, sicuti nec Mars occiduus.

COMMENTATIO

[1] Si, inquit, Saturnus in figura languentis dominator inventus fuerit, recedat-
5 que a puncto in quo Soli cohaeserat, non tamen ut omnino a radiis solaribus se
explicaverit, non adeo nocens atque adversus erit, nec tantum aegro periculum
imminet, neque morbus ipse usque adeo perniciosus futurus est.

[2] Martis vero stella minus noxia futura est, neque morbus tantopere gravis
periculosusque, | si tempore incipientis morbi aliquanto remotior a Sole fuerit, ut 170r
10 nondum Soli partiliter iungatur. [3] Mars enim occiduus, Saturnus orientalis
minus nocet, cuius rei ratio haec esse videtur quod Saturni stella, cum sit frigidis-
sima, Solis radiis calefacta, postquam ab Sole ipso sese explicavit, solarem illam
tepefactionem et quodammodo temperamentum aliquamdiu retinet, quo tempe-
ramento cum frigida vis eius remissior facta sit, usque adeo nocere non potest.

15 [4] Contra Martis natura cum sit ferventissima, Solis radiis perinde ac repressa,
vimque potentiores sentiens, non nihil remittitur ante quam Soli iungitur; ex
qua remissione, quod fervor eius temperationem quandam se adeptum sentiat,
effervescere minus poterit, nec tam noxius erit. [5] Cuius rei facere fidem potest
quod, siquando digitum prunae aut carboni negligentius admovimus, ex qua
20 admotione digitum torruerimus, si eum digitum flammis ignique ferventiori
admoverimus, admotumque diutius reprimi ac retorri ab igne siverimus, tostura
ipsa sedatur ac minus minusque sentitur. [6] Quin etiam si lucernam magno et
perflagranti igni admoveris, suam flammulam conservare non poterit, quando | 170v
(ut inquit Aristoteles) magnus ille ignis exiguum ad se rapit. Itaque Mars poten-
25 tissimos Solis adventantis radios sentiens, de suo calore plurimum amittit.

[7] Sed Ptolemaei verba diligenter animadvertenda sunt; non enim dicit eas
stellas, cum maleficae suapte natura sint, non nocituras, sed minus noxias fore
quod, ut dictum est, remissiores fiant. [8] Ex quo fit ut Mars Soli propinquior
factus, non tamen coniunctus, Saturnus a coniunctione recedens non tamen ut
30 omnino a Sole sit explicatus, in morbis ipsis minus graves inveniantur.

6 nocens atque *R, T² manu Pont.*] atque *om. T* 9 remotior ... fuerit *R² Ven T² FVb*] remotior a Sole
Mars factus fuerit *TDR* 9/10 ut ... iungatur *R² in ras. VbP*] ut nondum Soli partiliter coniungatur
Ven T² manu Pont. FD, om. TVb 15 Contra Martis *R, T² manu Pont. FDVbP*] Contra *om. Ven TVb*
19 admovimus *R² in ras. T²*] admonimus *T*, ad monims *D* 20 admotione *RT²*] admonitione *T*
si ... digitum² *R*] si eum digitis *D* 21 siverimus *R² in ras.*

[9] Sunt qui alia ratione interpretentur, existimentque tum ob coelestium regionum, tum ob Martis Saturnique conditionem sic accipiendum esse ut cum coelum in quatuor partes distributum sit, et pars quae orientalis dicitur Saturno ascripta sit, Saturnus ipse minus adversus aegro futurus sit, si orientalis, hoc est in
 35 parte sua inventus fuerit, Mars minus perniciosus si occiduus, id est in parte occidua sibi attributa, incipiente morbo, collocatus invenietur.

[10] Quae opinio causa fuit ut, tametsi in codicibus graecis de maleficis tantum, id est de Saturno Marteque, fiat mentio, additum tamen a Babyloniis sit Iovis benignitatem accumulari, cum | in parte septentrionali, item Veneris, cum
 40 in parte meridiali incipientis morbi tempore reperiri contigerit. 171r

[11] Me non mediocriter reddit dubium quod plerunque quos matutinos seu vespertinos planetas nos dicimus, Ptolemaeus *apilioticos* et *hesperios* dicit, quos autem nostri orientales et occiduos, ipse *anatolicos* et *lybicos*, sive *dicticos* vocat.

[12] Plerunque tamen, ut dixi, non semper, cum nonnunquam promiscue *apiloticum* et *anatolicum* capiat. Atque haec quidem observatio superiori recte subiicitur, cum utraque ad morbos pertineat.

34 adversus aegro R] adversus aegros F 40 in parte meridiali R] in parte meridionali F
 contingerit R] contingerit F 43 *lybicos RVbS*] *libycos Sum*, *libicos Vb*

31 Sunt qui: Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 115va: ‘intendit quod impedimenta malorum minuuntur in suo *haiz*, et prosperitates fortunarum augentur in parte sua. Et hi quatuor planete habent quatuor partes: oriens est Saturni, occidens Martis, Venus habet meridiem, Iuppiter septentrionem’; Bonincontri, *Comentum*, f. 109^r, ll. 35–37: ‘quatuor ergo sunt mundi cardines, istis quatuor attributi planetis: Saturno oriens, Marti occidens, Iovi septentrionem [*sic!*], Veneri vero meridiem [*sic!*]’. On ‘Hayz’ see Vitali, *Lexicon*, p. 258. 38 additum ... sit: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, XCII, f. 115va: ‘Saturnus orientalis egrotantes, Mars vero occidentalis egrotantes minus impedit; et hoc modo erit augmentum prosperitatis Iovis et Veneris in setemprione et meridiē’.

TEXTUS XCIII

Ex figuris non ante iudicabis quam coniunctionem feceris. Principia enim in unaquaque coniunctione transmutantur; quocirca ambas misceto, nec errabis.

COMMENTATIO

- 5 [1] Non semel verum etiam saepius Ptolemaeus nos admonet lunaris cum Sole coitus contemplandi; nec profecto absque summa ratione, cum enim Sol mediam mundi regionem teneat, eius in ipso mundo auctoritatis potestatisque est cuius in corpore animalium est cor, atque ut corpori universo cor, sic coelo ac mundo Sol praest.
- 10 [2] Luna quoque, quod terris finitima, non modo Solis verum etiam | coetero- 171v
rum planetarum radios atque influxus ab illis acceptos terris refundat, ac cursus sui pernecitate singulis mensibus eisdem coniungatur, iure etiam potestas eius secundo loco habetur, iure utriusque coniunctio cum primis observanda praecipitur.
- 15 [3] Monemur igitur, cum de re negotioque quopiam suscipiendo consulimur, licet interrogationis figuram constituerimus, licet planetarum configurationes collocationesque probe inspexerimus, licet etiam coniunctionem Solis ac Lunae, quae praecessit quaestionem, consideraverimus, ne ante quid coelum promittere videatur iudicemus, aut negotium de quo quaeritur suscipiendum censeamus,
- 20 quam coniunctionem etiam Lunae ac Solis proxime futuram contemplati fuerimus, quod principia singulis coniunctionibus mutari soleant, id est quod significatio illa celestis quae ab antecedente coniunctione portendebatur, influxusque celestes in elementis rebusque elementaribus a coniunctione in coniunctionem menstruam mutationem suscipiant.
- 25 [4] Hoc autem eiusmodi est. Quaerit scire ex nobis Marcus an commodum futurum sit si ipse cum familia rus migret. Nos, constituta consultationis huius figura, quae ab ipsa figura portendantur primum | videbimus, deinde, ne decipia- 172r
mur, figuram etiam lunaris cum Sole coitus, qui proxime antecessit, inspiciemus, et ipsas figuras significationesque conferemus. [5] Quia vero huiusmodi interrogatio paulo ante finem mensis facta est, et principia, ut dictum est, singulis Lunae cum Sole coniunctionibus mutantur, figuram etiam futurae coniunctionis Lunae

7/8 cuius ... cor¹: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, ff. 77^v l. 21–77^v l. 2: ‘Sol ita se habet ad universum mundum sicut cor in toto animali. Nam sicut cor in medio corpore animalium est, sic Sol in medio sperarum omnium, quae motus eiusdem sunt, collocatur, tres enim supra ipsum sperae sunt et tres infra. Hanc similitudinem Aristoteles facit in libro de partibus animalium’.

cum Sole constituemus, quam cum praeteritae coniunctionis figura conferemus, et secundum qualitatem collationis iudicabimus, significationes significationibus comparando.

35 [6] Hoc est igitur quod Ptolemaeus praecipit ut utramque figuram misceamus, figuram scilicet coniunctionis eius quae antecessit, et eius quae mox insequetur. Hoc autem propter principia, quae singulis Lunae cum Sole coniunctionibus iuxta naturam qualitatemque coelestis configurationis mutantur. Quibus figuris earumque significationibus invicem comparatis, exacteque pensatis, in ferenda
40 sententia errari non poterit.

[7] Sunt qui praeceptum hoc ad principatus ac regna referant, nec Solis Lunaeque sed aliorum planetarum coniunctiones intelligendas censeant, quin etiam ubi nos ‘principia’ transtulimus, ipsi transferant intelligantque ‘imperia’. [8] Graece enim *archae* utrunque | significat: principium et dominatum; iuxta quorum opi- 172v
45 nionem verba Ptolemaei vertenda sic erunt: ‘ex figuris non ante iudicabis, quam coniunctionem feceris. Imperia enim in unaquaque coniunctione mutantur’, capiendo coniunctionem non Solis Lunaeque, sed coeterorum planetarum coitum, quod huiusmodi est: imperia, regna et pontificatus maximi non ante coeperunt, quam a potenti aliqua et maxime valida planetarum coniunctione significarentur; quibus inceptis ac permanentibus, necesse est post aliae atque aliae et
50 quidem diversae planetarum coniunctiones sequantur, ac pro figurarum coniunctionumque qualitate dominatores mutantur, ac nunc hi nunc illi dominatum suscipiant. [9] Quam ob rem in rebus principatuum, regnorum ac pontificatus maximi praedicendis, non semper primi illi dominatores attendendi sunt, sed
55 potius qui pro tempore fuerint, cum mutari eos contingat.

[10] Fieri enim potest ut dominatus, qui principio Saturni aut Iovis fuit, transferatur in Martem propter auctoritatem coniunctionis post insecutae, ex qua mutatione Saturnini aut Iovii in martium dominatus necesse est rerum regni pontificatusque mutatio sequatur, pro natura rerum significationumque quae a Mar-
60 te portenduntur. | [11] Ne igitur (si de iis iudicaturi sumus) aut sponte nostra aut 173r
consulti ab rege pontificeve inconsultius aliquid pronunciemus, aut respondeamus

44 principium et dominatum R] principium dominatum D, et principium et dominatum T
49 planetarum ... significarentur R] coniunctione significarentur F 56 Fieri enim RT²] enim om.
T Fieri RVb²] Feri Vb 57 auctoritatem R, T² manu Pont.] om. T

41 Sunt qui: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, XCIII, f. 115vb: ‘Non presumas assimilare figuras ante scientiam assimilationis positorum, quia regna, id est significationes regnorum, mutantur vel variantur in omni coniunctione’; Aḥmad ibn Yūsuf, *Commentum*, f. 115vb: ‘incitavit itaque nos Ptholomeus ut observemus regna, id est quod nos debemus observare primam coniunctionem que significavit regnum, deinde omnem coniunctionem, et conferre vel assimilare’. See also Bonincontri, *Comentum*, f. 109^v, ll. 7–8: ‘Hoc verbum non potest bene intelligi nisi ab eo qui perfecte intellexerit quid dicat Albumassar et alii astrologi de magnis coniunctionibus’.

mus, figuras constituemus tum coniunctionis, quae regno pontificatuique initium peperit, tum coniunctionis quae, post insecuta, causam praebuit initii cum ipso dominatore mutandi, figurasque ipsas probe constitutas invicem conferemus, collatasque miscebimus, atque alterius significationes cum alterius significationibus miscendo temperabimus; quibus temperatis, rebusque de quibus praedicturi sumus pro natura sua pensatis, vix fieri potest ut in pronunciando respondendoque labamur.

[12] Hanc nos opinionem ut sanam etiam atque etiam probamus, veremur tamen ne non satis huic Ptolemaei enunciato conveniat; consuevit enim Ptolemaeus, quotiens *sinodum* (id est coniunctionem) dicit, Lunae Solisque coniunctionem capere; cum autem planetarum aliorum coniunctionem significare vult, quorum ea coniunctio planetarum sit nominatim exprimit. [13] Quocirca, cum hoc in loco synodum tantum dicat, Solis ac Lunae *synodus* intelligenda videtur iuxta consuetudinem eius.

[14] Ad haec, ubi dicit ‘ambas misceto’, si de coniunctionibus planetarum aliorum quam de Solis Lunaeque coniunctionibus | intelligeret, ambas non dixisset. 173v Nam ex quo regnum principatusve coepit, cum alias atque alias planetarum coniunctiones fieri contingat, singulisque coniunctionibus initia (ut ipse ait) mutantur, non ambas, id est duas tantum, diceret, sed quot fuisse contigisset; sin duas tantum postremas intelligi vellet, non dixisset ambas misceto, sed duas postremas.

[15] Verba ipsa graeca sunt *amphotera schemata* id est ambas figuras, sive utranque figuram. Igitur cum *synodum* tantum dicat, nec cuius sit addat, sitque mos Ptolemaei Solis Lunaeque coniunctionem significare, quotiens *synodum* tantum dicit; ad haec cum ambas non omnes nec duas postremas dicat, et planetarum coniunctiones plures ac diversae sint ac, regno principatuque permanente, multas fieri contingat, contra cum interrogationes ipsas necessario proxima una Solis Lunaeque coniunctio antegrediatur, altera item una proxime sequatur, haeque tantummodo sint duae, iure cum ambas dicit, duas has Solis Lunaeque coniunctiones dicere videtur, quarum altera (ut dictum est) proxime antecessit, altera proxime sequitur.

[16] Ipsaque Ptolemaei verba sic erunt intelligenda: ex figuris, scilicet interrogationis ac novilunii, quod novi|lunium interrogationem ipsam proxime antecessit, non ante iudicium feret quam figuram novilunii mox insequentis feceris, 174r propter principia quae in unoquoque novilunio mutantur, atque ubi coniunctionis utriusque et antegressae et futurae constitutionem feceris, simul utranque miscebis et conferes, significationesque invicem comparabis, quibus mixtis com-

63 initium peperit R] initium praebuit F 69 etiam¹ ... probamus R] etiam atque probamus T
 76 planetarum aliorum RVbS] aliorum planetarum VenTFDVB 83 Verba ... sunt R^{2in ras.} VbS]
 Verbum ipsum graecum est VenTFDVB 87 ac, regno R] a regno F 96 propter principia RVb²] propterea principia Vb

paratique, errare non poteris. Poterit autem, qui haec viderit, suum quoque iudi-
 100 cium utraque de opinione ferre.

TEXTUS XCIII

Locus potentioris ex dominatoribus ea quae in cogitatione sciscitantis sunt indicat.

COMMENTATIO

- 5 [1] Qui ad nos consulturus venit, de re profecto aliqua, quam aut destinavit
facere, aut destinaturus est, ut consulat venit, forsitan etiam tentaturus venit;
utcumque sit, non sine animi sui motu venit ad consulendum. Qualis autem mo-
tus eius, quaeque consultoris mens sit, et quam in rem intendat, dominatorum
princeps monstrabit.
- 10 [2] Cum enim interior animi motus causa sit quae illum ad interrogandum
adducat, cognito atque inspecto planeta qui motus eius excitator est, mens volun-
tasque consultoris ipsius apparebit. [3] Prima igitur | motus illius causa ab domi- 174v
natorum principe, ubi plures dominatores erunt, id est qui ex omnibus maxime
pollens est, quaeretur. [4] Pollentissimus autem erit qui, in cardine collocatus, et
15 plures et digniores praerogativas habebit, ac felicius illustrabitur et, quacunque
parte consideratus, maiore auctoritate praeditus erit. Hoc autem invento, loci
quoque et signi, in quo positus est, qualitas animadvertenda est.
- [5] Namque si decimo in loco erit, mens, cogitatio, propositumque eius de iis
rebus erit quae loco decimo ascriptae sunt, puta de gerendo magistratu, de digni-
20 tate, de magisterio, de regno deque actionibus ad haec ipsa pertinentibus.
- [6] Quin etiam ut propositum consultoris et id in quod ipse intentus est magis
magisque introspecitur, natura dominatoris illius qui coeteris praeest probe
examinanda est, ac videndae res quae potestati significationique eius attributae
sunt. Nec ab re fuerit aspicientium qualitates considerare, ut una miscere, siquid
25 miscendum videbitur, possis.
- [7] Oportet enim mathematicum solertem esse, cuius solertia in miscendis
temperandisque signorum ac planetarum qualitibus eorumque significationi-
bus potissimum perspicitur. [8] Hoc enunciatum cum ad interrogationes plane
pertineat, sitque superiori subiectum, videri fortasse po|terit nonnihil opinionem 175r
30 nostram sustentare, ut quae superiori tradita sunt praecepto de Solis Lunaeque,

2 in cogitatione R] mente $R^{2mg.} (v.l.)$ 3 indicat R] indicant To 13 ex omnibus $RVbP$] omnibus
 Vb 14 qui ... collocatus $R^{2in ras.} Vb^2$] qui in principali cardine collocatus $VenTFDVb$
19 ascriptae sunt R^2Vb^2] ascripta sunt $VenTDVbR$, om. F 24 ut una R] et una Ven
26 solertem esse R] solertem esse cuius solertem esse D 28 perspicitur R^2VbS] perspicietur
 $VenTFDVbR$

non de aliorum planetarum coniunctionibus intelligenda sint. Consuevit enim Ptolemaeus eiusdem materiae praecepta coniungere.

TEXTUS XCV

Quae cum singulis oriuntur decuriis, ea nati voluntatem ad artem quam tractat comprobant.

COMMENTATIO

5 [1] Quanta mathematici cura et quam intentum studium esse debeat, singula Ptolemaei non modo praecepta sed prope verba nos docent; sunt enim tum multiplices, tum maxime difficiles eius considerationes. [2] Atque, ut ad rem qua de agitur, quae quidem abstrusissima est, veniamus, vetustissimorum mathematicorum sententiae convenere ut in singulis decem gradibus signi cuiusque (quos
10 decem gradus Graeci *Decanos*, ego saepius decurias vocavi, recentiores, satis inepte, facies appellant) imagines quaedam atque simulacra cum ipsis quidem decuriis oriantur. [3] Ea graece dicuntur *Paranatellonta*; a nostris hodie, ut dixi, vocantur imagines, ego libentius vocarim simulacra.

[4] Haec inquam simulacra in genituris natalitiisque stellarum decretis cum
15 primis sunt considerata, quod ad imaginariam vim imprimendam | plurimum 175v conferant. [5] Quamobrem, ut intelligere possimus quas ad res natus ille, cuius mores ac fatum quaerimus, propensior futurus sit, non parum profuerit perscrutari quod cum ascendente nati eius simulacrum exortum sit, siquidem in orientis cardine constitutum, ac vim suam in imaginaria illius imprimens, magis ac magis
20 nati phantasiam excitabit; qua excitata, voluntatem etiam ingenerabit, atque a planetis signisque ingeneratam etiam augebit, ut eas artes sequatur, atque in iis versetur, illis demum ipsis delectetur quae a simulacro ipso significantur, ad quae exercenda ab insita vi simulacri commovetur — ausimque affirmare secretas quasdam appetitiones animorumque propensiones ab his potissimum simulacris
25 defluere.

3 comprobant R] comprobat F 7/8 rem ... agitur R] rem de qua agitur F 12 oriantur R] oriuntur Ven 17 ac fatum RVbP] ad fatum Vb 20 phantasiam R²VbS] fantasiam RTVb qua excitata R] qua excita Ven 21 augebit R] angebit D eas artes R] as artes D 25 defluere R^{2in ras} VbS] derivare VenTFDVB

2/3 On the doctrine of the Decans, see also Pontano, *De rebus*, I, f. D3^v ‘de qua scripsisse fideliter ac diligenter apud Porphyrium invenio Teucrum babylonium vetustissimum mathematicum’; cf. Porphyrius, *Introductio*, ch. 47, p. 221. 11 facies appellant: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, XCV, f. 115vb: ‘similiter, id quod ascendit in omni facie harum figurarum vel formarum simile est operi eius in alio’.

- [6] Dicitur, autem, cum prima Arietis decuria nigri hominis simulacrum oriri, stantis quidem, et albo induti, praecinctique atque irato similis, magno quidem corpore, rufis oculis ac validis viribus. [7] In secunda decuria mulieris simulacrum, cuius vestis exterior quidem rubra, interior alba est, et ipsa pedem alterum
 30 protendere videtur, ac si ornatum, vestem ac filum inquirat. [8] In tertia simulacrum albi hominis, ceterum rufo capillo ac vestitu rubente, ipse inquietus | atque 176r
 irato similis, aureamque armillam manu gestans, ligneum baculum praeferat, eo mentis acumine ac novorum artificiorum studio, ut videatur bona multa praestare velle, quae tamen, ut cupit, implere nequeat.
- 35 [9] Haec de Ariete attigimus ut ex his lector intelligere aperte possit quae sint haec simulacra, de quibus Ptolemaeus praecipit, atque ut ex simulacri cuiusque habitu quid nato portendatur coniciat.

26 prima R] *om. F* 30 protendere *R^{2in ras. T²}*] portendere *TD* videtur R] videatur *Ven*
 35 aperte R] *om. F* 36 atque ... simulacri *RVb²*] ut *om. Vb* 36/37 cuiusque habitu *RVbS*] habitu *om. Vb*

26/34 Dicitur ... nequeat: cf. Abū Ma'shar, *Liber*, ed. Lemay, tract. VI, diff. 1, V, II/2, pp. 216–17: 'Et putaverunt INDI quod ascendat in hac facie [i.e. in prima] Vir Niger, rubeis oculis et magni corporis, fortis et magnanimus, indutus linteo laneo albo, precinctus in suo medio fune. Et est iratus, stans super pedes suos, et est vigilans et memoratus [...] Et putaverunt INDI quod ascendat in hac facie [i.e. in secunda] Mulier induta linteo laneo et vestimentis rubeis, habens unum pedem, et eius imago assimilatur imagini Equi, habens in animo ire et querere vestimenta et ornamenta ac filium [...] Et putaverunt INDI quod ascendat in hac facie [i.e. in tertia] vir albi coloris et rubei, rufus capillis; et est iratus et inquietus, habens in manu sua armillam ligneam et virgam, indutus vestibis rubeis, subtilis in magisteriis novis, cupiens facere bonum et non potest'.

TEXTUS XCVI

Significantia eclipsis decreta sunt eius quae propius cardines. Considera etiam naturam stellarum simul consistentium, tum erraticarum tum fixarum, ac etiam simulacra coorientia, et secundum haec pronuncia.

5

COMMENTATIO

[1] Lunae Solisque obscuratio graece *eclipsis*, a maioribus nostris deliquium et defectus indifferenter dicitur. Eius vires rebus his inferioribus afficiendis potentissimae et, ut ita dixerim, principalissimae sunt; quandoquidem luminaria ipsa corpori spirituique, id est vitae, dominantur, ac radiis agitationibusque suis elementa
10 ipsa, quaeque ex elementis constant, sic moderentur ut rustici etiam id intelligant. [2] Iure igitur a mathematicis, quotiens | contigerit, diligentissime observanda est, 176v sive ea solaris sive lunaris eclipsis fuerit, atque eo magis quod docti indoctique eclipses ipsas mirum in modum formidant.

[3] Quid enim horribilius quam fulgentissima illa corpora tenebris atque
15 obscuritate obducta repente oculis eripi? Ipsorum autem defectuum significationes maiores minoresve, tum pro ipsorum magnitudine aut exiguitate, tum etiam pro coeli locis in quibus fieri eos contingit esse consuevere. [4] Cardinales enim pollentiores sunt, ac vehementius afficiunt, quippe cum cardines sint prima mundi loca, in quibus planetae collocati, cum maiestate praesideant.

[5] Quocirca recte Ptolemaeus dixit eclipsis decreta illa quidem significantia, id
20 est admodum potentia, esse quae propius cardines sunt, videlicet quae significantur portendunturque a defectu qui fit in gradibus coeli angulo proximis, aut in loco cardini finitimo, ea fore maioris efficaciae. [6] Verum ad significationes ipsas exactius cognoscendas duo in primis a mathematico videnda sunt: spatium defectus,
25 id est quantitas obscurationis, et cardinum propinquitas. Quibus visis restat etiam considerare quae stellae sive fixae sive erratae cum Sole Lunave simul sint, dum ipsa Luminaria deliquescunt. | 177r

[7] Simulacra quoque quae diximus graece vocari *Paranatellonta*, quae videlicet cum horoscopo atque ascendente decuria exurgunt, videnda. Quibus visis
30 inspectisque, pro natura loci et stellarum coniunctarum, proque simulacri significatione, iudicium proferemus.

2 cardines R] cardinem F 7 potentissimae RT²] potissimae T 9 id est vitae R] id est iure D
agitationibusque R] cogitationibusque F 11 contigerit R] contingerit F 22 a defectu R] ad
effectu Ven 29 ascendente decuria R] ascendente curia Ven

[8] Atque, ut distinctius pronunciare possimus quibus in regionibus significationes illae casurae sint, aut quibus minentur urbibus, mundi declinationes, quae graece dicuntur *climata*, considerabimus, nec non cardines, id est ortum, occasum, medium et imum, conversiones etiam regnorum et urbium et geniturarum, ut intelligamus quibus regibus, regnis, populis, nationibus, civitatibus, hominibus denique ea quae portenduntur immineant, quibus etiam in rebus damna sint obventura, in domesticis ne facultatibus an in dignitatibus an in uxore, liberis, praediis rebusve aliis, an denique in vita, pro natura loci quem signum illud obtinebat in genituris hominum, in foundationibus urbium, in creationibus regum, in figura conversionis anni, quo in signo defectus factus est.

[9] Tempus autem quo significationum effectus manifesti fient ex praeceptis quae superiore libro tradita sunt intelligetur. Horae namque et horarum minutae partes, | annos, menses ac dies indicabunt. [10] In primis autem considerare nos oportet an cardo eclipsi proximus sit cardo diei noctisve qua deliquium fit, an figurae conversionis anni, an creationis regis, an foundationis urbium, an geniturae, et si est cardo diei noctisve, quem locum signum id tenebat in genitura, in fundatione, in regis creatione, ut iudicium quod ferendum est constare sibi possit, cum errare necesse sit, ubi haec fuerint neglecta.

[11] Quod reliquum est, quodque alias diximus, nos indifferenter pro arbitrio, atque ut locus ipse magis suadet, nomen *apotelesma* convertimus nunc effectum, nunc significationem, nunc decretum (ut hoc loco) nunc iudicium, nonnuncquam operationem, actionem, efficaciam.

33 casurae R, T^{2manu Pont.}] casuae T 35 et imum RVbP] om. VbVen 37 damna RVb²] dana Vb
42 quo R] om. Ven 44 In primis autem R, T^{2manu Pont.}] In primis T 47 quem locum signum R]
quem signum F

43 superiore libro: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καρπός*, XXIV, p. 42. 50 quodque alias diximus: cf. Pontano's commentary on aphorism XIIc. 9.

TEXTUS XCVII

Res de qua est sciscitatio brevi perficitur, cum novilunii seu plenilunii dominus cardinalis est.

COMMENTATIO

- 5 [1] Hoc praeceptum ad quaestiones, hoc est interrogationes, tantum pertinere auctoris ipsius verba declarant, et ipsum per se quidem patet. Tanta autem vis auctoritasque cardinum esse perhibetur, uti negotium, de quo consulimur, non solum | faciundum, sed brevi etiam perficiundum decernat, si dominus novilunii 178r plenilunii in cardine sit inventus.
- 10 [2] Licet autem dominus ipse cardinalis sit, videndum tamen ne in depressione sua langueat, neve a maleficis stellis hostiliter irradietur; haec enim negotium ipsum non parum impediunt.
- [3] Quod autem ad translationem ipsam pertinet, graece, ubi a nobis dominus dicitur, est *cyrios*, ne quis pro domino accipiat dominatorem, qui graece dicitur 15 *epicrator*. Et dominator quidem est qui pluribus maioribusque praerogativis praeditus est, dominus qui signo praest; verbi gratia: Mars est dominus Arietis, Sol Leonis, Mercurius Geminorum. Ubi etiam graece est *pragma*, nos res transtulimus; nam et rem et negotium graece *pragma* significat.
- [4] Meminisse etiam debemus superiore libro dictum esse ubi dominator novilunii cardinalis esset significare quae toto essent mense futura; quod quidem non 20 mediocriter confirmat hoc quod nunc de negotio conficiendo dicitur, sed illic de dominatore tantum novilunii mentionem facit, hic de domino etiam plenilunii.
- [5] In enunciato sexagesimo secundo, item sexagesimo quarto nullam de plenilunii dominatore mentionem | facit, prae se ferens aliam in rebus ac negotiis aliis 178v 25 considerationem habendam esse, et novilunium quidem principalius est, plenilunium secundae cuiusdam auctoritatis, cum novilunium mensis cursusque seriem inchoet, plenilunium non ab se, sed ab novilunio principium trahat.

16 praeditus est R] praedicatus est D 17 nos res transtulimus R^{2 manu Pont. VbS}] nos rem transtulimus VenTFDVbR 19 Meminisse etiam R] meminisse TF 20 quae ... futura R] quae toto mense essent futura F 21 sed illic R] sed ille F 24 negotiis aliis R, T^{2 manu Pont.}] negotiis T

15 Et dominator quidem est: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 79^v, ll. 19–22: “Dominus coniunctionis” appellat predominatorem qui plures habet dignitates, hoc est partes dignitatum in gradu ascendentis in coniunctione’. 19 superiore libro: cf. Pseudo-Ptolemy, *Καράς*, XXXIV, p. 44.

[6] Dominum hunc plenilunii noviluniique non putamus intelligendum qui signo dominetur, in quo coniunctio oppositiove facta est; nam de more suo
 30 dominum loci novilunii aut plenilunii dixisset, sed potius signi dominum, quod coniunctionis oppositionisve tempore horoscopat. [7] Videndus est igitur dominus plenilunii, si plenilunium antecessit interrogationem, sin novilunium praecessit, dominus eius inspicietur.

[8] Huic enunciato adiecta etiam nonnulla sunt in libris qui ex chaldaeo con-
 35 versi sunt, quae, etsi vana non sunt, a Ptolemaeo tamen hac in parte non traduntur, neque graecis in codicibus leguntur.

29 in quo coniunctio oppositiove: cf. George of Trebizond, *Commentarii*, f. 80^r, ll. 1–4: ‘nonnulli tamen ipsius gradus ubi coniunctio fit et gradus oppositionis super terram praedominatorem accipiendum arbitrantur’. **34** adiecta ... nonnulla: cf. Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum*, XCVII, f. 116rb: ‘Dominus coniunctionis vel preventionis cum fuerit in angulo rei quesite, perficitur res; et similiter id quod volumus durabile vel stabile permanere; cumque se occultaverit quispiam, et ipse in angulo Medii Celi fuerit, apparebit occultans’.

TEXTUS XCVIII

Traiectiones atque crinitae secundas partes in iudiciis ferunt.

COMMENTATIO

- [1] Cum dixisset maximas ac valentissimas eclipsium significationes esse, hoc in
5 loco docere nos | voluit quam et cometarum et traiectionum habere rationem 179r
debeamus. Eclipses enim in coelo fiunt, cometae in aere. [2] Et cometae quidem,
cum stellae non sint, ita tamen ignescunt, ut stellae putentur, contra Sol ac Luna,
cum sint stellae — et quidem luminare — fulgore repente ablato, ac si deficient
obscurantur, quae obscuraciones eclipses vocantur.
- 10 [3] Eam, inquit, de crinitis traiectionibusque, cum in aere cernuntur, rationem
habere nos oportet, quae habenda de iis est quae non propriis sed alienis, non
primis, sed secundis potestatibus nituntur, viribusque utuntur minoribus. [4] Et
secundaria quidem, sic enim vocari par est, ab stellis excitata, ac sursum ducta rap-
taque, in corpusque obdensata, in aere cernuntur, quae stellarum ipsarum opera,
15 ut ab illis effecta, merito dicuntur.
- [5] At stellae coelo feruntur, suntque efficientes causae; itaque primae ac potis-
simae illarum partes ad significandum atque efficiendum sunt; quam ob causam
prima maximaque tribuenda iis auctoritas est, secunda vero auctoritas et (ut ita
dixerim) mutuatitia potestas secundariis.
- 20 [6] Quae autem sint quae dicuntur secundaria Ptolemaeus docet, crinitas et
traiectiones nominans, quas ipse *diactontes* et *cometas* sua, id est graeca, lingua
vocat. [7] Et cometae quidem qui sint omnes intelligunt, | traiectiones vero sunt 179v
quas transcurrentes stellae novo nomine quidam vocant, quales sunt ignitae

2 crinitae R] crinice Ven in iudiciis R] om. F ferunt R] fuerunt To 8 fulgore ... si R] fulgore
repente ac ablato si Ven ac ... deficient R] ac si deficiat F 12 viribusque utuntur minoribus R]
viribusque minoribus utuntur Ven 17 ad ... efficiendum R² in ras. manu Pont. VbS] in significando
atque efficiendo VenTFDVb 20 secundaria Ptolemaeus RT] secundaria ipse Ptolemaeus T²F
22 qui sint R] que sint Ven 23 vocant R] appellant F

2 In Pontano's translation the ordering and the text of aphorisms 98–100 reflects the one that can
be found in the manuscript now Florence, Laur. Plut. 28.20 (and in its descendants) cf. Pseudo-
Ptolemy, *Καπρός*, *Praefatio*, p. xxxi; and Rinaldi, 'Le *Commentationes*', p. 203. 23 transcurrentes
... vocant: cf. the translation by George of Trebizond in his *Commentarii*, f. 14^r, ll. 22–23:
'Transcurrentes stellae et comate secundariam vim habent in iudiciis'. On the effects of comets see
Ptolemy, *Tetrabiblos*, II 10, pp. 145–47 and Pontano, *Meteororum liber*, 507–604, 1222–92.

trabes et faces et titiones et iacula (quae a iaciendo, sicuti traiectiones a traiciendo,
 25 nomen traxere) de quibus a physicis, cum de meteoris agunt, multa dicuntur, et
 nos ea versibus complexi sumus.

[8] Hoc loco memores esse debemus etiam tertiidecimi enunciati, quod est:
 ‘cum celestis affectio quippiam significaverit, adiutricibus etiam corruptivis stellis,
 hoc est secundariis, utere’. [9] Nam nec propterea secundariis utendum est quod
 30 primae significationes earum sint, sed quod causae primitivae cum non tam sint
 in promptu, sitque mathematico coniectura opus, ut in ipso initio dictum est,
 secundaria ipsa, ut effectus quidam ex causis primitivis manantes, signa quaedam
 sunt, quae causas ipsas indicant.

[10] Ea signa secutus, mathematicus de causarum significationibus iudicium
 35 ferre certius poterit, quemadmodum medicus qui et ipse quoque signa sequitur
 de morbis. Sunt enim secundaria ipsa indicia quaedam coelestium causarum,
 sicuti signa quae in morbis observantur indicia causarum unde morbi ipsi gene-
 rantur. [11] Igitur et hoc ipsum et quae sequuntur enunciata, cum traiectiones et
 crinitae secundae quaedam stellae | sint, post praecepta observationesque de stellis 180r
 40 quae coelo feruntur traditas, convenientissime observanda traduntur.

32 primitivis R] promitivis D

36 Sunt enim R, T^{2 manu Pont.}] om. T

crinitae RVbS] traiectiones crinitaeque VenVb

40 traditas R] tarditas D

38/39 traiectiones et

TEXTUS XCIX

Traiectiones aeris siccitatem indicant, quae si ad unam partem feruntur, ab angulo illo ventum indicant; sin in diversas feruntur partes, aquarum imminutiones, aeris turbationes et exercituum incursiones indicant.

5

COMMENTATIO

[1] Consentaneum erat ut traiectionum crinitarumque significationes, quas secundas esse vult in iudicando, distinctius explicaret. Cum autem Ptolemaeus ipse alias traiectionum alias crinitarum significationes esse cerneret, primo loco de traiectionibus, secundo de crinitis praecipit.

10 [2] Traiectiones igitur, quod a traiciendo dicantur, ipso nomine declarant cuius naturae sint, quodque nunc in hanc nunc in illam, nunc in aliam atque aliam mundi regionem traiciantur; siquidem ab uno coeli tractu versus alium, impetu quodam actae, feruntur, unde etiam a quibusdam discursus vocantur.

[3] Quotiens itaque ab uno coeli tractu alium versus feruntur, ventum ab eo, a
15 quo discedunt, tractu flaturum denunciant; verbi gratia: cum ab occiduo cardine | 180v
orientem versus discurrunt, futurum indicant ut ab occasu ventus paulo post oriatur, quod tractus ille, unde traiectio ipsa labitur, vaporum abunde plenus sit.
[4] Quod sentiens Plinius ait: ‘feri videntur et discursus stellarum nunquam temere, ut non ex ea parte truces venti exoriantur’; quod nos carminibus quoque
20 testati sumus nostris:

*quin etiam qua se incandens nocte extulit ignis
ille quidem claro signans liquidum aera tractu
inde ruet portis quam primum ventus apertis.*

[5] Ubi vero diversis e mundi regionibus pluribusque simul e partibus traiectiones rapiuntur, venti quoque plures ac diversi erupturi sunt; ipsaque ventorum varietas aerem turbabit. Indicatur etiam aquarum penuria ac raritas pluviarum.
[6] Cum enim e variis traiectiones partibus ferantur, necesse est ut partes illae

3 aquarum *RVb*²] aquam *Vb* imminutiones *R*] immutationes *F*, immunitiones *To*
4 exercituum *R*] exercitium *Ven* 7 explicaret *R*] explicarent *D*, explicarentur *TF*, explicaretur *T*²
17 plenus sit *R*^{2in nas.}] plenius sit *TD* 19 quoque *R*] *om. F* 24 e mundi *R*] de mundi *F*

13 discursus vocantur: cf. Le Boeuffe, *Lexique*, p. 122 n. 435: ‘discurrere’. 18 Plinius ait: cf. Plinius, *Naturalis Historia*, II 100, I, p. 162. 19/20 nos ... testati: cf. Pontano, *Meteororum liber*, 1198–1200, p. 126.

siccis aspirationibus admodum abundant; e quibus traiectiones ipsae constant, cuius etiam qualitatis venti sunt, siquidem aridos halitus eos esse physici volunt; 30 quin etiam aeris turbationem sequi necessarium est; multitudo enim exhalationum variis aeris tractibus impulsam, cum et venti et ipsae sibi invicem exhalationes adversentur, turbas ut excitet oportet.

[7] Tanta haec aridarum exhalationum copia sine pluviarum raritate et aquarum penuria | esse nequit; pluviis enim cessantibus, ac terra ipsa exhalando exucta 181r
35 esiccataque adaperitis terrae foraminibus, cum aer inclusus exhalet, necesse est fontes quoque ipsos arescere; quorum generatio est ab aere in intimis terrae locis concreto, qui frigore addensatus in aquam convertitur, qua manante, fontes scatent ac fluvii labuntur. Atque haec quidem in aere terrisque a traiectionibus significantur.

40 [8] Quod vero ad homines, qui in terris vivunt atque ex aere spiritum ducunt, attinet, sic se habet: traiectiones hae, praesertim ubi frequentiores atque maiores fuerint, hostium incursus obnunciant. Cuius rei ratio haec videtur esse quod exhalationum harum causae sint stellae calidae siccaeque temperaturae, quae non aerem solum inficiunt, illum arefaciendo, sed calefacto atque exiccato humani
45 corporis sanguine, rubram bilem, quae cholera nunc dicitur, magis ac magis incendunt; cuius proprium est propter insitam effervescentiam ad impetus violentos ac rapaces ferri.

[9] Quo fit ut homines, impellente cholera, sanguinis freno abrupto, ad rixas, discordias, rapinas, demum ad arma rapiantur; quarum quidem rerum traiectiones sunt significatrices. [10] Coeterum causae penes stellas sunt, quarum motibus agitationibusque elementa in diversas qualitates ita vertuntur ut nunc hae nunc 181v
50 illae qualitates exuperent, de quarum exuperantia haec ipsa quae quotidie videmus, efficiuntur.

[11] Ex his traiectionibus eae quae trabes dicuntur a multis emicuisse referuntur, cum Lacedaemonii, classe superati, Graeciae imperium amisere; fulsisse etiam
55 in coelo sanguinea quaedam species, quo tempore Philippus Graeciae urbes afflixit.

31 variis ... tractibus *R^{2in ras} Vb²*] e variis aeris tractibus *VenTFDVb* exhalationes *RVbS*] exhalationes *Vb* 32 turbas ... oportet *R^{2manu Pont.} VbS*] turbas (turba *Ven*) excitet oportet *VenTFDVbR* 44 illum arefaciendo *R*] illum arefaciendo *T* 45 quae ... dicitur *R²(nunc manu Pont.) Vb²*] nunc *om.* *VenTFDVbR* 50 significatrices *R^{2manu Pont.} VbS*] significantes *VenTFDVbR* 51/52 ita ... qualitates *R*] *om.* *FD* 55 fulsisse *R²Vb*] fulxisse *R*

54 referuntur: cf. Plinius, *Naturalis Historia*, II 96, I p. 160: 'emicant et trabes simili modo, quas δοκούς vocant, qualis cum Lacedaemonii classe victi imperium Graeciae amisere' and II 97, I, p. 160: 'fit et sanguinea species et, quo nihil terribilius mortalium timori est, incendium ad terras cadens inde, sicut Olympiadis CVII anno tertio, cum rex Philippus Graeciam quateret'.

[12] Generantur autem et trabes et faces et iacula, quaeque alia sunt eius generis hac ratione et via: terra Solis radiis calefacta, cum vaporum multorum plena sit, eos emittit foraminibus apertis atque a calore dilatatis. [13] Quod nostris etiam corporibus accidit, ut calore atque aestu sudorem plurimum mittant. Ipsa terrae exhalatio duplex est: altera humidior, quippe quae vaporosior est, altera siccior, quod, exucto terrae humore, qui exhalat spiritus fumidus est. [14] Igitur halitus hic a calore sursum raptus, ubi ad altiores aeris partes perlatus est, assiduis exhalationibus auctus, tandem incenditur, incensusque emicat, et pro ipsius longitudine latitudineque nunc in facis speciem, nunc trabis, alias iaculi, alias etiam draconis ignescit.

[15] Ex eadem arida aspiratione et venti generantur, siquidem ventus (ut aristotelica definitione utamur) est agitata quaedam circa terram aridae e solo aspi|rationis multitudo. Quocirca, cum arida ex aspiratione et traiectiones et venti fiant, naturale est ut, e qua parte traiectiones impelluntur, ex eadem et venti perflect. Fit enim significatio regionem illam siccis halitibus refertam esse.

65 tandem incenditur R] tamen incenditur D emicat RT²] emittat T, emitat D 72 siccis R] sic
eis D

68/69 ut ... utamur: cf. Aristoteles, *Meteorologica*, II 4, 361a 31–32: ‘ἐπεὶ δ’ ἐστὶν ἄνεμος πλήθός τι τῆς ξηρᾶς ἐκ γῆς ἀναθυμιάσεως κινούμενον περὶ τὴν γῆν’.

TEXTUS C

Cometae quorum intercapedo est undecim signorum a Sole si apparuerint in
cardinibus, regni alicuius rex aut ex principibus regni aliquis morietur. Sin in loco
succedente, bene se habebunt quae thesauri eius sunt; suum tamen gubernatorem
5 mutabit. Quod si in loco declinante, morbi ac repentinae mortes erunt. At si ab
occasu moventur ad ortum, externus hostis regiones incursabit, sin non moven-
tur, provincialis hostis erit.

COMMENTATIO

[1] Stella crinita, quam ‘comatam’ non minus recte diceremus, quia noctu qui-
10 dem conspici solet, ea matutino tempore in orientis coeli parte primum apparere,
nisi undecim a Sole signis remota, nequit, si tamen a Sole in crinitam per signa
subsequentia numerando progrediamur, quemadmodum fit in quaerendo loco
partis fortunae tempore diurno. [2] Hac enim ratione undecim signis a Sole
enu|meratis, si comata stella in horoscopo fuerit, inuenietur Sol triginta sub 182v
15 terram gradibus aut circiter ab horoscopo distare; quoniam, si propinquior esset,
cerni cometes non posset, quippe qui solari splendore afflatus, ac tanti luminis
maiestate victus, omnino delitesceret.

[3] Eadem comata stella in parte occidui cardinis vespertino tempore apparere
nequit, praeterquam undecim a Sole signis remota; si tamen a Sole in crinitam,
20 quemadmodum fit in quaerendo loco partis fortunae nocturno tempore, per
signa quae antecedunt, numerando pergemus, propter eandem quae dicta est cau-
sam. Sol etenim triginta gradibus a crinita remotus, ac sub terras ab occasu praeci-
pitatus, oculere nobis illam nequaquam potest.

[4] Verbi gratia: si cometes est in ortu atque in ultimo Arietis gradu, cerni
25 mane poterit, Sole primum gradum Geminorum in hemisperio inferiori tenente,
cum integris triginta gradibus a Sole absit; poterit et vesperi in occasu cerni, ubi in
primo Librae gradu fuerit, si tamen Sol in ultimo gradu Leonis constitutus trigin-
ta gradibus fuerit sub hemisperio nostro praecipitatus.

2 quorum intercapedo $RTVb$] id est: distantia $T^2_{glos. in int.}$, quorum distantia, intercapedo Ven
distantia $R^{2mg. Vb^2glos. in int.}$ si apparuerint R] si appauerint D 9/10 quia ... solet $R, T^{2in ras. FD}$
 $VbP^{in ras.}]$ nisi noctu conspici nequit (= Va) Ven 9 quia ... quidem $R, T^{2in ras. VbP}$ (quia *and* quidem
manu Pont.) FD] *om.* Ven 10 solet ... tempore RT^2 (solet, ea *in ras. manu Pont.*) $FDVbP$ (solet, ea
manu Pont.)] nec matutino tempore $VenVb$ 11 nequit $R, T^{2in ras. manu Pont. FDVbP}$] potest $VenVb$
12 in quaerendo loco R] in quaerendo locum F 16 quippe qui solari R] quippe si solari D
22 ac sub terras R] ac sub terram Ven 26 integris triginta gradibus R] integris triginta F 27/
28 si ... fuerit $R, VbP^{mg.}]$ *om.* Vb 27 si ... constitutus R^2] si tamen Sol in ultimo gradu fuerit R

[5] Eadem etiam ratione vespertino tempore crinita stella in principio octavi
 30 loci, qui succedit occasui, videndam sese nobis | offeret, si triginta gradibus a Sole 183r
 distet, hoc est si eius intercapedo sit undecim a Sole signorum, numerando a Sole
 in cometen per signa antecedentia, ac Sole prius sub terras delato; necesse est
 igitur cometes ipse in octavo coeli loco conspectus primasque Cancri partes insi-
 dens, quo videri possit, uti Sol ultimas Tauri partes peragrans sub terris feratur.

35 [6] Item in loco declinante, hoc est in duodecimo, matutino tempore cometes
 positus oculis se nostris subtrahet, nisi triginta saltem gradibus sit ab Sole remo-
 tus, hoc est ut undecim ab eo signis Sol recesserit, ab ipso Sole in cometen per
 signa subsequencia facta dinumeratione. [7] Aliter, enim, in ipso Sol oriente aut
 propinquiore in parte splendens, visu nostro hebetato, cometen occultet, qui ut
 40 matutino tempore atque in duodecimo loco et ultimo gradu Piscium constitutus
 appareat, necesse est saltem ut Sol in principio Tauri constituatur, duntamen
 horoscopum non attingat. [8] Haec est ratio cur dixerit undecim signorum a Sole
 atque in loco succedente ac declinante, non autem succedentibus ac declinanti-
 bus, quoniam locus succedens in parte coeli superiore praeter octavum alius nul-
 45 lus est. [9] Neque locus declinans nisi tantum duodecimus intelligi potest. In loco
 enim nono, qui a cardine medii coeli decedit, conspici cometes nequit, | Sole 183v
 undecim signis (ut ante dictum est) ab eo remoto, hoc est locum coeli undeci-
 mum tenente; siquidem necesse est meridianum pene tunc tempus esse.

[10] Cardines plurali numero protulit, quod in occasu et in ortu hoc continge-
 50 ret, qui duo sunt cardines. Haec ita sunt accipienda ut de matutino ac vespertino
 cometae ortu dicta intelligantur, utque in locis his cometes mane aut vesperi oriri
 nisi undecim, ut dictum est, signis inter Solem cometenque interiectis, non pos-
 sit. Sed iam loquendi obscuritate discussa, ad iudicia significationesque veniamus.

[11] Stella igitur crinita, si ortum matutinum vespertinumve in cardinibus
 55 faciet — matutinum in gradibus orientis coeli, vespertinum in gradibus occiden-
 tis — mortem ob cardinum dignitatem regis regni eius quod signo in quo apparet
 subiectum est, indicat; sin minus, magni certe alicuius principis ex iis principibus
 qui in regno illo dominatus habent. [12] Quae mors citius accidet ubi crinita
 matutinum ortum faciet, serius cum vespertinum, siquidem matutini exortus
 60 ocus agunt, vespertini tardius. [13] Eadem crinita cum exortum vespertinum in
 succedente, hoc est octavo loco, fecerit, mortem indicat regii administratoris, eius
 videlicet qui thesauris, ornamentis, regiaequae supelectili praepositus est, et cuius | 184r
 curae est illa gubernare. [14] Cum enim cardo regem denunciaret, qui cardinem

31/32 numerando ... cometen $R^{2in\ ras. Vb^{2in\ ras.}}$ numerando a Sole in cometam TF , numerando a
 Sole in cometem $VenDVb$ 32 Sole ... delato R^2Vb^2] Sole prius sub terris (sub terris prius F) delato
 $VenTFDVbR$ 33 in octavo R] *om.* Ven 34 peragrans ... feratur R^2Vb^2] peragrans sub terras fe-
 ratur $VenTFDVbR$ 37 in cometen R] in cometem D 38 in ... oriente RT^2] Sol *om.* T 39 oc-
 culet $RVbS$] occultet Vb 43 non autem $R^{2in\ ras. VbS}$] autem *om.* $VenTFDVb$ 44/45 praeter ... est
 $R^{2in\ ras. VbS^{in\ mg.}}$] nisi solum octavus non est $VenTFDVb$ 57 subiectum est, indicat R] *bis* D

ipsum sequitur locus, quod is locus censum denunciaret, et crinita quoque eius qui
 65 regii census, hoc est thesauri, ornatus supellectilisque curam gerit, mortem
 denunciabit.

[15] Matutinus crinitae ortus in declinante, hoc est duodecimo loco, morbos
 mortesque ignobilium hominum decernit. Locus enim duodecimus cum ab
 cardine declinet, nec horoscopum videat, sitque hac ratione ignobilis, ignobilium
 70 hominum morbos atque ex morbis mortes, et quidem repentinas, quandoqui-
 dem eius repentinus exortus est, significat. [16] Cum igitur crinita in cardinibus
 orientis aut occidentis coeli apparens regis mortem, in octavo regionum thesauro-
 rum, ornamentorumque praefecti, in duodecimo ignobilium hominum mortes
 denunciaret, argumentari ex his possumus crinitas stellas ortus matutinos vesperti-
 75 nosque, quos diximus, facientes, mortes semper portendere, ac nihilominus bella
 bellorumque casus significare.

[17] Sed bella ipsa ab externo movebuntur hoste, si crinita ita in coelo movebi-
 tur, ut appareat in ortum ab occasu ferri, qui motus manifestior erit in ortu
 vespertino, siquidem hoc pacto crinita incedens, a Sole magis recedit, quam cum
 80 est in ortu matutino, quod tunc Solem ver|sus feratur. Ex quo fit ut brevi delites- 184v
 cat, radiis Solis umbrata, ut interdum diebus septem conspiciatur non amplius.

[18] Sin crinita ipsa steterit, ac perinde ut fixa manserit, bellum non ab peregrino
 et longinquo, sed finitimo ab hoste inferetur. Motus enim ille crinitae stellae a
 loco in locum, motum quoque hostilem ab una in alteram regionem indicat.
 85 [19] Licet autem non moveatur, bellum nihilominus portendit, ipsaque stabilitas
 atque immotio hostem non aliunde moturum, sed in eadem regione finitimisque
 locis rebus novis studentem bellum excitaturum significat, ut nonnunquam
 domesticus hostis futurus sit, ut cum civile movetur bellum, nonnunquam finiti-
 mus, ut cum finitimus populus in finitimum populum armatus insilit; interdum
 90 ex natione eadem, ut cum duae nationis eiusdem gentes simul concurrunt.

[20] Quibus e rebus hoc quoque argumentari licet vespertinos matutinosque
 harum stellarum ortus non solum mortes sed bella quoque semper portendere.
 [21] Unde non temere ab docto illo poeta dictum est: 'nunquam coelo spectatum
 impune cometen'; Virgilius quoque Iulii Caesaris mortem, quae civile bellum
 95 peperit, cometen ait antecessisse:

65 regii (-i in ras. R²) census (-s in ras. R²) R²VbS] regis censum VenTFDVB hoc est thesauri (-i
 in ras. R²) R²VbS] hoc est thesauros VenTFDVB 69 nec horoscopum videat R] in horoscopum
 videat F 81 conspiciatur ... amplius R] non amplius conspiciatur Ven 88/89 domesticus ... ut
 R] om. Ven

93 ab ... poeta: cf. Claudian, *De bello Pollentino sive Gothico*, 243, p. 268: 'et numquam caelo spec-
 tatum impune cometen'. 94 Virgilius: cf. Virgil, *Georgica*, I 487–88, p. 81.

*Non alias coelo ceciderunt plura sereno
Fulgura nec diri totiens arsere cometae.*

Quid quod vulgus gentesque | in eandem hanc sententiam conveniunt? Ac de 185r
his hactenus.

- 100 [22] Quoniam autem diximus crinitum sidus nisi noctu conspici non posse, videamus quid Plinius ex Imperatoris Augusti verbis referat: ‘his ipsis meorum ludorum diebus sidus crinitum septem dies in regione coeli, quae sub septentrionibus est, conspectum; id oriebatur circa undecimam horam diei, clarumque et omnibus terris conspicuum fuit’. [23] Quomodo igitur nisi noctu conspici comata stella nequit, quae circa undecimam diei horam conspecta est? An hoc sic accipiendum est ut dies non pro solari, sed pro toto lucis ac tenebrarum spatio, quod est horarum viginti quatuor, accipiatur, atque undecima illa hora non diurni sed nocturni temporis fuerit? [24] Namque coronae et circuli qui circa Solis orbem cernuntur, quod nisi diurno tempore non fit, in numero crinitarum de quibus 110 diximus non habentur; neque de his auctor hic noster sentit.

- [25] Illud omittendum non est cardines et locum succedentem declinantemque accipiendos hic non esse aut geniturae aut creationis sed figurae ortus crinitae ipsius, hoc est iuxta positionem ac coeli situm tempore quo conspici coepta est; iuxta quam figuram iudicare debeamus. [26] Nequid autem omissum a nobis 115 videatur quod ab Ptolemaeo ipso de crinitis stellis | secundo *Apotelesmatum* libro 185v traditum est, illud statim subiiciemus, quod est huiusmodi: ‘observandae autem crinitae stellae, sive illae eclipsium tempore, sive quandocunque conspectae sunt, generaliter etiam, ut quae dicuntur trabes, lituive, aut dolia, quaeque huius generis, quippe quarum naturae sint ea facere quae Martis ac Mercurii propria sunt —

100 Quoniam autem diximus *R^{2in ras.} VenFVbS*] Quoniam antediximus *TDVbR*, autem *corr. T^{2manu Pont.}* **102** sidus crinitum *R*] sudus crinitum *D* **103/104** et omnibus terris *RVbS*] terris *om. Vb* **108** nocturni *R*] nocturi *D* **114** Nequid autem omissum *R^{2in ras.} VbS*] nequid autem omitti *VenTFDVb* **117** crinitae stellae *R*] stellae *Ven*

101 Plinius: cf. Plinius, *Naturalis Historia*, II 94, I p. 158; on this (and other Pontano’s quotations from Pliny) see Rinaldi, *Un codice*, pp. 174–75. **115** ab Ptolemaeo ipso: cf. Ptolemy, *Tetrabiblos*, II 10, 3–4, pp. 145–47: ‘τηρητέον δὲ ἔτι καὶ τὰς συνισταμένας ἦτοι κατὰ τοὺς ἐκλειπτικούς καιροὺς ἢ καὶ ὁτεδήποτε κομητῶν ἐπιφανείας πρὸς τὰς καθόλου περιστάσεις (οἷον τῶν καλουμένων δοκίδων ἢ σαλπίγγων ἢ πύθων καὶ τῶν τοιούτων) ὥς ἀποτελεστικὰς μὲν φύσει τῶν ἐπὶ τοῦ τοῦ Ἄρεως καὶ τοῦ τοῦ Ἑρμοῦ ἰδιωμάτων (πολέμων τε καὶ καυσωδῶν ἢ κινητικῶν καταστημάτων καὶ τῶν τούτοις ἐπισυμβαινόντων), δηλούσας δὲ διὰ μὲν τῶν τοῦ ζῳδιακοῦ μερῶν, καθ’ ὧν ἂν αἱ συστάσεις αὐτῶν φαίνωνται καὶ τῶν κατὰ τὰ σχήματα τῆς κόμης προσνεύσεων τοὺς τόπους οἷς ἐπισκίπτουσι τὰ συμπτώματα· διὰ δὲ τῶν αὐτῆς τῆς συστάσεως ὥσπερ μορφώσεων τό τε εἶδος τοῦ ἀποτελέσματος καὶ τὸ γένος, περὶ δὲ τὸ πάθος ἀποβήσεται, διὰ δὲ τοῦ χρόνου τῆς ἐπιμονῆς τὴν παράτασιν τῶν συμπτωμάτων, διὰ δὲ τῆς πρὸς τὸν ἥλιον σχέσεως καὶ τὴν καταρχήν, ἐπειδήπερ ἑῷ μὲν ἐπιπολὺ φαινόμενοι τάχιον ἐπισημαίνουσι, ἐσπέρειοι δὲ βράδιον’.

120 bella et aestus — quaeque ex quibus haec significantur, eorum ciendorum vim habent. [27] Earum significationes capiuntur a partibus signiferi in quibus conspiciuntur, et a figuris comae innuentibus loca quibus mala imminet; [28] species eventus et genus rei eius in qua detrimentum accidet, a signis in quibus sunt; a mora temporis malorum productio; et ab habitu ad Solem initium eorum. Etenim crinitae in oriente plerunque apparentes celeritatem designant, vespertinae tarditatem’.

[29] Ne autem quae remotissima sunt a nostra memoria semper referantur, priusquam Tamyris, sive ille Tamorlanus vocatus est, Scytharum ac Parthorum rex, cum innumerabili manu Asiam invaderet, longinquis e terris movens, in orientis coeli cardine ingens cometes conspectus est, qui ortum versus ferretur; hunc haud multo post ingens Asiae pene totius clades secuta est.

[30] Nobis adolescenti]bus, insignis etiam cometes ad orientem in Cancri Leo- 186r nisque regionibus multis diebus fulsit, tantae longitudinis ut amplius quam duo coeli signa comae suae tractu occuparet. [31] Eum secuta est Alfonsi regis mors, quae Aemiliam, Sabinam, Campaniam, universumque regnum Neapolitanum et longo et gravi bello implicavit. Secuta est et pestilentia aliquanto diuturnior.

[32] Annis his superioribus cometes alius tenui primo capite comaque admodum brevi conspectus est, mox mirae magnitudinis factus, ab ortu deflectere in septentrionem coepit, nunc citato motu, nunc remisso, et (quod Mars Saturnus- que uterque repedabat) aversus ipse praegrediente coma ferebatur, donec ad ipsas arctos pervenit. [33] Inde cum primum Saturnus ac Mars recto cursu pergere coeperunt, in occasum iter flexit, tanta celeritate ut die uno ad triginta gradus

120 quaeque ex quibus *R^{2in nas} VbS*] quaeve ex quibus *VenTFDVb* **121** Earum *R^{2in nas}*] *om. R*
122 innuentibus *RT²*] invenientibus *T* **123** genus rei eius *RSum*] genus eius rei *Vb*
125 designant *R*] significant *F* **128** Tamyris *R*] Taemyris *D* **129/130** in ... est *R*] in orientis
ingens cometes conspectus est celi cardine *Ven* **132** Nobis adolescentibus *R*] Nobis etiam
adolescentibus *F* **133** fulsit *R^{2Vb}*] fulxit *R* **135** Aemiliam *R*] miliam *Ven* **136** Secuta est et
pestilentia *R*] Secuta est *om. F* **141** arctos *R^{2FVb}*] artos *TDVbR*, artes *Ven* **141/**
142 pergere...flexit *R^{2Vb}*] pergere (peregre *T*) coeperunt et ipse a septentrione in occasum iter
flexit *VenTFDVbR*

128 Tamorlanus: Tamerlane or Tamburlaine (1336–1405) was a conqueror and sovereign of Central Asia; about him see George of Trebizond, *Commentarii*, f. 83^r ll. 18–23: ‘Apparuit pueris nobis, ut a patribus nostris accepimus, crinita ingens in orientali angulo stella, quae non parva velocitate ferebatur ad ortum; Thamyris Parthorum rex, quem Tarbenllanum appellant, totam Asiam invasit, evertit, prostravit’. **132** Nobis adolescentibus: in 1456 occurred one of the periodical appearances of Halley’s comet, see Lynn Thorndike, *A History of Magic and Experimental Science*, New York: Columbia University Press, 1923–1958, IV, p. 413; Pontano (born in 1429) was 27 years old. **134** Alfonsi ... mors: Alfonso V of Aragon (called ‘the Magnanimous’), king of Naples, died in 1458 (see Cappelli, *Cronologia*, p. 633); Pontano described the subsequent war for the succession to the throne in his *De bello Neapolitano*. **137** Annis his superioribus: this comet appeared in early 1472; see Thorndike, *A History*, IV, pp. 422–23.

emensus sit; atque ubi ad Arietem ac Taurum pervenit videri desiit. Hic et dies plurimos fulsit, et qui initio brevior visus est, adeo crevit ut quinquaginta gradus
 145 atque etiam amplius occuparet.

[34] Non multo post Ussonus Cassanus Parthiae atque Armeniae rex ad Euphraten profectus, eo consilio ut Asiam invaderet, collatis signis cum Mahometo Turcarum rege, ita dimi|cavit ut qui ingentem et inferret et acciperet cladem: duo
 186v enim potentissimi exercitus, duo maximi duces in paucis diebus bis confligere.

150 [35] Eodem tempore Alfonsus Portugalliae rex, satis magna classe in Africam traiciens, duas nobilissimas urbes Tingin et Argillam vi cepit, oramque tingitanam armis subactam imperio suo adiecit. [36] Sensimus iisdem temporibus universam Ispaniam quassari bello, et Erricum regem diem obiisse; Carolum quoque Burgundiorum ducem adversus finitimos quosdam populos regulosque eo impetu
 155 movisse arma, ut multorum etiam annorum bellum excitaverit, quod nuper eius morte vix finitum est.

[37] Anno millesimo ducentesimo sexagesimo quarto a natali Christi die, mense augusto, crinita stella in orientis coeli parte visa est, quae ab ortu ipso ad medium coelum crines diffunderet, fulsitque circiter mensibus tribus, nec ante
 160 desiit videri quam Urbanus Pontifex Maximus diem obiit. Quid etiam secutum est? [38] Movit e Galliis cum exercitu Carolus, superatoque Manfredo, regnum Neapolitanum occupavit; biennio post Poeni in Ispaniam traiciunt, magnasque clades inferunt, tandemque fugati ac caesi. In Hetruria quoque magni tumultus excitati ac prelia facta sunt.

146 Ussonus Cassanus *R²TVbSSum*] Ussonus Assanes *VenT²Vb* Ussonus Assanus *FDR* ad Euphraten *R*] ad Euphraten *D* **147** Mahometo *R²Vb*] Mahometo *R* **151** tingitanam *R*] vigintanam *Ven* **153** Ispaniam *RVb*] Hispaniam *VbSSum* Erricum] *Er- R²in ras.* **158** in orientis coeli parte *R*] in orienti coeli parte *Ven* **159** fulsitque *R²*] fulxitque *RVb* **161** e Galliis *R*] e gallis *D* **162** in Ispaniam *RVb*] in Hispaniam *VbS* **163** In Hetruria *R²VbS*] in etruria *RVb*

146 Ussonus Cassanus: Ūzūn Ḥasan (1423–1478) was the leader of the Turcoman tribes of the Āq Qöyünlü; he was defeated by Mehmed II in the summer of 1473, see Gigi Corazzol, *Corrispondenze diplomatiche veneziane da Napoli, Dispacci di Zaccaria Barbaro*, Rome: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1994, p. 706: ‘Uzun Hasan (Uson Cassano)’. **150** Alfonsus Portugalliae rex: Alfonso V (1438–1481), called ‘the African’ for his military operations, was king of Portugal (see Cappelli, *Cronologia*, p. 615); on the military campaigns of Ūzūn Ḥasan and Alfonso V see Pontano, *Meteororum liber*, 1253–66. **153** Erricum regem: Henry of Trastámara was king of Castile and León from 1454 to 1474; he died on 14 December 1474 (see Cappelli, *Cronologia*, p. 635). **153/154** Carolum ... ducem: Charles I, duke of Burgundy, known as ‘the Bold’, died in 1477 (see Cappelli, *Cronologia*, p. 555). **157/161** This comet appeared in the summer of 1264 and was visible until October of that year: see Thorndike, *A History*, II, pp. 452–53. Pope Urbano IV died on 2 October 1264 (see Cappelli, *Cronologia*, p. 251). **161** Carolus: Charles I of Anjou defeated Manfred, king of Sicily, in the battle of Benevento (26 February 1266, see Cappelli, *Cronologia*, p. 470).

- 165 [39] Anno tertio ab comete | Banducar Babiloniorum atque Assiriorum rex 187r
 Armeniam ingentibus copiis invasit, Antiochiam expugnavit, stragemque ingen-
 tem Christianorum edidit. [40] Anno post Corradinus victus captusque a Carolo
 rege, de quo dictum est, ac securi percussus; anno sexto ab comete Lodovicus
 Gallorum rex in Africam traiecit, Cartaginem vi cepit, nec ipse multo post mor-
 170 tuus est, magna parte exercitus pestilentia absumpta. [41] Cuius morte cognita,
 Carolus de quo dixi, cum in Africam traiecisset, Poenorum regem ad tributa
 quotannis pendenda compulit. [42] Anno post Scithae, quos Tartaros hodie dici-
 mus, Armeniis opem ferentes, Assiriis, hoc est Sarracenis fugatis victisque, Asiam
 liberaverunt, quam Christianorum concessu diutius tenuerunt.
- 175 [43] Atque ut qua etiam via crinitae stellae fiant pateat, ipsa rerum natura con-
 templanda est. Terra, ut gravissima sic etiam infima et media est eorum corporum
 quae, quod sint rerum principia, elementa dicta sunt; in quam ut mediam et infi-
 mam cuncta ferantur. [44] Nam et coelestium corporum radii in eam rectissimo
 lapsu descendunt, et quicquid sustinere diutius aer nequit, suoapte impulsu
 180 decidens, terrae sese insinuat. [45] Ipsa vaporis et halitus nutricula Solis radiis
 calefacta, quos accepit humores, quos etiam | aut sibi insitos celat, aut extrinsecus 187v
 acceptos vapores utero suo fovet, assidua vicissitudine remittit, quos rursum ab
 aere ipso remissos, atque ab Sole stellisque discussos, moxque dissolutos accipit;
 ultro citroque nunc illos exorbens, nunc contra evomens, alternis his vicibus assi-
 185 due usa.
- [46] Cuius alternae vicissitudinis cum Sol generationis auctor potissima causa
 sit, tam diu ipsa remittendi accipiendique alternatio constabit, quam diu celum
 ac coelestium sex stellarum moderator ipse ac princeps Sol terram circumvehetur.
 [47] Et quoniam quae e terra evolant, in aliquem necesse est locum evolent, neque
 190 e densissimis atque infimis locis, praeterquam ad ea quae minus rara et supraposi-
 ta sunt, evolare queunt, qualis aeris natura et situs est, qui et terram et aquas
 ambitu suo complectitur, nimirum aer ipse receptaculum est omnium quae e
 terra aquisque evaporant, halant, aspirant, sursumque sullevantur.

165 Anno tertio *RVbP*] Anno *om. Vb* 168 ab comete *R*] ab cometae *TD* Lodovicus *R
 Ludovicus *Vb* 170 Cuius morte *R*] Eius morte *F* 171/172 dixi ... quotannis *R*] *om. Ven*
 174 concessu *R*] consensu *F* 178 Nam et *RT²*] Nam *om. T* in eam *R*] *om. TF**

165/167 On this military operation, that Pontano dates back to 1267, see Antonio Pucci, *Centiloquio, che contiene la 'Cronica' di G. Villani in terza rima*, edited by Ildefonso di San Luigi, *Delizie degli eruditi toscani*, III–VI (Florence: Cambiagi, 1772–1775), XIX, 74–75, III, p. 221: ‘e nel dett’anno Banducar ardito/Soldan de’ Saracin, che d’Erminia/avie messa gran parte a mal partito,/passò con suo esercito in Turchia/e racquistolla, e con suo tradimento/I Tarteri, che v’eran, cacciò via’. 167/170 Conrad V, called ‘Corradino’, king of Sicily, was defeated and condemned to death by Charles I of Anjou in 1268, see Cappelli, *Cronologia*, p. 241. Louis IX, known as ‘the Saint’, was king of France from 1226 to 1270, the year of his death: see Cappelli, *Cronologia*, p. 543.

[48] Dicere de singulis vaporibus halitibusque, et quid de quo fiat vapore halituque, atque unde himbres, nives grandinesque, et quomodo generentur, loci huius non est. Et illa quidem humidis e vaporibus sursum perlatis, paulatimque coactis, mox solutis fiunt; contra, comata sidera e siccis aspirationibus ad superiores aeris partes raptis.

[49] Duae | namque sunt in aere ipso regiones et tanquam cellae promptuariarum, 188r altera humilior, sullimior altera, pro natura eorum quae ibi recipiuntur. Et humilior quidem frigidaria, quod ibi convenient quae, mox coacta concretave frigore, in pluvias, grandines aut nives abeunt. [50] Sullimior altera calidaria dici recte potest, in quam quae aridioris calidiorisve naturae sunt perlata, et quod maxime arida sint, incensa diversa specie, in unum tamen compacta cernuntur.

[51] Sed minime frequens et maxime admirabilis species cometarum est. Namque ubi aridae terrestresque illae aspirationes diuturniores atque maiores fuerint, tunc in calidariam cellam rapti, effumantes illi halitus pauciores primo ac rariores, mox, accedente multitudine, densiores facti, post magis ac magis coacti ariditate atque spissitudine sua, et quodammodo in fuliginem versi, celestium corporum 210 radiis percussi incensique inflammanur.

[52] Quodque universa illa materia momento eodem in corpus illud non cogitur, sed paulatim coalescendo, sibique invicem inhaerendo, iccirco ex quo coepit crescit, alimenta incendio sumministrante halitu, post, exuperante incendio, deficientibusque alimentis, evanescit. [53] Ante tamen quam evanescit, conglomeratio illa, coalescendo inhaerendoque inferiore a parte, quod ascensus ab inferioribus fit, quaedam quasi coma cernentibus videtur, cum sit coalitae simulque inhaerentis materiae tractus longior, quod in apibus videmus, quae ramo arboris suspensae dependentesque, uvarum racemi speciem reddunt, et in mulieribus incedentibus, cum vestes posterius trahunt, quanquam pro materiae suffumigatae compactione non unam semper sed aliam atque aliam speciem praeferant, ut 220 ab iis qui de meteoris tractant distinctius tractari solet. [54] Nobis satis nunc sit et causam et viam, qua comatae stellae generantur, ostendisse. Quae quanvis ab ortu ad occasum motu eo qui diurnus dicitur rapiantur, tamen nunc adversae, nunc obliquae, nunc etiam sinuosae, et alias celerius, alias tardius moventur. [55] Cuius

196 humidis e vaporibus *R, T²manu Pont.*] huiusmodi e vaporibus *T* perlatis *R*] prolatis *Ven*
 197 aspirationibus *R²VbS^{in int.}*] *om. VenTFDVbR* 197/198 superiores aeris partes *R²*] superiores
 aeris partes *TFR* 200 altera humilior *RVb²*] altera humilior quidem frigidiora *Vb*
 203 calidiorisve naturae sunt *R*] calidioris uere sunt *Ven* 207 effumantes *RVbS*] effumentes *Vb*
 illi *R²VbS*] *om. VenTFDVbR* halitus *RVb²*] habitus *Vb* 221 qui de meteoris *R*] qui metheoris
F 223 rapiantur *R²in ras. Vb²*] rapiuntur *VenTFDVbR*

214/221 Cf. Aristoteles, *Meteorologica*, I 7, 344 a9–345a10.

- 225 rei causa est tum materiae copia maior minorve, tum stellarum radii vel trahentes eas, vel impellentes pro qualitate aspectus et virium efficacia.

226 efficacia *R*] Libri Secundi Commentationum finis M^o CCCC LXXXX° *add. R*², Τελωσ (*in the hand of the scribe*), editi in lucem 1479 *Vb manu Pont.*, Τελωσ 1479 *T*, Τελωσ absolutus liber quinto calen(das) decembris, H(ora) XX, M D I F, F(inis) *D*

Glossary of Selected Words and Phrases

In the following glossary, I record the main astrological terms found in Pontano's texts (translation and commentary). I note the first occurrence of each meaning of a term; subsequent occurrences are recorded only in cases of linguistic remarks.

actio, active condition: Ic. 11.

actio 2, the effect of a planet, see *effectus*.

afflictio, pain, suffering; translates the Greek κάκωσις: XIVc. 10; synonymous with *impedimentum*: XIVc. 12, with *malus habitus*: XXXIXc. 5; XLc. 7.

afflictus, a planet cast down, unfortunate; translates the Greek κεκακωμένος: XIVc. 10; synonymous with *male affectus* and *impeditus*: XIVc. 12.

Algol, the 'Demon', star: LXXIII; LXXIIIc. 1.

altitudo, exaltation, the elevation of a planet: IIIc. 3; translates the greek ὑψωμα; synonymous: *sullevatio*: XXVIc. 14.

anaereticæ (partes), anaeretic (or destructive) places in the natal chart: LXVIc. 3.

Andromeda, a constellation: XXIXc. 60.

anima, in the meaning of 'intellectual faculty, intelligence': IVc. 17.

antiscia, degrees of the zodiac which cast an opposite shadow: LXXVIIIc. 1; 22–24.

Antiscii, people on the other side of the equator, whose shadows are cast in the opposite direction from ours: LXXVIIIc. 22.

apex, apex, see *eminentia*.

apheta, a planetary aphet: LXXIIIc. 8; synonymous with *iaculator*, *ileg*, *proiector*, *radiorum emissor*: LXXIIIc. 8–9:

aphetica (loca), aphetic places in the natal chart, granting the years of life; ἀφαιτικά not well translated as *ilegialia*: XXXIc. 8.

apotelesma, see *effectus*.

applicatio, joining of planets: VIc. 21.

Arabes (seu Syri) scriptores, Arabic or Syrian astrology writers: XIVc. 6.

Arcturus, the brightest star in Boötes (Azimech Aramer): XXIXc. 54.

ascendens, the ascendant; translates the Greek ὠροσκόπος: VIc. 1; XIVc. 2.

aspectus, astrological aspect; translates the Greek σχήμα: XLIII; synonyms with *figura*, *constitutio*: XLIIIc. 1; **aspectus natalis/temporalis**: XLIIIc. 10–11

asteres, has the meaning of planets in this work: IIIc. 18.

astrologus, astrologer; translates the Greek ἐπιστήμων: XIVc. 9.

Abrachaleus, star: XXIXc. 34.

Alacha, stars, XXIXc. 45.

Aldebaran, star (Λαμπαδίας): XXIXc. 33.

Anhelar, star: XXIXc. 34.

Atorage, stars (Ιπλειάδες; *Vergiliae*): XXIX c. 29.

atra bilis, see *melancholia*.

auspicatio, the act of drawing auspices: IIc. 1.

aux, see *eminentia*.

Azubene, stars: XXIXc. 35.

Basiliscus, star: XXIXc. 36.

biothanatus, a person dying a violent death: LXXVIc. 1.

Canis, a constellation: XXIXc. 63.

cardines, the four angles (or cardinal points) of the astral chart: VIc. 31; translates the Greek κέντρα: XVc. 2; XLVIc. 4; synonymous with *anguli* and *cuspides*: XVc. 2; XLVIc. 4.

cathedra, throne; (by extension) the act of taking on an assignment or an administrative office; translates the Greek καθέδρα, synonymous with *intronizatio*, *solium*: LXXXIIIc. 8–9.

Cepheus, a constellation (*Ficares*): XXIXc. 54.

chole, synonymous with *rubra bilis*, red bile: VIIc. 10; XXVIIc. 1; LXXc. 5.

cholera, synonymous with *rubra bilis* (red bile): XCIXc. 8; according to Celsus, a disease: VIIc. 10.

circulus brevis, epicycle: LIIc. 14; LXIIIc. 7.

climacterica (loca), dangerous places in the astral chart: XXXI; synonymous: *letalita*, *perniciosa*, *noxia*: XXXIc. 9.

climacterici (anni), dangerous years: XXXIc. 9.

combustus (planeta), a planet placed under the sun rays: LXXXIc. 16; XCI; translates the Greek ὑπανυος; synonymous with *subradiatus*: XCIc. 4.

cometa, comet: XIIIc. 4; C; see also *crinita stella*.

complexio (corporis), physical constitution, temperament; synonymous with *compactio*: Vc. 3; bad translation of the Greek κράσις: VIIc. 18.

conceptus, conception moment: LI.

conditio, condition (diurnal and nocturnal) of the Luminaries; translates the Greek αἵρεσις: LXXIIc. 7.

coniunctio (planetarum), the conjunction of planets: VIc. 25; XCIIIc. 7–8; the 119 conjunctions: L. Conjunction of Saturn and Juppiter: LVIIIc. 14; LXIII; LXVc. 1; **coniunctio minima**, **c. media**, **c. maxima**: LXVc. 4–11.

coniunctio (Luminarium), translates the Greek σύννοδος: LVIIIc. 1; XCIIIc. 12–13.

constitutio (coelestium corporum), disposition of astral bodies: IIc. 10.

consultatio, deliberation: IIc. 1.

conversio (anni), the revolution of the year: Vc. 4; LVIIIc. 6.

copulatio, joining: LIVc. 2; indicates every kind of planetary aspect; translates the Greek συναφή: LXXIIIc. 3; LXXXIVc. 8.

corruptiva (stella), corruptive: XIII; XIIIc. 10.

creatio (regis), the coronation of a king: XXX; synonymous with *designatio*, *coronatio* and *thronizatio*: XXXc. 2.

crinita (stella), comet star: XCVIII; C; translates the Greek κομήται: XCVIIIc. 6; synonyms with *comata*: Cc. 1.

critici (dies), critical days, translates the Greek κρίσιμοι: LXc. 1.

culmen, culmen, the midheaven in the astral chart: XLVIII, XLIX.

culminare, to be at the midheaven in the astral chart: LXXVIc. 8.

declinantia (signa), declining signs: XV.

declinationes mundi, world latitudes; translates the Greek κλίματα: XCVIc. 8.

decuria, the astrological *Decans*: XXVIIc. 15; translates the Greek δεκανός; synonyms with *Decani*; not well translated as *facies*: XCVc. 2.

decretum, effect of a planet; translates the Greek ἀποτέλεσμα: XCVIc. 11; see also *effectus*.

defectus luminarium, the eclipses of the luminaries: XXIV; XCVI; synonyms with *deliquium*, translates the Greek ἔκλειψις: XCVIc. 1.

deiectio, see *depressio*.

depressio, depression of a planet; translates the Greek ταπείνωμα (synonymous: *humilitas*, *deiectio*): XXVIc. 14.

dies critici, critical days in diseases: XLIIc. 1; LX.

directio, see *progressio*.

distantia, interval; synonyms with *intercapedo*, *interstitium*, *intervallum*; translates the Greek διάστασις: LXXXIc. 6.

divinatio, knowledge of the future: Ic. 3.

dodecatemoria, the twelfth part of a constellation (Lewis and Short); synonyms with *duodenaria*: LXXVIIIc. 2–11; d. according to Iulius Firmicus Maternus: LXXVIIIc. 1–2.

domicilium, the house of a planet: VIc. 30; XXXVc. 8–9.

dominator, the dominating planet: XXVc. 7; translates the Greek ἐπικρατήτωρ: XXXIVc. 12 and XCVIIc. 3; synonyms with *praedominator*, *significator*: XXXIVc. 13. Translates the Greek: οἰκοδεσπότης: LIV; LIVc. 11.

dominus, the planet lord of a Zodiac sign; translates the Greek κύριος: XCVIIc. 3.

dominus ascendentis, the lord of the ascendant, XXI.

dominus finium, *horiocrator*, the lord of the terms; translates the Greek ὀριοκράτωρ: XCc. 16.

dominus geniturae, the lord of the geniture; translates the Greek κύριος γενέσεως: XXXIVc. 15. LIVc. 10.

dominus horae, the lord of the hour: XC; translates the Greek διέπων: XCc. 7.

domus, house of the astral/natal chart: IIIc. 5; VIc. 21; Xc. 9; XXXVIIc. 11.

eccentricus, eccentric circle: LIIc. 14.

eclipses, eclipses see *defectus luminarium*.

effectus, the effect of a planet; translates the Greek ἐνέργεια (synonyms: *vis*, *operatio*, *actio*, *efficacia*): Vc. 14. It can also translate the Greek ἀποτέλεσμα (in the meaning of ‘influence of the stars’): XIIc. 9, XCVIc. 11 and has as synonyms *actio*, *decretum*, *efficacia*, *iudicium*, *operatio*, *significatio*; *apotelesmata* of the Sun and the Moon: XVIIIc. 1.

efficacia, effect of a planet, see *effectus*.

electio (dierum et horarum), the choice of the days and hours: VI; VIc. 7; X; XI.

elementa, natural elements: IIIc. 12, Vc. 1.

eminentia, high place; the position of a planet on the top of its epicycle; synonymous with *superlatio*, *sullimitas*, *apex*, *aux*: LXIIIc. 7–8.

emissores radiorum, aphetical planets casting rays; synonymous with *iaculatores*, *proiectores*, *ileges*; translates the Greek ἀφῆτης: LXXIIIc. 8.

epicataphora, ἐπικαταφορά, the eighth house: XVIc. 4.

Eridanus, a constellation: XXIXc. 63.

erratica (stella), one of the five planets: *Prol.* I, 2; got its name from *errore*: XXIXc. 2.

exaltatio, exaltation; rise to position of greatest influence: Xc. 6; XXIIIc. 25.

facies (or decani) signorum, the decans of signs; synonymous: *decuriae*: XXVIIc. 15.

fel, gall, bile; humor suitable for contemplation: XXXVIIIc. 17.

feminina (signa), feminine signs: LXXIc. 2.

figura (coeli), an astral chart: IIc. 10; translates the Greek σχῆμα: XLIVc. 3.

figuratio (stellarum), disposition of the stars: IIc. 14.

fines, terms of a planet: VIIc. 12; XXIIIc. 25. Translates the Greek ὅρια: XXVIIc. 14.

fixa (stella) fixed star: *Prol.* I, 2; XXVIII; XLVI; catalog of zodiacal and extrazodiacal constellations: XXIXc. 27–66.

fixa (signa), fixed signs: XXIIc. 4.

fortunans (planeta), making fortunate; translates the Greek καλοποιός (synonyms: *beneficus*, *salutaris*): Xc. 18.

furentes, prophets: Ic. 7, 11; LXX; translates the Greek: ἐνθουσιάζω: LXXc. 1.

Geniculatus, a constellation (ἐν γόνασι): XXIXc. 55.

genitura, horoscope, geniture: Ic. 33.

horoscopus, horoscope, ascendant: VIc. 1; XXXVII.

horoscopus urbis, the horoscope of the foundation of a city: XVc. 14.

hospitator (planeta), a planet that hosts another planet in its home: XXXIVc. 16–17; translates the Greek οἰκοδεσπότης (synonyms: *pater familias* and *domus dominus*): XXXIVc. 14; LXXXc. 3.

humilitas, depression of a planet; see *depressio*.

humores, humours, VIIc. 7.

Hyades, stars (*Succulae*): XXIXc. 33

ileg, see *apheta*.

ilegialia (loca), see *aphetica*.

imaginaria (vis), fancy: IIc. 9; synonymous with *phantasia*: IIIc. 11.

imagines, see *sigilla*.

impetratio, an obtaining (by request) an assignment or an administrative office; translates the Greek προβολή; synonymous with *obtentio*: LXXXIIIc. 10.

incepta, undertakings: IIc. 1.

influentia, the influence of a planet: IIIc. 15.

infortunans (planeta), making unfortunate; translates the Greek *κακοποιός* (synonyms: *maleficus*, *nocens*): Xc. 18.

interlunium, the conjunction of Sun and Moon: XXXIV; XLVI; translates the Greek *σύνοδος*: XXXIVc. 5.

interrogatio, a questioning, and astrological inquiry: IIc. 16; XIVc. 1.

iudicium (or *sententia*), judgment of the astrologer, sentence; translation of the Greek *ἀποτέλεσμα*: XIIc. 9.

luminaria, luminaries (the Sun and the Moon): XVIII.

Lyra, a constellation (*Asange*): XXIXc. 55.

mala fortuna, bad luck (the sixth house): XVIc. 3.

malefica (stella), evil star, XVIc. 1.

malus daemon, evil demon (the twelfth house): XVIc. 3.

masculina (signa), masculine signs: LXXI.

matutina (stella), matutine planet; translates the Greek: *ἑώς*: LXVIIIc. 8; *matutinus* translates the Greek *ἡπηνιωτικός*: XCIIc. 11.

medium coeli, midheaven, translates the Greek *μεσουράνημα*: LIc. 13.

Meelleph, star (*Praesepe*; *Νεφελοειδής συστρόφη*): XXIXc. 35.

melancholia, melancholy (synonymous with *atra bilis*): Vc. 6; VIIc. 20; LXXc. 5.

minutum, minute; translates the Greek *λεπτόν*: LXIIc. 3.

mistura, temperament, of a star: VII; XXVIII; temperament and constitution of human body: IIIc. 15; VIIc. 18–20;

XXIIIc. 4; translates the Greek *κράσις* (synonyms: *temperamentum*, *temperatio*; mistranslated as *complexio*): VIIc. 18.

motus, movement: Ic. 12.

motus diurnus, diurnal motion: Cc. 54

natalis (aspectus), translates the Greek *κατὰ πῆξιν*: XLIIIc. 11.

natura, the nature; translates the Greek *φύσις*: LXXXVIc. 10.

nebulosae (stellae), nebulae: LXIX.

novilunium, the new Moon: XXXIVc. 5.

nutritio, nutrition; translates the Greek *ἀνατροφή*: LXXIIc. 2.

obedientia (signa), obeying signs: XXXIII.

observatio, observation of signs: XXXVIIc. 11.

obsessio ascendentis, besieging of the ascendant; (synonymous with *oppressio*): XLc. 13–14.

occidentalis (stella), western planet; translates the Greek: *λιβικός* and *δυτικός*: XCIIc. 11.

operatio, the effect of a planet, see *effectus*.

oppositio, the opposition aspect: XVIIIc. 6; synonymous with *diametrum*: XLII.

orientalis (stella), oriental planet; translates the Greek: *ἀνατολικός*: XCc. 9; XCIIc. 11–12.

Orion, a constellation: XXIXc. 62.

Pars fortunae, The Lot of Fortune in the astral chart: VIc. 9; XVIIIc. 3; XLVIc. 8; LXXXVIII.

passio, passive condition: Ic. 11.

phantasia, fancy; synonymous with *imaginaria vis*: IIIc. 10–11.

phantasmata, products of the fancy: IIIc. 10; VIIc. 7.

planetae, planets (πλανῆται); Ptolemy never used this term in the *Centiloquium* (where he calls the planets ‘asteres’): IIIc. 18.

potentia (vitalis), vital faculty, energy; translates the Greek δύναμις: LXXXVIc. 2; synonymous with *vis*, *potestas*, *virtus*: LXXXVIc. 2–4.

Pristix, the constellation of the Whale (*Cetus*): XXIXc. 61.

Procyon, a constellation that rises before the dog-star (*Antecanis*): XXIXc. 64.

proficisci, to make an astrological direction of a prorogator; synonymous with *permeare*, *percensere*; translates the Greek διέρχεσθαι; not well translated as *abscindere*: LXVIc. 8

prognostica, signs of the future: Ic. 27.

progressio, progression; the time a significator takes to reach a point in the natal chart; translates the Greek περίπατος; synonymous with *inambulatio*, *permeatio*, *peragratio* and *profectio*: XXVc. 8; LVIIIc. 11; LXVIc. 8. LXXVII. Not well translated as *directio*: XXVc. 7 and as *abscisio*: LXVIc. 8.

quadrans, a quarter of the lunar circle: LVI; LVIc. 2; synonymous with *circuli quarta* and *quadratura*: LXIIc. 7.

quadratus (or quadrangulus) aspectus, the astrological square: XXIIIc. 19; XXXIXc. 5 (*quadrangularis*).

quaestio, a questioning, and astrological inquiry (the same as *interrogatio*): IIc. 16; XIVc. 1.

Regiae (stellae), Royal Stars; also called *augustae*: XXIXc. 6.

regrediens, moving with retrograde motion: XXIIIc. 25.

secundaria (signa), secondary signs: IVc. 4; XIIIc. 12.

sententia, judgment of the astrologer; see *iudicium*.

sextilis (aspectus), sextile aspect: XXIIIc. 21.

sibyllae, sibyls: Ic. 8.

sidera, constellations; got their name from *sidendo*: XXIXc. 1.

sigilla, seals, images: IX; IXc. 17–21.

signa, zodiacal signs: Ic. 31; **signa humana**, human signs: XLV; **s. obliqua** (crooked signs): LIIc. 4; **s. recta** (straight signs): XXVc. 3; LIIc. 4.

significatio, sign: Ic. 14; see also *effectus*.

significator (planeta), indicator: Ic. 31.

simulacra, images rising with the astrological Decans; translates the Greek παρανατέλλοντα; synonymous with *imagines*: XCVc. 3; see also *decuria*.

spatium vitae, the duration of life: LXVIc. 1–3.

Spica, the brightest star in the constellation Virgo (Σπάχης; *Alzimon Alazel*): XXIXc. 41.

stellae, with the meaning of ‘planets’ in Pontano’s translation: IIIc. 18.

stoechiomatici, the makers of talismans: IXc. 21.

stoechion, the same as *imago, forma, signum* (image, form, sign): IXc. 21;

urania stoichia: heavenly images or signs (*celestes imagines sive celestia signa*): IXc. 21.

succedentia (signa), the houses following the *centra*; translates the Greek ἐπαναφοραί: XVc. 2.

sullevatio see *altitudo*.

sullimior (esse), to be on the top of the epicycle; synonymous with *superare* and *superior esse*; translates the Greek: καθυπερτερέω; not well translated as *elevare*: LXIIIc. 3–4.

temperamentum, see *mistura*.

temperatio, see *mistura*.

temporalis (aspectus), translates the Greek: κατὰ πάροδον: XLIIIc. 10.

traiectiones, shooting-stars, meteors: XCVIII, XCIX; translates the Greek

διάττοντες: XCVIIIc. 6; synonymous with *transcurrentes stellae*: XCVIIIc. 7 (*ignitae trabes, faces, titiones, iacula*); synonymous with *discursus*: XCIXc. 2; *trabes*: XCIXc. 11.

triangularitas, see *triplicitas*.

triangulator, the lord of the triad; translates the Greek τριγωνοκράτωρ: LXXIIc. 8.

trigonus, trine aspect: XXIIIc. 21.

triplicitas (humida), humid triad (synonymous with *triangularitas*): XXIc. 2; synonymous with *triangulum*, translates the Greek τρίγωνος: LXXIIc. 8.

vespertina (stella), vespertine planet: translates the Greek: ἑσπερία: LXVIIIc. 8.

Vindemitor, a star in the constellation Virgo (Προτρυγητήρ; *Almucedie Alaraph*): XXIXc. 40.

virtus, energy; see *potentia*.

vis/vires, effects of the planets (synonyms: *influentia/influentiae*): IIIc. 15.

Appendix. Va's Text

In this *Appendix*, I provide a collation between *Va* and *R*. As I already noted — particularly in the case of Book I — *Va* reflects an early stage of the text, often significantly reworked. A complete transcription of all subsequent *Va*'s stages would be another critical edition itself; therefore, below I only give a complete listing of the variants concerning Pontano's translation of the hundred propositions; on the other hand, in the case of the commentary, I provide a *specimen* of the main changes. The additions in the margins (or in line spacing) are between slashes \/, while the expunged words are underlined or deleted; *Va*² and *Va*³ indicate Pontano's second and third hand.

VIII. [177^r] confert *R Va*²] conferet *Va* operationi *R Va*²] actioni *Va*.

VIIIc. 1. tum mali declinatio tum boni appetitio *R Va*²] mali declinatio bonique appetitio *Va* multo quam coetera animalia et mala ipsa *R Va*²] *om. Va* quae videntur *R Va*²] comodius *Va* adiungere *R*] comparare *Va*. 2. a providendis illis *R Va*²] *om. Va*. 3. usu nequit *R Va*²] experientia nequit *Va*. 5. fuerint *R Va*²] *om. Va* ante etiam cognita *R*] prius intellecta *Va* industria consilioque poterunt tamquam allectari priusquam eveniant *R Va*² (eveniunt)] *om. Va* confirmari *R Va*²] stabiliri *Va*. 6. plenior atque huberior esse solet *R Va*²] solet esse maior atque huberior *Va*. 7. hi non modo *R*] [177^v] iidem non modo *Va*. 8. sapiens vir *R*] sapiens anima *Va* sint adventura *R*] sint obventura *Va* si deesse sibi noluerit *R Va*²] consilioque et opera *Va*. firmitatem quoque *R Va*²] diuturnitatem *Va*. 11. [178^r] cum ante de avertendis malis monitos nos fecisset *R Va*²] cum ante nos docuisset de avertendis malis *Va* edomitis *R Va*²] *om. Va* (ut dictum est) *R Va*²] *om. Va*.

IX. qui imagines faciunt *R Va*³] qui signa faciunt *Va*, simulacrorum artifices,/ deest in graeco *Va*², del. Va³ cum eo stellae ingressae (progressae *Va*²) fuerint observantes *R Va*²] stellarum \ad eas/ applicationes \profectiones, progressiones/ observantes, cum eo stellae progressae fuerint observantes *Va*.

IXc. 1. ipse sibi materiam *R Va*²] materiam ipse sibi *Va*. 2. ad sexangula *R Va*²] ad sextilia *Va* ac demum *R Va*²] denique *Va* id est unde coepit *R Va*²] *om. Va* nunc imminui *R*] [178^v] nunc imminui ac rarescere *Va* atque exuperantiam *R Va*²] *om. Va* ex qua interitus *R*] ex qua corruptio *Va* \dissolutio/ *Va*². 3. uti superna petat, institui nunquam potest *R Va*²] nunquam assuescet superna petere *Va* cum tamen, ob insitam sibi vim, nullum sit saporis genus quod non etiam distincte sentiat *R Va*²] quae tamen saporum est omnium susceptibilis propter insitam sibi vim potentiamque *Va*. admotas formas induere apta est *R Va*²] admotas tamen est apta formas induere *Va* 4. primaria *R*] *om. Va*. 5. vis inest

*RVa*²] potentia inest *Va* aptior est effigiare *RVa*²] aptior est afferre *Va*. 7. [179^r] Aquilam, Canem, Leonem *RVa*²] Canem, Leonem, Aquilam *Va*. 9. cum signum illud humanum sit *RVa*²] *om. Va*. 11. mala *RVa*²] infelicitates *Va* famulantur *RVa*²] obediunt *Va* demanare *R*] contingere *Va*. 12. subiectae sint *RVa*²] obsequantur *Va*. 14. refert Alexandrinus quidam scriptor *RVa*²] Refert Alexandrinus interpret *Va* caelatum signum fuerat, ac sciscitanti sibi *RVa*²] caelata nota fuerat *Va* [179^v] responsum fuisse ab eo qui remedium id attulerat *RVa*²] respondisse *Va* cum Luna ibidem esset *RVa*²] Luna quoque in ipso esset Scorpio *Va* cardinaliter collocata *R*] angulariter collocata *Va* 15. Sole Leonem tenente *RVa*³] quo tempore \sit/ Sol \in/ Leone constitutus *Va*², quo tempore Sol Leonem sit ingressus *Va* sumpto thure *R*] epoto educto thure *Va*². 16. Laurentius Miniatus...intuentibus *RVa*² *mg.*] *om. Va*. 17. auxiliatoris *RVa*²] *om. Va*. After ingressus (lin. 71) *parr. 17–21 are missing*.

X. [180^r] electionibus *RVa*] auspicationibus *Va*² utere maleficis *R*] utere maleficis moderate *Va*², maleficis moderate utere *Va* venenis utitur moderate *R*] utitur venenosis *Va*.

Xc. 1. his levia si admoventis *RVa*²] his si levia admovea^{ri}s *Va* si attuleris *RVa*²] si afferas *Va*. 3. quod non nunquam inde quaeritur ubi alias extremum constitutum videbitur *RVa*²] ut virtutis ipsius temperamentum \inde/ aliquando quaeratur \ubi/ ab eo quod alias est extremum *Va*. 5. [180^v] naturam scrutantur *RVa*²] naturam inquirunt *Va* qua comperta *RVa*²] qua inventa *Va* quae conducant *R*] *om. Va* adhibent *R*] admovent *Va*. 6. tempus auspicabitur *RVa*²] tempus eliget *Va* quo Saturnus in bona coeli parte collocatus sit *R*] quo Saturnus in bona sit celi parte collocatus atque in sua aliqua dignitate \collocatus sit/ *Va*² after domicilium *Va* *adds*: quoniam autem venenosa temperanda sunt, oportebit Saturni malitiam, idest frigidam atque aridam vim, placido Iovis aspectu, cuius calida humidaque vis est, temperare. 10. [181^r] irroratur *RVa*²] foveatur *Va*. 11. fiunt saepenumero felices pro rei natura mathematicique prudentia *RVa*²] fiunt felices pro rei natura prudentique mathematicorum electione et studio *Va*. 13. videndae item stellae quae illis dominantur *RVa*²] ac videndequeque \etiam/quae illis stellae dominantur *Va*. 14. sumi *RVa*²] elici *Va*. 15. oportet *RVa*²] *om. Va*. 18. Ptolemaeus...Saturnus *R*] [181^v] *om. Va*.

XI. non ante eligas *R*] ne prius elegeris \auspiceris/ *Va*².

XIc. 1. utamur *R*] uteremur *Va* tum planetae ipsi tum coeli loca signaque aut fugitanda aut capienda *RVa*²] *om. Va*. 3. commodas stellas *R*] [182^r] accommodas stellas *Va*², stellas necessarias *Va* citharedi *RVa*²] lyristae *Va* quae cantici numeris *R*] quae percussi cantici numeris *Va*. 9. quid illic post reditum *R*] quid post reditum *Va*.

- XII. [182^v] ne vera eveniant iudicia prohibent *RVa*²] prohibent vera evenire iudicia
Va augent minima *R*] extollunt minima *Va*.
- XIIc. 4. illum quanvis graviore pena dignum, propter amorem aut *RVa*²] illum,
quod amor retineat, licet quamvis \gravi/ pena dignum vel. 5. in iis quos
 amamus *RVa*²] in amico *Va*. virtutes, quanquam leviores *R*] virtutes, quanquam
 minores *Va*. despicienter abicimus *R*] quam possumus abicimus *Va*² (abicimus
Va). 7. [183^r] ac iudex *RVa*²] *om. Va* mathematicus stellas ipsas ac coeli statum
 decretaque sequetur *RVa*²] mathematicus sese stellis ipsis celoque accommodabit
Va. 8. Quam ob rem *R*] itaque *Va* aut significata *R*] *om. Va*. 9. Iudicium...
 dicimus *R*] *om Va*.
- XIII. Cum celestis *R*] Quando celestis *Va* quippiam *RVa*²] aliquid *Va* adiutricibus
 etiam corruptivis stellis, hoc est secundariis, utere *R*] utere conferentibus et
corruptibilibus \corruptivis/ stellis sive (idest/velut) \hoc est/ secundariis *Va*².
- XIIIc. 1. medicorum artem *RVa*²] medicorum artem militaremque disciplinam
Va. 2. permulta *R*] [183^v] quammulta *Va*. 4. quae ipsi persequuntur *R*]
 quae iidem persequuntur *Va*. 10–15. [184^r] Stellae autem...a mathematicis
 observanda *R, Va*² *mg.* (a mathematico observanda)] *om. Va*.
- XIV. Quantis in erroribus...afflicti erunt *R*] Longe maxime astrologus fallitur
~~\decipitur/~~ cum septimus locus atque eius dominus male se habuerint *Va*²,
Quantopere titubabit \errabit, labetur/astrologus ubi \cum/septima domus
\locus/ eiusque dominus male se habuerint/fuerint infortunati *Va*.
- XIVc. 7. si male affecti fuerint *R*] [184^v] si male se habuerint *Va* vera nullo modo
 responsurum *R*] vera minime responsurum *Va* ne falsa pronunciarent *RVa*²]
 ne falsa proferrent *Va*. 9–12. Graece...impediti *R*] *om. Va*.
- XV. amicorum vero *R*] [185^r] at amicorum *Va* idem et in dogmatibus *RVa*²] idem
 et de factionibus *Va*.
- XVc. 4. itaque cardinalia *R*] itaque angularia *Va* in regno auspicando *RVa*²] *om.*
Va. 5. qui succedunt illis *R*] qui succedunt illis suntque cardinum anaphorae
Va. 7. In tertio autem signo...ab alto deorsum ad occasum rapitur *R, [185^v]*
*Va*² *mg.* (ab alto deorsum rapitur)] *om. Va*. 12. cum Cicero dogma decretum
 interpretetur *R, Va*² *mg.*] *om. Va*. 13. Civilibus...intelligetur *R, Va*² *mg.*] eodem
etiam modo civilium constitutionum ac publicorum decretorum edictorumque
qui observatores futuri sint, suffragatores futuri sint quive et qui abrogatores *Va,*
*del. Va*². 14. Urbis etiam cuiusque horoscopus signum est illud *R*] urbis alicuius
 [186^r] horoscopus — ut graecus tradit interpretes \cuius paulo ante memini/ est
 signum illud *Va*. 16. in civitate incipit *R*] in civitate incipit. Cicero dogma
decretum interpretatur. Demum in hominum etiam genituris hec eadem loca
 qui amici quique inimici futuri sint indicabunt *Va*.

- XVI. a viris bonis *R Va²*] per viros bonos *Va* quae si bene affectae fuerint *R*] sin bene se habuerint *Va* illud dimovebunt *R*] prohibebunt illud *Va*.
- XVIc. 1. Ptolemaeus *Cacopios* appellat *R*] *om. Va*. 3. [186^v] nostri autem alterum... nominant *R Va²*] nosse autem oportet octavum locum pollentiorum esse secundo \id est anaphore/, sextum duodecimo, cum alter non temere \frustra/ dictus sit mortis, alter egritudinis locus *Va*. 4. unde damna malaque proficisci Ptolemaeus innuit *R*] a quo damna malaque proficisci Ptolemaeus innuit *Va² mg., om. Va*. 5. Atque haec quidem ad Polemaei sententiam explanandam satis sint *R Va²*] *om. Va*.
- XVII. non ante iudicium feres *R*] [188^v] non ante iudicabis *Va*, \pronuntiabis/ *Va²*, \iudicium facies/ *Va³* quot ille possit annos vivere *R*] quot eum liceat annos vivere *Va*.
- XVIIc. [189^r] 2. Cum ipso Ptolemaeo sentimus, qui in libris *Apotelesmatum* ait ridiculos esse mathematicos eos *R Va²*] cum Iulio Materno ~~consentimus~~ qui ait irrideri a Ptolemeo mathematicos eos *Va*. 3. quod idem ait in tertio *Apotelesmatum* libro, ut paulo ante testatus sum *R Va²*] *om. Va*. 5. licet graeca verba hoc non innuant *R Va²*] *om. Va*. 6–7. Etenim...cessura sunt *R, Va² mg. (with slight changes)*] *om. Va*.
- XVIII. [189^v] *Va, mg.: 'in graeco deest', del. Va²*. Cum ambo luminaria in eodem minuto fuerint, si ascendit benefica, natus aequae sane in omnibus quae inciderint bene fortunatus erit; simili modo si et invicem opponentur ab ortu atque occasu. Sin malefica est in ascendente, contrarium sentias *R*] Cum a utrunque luminare in eodem minuto fuerit, ascenditque benefica, natus in omnibus \in quibus versabitur/ erit bene fortunatus \erit/; similiter \idem etiam/ si invicem opponentur ab ortu atque occasu; sin malefica fuerit in ascendente, contrarium sentias *Va*.
- XVIIIc. 1–2. Post generales...dominatus *R Va² (with slight changes)*] *om. Va*. 4. ut propter ascendens partemque fortunae et beneficam illic praesidentem in bonis tum corporis tum fortunae quam fortunatissimus futurus sit, et (ut graecus textus habet) in omnibus quae ad ipsius perventura manus sunt, quaeque ab ipso tractabuntur *R*] *om. Va*
- XIXc. 1. Corpora nostra Lunae motum sequuntur unde et dominari *R*] [190^r] Corpora nostra lunae motum sequuntur: nam crescente eius lumine venae medullaeque complentur; decrescente tenuantur; unde et dominari *Va*
- XXc. 2. cavendamque Lunae ac Iovis coniunctionem dixisset *R*] [190^v] *om. Va*. 6. difficulter, enim, ac vix absque magno membri eius sanantur incommodo *R*] [191^r] difficile, enim, ac vix absque magno membri eius incommodo sanantur *Va²*, magna enim cum difficultate, ac vix absque longiore membri offensione \lesione/ sanantur *Va*.

XXI. Cum Luna fuerit in Scorpio aut Piscibus, dominusque ascendentis stellae sub terram positae copulabitur, bonum est purgationibus uti. Si vero copulatur stellae supra terram constitutae, potionem qui sumpserit evomet R] Si \Cum/ Luna fuerit in Scorpio aut Piscibus \ac, eritque/ dominusque ascendentis erit copulatus (copulabitur *Va*) stellae sub terram collocatae \positae copulabitur/, bonum est purgationibus (potionibus *Va*) uti; sin iunctus est \qui, si copulatur/ stellae supra terram positae \constitutae/, potio evometur *Va*².

XXIc. [191^v] 2. In signifero *R Va*²] In celo *Va*. [192^r] 6. aspectu aut coniunctione *R Va*²] *om. Va*.

XXII. nec primum induas, nec incidas R] nec primum indues nec incidēs *Va* est autem peius R] est autem deterius *Va* si eadem male affecta fuerit R] si eadem male se habuerit *Va*.

XXIIc. 2. sic nec medium illud erit absque ratione R] sic nec medium erit illud ab eventu *Va*. [193^r] 10. tanquam fluxa fragiliaque *R Va*²] *om. Va*.

XXIII. Lunae ad stellas figuratio *R Va*²] Lunae ad stellas aspectus *Va* effectivam R] acrem ad agendum commotionem *Va*², perquamabilem agilitatem *Va*³ *mg. dext.*, agilem/acrem ad agendum/ad actiones commotionem *Va*⁴ *mg. sin.*, dexteritatem indicabunt *Va* inertem ad agendum commotionem indicant R] ignaviam \indicabunt/ *Va*.

XXIIIc. 3. [193^v] a fonte quodam fluere *R Va*²] a fonte quodam emanare *Va*. 14. [194^v] Quod si a faventibus Solis radiis in nati alicuius genitura Luna conspecta fuerit *R Va*²] Quod si faventibus Lunam radiis Sol consepexerit in nati alicuius genitura *Va*. 17–18. Erunt autem...alius temerarius *R, Va*² (*with slight changes*)] *om. Va*. 23. Nec tamen ignorare...temporum signa *R, [195^r] Va*² *mg. (with slight changes)*)] *om. Va*. 24 itemque coniunctionum ratio, et a quo planeta ad quem planetam Luna ipsa deferatur *R, Va*² *mg. (om. ipsa)*] *om. Va*. 27–30. Quod autem...feretur? R] *om. Va*.

XXIV. [195^v] Defectus Luminarium *R Va*²] Eclipsis luminarium *Va* noxius est *R Va*²] noxia est *Va* accipiunt autem locum ab intervallo R] capiet autem locum ex \ab/ intervallo *Va* loci defectus *R Va*²] loci eclipsis *Va* Ut autem ab hora *R Va*²] Sicut autem ab hora *Va* sic ab *R Va*²] ita ab *Va*.

XXIVc. 5–6. Sol autem...composita sunt R] *om. Va*. 11. [196^r] non modo in vita verum etiam *R Va*²] *om. Va*. 12. Ubi autem in signo illo eclipsis facta fuerit quod in nativitate Imum, id est cardinem subterraneum, tenebat R] ubi autem in imo celi, id est in cardine supterraneo \nativitatis/, eclipsis facta fuerit *Va*. 20. Quod autem Ptolemaeus dixit ‘accipiunt’ non ‘accipis’, indicio nobis est omnes quidem astrologos idem hoc, et ante ipsum et eius etiam tempore, de horis sensisse, ac tam Egyptios quam etiam Persas R] [197^r] *om. Va*.

XXV. Dominatoris progressionem R] Significatoris progressionem *Va* per sperae ascensiones, cum vero R] per sperae ascensiones effice, at cum *Va* facito R] *om. Va*.

XXVc. 4. tertiam illam horae partem aequis sibi portionibus assumens, facta aequali in triginta gradus distributione R] [197^v] *om. Va*. 6. in tertio *Apotelesmatum* libro a Ptolemaeo multa traduntur praecepta R] *om. Va*. 7. (quam hodie, et sane inepte, directionem vocant) R] quam nunc directionem planetae vocant, quam cur ita vocent vix intelligo *Va*.

XXVI. [198^r] eam significans *RVa²*] illam significans *Va* aut sub terra aut in loco alieno Soli coniungitur *RVa²*] Soli coniungitur aut sub terra aut in loco non suo \alieno/ Soli coniungitur *Va* in altitudinem *RVa²*] in exaltationem *Va* proprioque in loco collocatur *RVa²*] estque proprioque \in/ loco praeest collocatur *Va*.

XXVIc. 6. efficitur ut actiones hominum aut moderatae sint R] [198^v] efficitur ut humani actus aut moderati sint *Va*.

XXVIIc. 2–6. attributa est, quod eius stellae proprium sit [...] Venus praeposita est, cum ex ea appetitione et cupiditate R] [199^v] attributa est propter frigidum atque humectum quae genitalis materiae qualitates sunt; cuius quidem cum sit proprium formam appetere fit uti ex ea appetitione *Va*. 6. ideoque a Lucretio ‘hominum divumque voluptas’ dicta est] [200^r] ideoque a Lucretio ‘hominum divumque voluptas’ dicta est traditumque \a poetis/ eam mari ortam, quod genitali materiae propter frigidum humectumque praeest \presideat/ *Va*. 8–12. Nec vero...confici eam putent R] *om. Va*. 22. Sed aliorum...augendum incendendumque *RVa²*] [200^v] quae si Saturni fines tenuerit ab eoque idemque hostiliter impugnetur, fedi coitus natum efficit, sin Martis Mercuriive fines occupat et illi finium dominus male fuerit collocatus atque in signis masculinis, natum ad illegitimos puerorum amores impellit *Va*.

XXVIII. Cum praestare R] [201^v] Quando praestare *Va* illarum misturam *RVa²*] utriusque illarum misturam *Va*.

XXVIIIc. 1–2. ac dominus domus eius. Etenim R] [201^v] ac dominus domus eius; ut si iter ingressurus sis, domus nona si uxorem desponsaturus septima, si praedium empturus quarta inspicienda est et qui signi eius dominus est planeta; etenim *Va²*.

XXIX. irrationabiles atque R] [203^r] repentinas et *Va* quas tamen plerunque R] quas plerunque *Va* insigniunt *RVa²*] conficiunt *Va* convenient R] concordant *Va*.

XXIXc. 8. Mutium Sfortiam R] [203^v] Mutium fortiam *Va*. 9–11. iccirco insigni... maximum autem praesidium *RVa²*] iccirco additum est/videtur Ptolemaeus addidit: ‘nisi erratae stellae ad felicitatem convenerint’, quorum praesidio fixae

stellae muniantur; maxixum autem praesidium *Va* (*del. Va²*). 12. [204^r] Bona quae...videri possunt *R Va²*] *om. Va.* 19–20. [204^v] ex quo fit...periculosius concidant *R Va²*] eorumque \cuius/ finis calamitosus sit necesse est: nemo enim vivens divitias imperiumque sine calamitate amittit *Va.* 24–66 *R*] [205^r] *om. Va, who only writes:* de quarum naturis qualitatibusque haec a maioribus tradita invenimus.

XXX. Inspice primorum generis regum creationes *R*] creationes regum gentis eius primorum inspicere *Va.*

XXXc. 1. Superiori verbo *R*] superiore verbo *Va.* 10. quod comprobatum est in Leonello *R*] [206^r] quod visum est in Leonello *Va.* 13. denuncient] indicent *Va.*

XXXI. Cum regni dominator in locum climactericum inciderit, tunc aut rex aut e regni principibus magnus quispiam morietur *R*] [206^v] cum regni significator in locum climactericum inciderit, tunc aut rex statim morietur aut magnus aliquis \in eo/ regni \eius/ princeps ex primoribus regni aliquis ex magnatibus/ proceribus regni aliquis *Va.*

XXXIc. 11. an alicui ex regni primoribus mortem minitetur, ut nuper in Roberto principe salernitano vidimus comprobari *R*, [207^v] *Va²* (primoribus potius mortem)] *om. Va.* 14. Sed hoc, ut dixi, Graeci quidam codices tantum habent, quanvis nec absonum videatur, nec ratione carere *R*] Sed hoc, ut dixi, Graeci quidem codices non habent, quanvis nec absonum videtur nec ratione carere *Va²*, sed hoc, ut dixi, Graeci quidam codices non habent *Va.* 15. Regni autem...a mathematico debent *R*] [207^v–208^r] et Saturnus quidem indicat homines cautos, magni consilii, rigidi animi, parcus, severos, erumnosos, lividos, locupletes; Iupiter magnanimos, munificos, liberales, honorificos, iusti honestique cultores, pios, hospitales, iucundos, decoros, misericordes, castos, presides ac iuridicando praefectos; Mars fortes, animosos, implacabiles, bellicosos, versutos, armorum amatores, violentos, loquaces, acres, temerarios, iracundos, exercituum duces; Venus probos, laenes, puros, voluptatibus deditos, et mimorum studiosos ac spectaculorum et ludicrorum amatores *Va, del. Va².*

XXXII. Concordiam inter duos facit conveniens stellarum figuratio speciem rei significantium, ex qua *R Va²* (configuratio)] Conveniens configuratio stellarum significantium speciem rei significantium ex qua *Va* benivolentia in utriusque genitura constituta est *R*] benivolentia in cuiusque natura \amicitia in utriusque/ genitura \con/ sta\i/ tuitur, concordiam inter duos facit *Va².*

XXXIIc. 1. et discordiae et consensus *R*] et simultatum et consensus *Va.*

XXXIII. deprehenditur *R*] capitur *Va* adaugent autem benivolentiam *R*] [209^r] accumulant autem amicitiam *Va.*

XXXIIIc. 4. unius atque alterius geniturae figuram subiciamus *R*] geniturae figuram subiiciamus *Va*. 8. Illorum tamen arctissimum vinculum erit, quorum eadem signa iidemque gradus fuerint ascendentes hora nativitatis *R*] [209^v] Illorum tamen arctissimum vinculum erit, quorum eadem ascendentia \signa/ iidemque gradus fuerint in horoscopis \ascendentes/ hora nativitatis *Va*², *om. Va*. 10. inspiciendum etiam qua se planetae signorum domini ratione *R*] inspiciendi sunt etiam planetae signorum domini qua se ratione *Va*.

XXXIV. *R*] [210^r] *om. in Va; Pontano only wrote: XXXIV and left blank ff. 210^r, 211^{r-v}.*

XXXV. Sol cum in alicuius stellae locum devenerit, vim eius excitat, quam in aere habet *R*] [212^r] Sol, cum in alicuius stellae locum pervenit, vim eius stellae excitat quam illa in haere habet *Va*.

XXXVc. 1. rursum si Geminos ingressus, illic Saturnum invenerit, remissior calor erit, item frigus remissius, si ad Capricornum profectus, in Martis locum devenerit *R*] *om. Va*. 4. proque signi etiam qualitate *R*] *om. Va*. 5. Aspectus quoque et situs planetarum aliorum considerandi sunt, et Lunae cursus in primis attendendus, ut tanquam in statera quadam examinari cuncta certius queant, sive in maius sive in minus propendant *R*] [212^{r-v}] qua ratione pluvia ne an sicca, ventosa ne an tranquilla anni tempora futura sint iudicari recte poterunt, quod iudicium ut certius sit aspectus quoque et situs planetarum aliorum inspiciendi sunt, et Lunae cursus imprimis attendendus *Va*. 9–13. et uniuscuiusque...fuerint, remoto *R*] [212^v] *om. Va*.

XXXVI. erraticis *R*] [213^r] ~~planetis~~ erraticis stellis *Va*² Reges cuiuscunque urbis, quae Martem culminantem habuerit, gladio plerunque pereunt *R*] Reges cuiuscunque urbis, quae Martem in celi medio habuerit, gladio plerunque moriuntur *Va*.

XXXVIc. 2. plurimum conferre inceptis suis posse *R*] ad celi stellarumque operationes non parum conferre posse *Va*. 5. (hoc enim sonat graecum verbum *synergois*, id est cooperantibus sive cooperatricibus) *R*] [213^v] hoc enim sonat graecum verbum *Va*.

XXXVII. [214^r] ii potestatis suae causa erunt *R Va*²] ii propriae facultatis causa erunt *Va* ii mortis suae causa erunt *R Va*²] ii erunt mortis suae causa *Va* ratiocinaberis *R*] argumentaberis *Va*.

XXXVIIc. 6. assiduis morbis vexetur *R*] [214^v] familiaribus morbis vexetur *Va* 10. [215^r] partim minui atque impediri *R Va*²] *om. Va*.

XXXVIII. constitutus ac potens fuerit *R*] [216^v] constitutus potens fuerit *Va*², constitutus est fueritque potens *Va* coniecturativum nato dat intellectum *R*] nato contemplativum dabit intellectum *Va* ac rerum scrutationem *R*] atque in rebus agendis prudentiam *Va* (\cautionem, solertiam/*v.l. mg. Va*²).

XXXVIIIc. 1. ad Martem irascendi, quemadmodum ante docuimus *R*] ad Martem irascendi, et harum quidem posterior a bili rubra, id est cholera, excitatur, prior ab frigido humidoque frigidoque humore, quae pituita vocata est, quemadmodum ante docuimus *Va*. 7. videntur et alii planetae Solis munus *R*] [217^r] ad res has efficiendas videntur et alii planetae Solis opus *Va*. 9. quando vis ipsa cupiditatum suscitatrix deorsum magis contendit *R*] quando humor ille cupiditatum provocator deorsum magis contendit *Va*. 14–17 Famulari...docet Aristoteles *R*] [217^v] *om. Va*. 19. e qua diligentia emanat *R*] *om. Va*. 20. (hoc est signum in quo ipse dominatur) *R*] *om. Va*. 21. multa simul et conicientem propter signa quorum est observator, et dispicientem propter naturale acumen *R*] *om. Va*. 23. In primis autem...non poterit *R*] *om. Va*. 24. vehementi quodam spiritu natus ipse pronuntiabit *R*] [218^r] verba ipsa, vehementi quodam spiritu \natus ipse/ pronuntiabit *Va*.

XXXIX. Afflictio *R*] malitia *Va* detrimentum significat *R*] nocumentum indicat *Va* secundi autem loci afflictio *R*] secundi vero loci malitia *Va* pecuniarum ovilis eius detrimentum significat *R*] rerum \pecuniarum/ ovilis eius damnum significat *Va*².

XXXIXc. 5. Malum habitum...hostiliter lacessitus *R*] [218^v] *om. Va*. 9. quae popularem substantiam et censum demonstrat *R*] [219^r] *om. Va*.

XL. oppressum fuerit *R*] oppressus fuerit *Va* qui tunc natus est *R Va*²] natus *Va* sordidis rebus *R*] sord turpibus rebus *Va*.

XLc. 6. immunda et fetida cum voluptate sequetur *R*] [219^v] immunda et fetida sequens *Va*. 13. Sed ascendentis oppressio sive obsessio duobus intelligi modis potest *R*] [220^r] sed ascendentis oppressio duobus intelligi modis potest *Va*. 15. sive intemperantiam faciat *R*] sive intemperantiam faciant *Va*.

XLI. afflictionem *R*] [220^v] malitiam *Va* tempore discessus caveto, at secundi atque eius domini tempore reditus *R*] tempore accessus (accessus tempore *Va*) caveto, at secundi atque eius domini in tempore reditus caveto *Va*².

XLlc. 2. conficientur *R*] conficietur *Va*. 4. bonaque illorum affectio *R*] [221^r] *om. Va*. 8. et afflictio malusque habitus qualis quantusque sit exacte pensitandus *R*] *om. Va*. 9. Quod vero infelicem statum octavi loci *R*] quod vero malitiam octavi loci *Va*.

XLII. Morbus qui coepit *R*] [221^v] valitudo quae cepit *Va* malefica aliqua tenuit *R Va*²] malefica tenuit *Va* sive in quadrangulo *R Va*²] sive in quadrante *Va* gravissimus futurus est *R*] erit \futura est/ difficillima futura est *Va*² periculosus *R*] periculosa *Va* sin in loco ubi geniturae tempore benefica fuerit, sine periculo erit *R*] sin in loco ubi benefica fuit in geniturae tempore benefica fuit, erit sine periculo *Va*.

- XLIIc. 7. Sed nec facilis...imbecillum est RVa^2] [222^r] *om. Va.*
- XLIIIc. 12. Infelicem...potest R] [223^r] *om. Va.*
- XLIV. Noxium est R] Male se habet Va geniturae ipsius figuris refragatur R] geniturae figuris adversatur \refragatur/ Va^2 neque ad beneficum aliquem tempus pervenerit R] neque ad benefica\^u/m aliquem tempus pervenit Va^2 .
- XLV. geniturae suae RVa^2] [224^v] geniturae Va ab humanitate alienus etiam sibi ipsi erit R] ab hospitalitate alienus erit Va .
- XLVc. 1. proque ascendentis signi natura R] proque ascendentis signi qualitate natura Va^2 , *om. Va.* 2. propter affectus quos in hominum animis ingenerant R] propter effectus quos adducunt in hominum animis habent Va^2 . 6. praesertim ubi signum ferox horoscopum tenet RVa^2] [225^r] *om. Va.* 7. *after* eas reddant, *Va add.* De planetis vero projectoribus alias huberius; nunc satis sit admonuisse observandum esse projectoris signum; est autem projectio ea <quae> a Ptoletheo *aphesis* a barbaris ~~hec~~ *ileg* vocatur; loca vero ipsa ilegalia dicuntur aphetica, hoc est projectiva, et planeta projector qui graece est aphetes; est autem aphasis radii emissio. Nos eam, a similitudine proiciendi teli, projectionem vocamus, et locorum quidem projectivorum princeps est ~~locus~~ *medii celi locus*, quod culmen dicimus; proxime ascendentis, deinde undecimus, qui locus culmini succedit; deinceps occasus, postremo nonus, qui locus a culmine ipso \praeceps/ decedit. Sed, ut dixi, alias de his huberius et apertius, *del. Va^2*.
- XLVI. ab interluniorum cardinibus R] [225^v] a ab angulis coniunctionum cardinibus Va^2 .
- XLVII. in locum beneficae in alterius genitura inciderit R] [227^r] locum beneficae in alterius genitura tenuerit Va detrimento afficitur R] damnum accipiet Va .
- XLVIIc. 1. sit expectaturus RVa^2] debeat expectare Va .
- XLVIII. Quando culmen domini, hoc est principis, fuerit horoscopus subiecti, aut dominatores benivola configurabuntur figura, diu inseparabiles permanebunt. Idem etiam cum sextus locus servi inventus fuerit horoscopus principis R] [227^v] Quando med celi medium domini, hoc est heri, fuerit horoscopus subiecti \ministri/ aut dominatores amice configurabuntur, diu inseparabiles permanebunt; idem etiam cum sextus locus servi inventus fuerit horoscopus heri Va .
- XLVIIIc. 1. an diutius simul concordibusque animis victuri R] an diutius simul vivere [228^r] concordibusque animis debeant Va . 4. non est quod ad fidelem et constantem familiaritatem RVa^2] non est quod optari amplius debeat Va .
- XLIX. Cum ascendens subiecti fuerit culmen in genitura domini, tantam subiecto illi fidem dominus adhibebit, ut ei ab illo imperetur R] [229^r] Cum ascendens

subiecti \ministri/ fuerit medium celi in genitura domini confidet adeo subiecto \ministro/ illi dominus ut imperetur ab eo sibi *Va*.

XLIXc. 1. dominis ac regibus attribuitur *R*] ceteris cardinibus praefertur *Va* ut ab eminentissimo loco coelique totius dominatum tenente *R*] *om. Va*. 2. Locus ab eo quartus...genitura domini *R*] *om. Va*. 5. eius denique arbitrio suas res agat, quod propter fidelitatis *R*] [229^v] eius denique arbitrio suas res agat, \et/ quemadmodum culmen praefertur ortui, sic ministri eius sententiae heri sententiis praefere\a/ntur, et hoc \quod/ propter fidelitatis *Va* quandoquidem idem ipse planeta *R Va*²] propter planetam quidem ipse *Va*.

L.– Prologue to the second book *R*] *om. Va*.

LI. [236^r] in conceptu fac ascendens *R Va*²] in conceptu ascendebat *Va* fac ascendens *R Va*²] ascendet *Va*.

LIIc. 8. Hominis ipsius *R*] [236^v] in homine ipso *Va*. 14. ex loco Lunae convenientiam hanc *R Va*²] [237^v] per locum Lunae tantam hanc conventionem *Va*. 19. maiorem e diebus ducentis octoginta octo *R*] maiorem e diebus ducenties, octogiesies octies\que/numeratis *Va*. 22. [238^r] addendumque mediae mansioni, post etiam *R Va*²] *om. Va*. 23. sed nec illud affirmaverimus *R, Va*² (nec illud quoque)] *om. Va*. 24. Quae tametsi verisimilia sunt et a nobis valde probantur *R*] Que tametsi verisimilia sint nec a nobis improbantur, tamen si *Va*², *om. Va*. [238^v] quam viam secutum non diffitebimur Georgium Trapezuntium, rerum coelestium studiosissimum hominem *R Va*² *mg.*] *om. Va*. 36. in Publii procreatione *R*] [239^v] in Lucii procreatione *Va*.

LII. hominum procerae staturae *R Va*²] [241^r] hominum procerorum *Va*.

LIII. pinguium autem *R Va*²] [243^r] pinguium vero *Va*.

LIV. aedificii erectionem impediunt *R Va*⁴] [244^r] aedificii fastigiis impedimento sunt *Va*, aedificii fastigia impediunt *Va*², aedificii altitudinem impediunt *Va*³.

LIVc. 8. ne aedificium celerius erigatur *R*] [245^r] ad edificium celerius \erigendum/ *Va*. 10. Quod autem ad translationem...hoc in loco converti *R Va*² (convertimus)] quod autem ad verborum enuntiati huius conversionem pertinet, non praetermittam aperire consilium meum, cur hic dominatorem vocaverim *Va*. 12. [245^v] nam *oecodispotes* a domus dominatu dictus est *R Va*²] nam *oecodespotes* domus est dominus, idest signi dominus est *Va*.

LV. Martis adversus naves noxia vis imminuitur, cum neque in coeli medio neque in undecimo est loco; in his enim locis navem corrumpit, praedonibus per vim occupantibus. Incendetur autem navis, si ascendens ab aliqua stella fixa, quae ex Martis mistura sit, affligetur *R*] [246^r] Martis ~~noxia vis~~ adversus naves \noxia vis/ imminuitur, cum neque in coeli medio neque in undecimo est loco; in his enim locis navem corrumpit, praedonibus per vim occupantibus. \Incendetur/

~~quod si comburetur~~ autem navis, si ascendens ab aliqua stella fixa, \quae/ martiae misturae \sit/, affligetur Va^2 .

LVc. 4. ut neutrum locorum horum Mars insideat $R Va^3$] [246^v] decimum \scilicet/ atque undecim locum ne alterum locorum horum Mars (a Marte Va) insideat (insideantur Va) Va^2 . 15. corrumpenda $R Va^2$] [247^v] absumenda Va. 18. et quidem rapinarum et pradae gratia $R Va^2$] *om. Va*.

LVI. Cum Luna est in primo quadrangulo, hoc est ex quo a Solis coniunctione recessit, corporum humiditates ad secundum usque effluunt; in reliquis autem decrescunt R] [248^r] Cum Luna est in primo quadrangulo, hoc est ex quo a Solis coniunctione recessit, ~~effluunt~~ corporum humiditates ad secundum usque effluunt; in reliquis autem decrescunt \minuuntur/ Va^2 .

LVic. 1–7. *Here Va's text differs from R and other manuscripts:* Lunae in corporibus efficacia tam manifesta est ut probatione non indigeat, id quod non medici solum verum etiam nautae agricolaeque affirmant. Quid enim in natura clarius? Eius vires autem actiones in humidis potissimum cernuntur quippe quae lunarem motum evidentissime sequuntur. Docuit autem observatio ipsa precipue maris \nas/ aquas cum singulis diebus ac noctibus suo tempore crescere atque decrescere, sive an mavis effluere ac refluere, cum tamen incrementa ac detrimenta ipsa alias maiora contra alias minora fiant; siquidem effluxus ipsi et eodem modo refluxus variant; quod in corporum quoque humiditatibus ut alias crescant alias decrescant contingere Ptolemaeus docet indicans \quae res efficit ut corpora ipsa alias humido grvida magis ac magis effluant, alias, ab humiditate destituta, mirum etiam in modum arescant/. Nam cum lunaris circulus quadrifariam divisus sit, ac singulae quadrae nonaginta e partibus constent, ait corporum humidum duobus Lunae temporibus effluere, hoc est in duobus quadrangulis, quae Luna ipsa, postquam a Sole recessit, in circulo constituit; quorum alterum fit cum a Sole digrediens nonaginta celi gradibus ab illo recessit; quod spatium diebus septem et horis aliquot efficit peragrat; alterum, cum ab adverso Solis loco, quod spatium centum et octoginta graduum est, recedens, regredi [248^v] ad illum incipit, hoc est a quintodecimo die usque in secundum atque vigesimum; hi enim Solis ac Lunae quadrangulares dicuntur aspectus; alii autem quadrata, alii quadraturas vocant; utrunque recte. Aliis \ceteris/ vero diebus, hoc est universo spatio, quod est a primo quadrangulo usque ad adversam Soli regionem, cum Luna plena est, et item toto spatio quod a vigesimo secundo die ad coniunctionem usque interlabitur, humidum corporum minuitur ac refluit, ut videantur quadrangulorum ipsorum temporibus humida magis ac magis affluere et pleniore quodam e fonte manare; interiectis vero temporibus \retro/ refluere, ac mirum in modum exarescere.

LVII. [249^v] videris $R Va^2$] videbis Va .

- LVIII. Coniunctionis locum, quo in loco ab anni ascendente est, inspice; siquidem, cum profectio illuc pervenerit, tunc eventus erit *R*] [250^r] Coniunctionis locum, quo in loco ab anni ascendente \ascendentis anni/ est, inspice; siquidem, cum profectio illuc pervenerit, tunc detrimentum \~~casus~~/ eventus erit *Va*².
- LIX. De absente *R Va*²] [252^r] De peregre profecto *Va* ne forte *R Va*²] ne quando *Va*.
- LX. Super aegrotis criticos dies inspice, ac Lunae peragrationem in angulis figurae sexdecim laterum; ubi enim eos angulos bene affectos inveneris, bene erit languenti, contra male, si afflictos inveneris *R*] [253^r] Super egrotis creticos dies inspice, ac Lunae ~~deambu~~ peragrationem in angulis figurae sesdecim laterum; ubi enim eos angulos liberos \bene affectos/ inveneris, bene erit languenti, contra male, si afflictos inveneris *Va*².
- LXc. 2. a dextra ac sinistra *R Va*²] *om. Va.* 3. propter adversantium locorum naturam *R Va*²] [253^{r-v}] propter naturam locorum adversantium *Va*.
- LXI. Luna significat ea quae corporis sunt, ut quae ei pro motu similia sunt *R*] [254^v] Luna significat ea quae corporis sunt, ~~quoniam secundum motum ei~~ \ut quae ei ~~seu~~ pro motu/ similia sunt *Va*².
- LXIc. 1. Non solum apte verum etiam necessario *R*] quam apte quam etiam necessario *Va.* 4. quod humidi fiat accessio *R*] quod humido abundet *Va*.
- LXII. iudicium *R Va*²] [255^r] predictio *Va* anguli figurae *R Va*²] anguli \~~cardinis~~/ figurae *Va* aeris naturam *R Va*²] naturam aeris *Va* etiam praesentis *R Va*²] ac praesentis *Va*.
- LXIIC. 4. id est planeta plures ac potiores praerogativas habens. De dominatore autem atque hospitatore *R Va*²] [255^v] *om. Va.* 12. id est planetam potentiorum, quo tempore Luna minutam partem quartae ipsius ingreditur *R Va*²] [256^r] *om. Va.* 19. atque ubique sequenda *R Va*²] [256^v] atque ubique sequenda, que \nos/ doceat ~~ut~~ totius mensis qualitatem quibus modis perscrutari possimus, \hoc est/ singulas lunaris cursus quartas, iusta traditam regulam eobservando *Va*.
- LXIII. uter eorum sullimior *R Va*²] uter eorum superior *Va* pronunciato *R Va*²] iudicato *Va*.
- LXIIIC. 1. minuta particula inchoandum *R*] [257^r] minuto inchoandum *Va.* 4. atque 'deicere' *R Va*²] *om. Va.* 7. altero planeta partes demissiores tenente *R Va*²] *om. Va.* 9. pensitari debeant *R*] [257^v] pensitari queant \debeant/. Quoniam autem non uno modo planeta planetae superior esse illique super supra \ac super alterum/ ferri dicitur, placuit etiam verba Ptolemaei ipsius ex secundo *Apotelesmatum* libro ponere *Va* (*before blank, Va*² *mg. writes*: 'adde').
- LXIV. Ubi sciscitationis dominatorem inspexeris, quam hic in anni conversione, seu in ascendente novilunii, potestatem habet inspice, ac secundum haec pronuncia

R] [258^r] Ubi \sciscitationis/ ~~quaestionis~~ dominatorem inspexeris, ~~vide~~ quam hic in anni conversione, \seu in ascendente ~~coniunctionis~~ interlunii/, potestatem habet inspicere, ac secundum hec pronuntia *Va*².

LXIVc. 8. vires, posituram R] [258^v] vires \positionem/ *Va*². 10. ubi quaestionis dominator neque cum ipso dominatore lunaris constitutionis, neque cum annuae conversionis dominatore commune aut consentiens quicquam habuerit, neque potestatem aliquam in conversione anni aut in ascendente lunaris coitus? R] [259^r] ubi quaestionis dominator \neque/ in lunaris coitus ascendente atque neque cum ipso dominatore lunaris constitutionis aut cum annuae conversionis dominatore commune aut consentiens quicquam habuerit? *Va*.

LXV. In minima coniunctione differentia mediae coniunctionis, et in media maximae coniunctionis differentia R] [259^r] In minima coniunctione differentia mediae coniunctionis, et in media ~~coniunctione~~ maximae coniunctionis differentia *Va*² (\diversitas, controversia, contentio/ *Va*³ v. l. *mg.*).

LXVc. *The commentary is missing.*

LXVIc. 3. graece sunt *anaeretice* R] [260^v] graece sunt [*blank follows*] *Va*. 8. nunc dicitur abscondere, graece est dierchestae R] [261^r] nunc dicitur abscondere graece est [*blank follows*] *Va* ipsum etiam planetam permeatorem recensoremque non improprie vocare possumus R] *om. Va*. 13. [261^v] fortasse improbandus non fuerit *R Va*²] *om. Va*.

LXVIII. Malefica cum matutina est, casum, vespertina vero morbum significat R] [262^v] ~~Cum~~ malefica est \cum/ matutina \est/ casum, cum vero vespertina vero morbum significat *Va*².

LXVIIIc. 3. coniuraverint *R Va*²] [263^r] conspiraverint *Va*. 5. ut claudicationem R] *om. Va* iecinoris R] epatis *Va*.

LXIX. Item, cum Luna est in occiduo cardine, ambaeque maleficae stellae in cardine orienti, Sol quoque cardinalis est, natus ipse oculis capietur R] [263^v] Item, cum Luna \est/ in occiduo cardine ~~per~~ constituitur, ambaeque maleficae stellae in cardine orienti, Sol quoque cardinalis est, \natus ipse/ ~~ee~~ oculis capietur *Va*³ (cecabitur *Va*², *exp. Va*³).

LXIXc. 3. visum ipsum hebetantes R] [263^v] visum ipsum turbantes impediens *Va*.

LXX. in daemoniis *R Va*¹, *Va*³] [264^r] in ~~limphatis~~ *Va*², *del. Va*³ In hac figura *R Va*²] adhaec in figura *Va* ac Piscibus *R Va*²] aut Piscibus *Va*.

LXXc. 5. noctu, quod tempus propriae Saturni conditioni adversum est R] [264^v] noctu, quo tempore valentiores ad malefaciendum vires nanciscitur *Va*. cuius stella nocte gaudet R] *om. Va*. 8. Cancrum item Iovis] [265^r] *om. Va* cuius alunna videtur insania *R Va*²] *om. Va*. 10. cardinalem habent, quae superiore e

loco figuram despiciat *RVa³*] ~~\in cardine habent~~ *Va²*/culminantem subiectamque figuram despicientem habent *Va*. 13. occiduum cardinem tenuerint, beneficae vero orientalem *R*] [265^v] meridialibus in partibus fuerint, beneficae vero in septentrionalibus atque in cardine *Va*. 14. divulgatissimos maximeque nobilitatos *RVa²*] ~~\di/vulgatissimos~~ manifestissimosque *Va*. 15. pericula etiam laetalia; *R*] pericula etiam letalia et qui sic affecti sunt sese circumrotant \vertigine aguntur/ *Va²*. 16. numinum afflatus, verberationes *R*] numinum afflatus, solitudines, verberationes *Va*. 17. ad daemonum vexationes *R*] ad numinum \daemonum/ afflatus vexationes solitudinemque *Va*.

LXXI. matutini namque masculescunt, vespertini foeminescunt *R*] [267^r] matutini namque masculinescunt, vespertini femininescunt *Va*.

LXXIc. 3. utrunque autem luminare simul animato corpori, quod animal constituit *RVa²*] *om. Va*.

LXXII. capito *RVa²*] [268^v] sumito *Va*.

LXXIIc. 10. siquidem Solem vitalis potentiae, Lunam naturalis fontem esse constat *R*] [269^v] siquidem infra traditur Solem vitalis potentiae, Lunam naturalis fontem esse *Va*.

LXXIII. Sol ubi *RVa²*] [270^r] Sol cum *Va* ei qui natus est caput truncabitur *RVa*] is qui natus est capite truncabitur *Va²* *v.l. mg.* Sin copulatio *RVa²*] Quod si copulatio *Va* manus ac pedes eius amputabuntur *RVa*] praeceduntur *Va²* (*v.l. mg.*)/ ~~mutilabuntur~~ *Va²* (*del. Va³*), manibus ac pedibus mutilabitur *Va²* (*del. Va³*)

LXXIIIc. 4. codices nonnullos *R*] [270^v] textus nonnullos *Va*. 5. quod cur probem... aut caput eius abscindet, aut membra mutilabit' *R*] me graecus textus de Sole sentiens magis movet uti ad tantum facinus Sol et Mars simul convenient, Sol signi gorgonei perniciosas vires excitando, Mars dominum signi quod conditionerium lunare peragrat hostilibus radiis percutiendo; quin etiam si, inquit *Va*, quod ut probem efficit primum quod Mars et Saturnus sunt violentarum mortium auctores, deinde quod Ptolemaeus ipse in quarto *Apotelesmatum* inquit: 'Si stella Mercurii Marti configurabitur, a piratis aut latronibus grassatoribusve dilacerari facit; in signis etiam mutilatorum membrorum atque imperfectis, sive iusta Persei stellas, quae sunt capitis gorgonei, aut caput eius abscindet, aut membra mutilabit ~~erte~~²; deinde etiam quod post de saturninis statim mortibus loquitur, quasi duas simul infelices stellas connectens *Va²* 11. Mihi quidem videtur tam de Luna quam de Sole intelligi debere, siquidem *RVa²*] [271^r] *om. Va*. 14. magnitudinem vero...hoc ipsum confirmare videtur *R*] magnitudinem vero a Solis Lunaque aspectu? Sextum quoque ac septuagesimum verbum \enuntiatum/, in quo de mortibus saturninis fit mentio, \cum/ utrunque luminare complectatur, hoc ipsum confirmare videtur *RVa²*] *om. Va*.

LXXV. habet *RVa*²] [272^v] habuerit *Va* in octavo loco est *RVa*²] in octavo loco fuerit *Va*.

LXXVc. 1. \Quibusdam in codicibus/ *RVa*³] quibusdam \in/textibus *Va*², quidam textus *Va*. legitur...hoc caret *RVa*²] *om. Va*.

LXXVI. coeli medium tenet *RVa*²] [273^r] culminaverit *Va* peribit *RVa*³] interibit *Va*, diem obibit *Va*².

LXXVIc. 9. quae stellam ipsam...soleant *RVa*²] [273^v] quae imbecillam reddere illam queant \stellam ipsam/valeant *Va*.

LXXVII. externa *R*] [274^r] extrinseca *Va* connexione *RVa*²] copulatione *Va* medium coeli *RVa*²] medii coeli *Va*.

LXXVIIc. 4. Progressio enim *RVa*²] [274^v] accessus enim *Va*. 10. fungendi *RVa*²] [275^r] *om. Va*. 13. quae nunc habentur *RVa*²] [275^v] *om. Va*. praecipue *RVa*²] *om. Va*.

LXXVIII. nullas habet vires *RVa*²] [276^r] vires nullas habet vires *Va* inexpectatum *RVa*²] improvisum *Va*.

LXXVIIIc. 1. obscuram *R*] a\o/bstrusam *Va* antisciorum *R*] antisciorum *Va*² (*henceforth, Pontano made the same correction — antiscia>antisia — in all occurrences of this word*) dodecatemiorumque *R*] duodecatemiorumque *Va*, duodecatemeriorumque *Va*². 2. ex dodecatemoriis *R*] ex duodecatemeriiis *Va*. 4. nocens *RVa*²] [276^v] iniqua *Va*. 6. dodecatemorii locum *R*] duodecatemerii locum *Va*. 11. nomen ipsum dodecatemorion *R*] [277^r] nomen ipsum duodecatemerion *Va*. 21–25. Apud Meroen...punctis absunt *R*] [278^v] Videtur autem nomen ipsum ab aequalitate ductum, quod gradus ipsi sint invicem equales, et dies item equales et planetarum illic illos peragantium \im/moratio \mansio/ super terras simili modo equalis; est enim ‘antiso’ pro quo idem quod ‘redaequo’ et ‘antisium’ idem quod ‘redaequatum’ seu ‘redaequabile’, si hoc rem ipsam magis exprimeret; quod, si abolitum in lucem revocare verbum volumus, significantius et latinius dicetur ‘corresponsus’, siquidem gradus illi sibi invicem aequalitate sua respondent. \Sunt tamen qui antiscium non antisium scribant, quod nomen cum ab umbra deducatur, videtur significare quod gradus in gradum ut contrariam umbram mittat; non quod primus Arietis contrariam gradus umbram mittat contrariam umbre quam vigesimus nonus Virginis gradus mittat, sed quod Aries mittat umbram excrescendo, ab Ariete enim dies crescunt usque ad solstitium Cancrī; virgo contra Virgo pariter decrescendo, usque siquidem a Libra usque ad solstitium Capricorni dies decrescunt/ *Va*.

LXXIX. in undecimo est loco *RVa*²] [279^r] undecimo preest *Va*.

LXXIXc. 4. cum domino suo victurus *RVa*²] cum domino suo victurus neque \ve/ unquam auctoritas fidesque eius tanta futura sit ut domini voluntates moderari

\sic/ habeat ac si imperare illi domino suo videatur, ac res eius pro arbitrio disponere *Va*. 6. dubitaturus non sit *RVa²* [279^v] non dubitabit *Va*.

LXXX. in loco septimo *RVa²* [280^r] in septimo *Va*.

LXXXc. 1. quae hodie concupiscibilis *R* [280^r] quae hodie appetitiva *Va* docens sordidi coitus *RVa²* docens coeundi sordidum usum *Va*. 5. ancillas ac servas depereant *R*] ancillas ac servas deperiant *Va²*, ancillis ac servis sese dediti sint *Va* aut mulieribus ipsis obsceno more utantur *RVa²* [280^v] *om. Va*.

LXXXI. ab intervallo configurationum inter se...et ab accessu planetae in locum suum *R*] [281^r] ab intervallo \suarum/ configurationum ~~inter se~~; a ~~progressione~~ \ab accessu/ alterius ad alterum; ab intervallo \inter se/ alterius ipsorum inter se et loci rem quaesitam significantis; ab occasu stellae cum ademptione additione atque ademptione \et/ a mutatione dominatoris, et a ~~progressione~~/ ab ingressu \ab accessu/ planetae in locum suum *Va²*.

LXXXIc. 9. observato dominorum inter se intervallo *RVa²* [282^r] ut quod spatium ab uno dominatore ad alterum interiectum sit est *Va*.

LXXXII. quae si etiam aequalis fuerit *RVa²* [283^r] quae si etiam tunc aequales erunt *Va*.

LXXXIIc. 4. licet aliquo cum impedimento *R*] [283^v] licet aliqua cum impeditioe *Va*. 10. ancepsque apparebit *RVa³* [284^v] id est dubia *Va²*, *om. Va*.

LXXXIII. tempus impetrationis inter impetrantem ac regem affectionem indicat *R*] [284^v] tempus impetrationis \petitionis/ affectionem mutuuum impetrantis ac regis affectum indicat *Va*, \possessio/ tempus petitionis, significat dispositionem inter regem et rem petitam/*Va²* Cathedra autem *RVa²*] Adepta vero possessio *Va*.

LXXXIIIc. 3. aut magistratus designatio *RVa³* [285^r] aut magistratus descriptio *Va²*, *om. Va*. 4. aut collati muneris *RVa²* *om. Va*. tunc sint, quales etiam sperari post debeant *RVa³*] et sint et futurae sint *Va*, et tunc sint et post sperari debeant *Va²*. 5. atque administraturus *RVa²* *om. Va*. 7. possessionem ceperit *R*] [285^v] possessionem invaserit *Va*. 10. impetratio igitur sive optentio intelligatur actio illa *R*] impetratio \igitur/ sive optentio \sit actio illa/ actus ille *Va²*. 11–12. Sunt etiam...magis convenit *R*] *om. Va*.

LXXXIV. tempore captae possessionis *R*] [286^r] tempore adeptae possessionis *Va²*, tempore cathedrae/tionis *Va*. multum damnum *RVa*] multum \dispendium/ *Va²* (*v.l.*) ~~del. Va³~~ afferet *RVa²*] faciet *Va*.

LXXXIVc. 5. aut saltem domino loci ipsius aliqua ratione copulatus *RVa²*] *om. Va*.

LXXXVc. 6. et voluptarias *R*] [288^r] et voluptarias; dicet hic aliquis: cum ascendens tempore cathedrae praefecto principique \populo subiectisque/ attribuitur, cur

h nunc Ptolemeus praefecto principique illud attribu ascriba*i/t?* *Va*; *Va*² *mg.*: 'profer et adde de conversione anni'.

LXXXVIc. 3. scriptores quidam *RVa*² [288^v] *om. Va.* 5. qui agrestius philosophantur *R*] qui rusticius philosophantur *Va.* 8. et a Sole vivificatam vegetat *R*] [289^r] et a Sole vivificatam atque ut ita dixerim inspiratam vegetat *Va.* 11. sunt qui *RVa*² [289^v] *om. Va.* 13. quanvis sint qui *R*] quamvis sunt qui *Va.* Venus concupiscibilis *RVa*²] Luna concupiscibilis *Va.*

LXXXVII. fiunt *RVa*² [290^r] sunt *Va* cum partiliter exaequatus est gradui ac minuto quod in initio optinet *RVa*²] cum equalis partiliter factus est exequatus est/ gradui ac minuto quod obteinet in principio initio/ *Va.*

LXXXVIIc. 8. quod nos in medio relinquimus *RVa*²] [290^v] *om. Va.*

LXXXVIIIc. [291^v] 6. vel accumulabitur vel minuetur *RVa*²] vel accumulabitur vel minuetur; utque sententia consultius ferri de bono vel malo queat, videndum cum primis censeo cuius planetae sint illa tempora *Va.* 7. per totidem gradus *RVa*²] aequaliter *Va.* 11. invenies a Sole Lunam gradibus centum abesse *R*] [292^v] invenies a Sole Lunam gradibus centum ac viginti abesse *Va.*

LXXXIXc. 4. patrum nostrorum fratres *R*] [293^v] fratrum nostrorum fratres *Va.*

XC. Cum dominator ascendens viderit,...item Lunae substantiam eius demonstrat *R*] [294^r] Cum dominator (Dominator cum *Va*) ascendens viderit res quae occulta est, secundum ascendentis naturam erit; quod si non asp videt illud, erit secundum naturam loci in quo est ipse/ dominator. Et horae quidem dominus colorem eius, Lunae vero dominus locus tempus declarat monstrat, eritque res nova si super/a/terram, sin/ ~~vetus~~ si sub terram, vetus. Fortunae autem pars quantitatem (prolixitatem *Va*², v. l. *mg.*) eius/ longa ne an brevis sit demonstrat; dominus finium imi ac medii celi item Lunae eius substantiam eius/ demonstrat *Va*².

XCc. 3. et quae res planetae illi attribuantur videbis *R*, *Va*² (attribuantur)] *om. Va.* 7. Horae dominum dicimus eum qui graece *diepon* est *RVa*²] [294^v] *om. Va.* 13. ut si nova sit vestis aut vetus *RVa*²] [295^r] *om. Va.* 18. sin aspexerit ascendenti *RVa*²] [296^r] *om. Va.* 19. princeps causa est *R*] principalis auctor est *Va.* 20. tamen nec quod annum latuit recte dicitur paulo ante latuisse, nec diu abditum fuisse quod diem tantum unum, aut paucolos forte dies latuit *R*] tamen et nec/ quod annum latuit non recte dicitur paulo ante latuisse, nec diu abditum fuisse quod diem tantum unum latuit aut paucolos forte dies latuit *Va*², tamen neque vetus dici potest quod unius est diei, neque omnino novum quod unius est anni *Va.*

XCi. aegroti dominator *RVa*²] aegroti significator *Va.*

XCIc. 7. et quae sit signi obliquitas *RVa*²] [297^r] *om. Va.*

XCIIc. 3. et quodammodo temperamentum aliquamdiu retinet *RVa*²] [297^v] retinens suique iuris facta temperamentum \illud/ quod a Sole accepit retinet *Va*. 4. perinde ac repressa, vimque potentiorē sentiens *RVa*²] antequam ad illum repressa ac maiorem\que/ vim sentiens remitti *Va*. 6. Quin etiam... amittit *R*] *om. Va*. 8. ut Mars Soli propinquior factus *R*] [298^r] ut Mars ad Solis coniunctionem accedens *Va*. non tamen coniunctus *R*] non tamen ut sit quam proximus *Va*. minus graves inveniuntur *RVa*²] minus graves ac nocentes inveniuntur; possumus et contrarium a contraria collocaione utriusque stellae argumentari, ut Mars a coniunctione recedens sit nocentior, utpote inflammator; et item Saturnus, quod nondum solari calefactione tepefactus, vires suas ob insitam malignitatem integras habeat *Va*.

XCIII. in unaquaque coniunctione transmutantur *RVa*²] [298^v] in quamque coniunctione \trans/permuntantur *Va*.

XCIIIc. 15. Verba ipsa graeca sunt *amphotera schemata R*] [300^v] Verbum ipsum graecum est *amphotera schemata Va*.

XCIV. ea quae in cogitatione sciscitantis sunt indicat *R*] [301^v] sig indicat ea quae in mente (intentione v. l. mg.) \cogitatione/ interrogantis \quaerentis/ \sciscitantis/ sunt indicat *Va*².

XCIVc. 1. et quam in rem intendat *RVa*²] [301^v] *om. Va*.

XCV. cum singulis *RVa*²] [302^v] in singulis *Va* tractat *RVa*²] sequitur *Va*.

XCVc. 3. dicuntur *Paranatellonta R*] dicuntur *Paranatellonta*, id est coorientia *Va*.

XCVI. eius *RVa*²] [303^v] *om. Va* propius cardines *RVa*²] propius angulos *Va* coorientia *RVa*²] *om. Va*.

XCVIc. 5. ea fore maioris efficaciae *R*] [304^r] quod si in angulis ipsis fiat nimirum significationes eius erunt longe manifestissime ac validissimae *Va*.

XCVII. Res de qua est sciscitatio brevi perficitur, cum novilunii seu plenilunii dominus cardinalis est *RVa*³] [305^r] Negocium \Res/ de qua facta est quaestio \sciscitatio/ statim \breui/ perficitur cum novilunii seu plenilunii dominus cardinalis est *Va*², Novilunii ac \et/ plenilunii dominus, quando cardinalis est, ne rem de qua facta est quaestio statim perficit *Va*.

XCVIIc. 1. si dominus novilunii plenilunii in cardine sit inventus *RVa*²] *om. Va*. 8. in libris qui ex chaldaeo conversi sunt *RVa*²] [305^v] *om. Va*.

XCVIIIc. 2. ac si deficient *RVa*²] [306^r] *om. Va*. 7. et nos ea versibus complexi sumus *RVa*²] [306^v] *om. Va*.

XCIXc. 4. quod nos carminibus quoque testati sumus nostris: *quin etiam qua se incandens nocte extulit ignis / ille quidem claro signans liquidum aera tractu / inde ruct portis quam primum ventus apertis RVa*²] [307^r] *om. Va*.

- C. Cometae quorum intercapedo est undecim signorum a Sole *R*] [309^r] Cometae \quorum intercapedo ^{distancia} est/ undecim \signorum/ a Sole *Va*², Cometae qui undecim a Sole signis absunt \recedunt/*Va* Sin in loco *R Va*²] Sin in *Va* quae thesauri *R Va*²] quae ~~ornamentum~~ *Va* (*v.l. mg.*) suum tamen gubernatorem mutabit *R Va*²] suum tamen administratorem mutabit *Va* At si ab occasu moventur ad ortum...provincialis hostis erit *R*] At si ab occasu moventur ad ortum, externus hostis regiones incursabit, sin non moventur, ~~gentilis~~ provincialis hostis erit *Va*³, At si ab occasu ad ortum moventur externus hostis ~~agros~~ \regiones/ incursabit, si non movebitur ex eadem regione ~~invadet~~ *Va*², At si ab occasu ad ortum moventur externus hostis agros incursabit, si non movebitur patrius hostis erit *Va*.
- Cc. 1. noctu quidem conspici solet *R*] nisi noctu cerni \conspici/ nequit *Va*. 4. a Sole absit *R Va*²] [309^v] a comatae gradu recesserit *Va*. poterit et vesperi... praecipitatus *R*] idem continget ubi \ut/ comata stella vespertino tempore in occasu posita fuerit videatur a nobis si \ubi/ XI ab \Sole/ signis Sol distat, ut dictum est; siquidem triginta graduum interiectum est intervallum Sole ipso sub terris meante *Va, del. Va*². 5. triginta gradibus a Sole distet, hoc est si *R Va*²] *om. Va*. numerando...feratur *R*] a cometa in Solem gradiendo, cuius intercapedinis enumeratio a comata \a crinita ipsa/ in Solem suscepta fuit enumerando *Va*. 7. visu nostro hebetato, cometen occulet, qui ut *R Va*²] [310^r] visum \que/ nostrum hebetabit *Va*. 9. In loco enim nono...tempus esse *R*] *om. Va*. 15. et quidem repentinas, quandoquidem eius repentinus exortus est, significat *R Va*²] [310^v] *om. Va*. 17. ut interdum diebus septem conspiciatur non amplius *R, Va*² (non amplius conspiciatur)] [311^r] *om. Va*. 21. Ac de his hactenus *R*] [311^v] Ac de his hactenus; illud autem imprimis me movet quod de nono, decimo atque undecimo loco nullam prorsus mentionem fecit; an fortasse quod iudicio nostro iudicandum \id/ nobis reliquerit; ac si eadem ratio habenda sit decimi loci que cardinum ortus atque occasus, cum \et/ ipse cardo sit ac simili modo; nec noni loci non alia ratio sit quam duodecimi, cum uterque locus declin\et/ans sit; duodecimus a cardine orientis celi, nonus a cardine meridiali; itemque loci undecimi illa ipsa ratio haberi debeat que octavi, cum ob successionis similitudinem, quod undecimus succedat decimo, \ut/ octavus septimo, hoc est occiduo cardini; an quod cometae in locis his nunquam fortasse, \aut rarissime, in locis his oriantur/, an, quod vero propius est, quia quod crinitae propter Solis propinquitatem in his locis illic apparentes maioris efficaciae sint siquidem et celeriores conatus habeant? *Va*. 26. quippe quarum naturae sint ea facere quae Martis ac *R Va*²] [312^r] utpote de naturis eorum quae Martis sunt, nec non et illorum quae *Va*. 31. Eum secuta est Alfonsi regis mors *R*] [312^v] eum secuta est \tum/ Nicolai summi pontificis mors nec multo post \tum etiam/ Alfonsi regis *Va*. 35. Eodem tempore Alfonsus Portugalliae

rex *R*] [313^r] eodem tempore *blank follows* Portugalliae rex *Va*. 37–42. Anno
millesimo...diutius tenuerunt *R Va*²] *om. Va*.

Bibliography

Primary Sources

- Aḥmad ibn Yūsuf [Abū Ja'far Aḥmad ibn Yūsuf ibn Ibrāhīm ibn al-Dāya], *Commentary on the Kitāb al-Thamara/Commentum super centum verbis Ptholemei* (see Ptolemy, *Liber Quadripartiti Ptholemei*; Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum Ptholemei cum commento Haly*).
- , *Commentary on the Kitāb al-Thamara/Commento al Centiloquio tolemaico*, edited and translated by Franco Martorello and Giuseppe Bezza, Milan: Mimesis, 2013.
- Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum libri*, edited by Wolfgang Seyfarth, Liselotte Jacob-Karau and Ilse Ulmann, Leipzig: Teubner, 1978.
- Aponensis, Petrus, *Conciliator controversiarum quae inter philosophos et medicos versantur, Petro Abano patavino, philosopho ac medico clarissimo auctore*, Venice: apud Iuntas, 1565.
- Aristoteles, *De anima*, edited by William David Ross, Oxford: Clarendon, 1961.
- , *Meteorologica*, edited by Francis Howard Fobes, Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 1919.
- , *Problemata physica*, edited by Charles-Emile Ruelle, Hermann Knoellinger and Joseph Klek, Leipzig: Teubner, 1922.
- Bonincontri (Laurentius Bonincontrius Miniatisensis), *Comentum super Centiloquio Ptholomei*, MS BAV, Vatican, Vat. lat. 3379, ff. 62^r–114^r.
- Capella, Martianus, *De nuptiis Philologiae et Mercurii*, edited by James Willis, Leipzig: Teubner, 1983.
- Celsus, *De medicina*, edited by Charles Victor Daremberg, Leipzig: Teubner, 1891.
- Cicero, *Academica*, edited by Otto Plasberg, Leipzig: Teubner, 1922.
- , *De divinatione*, edited by Remo Giomini, Leipzig: Teubner, 1975.
- , *De legibus*, edited by Karl F. W. Müller, Leipzig: Teubner, 1905.
- , *De officiis*, edited by Karl Atzert, Leipzig: Teubner, 1963.
- , *Laelius de amicitia*, edited by Karl Simbeck, Leipzig: Teubner, 1917.
- , *Tusculanae disputationes*, edited by Max Pohlenz, Leipzig: Teubner, 1918.
- Claudian, *Carmina*, edited by Theodor Birt, Berlin: Weidmann, 1892, pp. 1–422.
- Columella, *Liber de arboribus*, in Columella, *L'arte dell'agricoltura e libro sugli alberi*, edited and translated by Rosa Calzecchi Onesti and Carlo Carena, Turin: Einaudi, 1977.
- Firmicus Maternus, *Matheseos libri VIII*, edited by Wilhelm Kroll, Franz Skutsch and Karl Ziegler, Stuttgart: Teubner, 1968, 2 vols.
- George of Trebizond (Georgius Trapezuntius), *Commentarii et expositiones in Aphorismis libri Fructus Ptolomei ad Alfonso regem Aragonum et utriusque Sicilie*, MS Basel, Universitätsbibliothek, O III 30, ff. 15^r–84^v (ff. 6^r–14^v contain George's Latin translation).
- Giovanni da Imola, *Repetitio de iure iurando*, edited in Mariano Fava and Giovanni Bresciano, *La stampa a Napoli nel XV secolo*, 3 vols., Leipzig: Haupt, 1911–1913, II, pp. 30–32.
- Hephaestio Thebanus, *Apotelesmaticorum libri tres*, edited by David Pingree, Leipzig: Teubner, 1973, 2 vols.

- Hermes, *De infusione spermatis (Trutina Hermetis)*, MS Paris, BnF, lat. 16204, p. 569b, l. 11–21.
- Homer, *Odyssea*, edited by Thomas W. Allen, Oxford: Clarendon, 1925.
- Horace, *Opera*, edited by David Roy Shackleton Bailey, Stuttgart: Teubner, 1995³.
- , *Carmina*, in *Opera*, pp. 1–134.
- , *De arte poetica*, in *Opera*, pp. 310–29.
- , *Sermones*, in *Opera*, pp. 165–250.
- Livy, *Ab urbe condita libri*, edited by Wilhelm Weissenborn, Moritz Müller and others, Leipzig: Teubner, 1932–1991.
- Lucretius, *De rerum natura*, edited by Josef Martin, Leipzig: Teubner, 1969.
- Macrobius, *Commentarii in Somnium Scipionis*, edited by James Willis, Leipzig: Teubner, 1970.
- al-Majrīṭī (Pseudo-), *‘Picatrix’: das Ziel des Weisen, von Pseudo-Mağrīṭī*, edited by Hellmut Ritter and Martin Plessner, Leipzig: Teubner, 1933.
- , *Picatrix. The Latin version of the Ghāyat Al-Ḥakīm*, edited by David Pingree, London: The Warburg Institute, 1986.
- Manilius, *Astronomica*, edited by George P. Goold, Leipzig: Teubner, 1985.
- Nechepso, *Nechepsonis et Petosiridis Fragmenta magica*, edited by Ernst Riess, *Philologus*, supplement 6, Göttingen: Dieterich, 1891–1893, pp. 325–94.
- Ovid, *Ars amatoria*, edited by Emilio Pianezzola, Gianluigi Baldo and Luciano Cristante, Milan: Fondazione L. Valla-A. Mondadori, 1998³.
- Ovid, *Fasti*, edited by E. H. Alton, Donald E. Wormell, Edward Courtney, Leipzig: Teubner 1997⁴.
- Paulus Alexandrinus, *Elementa apotelesmatica*, edited by Emilie Boer, Leipzig: Teubner, 1958.
- Pico della Mirandola, Giovanni, *Disputationes adversus astrologiam divinatricem*, edited by Eugenio Garin, 2 vols., Firenze, Vallecchi, 1946–1952.
- Plinius (Pliny the Elder), *Naturalis Historia*, edited by Ludwig von Ian and Karl Friedrich Theodor Mayhoff, Leipzig: Teubner, 1892–1909.
- Pontano, Giovanni Gioviano, *I. I. Pontani Carmina*, edited by Benedetto Soldati, 2 vols., Florence: Barbèra, 1902.
- , *Commentationes in centum sententiis Ptolemaei*, Naples: Mayr, 1512.
- , *De bello Neapolitano*, edited by Giuseppe Germano, Antonietta Iacono and Francesco Senatore, Florence: SISMEL, 2019.
- , *De immanitate*, edited by Liliana Monti Sabia, Naples: Loffredo, 1970.
- , *De rebus coelestibus*, Naples: Mayr, 1512.
- , *I dialoghi*, edited by Carmelo Previtera, Florence: Sansoni, 1943.
- , *I libri delle virtù sociali*, edited and translated by Francesco Tateo, Rome: Bulzoni, 1999.
- , *Meteororum liber*, edited by Mauro de Nichilo, *I poemi astrologici di Giovanni Pontano*, Bari: Dedalo, 1975, pp. 93–137.
- , *Uraniae sive de stellis libri*, in Ioannis Ioviani Pontani *Carmina*, edited by Benedetto Soldati, Florence: Barbera, 1902, I, pp. 3–177.

- , *Urania*, lib. I, edited by Dennis Weh, Wiesbaden: Harrassowitz, 2017.
- Porphyrus, *Porphirii philosophi Introductio in Tetrabiblum Ptolemaei*, edited by Emilie Boer and Stefan Weinstock, in *Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum*, V/4, Bruxelles: in aedibus Academiae, 1940, pp. 187–228.
- Ptolemy, Claudius, *Claudii Ptolemaei Pelusiensis libri quatuor compositi Syro fratri. Eiusdem fructus librorum suorum, sive Centum dicta, ad eundem Syrum. Traductio in linguam Latinam librorum Ptolemaei duum priorum et ex aliis praecipuorum aliquot locorum Ioachimi Camerarii Pabergensis. Conversio Centum dictorum Ptolemaei in Latinum Ioviani Pontani [...]*, Nürnberg: Johannes Petreius, 1535.
- , *Liber Quadripartiti Ptholemei*; Pseudo-Ptolemy, *Liber centum verborum Ptholemei cum commento Haly*, Venice: Locatello, 1493.
- , *Tetrabiblos*, edited by Wolfgang Hübner, in *Claudii Ptolemaei Opera quae exstant omnia*, vol. III/1, *Ἀποτελεσματικά*, Stuttgart: Teubner, 1998.
- Ptolemy (pseudo-), *Καρπός, Pseudo-Ptolemaei Fructus sive Centiloquium*, edited by Emilie Boer, in *Claudii Ptolemaei Opera quae exstant omnia*, vol. III/2, Leipzig: Teubner, 1961², pp. 37–61.
- , *Liber centum verborum*, see: Ptolemy, Claudius, *Liber Quadripartiti Ptholemei*.
- Pucci, Antonio, *Centiloquio, che contiene la ‘Cronica’ di G. Villani in terza rima*, edited by Ildefonso di San Luigi, *Delizie degli eruditi toscani*, III–VI, Florence: Cambiagi, 1772–1775.
- Servius, *Servii grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii*, edited by Georg Thilo and Hermann Hagen, Leipzig: Teubner, 1881–1887.
- Statius, *Silvae*, edited by Aldo Marastoni, Leipzig: Teubner, 1970.
- Terence, *Andria*, edited by Alfred Fleckeisen, Leipzig: Teubner, 1898.
- Varro, *De lingua latina*, edited by Georg Goetz and Friedrich Schoell, Leipzig: Teubner, 1910.
- Virgil, *Opera (Bucolicon liber, Georgicon libri IV, Aeneidos libri XII)*, edited by Mario Geymonat, Rome: Edizioni di Storia e letteratura, 2008.
- Vitruvius, *De architectura libri*, edited by Fritz Krohn, Leipzig: Teubner, 1912.

Secondary Sources

- Attrell, Dan, and David Porreca, *Picatrix. A Medieval Treatise on astral Magic*, University Park: The Pennsylvania State University Press, 2019.
- Benzoni, Gino, ‘Federico da Montefeltro, duca di Urbino’, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell’Enciclopedia Italiana, 1995, XLV, pp. 722–43.
- Blum, Claes, ‘The meaning of στοιχείον and its derivatives in the Byzantine age. A study in Byzantine magic’, *Eranos* 54 (1946), pp. 315–25.
- Boer, Emilie, *Pseudo-Ptolemaei Καρπός*, in *Claudii Ptolemaei Opera quae exstant omnia*, vol. III/2, Leipzig: Teubner, 1961², pp. xix–xxxiii.
- Boll, Franz, *Studien über Claudius Ptolemäus. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen Philosophie und Astrologie*, Leipzig: Teubner, 1894.

- Bond, William H., 'A Printer's manuscript of 1508', in *Studies in Bibliography*, edited by Fredson Bowers, Charlottesville: Bibliographical Society of the University of Virginia, 1956, pp. 147–56.
- Bortolotti, Ettore, *La storia della Matematica nell'Università di Bologna*, Bologna: Zanichelli, 1947.
- Boudet, Jean-Patrice, 'Astrology Between Rational Science and Divine Inspiration. The Pseudo-Ptolemy's *Centiloquium*', in *Dialogues among Books in Medieval Western Magic and Divination*, edited by Stefano Rapisarda and Erik Niblaeus, Florence: SISMEL 2014, pp. 47–73.
- , 'Nature et contre-nature dans l'astrologie médiévale. Le cas du *Centiloquium* du Pseudo-Ptolémée', in *La nature comme source de la morale au Moyen Âge*, edited by Maaïke van der Lugt, Florence: SISMEL, 2014, pp. 383–410.
- , 'The Medieval Latin Versions of Pseudo-Ptolemy's *Centiloquium*: A Survey', in *Ptolemy's Science of the Stars in the Middle Ages*, edited by David Juste, Benno van Dalen, Dag Nikolaus Hasse and Charles Burnett, Turnhout: Brepols, 2020, pp. 283–304.
- Boudet, Jean-Patrice, and Jean-Charles Coulon, 'La version arabe (*Ghāyāt al-ḥakīm*) et la version latine du *Picatrix*. Points communs et divergences', *Cahiers de Recherches Médiévales et Humanistes/Journal of Medieval and Humanistic Studies* 33 (2017/1), pp. 67–101.
- Brunelli, Giampiero, 'Este, Leonello, d"', in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1993, XLIII, pp. 374–80.
- Cappelli, Adriano, *Cronologia, Cronografia e Calendario perpetuo*, Milan: Hoepli, 1998⁷.
- Cappelli, Guido Maria, *Maiestas. Politica e pensiero politico nella Napoli aragonese (1443–1503)*, Rome: Carocci, 2017.
- Colapietra, Raffaele, *I Sanseverino di Salerno. Mito e realtà del barone ribelle*, Salerno: Laveglia, 1985.
- Corazzol, Gigi, *Corrispondenze diplomatiche veneziane da Napoli, Dispacci di Zaccaria Barbaro*, Rome: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1994.
- De Nichilo, Mauro, *I poemi astrologici di Giovanni Pontano. Storia del testo*, Bari: Dedalo, 1975.
- Denningmann, Susan, 'The Ambiguous Terms *ἑῷα* and *ἑσπερία ἀνατολή*, and *ἑῷα* and *ἑσπερία δύσις*', *Culture and Cosmos* 11 (2007), pp. 189–210.
- Fava, Mariano, and Giovanni Bresciano, *La stampa a Napoli nel XV secolo*, Leipzig: Haupt, 1911–1913, 3 vols.
- Fera, Vincenzo, 'Ecdotica dell'opera incompiuta: "varianti attive" e "varianti di lavoro" nell'*Africa* del Petrarca', *Strumenti critici* 25 (2010), pp. 211–23.
- , 'La filologia dei testi umanistici' in *La critica del testo. Problemi ed esperienze di lavoro. Trent'anni dopo, in vista del Settecentenario della morte di Dante*, edited by Enrico Malato and Andrea Mazzucchi, Rome: Salerno, 2019, pp. 295–309.
- Ferente, Serena, 'Piccinino, Niccolò', in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2015, LXXXIII, pp. 175–77.
- Fierro, Marible, 'Bāṭīnism in Al-Andalus: Maslama b. Qāsim al-Qurtūbī (d. 353/964), Author of the *Rutbat al-ḥakīm* and *Ghāyat-al-ḥakīm* (*Picatrix*)', *Studia Islamica* 84 (1996), pp. 87–112.

- Figliuolo, Bruno, 'Pontano, Giovanni' in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2015, LXXXIV, pp. 729–40.
- Germano, Giuseppe, 'Allusioni virgiliane nell'*Urania* di Giovanni Pontano', in *L'Exemplum virgilien et l'Académie napolitaine à la Renaissance. Itinera Parthenopea, I*, edited by Marc Deramaix and Giuseppe Germano, Paris: Garnier, 2018, pp. 217–41.
- , 'Giovanni Pontano e la costituzione di una nuova Grecia nella rappresentazione letteraria del Regno di Napoli', *Spolia. Journal of Medieval Studies* 1 (2015), pp. 36–81.
- , 'L'*Editio Princeps* postuma dei *Carmina* di Giovanni Pontano tra interventi editoriali e variantistica d'autore', *Moderni e Antichi*, 4 (2022), pp. 287–343.
- , 'Premessa' in Pontano, *De bello Neapolitano* (see), pp. 3–6.
- , and Marc Deramaix, *Dulcis alebat Parthenope. Memorie dell'antico e forme del moderno all'ombra dell'Accademia Pontaniana*, Naples: Loffredo 2020.
- Gundel, Hans Georg, and Wilhelm Gundel, *Astrologumena, Die astrologische Literatur in der Antike und ihre Geschichte*, Wiesbaden: Steiner, 1966.
- Heilen, Stephan, 'Astrology at the court of Urbino under Federico and Guidobaldo da Montefeltro', in *De Frédéric II à Rodolphe II. Astrologie, divination et magie dans les cours (XIIIe-XVIIe siècle)*, edited by Jean-Patrice Boudet, Martine Ostorero and Agostino Paravicini Bagliani, Florence: SISMEL, 2017, pp. 313–68.
- Herde, Peter, 'Carlo I d'Angiò, re di Sicilia' in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1977, XX, pp. 199–226.
- Iacono, Antonietta, *La nascita di un mito: Napoli nella letteratura umanistica in Per la valorizzazione del Patrimonio culturale della Campania. Il contributo degli studi Medio- e Neolatini*, edited by Giuseppe Germano, Naples: Loffredo, 2016, pp. 67–83.
- Ieraci Bio, Anna Maria, 'Astrologia e medicina nella polemica fra Manuele I Comneno e Michele Glica', *Sileno* 25 (1999), pp. 79–96.
- Italia, Paola, Giulia Raboni, and others, *What is Authorial Philology?*, Cambridge: Open Book Publishers, 2021.
- Juste, David, 'Giovanni Pontano, Libri Commentationum in Centum sententiis Ptolemaei' (update: 29.01.2025), Ptolemaeus Arabus et Latinus. Works, URL = <https://ptolemaeus.badw.de/work/114>.
- , 'The Impact of Arabic Sources on European Astrology: Some Facts and Numbers', *Micrologus*, 24 (2016), pp. 173–94.
- Kidwell, Carol, *Pontano. Poet and Prime Minister*, London: Duckworth, 1991.
- Le Boeuffe, André, *Astronomie, Astrologie. Lexique latin*, Paris: Picard, 1987.
- , *Les noms latins d'astres et de constellations*, Paris: Les Belles Lettres, 1977.
- Lemay, Richard, *Abū Ma'shar al-Balḥī [Albumasar]. Kitāb al-madkhal al-kabīr ilā 'ilm al-ḥkām al-nujūm. Liber introductorii maioris ad scientiam iudiciorum astrorum*, Napoli: Istituto Universitario Orientale, 1995–1996, 9 vols.
- , 'Origin and Success of the Kitāb Thamara of Abū Ja'far Aḥmad ibn Yūsuf ibn Ibrāhīm from the Tenth to the Seventeenth Century in the World of Islam and the Latin West', in *Proceedings of the First International Symposium for the History of Arabic Science (Aleppo, April 5–12, 1976)*, edited by Ahmad Y. al-Hassan, Ghada Karmi and Nizar Nammum, Aleppo: Institute for the History of Arabic Science, 1978, II, pp. 91–107.

- Lucentini, Paolo, and Vittoria Perrone Compagni, *I testi e i codici di Ermete nel Medioevo*, Firenze: Polistampa, 2001.
- Martorello, Franco, and Giuseppe Bezza, *Aḥmad ibn Yūsuf ibn al-Dāya: Commento al Centiloquio tolemaico*, Milan: Mimesis, 2013.
- Monti, Salvatore, and Liliana Sabia, *Studi su Giovanni Pontano*, edited by Giuseppe Germano, Messina: CISUM, 2010, 2 vols.
- Mennitti Ippolito, Antonio, 'Francesco I Sforza, duca di Milano' in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1998, L, pp. 1–15.
- Minieri Riccio, Camillo, *Biografie degli accademici alfonisini, detti poi pontaniani, dal 1442 al 1543*, Naples: no printer's name, 1881.
- Monfasani, John, *Collectanea Trapezuntiana. Texts, Documents, and Bibliographies of Georg of Trebizond*, Binghamton: The Renaissance Society of America, 1984.
- , *George of Trebizond. A Biography and a Study of his Rhetoric and Logic*, Leiden: Brill, 1976.
- Montefusco, Antonio, 'Tommasuccio da Foligno' in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2019, XCVI, pp. 159–62.
- Pieri, Piero, 'Attendolo, Muzio detto Sforza' in *Dizionario Biografico degli Italiani*, Rome: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1962, IV, pp. 543–45.
- Pingree, David, *From Astral Omens to Astrology. From Babylon to Bīkāner*, Rome: Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente, 1997.
- Reeve, Michael D., 'Stemmatic Method: qualcosa che non funziona?' now in his *Manuscripts and Methods*, Rome: Storia e letteratura, 2011, pp. 27–44.
- Rinaldi, Michele, 'Due capitoli sulla fortuna delle *Commentationes in Ptolemaeum* di G. Pontano: le *Eruditiones ad Apotelesmata Ptolemaei* di Agostino Nifo e il *Libellus de diffinitionibus et terminis astrologiae* di O. Brunfels', *MHNL. Revista Internacional de Investigación sobre Magia y Astrología Antiguas* 10 (2010), pp. 201–16.
- , *El libro delle cento parole di Ptholommeo. Volgarizzamento inedito del Centiloquium pseudo-tolemaico*, Rome: Salerno, 2021.
- , 'Giovanni Pontano. Autografi', in *Autografi dei letterati italiani. Il Quattrocento*, I, edited by Francesco Bausi, Maurizio Campanelli, Sebastiano Gentile, James Hankins and Teresa De Robertis, Rome: Salerno, 2013, pp. 332–35.
- , 'Il *De Luna liber* di Giovanni Pontano edito, con traduzione e commento, secondo il testo dell'*Editio Princeps* napoletana del 1512', in *Atti della giornata di studi per il V Centenario della morte di Giovanni Pontano*, edited by Antonio Garzya, Naples: Giannini, 2004, pp. 73–119.
- , 'La lettera di dedica a Federico da Montefeltro del primo libro delle *Commentationes in centum sententiis Ptolemaei* di Giovanni Gioviano Pontano', *Cahiers de Recherches Médiévales Et Humanistes/Journal of Medieval and Humanistic Studies* 25 (2013), pp. 341–55.
- , 'L'astrologia nella Napoli aragonese', *Humanistica* 11 (2016), pp. 77–85.
- , 'La traduzione ed i commentari sul *Καρπός* pseudo-tolemaico di Giorgio da Trebisonda', *MHNL. Revista Internacional de Investigación sobre Magia y Astrología Antiguas* 11 (2011), pp. 544–56.

- , *Le Commentationes in Ptolemaeum di Giovanni Gioviano Pontano: fonti, tradizione e fortuna del Centiloquio pseudo-tolemaico, dalla classicità all'Umanesimo*, unpublished doctoral thesis, University of Naples Federico II, 2003.
- , 'L'inedita *Expositio super Centiloquio Ptholomei* di Lorenzo Bonincontri', *MHNL. Revista Internacional de Investigación sobre Magia y Astrología Antiguas* 15 (2015), pp. 271–80.
- , 'Lorenzo Bonincontri. Autografi', in *Autografi dei letterati italiani. Il Quattrocento*, I, edited by Francesco Bausi, Maurizio Campanelli, Sebastiano Gentile, James Hankins and Teresa De Robertis, Rome: Salerno, 2013, pp. 73–81.
- , 'Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt. Pontano, Virgilio e l'origine celeste della divinazione naturale e dell'ispirazione poetica', in *L'Exemplum virgilien et l'Académie napolitaine à la Renaissance*, edited by Marc Deramaix and Giuseppe Germano, Paris: Garnier, 2018, pp. 271–93.
- , 'Obscurus sane hic aphorismus est. A proposito di alcune interpolazioni nei manoscritti delle *Commentationes in centum sententiis Ptolemaei* di Giovanni Pontano' in Germano, Giuseppe and Marc Deramaix, *Dulcis alebat Parthenope*, pp. 227–37.
- , 'Per gli studi astrologici del Pontano: un autografo inedito e quattro frammenti di traduzione dal greco nel codice ambrosiano G 109 inf., ff. 30^r–32^v', *Atti dell'Accademia Pontaniana* 50 (2001), pp. 335–78.
- , 'Pontano e le tradizioni astrologiche latine medievali: le postille dell'umanista nel codice Clm 234 della Bayerische Staatsbibliothek di Monaco e nel Barberiniano Latino 172 della Biblioteca Apostolica Vaticana', *Atti dell'Accademia Pontaniana* 52 (2003), pp. 295–324.
- , 'Pontano, Trapezunzio ed il *Graecus Interpres* del *Centiloquio* pseudo-tolemaico', *Atti dell'Accademia Pontaniana* 48 (1999), pp. 125–71.
- , *Sic itur ad astra. Giovanni Pontano e la sua opera astrologica nel quadro della tradizione manoscritta della Mathesis di Giulio Firmico Materno*, Naples: Loffredo, 2002.
- , 'Un codice della *Naturalis Historia* di Plinio il Vecchio annotato da Giovanni Pontano', *Studi Medievali e Umanistici* 4 (2006), pp. 161–202.
- , 'Un sodalizio poetico-astrologico nella Napoli del Quattrocento: Lorenzo Bonincontri e Giovanni Pontano', *MHNL. Revista Internacional de Investigación sobre Magia y Astrología Antiguas* 4 (2004), pp. 221–44.
- Rizzo, Silvia, *Il lessico filologico degli umanisti*, Rome: Storia e Letteratura, 1984.
- , and Vincenzo Fera, 'La filologia umanistica tra filologia classica e filologia romanza' in *Filologia classica e filologia romanza. Esperienze ecdotiche a confronto*, edited by Anna Ferrari, Spoleto: CISAM, 1999, pp. 33–65.
- Sela, Shlomo, 'Calculating birth: Abraham Ibn Ezra's Role in the Creation and Diffusion of the *Trutina Hermetis*' in *Pregnancy and Childbirth in the Premodern World: European and Middle Eastern Cultures, from Late Antiquity to the Renaissance*, edited by Costanza Gislon Dopfel, Alessandra Foscati, and Charles Burnett, Turnhout: Brepols, 2019, pp. 79–106.
- Steel, Carlos, 'Henricus Bate, William of Moerbeke, and the Centiloquium of "Ptolemy"', *Przegląd Tomistyczny* 24 (2018), pp. 459–72.
- Thesaurus linguae Latinae* (= *ThlL*), Leipzig: Teubner, 1900–.

- Tester, Jim, *A History of Western Astrology*, Woodbridge: Boydell Press, 1987.
- Thorndike, Lynn, *A History of Magic and Experimental Science*, New York: Columbia University Press, 1923–1958, 8 vols.
- Trovato, Paolo, *Everything You Always Wanted to Know about Lachmann's Method*, Padua: libreriauniversitaria.it, 2017².
- Varvaro, Alberto, 'Critica dei testi classica e romanza. Problemi comuni ed esperienze diverse', now in his *Identità linguistiche e letterarie nell'Europa romanza*, Rome: Salerno, 2004, pp. 567–612.
- Vitali, Girolamo, *Lexicon mathematicum astronomicum geometricum, hoc est rerum omnium ad utramque immo et ad omnem fere Mathesim quomodocumque spectantium, collectio, et explicatio. Adjecta brevi novorum Theorematum expensione, verborumque exoticorum dilucidatione ut non iniuria Disciplinarum omnium Mathematicarum summa et Promptuarium dici possit*, Paris: Billaine, 1668, quoted according to the modern pagination.
- Yamamoto, Keiji, and Charles Burnett, *Abū Ma'shar on Historical Astrology. The Book of Religions and Dynasties (On the Great Conjunctions)*, Leiden: Brill, 2000, 2 vols.
- Weh, Dennis, *Giovanni Pontanos Urania Buch 1*, Einleitung, Edition, Übersetzung und Kommentar, Wiesbaden: Harrassowitz, 2017.